ISSN 2072-8670
УДК 34(477)(051)
Н34

DOI: 10.33270/05257004

НАУКА І ПРАВООХОРОНА
Вип. 4 (70), 2025

Засновано 2007 року
Видається 4 рази на рік

Відповідно до наказу МОН України від 15.10.2019 № 1301 журнал «Наука і правоохорона» включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до списку згідно з додатком 8 (категорія «Б»)

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-05614
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 24.10.2024 № 2935

Рекомендовано до друку
вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 24 від 25.11.2025)

Адреса
03035, м. Київ,
пл. Солом'янська, 1
тел.: (044) 520-08-47
e-mail: rvc@navs.edu.ua
naukaipravoohorona.navs.edu.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – Чорноус Ю. М., доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна

Національні члени редколегії

Антощук А. О., кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, Україна;
Калінюк А. Л., доктор філософії в галузі права, доцент, Національна академія внутрішніх справ, Україна;
Кириченко О. В., доктор юридичних наук, професор, Вищий навчальний приватний заклад «Дніпровський гуманітарний університет», Україна;
Коллер Ю. С., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Національна академія внутрішніх справ, Україна;
Кулик О. Г., доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна;
Лубенець І. Г., кандидат юридичних наук, старший дослідник, Національна академія внутрішніх справ, Україна;
Музика А. А., доктор юридичних наук, професор, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Україна;
Остапович В. П., кандидат юридичних наук, Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського, Україна;
Титаренко О. О., доктор юридичних наук, професор, Київський інститут Національної гвардії України, Україна;
Тихомиров Д. О., доктор юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, Україна

Міжнародні члени редколегії

Ахмедов В. А. огли, доктор юридичних наук, Академія юстиції Міністерства юстиції Республіки Азербайджан, Республіка Азербайджан;
Бондар-Петровська О. Б., кандидат юридичних наук, Університет Миколаса Ромеріса, Литовська Республіка;
Копотун І. М., доктор юридичних наук, професор, Академія ГУСПОЛ, Чеська Республіка;
Яутріте Б., доктор юридичних наук, професор, Латвійський університет, Латвійська Республіка

© Національна академія внутрішніх справ, 2025

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за якість матеріалів, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю, службову інформацію, а також дотримання принципів академічної доброчесності несуть особисто автори

Н34 **Наука** і правоохорона : наук. журн. / [редкол.: Ю. М. Чорноус (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. – Вип. 4 (70). – 261 с.

Київ 2025

ISSN 2072-8670 DOI: 10.33270/05257004

NAUKA I PRAVOOKHORONA
Issue 4 (70), 2025

Founded in 2007 Issued Published 4 times a year

In accordance with Order No.1301 of the Ministry of Education and Culture of Ukraine dated October 15, 2019, the journal has been included in the List of special scientific editions of Ukraine, as per Annex 8 (category "B")

Media Identifier in the Register of Media Entities R30-05614
Resolution of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting dated 24.10.2024 No. 2935

Recommended for publication
Recommended for publication by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs (Record No. 24 dated November 25, 2025)

Address
Solomianska Sq., 1
03035, Kyiv, Ukraine
tel.: тел.: (044) 520-08-47
e-mail: rvc@navs.edu.ua
naukaipravoohorona.navs.edu.ua

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief – **Chornous Yu.,** Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine

National Members of the Editorial Board

Antoshuk A., PhD in Law, Associate Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine;
Kalinyuk A., PhD in Law, Associate Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine;
Kirichenko O., Doctor of Law, Professor, Higher Educational Private Institution 'Dnipro Humanitarian University', Ukraine;
Koller Yu., PhD in Law, Senior Researcher, National Academy of Internal Affairs, Ukraine;
Kulik O., Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine;
Lubenec I., PhD in Law, Senior Researcher, National Academy of Internal Affairs, Ukraine;
Muzika A., Doctor of Law, Professor, V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine;
Ostapovich V., PhD in Law, Volyn Institute named after Vyacheslav Lypynsky, Ukraine;
Titarenko O., Doctor of Law, Professor, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Ukraine;
Tihomirov D., Doctor of Law, Associate Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine

International Members of the Editorial Board

Ahmedov V., Doctor of Law, Academy of Justice of the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan, Republic of Azerbaijan;
Bondar-Petrovska O., PhD in Law, Mykolas Romeris University, Republic of Lithuania;
Kopotun I., Doctor of Law, Professor, Academy of Public Administration, Czech Republic;
Yautrite B., Doctor of Law, Professor, University of Latvia, Republic of Latvia

© National Academy of Internal Affairs, 2025

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Nauka i Pravookhorona : scientific journal / [editorial board: Yu. Chornous (chief editor) etc.]. Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2025. Issue 4 (70). 261 p.

Kyiv 2025

ЗМІСТ

СЕРБИН Р.
Службове сумісництво поліцейських: сучасний стан і напрями вдосконалення 7

ТАРАСЕНКО О., СТРІЛЬЦІВ О.
Напрями вдосконалення законодавства, що регулює оперативно-розшукову діяльність, з метою протидії кримінальним правопорушенням в інформаційному просторі 17

ВАСИЛИНЧУК В., ПОПТАНИЧ Ю.
Використання цифрових доказів, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності 24

ВЕРБЕНСЬКИЙ М.
Сутність й особливості формування безпекового середовища в умовах війни та післявоєнний період 38

КОРОТКОВА Ю., ПРОТАСОВ Д.
Ефективна комунікація як чинник підвищення довіри громадян до поліції 48

АЛЕКСІЙЧУК О.
Домагання дітей для сексуальних цілей як об'єкт кримінально-правового регулювання та криміналістичного дослідження 61

БОРТУН К.
Шляхи інтеграції юридичної освіти в європейський освітній простір: упровадження штучного інтелекту 71

ГВОЗДЮК В., ГОРБЕНКО Д.
Сучасний адміністративно-правовий статус адвокатури в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання 79

ГОРБУНОВА О.
Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені ст. 178 КУпАП, під час воєнного стану: теоретичний і практичний аналіз 88

ЖЕРДЄВ В., РОМАНОВ М.
Становлення права громадян України на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, і його кримінально-правового захисту 96

ЗУБКОВА Л.
Характеристика стану досліджень державної політики у сфері внутрішніх справ 103

КРИЖЕВСЬКИЙ А.
Способи приховування шахрайств, що вчиняють учасники організованих злочинних об'єднань в Україні 112

ЛУБЕНЕЦЬ І., НАУМОВА І.
Аналіз практики засудження за вчинення крадіжок в Україні протягом 2003–2024 років 121

КОМАРИНСЬКА Ю., ПАНАСЮК В., РОМАНОВИЧ А.
Комунікаційна складова тактики допиту дитини 138

МИРОНЕЦЬ Ю.
Адміністративна відповідальність за лобіювання в Україні: порівняльно-правовий аналіз 150

ПЕТРОВСЬКИЙ А.
Спрощені судові процедури в цивільному процесі України: понятійно-категоріальний аналіз 160

АКУЛІНІНА А.
Спеціальні знання під час розслідування фінансових злочинів 168

ВІННИК М.
Досвід Сполучених Штатів Америки у виявленні й розшуку грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок кримінальних правопорушень 176

ГОЛОВІНА О.
Характеристика об'єкта державної зради 185

ЄВТУШЕНКО О.
Особливості систематизації порушень правоохоронними органами прав адвоката під час обшуку його приміщень 192

ЖОВТЮК О.
Міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів 202

КАЧКОВСЬКИЙ В.
Концептуальне розуміння працівника правоохоронного органу як потерпілого у ст. 342 Кримінального кодексу України 210

КОТЕНОК Т.
Віктимологічні заходи запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини 218

ЛІГУН А.
Об'єктивні ознаки колаборaційної діяльності 224

РУДАВІН А.
Генеза протидії корисливим злочинам, вчинюваним військовими службовими особами в періоди дії правового режиму воєнного стану 233

ФЕДОСЄЄВА К.
Надмірна криміналізація порушень авторського та суміжних прав: кримінально-правовий аспект 241

ФЕДИТНИК В.
Зловживання владою або службовим становищем: сучасна доктрина та практика Верховного Суду 249

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ 258

CONTENT

SERBYN R.
Police Officer's Part-Time Work: Current State and Directions for Improvement 7

TARASENKO O., STRILTSIV O.
Directions for Improving Legislation Regulating Operational and Investigative Activities in Order to Combat Criminal Offenses in the Information Space 17

VASYLYNCNUK V., POPTANYCH Yu.
Use of Digital Evidence Obtained during Operational and Search Activities 24

VERBENSKYI M.
The Essence and Peculiarities of the Formation of a Security Environment in War and Post-War Conditions 38

KOROTKOVA Yu., PROTASOV D.
Effective Communication as a Factor in Increasing Public Trust in the Police 48

ALEKSIICHUK O.
Criminal Liability for Soliciting a Child for Sexual Purposes: Legislative Analysis and Prospects for Improvement 61

BORTUN K.
Ways of Integrating Legal Education into the European Educational Space: Implementation of Artificial Intelligence 71

HVOZDIUK V., HORBENKO D.
The Current Administrative and Legal Status of the Bar in Ukraine: Problems and Ways to Solve Them 79

HORBUNOVA O.
Administrative Liability for Offences under Art. 178 of the Code of Ukraine on Administrative Offences during Martial Law: a Theoretical and Practical Analysis 88

ZHERDIEV V., ROMANOV M.
Formation of the Right of Citizens of Ukraine to Entrepreneurial Activity that is not Prohibited by Law and its Criminal Law Protection 96

ZUBKOVA L.
Characteristics of the State of Research in State Policy in the Sphere of Internal Affairs 103

KRYZHEVSKYI A.
Ways of Concealing Fraud Committed by Members of Organized Criminal Groups in Ukraine 112

LUBENETS I., NAUMOVA I.
Analysis of the Practice of Conviction for Theft in Ukraine in 2003–2024 121

KOMARYNSKA Yu., PANASIUK V., ROMANOVYCH A.
Communication Component of Child Interrogation Tactics 138

MYRONETS Yu.
Administrative Liability for Lobbying in Ukraine: a Comparative Legal Analysis 150

PETROVSKYI A.
Simplified Judicial Procedures in Civil Procedure of Ukraine: Conceptual and Categorical Analysis 160

AKULININA A.
Specialized Knowledge in Financial Crime Investigations 168

VINNYK M.
Experience of the United States of America in Identifying and Tracing Money, Valuables and other Property Obtained as a Result of Committing Criminal Offenses 176

HOLOVINA O.
Characteristics of the Object of State Treason 185

YEVTUSHENKO O.
Features of Systematization of Violations of the Rights of a Lawyer by Law Enforcement Agencies during a Search of His Premises 192

ZHOVTIUK O.
International Standards for the Investigation of War Crimes 202

KACHKOVSKYI V.
Conceptual Understanding of a Law Enforcement Officer as a Victim
in Art. 342 of the Criminal Code of Ukraine 210

KOTENOK T.
Victimological Measures for Preventing Violent Crimes Against the Sexual Freedom
and Sexual Inviolability of Children 218

LIHUN A.
Objective Signs of Collaborative Activity 224

RUDAVIN A.
The Genesis of Counteracting Mercenary Crimes Committed
by Military Officials During Martial Law 233

FEDOSIEIEVA K.
Balance of Rights and Freedoms in the Criminal-Law Protection of Copyright:
is there a Problem of Excessive Criminalization 241

FEDYTNYK V.
Abuse of Power or Official Position:
Modern Doctrine and Practice of the Supreme Court 249

NOTE FOR AUTHORS 258

DOI: 10.33270/05257004.1
УДК 351.74

СЕРБИН Руслан*
доктор юридичних наук, професор, ректор Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8880-7743

Службове сумісництво поліцейських: сучасний стан і напрями вдосконалення

Анотація. У сучасних умовах трансформації системи публічної безпеки питання правового регулювання обмежень службового сумісництва поліцейських набуває практичної значущості через збільшення навантаження на кадровий потенціал, економічні чинники, а також внесені законодавчі зміни, які формалізували окремі види дозволеної діяльності, не усунувши системних проблем реалізації цього інституту. Метою дослідження є аналіз сучасного стану службового сумісництва поліцейських, виявлення ключових правових, організаційних і соціально-економічних проблем, що виникають у зв'язку з чинним регулюванням, та пропозиції щодо практичних напрямів удосконалення правового механізму. Застосовано нормативно-правовий аналіз, системно-структурний підхід, догматичний метод, порівняльно-правовий аналіз національних і міжнародних практик, а також формально-логічний метод для уточнення поняття службового сумісництва. Встановлено, що чинне законодавство формально дає змогу поєднати службу з обмеженим переліком видів оплачуваної діяльності, проте цей перелік є вузьким і не відповідає загальним підходам до регулювання сумісництва для інших категорій публічних службовців. Виявлено відсутність єдиних критеріїв відбору осіб для сумісництва, стандартів підготовки й методичного забезпечення, що призводить до нерівномірного застосування практики в правоохоронних органах. Аналіз засвідчив, що формальне включення педагогічної діяльності до переліку дозволених видів не вирішило питання службового сумісництва поліцейських, а лише закріпило наявну практику. Порівняльний аналіз міжнародних практик виявив ефективні інструменти регулювання, зокрема чіткі професійні стандарти, системи обліку часу та прозорі процедури погодження сумісництва, яких немає в національній практиці. На основі виявлених проблем сформульовано конкретні рекомендації щодо змін до Закону України «Про Національну поліцію», доцільності визначення чіткого переліку дозволених і заборонених видів діяльності, включення питань етики, конфлікту інтересів, запобігання корупції до програм підготовки та підвищення кваліфікації поліцейських, підвищення рівня матеріального забезпечення поліцейських для зменшення потреби в додатковій оплачуваній діяльності. Також запропоновано встановити критерії допустимості сумісництва. Окреслені заходи спрямовано на підвищення прозорості процедур службового сумісництва, зменшення ризиків конфлікту інтересів й оптимізацію кадрових ресурсів поліції, що може бути використано під час розроблення законодавчих актів, відомчих нормативно-правових актів і кадрових процедур у поліції та інших правоохоронних органах.

Ключові слова: службове сумісництво; поліцейський; оплачувана діяльність; правове регулювання; конфлікт інтересів; педагогічна діяльність; антикорупційні обмеження.

Історія статті:
Отримано: 06.08.2025
Переглянуто: 10.09.2025
Прийнято: 13.10.2025

Рекомендоване посилання:
Сербин Р. Службове сумісництво поліцейських: сучасний стан і напрями вдосконалення. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 7–16. DOI: 10.33270/05257004.1

*Відповідальний автор

© Сербин Р., 2025

Вступ

У сучасних умовах трансформації системи публічної безпеки та порядку питання правового регулювання обмежень сумісництва поліцейської з іншими видами оплачуваної діяльності набуває особливої актуальності як у теоретичній площині, так і в практичній діяльності поліцейських. На вивченні особливостей таких обмежень зосереджено увагу як у межах загальних досліджень дії антикорупційних обмежень, пов'язаних із проходженням публічної служби, так і спеціальних. Наприклад, О. З. Гладун (2016), З. А. Загиней (2017), В. Д. Сенник (2016) досліджували іншу оплачувану діяльність як складову обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; В. М. Білик (2015), М. І. Іншин (2016), І. Д. Пастух (2018), В. О. Рядінська (2022) здійснили правовий аналіз проходження служби в поліції щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Проблема правового регулювання сумісництва та суміщення державних службовців є універсальною. Вона охоплює питання доброчесності, запобігання корупції, ефективності публічної служби та захисту прав людини. Україна постає перед тими самими викликами, що й інші держави, тому порівняльний аналіз міжнародних практик може стати основою для вдосконалення національного законодавства. У світі спостерігається тенденція до збільшення кількості правоохоронців, які змушені поєднувати основну службу з додатковою зайнятістю. Це явище зумовлено як економічними факторами (зниження реальної заробітної плати, високі витрати на проживання), так й організаційними змінами в законодавстві, що регулює службові відносини в поліції. Останні дослідження засвідчують, що «кількість поліцейських у Великій Британії, які отримали дозвіл займатися додатковою неполіцейською роботою, збільшилася майже вдвічі в період з 2019 до 2024 роки»[1] (Moss, 2025). Схожі тенденції простежуються і в інших країнах Європи та Північної Америки, де законодавчі зміни щодо соціальних гарантій та податкових зобов'язань (зокрема внесків до системи соціального страхування) безпосередньо впливають на фінансову стабільність у роботі поліцейських.

У численних наукових дослідженнях останніх років увагу зосереджено на впливі на роботу, зокрема за сумісництвом, поліцейських за такими напрямами: 1) соціально-економічні наслідки впливу сумісництва на добробут поліцейських та їхніх родин (Drew, Sargeant, & Martin, 2024); 2) як фактори, що підвищують вигорання та ризики етичних порушень у поліцейських, аргументацію зв'язку між додатковою роботою, стресом й етичними ризиками (Correia, Romão, & Almeida, 2023); 3) добробут поліцейського, оподаткування, соціальне страхування та кадрова політика держави (Virani, & Wal, 2023); 4) психологічні й організаційні наслідки перевантаження через поєднання кількох видів зайнятості (Baker, 2023); 5) вплив сумісництва на якість виконання службових обов'язків і рівень довіри громадян[2]; 6) оцінювання ефективності управлінських рішень стосовно дозвільних процедур на право здійснення іншої оплачуваної діяльності (Otoo, 2024).

В Україні корегування меж службового сумісництва відбулися внаслідок змін у законодавстві. 11 вересня 2025 року після набуття чинності Закону України «Про професійну освіту» було внесено зміни в ст. 66 Закону України «Про Національну поліцію», у якій перелік дозволених для службового сумісництва видів діяльності розширено педагогічною діяльністю. Попри внесені зміни, поліцейські залишаються в дискримінаційному становищі щодо права займатися іншою оплачуваною діяльністю.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю оцінювання наслідків законодавчих змін щодо службового сумісництва поліцейських. Мета дослідження – проаналізувати сучасний стан і наслідки службового сумісництва поліцейських у контексті законодавчих змін, визначити ключові ризики й можливості для оптимізації правового регулювання.

Завдання дослідження передбачають: систематизацію міжнародного досвіду регулювання зайняття іншою оплачуваною діяльністю поліцейськими; аналіз соціально-економічних та організаційних наслідків сумісництва; оцінювання впливу законодавчих змін на кадрову політику та професійну етику; формулювання рекомендацій для вдосконалення правового регулювання в Україні.

Матеріали та методи

Для проведення наукового дослідження питання службового сумісництва поліцейських з позицій національного й міжнародно-правового регулювання було обрано методологію, що охоплює необхідні інструменти для критичного аналізу положень Закону України «Про Національну поліцію» з акцентом на національні та міжнародні практики зайняття іншою оплачуваною діяльністю поліцейськими. У дослідженні використано такі методи: термінологічний, системно-структурний, догматичний, порівняльно-правовий та формально-логічний. Поняття «службове сумісництво» проаналізовано за допомогою термінологічного та формально-логічного методів.

[1] Surge in Police Officers Forced to Take Second Jobs as Pay Crisis Deepens. 2025. URL: https://polfed.org/news/latest-news/2025/surge-in-police-officers-forced-to-take-second-jobs-as-pay-crisis-deepens/

[2] OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results Building Trust in a Complex Policy Environment. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-survey-on-drivers-of-trust-in-public-institutions-2024-results_9a20554b-en.html

Системно-структурний метод сприяв комплексному теоретичному аналізу норм українського законодавства для їх послідовної систематизації, виявленню законодавчих новацій. Він також дав змогу визначити зв'язки між аналізованими нормами та положеннями чинного антикорупційного законодавства й законів, що регулюють діяльність поліції. Порівняльно-правовий метод використано для порівняння антикорупційного законодавства України щодо службового сумісництва поліцейських із міжнародним законодавством у цій сфері. Теоретичною основою дослідження стали висновки дослідників та юристів з України та інших країн. Під час підготовки цього дослідження було розглянуто положення низки національних законодавчих актів, зокрема норм законів України «Про запобігання корупції», «Про Національну поліцію», «Про професійну освіту» та деяких інших, що регулюють обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності поліцейськими та представниками інших правоохоронних органів.

Результати й обговорення

Службове сумісництво в публічній службі – це оплачувана додаткова професія поза межами основного робочого графіка, що не є основною для особи. До ознак сумісництва належать: додатковий характер діяльності, її оплатність, виконання поза межами графіка основної служби, можливість як збігу, так і розмежування місця роботи за сумісництвом з основним місцем служби. Правова природа цього інституту полягає в балансуванні права на працю та свободи підприємницької/професійної діяльності з публічним інтересом, що вимагає запобігання конфлікту інтересів і зловживанню службовим становищем.

У національному законодавстві основні обмеження щодо сумісництва для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (до яких належать і поліцейські), закріплено в ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції»: по-перше, це обмеження займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України; по-друге, заборона входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді[1]). Водночас особливості такого правового регулювання щодо окремих видів публічної служби можуть міститися в Конституції чи законах України.

У цій нормі закладено загальні обмеження щодо здійснення інших видів діяльності, проте міститься уточнення «якщо інше не передбачено Конституцією або законами України», яке вимагає під час встановлення конкретного переліку дозволених для сумісництва видів діяльності враховувати відповідні положення законодавства, що регулюють специфіку проходження певного виду публічної служби. Одним із таких видів є служба в поліції. Сумісництвом слід вважати виконання поліцейським, окрім основної, регулярної оплачуваної роботи (основне завдання поліції – надання поліцейських послуг), іншої оплачуваної роботи на підставі окремого трудового договору у вільний від основної служби час на тому самому (система поліції, поліцейські, відряджені до інших органів влади) або на іншому підприємстві, установі (Pastukh, 2018).

Відповідно до ст. 66 «Службове сумісництво поліцейських» Закону України «Про Національну поліцію», поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім науково-педагогічної, педагогічної, наукової або творчої[2]. Водночас цей перелік з часу прийняття Закону України «Про Національну поліцію» було вперше доповнено новим видом діяльності – педагогічною, причому не у зв'язку з удосконаленням правового регулювання діяльності поліцейських, а внаслідок прийняття 21 серпня 2025 року Закону України «Про професійну освіту». Аналіз цих приписів законодавства про запобігання корупції та профільного закону про поліцію дає підстави сформулювати кілька висновків. По-перше, перелік дозволених для поліцейського інших оплачуваних видів діяльності обмежується лише чотирма позиціями, на відміну від загальної норми, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції». По-друге, у цьому переліку є специфічні лише для поліцейських два види діяльності – науково-педагогічна та педагогічна. Спробуємо з'ясувати, чи мають такі відмінності та новели правового регулювання принципове значення і як вони впливають на сучасну систему проходження служби в органах і підрозділах Національної поліції.

Оскільки межі та зміст наукової і творчої діяльності вже неодноразово були предметом зазначених вище наукових досліджень, розглянемо зміст специфічних видів діяльності, які поліцейському дозволено поєднувати зі службою. Поліцейський має право поєднувати службу з науково-педагогічною діяльністю. Визначення цього поняття закріплено в п. 24 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Це педагогічна діяльність в університетах, академіях, інститутах і закладах післядипломної

[1] Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

[2] Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19

освіти, що пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю. Науково-технічна діяльність є видом наукової діяльності, спрямованої на здобуття і застосування нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних і гуманітарних завдань, основними формами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки[1]. З огляду на викладене, поліцейський має право поєднувати свою службу лише з тими видами оплачуваної діяльності, які здійснюють у закладах вищої та післядипломної освіти, зокрема закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання, який на певних рівнях вищої освіти забезпечує підготовку курсантів (слухачів, студентів), аспірантів для подальшої служби на посадах офіцерського або начальницького складу з метою задоволення потреб Національної поліції.

Зміст терміна «педагогічна діяльність» визначено в Законі України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII, зокрема це «інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей»[2]. Визначальним для здійснення такої діяльності є її суб'єкти: педагогічні, науково-педагогічні працівники або самозайняті особи. Оскільки науково-педагогічну діяльність ми вже розглянули, проаналізуємо інші суб'єкти, які мають право її здійснювати. Перелік посад педагогічних і науково-педагогічних працівників затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 року № 963 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2025 року № 143). Відповідно до цього Переліку, до педагогічних працівників належать:

1) керівник (директор, завідувач, начальник): закладу дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, післядипломної (підвищення кваліфікації) освіти (зокрема спеціалізованої освіти) усіх типів незалежно від підпорядкування; навчально-методичної, методичної, науково-методичної установи (центру, кабінету), центру професійного розвитку педагогічних працівників, інклюзивно-ресурсного центру, логопедичного пункту, ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти, міжшкільного ресурсного центру (міжшкільного навчально-виробничого комбінату), центру соціально-психологічної реабілітації дітей, закладу освіти для осіб, які потребують соціальної допомоги та реабілітації, приймальника-розподільника для дітей органів Національної поліції, притулку для дітей; філії закладів й установ, зазначених в абзацах другому і третьому цього пункту;

2) заступник керівника (директора, завідувача, начальника) з організації освітнього процесу закладів та установ, зазначених у пункті 1 цього Переліку, їх філій; заступник керівника (директора) з навчально-методичної роботи – керівник навчально-методичного центру державної установи «Школа супергероїв»; заступник директора з наукового, мистецького, спортивного, військового спрямування (роботи, компонента) закладу спеціалізованої освіти; заступник директора з навчальної, виховної, навчально-виховної роботи центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю, для дітей з інвалідністю;

3) керівник (завідувач, начальник) внутрішнього структурного підрозділу закладу загальної середньої освіти; навчально-консультаційного пункту; навчально-практичного центру; відділу; навчальної (педагогічної) частини закладів охорони здоров'я та соціального захисту; територіальних курсів цивільного захисту й безпеки життєдіяльності, його заступник;

4) учителі всіх спеціальностей, викладачі всіх спеціальностей, асистент вчителя, асистент вчителя-реабілітолога, асистент викладача, старший викладач закладу фахової передвищої освіти, старший майстер закладу професійної (професійно-технічної) освіти, майстер виробничого навчання, асистент майстра виробничого навчання, педагог професійного навчання, керівник фізичного виховання, старший вихователь, вихователь, асистент вихователя, вихователь-методист, музичний керівник, інструктор із фізичної культури (фізкультури), методист, педагог-організатор, практичний психолог, соціальний педагог, соціальний педагог по роботі з дітьми з інвалідністю, логопед закладів охорони здоров'я та соціального захисту, керівник гуртка (секції, студії, інших форм гурткової роботи); концертмейстер, художній керівник, культорганізатор, акомпаніатор, інструктор з праці, інструктор слухового кабінету, перекладач-дактилолог, екскурсовод, інструктор з туризму закладу освіти; старший керівник і керівник туристських груп (походу, екскурсії, експедиції) закладу позашкільної освіти; голова циклової комісії закладу фахової передвищої освіти; фахівець (консультант) інклюзивно-ресурсного центру; консультант, психолог центру професійного розвитку педагогічних працівників; помічник директора з режиму, старший черговий з режиму, черговий з режиму закладу освіти для осіб, які потребують соціальної допомоги і реабілітації[3]. Тобто такі працівники займають штатні посади у відповідних закладах та

[1] Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листоп. 2015 р. № 848-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19

[2] Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

[3] Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників : постанова Кабінету Міністрів України від 14 черв. 2000 р. № 963. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF#Text

установах, а це означає, що для зайняття додатковою оплачуваною діяльністю поліцейський повинен працевлаштуватися на відповідні посади або укласти окремий договір щодо погодинної оплати праці.

Визначення самозайнятої особи міститься в Податковому кодексі України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. Це платник податку, який є фізичною особою – підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що ця особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності (ст. 1). З огляду на зазначені вище положення законів «Про запобігання корупції» та «Про Національну поліцію», поліцейський не може займатися підприємницькою діяльністю. Поліцейський також не може здійснювати незалежну професійну діяльність, яка хоча й передбачає участь фізичної особи в науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльності лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою схожою діяльністю, проте лише за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем і використовує найману працю не більше ніж чотирьох фізичних осіб[1]. Тобто ключовий елемент самозайнятості – відсутність трудових відносин, які пов'язують особу з роботодавцем у межах цієї діяльності, що робить неможливим одночасне провадження поліцейським підприємницької або незалежної професійної діяльності.

З огляду на наявні законодавчі визначення, поліцейський може викладати тільки в закладах освіти різних рівнів і видів, оскільки він не може бути самозайнятою особою, проте такі можливості все одно вужчі, ніж законодавчо закріплене поняття викладацької діяльності. І пояснення цьому складно знайти на підставі аналізу дії розглядуваної заборони щодо працівників інших правоохоронних органів, перелік яких закріплений законом. Це органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції[2]. Жоден із законів, що регулює порядок проходження служби в цих органах, не встановлює окремого переліку дозволених для сумісництва інших видів оплачуваної діяльності. У них міститься переважно відсилка до загальних правил, встановлених Законом України «Про запобігання корупції». У цьому контексті за своїм статусом поліцейські наближені до суддів, членів Кабінету Міністрів України, народних депутатів, щодо яких у законах, що регулюють порядок проходження ними публічної служби, встановлено відповідні обмеження, проте й вони подекуди менші, ніж щодо поліцейських (дозволені викладацька, наукова і творча діяльність). Така ситуація навряд чи відповідає обсягам корупційних ризиків сумісництва для зазначених посад і поліцейського. З метою виправлення такої ситуації було розроблено декілька законодавчих ініціатив. Проєкт Закону України від 20 грудня 2021 року № 6450 «Про внесення зміни до статті 66 Закону України "Про Національну поліцію" щодо службового сумісництва поліцейських» пропонував прописати, що «поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту».

Крім цього, поліцейським молодшого та середнього складу поліції, крім курсантів, передбачено надати право займатися оплачуваною діяльністю в органах поліції охорони в порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України[3]. Альтернативний проєкт № 6450-1 також розширював дозволені види діяльності охороною власності або громадян і визначав порядок погодження її здійснення[4]. Проте обидва законопроєкти за висновками антикорупційної експертизи, проведеної Національним агентством з питань запобігання корупції, були визнані такими, що містять корупціогенні фактори та потребують доопрацювання (Luhovyi, 2025).

Правомірним сумісництвом наразі слід вважати таку діяльність, за якої поліцейського наказом зараховано на посаду науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти, де він викладає за сумісництвом із визначеним навчальним навантаженням, або коли таку діяльність здійснюють без зарахування на посаду на умовах погодинної оплати праці. Остання форма заняття іншою оплачуваною діяльністю останніми роками зазнала кардинальних змін. Погодинну оплату праці в чистому вигляді для працівників бюджетної сфери застосовують зрідка, її використовують переважно для оплати додаткових видів робіт (освітніх, наукових тощо), що не належать до встановленої норми

[1] Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

[2] Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12

[3] Про внесення зміни до статті 66 Закону України «Про Національну поліцію» щодо службового сумісництва поліцейських : проєкт Закону України від 20 груд. 2021 р. №6450 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73477

[4] Там само.

посадового навантаження, а не як основну форму оплати праці за штатною посадою. Погодинну оплату у сфері освіти найчастіше застосовують для оплати таких видів діяльності: проведення аудиторних занять, для оплати праці офіційних опонентів, рецензентів дипломних робіт і голів державних екзаменаційних комісій. Ці види робіт виконують понад обсяг навантаження, закріплений за посадою на одну ставку, й оплачують окремо від основного посадового окладу. Скасування з 22 листопада 2022 року Кабінетом Міністрів України власної постанови від 3 квітня 1993 року № 245 і Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій[1] не ліквідувало практику погодинної оплати, але змінило її правовий статус. Погодинна оплата фактично слугувала механізмом, який дозволяв здійснювати педагогічну роботу понад встановлені нормативи без формального визнання такої роботи сумісництвом. Встановлена норма (240 год на рік) була межею, до досягнення якої додаткове педагогічне навантаження не кваліфікували як сумісництво, тобто це не вимагало коригування графіка основної роботи. Погодинну оплату тепер прирівнюють до сумісництва. Підтвердження можливості застосування погодинної оплати міститься в листі МОН від 27 січня 2023 року № 1/1274-23 «Про право працівників закладів освіти займатися викладацькою діяльністю в своєму закладі освіти», де зазначено, що скасування наказу № 43 не обмежує право працівників закладів освіти надавати освітні послуги на погодинній основі. Проте це роз'яснення стосується лише права працівників закладів освіти займатися викладацькою діяльністю у своєму закладі освіти, а не як форма додаткової оплачуваної діяльності для публічних службовців, зокрема поліцейських. Наслідками прогалин відповідного правового регулювання є такі: 1) погодинна оплата, прирівняна до сумісництва, підпадає під регламентацію норм трудового законодавства щодо умов роботи за сумісництвом, включно з необхідністю оформлення відповідних угод; 2) для педагогічних працівників це може означати обмеження можливостей отримання додаткового доходу. Тому слушними є висловлені фахівцями ініціативи про відновлення правила, яке зберігало б виняток для педагогічної та науково-педагогічної діяльності щодо 240 год як несумісництва.

У сучасних умовах реформування правоохоронних органів України питання регулювання сумісництва (додаткової зайнятості) поліцейських набуває особливої актуальності. Міжнародний досвід, зокрема країн Європейського Союзу, США та Канади, пропонує різноманітні моделі правового регулювання цієї сфери, які можуть бути адаптовані до українських реалій.

Європейський кодекс поліцейської етики, прийнятий Комітетом міністрів Ради Європи 2001 року, визначає основні принципи діяльності поліції в демократичному суспільстві. Кодекс закріплює, що поліцейські мають уникати будь-яких дій, які можуть поставити під сумнів їхню неупередженість або призвести до конфлікту інтересів[2]. Це стосується і додаткової зайнятості, яка потенційно може впливати на незалежність, ефективність і репутацію поліції.

У законодавстві Європейського Союзу немає єдиного нормативного акта, який регулював би питання вторинної зайнятості поліцейських на наднаціональному рівні. Кожна країна – член ЄС самостійно визначає відповідні правила, з огляду на власні правові традиції, організаційну структуру поліції та соціально-економічні умови.

Водночас загальноєвропейські стандарти слугують орієнтиром для національних законодавств, передусім щодо питань етики, запобігання корупції та забезпечення балансу між службовими обов'язками і приватними інтересами. Основним нормативним актом, що регулює питання вторинної зайнятості поліцейських у Великій Британії, є Police Regulations 2003[3]. Відповідно до цих правил, поліцейські мають право займатися додатковою оплачуваною діяльністю лише за умови попереднього погодження з керівництвом: поліцейський зобов'язаний письмово повідомити керівництво про намір займатися будь-якою додатковою оплачуваною діяльністю. Дозвіл надає уповноважена особа після оцінювання можливих ризиків: заборонено займатися діяльністю, яка може призвести до конфлікту інтересів, вплинути на виконання службових обов'язків або дискредитувати поліцію (наприклад, робота у сфері грального бізнесу, продажу спиртних напоїв тощо). Недекларування або порушення умов дозволу може призвести до дисциплінарної відповідальності аж до звільнення.

У Федеративній Республіці Німеччина питання вторинної зайнятості поліцейських регулюють на федеральному та земельному рівнях. Основними нормативними актами є Основний закон ФРН (Боннська Конституція), Федеральний закон про державну службу, а також спеціальні положення щодо права на додаткову діяльність – це будь-яка оплачувана діяльність, яку державний службовець (зокрема поліцейський) виконує поза

[1] Про затвердження Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій : наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерство фінансів України від 28 черв. 1993 р. № 43. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0076-93#Text

[2] Про Європейський кодекс поліцейської етики : рекомендації Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи від 19 верес. 2001 р. URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf

[3] The Police Regulations 2003. *UK Statutory Instruments.* № 527. URL: https://www.legislation.gov.uk/uksi/2003/527

межами основної служби. Більшість видів додаткової діяльності є дозвільними – для їх здійснення необхідно отримати письмовий дозвіл від відповідного керівника. Дозвіл не надають, якщо є ризик порушення службових інтересів, перевищення допустимого навантаження (не більше ніж 20 % від основного робочого часу), виникнення конфлікту інтересів, впливу на неупередженість або репутацію поліції. Цікаво, що деякі види діяльності (наукова, викладацька, творча, управління власним майном) можуть бути здійснені без дозволу, але підлягають обов'язковому декларуванню. Поліцейський зобов'язаний повідомляти про будь-які зміни в характері, обсязі чи винагороді за додаткову діяльність. Порушення цього обов'язку розглядають як дисциплінарне порушення. Зокрема, у разі виявлення недекларованої діяльності або перевищення допустимого навантаження, службове розслідування може призвести до дисциплінарних стягнень аж до звільнення з посади[1].

У Франції це питання регламентує Кодекс загальної державної служби, а також відповідні підзаконні акти[2]. З одного боку, поліцейські не можуть займатися будь-якою прибутковою діяльністю, крім чітко визначених винятків: викладацька, наукова, спортивна, культурна діяльність, робота у сфері сільського господарства, допомога членам родини, діяльність у некомерційних організаціях, продаж власноруч виготовлених товарів тощо. Для здійснення дозволених видів діяльності необхідно отримати письмовий дозвіл від керівника, подавши відповідну заяву з описом характеру, тривалості, умов оплати тощо, яку розглядає керівник протягом одного місяця (або двох, якщо потрібне додаткове уточнення). Відсутність відповіді вважають відмовою. Перевіряють, щоб діяльність не впливала на нормальне функціонування служби, незалежність чи нейтральність поліцейського, а також не створювала конфлікт інтересів. Будь-які суттєві зміни в характері діяльності чи доходах за неї вимагають повторного погодження. Порушення порядку погодження або виконання заборонених видів діяльності тягне за собою дисциплінарну відповідальність.

У США система регулювання трудової діяльності поліції є децентралізованою. Основні положення визначені Конституцією США, федеральними законами, а також законами й підзаконними актами окремих штатів і муніципалітетів. Федеральні закони з цього питання переважно передбачають: обов'язок отримати попередній дозвіл від керівництва; заборону на діяльність, що може призвести до конфлікту інтересів або вплинути на виконання службових обов'язків; спеціальні правила щодо викладацької, наукової, підприємницької діяльності[3]. Водночас кожен штат країни, місто чи округ має власні закони, підзаконні акти та внутрішні політики поліції щодо вторинної зайнятості. Це зумовлює значну різноманітність підходів – від жорстких заборон до дозвільних моделей. Поліцейський зобов'язаний подати письмову заяву на погодження додаткової зайнятості, яку розглядає керівництво. Заборонено працювати у сферах, що пов'язані з приватною охороною, гральним бізнесом, продажем алкоголю, приватними розслідуваннями, колекторською діяльністю, а також у будь-якій діяльності, що може призвести до конфлікту інтересів або дискредитувати поліцію. Крім цього, встановлено ліміти на загальну кількість годин роботи, ведуть централізований реєстр погоджених видів діяльності, проводять регулярні перевірки, аудит, дисциплінарні розслідування в разі порушень, зокрема перевищення ліміту годин.

Для поліцейських Канади головним у сумісництві є уникнення будь-яких дій, які можуть призвести до реального, потенційного або уявного конфлікту між службовими обов'язками та приватними інтересами. Для здійснення будь-якої оплачуваної додаткової діяльності необхідно отримати попередній письмовий дозвіл від керівництва. Заборонено займатися діяльністю, яка може вплинути на неупередженість, ефективність служби, репутацію поліції або створити конфлікт інтересів[4].

Отже, у більшості розглянутих країн діє дозвільна модель сумісництва: поліцейський зобов'язаний подати письмову заяву на погодження додаткової зайнятості, яку розглядає керівництво або спеціальна комісія. Критерії оцінювання охоплюють: відсутність конфлікту інтересів і впливу на виконання службових обов'язків; відповідність етичним стандартам; обмеження за робочим часом і навантаженням; відсутність ризику для репутації поліції.

Заборонено займатися діяльністю, яка: пов'язана з приватною охороною, детективною, колекторською діяльністю, гральним бізнесом, продажем спиртних напоїв, роботою у сферах, що можуть призвести до конфлікту інтересів; може вплинути на неупередженість, ефективність служби або репутацію поліції; передбачає використання службового становища, інформації

[1] Bundesministerium der Justiz. Bundesbeamtengesetz (BBG) § 99 Genehmigungspflichtige Nebentätigkeiten. *Gesetze im Internet*. 2009. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bbg_2009/__99.html

[2] Décret n° 2024-1038 du 6 novembre 2024 relatif aux dispositions réglementaires des livres Ier et II du Code général de la fonction publique, JORF n°273 du 19 novembre 2024, Légifrance. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000050510977/2025-02-01/

[3] 5 U.S. Code § 5533 - Dual pay from more than one position; limitations. Legal Information Institute. URL: https://www.law.cornell.edu/uscode/text/5/5533

[4] Royal Canadian Mounted Police Regulations, 2014 (SOR/2014-281). *Justice Laws Website.* URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2014-281

чи обладнання з приватною метою. Запроваджено контроль і моніторинг у таких формах: ведення централізованого реєстру погоджених видів діяльності; щорічний перегляд дозволів; регулярний аудит, моніторинг, дисциплінарні розслідування в разі порушень; санкції за порушення – від попередження до звільнення.

Зазначені моделі мають певні переваги (забезпечення балансу між службовими обов'язками та приватними інтересами, прозорість процедур, чіткі критерії оцінювання) і недоліки (додаткове управлінське навантаження на керівництво підрозділів поліції, ризик суб'єктивізму під час прийняття рішень про надання права займатися іншою діяльністю, необхідність постійного моніторингу).

Мета цих обмежень – забезпечити прозоре й ефективне виконання публічних функцій та мінімізувати ризики приватного впливу на службові рішення. Сутнісне обґрунтування цих обмежень полягає в запобіганні зміщенню мотивації службовця на користь приватного інтересу, що створює ризик конфлікту інтересів і потенційного використання повноважень для підтримки пов'язаного бізнесу чи діяльності. Юридична доктрина передбачає, що саме це становить ключову небезпеку сумісництва у сфері публічної служби, тому інститут має превентивний характер і спрямований на захист пріоритету публічного інтересу над приватним.

Етичні та професійні стандарти визначають допустимість сумісництва поліцейськими через критерії конфлікту інтересів, несумісності з присягою та ризику корупції. Етичні норми поліції формують очікування щодо поведінки службовця як носія публічної довіри: повага до прав людини, неупередженість, відданість Присязі й утримання від дій, що підривають авторитет служби. Наукові дослідження констатують, що ціннісна підготовка і психологічна стійкість є ключовими для дотримання професійних стандартів у повсякденній діяльності поліції (Romanova, 2022).

Висновки

Внесення Законом України «Про професійну освіту» педагогічної до переліку дозволених для сумісництва видів оплачуваної діяльності дало змогу лише легітимізувати наявну практику сумісництва в закладах професійної освіти Національної поліції України зі специфічними умовами навчання, але не усунуло проблему. Надання поліцейським чітко визначених і законодавчо закріплених підстав для здійснення повноцінної викладацької та інших видів діяльності сприятиме усуненню наявних перешкод у реалізації їхнього освітнього, спортивного потенціалу. Тому доцільним вбачається внести зміни до Закону України «Про Національну поліцію», виклавши ч. 1 ст. 66 у такій редакції: «Обмеження щодо зайняття поліцейськими іншою оплачуваною діяльністю встановлюються законом України "Про запобігання корупції"».

Рекомендаціями щодо імплементації цих практик в Україні доцільно визначити: закріплення чіткого переліку дозволених і заборонених видів діяльності; встановлення ліміту на загальну кількість годин додаткової роботи, щоб уникнути перевантаження та зниження ефективності служби; включити питання етики, конфлікту інтересів, запобігання корупції до програм підготовки та підвищення кваліфікації поліцейських; підвищити рівень матеріального забезпечення поліцейських, щоб зменшити потребу в додатковій зайнятості. Упровадження цих підходів сприятиме підвищенню ефективності, прозорості та довіри до Національної поліції України, а також забезпечить належний баланс між службовими обов'язками та приватними інтересами поліцейських.

З огляду на викладене, до критеріїв допустимості сумісництва поліцейських слід віднести: відсутність конфлікту інтересів; сумісність із Присягою працівника поліції та службовими обов'язками: додаткова робота не має суперечити Присязі, завданням поліції, вимогам законності; заборону видів діяльності, що підвищують ризик корупційних зв'язків або використання службового становища в приватних інтересах; фізичну та психологічну здатність виконувати основну службу, сумісництво не повинно знижувати ефективність виконання поліцейських обов'язків.

Кожен критерій має бути формалізовано у внутрішніх правилах і передбачено в процедурі погодження сумісництва. Нечіткі критерії сумісництва, порогові значення та процедурні вимоги збільшать обсяг оскарження, підвищать навантаження на адміністративні органи й суди та послаблять превентивний ефект норми. Упровадження чітких, документованих критеріїв допустимості сумісництва та прозорих процедур погодження і контролю є необхідним для запобігання корупції в діяльності поліції.

References

[1] Baker, L.D., Richardson, E., Fuessel-Herrmann, D., Ponder, W., & Smith, J.A. (2023). Police burnout and organizational stress: Job and rank associations. *Policing: An International Journal*, 46(4), 682-693. DOI: 10.l108/PIJPSM-01-2023-0004

[2] Bilyk, V.M. (2015). Legal analysis of police service regarding concurrent and combined activities. *Scientific Bulletin of Public and Private Law,* 2, 82-88. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppp_2015_2_17

[3] Correia, I., Romão, Â., & Almeida, A.E. (2023). Protecting police officers against burnout: Overcoming a fragmented research field. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 38, 622-638. DOI: 10.1007/s11896-023-09584-4
[4] Drew, J.M., Sargeant, E., & Martin, S. (2024). Why do police consider leaving the profession?: The interplay between job demand stress, burnout, psychological distress, and commitment. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 18. DOI: 10.1093/police/paae036
[5] Hladun, O.Z. (2016). Prohibition on engaging in other paid activity. *Bulletin of the National Academy of Advocacy of Ukraine,* 4, 51-57. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2016_4_10
[6] Inshyn, M.I. (2016). Official concurrent employment of police officers. *Topical Problems of Law: Theory and Practice,* 31, 6-17. Retrieved from https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/91/80
[7] Luhovyi, V.O. (2025). Some aspects of police compliance with anti-corruption restrictions on concurrent employment. *Criminology and forensic expertise: the current state and prospects of development:* Materials of the II national scientific and practical conference (Kyiv, 2025, june 20). Kyiv.
[8] Moss, R. (2025). *Number of police working second jobs doubles.* Retrieved from https://www.personneltoday.com/hr/police-second-jobs/
[9] Otoo, F.N.K. (2024). The mediating role of employee performance in the relationship between human resource management practices and police service effectiveness. *IIM Ranchi Journal of Management Studies*, 3(2), 108-141. DOI: 10.1108/IRJMS-08-2023-0070
[10] Pastukh, I.D. (2018). Official concurrent employment of police officers. *Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs,* 1, 283-295. Retrieved from https://lawjournal.com.ua/uk/journals/tom-8-1-2018/sluzhbove-sumisnitstvo-politseyskikh
[11] Romanova, A. (2022). Professional and ethical requirements in police activity. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series "Legal Sciences",* 9(1), 69-73. DOI: 10.23939/law2022.33.069
[12] Sennyk, V.D., & Zahynei, Z.A. (2016). Other paid activity as a component of restrictions on concurrent and combined activities. *Bulletin of the National Academy of Prosecution of Ukraine*, 2, 58-64. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2016_2_11
[13] Verbenskyi, M.H., Riadinska, V.O., & Irkha, Y.B. (et al.). (2022). *Anti-corruption prohibitions and restrictions in the activity of the National Police of Ukraine.* Vinnytsia: TVORY.
[14] Virani, A., & Wal, Z. (2023). Enhancing the effectiveness of public sector performance regimes: A proposed causal model for aligning governance design with performance logics. *Perspectives on Public Management and Governance*, 6(1), 54-65. DOI: 10.1093/ppmgov/gvac026
[15] Zahynei, Z.A. (2017). Engaging in other paid activity as a component of the anti-corruption prohibition. *Science and Law Enforcement,* 3, 39-45. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2017_3_7

Список використаних джерел

[1] Baker L. D., Richardson E. Fuessel-Herrmann D., Ponder W., Smith J. A. Police burnout and organizational stress: job and rank associations. *Polic: An Int J.* 2023. No. 46 (4). P. 682-693. DOI: 10.l108/PIJPSM-01-2023-0004
[2] Білик В. М. Правовий аналіз проходження служби в поліції щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2015. Вип. 2 С. 82–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppp_2015_2_17
[3] Correia I., Romão Â., Almeida A. E. Protecting Police Officers Against Burnout: Overcoming a Fragmented Research Field. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 2023. No. 38. P. 622–638. DOI: 10.1007/s11896-023-09584-4
[4] Drew J. M., Sargeant E., Martin S. Why do police consider leaving the profession?: The interplay between job demand stress, burnout, psychological distress, and commitment. *Policing: A Journal of Policy and Practice.* 2024. Vol. 18. DOI: 10.1093/police/paae036
[5] Гладун О. З. Заборона займатися іншою оплачуваною діяльністю. *Вісник Національної академії адвокатури України*. 2016. № 4. С. 51–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2016_4_10
[6] Іншин М. І. Службове сумісництво поліцейських. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 31. С. 6–17. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/91/80
[7] Луговий В. О. Окремі аспекти дотримання поліцейськими антикорупційних обмежень щодо службового сумісництва. Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 25-річчя Експертної служби МВС України (Київ, 20 черв. 2025 р.).
[8] Moss R. Number of police working second jobs doubles. 2025. URL: https://www.personneltoday.com /hr/police-second-jobs/
[9] Otoo F. N. K. The mediating role of employee performance in the relationship between human resource management (HRM) practices and police service effectiveness. *IIM Ranchi Journal of Management Studies, Emerald Group Publishing Limited*. 2024. Vol. 3 (2). P. 108–141. DOI: 10.1108/IRJMS-08-2023-0070
[10] Пастух І. Д. Службове сумісництво поліцейських. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2018. № 1. С. 283–295. URL: https://lawjournal.com.ua/uk/journals/tom-8-1-2018/sluzhbove-sumisnitstvo-politseyskikh

[11] Romanova A. Professional and Ethical Requirements for Police Activity. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки».* 2022. Т. 9. № 1. С. 69–73. DOI: 10.23939/law2022.33.069
[12] Сенник В. Д., Загиней З. А. Інша оплачувана діяльність як складова обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 58–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2016_2_11
[13] Антикорупційні заборони та обмеження в діяльності Національної поліції України : монографія / [М. Г. Вербенський, В. О. Рядінська, Ю. Б. Ірха та ін.]. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 444 с.
[14] Virani A., Wal Z. Enhancing the Effectiveness of Public Sector Performance Regimes: A Proposed Causal Model for Aligning Governance Design with Performance Logics. *Perspectives on Public Management and Governance.* 2023. Vol. 6. Issue 1. P. 54–65. DOI: 10.1093/ppmgov/gvac026
[15] Загиней З. А. Зайняття іншою оплачуваною діяльністю як складова антикорупційної заборони. *Наука і правоохорона*. 2017. № 3. С. 39–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2017_3_7

SERBYN Ruslan
Doctor of Law, Professor, Rector of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8880-7743

Police Officer's Part-Time Work: Current State and Directions for Improvement

Abstract. In the current conditions of transformation of the public security system, the issue of legal regulation of restrictions on police officers' part-time work acquires practical significance due to the increasing burden on personnel potential, economic factors, as well as due to the legislative changes that have been made, which formalized certain types of permitted activities, without eliminating systemic problems in the implementation of this institution. The research method is to analyze the current state of police officers' part-time work, identify key legal, organizational and socio-economic problems arising in connection with the current regulation, and make proposals for practical directions for improving the legal mechanism. A regulatory and legal analysis, a system-structural approach, a dogmatic method, a comparative legal analysis of national and international practices, as well as a formal-logical method were applied to clarify the concept of part-time work. It was established that the current legislation formally allows the unification of services with a limited list of types of paid activity, however, this list is higher and does not correspond to general approaches to the regulation of part-time work for other categories of public servants. Unified criteria for the selection of persons for part-time work, training standards and methodological support were excluded, which leads to uneven application of the practice in law enforcement agencies. The analysis showed that the formal inclusion of pedagogical activity in the list of permitted types did not resolve the issue of part-time work for police officers, but only consolidated the existing practice. A comparative analysis of international practical tools for effective regulation, in particular clear professional standards, time accounting systems and transparent procedures for approving part-time work, which are absent in national practice. Based on the identified problems, specific recommendations have been formulated regarding amendments to the Law of Ukraine “On the National Police”, the expediency of defining a clear list of permitted and prohibited types, including issues of ethics, conflict of interest, and prevention of corruption in the program of training and advanced training of police officers, increasing the level of material support for police officers to reduce the need for additional paid activities. We also propose to establish criteria for the admissibility of part-time work. The proposed measures are aimed at increasing the transparency of part-time work, reducing the risks of conflict of interest, and optimizing police personnel resources that can be used in the development of regulatory acts, known regulatory legal acts, and personnel procedures in the police and other law enforcement agencies.

Keywords: part-time work; police officers; paid activities; legal regulation; conflict of interest; pedagogical activities; anti-corruption restrictions.

DOI: 10.33270/05257004.2
УДК 343.13 (477)

ТАРАСЕНКО Олег
доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3179-0143;
СТРІЛЬЦІВ Олександр*
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, уповноважений з антикорупційної діяльності Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8324-3053

Напрями вдосконалення законодавства, що регулює оперативно-розшукову діяльність, з метою протидії кримінальним правопорушенням в інформаційному просторі

Анотація. У статті акцентовано на проблемах нормативно-правової регламентації в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» можливостей оперативних підрозділів правоохоронних органів здійснювати оперативно-розшукові заходи в інформаційному просторі. Зазначена необхідність зумовлена тим, що протягом останнього десятиліття злочинці дедалі активніше застосовують сучасні інформаційні технології для вчинення кримінальних правопорушень, постійно вдосконалюють способи їх вчинення з використанням мережі Інтернет, хмарних сервісів, криптовалюти, штучного інтелекту, deepfake тощо. Встановлено, що в прийнятому 1992 року Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» бракує системної інтеграції з національним кіберзаконодавством, зокрема із законами України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки», «Про електронні комунікації», «Про санкції», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». Визначено недоліки Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», серед яких – обмеженість прав і повноважень оперативних підрозділів діяти в межах закону в інформаційному просторі для ефективного здійснення пошукової діяльності; здійснювати фіксацію фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп, які використовують сучасні інформаційні технології з протиправною метою, а саме збирати, зберігати та використовувати електронні (цифрові) докази; застосовувати спеціальні процедури для доступу правоохоронних органів до даних, що зберігають за кордоном (сервери Google, Meta тощо); створювати й використовувати для реалізації завдань оперативно-розшукової діяльності анонімні акаунти, облікові записи, інтернет-сторінки, вебресурси тощо, а також захисту конституційних прав громадян від протиправного втручання правоохоронних органів у приватність фізичних і юридичних осіб в інформаційно-комунікаційних мережах. Запропоновано внести зміни й доповнення до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», норми якого спрямовані на захист приватності в інформаційно-комунікаційних мережах, визначення напрямів діяльності оперативних підрозділів у сфері електронних комунікацій, запровадження нового методу негласного виявлення та запобігання кримінальним правопорушенням «комп'ютерне втручання», забезпечення отримання та використання електронних (цифрових) доказів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, взаємодію з іноземними провайдерами або компетентними органами іноземних держав.

Ключові слова: комп'ютерне втручання; електронні (цифрові) докази; оперативно-розшукова діяльність; кіберзлочинність; приватність; оперативний підрозділ; інформаційний простір.

Історія статті:
Отримано: 04.08.2025
Переглянуто: 05.09.2025
Прийнято: 07.10.2025

Рекомендоване посилання:
Тарасенко О., Стрільців О. Напрями вдосконалення законодавства, що регулює оперативно-розшукову діяльність, з метою протидії кримінальним правопорушенням в інформаційному просторі. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 17–23. DOI: 10.33270/05257004.2

*Відповідальний автор

© Тарасенко О., Стрільців О., 2025

Вступ

Сучасні інформаційні досягнення людства (можливостей мережі Інтернет, штучного інтелекту, банкінгу) активно бере на озброєння криміналітет з метою полегшення вчинення кримінальних правопорушень, зокрема перенесення протиправної діяльності у віртуальний інформаційний простір. Системними стали хакерські атаки на сайти органів державної влади, об'єкти критичної інфраструктури, «відмивання» коштів за допомогою криптовалюти, розповсюдження предметів, вилучених з обігу (наркотики, зброя, ядерні матеріали тощо) з використанням можливостей мережі Інтернет тощо. Протиправне застосування інформаційних технологій протягом останнього десятиліття фактично змінило кримінальну сцену, удосконалило способи вчинення та приховування кримінальних правопорушень (Shevchuk, 2024; Stepanenko, & Piddubnyi, 2024).

Ситуація обтяжується також низкою факторів, серед яких слід виокремити такі: більшість інформаційних ресурсів знаходяться поза межами нашої держави, що обмежує можливість фізичного доступу до них; до вчинення кримінальних правопорушень залучають членів транснаціональних злочинних угруповань, а також органи влади країни-агресора, які мають потужний фінансовий, організаційній, кадровий і технічний потенціал; неналежна взаємодія з правоохоронними органами країн – членів ЄС, США, Великої Британії тощо; недосконаліть нормативно-правової бази для протидії сучасним викликам кримінального світу тощо.

Зазначене спонукає правоохоронні органи України до активних дій з розроблення нових асиметричних методів і заходів з протидії зазначеним й іншим небезпечним викликам, а також їх нормативно-правове регулювання і подальше вдосконалення тактики застосування.

З огляду на основні завдання правоохоронних органів нашої держави, що спрямовані на запобігання протиправним викликам криміналітету у віртуальному інформаційному просторі, а в разі вчинення кримінального правопорушення з використанням мережі Інтернет – забезпечення своєчасного й ефективного встановлення причетних до його вчинення осіб, реалізацію зазначених заходів покладено на спеціалізовані підрозділи протидії кіберзлочинності та кримінальної аналітики правоохоронних органів. Отже, постала потреба розроблення законодавчих ініціатив, спрямованих на забезпечення можливостей діяльності таких спеціалізованих підрозділів не лише здійснювати ефективні пошукові заходи, а й проводити активні втручання з метою припинення протиправної діяльності злочинних угруповань в інформаційному просторі з використанням сучасних засобів оперативно-розшукової діяльності, що спонукає до здійснення відповідних досліджень та зумовлює актуальність цієї статті.

Метою публікації є дослідження правових аспектів діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів в інформаційному просторі щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням для формування нових законодавчих підходів, які надавали б можливість ефективно в правовому полі діяти з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняють у цій сфері.

Матеріали та методи

Аналіз наукових публікацій з дослідження проблематики законодавчого забезпечення здійснення оперативно-розшукової діяльності в інформаційному просторі засвідчує, що в наукових колах цю тему вивчало чимало дослідників. Серед них слід виокремити наукові погляди таких учених, як В. Г. Хахановський, М. В. Гуцалюк (2019), Р. В. Білоус, В. І. Василинчук, О. В. Таран (2021), О. Ухно (2021), Н. М. Ахтирська, О. Ю. Костюченко (2022), М. К. Гнєтнєв, О. М. Махлай (2022), О. П. Метелев (2022), С. Матуєлене, В. Шевчук, Ю. Балтрунене (2023), Г. К. Авдеєєва (2023), В. М. Бабакін, Ю. Д. Борисенко (2024), В. С. Боднар, В. Ю. Парфьонов (2024), О. О. Козленко (2024), М. А. Погорецький (2025) та ін.

Водночас більшість наукових публікацій стосувалися напрямів протидії злочинам в інформаційному просторі без розроблення пропозицій до чинного законодавства щодо нормативного забезпечення такої діяльності в оперативно-розшуковій сфері. Унаслідок цього майже немає пропозицій до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»[1] щодо нормативного закріплення регламентації здійснення пошукової діяльності в інформаційному просторі та фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп, які вчиняють протиправну діяльність з використанням мережі Інтернет, хмарних сервісів, криптовалюти, штучного інтелекту, deepfake, атак на критичні ІТ-сервіси, поширення шкідливих програмних продуктів тощо, що вкотре засвідчує актуальність цієї статті.

Результати й обговорення

Більшість інформаційних ресурсів, які використовують злочинці з протиправною метою, знаходяться поза межами нашої держави, що обмежує можливість фізичного доступу до них, блокування, вилучення, а також встановлення осіб, які причетні до їх використання, і це зумовлює необхідність проведення дистанційних оперативно-розшукових заходів щодо таких ресурсів. Оперативні підрозділи використовують у своїй діяльності Закон України «Про оперативно-

[1] Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12

розшукову діяльність», у якому, зокрема, визначено права для здійснення заходів з метою запобігання та виявлення кримінальних правопорушень, зокрема в інформаційному просторі. Водночас необхідно зауважити, що цей Закон було ухвалено ще 1992 року й наявні після цього зміни та доповнення до нього не враховують сучасних інформаційних технологій, зокрема можливості протиправного використання мережі Інтернет, наявність хмарних сервісів, використання криптовалюти, штучного інтелекту, deepfake, атак на критичні ІТ-сервіси, поширення шкідливих програмних продуктів тощо. Йому бракує системної інтеграції з національним кіберзаконодавством, зокрема із законами України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки»[1], «Про електронні комунікації»[2], «Про санкції»[3], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»[4] тощо.

Якщо врахувати положення ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію»[5], згідно з якими до повноважень поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення віднесено можливість здійснення інформаційно-пошукової та інформаційно-аналітичної роботи, доходимо висновку, що це стосується передусім спостереження, а не активної оперативно-розшукової діяльності.

Наявні положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» засвідчують, що підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, наділені обмеженими правами для ефективного здійснення пошукової діяльності в інформаційному просторі та фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп. Зокрема, до таких прав можна віднести лише можливість: негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи й інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, зокрема шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи відповідно до положень ст. 267 Кримінального процесуального кодексу України, а також здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями ст. 260, 263–265 Кримінального процесуального кодексу України, що не відповідає сучасним викликам.

Водночас положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» не визначають порядок збору, збереження та використання електронних (цифрових) доказів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, попри те, що такі докази в умовах сьогодення є основними під час розслідування злочинів, які вчиняють з використанням інформаційних технологій. Цей Закон не передбачає спеціальні процедури для доступу правоохоронних органів до даних, які зберігають за кордоном (сервери Google, Meta тощо). Також не регламентовано порядок на законних підставах створення та використання оперативними підрозділами анонімних акаунтів, облікових записів, інтернет-сторінок, вебресурсів тощо, які не дають змоги встановити їх належність, а також належність їх користувачів до правоохоронного органу. Зазначене надало б можливість:

– здійснювати кримінальну розвідку з метою виявлення в інформаційному просторі осіб, які мають намір вчинити кримінальні правопорушення;

– виявляти та встановлювати облікові записи, інтернет-сторінки, які планують використовувати для вчинення кримінальних правопорушень в інформаційному просторі;

– забезпечувати негласний контроль за користувачами облікових записів, інтернет-сторінок, щодо яких є інформація про намір вчинити кримінальні правопорушення, з метою своєчасного виявлення та припинення їхніх злочинних намірів або викриття у вчиненні кримінального правопорушення;

– на постійній основі здійснювати аналіз облікових записів, інтернет-сторінок, користувачі яких виявили намір вчинити кримінальні правопорушення, з метою своєчасного виявлення та припинення їх злочинних намірів або викриття у вчиненні кримінальних правопорушень;

– проведення профілактичних заходів щодо осіб, які мають намір або вже вчиняють кримінальне правопорушення в інформаційному просторі;

– блокувати протиправний контент, який розповсюджують через мережу Інтернет;

– здійснювати в інформаційному просторі заходи, спрямовані на виявлення та припинення кримінальних правопорушень, зокрема шляхом безпосереднього втручання в діяльність комп'ютерних й інформаційних систем (Tarasenko, 2021).

Проте основним недоліком Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» є брак такого заходу, як комп'ютерне втручання, використання якого дасть змогу здійснювати оперативним підрозділам негласного виявлення протиправного контенту, встановлення осіб, які

[1] Про основні засади забезпечення кібербезпеки : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text

[2] Про електронні комунікації : Закон України від 16 груд. 2020 р. № 1089-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text

[3] Про санкції : Закон України від 14 серп. 2014 р. № 1644-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text

[4] Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 5 лип. 1994 р. № 80/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text

[5] Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

мають відношення до нього, здійснювати заходи із запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, зокрема з припинення поширення та блокування забороненого й обмеженого до обігу контенту, а також фіксації електронних (цифрових) слідів в інформаційному просторі в разі вчинення кримінального правопорушення.

Проте найважливішим результатом упровадження комп'ютерного втручання оперативними підрозділами є можливість здійснювати безпосереднє втручання в діяльність комп'ютерних систем й інформаційних мереж з метою прихованої фіксації відомостей, припинення кримінального правопорушення, зокрема шляхом знищення інформаційних ресурсів, які використовують з протиправною метою (IT-інфраструктура, віртуальні сервери, файлові сховища, програмні продукти, криптогаманці тощо), а також здійснювати DOC-атаки на інформаційні ресурси злочинних угруповань, поширювати фішингові листи, упроваджувати шкідливі програмні продукти (віруси) в інформаційні системи, знищувати криптогаманці, які використовують з протиправною метою злочинці, або здійснювати їх вилучення, зберігання та подальше блокування до них доступу злочинців з метою припинення кримінального правопорушення, а в разі його вчинення – для подальшого накладання на них арешту та конфіскації.

Такий перелік засобів передбачає надмірне втручання в приватне життя фізичних і юридичних осіб, тому має бути зазначено порядок здійснення комп'ютерного втручання або аналогічних заходів як прокурорського контролю, а в окремих випадках – їх реалізацію на підставі ухвали слідчого судді, чого також немає в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність». Зазначене зумовлює чітке встановлення в законодавстві меж у здійсненні комп'ютерного втручання в приватне життя осіб з боку правоохоронних органів, а також заборони на провокування (підбурювання) особи на вчинення кримінальних правопорушень з метою його подальшого викриття.

У зв'язку з викладеним запропоновано внести зміни й доповнення в Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» такого змісту:

– ч. 2 ст. 6 викласти в такій редакції: «Проведення оперативно-розшукових заходів, що пов'язані з обмеженням конституційних прав громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також втручанням у приватність в інформаційно-комунікаційних мережах, допускається лише на підставі ухвали слідчого судді»;

– доповнити ст. 7 новою частиною такого змісту: «Оперативно-розшукові заходи у сфері електронних комунікацій здійснюються з метою перехоплення даних трафіка, доступу до збережених даних у хмарних сервісах і датах-центрах, фіксації та вилучення електронних (цифрових) доказів, блокування та знищення забороненого й обмеженого до обігу контенту»;

– доповнити ч. 1 ст. 8 новим п. 7^2 такого змісту: «7^2) здійснювати комп'ютерне втручання з метою негласного виявлення та запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема з припинення поширення та блокування забороненого та обмеженого до обігу контенту, а також фіксувати сліди в разі вчинення кримінального правопорушення.

Комп'ютерне втручання, пов'язане з втручанням у роботу інформаційно-комунікаційних мереж, облікових записів осіб без відома їх власників і користувачів, проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому ст. 246, 248, 249 Кримінального процесуального кодексу України»;

– доповнити новою ст. 8^1 «Отримання та використання цифрових доказів під час проведення оперативно-розшукової діяльності» такого змісту:

«Оперативні підрозділи мають право збирати електронні (цифрові) докази під час здійснення комп'ютерного втручання.

Отримання електронних (цифрових) доказів здійснюють шляхом:

– копіювання або вилучення інформації з електронних інформаційних ресурсів;

– перехоплення електронних комунікацій;

– тимчасового доступу до електронних інформаційних ресурсів;

– запиту до операторів електронних комунікацій, провайдерів, адміністраторів мереж чи дата-центрів;

– взаємодії з іноземними провайдерами або компетентними органами іноземних держав відповідно до міжнародних договорів України.

Отримана інформація повинна бути зафіксована із застосуванням криптографічних методів захисту (хешування, цифровий підпис), що забезпечує незмінність і цілісність даних.

Електронні (цифрові) докази, здобуті оперативними підрозділами з порушенням встановленого порядку, не можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні.

Електронні (цифрові) докази, отримані в межах оперативно-розшукової діяльності, можуть бути використані в кримінальному провадженні за умови підтвердження їх цілісності, джерела походження та відповідності вимогам КПК України».

Висновки

Норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» не дають оперативним підрозділам можливостей повноцінно використовувати у своїй діяльності права на здійснення активних пошукових заходів з метою виявлення, запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняють в інформаційному просторі.

Запропоновано розв'язання цієї проблеми на законодавчому рівні шляхом внесення відповідних змін і доповнень до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» нормами, які спрямовані на захист приватності в інформаційно-комунікаційних мережах, визначення напрямів діяльності оперативних підрозділів у сфері електронних комунікацій, запровадження нового методу негласного виявлення та запобігання кримінальним правопорушенням «комп'ютерне втручання», забезпечення отримання та використання електронних (цифрових) доказів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, взаємодії з іноземними провайдерами або компетентними органами іноземних держав.

References

[1] Akhtyrska, N.M., & Kostiuchenko, O.Yu. (2022). Procedural and Organizational Aspects of Collecting Electronic Evidence in International Cooperation. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 2(72), 192-198. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.72.64

[2] Avdieieva, H.K. (2024). The use of digital information obtained during operational-search activities in solving crimes. *Current issues and prospects for the use of operational-search means in solving crimes under martial law:* materials of the interdepartmental scientific-practical conference (pp. 22-25). Kyiv: National Academy of Internal Affairs. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua//jspui/handle/123456789/19975

[3] Babakin, V.M., & Borysenko, Yu.D. (2024). Directions of Obtaining Operative and Investigative Information by Operative Officers in Counteraction to Crimes Committed by Youth under Martial Law. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 5(86), 11-16. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.1

[4] Bilous, R.V., Vasylynchuk, V.I., & Taran, O.V. (2021). Use of Criminal Analysis Methods During Operative Proceedings and Pre-Trial Investigation. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs,* 1(118), 131-136. DOI: 10.33270/01211181.131

[5] Bondar, V.S., & Parfionov, V.Yu. (2024). On the features of the application of new technologies in documenting war crimes. *Prykarpatskyi yuridichnyi visnyk*, 6, 118-123. DOI: 10.32782/pyuv.v6.2024.22

[6] Hnietniev, M.K., & Makhlai, O.M. (2022). Reflections on the prospects for the development of operational-search legislation. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,* 3, 237-243. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-237-243

[7] Khakhanovskyi, V.H., & Hutsaliuk, M.V. (2019). Peculiarities of using electronic (digital) evidence in criminal proceedings. *Criminology Bulletin,* 1(31), 13-19. DOI: 10.37025/1992-4437/2019-31-1-13

[8] Kozlenko, O.O. (2024). Rights and obligations of units that carry out operational and investigative activities. *Law and Society,* 5, 707-712. DOI: 10.32842/2078-3736/2024.5.102

[9] Matulienė, S., Shevchuk, V., & Baltrūnienė, J. (2023). *Artificial Intelligence in Law Enforcement and Justice Bodies: Domestic and European Experience. Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 4(29), 12-46. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.02

[10] Metelev, O.P. (2022). Problematic aspects of recording information obtained from transport telecommunication networks. *Bulletin of Criminal Procedure,* 3-4, 28-37. DOI: 10.17721/2413-5372.2021.3-4/28-37

[11] Pohoretskyi, M.A. (2025). Digital technologies and evidence in the investigation of crimes against the foundations of national security of Ukraine: procedural problems and European standards. *Analytical and comparative law,* 5(3), 239-255. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.37

[12] Shevchuk, M.O. (2024). Modern Challenges and Threats in the Sphere of State Information Security. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 85(3), 181-186. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.28

[13] Stepanenko, N.V., & Piddubnyi, D.D. (2024). Modern Problems of Prevention and Counteraction of Crime in the Field of Information Technologies. *Legal Bulletin*, 14, 73-80. DOI: 10.31732/2708-339X-2024-14-A10

[14] Tarasenko, O. (2021). Legal Aspects of Computer Interference. *Knowledge, Education, Law, Management*, 3(39), 2, 208-211. DOI: 10.51647/kelm.2021.3.2.32

[15] Ukhno, O. (2021). Genesis and Issues Latest Technologies and Artificial Intelligence in Criminalistics, Forensic Expert Activity and Pre-Trial Investigation. *Theory and practice of forensic examination and criminalistics,* 25(3), 40-59. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.04

Список використаних джерел

[1] Ахтирська Н. М, Костюченко О. Ю. Процесуальні та організаційні аспекти збору електронних доказів у міжнародному співробітництві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2022. № 2 (72). С. 192–198. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.72.64

[2] Авдєєва Г. К. Використання цифрової інформації, отриманої під час проведення оперативно-розшукових заходів, у розкритті злочинів. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 22–25. URL: https://dspace.nlu.edu.ua//jspui/handle/123456789/19975

[3] Бабакін В. М., Борисенко Ю. Д. Напрями отримання оперативно-розшукової інформації оперативними працівниками у протидії злочинам, що вчиняються молоддю в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 86. Т. 5. С. 11–16. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.1

[4] Білоус Р. В., Василинчук В. І., Таран О. В. Використання методів кримінального аналізу під час оперативного провадження та досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2021. № 1 (118). С. 131–136. DOI: 10.33270/01211181.131

[5] Бондар В. С., Парфьонов В. Ю. Про особливості застосування новітніх технологій у документуванні воєнних злочинів. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2024. № 6. С. 118–123. DOI: 10.32782/pyuv.v6.2024.22

[6] Гнєтнєв М. К., Махлай О. М. Роздуми про перспективи розвитку оперативно-розшукового законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 237–243. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-237-243

[7] Хахановський В. Г., Гуцалюк М. В. Особливості використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях. *Криміналістичний вісник*. 2019. № 1 (31). С. 13–19. DOI: 10.37025/1992-4437/2019-31-1-13

[8] Козленко О. О. Права та обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Право і суспільство.* 2024. № 5. С. 707–712. DOI: 10.32842/2078-3736/2024.5.102

[9] Matulienė S., Shevchuk V., Baltrūnienė J. Artificial Intelligence in Law Enforcement and Justice Bodies: Domestic and European Experience. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2023. Vol. 4 (29). P. 12–46. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.02

[10] Метелев О. П. Проблемні аспекти фіксації відомостей, отриманих з транспортних телекомунікаційних мереж. *Вісник кримінального судочинства.* 2022. № 3–4. С. 28–37. DOI: 10.17721/2413-5372.2021.3-4/28-37

[11] Погорецький М. А. Цифрові технології та докази у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та європейські стандарти. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 5. Ч. 3. С. 239–255. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.37

[12] Шевчук М. О. Сучасні виклики і загрози в сфері інформаційної безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 85. Ч. 3. С. 181–186. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.28

[13] Степаненко Н. В., Піддубний Д. Д. Сучасні проблеми запобігання і протидії злочинності у сфері інформаційних технологій. *Legal Bulletin*. 2024. № 4 (14). С. 73–80. DOI: 10.31732/2708-339X-2024-14-A10

[14] Tarasenko O. Legal aspects of computer interference. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2021. No. 3 (39). Vol. 2. P. 208–211. DOI: 10.51647/kelm.2021.3.2.32

[15] Ukhno O. Genesis and Issues Latest Technologies and Artificial Intelligence in Criminalistics, Forensic Expert Activity and Pre-Trial Investigation. *Theory and practice of forensic examination and criminalistics.* 2021. Vol. 25 (3). P. 40–59. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.04

TARASENKO Oleh
Doctor of Law, Professor, Vice-Rector of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3179-0143;
STRILTSIV Oleksandr
PhD in Law, Senior Research Fellow, Anti-Corruption Commissioner of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8324-3053

Directions for Improving Legislation Regulating Operational and Investigative Activities in Order to Combat Criminal Offenses in the Information Space

Abstract. The article focuses on the problems of regulatory-legal regulation in the Law of Ukraine «On Operational and Investigative Activities» regarding the capabilities of operational units of law enforcement agencies to carry out operational and investigative measures in the information space. This need is due to the fact that over the past decade, criminals have increasingly used modern information technologies to commit criminal offenses, constantly improving the methods of committing such offenses using the Internet, cloud services, cryptocurrency, artificial intelligence, deepfake, etc. It is indicated that the Law of Ukraine «On Operational and Investigative Activities» adopted in 1992 currently lacks systemic integration with domestic cyber legislation, in particular with the Laws of Ukraine «On the Basic Principles of Ensuring Cybersecurity», «On Electronic Communications», «On Sanctions», «On the Protection of Information in Information and Telecommunications Systems». At the same time, the article points out existing shortcomings of the Law of Ukraine «On Operational and Investigative Activities», namely the limited rights and powers of operational units to: act within lawful frameworks in the information space for the effective conduct of search activities; document factual data on the unlawful activities of individuals and groups that use modern information technologies for illegal purposes, including the collection, storage, and use of electronic (digital) evidence; apply special procedures to enable law enforcement access to data stored abroad (servers of Google, Meta, etc.); create and use anonymous accounts, user profiles, Internet pages, web resources, and similar tools for the purposes of operational-search activity, as well as to ensure the protection of citizens' constitutional rights from unlawful interference by law enforcement agencies with the privacy of individuals and legal entities in information and communication networks. The article proposes introducing amendments and additions to the Law of Ukraine «On Operational and Investigative Activities», the provisions of which are aimed at protecting privacy in information and communication networks, defining the areas of activity for operational units in the field of electronic communications, introducing such a new method of covert detection and prevention of criminal offenses as a «computer interference», ensuring the collection and use of electronic (digital) evidence in the course of operational-search activity, as well as interaction with foreign service providers or competent authorities of foreign states.

Keywords: computer interference; electronic (digital) evidence; operational and investigative activities; cybercrime; privacy; operational unit; information space.

DOI: 10.33270/05257004.3
УДК 343.14:343.985

ВАСИЛИНЧУК Віктор*
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5415-8450;
ПОПТАНИЧ Юрій
аспірант Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-1680-5987

Використання цифрових доказів, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності

Анотація. У статті розглянуто проблематику використання цифрових доказів у кримінальному процесі й оперативно-розшуковій діяльності. Визначено актуальність цифровізації для розвитку держави, а також її вплив на сферу протидії злочинності. Зосереджено увагу на автентичності, ланцюзі збереження та допустимості цифрових доказів у судовій практиці. Проаналізовано національні й міжнародні підходи, а також запропоновано рекомендації з удосконалення законодавства та практичного використання цифрових доказів в Україні. Дослідження присвячено вдосконаленню законодавства та формуванню рекомендацій для практичних підрозділів щодо виявлення та використання цифрових доказів, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності. Визначено коло джерел отримання цифрових доказів від відкритих джерел (OSINT, протокол Берклі) до спеціальних технічних заходів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Виокремлено основні проблеми під час виявлення, фіксації та використання цифрових доказів, отриманих у процесі оперативно-розшукової діяльності. Запропоновано низку змін до чинного законодавства, що можуть сприяти покращенню результатів використання відповідних матеріалів у кримінальному судочинстві. Акцентовано, що ефективне використання цифрових доказів у діяльності оперативних підрозділів підвищує результативність документування злочинів, сприяє зміцненню доказової бази в кримінальному судочинстві та розвитку принципу невідворотності покарання. Зазначено, що цифрові докази стають невіддільною складовою сучасного кримінального процесу й оперативно-розшукової діяльності. Упровадження міжнародних стандартів, нормативне закріплення процедури збирання, перевірки й оцінки цифрових доказів забезпечить підвищення ефективності розслідувань, прозорість судового розгляду та довіру суспільства до системи правосуддя.

Ключові слова: докази; кримінальне провадження; оперативно-розшукова діяльність; правове регулювання; удосконалення; цифровізація.

Історія статті:
Отримано: 26.08.2025
Переглянуто: 22.09.2025
Прийнято: 24.10.2025

Рекомендоване посилання:
Василинчук В., Поптанич Ю. Використання цифрових доказів, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 24–37. DOI: 10.33270/05257004.3

*Відповідальний автор

© Василинчук В., Поптанич Ю., 2025

Вступ

Цифровізація в Україні надзвичайно важлива для створення ефективної держави, розвитку економіки, підвищення конкурентоспроможності та покращення якості життя громадян. Вона сприяє спрощенню та доступності державних послуг, зменшенню бюрократії, створенню нових робочих місць, підвищенню продуктивності праці та відкриває широкі можливості для інновацій у різних сферах, включно з освітою, охороною здоров'я та промисловістю. В умовах війни цифровізація також є критично важливою для забезпечення стійкості держави та ефективного реагування на виклики.

3 березня 2021 року Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням схвалив Концепцію розвитку цифрових компетентностей і затвердив план заходів щодо її реалізації.

Стратегічна ціль Мінцифри – навчити 6 млн українців цифрової грамотності, що дасть змогу громадянам підвищити конкурентоспроможність на ринку праці, надасть можливості для безперервного навчання, подарує комфорт проживання в цифровій країні, підвищить рівень доступності до державних послуг, зменшить ризики небезпек під час користування інтернетом.

Крім того, серед завдань цифровізації в Україні є: переведення 100 % усіх публічних послуг для громадян та бізнесу онлайн, забезпечити 95 % транспортної інфраструктури, населених пунктів та їхні соціальні об'єкти доступом до високошвидкісного інтернету; підвищити частку IT у ВВП країни до 10 % та ін.

З огляду на зазначені стійкі та позитивні тенденції цифровізації держави динамічно та пропорційно зростає і використання цифрових інструментів у протиправній діяльності, які залишають в основному цифрові сліди.

Як приклад, за результатами аналізу вироків за ст. 436-2 КК України, у 83,1% справ «саме інтернет-простір став місцем вчинення кримінального правопорушення», оскільки глорифікатори збройної агресії рф проти України для вчинення кримінального правопорушення використовували найбільш популярні соціальні мережі (найчастіше в 61,7% «Одноклассники»).

Ключова роль у запобіганні аналізованим кримінальним правопорушенням у разі їх вчинення з використанням інструментів інтернет-простору має відводитися сфері високих технологій із забезпеченням відповідного нормативно-правового супроводу їх використання (Batyrhareieva, & Netesa, 2024).

Технологічний прогрес не стоїть на місці, навіть більше: він безперервно охоплює всі сфери нашого життя (включно з кримінальним судочинством), тому таким вкрай актуальним і необхідним є використання електронних доказів у встановленні істини та притягненні винних до кримінальної відповідальності (Harasymov, Marko, & Riashko, 2023).

Актуальність цифрових доказів у сучасному кримінальному процесі та оперативно-розшуковій діяльності зумовлена широким використанням цифрових технологій у суспільстві. Електронна інформація стає не лише додатковим, а й ключовим джерелом даних для розкриття злочинів. Збирання, збереження та допустимість цифрових доказів у суді набувають особливого значення, оскільки саме цифрові сліди часто є основним підтвердженням протиправної діяльності.

Запобігання та вчасне виявлення кримінальних правопорушень є життєво важливими, оскільки вони дають змогу запобігти матеріальним та моральним збиткам, зберегти життя, зменшити витрати на діяльність правоохоронної системи й сприяти позитивній суспільній атмосфері, реалізовуючи прогресивний принцип «краще попереджати, ніж карати».

Профілактика злочинності як діяльність держави та громадськості спрямована на усунення причин і умов, що породжують злочини, а також на формування законослухняної поведінки громадян.

За такої концепції ефективної протидії злочинності надзвичайної актуальності набуває пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави, що є основним завданням оперативно-розшукової діяльності.

Тому надзвичайно актуальним є дослідження виявлення цифрових слідів і цифрових доказів під час проведення оперативно-розшукової діяльності з метою документування протиправних діянь окремих осіб та груп.

Аналіз і дослідження проблематики, пов'язаної з виявленням і використанням цифрових доказів у правозастосовчій діяльності, привертали увагу низки вчених в Україні та за кордоном.

На міжнародному рівні важливим джерелом є Practical Guide for Requesting Electronic Evidence Across Borders, де детально описано процедури транскордонного отримання електронних доказів. Цей посібник є корисним інструментом для правоохоронців, оскільки містить рекомендації щодо ланцюга збереження даних і співпраці з іноземними органами.

У практичній площині важливу роль відіграють неурядові організації, такі як Bellingcat та Mnemonic. Bellingcat продемонстрував ефективність OSINT-методів у справі MH17, де цифрові докази з відкритих джерел стали ключовими в міжнародному розслідуванні. Організація Mnemonic забезпечує архівування цифрових свідчень воєнних злочинів, що дає змогу зберегти дані для подальших судових процесів.

Серед український вчених О. Метелев (2023) запропонував розгорнуту класифікацію цифрових доказів, що дає змогу відокремити їх від інших видів інформації. М. Гуцалюк (2020) наголошує

на складності уніфікації поняття «цифровий доказ» у законодавстві, оскільки воно охоплює широкий спектр інформаційних об'єктів. Дослідження М. Шумило (2019) акцентує на застосуванні цифрових доказів у кримінальному провадженні, де важливим є належне їхнє документування. О. Гарасимов (2023) зосереджується на проблемі автентичності та допустимості таких доказів у суді. О. Користін (2024) формує методологічні засади OSINT у системі кримінального аналізу Національної поліції України.

Основну увагу вчені присвятили дослідженню цифрових доказів суто в межах кримінального процесу без врахування особливостей, що виникають під час проведення оперативно-розшукової діяльності відповідними оперативними підрозділами.

Отже, метою статті є вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», формування рекомендацій для практичних підрозділів щодо виявлення та використання цифрових доказів, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності.

Досягнути цього можливо шляхом виокремлення та аналізу особливостей проблем сучасного правового регулювання, а також розроблення пропозицій вдосконалення з урахуванням досягнення національної та іноземної юридичної науки й реалій сучасної практики в Україні.

Матеріали та методи

Під час дослідження опрацьовано емпіричні, загальнологічні, евристичні й спеціально-юридичні методи. З емпіричних методів правових досліджень для аналізу цифрових доказів, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності, використано метод спостереження, що дав змогу комплексно сприйняти системну діяльність уповноважених суб'єктів, регламентовану КПК України та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». За допомогою порівняльно-правового методу виявили законодавчі недоліки правового регулювання, визначили можливість рецепіюання іноземного досвіду в українське законодавство та правозастосування. Серед загальнологічних методів у дослідженні найширше представлений метод аналізу, який дав змогу виокремити шляхи подальшого використання цифрових доказів, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності. Застосовано ряд аналогій для ототожнення процесів отримання і використання цифрових доказів у межах кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності. Евристичний метод колективного стимулювання використано для визначення експертних оцінок українських та іноземних вчених, які стали у пригоді під час формування доктринального підґрунтя вдосконалення українського законодавства та реалізації принципу пропорційності. Формально-юридичний метод дав змогу визначити особливості законодавчого формування ст. 84 КПК України, допущені в ній недоліки реалізації принципу пропорційності як цілісної юридичної конструкції. Формально-логічний метод застосовано для визначення понять «цифрові докази» та інших пов'язаних термінів, а також для структурування аргументації та формування висновків. Метод системного підходу – для розгляду проблеми цифрових доказів у кримінальному процесі та оперативно-розшуковій діяльності як єдиної системи.

Результати й обговорення

Докази в кримінальному процесі є надзвичайно важливими, оскільки на їх основі встановлюють наявність чи відсутність злочину, винуватість особи та інші важливі обставини справи, а також формується внутрішнє переконання суду для ухвалення законного та обґрунтованого рішення. Без належних та допустимих доказів неможливо довести вину, забезпечити права учасників процесу та досягти справедливості.

Систему процесуальних доказів протягом кількох століть удосконалювали з кримінально-процесуальним законодавством. Вона доволі консервативна і змінювалася лише під впливом неминучості змін, які були спричинені соціальним і технічним прогресом під час розвитку суспільства.

XXI століття характеризується швидким розвитком цифровізації – впровадженням та використанням цифрових технологій в усіх сферах життя, включно з бізнесом, державним управлінням, освітою та побутом, що створює цифрову економіку та цифрове суспільство. Цей процес спрямований на покращення доступу до інформації та послуг, оптимізацію бізнес-процесів та досягнення суспільних цілей за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Інформаційні технології стрімко розвиваються, а разом з ними й методи злочинного використання цифрових технічних засобів, постійно зростає кількість злочинів, скоєних у кіберпросторі.

Чинне процесуальне законодавство пропонує не так класифікацію електронних доказів, як орієнтовний перелік цифрової інформації, на яку повинні звернути увагу суд та учасники справи і яку можна використати як доказ, зокрема в цивільному процесі (Pavlova, 2023).

Українські науковці А. В. Гутник, А. Я. Хитра (2022) також використовують термін «електронні докази» для позначення відповідного різновиду цифрових доказів у контексті чинного КПК України.

Небезпідставно дотримуються й наукової позиції Т. Г. Фоміна, О. О. Рачинський (2023) щодо доцільності застосування саме терміну «електрон-

ний (цифровий) доказ». Обґрунтовують це тим, що «електронний» вказує на вид пристрою, за допомогою якого створили й зберегли доказ, а «цифровий» – на тип запису інформації на відповідний пристрій. Проте треба зважати на швидкоплинність технологічного прогресу, адже вже через певний проміжок часу можуть з'явитися як нові види пристроїв, так і нові типи запису інформації.

Цифрові докази (цифрова інформація) – інформація, створена за допомогою високих інформаційних технологій. У наукових джерелах закордонних країн широкого застосування набув термін digital evidence (цифрові докази), під якими розуміють будь-які збережені дані або дані, що передають з використанням комп'ютерної чи іншої техніки.

На думку А. В. Ратнова (2021), цифрова інформація існує в «електронно-цифровому» середовищі та не завжди набуде характеру, статусу і характеристик доказу в кримінальному провадженні. Вона характеризується наявністю метаданих (з англ. «дані про дані»), які створює разом із кожним файлом автоматично програма або автор цифрової інформації.

А. В. Скрипник (2022) вважає, що ознака позбавлення суб'єктивності не є абсолютно притаманною цифровим доказам, адже авторство належить людині. Іншими ознаками є такі: можливість існування в статичній та динамічній формах, закодованість (через що є потреба у перетворенні в таку форму, яка може бути сприйнята людиною; мобільність; тиражованість; «невловний характер інформації» і легкість внесення змін або знищення. Для відтворення цифрової інформації потрібні апаратні й програмні умови.

Цифрові докази – це «фактичні дані, які подано в цифровій формі та зафіксовано на будь-якому типі носія» або «інформація в електронній (цифровій) формі, що має значення для досудового та судового розгляду й надається стороною провадження (справи) для її оцінки слідчим, прокурором або судом».

Слушно зазначає В. Ю. Шепітько (2023), що разом із терміном «цифрові докази» використовують й інші, наприклад: «електронні докази», «електронні сліди», «цифрові джерела інформації», «електронні документи» тощо. Цифрові докази потребують новітніх підходів для їх збирання, зберігання, використання та дослідження під час доказування в кримінальному провадженні. Фактично можна констатувати появу окремого криміналістичного напрямку – «цифрової криміналістики» (Shepitko, V., & Shepitko, M., 2021).

Цифрова криміналістика – це окрема криміналістична теорія і вид судової експертизи, що ставить своїм завданням дослідження цифрових доказів з використанням криміналістичної техніки та наявних методик для досудового розслідування та судового розгляду.

Цілком логічною видається позиція О. Козицької (2020) про те, що в майбутньому основу доказової бази формуватимуть саме електронні докази, оскільки цифровий прогрес не оминув і сферу кримінальних процесуальних відносин. Дедалі частіше місцем або засобом вчинення кримінальних правопорушень стає кіберпростір. Багато інформації, яка має орієнтовне чи доказове значення для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, зберігають в електронно-цифровому вигляді.

Електронні докази, на думку І. А. Смаль (2021), дедалі частіше стають одним з основних доказів у процесі розслідування кримінальних правопорушень, що зумовлено тим, що збільшується кількість кримінальних правопорушень, які вчиняють за допомогою мережі «Інтернет»; власники телефонів зберігають на своїх пристроях важливі відомості: геолокації, фотографії, відео, листування, що можуть містити цінну для правоохоронних органів доказову інформацію.

Свого часу класифікацію електронних доказів запропонував Європейський комітет з правової кооперації, створений при Раді Європи. У класифікації виокремлено «три типи електронних доказів, які можна використати в суді: докази із загальнодоступних вебсайтів, таких як публікації в блогах і зображення, завантажені на вебсайти соціальних мереж; суттєві докази (або докази змісту), тобто електронна пошта чи документи в цифровому форматі, які не є публічно доступними і які зберігаються на сервері; дані, призначені для ідентифікації користувача та дані про трафік («метадані»), які використовують для ідентифікації особи шляхом виявлення джерела зв'язку, а не вмісту».

Погоджуємося з позицією І. В. Басистої (2024), що для позначення інформації в бінарному вигляді доцільно послуговуватися таким слововжитком, як «цифрова», а не «електронна». Слід відмежовувати «цифрову інформацію» від «цифрових доказів», до яких ставлять вимоги належності, допустимості, достовірності.

Розглянуто поняття та особливості електронних доказів, способи їх збирання та правильне процесуальне оформлення результатів процесуальних дій, спрямованих на їх збирання (Holovkin et al., 2022).

Згідно з положеннями ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України, доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

На практиці цифровими доказовими відомостями є або речові докази (наприклад, жорсткий диск або оперативна пам'ять, на яких може міститися доказово значуща цифрова інформація) або документи (матеріали цифрової фотозйомки, звукозапису, відеозапису та ін.).

Згідно зі ст. 98 КПК, речовими доказами є матеріальні об'єкти, що були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можна використати як доказ факту чи обставин, що встановлюють під час кримінального провадження, зокрема предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Статтею 99 КПК передбачено, що документом є спеціально створений для збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості. Ці відомості можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюють під час кримінального провадження.

Документами, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою цієї статті, можуть бути:

1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема комп'ютерні дані);

2) матеріали, отримані під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України;

3) складені в порядку, передбаченому КПК, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;

4) висновки ревізій та акти перевірок;

5) довідки, висновки та інші документи спеціалістів[1].

Матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази[2].

З огляду на зазначене, надзвичайно важливим є висвітлення виявлення та збирання цифрових доказів саме під час формування матеріалів оперативно-розшукової діяльності як документів та відповідного джерела процесуальних доказів.

Матеріали оперативно-розшукової діяльності становлять документацію, яка показує зміст і результати оперативно-розшукових заходів, проведених у встановленому законодавством порядку.

Згідно з положеннями ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ухвалення рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями глави 21 Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення. Ухвалює рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора, керівник відповідного оперативного підрозділу або його заступник з повідомленням про ухвалене рішення прокурора[3].

З огляду на зазначені законодавчі реалії, вважають за доцільне застосовувати методику отримання цифрових доказів, напрацьовану в кримінальному процесі та криміналістиці й під час проведення оперативно-розшукової діяльності з урахуванням її особливостей.

Серед основних способів отримання цифрових доказів у межах кримінального процесу доцільно виокремити:

1. Під час проведення слідчих дій (оформлюють протоколом з додатками, який є джерелом доказів):

а) огляд матеріалів з відкритих джерел (застосування принципів протоколу Берклі).

Слушною є позиція М. І. Пашковського (2024), що цифрові дані з відкритих джерел, а саме текстова інформація, відео-, аудіозаписи, фото і та інші графічні зображення разом з інформацією про використані засоби та способи оприлюднення зазначених відомостей можуть бути доказами в кримінальних провадженнях про подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення) та про винуватість

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text

[2] Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text

[3] Там само.

підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форму вини, мотив і мету вчинення кримінального правопорушення (пп. 1, 2 ч. 1 ст. 91 КПК України).

Протокол Берклі – це механізм фіксації цифрової інформації з відкритих джерел, встановлений світовою практикою документування злочинів. Тобто документуванню підлягають не лише фактичні дані приватного спілкування, а й інформація з відкритих джерел з метою подальшого її використання як доказу для правосуддя (Havryliuk et al., 2024).

Протокол Берклі розробили в Центрі прав людини Каліфорнійського університету в Берклі разом з Офісом Верховного комісара ООН з прав людини. Протокол являє собою практичний посібник з ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права.

У Протоколі наголошено на стандартах розслідування порушень міжнародного права, зокрема порушень прав людини та норм міжнародного кримінального права, включно з воєнними злочинами, злочинами проти людяності та геноцидом. Крім того, положення Протоколу можуть застосовувати до інших видів розслідувань, зокрема в межах національних чи муніципальних судів (Berkeley Protocol, 2024).

Збирати онлайн-контент можна вручну за стандартною операційною процедурою або автоматизовано за допомогою різноманітних інструментів, зокрема, з використанням можливостей OSINT.

Актуальність питання полягає в тому, що Рада Європи замовила підготовку звіту, який охоплює порівняльне дослідження та аналіз чинних національних правових положень, ухвалених або адаптованих з урахуванням впливу електронних доказів на правила доказування та способи доказування, з акцентом на провадженнях у сферах цивільного, адміністративного та комерційного права (The use of electronic.., 2016).

О. Користін, Б. Денисенко (2024) слушно стверджують, що OSINT, або інформація з відкритих джерел, є найширшим поняттям й охоплює «всю (загальнодоступну) інформацію з відкритих джерел у будь-якому форматі, що може бути здобута будь-яким законним та етично прийнятним шляхом без жодних обмежень чи то безплатно, чи на платній основі». Тому «простий збір та надання необробленої, сирої інформації не є OSINT».

Під час оцінки отриманих з відкритих джерел цифрових даних важливо поставити собі питання, а чи не є такі відомості дезінформацією. Сучасні технології дають змогу створювати deepfake неймовірної якості та глибини.

В. Матвєєв (2023) вважає, що таку дезінформацію продукують з різною метою, зокрема й задля психологічного впливу, загострення діалогу, шахрайства, фінансових афер тощо. Головно те, що через поширення фейків є ймовірність і порушення приватності, що в кінцевому результаті негативно впливатиме на особисте життя та професійну сферу тих, про кого поширили такі фейки;

б) отримання шляхом тимчасового доступу до електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку.

Здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах, комп'ютерних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку без їх вилучення (ст. 159 КПК)[1];

в) тимчасове вилучення майна під час обшуку чи огляду вилучення в межах обшуку, особистого обшуку під час затримання особи на підставі ст. 208 КПК України.

У разі потреби слідчий чи прокурор виготовляє за допомогою технічних, програмно-технічних засобів, апаратно-програмних комплексів копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невіддільних частинах. Копіювання такої інформації здійснюють із залученням спеціаліста.

У практичній діяльності під час проведення обшуку виникає низка проблем, пов'язаних з отриманням цифрових доказів з відповідних електронних носіїв інформації.

По-перше, зазвичай відсутня згода особи на надання доступу до пристрою без необхідності подолання засобів логічного захисту (блокування, паролі тощо.), що надалі ускладнює роботу фахівця, який його оглядає або проводить експертизу.

Таку проблему частково можна розв'язати уважним дослідженням інших предметів та документів, які виявлені під час обшуку та які можуть бути носіями інформації та надати можливості щодо подальшого подолання систем логічного захисту.

Доцільно проводити глибоку інформаційно-аналітичну роботу щодо особи під час підготовки до проведення слідчої дії, а також комплексний аналіз матеріалів попередньо проведених НСРД та ОРЗ (за наявності) з метою виявлення необхідних відомостей.

По-друге, навіть у разі добровільного надання особою доступу до пристрою, повне копіювання інформації з нього може зайняти значний час, з огляду на значний обсяг пам'яті

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text

сучасних технічних засобів, наявність значної кількості файлів на них тощо.

Вбачається за доцільне концентруватися на конкретній інформації, яка може мати значення для досудового розслідування кримінального провадження (фотографії документів, список контактів особи, листування електронною поштою, в месенджерах між учасниками протиправної діяльності тощо).

– Відшукання під час проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи.

Під час проведення зазначеної експертизи здійснюють відшукання, вилучення та систематизацію необхідної інформації. Отримані внаслідок проведення експертизи фактичні дані фіксують у висновку експерта та додатках до нього.

Після приєднання висновку експерта до матеріалів кримінального провадження встановлені в ньому фактичні дані можна використовувати для з'ясування необхідних обставин вчинення кримінального правопорушення.

– Добровільне надання особою цифрових доказів під час проведення слідчих дій (допиту, одночасного допиту, огляду місця події тощо.

2) Під час негласних слідчих розшукових дій (якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати шляхом проведення гласних слідчих (розшукових) дій), переважну більшість яких згідно з положеннями ст. 246 КПК проводять у разі розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів:

а) проведення аудіо-, відеоконтролю особи (є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводять без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування) (ст. 260 КПК) та аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК)[1];

б) зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (комплекс технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних послуг) є різновидом втручання у приватне спілкування, що проводять без відома осіб, які використовують засоби електронних комунікацій (телекомунікацій) для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження) (ст. 263 КПК)[2];

в) зняття інформації з електронних інформаційних систем, яка полягає в пошуку, виявленні й фіксації відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача) (ст. 264 КПК)[3].

Зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин можна здійснювати за допомогою безпосереднього фізичного доступу до них і шляхом програмного віддаленого проникнення.

Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

У практичній діяльності зазвичай аналіз отриманої за результатами проведення НСРД інформації (листування в месенджерах) здійснюється за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення та може бути доволі затяжним процесом з огляду на значний обсяг аналізованої інформації (листування в групах, новинні канали, побутова інформація тощо.)

Для підвищення ефективності зазначеної роботи доцільним є концентрація зусиль на вивченні листування між учасниками злочинної схеми, робочих груп і документів, які в них пересилають. Водночас можна використовувати пошук за відповідними ключовими словами.

– Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них, зокрема з використанням технічних засобів, з метою виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, в тому числі цифрових (ст. 267 КПК)[4].

У межах проведення цього виду НСРД можливе дослідження електронних носіїв інформації та електронних-обчислювальних машин та негласне отримання з них потенційних цифрових доказів.

– Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК)[5].

Під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі й документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

– Використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК)[6].

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text

[2] Там само.

[3] Там само.

[4] Там само.

[5] Там само.

Слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом.

Протоколи про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складає слідчий, якщо дію проводять за його безпосередньої участі, в інших випадках – уповноваженим працівником оперативного підрозділу. Протоколи мають відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження.

Кожний протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше 24 годин після його складання передають прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва і, відповідно, є процесуальним доказом (документом)[1].

З погляду криміналістики, звернемося до Основних положень державного стандарту ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 «Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів», що набув чинності з 1 січня 2019 року.

Стандарт ISO/IEC 27037:2012 надає настанови для специфічної діяльності з оброблення потенційних цифрових доказів. Такими процесами є: ідентифікація, збирання, здобуття та збереження потенційних цифрових доказів. Ці процеси потрібні під час слідства для забезпечення цілісності цифрових доказів, тобто застосування прийнятної методології їх, яка гарантує допустимість доказів у законодавчих, дисциплінарних та інших відповідних судових процесах. Цей стандарт також надає загальні настанови стосовно збирання нецифрових доказів, які можуть бути корисними на стадії аналізування потенційних цифрових доказів.

С. М. Виганяйло (2023) вважає, що цей стандарт також спрямовано на інформування осіб, які ухвалюють рішення, та тих, кому потрібно визначати надійність потенційних цифрових доказів, що були їм надані. Він прийнятний для організацій, яким необхідно захищати, аналізувати та презентувати потенційні цифрові докази. Він важливий для правоохоронних органів, які формують та запроваджують процедури щодо цифрових доказів часто як частину доказів більшого об'єму.

Оскільки під час оперативно-розшукової діяльності гласні слідчі дії не проводять, доцільним є впровадження принципів Протоколу Берклі, а саме огляду матеріалів з відкритих джерел під час оперативного пошуку або кримінального аналізу.

Оперативний пошук – це здійснюваний оперативними підрозділами комплекс оперативних і розвідувальних заходів, спрямованих на безпосереднє та аналітичне отримання, перевірку, систематизацію та використання інформації про ознаки дій, що посягають на суспільні відносини, а також осіб, причетних до їх вчинення, виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес.

Згідно з визначенням поняття форми ОРД, С. П. Пекарський (2022) зазначає, що для неї характерна пошукова робота, яку розуміємо як систему заходів, спрямованих на одержання фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, її повну і швидку перевірку та фіксацію.

Кримінальний аналіз – це діяльність, яка використовує систематичні методи та інформацію для вивчення проблем злочинності й правопорушень з метою підтримки діяльності правоохоронних органів. Він передбачає виявлення, збір, пояснення та оцінку інформації про стан злочинності, її причини, а також просторові та часові чинники, щоб допомогти у затриманні злочинців, об'єктивному розумінні кримінального середовища та зниженні рівня злочинності.

Як приклад, під час пошукової роботи можна використовувати матеріали журналістських розслідувань, аналітичні матеріали громадських організацій, інтернет-ресурсів, що надають можливість дослідження витрат публічних коштів тощо.

Доцільним є вивчення та перевірка відомостей з повідомлень про протиправну діяльність у соціальних мережах, спеціалізованих каналах у месенджерах тощо.

Отримані в такий спосіб цифрові докази в комплексі з іншими матеріалами можуть бути використані як підстави для заведення оперативно-розшукової справи, а після їх належної перевірки – для початку досудового розслідування, попередження, виявлення, припинення і розслідування кримінальних правопорушень, взаємного інформування підрозділів, уповноважених на оперативно-розшукову діяльність, інших правоохоронних та державних органів відповідно до положень статті 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Крім того, важливим джерелом отримання цифрових доказів у межах оперативно-розшукової діяльності є проведення оперативно-розшукових заходів у порядку статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Їхнє здійснення регулюється згідно з положеннями глави 21 КПК з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом.

[6] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text

[1] Там само.

Серед зазначених ОРЗ можна виокремити передбачені п. 2, 7, 8, 9-14 ч. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Зміст та вимоги до протоколів проведення ОРЗ загалом відповідають аналогічним до протоколів НСРД щодо форми, долучення додатків тощо.

Зазначені матеріали можуть бути використані:

1) як приводи та підстави для початку досудового розслідування відкриття кримінального провадження та подальшої легалізації у встановленому законом порядку;

2) отримання фактичних даних, які можуть бути доказами в кримінальному провадженні.

Водночас у практичній діяльності під час використання протоколів проведення оперативно-розшукових заходів сторона обвинувачення постає перед такою проблематикою під час оцінки доказів судом.

Протоколи ОРЗ зазвичай оцінюють комплексно як один доказ – «матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Натомість протоколи проведення НСРД – кожен окремо як «складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії».

Така практика сприяє знеціненню протоколів проведення ОРЗ як джерела доказів та мінімізації їх впливу на доказову базу, що потребує виправлення.

Ще одним важливим джерелом інформації, від якого можуть надходити цифрові докази, є використання можливостей конфіденційної співпраці й гласних і негласних штатних та позаштатних працівників у межах оперативно-розшукової діяльності.

З огляду на викладене потрібно передбачити механізм використання такої інформації як доказів у кримінальному провадженні, наприклад у разі наявності згоди та подальшої конфіденційної співпраці вже в межах досудового розслідування.

Аналіз українських і міжнародних джерел свідчить, що цифрові докази стають невіддільною частиною кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності. В Україні сформувалася ґрунтовна наукова дискусія щодо їх природи та застосування, але законодавче регулювання потребує подальшого вдосконалення. Міжнародний досвід демонструє, що ефективне використання цифрових доказів можливе лише за належної процедури збереження та перевірки автентичності. У перспективі важливим є поєднання наукових напрацювань, міжнародних стандартів і практичних методів OSINT для формування цілісної системи роботи із цифровими доказами в Україні.

Незважаючи на значні досягнення, цифрові докази пов'язані з низкою викликів. Передусім це питання автентичності: цифрова інформація легко піддається зміні, тому важливо гарантувати її незмінність за допомогою хешування та інших технічних засобів.

Другий виклик – забезпечення ланцюга збереження (chain of custody), що особливо актуально в умовах транскордонних розслідувань.

Третя проблема – допустимість у суді, оскільки законодавство часто відстає від технологічних реалій. Додатковими викликами є великі обсяги цифрових даних та потреба у спеціальній експертизі.

Можна погодитися з думкою Г. К. Авдєєвої (2023) про те, що, незважаючи на появу наприкінці XX століття нових поколінь електронних пристроїв та програмних продуктів, що призвело до виникнення нових типів сигналів і форматів даних, збільшення кількості способів кодування і перетворення інформації в цифровому вигляді, у кримінальному процесуальному законодавстві України не лише бракує визначення терміна «цифрові докази», а й не зазначений порядок їх збирання, зберігання, аналізу та використання у кримінальному провадженні.

С. М. Виганяйло (2023) вважає, що в умовах війни в Україні актуальним стає питання електронних цифрових доказів як воєнних, так і цивільних злочинів. Дуже багато питань постає із цього приводу, а саме: що ми можемо вважати електронним цифровим доказом (які формати можуть бути в суді доказами; що є оригіналом чи дублікатом, чи копією), хто та як може збирати такі докази, як і куди передавати.

Відповідність стандартам цифрових доказів є дуже важливою, адже електронні дані набагато легше змінити чи підробити, ніж традиційні форми доказів, необхідно дотримуватися правил поводження з даними, які нададуть можливість забезпечити допустимість доказів.

О. П. Метелев (2023) порушує питання використання в кримінальному процесі цифрової інформації, отриманої під час контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності.

Науковці доводять, що переважну більшість цифрової інформації, яка надалі може мати доказове значення, отримують шляхом проведення негласних заходів під час контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності. Така цифрова інформація, на думку авторів, може слугувати лише приводами та підставами для початку досудового розслідування в кримінальному провадженні.

Недостатня гармонізація кримінального процесуального законодавства та законодавства, що регулює контррозвідувальну і оперативно-розшукову діяльність, негативно впливає на ефективність виконання оперативними підрозді-

лами своїх завдань. Подальша реформа вітчизняної правоохоронної системи має відбуватися за прикладом провідних західних країн та США, де поняття «оперативно-розшукова діяльність» взагалі немає. У більшості закордонних демократичних країн світу таємне поліцейське розслідування є кримінально-процесуальною діяльністю, що являє собою гласні та негласні процесуальні дії, які здійснюють під керівництвом прокурора.

Погоджуючись із цією позицією в частині недостатньої гармонізації законодавства, не підтримуємо думку про обмежене використання матеріалів ОРД та КРД лише як приводів та підстав для початку досудового розслідування в кримінальному провадженні.

Крім того, з огляду на європейську практику, яка підкреслює важливість та пріоритетність превентивної діяльності правоохоронних органів, підвищену увагу до аналізу тенденцій і прогнозування розвитку злочинності, а також встановлення причин та умов, які сприяють вчиненню правопорушень, що відповідають одній з форм оперативно-розшукової діяльності – оперативно-розшуковій профілактиці, вважають недоцільним рух правової доктрини до заперечення поняття «оперативно-розшукова діяльність».

Висновки

Дослідження підтвердило, що цифрові докази є невіддільною складовою сучасного кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності. Вони дають змогу ефективно документувати протиправні дії та підвищувати результативність правоохоронної системи. Водночас залишаються актуальними проблеми автентичності, допустимості та збереження цифрових даних. Необхідним є вдосконалення законодавчої бази України, гармонізація норм кримінального процесуального права з міжнародними стандартами, а також впровадження сучасних методів цифрової криміналістики.

Ефективне використання цифрових доказів, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності, потребує внесення змін до кримінального процесуального законодавства та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Отже, вбачається за доцільне:

1. Для приведення кримінального процесуального законодавства відповідно до вимог сучасності доповнити ч. 2 ст. 84 КПК поняттям «цифрові докази».

Доцільно додати спеціальну статтю КПК (наприклад 99-1), у якій визначити, що цифрові докази – це відомості або документи в цифровій або електронній формі, що містять інформацію про обставини, які мають значення для кримінального провадження, отримані під час досудового розслідування чи оперативно-розшукової діяльності.

2. З метою удосконалення можливостей використання матеріалів ОРД як допустимих доказів у межах кримінального провадження внести зміни до п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК, зокрема після слів: «складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій» додати формулювання «та оперативно-розшукових заходів».

3. У статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначити, «що за результатами проведення оперативно-розшукових заходів складають протоколи відповідно до вимог КПК України, які можуть бути визнані доказами в межах кримінального провадження».

4. Додати до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» нову статтю: «Аналітична робота та використання її результатів».

Підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, мають безпосередній, зокрема автоматизований, доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів і банків (баз) даних, власником (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, користуються державними, зокрема урядовими, засобами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами.

Порядок такого доступу визначають відповідні міжвідомчі угоди (договори), спільні накази (розпорядження) та протоколи до них або в порядку електронної інформаційної взаємодії, якщо інше не передбачено законом.

Аналітичну роботу можна здійснювати з використанням аналітичних інструментів – спеціального програмного забезпечення з оброблення інформації та перетворення її у форму, прийнятну для розуміння та використання.

Результати аналітичної роботи можуть використовувати як підставу для оперативно-розшукової діяльності або як доказ у кримінальному провадженні в разі їх підтвердження додатковими матеріалами, зібраними згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України.

5. Передбачити законодавчий механізм залучення конфіденційних джерел та отриманих від них під час оперативно-розшукової діяльності матеріалів за наявності добровільної згоди до подальшої конфіденційної співпраці в межах досудового розслідування.

Зазначені зміни дадуть можливість більш ефективно використовувати цифрові докази, отримані під час оперативно-розшукової діяльності для виконання її завдань та зростання ефективності діяльності правової системи загалом.

References

[1] Avdieieva, H.K. (2023). Digital evidence and artificial intelligence systems in law enforcement activities. *Issues of combating crime*, 46, 32-40. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-46-32

[2] Basysta, I.V., Havriliuk, L.V., Hutnyk, A.V., & Khytra, A.Ya. (2024). Using digital data from open sources during the investigation of criminal offenses: some aspects. *Scientific and informational bulletin of the Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytsky. Series "Law",* 17, 227-243. DOI: 10.33098/2078-6670.2024.17.29.227-243

[3] Batyrhareieva, V.S., & Netesa, N.V. (2024). The use of information and telecommunication technologies by offenders when committing actions related to the glorification of the aggressor: criminological and criminal law analysis based on case law. *Issues of combating crime*, 47, 18-29. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-18

[4] Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. *A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law*. (2024). Retrieved from https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf

[5] Fomina, T.H., & Rachynskyi, O.O. (2023). Electronic evidence in criminal proceedings: problematic issues of theory and practice. *Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs,* 3(102), 207-220. DOI: 10.32631/v.2023.3.43

[6] Harasymov, O.I., Marko, S.I., & Riashko, O.V. (2023). Digital evidence: some problematic issues regarding their concept and use in criminal proceedings. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series "Law",* 75, 158-162. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.75.2.25

[7] Havryliuk, L.V., Basysta, I.V., & Afonin, D.S. (et al.). (2024). *The use of electronic evidence during pre-trial investigations of crimes against peace, security of mankind and international law and order (Berkeley Protocol).* M.S. Tsutskiridze (Eds.). Kyiv: DNDI MIA of Ukraine; Polytechnics.

[8] Holovkin, B.M., Denykovych, O.I., Lutsyk, V.V., & Tsekhan, D.M. (2022). *Cybercrime and digital evidence = Cybercrime and digital evidence.* O. Denykovych, H. Shmeltser (Eds.). Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. Retrieved from https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/08/Cybercrime-and-Digital-Evidence.pdf

[9] Hutnyk, A.V., & Khytra, A.Ya. (2022). *Criminal procedural and forensic principles of using electronic documents in evidence.* Lviv: LvDUVS. Retrieved from https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4725

[10] Hutsaliuk, M.V., Gavlovskyi, V.D., & Khakhanovskyi, V.H. (et al.). (2020). *The use of electronic (digital) evidence in criminal proceedings.* O.V. Korneiko (Eds.). (2nd, rev.). Kyiv: Nat. acad. of internal affairs. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8e9e5637-7b62-475c-8c41-9850e317bfc4/content

[11] Korystin, O., & Denysenko, B. (2024). Section 23. Methodological principles of OSINT. *Implementation of the philosophy of "Intelligence-led Policing" in the criminal analysis system of the National Police of Ukraine* (pp. 289-297). Kyiv. DOI: 10.36486/978-966-2310-66-5-23

[12] Kozytska, O. (2020). On the concept of electronic evidence in criminal proceedings. *Legal Scientific Electronic Journal,* 8, 418-421. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-8/103

[13] Matvieiev, V. (2023). Problems and challenges related to the collection of electronic evidence. *Site "Justtalk".* Retrieved from https://justtalk.com.ua/post/problemi-ta-vikliki-povyazani-zi-zborom-elektronnih-dokaziv

[14] Metelev, O.P. (2023). Digital evidence in criminal proceedings: specific characteristics. *Bulletin of criminal justice,* 1-2, 42-53. DOI: 10.17721/2413-5372.2023.1-2/42-53

[15] Pashkovskyi, M.I. (2024). Circumstances that are important for criminal proceedings and the relevance of digital evidence from open sources. *Scientific perspectives*, 10(52), 984-998. DOI: 10.52058/2708-7530-2024-10(52)-984-998

[16] Pavlova, Yu.S. (2023). Classification of electronic evidence: theoretical and practical aspects. *State and regions. Series "Law",* 3(81), 32-36. DOI: 10.32782/1813-338X-2023.3.5

[17] Pekarskyi, S.P. (2022). *Fundamentals of operational and investigative activities of criminal police units.* Kyiv: Dakor.

[18] Ratnova, A.V. (2021). Criminal procedural and forensic fundamentals of using electronic documents in evidence. *Doctoral thesis.* Lviv. Retrieved from https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3747

[19] Shepitko, V.Yu. (2023). The use of digital information in proving war and other crimes during the war of Russia against Ukraine. *Current problems of combating crime and corruption:* collection of theses of the All-Ukrainian scientific-practical conference (pp. 177-182). Kharkiv: Yurait. Retrieved from https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC

%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97_17.02.23.pdf

[20] Shepitko, V.Yu., & Shepitko, M.V. (2021). *Criminal law, forensics and forensic sciences*. Kharkiv: Pravo.

[21] Shumylo, M.Ye., Yurka, R., & Kaplina, V.A. (2019). Information theory of evidence and problems of using electronic means of evidence in criminal proceedings. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 26(2), 137-152. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2019_26_2_12

[22] Skrypnyk, A.V. (2022). *Using digital information in criminal procedural evidence.* Kharkiv: Law. Retrieved from https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4651&download_id=1537&srsltid=AfmBOoqLhpnR4HME2gQaaOF9flO1sCaApqN4AmIYYXg0YEZC9wdMpE1R

[23] Smal, I.A. (2021). Problematic aspects of the use of electronic evidence in criminal proceedings. Law and Society, 4, 226-232. DOI: 10.32842/2078-3736/2021.4.30

[24] The use of electronic evidence in civil and administrative law proceedings and its effect on the rules of evidence and modes of proof. (2016). *European Committee on Legal Co-Operation (CDCJ)*. Retrieved from https://rm.coe.int/1680700298

[25] Vyhaniailo, S.M. (2023). Electronic digital evidence in martial law conditions. *Science in martial law conditions: searches, problems, development prospects:* materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference (pp. 17-19). Dnipro: DDUVS. Retrieved from https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11655/5/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%2003.05.pdf

Список використаних джерел

[1] Авдєєва Г. К. Цифрові докази та системи штучного інтелекту в правоохороній діяльності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 46. С. 32–40. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-46-32

[2] Басиста І. В., Гаврилюк Л. В., Гутник А. В., Хитра А. Я. Використання цифрових даних з відкритих джерел під час розслідування кримінальних правопорушень: окремі аспекти. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія «Право».* 2024. Вип. 17. С. 227–243. DOI: 10.33098/2078-6670.2024.17.29.227-243

[3] Батиргареєва В. С., Нетеса Н. В. Використання правопорушниками інформаційно-телекомунікаційних технологій під час вчинення дій, пов'язаних із глорифікацією агресора: кримінологічний та кримінально-правовий аналіз за матеріалами судової практики. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2024. № 47. С. 18–29. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-18

[4] Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. *A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian La.* 2024. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf

[5] Фоміна Т. Г., Рачинський О. О. Електронні докази у кримінальному процесі: проблемні питання теорії та практики. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2023. № 3 (102). С. 207–220. DOI: 10.32631/v.2023.3.43

[6] Гарасимов О. І., Марко С. І., Ряшко О. В. Цифрові докази: деякі проблемні питання щодо їх поняття та використання у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2023. Вип. 75. С. 158–162. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.75.2.25

[7] Використання електронних доказів під час досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Протокол Берклі) : наук.-практ. порадник / [Л. В. Гаврилюк, І. В. Басиста, Д. С. Афонін та ін.] ; за заг. ред. М. С. Цуцкіридзе. Київ : ДНДІ МВС України ; Політехніка, 2024. 196 с. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/08/Cybercrime-and-Digital-Evidence.pdf

[8] Головкін Б. М., Денькович О. І., Луцик В. В., Цехан Д. М. Кіберзлочинність та електронні докази = Cybercrime and digital evidence : навч. посіб. / за ред. О. Денькович, Г. Шмельцер. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 298 с.

[9] Гутник А. В., Хитра А. Я. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні : кол. монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 204 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4725

[10] Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях : метод. рек. / [М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін.] ; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доповн. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8e9e5637-7b62-475c-8c41-9850e317bfc4/content

[11] Користін О., Денисенко Б. Розділ 23. Методологічні засади OSINT. *Реалізація філософії «Intelligence-led Policing» в системі кримінального аналізу Національної поліції України* : монографія. Київ, 2024. С. 289–297. DOI: 10.36486/978-966-2310-66-5-23

[12] Козицька О. Щодо поняття електронних доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 8. С. 418–421. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-8/103

[13] Матвєєв В. Проблеми та виклики, пов'язані зі збором електронних доказів. *Justtalk :* [сайт]. 2023. URL: https://justtalk.com.ua/post/problemi-ta-vikliki-povyazani-zi-zborom- elektronnih-dokaziv

[14] Метелев О. П. Цифрові докази у кримінальному процесі: видова характеристика. *Вісник кримінального судочинства.* 2023. № 1–2. С. 42–53. DOI: 10.17721/2413-5372.2023.1-2/42-53

[15] Пашковський М. І. Обставини, що мають значення для кримінального провадження, та належність цифрових доказів з відкритих джерел. *Наукові перспективи.* 2024. № 10 (52). С. 984–998. DOI: 10.52058/2708-7530-2024-10(52)-984-998

[16] Павлова Ю. С. Класифікація електроних доказів: теоретичні та практичні аспекти. *Держава та регіони. Серія «Право».* 2023. № 3 (81). С. 32–36. DOI: 10.32782/1813-338X-2023.3.5

[17] Пекарський С. П. Основи оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної поліції : навч. посіб. Київ : Дакор, 2022. 186 с.

[18] Ратнова А. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2021. 248 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3747

[19] Шепітько В. Ю. Використання цифрової інформації в доказуванні воєнних та інших злочинів під час війни Росії проти України. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції :* зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 17 лют. 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023. С. 177–182. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97_17.02.23.pdf

[20] Шепітько В. Ю., Шепітько М. В. Кримінальне право, криміналістика та судові науки : енциклопедія. Харків : Право, 2021. 508 с.

[21] Шумило М. Є., Юрка Р., Капліна В. А. Інформаційна теорія доказів та проблеми використання електронних засобів доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2019. Т. 26. № 2. С. 137–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2019_26_2_12

[22] Скрипник А. В. Використання цифрової інформації в кримінальному процесуальному доказуванні : монографія. Харків : Право, 2022. 408 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4651&download_id=1537&srsltid=AfmBOoqLhpnR4HME2gQaaOF9fIO1sCaApqN4AmIYYXg0YEZC9wdMpE1R

[23] Смаль І. А. Проблемні аспекти застосування електронних доказів у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство.* 2021. № 4. С. 226–232. DOI: 10.32842/2078-3736/2021.4.30

[24] The use of electronic evidence in civil and administrative law proceedings and its affect on the rules of evidence and modes of proof. *European Committee on Legal Co-Operation (CDCJ).* Strasbourg, 27 July 2016. URL: https://rm.coe.int/1680700298

[25] Виганяйло С. М. Електронні цифрові докази в умовах воєнного стану. *Наука в умовах воєнного стану: пошуки, проблеми, перспективи розвитку :* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 3 трав. 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 17–19. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11655/5/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%2003.05.pdf

VASYLYNCNUK Viktor
Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Operational Investigation and National Security of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5415-8450;
POPTANYCH Yurii
Postgraduate Student of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-1680-5987

Use of Digital Evidence Obtained during Operational and Search Activities

Abstract. The article examines the issue of using digital evidence in criminal proceedings and operational-search activities. The relevance of digitalization for the development of the state, as well as its impact on the combating crime sphere, is determined. Particular attention is paid to the issue of authenticity, chain of custody and admissibility of digital evidence in judicial practice. National and international approaches are analyzed, and recommendations are proposed for improving legislation and practical use of digital evidence in Ukraine. The research is devoted to improving legislation and developing recommendations for practical units on the detection and use of digital evidence obtained during operational-search activities. The range of sources of obtaining digital evidence is determined from open sources (OSINT, Berkeley Protocol) to special technical measures during covert investigative (search) actions and operational-search activities. The main problems in the detection, fixation and use of digital evidence obtained during operational-search activities are identified. A number of amendments to the current legislation are proposed that may contribute to improving the results of using relevant materials in criminal proceedings. It is emphasized that the effective use of digital evidence in the activities of operational units increases the effectiveness of documenting crimes, contributes to strengthening the evidentiary base in criminal proceedings and developing the principle of the inevitability of punishment. It is noted that digital evidence is becoming an integral part of the modern criminal process and operational and investigative activities. The introduction of international standards, regulatory consolidation of the procedure for collecting, verifying and evaluating digital evidence will ensure increased efficiency of investigations, transparency of judicial proceedings and public trust in the justice system.

Keywords: evidence; criminal proceedings; operational and investigative activities; legal regulation; improvement; digitalization.

DOI: 10.33270/05257004.4
УДК 351.86

ВЕРБЕНСЬКИЙ Михайло*
доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6870-5427

Сутність й особливості формування безпекового середовища в умовах війни та післявоєнний період

Анотація. У статті здійснено ґрунтовний аналіз еволюції наукових підходів до розуміння, інтерпретації та формування феномену «безпекове середовище», що в сучасних умовах набуває особливої актуальності у зв'язку з викликами війни й необхідністю забезпечення сталого розвитку в післявоєнний період. Здійснено систематизацію наукових поглядів щодо сутності безпекового середовища як багатовимірного соціального феномену, що охоплює сукупність політичних, економічних, правових, соціальних і культурних чинників, спрямованих на створення умов стабільності, гармонії та захищеності життєдіяльності особи, суспільства й держави. Сформульовано авторське бачення поняття «безпекове середовище» та визначено його засадничі принципи, основним серед яких є людиноцентричність – орієнтованість усієї системи безпеки на забезпечення гідності, прав, свобод і життєвих інтересів людини як найвищої соціальної цінності. У межах дослідження виокремлено структурні компоненти безпекового середовища, серед яких: система соціальної стабільності, економічна стійкість, інституційна система безпеки та цивільного захисту, а також механізми протидії криміногенному впливу на суспільство. Висвітлено взаємозалежність цих елементів та їх вплив на рівень суспільної згуртованості, правової культури, ефективності державного управління та довіри громадян до інститутів влади. Увагу зосереджено на питанні формування безпеки суспільного простору, що розглянуто як ключову складову безпекового середовища, спрямовану на забезпечення відкритості, толерантності, соціальної взаємодії та комунікації між громадянами. Аргументовано, що важливим чинником стабільності суспільства є суспільна толерантність, яка сприяє зміцненню соціального капіталу, попередженню конфліктів і консолідації соціуму в умовах невизначеності. Доведено, що комплексне, системне та консолідоване забезпечення всіх компонентів безпекового середовища є необхідною передумовою формування ефективної системи національної безпеки, здатної гарантувати захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, а також забезпечити відновлення і поступальний розвиток суспільства у воєнний та повоєнний періоди.

Ключові слова: безпекове середовище; умови війни; повоєнний період; соціальна стабільність; економічна стійкість; суспільний простір; протидія кримінальному тиску; суспільна толерантність.

Історія статті:
Отримано: 06.10.2025
Переглянуто: 29.10.2025
Прийнято: 13.11.2025

Рекомендоване посилання:
Вербенський М. Сутність й особливості формування безпекового середовища в умовах війни та післявоєнний період. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 38–47. DOI: 10.33270/05257004.4

*Відповідальний автор

© Вербенський М., 2025

Вступ

Безпека людини, її життя, здоров'я, середовища проживання є запорукою розвитку особи й суспільства. Проблема безпеки загострилася в умовах війни, яку росія розпочала проти України. Склалася ситуація, за якої загрози життю, свободі, обґрунтованим матеріальним потребам, іншим важливим соціальним цінностям набули системного характеру й потребують активної протидії з боку держави. Рівень тривожності суспільства протягом тривалого періоду залишається надзвичайно високим, що зумовлює послідовне посилення невпевненості в майбутньому і створює передумови як внутрішньої (вимушеної), так і зовнішньої міграції. Скорочуються продуктивні сили і виробничі потужності, руйнується сталий підхід до оцінювання і сприйняття загальнолюдських цінностей. Такі процеси негативно позначаються на стані й динаміці розвитку суспільства.

Подальше забезпечення ефективної протидії російській агресії та робота з розбудови України в післявоєнний період безпосередньо пов'язані з підтриманням високого ступеня безпечності всіх сфер життєдіяльності людини й суспільних відносин.

Саме з огляду на необхідність створення умов для сталого розвитку нашого суспільства й активного залучення громадян до суспільно корисної діяльності, постає питання щодо формування безпечного середовища.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання соціальних процесів, спрямовані на окреслення сутності, структури та закономірностей формування безпекового середовища в умовах війни та післявоєнного періоду.

У межах дослідження використано діалектичний метод, який забезпечив комплексне розуміння взаємозв'язків між соціальними, економічними, політичними та психологічними чинниками, що визначають рівень безпеки особи й суспільства. Системний підхід застосовано для дослідження безпекового середовища як цілісної динамічної системи, у якій функціонують взаємопов'язані елементи: соціальна стабільність, економічна стійкість, безпекові інституції, рівень правової культури та суспільної толерантності.

Структурно-функціональний метод дав змогу визначити внутрішню організацію безпекового середовища та функціональні ролі його компонентів у забезпеченні сталості соціальних процесів. За допомогою порівняльно-аналітичного методу здійснено аналіз специфіки формування безпекового середовища в умовах воєнного стану та в перспективі післявоєнного відновлення, а також виявлено чинники, що впливають на рівень безпечності суспільного простору.

Метод контент-аналізу використано для опрацювання наукових джерел, нормативно-правових актів, стратегічних документів державної політики у сфері національної безпеки, а також матеріалів медіа та соціологічних досліджень, що відображають суспільні настрої та рівень тривожності населення.

Методи індукції та дедукції застосовано для узагальнення емпіричних спостережень і формування теоретичних висновків щодо закономірностей розвитку безпекового середовища. Метод прогнозування використано для визначення можливих тенденцій формування безпекового середовища в післявоєнний період.

Емпіричну базу дослідження становлять аналітичні звіти державних і недержавних інституцій, результати соціологічних опитувань щодо рівня суспільної тривожності, довіри до інститутів влади, готовності населення до участі у відбудові країни, а також наукові публікації українських і зарубіжних дослідників, присвячені питанням національної безпеки та сталого розвитку.

Результати й обговорення

Розглядаючи сутність безпекового середовища, проаналізуємо визначення цієї категорії безпосередньо у філософії, зокрема сутність визначає головне, основне, визначальне в предметі, таке, що зумовлене глибокими, необхідними, внутрішніми зв'язками й тенденціями розвитку та пізнання на рівні теоретичного мислення (Essence…).

Також сутність – внутрішньо конститутивний принцип кінцевого, через обмеження і виокремлення його з інших змістів буття, що конструюють його визначеність (Koret, 1998).

З огляду на напрацьовані філософською наукою підходи до категорії «сутність», можемо обґрунтовано виокремити феномен безпекового середовища з-поміж інших соціально-правових феноменів суспільної життєдіяльності та сформувати його тлумачення.

У широкому значенні безпекове середовище можна визначити як сукупність економічних, політичних, соціальних, матеріальних, екологічних, духовних, культурних умов життєдіяльності людей, громад, підприємств, установ, організацій, суспільства й держави, які забезпечують захист від загроз як зовнішнього (зовнішнє безпекове середовище), так і внутрішнього (внутрішнє безпекове середовище) характеру або їх мінімізацію чи нейтралізацію шляхом прогнозування, виявлення, запобігання та припинення.

Формування безпекового середовища має бути спрямоване саме на створення безпечних умов життєдіяльності людини й суспільства і не створювати можливостей для надмірного, необґрунтованого звуження прав людини та

громадянських свобод[1] (Kryvoruchko, Shchur, & Semenets-Orlova, 2024). Засадничими основами формування безпекового середовища можна визначити: людиноцентричність, тобто визнання людини, її прав і свобод найвищими соціальними цінностями[2]; верховенство права, тобто визнання прав і свобод людини, недискримінації її рівності перед законом і судом, правової визначеності, а також забезпечення ефективного доступу до правосуддя та заборона державного свавілля[3]; розумна достатність, тобто ресурси й засоби, які використовують для формування безпекового середовища, мають бути відповідними та пропорційними рівню можливих загроз[4]; суспільна злагода, тобто запобігання та усунення будь-яких суспільних конфліктів[5]; транспарентність, тобто надання громадськості права повноцінно, своєчасно й ефективно одержувати інформацію залежно від обставин шляхом публічного повідомлення або в індивідуальному порядку[6].

Важливим компонентом формування безпекового середовища необхідно розглядати систему соціальної стабільності (Lipkan, 2009). Її можна схарактеризувати як комплекс взаємопов'язаних елементів, який дає змогу суспільству ефективно функціонувати та розвиватися в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз, зберігаючи свою структуру й основні якісні параметри без втрати здатності до динамічності та різноманітності (Steblovskyi, 2023; Huberskyi, Andrushchenko, & Babkina, 2003), сприяє тривалому збереженню соціумом власної ідентичності завдяки посиленню гнучкості його структури, дає змогу забезпечити баланс інтересів основних груп населення і нейтралізацію внутрішніх та зовнішніх загроз стабільним суспільним відносинам.

Запорукою соціальної стабільності може бути сукупність заходів, за допомогою яких забезпечується політична стабільність, надається соціальний захист, формується розвиток соціальних і духовних цінностей, етноідентичності та демографічного відновлення, досягаються консолідація суспільства та соціальна справедливість (Danylian, & Dzeban, 2013), забезпечується соціальна превенція кризових явищ у суспільстві (Kostrytsia, & Burlai, 2023).

Одним із головних чинників соціальної стабільності вважаємо системну превенцію кризових явищ у суспільстві, яку можна визначити як систему заходів щодо запобігання виникненню соціально-економічних політичних та інших кризових явищ і зменшення їх наслідків.

У цьому зв'язку слід зазначити, що превенція кризових явищ у суспільстві може бути досягнута шляхом здійснення моніторингу сфер життєдіяльності суспільства з метою виявлення негативних соціально-економічних, політичних чинників, що зумовлюють кризові явища (Lipkan, 2008); створенням системи раннього виявлення детермінант, що призводять до виникнення кризових явищ у суспільстві, зокрема пов'язаних із наслідками війни, і здійснення заходів, спрямованих на їх усунення або нейтралізацію; здійснення ситуативного запобігання можливостей для їх настання; усунення суспільної зневіри до здатності влади забезпечити ефективний контроль за поточною і перспективною ситуацією; адаптацію учасників бойових дій до умов мирного життя, надання їм можливостей працевлаштування у сферах діяльності, які відповідають їх навичкам і психологічному стану; створення механізму запобігання проникненню в суспільство негативних соціальних явищ, які набувають поширення в період війни та післявоєнний період.

Наявність загроз соціальній стабільності підтверджується об'єктивними показниками, отриманими як унаслідок соціологічних опитувань, так і на підставі інших видів досліджень. Відповідно до даних опитування, проведеного 19–28 вересня 2025 року, переважна більшість українців (71 %) вважає, що рівень корупції за час повномасштабного вторгнення зріс і ставлять корупцію на перше місце серед загроз державності (Perception of changes…). Опитування Центру Разумкова засвідчує, що 47 % українців вважають, що події в Україні розвиваються в неправильному напрямі, а 33 % вважають, що в правильному, причому останніми роками цей показник погіршується. Водночас 29 % українців вірять, що Україна здатна подолати проблеми й складнощі протягом найближчих кількох років, 46 % вважають, що Україна зможе подолати проблеми у віддаленішій перспективі, 11 % – що Україна не здатна подолати наявних проблем (What do Ukrainians…, 2025).

Протягом січня–серпня 2025 року споживчі ціни зросли порівняно з аналогічним періодом

[1] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[2] Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

[3] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листоп. 2004 р. № 15-рп/2004. Справа № 1-33/2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04/conv#o3

[4] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 2 жовт. 2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[5] Стратегія національної безпеки України «Людська безпека – безпека країни» : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text

[6] Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text

минулого року на 14,2 %, а на продукти харчування та безалкогольні напої – на 19,4 %, що свідчить про високий рівень інфляції в країні (Price indices…, 2025).

Розподіл населення країни за рівнем доходів згідно з даними опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» 22–27 липня 2025 року, є таким: змушені економити на харчуванні – 17 %; вистачає на харчування і необхідний одяг, для таких покупок, як хороший костюм чи мобільний телефон, потрібно накопичити – 26 %; вистачає на харчування, одяг, на інші покупки дорогих речей (побутова техніка тощо) потрібно накопичити – 20 %; вистачає на харчування, одяг, дорогі покупки, а на такі покупки, як машина, квартира, слід накопичувати – 11 %; будь-які необхідні покупки можуть робити в будь-який час – 2 % (All-Ukrainian survey…, 2025). Такі дані засвідчують, що продовжується процес розшарування населення за рівнем матеріального забезпечення, що негативно позначається на суспільній солідарності громадян, створює умови для соціальних конфліктів у суспільстві.

Важливим компонентом формування безпекового середовища слід вважати економічну стійкість (Muntiian, 2003), тобто здатність держави й суспільства до своєчасного передбачення, протидії та подолання надзвичайних і кризових явищ в економіці в мирний, воєнний час та післявоєнний період, а також відновлення функціонування економічної системи після будь-якого деструктивного впливу на неї[1].

Основою процесу забезпечення економічної стійкості є використання системного підходу до відстеження всіх можливих загроз сталому економічному розвитку й оперативного реагування на їх вияви за допомогою механізму на основі зниження рівня вразливості та підвищення спроможності суб'єктів забезпечення економічної стійкості (Zalizniuk, Kaliuzhna, & Shchelkunov, 2024).

Передумовами функціонування механізму забезпечення високого рівня готовності суспільства й держави до реагування на загрози економічній стійкості можуть бути: своєчасна ідентифікація загроз, оцінювання ризиків і прогнозування їх поширення в безпековому середовищі; визначення і моніторинг чинників, що підривають стійкість соціально-економічної системи й держави в коротко- і довгостроковій перспективі, зокрема пов'язаних із втратами, зумовленими воєнними діями; оцінювання та підвищення спроможностей суб'єктів забезпечення економічної стійкості й системи загалом, а також виявлення та зниження рівня їх вразливостей щодо впливу зовнішніх і внутрішніх загроз; визначення та дотримання критичних меж і цільових орієнтирів за індикаторами основних складових економічної стійкості на основі проведення постійного моніторингу; ефективне стратегічне планування та кризовий менеджмент, упровадження універсальних протоколів реагування на кризові ситуації та відновлення; дієва координація та чітка взаємодія суб'єктів забезпечення економічної стійкості щодо запобігання і реагування на загрози та подолання їх наслідків, передусім з огляду на виклики воєнного й післявоєнного періодів; поширення необхідних знань і навичок у цій сфері.

Складність підтримання економічної стійкості зумовлена масштабами втрат і руйнувань.

За оцінками фахівців Світового банку, ЄС, ООН та Уряду України за період з 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2024 року, розмір прямої завданої шкоди становить майже 176 млрд доларів, а потребу на відновлення і відбудову оцінюють у 524 млрд доларів (Ukraine - Rapid Assessment…).

Тільки серед цивільного населення втрати з початку вторгнення до липня 2025 року становлять 49,4 тис. осіб, з них загинуло 13,9 тис. (Ukraine: Protection…).

В умовах воєнного стану особливе значення для формування безпекового середовища становить створення системи безпеки та цивільного захисту[2].

Система забезпечення безпеки та цивільного захисту має бути спрямована на формування безпечних умов життєдіяльності населення та суспільства, організацію та реалізацію заходів безпеки та захисту населення і територій, навколишнього природного середовища, майна, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій[3], запобігання виникненню таких ситуацій та подій, ліквідацію їх наслідків, надання допомоги постраждалим, зокрема з огляду на особливості воєнного та післявоєнного періодів.

Належного рівня цивільного захисту й безпеки в контексті формування безпекового середовища можна досягти через розроблення та впровадження механізмів захисту життя та здоров'я людей, майна, території і довкілля від надзвичайних ситуацій техногенного, воєнного, природного характеру й інших небезпечних подій, забезпечення належного реагування на такі ситуації.

До найважливіших складових цивільного захисту слід віднести такі: розвиток спроможностей функціональних і територіальних

[1] Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України від 11 серп. 2021 р. № 347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text

[2] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

[3] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 2 жовт. 2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

підсистем єдиної державної системи цивільного захисту щодо забезпечення захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій різного походження в мирний, воєнний час та відбудовний період після закінчення воєнних дій; формування культури безпеки життєдіяльності населення, зокрема навчання населення щодо дій у надзвичайних ситуаціях різного походження; підвищення рівня стійкості об'єктів критичної інфраструктури в разі виникнення надзвичайних подій, зокрема воєнного характеру, пожеж та інших небезпечних подій; створення фонду захисних споруд цивільного захисту для максимального забезпечення потреб в укритті населення, а також належне утримання та експлуатація таких об'єктів; забезпечення розмінування об'єктів інфраструктури, земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів; зниження пожежних ризиків і підвищення рівня протипожежного захисту територій, галузей, підприємств, установ та організацій; підвищення спроможностей щодо своєчасного проведення евакуаційних заходів населення, зокрема з огляду на осіб з особливими потребами в разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій чи інших небезпечних подій різного походження, зокрема внаслідок воєнних дій; захист природного середовища та локалізація надзвичайних ситуацій для зменшення впливу шкідливих і небезпечних факторів, що виникають під час аварій, явищ і подій.

Вагомим чинником формування безпекового середовища можна вважати належну протидію кримінальному тиску на суспільство.

Характеризуючи такий тиск, можна зазначити, що це збільшення кількості кримінальних правопорушень і ступеня їх тяжкості; збільшення кількості осіб, які вважають допустимим розв'язувати життєві проблеми протиправним шляхом; зниження в суспільній свідомості поваги до закону та розуміння соціальної необхідності законослухняної поведінки й підвищення рівня страху населення перед кримінальними посяганнями (Shakun, 2019).

Протидію кримінальному тиску на суспільство можна здійснювати різними способами, але найдієвішими, на нашу думку, можуть бути: запобігання кримінальним правопорушенням шляхом здійснення заходів, спрямованих на усунення або послаблення дій соціальних процесів і явищ, що обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень або створюють сприятливі умови для їх вчинення; підвищення ефективності правоохоронної діяльності щодо припинення, виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень та притягнення осіб, які їх вчинили, до передбаченої законом відповідальності.

Пріоритетним напрямом ми розглядаємо запобігання кримінальним правопорушенням, проте воно може бути ефективним лише за умови системного характеру такої діяльності.

Системність запобігання кримінальним правопорушенням можна характеризувати як комплекс заходів, спрямованих на усунення, нейтралізацію чи послаблення дії соціальних процесів і явищ, що детермінують вчинення кримінальних правопорушень та створюють сприятливі умови для їх вчинення, які здійснюють органи влади та місцевого самоврядування, органи правопорядку, спеціалізовані органи адміністративно-територіальних одиниць, громадські об'єднання та громадяни.

Ефективність системи запобігання кримінальним правопорушенням можливо забезпечити, здійснюючи заходи щодо впровадження практики постійного планування діяльності із запобігання правопорушенням на всіх рівнях адміністративно-територіальної структури країни, з огляду на особливості воєнного та післявоєнного періодів; створення державного координаційного органу, який має організовувати і спрямовувати запобігання правопорушенням у країні; розроблення та реалізація заходів, що мають на меті покращення соціально-економічних умов життєдіяльності населення, зокрема в умовах воєнного стану; формування в громадян сталої усвідомленої позиції негативного сприйняття та неприпустимості вчинення кримінальних правопорушень, підвищення рівня їх обізнаності щодо кримінальної ситуації в суспільстві в період воєнних дій та післявоєнний період; реалізації в територіальних громадах практики запобігання правопорушенням через планування територій (crime prevention through environmental design – CPTED); розроблення та здійснення спеціальних заходів запобігання найбільш суспільно небезпечним посяганням і виявам організованої злочинності; удосконалення роботи із засобами, що забезпечують ресоціалізацію та інтеграцію в суспільство осіб, які зазнали психологічних травм унаслідок бойових дій, а також тих, які відбули кримінальне покарання; створення та застосування нових форм індивідуально-профілактичної роботи.

В умовах війни та післявоєнний період особливе значення має ефективність правоохоронної діяльності щодо виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень і притягнення осіб, винних у їх вчиненні, до відповідальності. Саме результати такої діяльності надають можливість суспільству оцінити спроможність держави протидіяти кримінальному тиску. Формування безпекового середовища безпосередньо корелює з відчуттям громадянами впевненості в захищеності від кримінальних посягань, досягнення якої безпосередньо зумовлене забезпеченням подальшого розвитку системи органів правопорядку на основі ризик-орієнтованих підходів, стратегічного менеджменту та прогнозування; упровадженням у діяльність органів правопорядку інноваційних технологій, що забезпечують гнучкість операційних процесів, цифрову спроможність оперативно реагувати на зміни в кримінальній ситуації; розвитком

інфраструктури територіальних підрозділів поліції[1] та інших органів правопорядку, центрів безпеки, ситуаційних центрів, які забезпечували б надання правоохоронних послуг, а також взаємодію органів правопорядку з громадянським суспільством з питань протидії кримінальним правопорушенням; удосконаленням правових засад оперативно-розшукової діяльності; розвитком системи забезпечення безпеки учасників кримінального процесу; удосконаленням форм і методів взаємодії правоохоронних органів, які беруть участь у кримінальних провадженнях; досягненням високого ступеня нейтралізації загроз щодо корупційних ризиків у діяльності органів правопорядку.

Про негативні тенденції посилення кримінального тиску на суспільство може свідчити те, що за 9 місяців 2025 року кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень збільшилася майже на 24 %. Водночас значно збільшилася кількість особливо тяжких злочинів (майже на 25 %) і тяжких (майже на 50 %). Збільшення кількості злочинів, спрямованих на перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань, сягнуло 1,7 раза, посягань на територіальну цілісність і недоторканість України – на 13 %, а диверсій – майже на 26 %. Кількість кримінальних посягань проти волі, честі й гідності особи збільшилася на 33 % , а проти статевої свободи та статевої недоторканності – майже на 30 %. Загальна кількість злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, збільшилася майже на 10 %, така тенденція прослідковується протягом кількох років. Важливо також зазначити, що злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, часто вчиняють ОГ та ЗО, а їх кількість у поточному році збільшилася в 1,5 раза (Unified report…, 2025). Отже, посилення кримінального тиску на суспільство реально виявляється на практичному рівні й потребує належної протидії.

З огляду на наявність перманентних загроз від країни-агресора, небезпеки виникнення надзвичайних ситуацій, зокрема техногенного характеру внаслідок спровокованого порушення енергетичних або технологічних процесів, високою є небезпека захищеності об'єктів суспільного простору, до яких можна віднести місця масового перебування людей, а саме: об'єкти соціальної, рекреаційної, інженерно-транспортної інфраструктури, а також прибудинкові території, місця в будинках, призначені для спільного користування, інші території загального користування.

Безпеку суспільного простору можна характеризувати як стан захищеності об'єктів, доступних для масового перебування людей, від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру (Lipkan, 2009).

Особливість формування безпеки суспільного простору полягає в тому, що вона має ґрунтуватися на основних принципах дотримання прав, свобод, гарантій та законних інтересів людини і громадянина, безпечних умов життєдіяльності, добробуту й сталого розвитку суспільства.

Суспільний простір є невід'ємним елементом повсякденного життя людей, його функціонування має поєднувати два аспекти, які доволі складно узгоджуються між собою, зокрема це доступність і безпечність. Отже, формування безпечного суспільного простору має передбачати ефективні й водночас недискримінаційні заходи, якими, на нашу думку, можуть бути забезпечення загальної доступності та рівності в користуванні об'єктами суспільного простору; забезпечення правопорядку та контроль за дотриманням законодавства і встановлених правил поведінки в суспільному просторі з огляду на воєнні загрози й особливості післявоєнного періоду[2]; досягнення високого рівня професійної підготовки працівниками органів правопорядку та безпеки, що зумовлює можливість невідкладного реагування в разі виникнення небезпеки; застосування технічних засобів відеоконтролю та обмеження доступу на об'єктах суспільного простору; забезпечення належної взаємодії органів, відповідальних за формування безпечного суспільного простору, а також громадськості; інформування населення про стан безпеки об'єктів суспільного простору; забезпечення об'єктів суспільного простору додатковими засобами автономного електроживлення для постійного й безперебійного функціонування; паспортизація об'єктів суспільного простору; покращення матеріально-технічного оснащення об'єктів суспільного простору завдяки використанню інноваційних технологій та основних принципів забезпечення безпекового простору шляхом проєктування територій; здійснення стратегічних комунікацій з населенням й інформування його про стан безпеки суспільного простору в державі, регіоні чи населеному пункті, організація проведення громадських слухань та обговорень публічного порядку й безпеки; здійснення гуманітарного розмінування забруднених територій, зокрема об'єктів суспільного простору.

В умовах тривалого воєнного конфлікту поглиблюються суперечності між різними соціальними групами населення. Під впливом не типових для сталого функціонування суспільного механізму умов, пов'язаних із воєнними діями та їхніми наслідками, відбулися швидкі суттєві зміни в структурі суспільства: виникли нові соціальні групи, не притаманні мирному періоду. Насамперед ідеться про біженців, вимушених

[1] Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

[2] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

переселенців, тимчасово переміщених осіб, учасників бойових дій, людей з інвалідністю, інших категорій осіб з особливими потребами. У таких соціальних групах формуються власні вимоги до суспільства й життя, відмінні від загальноприйнятих. Також ускладнюються відносини між сталими соціальними групами. Саме це актуалізує проблему безконфліктного співіснування в суспільстві. Складність посилюється тим, що такі зміни відбулися протягом нетривалого проміжку часу. Отже, для формування безпекового середовища важливим компонентом стає суспільна толерантність, тобто сформоване в суспільстві ставлення до різних культур, ідей, поглядів і поведінки, яке ґрунтується на повазі, прийнятті та правильному розумінні різноманіття культур, форм самовираження та самовиявлення людської індивідуальності.

Суспільна толерантність – складне суспільно-правове явище, яке визначається прийнятними для певного суспільства неформалізованими стандартами життя і поведінки, правилами поведінки, встановленими актами законодавства, з огляду на вияви людської індивідуальності (Babkina, 2015).

Забезпечення суспільної толерантності має бути спрямоване насамперед на побудову ефективних відносин між соціальними групами на основі визначення їх різноманітності й ступеня вияву дій, узагальнення практик соціальних взаємодій задля прогнозування та регулювання соціальної поведінки індивідів і груп; підвищення ефективності міжкультурного, міжетнічного, міжконфесійного, міжособистісного діалогу, зокрема між ветеранами війни й іншими групами суспільства; виховання здатності встановлювати і зберігати неконфліктними способами спільність між різними групами суспільства за наявності соціальних суперечностей; налагодження в суспільстві ефективного співробітництва (співіснування) груп відмінних ідентичностей, зокрема осіб з особливими потребами, ветеранів війни, осіб, що реінтегруються в єдиний правовий простір країни; забезпечення соціальної злагоди, безпеки держави й особистості в умовах сучасного полікультурного, поліетнічного, поліконфесійного суспільства, сприяння широкому застосуванню механізмів подолання дискримінації в усіх її виявах; відмову від насильства як неприйнятного засобу спілкування та переконання; створення груп підтримки, кризових центрів та інших ресурсів для тих, хто зазнає дискримінації чи нетерпимості; створення безбар'єрного середовища для соціальної інтеграції ветеранів війни та членів їхніх сімей, усвідомлення громадою їх особливих потреб, емпатичного ставлення до них; визначення передумов ефективної протидії різним виявам нетерпимості в соціальній сфері, з огляду на тісний зв'язок основних прав і свобод людини з її соціальними та культурними правами; формування здатності встановлювати та зберігати спільність з людьми, між якими є соціальні нерівності, за умови, що останні не суперечать прийнятим у певній спільноті, групі моральним і правовим стандартам; формування компетентностей соціальної групи до сприйняття відмінної від соціально орієнтовної позиції, з огляду на особливості воєнного та повоєнного періодів.

Складність процесів пов'язана із суспільною толерантністю, що засвідчують проведені соціальні опитування та інші дослідження.

За даними Міністерства соціальної політики України, станом на кінець вересня 2025 року в Україні зареєстровано 4,6 млн внутрішньо переміщених осіб, серед них повнолітніх осіб – 81,39 %, а осіб віком до 18 років – 18,6 %, чоловіків – 40,2 %, жінок – 59,8 % (Number of registered…, 2025).

З огляду на розвиток воєнних дій, їх кількість буде збільшуватися, а перебування в статусі ВПО набуває довготривалого характеру, що негативно позначається на соціальному та психологічному стані таких осіб, суттєво ускладнює соціально-економічну ситуацію в державі. Проте ставлення населення до ВПО є достатньо позитивним. Зокрема, 58 % опитаних готові допустити їх у своє оточення, ще 35 % погоджуються, що вони мають жити в Україні. Ксенофобське ставлення до них мають лише 7 % респондентів. Опитування ВПО засвідчило, що 68 % відчувають позитивне ставлення до себе решти громадян, 27 % – нейтральне, а 4 % констатують негативне ставлення (Attitudes towards refugees…, 2025).

Відповідно до статистичних даних, за 9 місяців 2025 року кількість кримінальних правопорушень проти внутрішньо переміщених осіб збільшилася в 3,1 раза (з 3007 до 9364), а вчинених ними, навпаки, зменшилася з 1445 до 1001 (–30,7 %). Продовжилося характерне для воєнного стану збільшення кількості кримінальних правопорушень, які стосуються учасників АТО, ООС, бойових дій, пов'язаних з агресією росії проти України. Кількість посягань на представників цієї групи збільшилася з 17 253 до 20 518 (+18,9 %), а вчинених ними – збільшилася з 3150 до 4563 (+44,9 %) (Unified report…, 2025).

Загалом суспільну толерантність можна забезпечити шляхом задіяння сукупності засобів встановлення та збереження спільності людей, між якими є соціальні відмінності, за умови їх несуперечності прийнятим у соціумі моральним і правовим стандартам.

Висновки

Можливості розбудови України, зокрема в нинішній період, безпосередньо пов'язані з усвідомленням людиною та суспільством необхідності високого ступеня безпечності

середовища проживання. Досягнення соціальної стабільності, економічної стійкості, суспільної толерантності, високого рівня протидії кримінальному тиску на суспільство, безпечних умов суспільного простору, створення системи належної безпеки й цивільного захисту стабілізують і консолідують соціальні зв'язки та прагнення громадян. Важливе значення цей фактор має з огляду на об'єктивну обумовленість побудови людиноцентричного суспільства в нашій державі (Onyshchenko, 2023). Трансформація суспільної свідомості щодо остаточної відмови від ідеологічних цінностей імперського типу та формування ідеології відкритого, демократичного, справедливого суспільства створюють можливості для активної протидії держави негативним процесам, які виникають і будуть виникати під час війни й у відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Безпекове середовище є основою для створення ефективної системи захисту від загроз інтересам, правам і свободам, життєво важливим для людини і суспільства.

References

[1] All-Ukrainian survey. Sociological group Rating. (2025). (n.d.). *cdn.prod.website-files.com.* Retrieved from https://cdn.prod.website-files.com/685c279caf66f4023ad2cab4/68ada71dc14ab55a31c3c073_UKR-25-NS-01-PT-FINAL_UA%20%E2%80%93%20(Public).pdf

[2] Attitudes towards refugees, internally displaced persons, Russian-speaking citizens and some other categories of the population of Ukraine. (2025). *Kyiv International Institute of Sociology.* Retrieved from https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1469&page=2

[3] Babkina, O.V. (2015). *Social security and tolerance in modern society.* Kharkiv: Pravo.

[4] Danylian, O.H., & Dzeban, O.P. (2013). *Social Security: Theoretical and Methodological Principles.* Kharkiv: Pravo.

[5] Essence. *Site "Wikipedia".* Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C

[6] Huberskyi, L.V., Andrushchenko, V.P., & Babkina, O.V. (2003). *Philosophy of Politics.* Kyiv: Lybid.

[7] Koret, E. (1998). *Fundamentals of Metaphysics.* (V. Terletskyi, Trans). V. Demianov (Eds.). Kyiv: Tandem.

[8] Kostrytsia, V.I., & Burlai, T.V. (2023). Modern Priorities of Social Development: The Impact of Global Transformations and the Tasks of Ukraine (Post-War Period). *Economy of Ukraine*, 66(4), 97-116. DOI: 10.15407/economyukr.2023.04.097

[9] Kryvoruchko, I., Shchur, N., & Semenets-Orlova, I. (2024). Conceptual principles of developing a security environment in Ukraine. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Series "Political Sciences and Public Administration",* 6(72), 33-43. DOI: 10.32689/2523-4625-2023-6%2872%29-5

[10] Lipkan, V.A. (2008). *National Security of Ukraine: Methodological Aspects of Management.* Kyiv: KNT.

[11] Lipkan, V.A. (2009). *Theory of National Security of Ukraine.* Kyiv: KNT.

[12] Muntiian, V.I. (2003). *Economic Security of the State.* Kyiv: Condor.

[13] Number of registered IDPs. (2025). *Information and computing center of the Ministry of Social Policy of Ukraine.* Retrieved from https://skilky-skilky.info/za-ostanni-5-misiatsiv-kilkist-vpo-zmenshylasia-na-32-4-tysiachi-osib/

[14] Onyshchenko, V. (2023). Human and social capital of Ukraine during its post-war recovery. *Economy of Ukraine*, 66(1), 3-19. DOI: 10.15407/economyukr.2023.01.003

[15] Perception of changes in the level of corruption in Ukraine during the full-scale invasion. (n.d.). *kiis.com.ua.* Retrieve from https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1556&page=1

[16] Price indices in August 2025. (2025). Express issue. *State Statistics Service of Ukraine*. 2025. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2025/09/21.pdf

[17] Shakun, V.I. (Ed.). (2019). *Criminological security of Ukraine.* Kyiv: Law of Ukraine.

[18] Steblovskyi, V.V. (2023). Concepts, principles and components of the security environment as an object of administrative and legal regulation. *Scientific notes. Series "Law",* 15, 116-121. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-15-116-121

[19] Ukraine - Rapid Assessment of Damage and Recovery Needs (RDNA4): February 2022 - December 2024 (Ukrainian). (n.d.). *ocuments.worldbank.org.* Retrieved from https://ocuments.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099052925103531065

[20] Ukraine: Protection of Civilians in Armed Conflict. (2025). (n.d.). *ukraine.ohchr.org.* Retrieved from https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-08/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28July%202025%29_UKR.pdf

[21] Unified report on criminal offenses for January-September (2025). (n.d.). *old.gp.gov.ua.* Retrieved from https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=274572

[22] What do Ukrainians think about the development of events in the country - a survey by the Razumkov Center (2025). (n.d.). *suspilne.media.* Retrieved from https://suspilne.media/777199-so-dumant-ukrainci-pro-rozvitok-podij-u-kraini-opituvanna-centru-razumkova/
[23] Zalizniuk, V.P., Kaliuzhna, N.H., & Shchelkunov, I.V. (2024). Economic sustainability as a basic concept in the sphere of national security. *Business Inform*, 8, 6-12. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-8-6-12

Список використаних джерел

[1] Всеукраїнське опитування. *Соціологічна група Рейтинг.* 2025. URL: https://cdn.prod.website-files.com/685c279caf66f4023ad2cab4/68ada71dc14ab55a31c3c073_UKR-25-NS-01-PT-FINAL_UA%20%E2%80%93%20(Public).pdf
[2] Ставлення до біженців, внутрішньо переміщених осіб, до російськомовних громадян та до деяких інших категорій населення України. *Київський міжнародний інститут соціології.* 2025 URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1469&page=2
[3] Бабкіна О. В. Соціальна безпека та толерантність у сучасному суспільстві. Харків : Право, 2015. 224 с.
[4] Данильян О. Г., Дзебань О. П. Соціальна безпека: теоретико-методологічні засади. Харків : Право, 2013. 288 с.
[5] Сутність. *Вікіпедія :* [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C
[6] Губерський Л. В., Андрущенко В. П., Бабкіна О. В. Філософія політики. Київ : Либідь, 2003. 448 с.
[7] Корет Е. Основи метафізики / пер. з нім. В. Терлецького ; під ред. В. Демьянова. Київ : Тандем, 1998. 248 с.
[8] Кострица В. І., Бурлай Т. В. Сучасні пріоритети соціального розвитку: вплив глобальних трансформацій і завдання України (повоєнний період). *Економіка України.* 2023. № 66 (4). С. 97–116. DOI: 10.15407/economyukr.2023.04.097
[9] Криворучко І., Щур Н., Семенець-Орлова І. Концептуальні засади розвитку безпекового середовища в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Серія «Політичні науки та публічне управління».* 2024. № 6 (72). С. 33–43. DOI: 10.32689/2523-4625-2023-6%2872%29-5
[10] Ліпкан В. А. Національна безпека України: методологічні аспекти управління. Київ : КНТ, 2008. 512 с.
[11] Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки України. Київ : КНТ, 2009. 576 с.
[12] Мунтіян В. І. Економічна безпека держави. Київ : Кондор, 2003. 392 с.
[13] Кількість зареєстрованих облікованих ВПО. *Інформаційно-обчислювальний центр Мінсоцполітики України*. 2025. URL: https://skilky-skilky.info/za-ostanni-5-misiatsiv-kilkist-vpo-zmenshylasia-na-32-4-tysiachi-osib/
[14] Онищенко В. Людський і соціальний капітал України в період її післявоєнного відновлення. *Економіка України*. 2023. № 66 (1). С. 3–19. DOI: 10.15407/economyukr.2023.01.003
[15] Сприйняття зміни рівня корупції в Україні за час повномасштабного вторгнення URL: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1556&page=1
[16] Індекси цін у серпні 2025 року. Експрес-випуск. *Державна служба статистики України.* 2025. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2025/09/21.pdf
[17] Кримінологічна безпека України : монографія / за ред. В. І. Шакуна. Київ : Право України, 2019. 412 с.
[18] Стебловський В. В. Поняття, принципи та складові безпекового середовища як об'єкта адміністративно-правового регулювання. *Наукові записки. Серія «Право».* 2023. № 15. С. 116–121. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-15-116-121
[19] Україна – швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA4): лютий 2022 – грудень 2024 (Ukrainian). URL: https://ocuments.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099052925103531065
[20] Україна: Захист цивільних осіб у збройному конфлікті. 2025. URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-08/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28July%202025%29_UKR.pdf
[21] Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–вересень 2025 року URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=274572
[22] Що думають українці про розвиток подій у країні – опитування Центру Разумкова 2025. URL: https://suspilne.media/777199-so-dumant-ukrainci-pro-rozvitok-podij-u-kraini-opituvanna-centru-razumkova/
[23] Залізнюк В. П., Калюжна Н. Г., Щелкунов І. В. Економічна стійкість як базовий концепт у сфері національної безпеки. *Бізнес Інформ.* 2024. № 8. С. 6–12. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-8-6-12

VERBENSKYI Mykhailo
Doctor of Law, Professor, Chief Research Fellow of the Research Laboratory on Crime Prevention Problems of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6870-5427

The Essence and Peculiarities of the Formation of a Security Environment in War and Post-War Conditions

Abstract. The article provides a thorough analysis of the evolution of scientific approaches to understanding, interpreting and forming the phenomenon of the "security environment", which in modern conditions is gaining particular relevance in connection with the challenges of war and the need to ensure sustainable development in the post-war period. The scientific views on the essence of the security environment as a multidimensional social phenomenon, encompassing a set of political, economic, legal, social and cultural factors aimed at creating conditions for stability, harmony and security of the life of an individual, society and the state, have been systematized. The author's vision of the concept of "security environment" has been formulated and its basic principles have been defined, the central one among which is human-centricity - the orientation of the entire security system to ensuring the dignity, rights, freedoms and vital interests of a person as the highest social value. The study has identified the structural components of the security environment, including: a system of social stability, economic stability, an institutional system of security and civil protection, as well as mechanisms for countering criminogenic influence on society. The interdependence of these elements and their impact on the level of social cohesion, legal culture, the effectiveness of public administration and citizens' trust in government institutions has been revealed. Particular attention is paid to the issue of forming the security of the public space, which is considered as a key component of the security environment, aimed at ensuring openness, tolerance, social interaction and communication between citizens. It is argued that an important factor in the stability of society is social tolerance, which contributes to the strengthening of social capital, conflict prevention and consolidation of society in conditions of uncertainty. It is proven that the comprehensive, systematic and consolidated provision of all components of the security environment is a necessary prerequisite for the formation of an effective national security system capable of guaranteeing the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of man and citizen, as well as ensuring the restoration and progressive development of society in war and post-war periods.

Keywords: security environment; war conditions; post-war period; social stability; economic stability; public space; counteraction to criminal pressure; social tolerance.

DOI: 10.33270/05257004.5
УДК 316.77:351.74

КОРОТКОВА Юлія*
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мовної підготовки Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6930-9730;
ПРОТАСОВ Денис
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-4545-0499

Ефективна комунікація як чинник підвищення довіри громадян до поліції

Анотація. У статті здійснено комплексне теоретико-емпіричне дослідження ролі ефективної комунікації у формуванні довіри громадян до Національної поліції України. Висвітлено сутність комунікативної компетентності працівників поліції як інтегральної професійної якості, що поєднує мовленнєві, психологічні, соціокультурні й етичні компоненти. Узагальнено основні наукові підходи до структури комунікативної компетентності, визначено чинники, які зумовлюють особливості взаємодії поліцейського з громадянами. Визначено вплив стильових, поведінкових і мовленнєвих аспектів службового спілкування на рівень сприйняття легітимності поліції населенням. У статті наведено результати двох анкетних досліджень: опитування громадян щодо рівня довіри до поліції та опитування курсантів щодо якості комунікативної підготовки. Отримані дані засвідчують, що ключовими чинниками довіри громадян є професіоналізм, чесність, відсутність корупції та стиль спілкування працівників поліції. Курсанти своєю чергою визнають критичну важливість комунікативної компетентності й потребу в посиленні практико орієнтованої підготовки. На підставі аналізу теоретичних положень і результатів анкетування запропоновано практичні напрями підвищення комунікативної компетентності поліцейських: удосконалення базової поліцейської освіти; проведення психологічних тренінгів; використання методів деескалації конфліктів; запровадження медіації та принципів community policing; підвищення рівня відкритості й прозорості діяльності поліції. Отримані результати засвідчують, що комунікативна компетентність є одним з визначальних чинників формування довіри до поліції та важливою умовою ефективної реалізації правоохоронних функцій в демократичному суспільстві.

Ключові слова: комунікативна компетентність; Національна поліція; довіра громадян; ефективна комунікація; деескалація; медіація; community policing; професійна підготовка поліцейських.

Історія статті:
Отримано: 13.08.2025
Переглянуто: 15.09.2025
Прийнято: 21.10.2025

Рекомендоване посилання:
Короткова Ю., Протасов Д. Ефективна комунікація як чинник підвищення довіри громадян до поліції. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 48–60. DOI: 10.33270/05257004.5

*Відповідальний автор

© Короткова Ю., Протасов Д., 2025

Вступ

У сучасному суспільстві, що переживає глибокі політичні, соціальні й безпекові трансформації, питання довіри до правоохоронних органів набуває не лише професійного, а й загальнонаціонального значення, оскільки саме від рівня довіри громадян залежить ефективність реалізації функцій держави, пов'язаних із забезпеченням правопорядку, громадської безпеки та захисту прав людини. Наукові дослідження останніх десятиліть переконливо свідчать, що довіра громадян до поліції формується не так унаслідок оцінювання об'єктивних показників службової діяльності, як у результаті безпосередньої комунікативної взаємодії поліцейських із населенням, тобто в процесі щоденного міжособистісного спілкування, яке стає основою уявлень громадян про доброчесність, професійність і легітимність правоохоронних інституцій.

Ефективна комунікація у правоохоронній сфері набуває особливого значення в умовах зростання соціальної напруги, поширення інформаційних загроз, зміни моделей поведінки громадян і підвищення вимог до відкритості й прозорості діяльності державних органів. За таких умов поліцейський виконує не лише функцію представника влади, що має законне право застосовувати примус, а й роль суб'єкта професійної взаємодії, здатного налагоджувати конструктивний діалог, запобігати конфліктам і забезпечувати психологічний комфорт у ситуаціях підвищеної емоційності. У цьому контексті комунікативну компетентність поліцейського розглядають як системне утворення, що охоплює знання, уміння, навички, індивідуально-психологічні якості, ціннісні установки та здатність до рефлексії.

Науковці зазначають, що особливості комунікативної взаємодії в поліцейській діяльності зумовлені низкою чинників: високим рівнем непередбачуваності службових ситуацій; необхідністю швидкого ухвалення рішень; можливістю зіткнення з агресивними, дезорієнтованими або вразливими групами населення; ризиком ескалації конфліктів; впливом стресу та професійного вигорання. У таких умовах вербальні й невербальні вияви поліцейського – інтонація голосу, дистанція, вибір лексики, структура пояснення, стабільність емоцій – стають вагомими чинниками, що визначають готовність громадянина співпрацювати, виконувати законні вимоги, а також формують загальне ставлення до поліції.

Водночас у науковій літературі наголошено, що формування комунікативної компетентності поліцейського треба здійснювати системно, передбачати як теоретичну підготовку, так і набуття практичних навичок у процесі моделювання ситуацій, відпрацювання технік деескалації, активного слухання, емоційної саморегуляції та ефективного розв'язання конфліктів.

Попри наявність значного масиву досліджень, співвідношення між комунікативною компетентністю поліцейських і рівнем довіри громадян потребує додаткового емпіричного вивчення в українському соціокультурному контексті. Саме тому в статті поєднано два аспекти: ґрунтовний аналіз наукових підходів і результати емпіричних опитувань громадян і курсантів – майбутніх поліцейських, що дає змогу зіставити очікування населення з реальною підготовкою курсантів.

Огляд літератури

На необхідності удосконалення комунікативної компетентності працівників поліції наголошено в таких нормативних документах, як: Закон України «Про Національну поліцію» № 580-VIII від 2 липня 2015 року[1] (хоч безпосередньо не формулює поняття «комунікативна компетентність», проте встановлює основи професійної діяльності поліцейських, серед яких ефективна взаємодія з громадянами, що потребує відповідних комунікативних умінь і навичок); Порядок розгляду звернень та організації проведення особистого прийому громадян, затверджений наказом МВС України № 930 від 15 листопада 2017 року[2] (регламентує процедуру взаємодії працівників поліції з громадськістю, чим підтверджує значущість комунікативної компетентності в забезпеченні якісного обслуговування громадян); Інструкція з організації діяльності чергової служби, затверджена наказом МВС України № 440 від 23 травня 2017 року[3] (містить положення щодо ефективної комунікації в умовах чергування, включно з прийомом громадян, що також підкреслює важливість відповідних умінь і навичок спілкування); Правила етичної поведінки поліцейських, затверджених наказом МВС України № 1179 від 9 листопада 2016 року[4] (визначає вимоги до поведінки правоохоронців, зокрема й під час комунікації) та інших.

Певні аспекти розвитку й удосконалення комунікативної компетентності правоохоронців висвітлено в працях Ю. Жидецького, О. Землянської, В. Зінченко, Р. Кацавця, Я. Когут, І. Козубенко, М. Козяр, Ю. Короткової, Н. Маланюк, Т. Огарєнко, Н. Пряхіної, Л. Романишиної,

[1] Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

[2] Порядок розгляду звернень та організації проведення особистого прийому громадян в органах та підрозділах Національної поліції України : наказ МВС України від 15 листоп. 2017 р. № 930. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1493-17#Text

[3] Інструкція з організації діяльності чергової служби : наказ МВС України від 23 трав. 2017 р. № 440. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text

[4] Правила етичної поведінки поліцейських : наказ МВС України від 9 листоп. 2016 р. № 1179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text

О. Сачка, В. Тюріної, Д. Швеця, Я. Шнурко та інших учених.

В. Зінченко (2022) подає власне розуміння понять «комунікативна компетентність» і «комунікативна компетентність правоохоронця», виокремлює та характеризує складники зазначеної компетентності, обґрунтовує її значення в правоохоронній діяльності, окреслює шляхи її удосконалення в умовах магістратури.

Визначенню значення комунікативних умінь поліцейського та умов їх формування присвячено статтю І. Козубенко (2022). Авторка окреслила ключові чинники, які впливають на розвиток професійної компетентності працівників поліції й розкрила їхню роль у забезпеченні ефективної поліцейської діяльності. Проаналізовано комунікативну складову в професійній роботі поліцейських. Уточнено зміст поняття комунікативних бар'єрів, продемонстровано, як вони впливають на виконання завдань комунікативного процесу.

Вивченню процесу формування і вдосконалення культури ділового спілкування майбутніх поліцейських присвячено статтю Ю. Короткової (2021). У ній подано уточнені трактування понять «ділове спілкування», «культура ділового спілкування» і «культура ділового спілкування поліцейського». Розглянуто інтерактивні форми й методи, що сприяють розвитку в курсантів умінь професійної комунікації під час базової підготовки в закладі вищої освіти. Наведено приклади практичного впровадження зазначених форм і методів в освітній діяльності.

У статті Т. Огарєнко (2024) проаналізовано питання формування мовленнєвої культури й комунікативної майстерності правоохоронців. Підкреслено, що для толерантної та ефективної реалізації професійних завдань поліцейський повинен мати відповідний рівень знань, умінь і навичок, а ключовою особистісною характеристикою є комунікативна компетентність. Досліджено основні функції, які виявляються під час професійного спілкування поліцейських. Окреслено комунікативні техніки, що забезпечують можливість вибору оптимальних форм і способів взаємодії з використанням відповідних мовних засобів.

Н. Пряхіна, Я. Когут, Ю. Жидецький (2022) наголошують, що в умовах психологічного, фізичного й емоційного напруження поліцейський має володіти важливими якостями: фізичною підготовленістю, критичним мисленням, розсудливістю, умінням розв'язувати проблеми, комунікативними навичками, високими моральними принципами, етичністю, здатністю до співчуття й емпатії, повагою до інших, відданістю громаді, ініціативністю, наполегливістю, терпінням і толерантністю. Автори доходять висновку, що розглянуті особистісно-професійні характеристики становлять комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнювальних якостей, які сукупно сприяють формуванню високопрофесійного поліцейського.

В. Тюріна (2024, 2025) у співавторстві з іншими дослідниками в низці публікацій розглядають комунікативну й лідерську компетентності як ключові чинники формування в офіцерів поліції готовності до ефективної професійної діяльності.

О. Федорова разом з колегами (Fedorenko et al., 2023) стверджує, що найважливішим аспектом професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ є робота з людьми. Однак, на відміну від інших професій, специфіка вибудовування міжособистісних відносин з громадянами для цих працівників визначається особливими умовами роботи, незвичайними обставинами, а також випадками й ситуаціями, що відрізняються між собою. У зв'язку із цим є потреба у вдосконаленні комунікативної компетентності працівників правоохоронних органів.

Питанням взаємодії правоохоронців із засобами масової комунікації присвячені роботи О. Сачко (2023) та Я. Шнурко (2022).

Отже, сучасні дослідники постійно аналізують у своїх працях різні аспекти комунікативної компетентності працівників правоохоронної галузі. Однак бракує комплексного аналітичного дослідження взаємозв'язку між рівнем комунікативної підготовки поліцейських і довірою громадян до них, яке б поєднувало теоретичний та емпіричний матеріал.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить сукупність підходів, принципів та методів, що забезпечують цілісне й системне вивчення ролі комунікативної компетентності поліцейського у формуванні та підвищенні довіри громадян до правоохоронних органів.

Філософсько-світоглядні засади: принцип єдності свідомості й діяльності (мову та комунікацію поліцейського розглядають як засіб професійної взаємодії з громадянами); принцип гуманізму (поліцейський як гарант прав і свобод людини, що потребує високого рівня комунікативної культури); аксіологічний підхід (довіра громадян є соціальною цінністю й важливим критерієм ефективної діяльності поліції).

Загальнонаукові підходи: системний підхід – комунікативна компетентність, яку досліджують як багаторівневе утворення, що інтегрує мовленнєві, психологічні, етичні та соціокультурні компоненти; діяльнісний підхід – комунікативні навички вивчають у контексті професійної діяльності поліцейського, спрямованої на взаємодію з громадськістю; синергетичний підхід – аналізують взаємозв'язок і взаємовплив комунікативної компетентності та рівня довіри громадян до поліції.

Спеціальнонаукові підходи: лінгвістичний – узагальнення джерел, спрямованих на покращення комунікативної компетентності поліцей-

ських; психологічний – дослідження особливостей міжособистісної комунікації, впливу емпатії, невербальних засобів і стилю спілкування на формування довіри; соціологічний – вивчення громадської думки, очікувань суспільства від поліції; правовий – опора на положення Закону України «Про Національну поліцію», етичні кодекси та нормативно-правові акти, які регламентують професійну поведінку правоохоронців.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз наукової літератури з лінгвістики, педагогіки, психології, соціології та права; узагальнення концепцій і підходів до проблеми комунікативної компетентності); емпіричні (анкетування громадян щодо рівня довіри до поліції; анкетування курсантів закладів освіти системи МВС щодо необхідності формування в них готовності до ефективної комунікації з різними категоріями громадян).

Результати й обговорення

Узагальнення визначень поняття комунікативної компетентності закордонними й вітчизняними ученими дає змогу розуміти останню як цілісну сукупність знань, умінь і навичок, що охоплює не лише знання мовних норм, а й уміння будувати діалог, зважаючи на соціальну роль співрозмовника, його культурні та психологічні особливості.

Структуру комунікативної компетентності визначають як сукупність взаємопов'язаних компонентів – мовних, соціальних, когнітивних, прагматичних та особистісно-психологічних, – кожен з яких виконує специфічну функцію у процесі комунікації. Це сукупність ресурсів індивіда.

Для діяльності поліцейського комунікативна компетентність є фундаментом у формуванні умінь якісно виконувати свої службові обов'язки, використовуючи ефективні методи комунікації, завдяки яким посилюватиметься довіра громадян до правоохоронних органів.

Довіру розуміють як один з основних фундаментів соціальних відносин і взаємодій, що відіграє важливу роль як у міжособистісних стосунках, так і в діяльності великих соціальних груп, організацій та навіть суспільств загалом. Із соціально-психологічного погляду довіра є динамічним процесом, що формується внаслідок взаємодії людей та їхніх очікувань щодо поведінки одне одного.

Розуміння того, як формується довіра, є наріжним каменем для того, щоб побудувати ефективні взаємовідносини в різних сферах життя від особистих взаємодій до корпоративної культури й міждержавних відносин. Механізми довіри базуються на поєднанні психологічних процесів, соціальних норм й емоційних реакцій, що визначають нашу готовність повірити співрозмовнику, покладатися на нього й діяти в умовах, коли інформація відома не повністю чи за невизначеності.

Спілкування між правоохоронцями й громадянами є чи не одним з найважливіших інструментів формування громадської думки щодо правоохоронних органів, включно з довірою – однією з найголовніших складових ефективної роботи поліції. Від громадської думки часто залежить стан правопорядку, легітимність органів влади та зниження соціальної напруги.

У Законі України «Про Національну поліцію» закріплено положення про те, що ставлення населення до правоохоронних органів є основним критерієм оцінювання ефективної діяльності Національної поліції, яка виконує функції центрального органу виконавчої влади у сфері внутрішніх справ. Згідно із цим законом, важливим критерієм ефективності поліції є позитивне сприйняття громадянами її діяльності, тобто наскільки ефективно правоохоронці здатні встановити контакт з населенням, демонструючи компетентність і професіоналізм.

Практика свідчить, що особливості взаємодії в повсякденних ситуаціях, зокрема взаємодія під час патрулювання, спілкування на місці вчинення правопорушення або оброблення скарг і заяв громадян, формують ставлення до поліції в широкому соціумі. Якщо спілкування відбувається за взаємної поваги, а не конфронтації, громадяни частіше відчувають себе в безпеці й схильні довіряти правоохоронним органам. Невербальні аспекти спілкування відіграють важливу роль, оскільки неправильно інтерпретовані сигнали – зокрема закрита поза, надмірна жорстокість або агресивність у манерах – можуть спровокувати відчуття ворожості або страху, навіть якщо поведінка поліцейських є адекватною обставинам. Громадяни, які відчувають, що їхній голос почутий і права захищені, здатні співпрацювати з поліцією на засадах партнерства, довіри, відкритості й прозорості.

Зрозуміло, що для створення довірливих і партнерських відносин між поліцією та населенням важливо не лише, як спілкуються громадяни з правоохоронцями, а й те, яку культуру демонструють самі працівники поліції в спілкуванні. Культура спілкування працівника поліції є конкретизацією культури особистості взагалі, яку можна уявити як єдність зовнішньої та внутрішньої культури. Внутрішньою культурою вважають духовне багатство особистості, її знання та почуття, переконання та погляди, світогляд, ідеали, принципи, цілеспрямованість тощо. Під зовнішньою культурою розуміють ступінь та форму їх реалізації в службовій діяльності та повсякденних взаєминах. Важливу роль відіграє зовнішній вигляд, культура спілкування, певні вміння, навички, способи діяльності та поведінки. Це, нарешті, рівень вихованості людини, її вміння належно поводитись як у професійному середовищі, так і поза ним (Tsurkan, 2023, p. 50).

Культура спілкування – показник професіоналізму та людяності, від якої безпосередньо залежить рівень взаєморозуміння.

Отже, особливості спілкування між громадянами та правоохоронними органами значно впливають на ставлення людей до них. Негативний досвід, зокрема корупція, грубість або нечесність погіршують імідж правоохоронця, але постійна взаємодія з дотриманням усіх етичних, культурних норм і використанням знань із психології людини можуть змінити думку людей не тільки про конкретного працівника, а й про правоохоронну систему загалом.

У межах дослідження було проведено анкетування серед громадян України з метою виявлення рівня довіри до працівників Національної поліції та чинників, які впливають на зниження чи підвищення такої довіри. Нижче наведено зміст анкети та аналітичний звіт за проведеним опитуванням.

АНКЕТА

(доступна за покликанням: https://forms.gle/VVdQaZNn3y2ZKD6Y9**)**

Мета: виявити рівень довіри громадян до працівників Національної поліції України.

1. Соціально-демографічні дані респондента

1.1. Вік	_____
1.2. Стать	☐ Чоловіча ☐ Жіноча ☐ Інше
1.3. Освіта	☐ Загальна середня ☐ Професійно-технічна ☐ Вища ☐ Маю науковий ступінь
1.4. Область, у якій проживаєте	_____
1.5. Населений пункт	_____

2. Ставлення до діяльності поліції

2.1. Чи довіряєте ви працівникам Національної поліції України загалом?	☐ Повністю довіряю ☐ Скоріше довіряю ☐ Важко відповісти ☐ Скоріше не довіряю ☐ Зовсім не довіряю
2.2. Як оцінюєте роботу поліції у вашій місцевості?	☐ Дуже добре ☐ Добре ☐ Задовільно ☐ Погано ☐ Дуже погано
2.3. Чи відчуваєте ви себе захищеним завдяки роботі поліції?	☐ Так, завжди ☐ Частково ☐ Важко відповісти ☐ Скоріше ні ☐ Ні, зовсім
2.4. Чи мали ви особистий досвід спілкування з працівниками поліції?	☐ Так, позитивний ☐ Так, негативний ☐ Так, нейтральний ☐ Ні, не мав (-ла)
2.5. На вашу думку, що найбільше впливає на рівень довіри громадян до поліції? (Можна обрати кілька варіантів)	☐ Професіоналізм і компетентність працівників ☐ Ставлення до громадян ☐ Швидкість реагування на виклики ☐ Чесність і відсутність корупції ☐ Результативність розкриття злочинів ☐ Уміння ефективно й толерантно спілкуватися з громадянами ☐ Інше: _____

3. Додатково

3.1. Ваші пропозиції щодо покращення роботи Національної поліції України	

Аналітичний звіт
за результатами анкетування громадян
щодо рівня довіри до працівників
Національної поліції України

Проаналізовано основні *соціально-демографічні параметри респондентів*, що дало змогу зрозуміти портрет учасників анкетування. Опитування охопило переважно молодь 17–25 років (43,1 %) та людей середнього віку (39–55 років – 45 %). Більшість респондентів – жінки (64,7 %). Рівень освіти опитаних здебільшого високий: 45,1 % мають вищу освіту, ще 31,4 % – науковий ступінь. Більшість учасників проживає в Черкаській (47,1 %) та Київській областях (33,3 %). Найчастіше названі населені пункти – Черкаси та Київ.

Наступним кроком було визначити *рівень довіри громадян до поліції* та їхнє сприйняття ефективності її роботи (рис. 1).

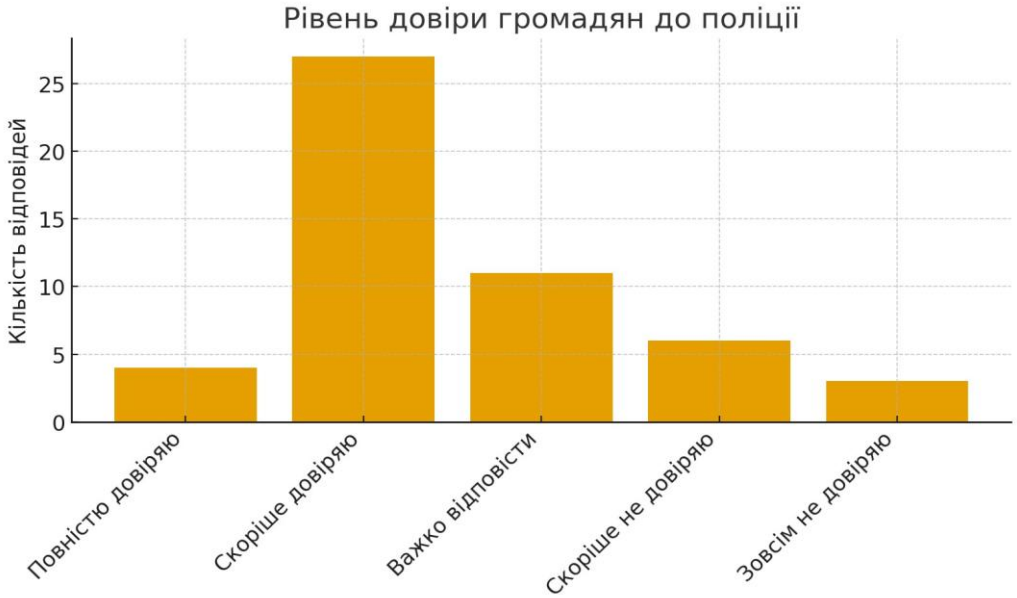

Рис. 1. Рівень довіри громадян до поліції

Як видно з рис. 1, більшість опитаних громадян загалом довіряє працівникам поліції: 52,9 % відповіли «скоріше довіряю», а ще 7,8 % – «повністю довіряю». Разом ці показники становлять понад 60 % від загальної кількості респондентів. Не змогли визначитися з відповіддю 21,6 % опитаних, натомість близько 18 % респондентів висловили недовіру представникам правоохоронних органів.

З довірою до поліції має корелюватися й *почуття захищеності населення завдяки роботі поліції*. Якою мірою громадяни відчувають себе захищеними, показано в рис. 2.

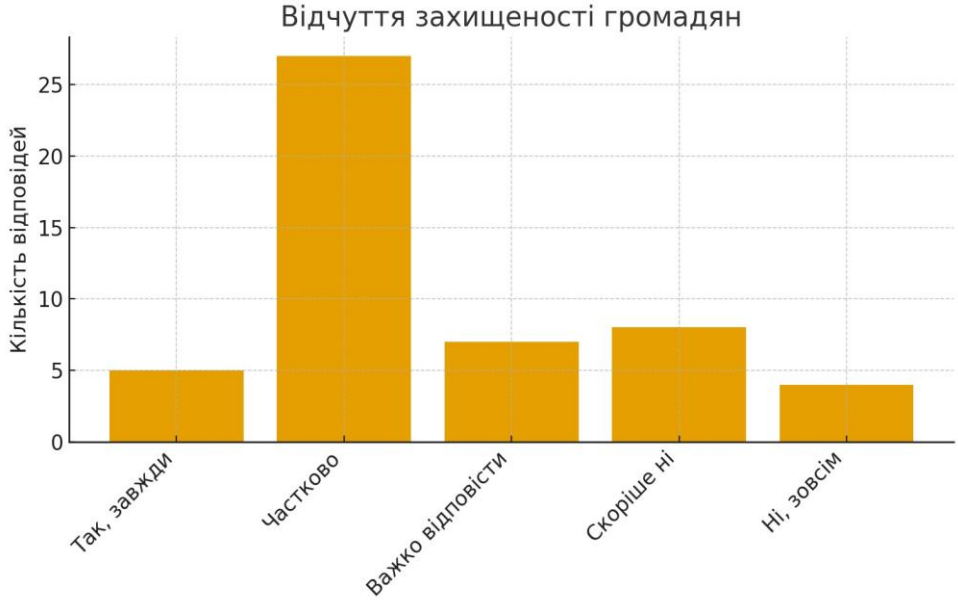

Рис. 2. Відчуття захищеності громадян

З рис. 2 стає очевидним, що більшість респондентів частково відчуває себе захищеною завдяки роботі поліції (52,9 %), натомість лише 9,8 % зазначили, що завжди відчувають себе в безпеці. Водночас 23,5 % опитаних не відчувають належного рівня захищеності.

Окремо визначено, *які саме чинники, на думку громадян, найбільше формують рівень довіри до поліції (рис. 3).*

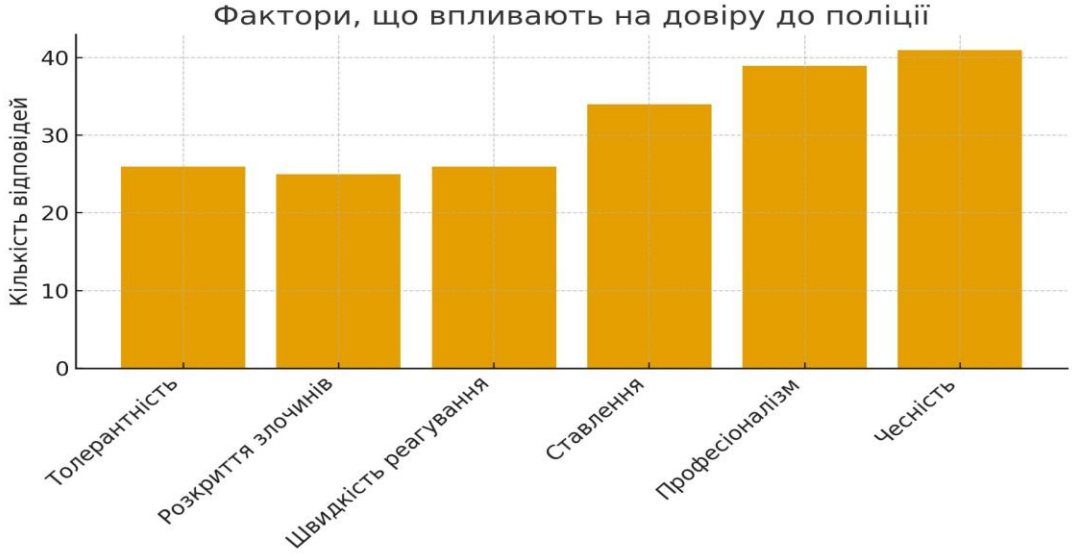

Рис. 3. Фактори, що впливають на довіру до поліції

Отже, як бачимо на рис. 3, найважливішими факторами, що формують довіру громадян до поліції, є чесність і відсутність корупції (80,4 %), професіоналізм працівників (76,5 %) та ставлення до громадян (66,7 %). Значне місце посідають й уміння поліцейського ефективно й толерантно спілкуватися з людьми (51 %). Ці дані свідчать про важливість як етичних, так і професійних аспектів у діяльності поліції.

На завершення респондентам було запропоновано висловити свої *пропозиції щодо вдосконалення діяльності Національної поліції*. Найчастіше громадяни пропонували посилити професійну підготовку поліцейських (13,7 %), покращити роботу щодо запобігання та розкриття правопорушень (17,6 %), активізувати комунікацію з населенням (15,7 %), вживати заходів щодо боротьби з корупцією (11,8 %). Частина респондентів (27,5 %) не висловила пропозицій.

Отже, отримані результати свідчать про переважно позитивне ставлення громадян до Національної поліції України. Рівень довіри залишається помірно високим, однак значна частина респондентів висловлює часткову довіру. Це свідчить про потребу в подальшому вдосконаленні взаємодії поліції з населенням, що зумовлює ефективну комунікативну підготовку правоохоронців, особливо під час здобуття ними базової професійної освіти.

У межах дослідження було проведено анкетування серед 104 курсантів 2–4 курсів навчально-наукового інституту поліцейської діяльності та навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ, які навчаються за спеціальністю «Право» і «Право-охоронна діяльність» з метою виявити думку курсантів – майбутніх поліцейських щодо необхідності формування в них готовності до ефективної комунікації з різними категоріями громадян. Нижче наведемо зміст анкети й аналітичний звіт за проведеним опитуванням.

АНКЕТА

(доступна за покликанням: https://forms.gle/9rCq5T6UWCkEtN2r5)

1. Загальні відомості про респондента

1.1. Ваш курс навчання	_____
1.2. Ваша спеціальність, спеціалізація	_____
1.3. Стать	☐ Чоловіча ☐ Жіноча

2. Ставлення до підготовки з ефективної комунікації

2.1. На вашу думку, чи важливо майбутньому поліцейському бути готовим до ефективної комунікації з різними категоріями громадян?	☐ Так, це дуже важливо ☐ Скоріше важливо, ніж ні ☐ Важко відповісти ☐ Не дуже важливо ☐ Зовсім не важливо

2.2. Чи вважаєте, що у вашому закладі освіти надають належну увагу формуванню умінь і навичок ефективного спілкування?	☐ Так, цілком достатньо ☐ Частково достатньо ☐ Недостатньо ☐ Зовсім недостатньо
2.3. Які форми навчання, на вашу думку, найбільше сприяють формуванню комунікативних умінь і навичок поліцейського? (можна обрати кілька варіантів)	☐ Лекційні заняття ☐ Практичні тренінги й рольові ігри ☐ Імітаційні вправи (моделювання ситуацій спілкування з громадянами) ☐ Стажування / практика у підрозділах поліції ☐ Інше: _____

3. Пропозиції щодо вдосконалення навчального плану

3.1. Чи вважаєте ви за необхідне введення до навчальних планів підготовки поліцейських спеціальних дисциплін, спрямованих на розвиток комунікативних умінь і навичок?	☐ Так, обов'язково ☐ Було б бажано ☐ Важко відповісти ☐ Ні, це зайве
3.2. Які з перелічених дисциплін, на вашу думку, варто було б вивчати у закладі освіти? (можна обрати кілька варіантів)	☐ «Психологія спілкування» ☐ «Ефективне спілкування поліцейського» ☐ «Конфліктологія та медіація» ☐ «Культура ділового спілкування» ☐ Інше: _____
3.3. Ваші пропозиції щодо змін у навчальному плані підготовки майбутніх поліцейських	

Аналітичний звіт
за результатами анкетування курсантів

Проаналізовано основні соціально-демографічні параметри респондентів, що дало змогу зрозуміти портрет учасників опитування. Респондентами стали 104 курсанти навчально-наукового інституту поліцейської діяльності та навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ. Більшість опитаних навчається на 4 курсі (73,1 %) і вже можуть робити обґрунтовані висновки щодо їхньої підготовки в закладі освіти. Найчисленнішою групою курсантів, які свідомо й своєчасно відреагували на анкетування, виявилися представники спеціальності «Право (Досудове розслідування)» – 70,2 %. З погляду гендерної складової, то серед опитаних переважають представники чоловічої статі (60,6 %), що відповідає загальній тенденції в закладах освіти зі специфічними умовами навчання.

Наскільки важливою вважають курсанти комунікативну підготовку для майбутнього ефективного виконання ними своїх професійних обов'язків, видно на рис. 4

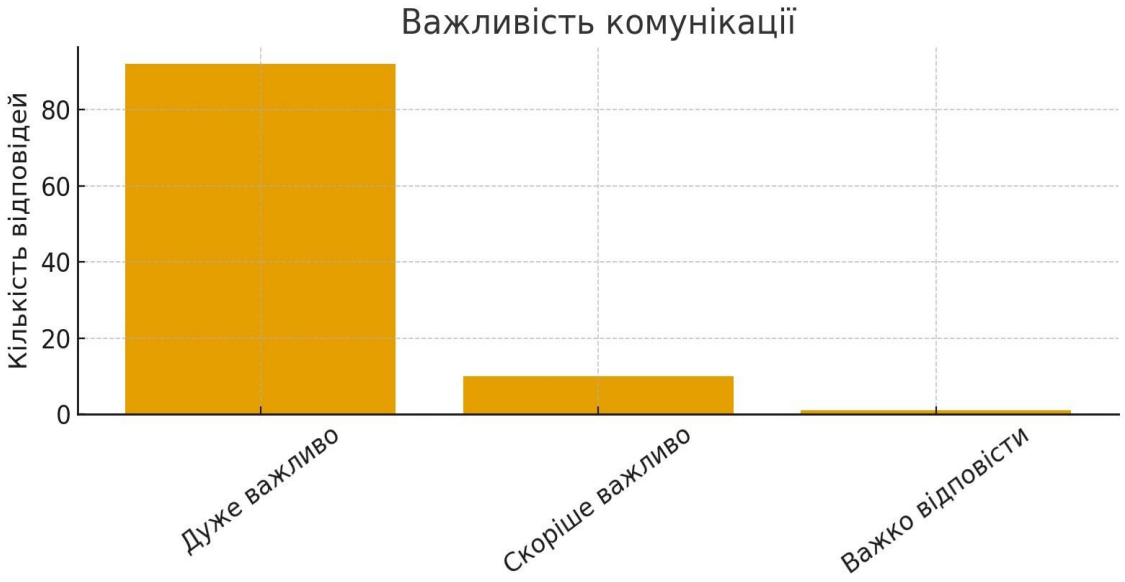

Рис. 4. Важливість ефективної комунікації

З рис. 4 цілком очевидним є, що переважна більшість респондентів (90,4 %) вважає, що готовність до ефективної комунікації є важливою якістю поліцейського.

Ще одним значущим завданням було з'ясувати думку курсантів щодо належної чи неналежної уваги, яку надають їхній комунікативній підготовці під час навчання в академії.

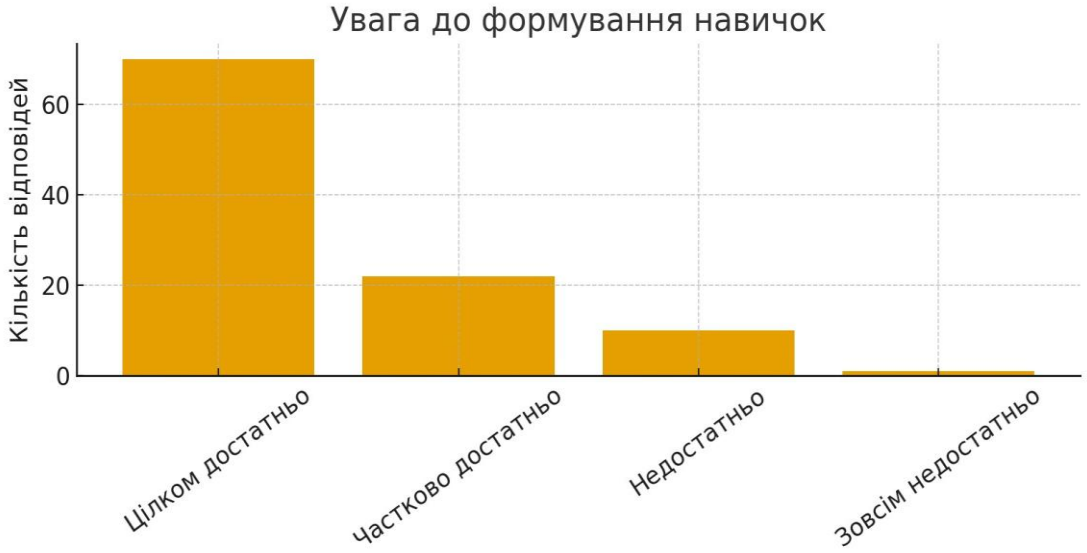

Рис. 5. Увага до формування комунікативних умінь і навичок в закладі освіти

Як бачимо з рис. 5, більшість курсантів (68,3 %) вважає, що в закладі освіти належну увагу надано формуванню комунікативних умінь і навичок майбутніх поліцейських, хоча 22,1 % зазначили, що ця увага є частково належною.

Важливими формами навчальних занять у закладах вищої освіти вважають лекції, практичні заняття, імітаційні вправи, стажування тощо. Розподіл їх курсантами за значущістю для комунікативної підготовки представлено в рис. 6.

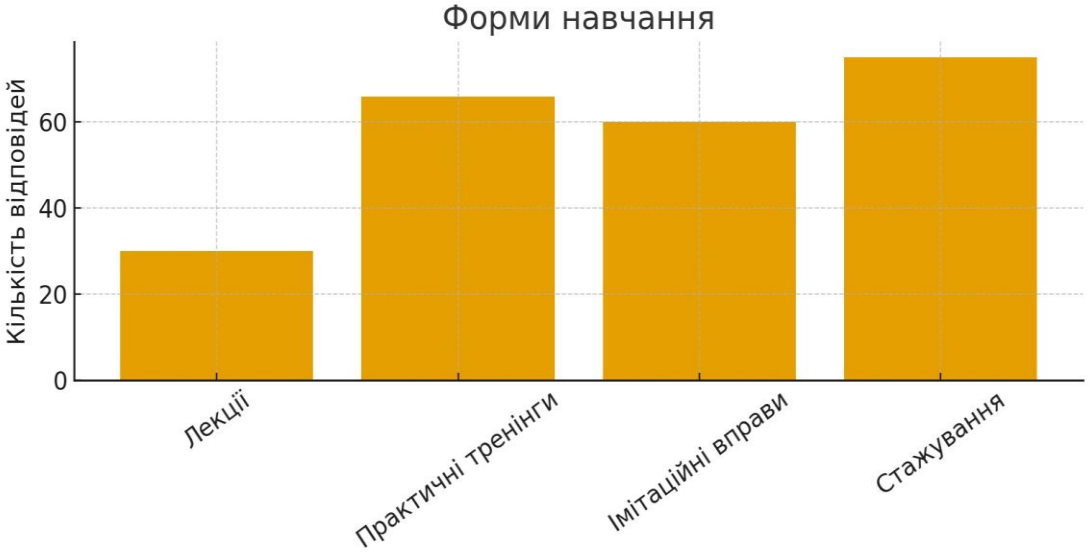

Рис. 6. Форми навчання, які найбільше сприяють формуванню комунікативних навичок

Як бачимо на рис. 6, найефективнішими формами роботи з формування комунікативних умінь і навичок здобувачі вважають стажування (72,1 %) та практичні тренінги (63,5 %), що підкреслює важливість саме практичної підготовки.

Щодо доцільності введення спеціальних дисциплін для формування комунікативних умінь і навичок, то понад половина респондентів (51 %) вважає це необхідним. Найбажанішими для засвоєння дисциплінами курсанти назвали «Ефективне спілкування поліцейського» (60,6 %) та «Психологія спілкування» (54,8 %).

Отже, результати анкетування демонструють високу усвідомленість курсантами значення комунікативної компетентності в професійній діяльності. Більшість вважає важливим розвиток умінь ефективного спілкування, підтримує введення спеціальних дисциплін та вказує на

необхідність посилення практичної складової підготовки. Це свідчить про актуальність системного формування комунікативної культури майбутніх поліцейських.

Окрім покращення комунікативної підготовки майбутніх правоохоронців під час навчання в закладі освіти, дієвими шляхами підвищення комунікативної компетентності поліцейських вважаємо також такі: організація і проведення психологічних тренінгів для поліцейських, використання методів деескалації конфліктів, застосування основ медіації та технологій *Community Policing*, забезпечення принципу прозорості в діяльності поліції.

Розглянемо детальніше запропоновані шляхи.

1. Організація і проведення психологічних тренінгів для поліцейських

Другим важливим засобом удосконалення комунікативної компетентності поліцейських є проведення відповідних тренінгів. Служба в поліції супроводжується високим рівнем стресу та потребою швидко реагувати на різні ситуації. Психологічна підготовка є необхідною умовою розвитку емоційної стійкості, комунікативних навичок і профілактики професійного вигорання. Завдяки психологічним знанням оптимізується правоохоронна діяльність, підвищується безпека та формується позитивна громадська думка про поліцію (Kohut, 2022, p. 18).

Під час професійної психологічної підготовки важливо забезпечити функціонування психотренінгових комплексів, організувати й провести тренінги з актуальної для професійної діяльності поліцейських тематики, спрямованої на формування необхідних професійних, поведінкових та комунікативних навичок, готовності до дій у різноманітних службових ситуаціях, практичне відпрацювання поліцейськими типових професійних завдань (Barko, Ostapovych, & Barko, 2018, p. 15).

2. Використання методів деескалації конфліктів

Ще одним дієвим методом удосконалення комунікативної підготовки правоохоронців є метод деескалації конфліктів, застосування якого дає змогу зменшити ризики насильства, підтримати порядок і довіру громадян. Його мета – зниження напруженості та агресії, що перешкоджають конструктивному діалогу (Perepelytsia, 2024, p. 190).

Основні методи передбачають активне слухання, залучення до діалогу, уникнення ескалації, пошук компромісів, демонстрацію емпатії та застосування ненасильницьких технік (Kocherha, & Bondar-Pidhurska, 2023). Такі дії дають змогу розв'язати конфлікт без застосування сили, підвищуючи довіру до поліції. Водночас, якщо існує реальна загроза життю чи здоров'ю, правоохоронці мають право застосовувати примусові заходи згідно із законом, дотримуючись принципів необхідності й пропорційності.

Для кращого розуміння поліцейським методики деескалації конфліктів було розроблено таблицю.

Таблиця

Основні методи деескалації конфліктів у спілкуванні поліцейського з громадянами

№	Метод деескалації	Суть методу	Приклади застосування в діяльності поліцейського
1	Активне слухання	Уважне, безперервне слухання співрозмовника з відображенням його емоцій і змісту висловлювань	Кивання головою, уточнення: «Я правильно розумію, що ви обурені через затримку?»
2	Емпатія	Вияв розуміння почуттів та емоцій громадянина без осуду	«Я бачу, що ця ситуація для вас неприємна, пропоную разом розібратися»
3	Контроль тону голосу та мови тіла	Використання спокійного, впевненого тону, відкритої пози, відсутність агресивних жестів	Збереження дистанції, відкрите положення рук, рівний голос
4	Техніка «Я – повідомлення»	Формулювання висловлювань через власні відчуття, а не звинувачення	Замість «Ви порушуєте закон!» – «Я хвилююся, бо ця поведінка може призвести до порушення порядку»
5	Перефразування (уточнення)	Повторення основної думки громадянина своїми словами для перевірки розуміння	«Тобто ви вважаєте, що поліція діяла несправедливо, так?»
6	Надання вибору	Замість прямих наказів – пропозиція варіантів дій, що знижує спротив	«Ви можете зараз заспокоїтися, і ми обговоримо ситуацію, або я змушений буду скласти протокол»
7	Пауза (мовчання)	Коротка пауза дає можливість людині заспокоїтися і обдумати свої слова	Поліцейський мовчить кілька секунд після агресивної фрази, не провокуючи відповідь
8	Фокусування на розв'язанні проблеми, а не на особі	Перенесення уваги з особистісного конфлікту на сутність проблеми	«Наша мета – з'ясувати, як відновити порядок, а не з'ясовувати, хто винен»
9	Позитивне підкріплення	Підкреслення адекватних дій співрозмовника, щоб закріпити конструктивну поведінку	«Дякую, що ви зараз говорите спокійно, це допомагає швидше розібратися»
10	Саморегуляція емоцій поліцейського	Усвідомлене керування власними емоціями, зниження напруження через дихання чи внутрішній самоконтроль	Глибоке дихання, коротка пауза перед відповіддю, самонастанова: «Я спокійний і професійний»

3. Роль медіації та «Community Policing»

Медіація та стратегія «Community Policing» забезпечують ефективну взаємодію поліції та громади, сприяючи запобіганню конфліктів і формуванню довіри. Відповідно до Закону України «Про медіацію», це добровільна та конфіденційна процедура, що допомагає сторонам конфлікту знайти рішення без примусу[1].

Медіацію в поліцейській діяльності використовують для врегулювання суперечок між громадянами, у справах про домашнє насильство чи конфлікти між населенням і поліцією (Karpinska, & Chuprynskyi, 2023, p. 82). Її ефективність забезпечується конфіденційністю та добровільністю.

«Community Policing» – це модель роботи поліції, що ґрунтується на партнерстві з місцевою громадою, профілактиці злочинності та децентралізації управлінських рішень. Її мета – залучити населення до активного розв'язання локальних проблем, спільного формування відповідальності за безпеку та, як наслідок, зміцнення довіри до правоохоронних органів.

Отже, поєднання медіації та community policing сприяє зниженню конфліктності, формуванню партнерських відносин і підвищенню ефективності роботи правоохоронців.

4. Значення відкритості поліції

Відкритість поліції є показником рівня довіри громадян і важливою умовою демократичного контролю. Її реалізують через прозору звітність, публічні заходи й активну комунікацію в соціальних мережах.

Як зазначено в ст. 9 Закону України «Про Національну поліцію», діяльність поліції ґрунтується на принципах відкритості й прозорості. На офіційному порталі Національної поліції (https://npu.gov.ua/) розміщують річні звіти, що забезпечують громадський контроль і підвищують довіру до правоохоронців.

Публічні заходи, зустрічі з громадянами, лекції й інформаційні кампанії сприяють зміцненню співпраці. Активна присутність у соціальних мережах формує сучасний імідж поліції як відкритої, оперативної та орієнтованої на людей (Shnurko, 2022, p. 105).

Отже, прозорість діяльності, публічність і комунікація з громадянами є запорукою підвищення довіри до Національної поліції України.

Висновки

1. Проведене дослідження дало змогу всебічно розкрити зміст, структуру та функціональну роль комунікативної компетентності працівників Національної поліції України як ключового чинника формування довіри громадян. Важливим результатом теоретичного узагальнення стало визначення того, що в умовах сучасних суспільних трансформацій поліція не може забезпечувати довіру громадян лише шляхом виконання своїх нормативно визначених функцій. Вирішальним чинником стає стиль та якість безпосередньої комунікації, яка визначає сприйняття легітимності та авторитету правоохоронних органів. Отже, комунікативна компетентність є не допоміжною, а системоутворювальною складовою професійної діяльності поліцейського.

2. Результати анкетування громадян і курсантів закладів вищої освіти МВС дали змогу окреслити реальний стан суспільного сприйняття діяльності поліції та виявити комунікативні чинники, що найсуттєвіше впливають на рівень довіри. Громадяни визначають пріоритетними такі характеристики, як ввічливість, доброзичливість, готовність до діалогу, уміння пояснювати, відкритість і справедливе ставлення. Поведінкові ознаки процесуальної справедливості – повага, неупередженість, чесність, прозорість дій – виявилися центральними у формуванні довіри. Натомість курсанти, маючи безпосередній досвід навчання та моделювання професійних ситуацій, акцентували на нестачі практичних занять, тренінгових форм, симуляцій конфліктних ситуацій, а також потребі в розвитку емоційної стійкості та навичок деескалації. Обидві групи респондентів засвідчили спільну позицію: комунікативна поведінка поліцейського має ключовий вплив на якість взаємодії та готовність громадян співпрацювати з правоохоронними органами.

3. Комплексне оцінювання отриманих результатів дало підстави для висновку про необхідність системного перегляду й вдосконалення форм і методів професійної підготовки поліцейських у частині розвитку комунікативної компетентності. Передусім ідеться про посилення практико-орієнтованості освітніх програм: запровадження тренінгів з ефективної комунікації, моделювання реальних службових ситуацій, навчання технік деескалації конфліктів, активного слухання, емпатійної комунікації, застосування елементів медіації. Практичну значущість має також організація тренінгів взаємодії «поліція – громада», що сприятимуть формуванню навичок партнерської комунікації та реалізації принципів community policing.

4. Отже, результати роботи дають підстави стверджувати, що ефективна комунікація є критично важливою складовою професійної діяльності поліцейського, а рівень довіри громадян до поліції формується не лише через дотримання службових процедур, а й через якість міжособистісної взаємодії. Визначені теоретичні положення і результати анкетування мають практичну цінність для удосконалення навчальних програм, розроблення тренінгових курсів, базової та післядипломної підготовки поліцейських. Запропоновані напрями оптимізації комунікативної підготовки можуть бути використані в освітніх закладах системи МВС, у практичних підрозділах поліції, а також у дослідницьких проєктах, спрямованих на вивчення динаміки змін довіри населення до правоохоронних органів.

[1] Про медіацію : Закон України від 16 листоп. 2021 р. № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text

References

[1] Barko, V.I., Ostapovych, V.P., & Barko, V.V. (2018). Directions for improving the effectiveness of police officers' professional psychological training. *Psychological journal,* 4(14), 9-18. DOI: 10.31108/2018vol14iss4pp9-18
[2] Fedorenko, O., Miloradova, N., Kharchenko, S., Dotsenko, V., Makarova, O., Chervonyi, P., & Makarenko, P. (2023). Communicative competence of law enforcement officers. *Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade,* 16(2), 349-360. DOI: 10.14571/brajets.v16.n2.349-360
[3] Karpinska, N.V., & Chuprynskyi, B.O. (2023). Prospects for using mediation in the activities of the National Police. *Historical and Legal Journal,* 18(1), 79-86. DOI: 10.32782/2409-4544/2022-1/10
[4] Kocherha, A., & Bondar-Pidhurska, O. (2023). Conflict classification as a management tool in industrial enterprises. *Economy and Society,* 58. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-58-3
[5] Kohut, Ya.M. (Ed.). (2022). *Professional psychological training of a police officer*. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs.
[6] Korotkova, Yu.M. (2021). Formation and improvement of business communication culture of future police officers. *Ukrainian Police Studies: Theory, Legislation, Practice,* 1(1), 174-181. DOI: 10.32366/2709-9261-2021-1-1-174-181
[7] Kozubenko, I. (2022). Communicative component of police professional activity. *Legal Psychology,* 31(2), 122-129. DOI: 10.33270/03223102.122
[8] Oharienko, T.A. (2024). Communicative competence as a component of the general culture of a law enforcement officer. *Ukrainian Police Studies: Theory, Legislation, Practice,* 1, 44-47. DOI: 10.32782/2709-9261-2024-1-9-1
[9] Perepelytsia, N.O. (2024). Negotiations in conflict conditions: Strategies of de-escalation and achieving compromise. *Politicus,* 2, 188-193. DOI: 10.24195/2414-9616.2024-2.29
[10] Priakhina, N.O., Kohut, Ya.M., & Zhydetskyi, Yu.Ts. (2022). Professionally important qualities of a modern police officer. *Habitus,* 39, 239-243. DOI: 10.32843/2663-5208
[11] Sachko, O.V. (2023). Interaction between journalists, law enforcement agencies and the public. *Private and Public Law,* 4, 44-49. DOI: 10.32782/2663-5666.2023.4.7
[12] Shnurko, Ya.V. (2022). Spetsyfika vzaiemodii politsii ta zasobiv masovoi informatsii: zarubizhnyi dosvid ta ukrainski realii. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, and Law, 2.* DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2022.2.17
[13] Tiurina, V., & Romanyshyna, L. (2025). Communicative and leadership competences of patrol police officers. *Pedagogical Discourse,* 37, 45-49. DOI: 10.31475/ped.dys.2025.37.07
[14] Tiurina, V., Koziar, M., & Malaniuk, N. (2024). Communicative competence as a factor of readiness of security sector workers for professional activity. *Pedagogical Discourse,* 35, 62-68. DOI: 10.31475/ped.dys.2024.35.09
[15] Tsurkan, O.P. (2023). *Measures of the National Police aimed at increasing public trust*. Kryvyi Rih: Kryvyi Rih. Scientific Institute of DonSUVS.
[16] Zinchenko, V. (2022). The phenomenon of communicative competence in law enforcement. *Relevant Issues of Humanities,* 53(1), 312-318. DOI: 10.24919/2308-4863/53-1-45

Список використаних джерел

[1] Барко В. І., Остапович В. П., Барко В. В. Напрями підвищення ефективності професійної психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України. *Psychological journal*. 2018. Вип. 4 (14). С. 9–18. DOI: 10.31108/2018vol14iss4pp9-18
[2] Fedorenko O., Miloradova N., Kharchenko S., Dotsenko V., Makarova O., Chervonyi P., Makarenko P. Communicative Competence of Law Enforcement Officers. *Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade*. 2023. No. 16 (2). P. 349–360. DOI: 10.14571/brajets.v16.n2.349-360
[3] Карпінська Н. В., Чупринський Б. О. Перспективи застосування медіації у діяльності Національної поліції. *Історико-правовий часопис*. 2023. № 18 (1). С. 79–86. DOI: 10.32782/2409-4544/2022-1/10
[4] Кочерга А., Бондар-Підгурська О. Формування класифікації конфліктів як інструменту менеджменту промислових підприємств. *Економіка та суспільство.* 2023. № 58. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-58-3
[5] Професійно-психологічна підготовка поліцейського : навч. посіб. / за ред. Я. М. Когута. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 404 с.
[6] Короткова Ю. М. Формування та удосконалення культури ділового спілкування майбутніх поліцейських. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2021. № 1 (1). С. 174–181. DOI: 10.32366/2709-9261-2021-1-1-174-181
[7] Козубенко І. Комунікативна складова професійної діяльності поліцейського. *Юридична психологія*. 2022. Т. 31. № 2. С. 122–129. DOI: 10.33270/03223102.122

[8] Огарєнко Т. А. Комунікативна компетентність як складова загальної культури працівника правоохоронних органів. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 1. С. 44–47. DOI: 10.32782/2709-9261-2024-1-9-1
[9] Перепелиця Н. О. Переговори в умовах конфліктів: стратегії деескалації та досягнення компромісу. *Політикус*. 2024. № 2. С. 188–193. DOI: 10.24195/2414 9616.2024-2.29
[10] Пряхіна Н. О., Когут Я. М., Жидецький Ю. Ц. Професійно важливі якості сучасного поліцейського. *Габітус*. 2022. Вип. 39. С. 239–243. DOI: 10.32843/2663-5208
[11] Сачко О. В. Взаємодія між журналістами, правоохоронними органами та громадськістю в контексті запобігання та розслідування справ про перешкоджання журналістської діяльності. *Приватне та публічне право*. 2023. № 4. С. 44–49. DOI: 10.32782/2663-5666.2023.4.7
[12] Шнурко Я. В. Специфіка взаємодії поліції та засобів масової інформації: зарубіжний досвід та українські реалії. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 2. DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2022.2.17
[13] Тюріна В., Романишина Л. Комунікативна і лідерська компетентності офіцера патрульної поліції як фактори формування його готовності до професійної діяльності. *Педагогічний дискурс*. 2025. Вип. 37. С. 45–49. DOI: 10.31475/ped.dys.2025.37.07
[14] Тюріна В., Козяр М., Маланюк Н. Комунікативна компетентність як фактор формування у майбутніх працівників сектору безпеки й оборони України готовності до професійної діяльності. *Педагогічний дискурс*. 2024. Вип. 35. С. 62–68. DOI: 10.31475/ped.dys.2024.35.09
[15] Цуркан О. П. Заходи органів Національної поліції, спрямовані на підвищення довіри населення : наук.-практ. порадник. Кривий Ріг : Криворіз. навч.-наук. ін-т ДонДУВС, 2023. 48 с.
[16] Зінченко В. Феномен комунікативної компетентності в правоохоронній діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 53. Т. 1. С. 312–318. DOI: 10.24919/2308-4863/53-1-45

KOROTKOVA Yuliia
Doctor of Pedagogy, Professor, Professor of the Department of Language Training of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6930-9730;
PROTASOV Denys
Bachelor's degree student of the Educational and Scientific Institute of Police Activity of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-4545-0499

Effective Communication as a Factor in Increasing Public Trust in the Police

Abstract. The article presents a comprehensive theoretical and empirical study of the role of effective communication in shaping citizens' trust in the National Police of Ukraine. It reveals the essence of police officers' communicative competence as an integral professional quality that combines linguistic, psychological, sociocultural, and ethical components. The leading scholarly approaches to the structure of communicative competence are summarized, and the factors determining the specifics of interaction between police officers and citizens are identified. The influence of stylistic, behavioral, and speech-related aspects of official communication on the public perception of police legitimacy is defined. The article presents the results of two questionnaire-based studies: a survey of citizens regarding their level of trust in the police and a survey of cadets regarding the quality of their communicative training. The findings indicate that the key factors influencing citizens' trust are professionalism, honesty, the absence of corruption, and the communication style of police officers. Cadets, in turn, acknowledge the critical importance of communicative competence and the need to strengthen practice-oriented training. Based on the analysis of theoretical principles and the survey results, practical directions for improving the communicative competence of police officers are proposed: enhancement of basic police education; implementation of psychological training; the use of conflict de-escalation methods; introducing mediation and the principles of community policing; and increasing transparency and openness in police work. The findings confirm that communicative competence is one of the decisive factors in forming trust in the police and an essential condition for the effective implementation of law enforcement functions in a democratic society.

Keywords: communicative competence; National Police; public trust; effective communication; de-escalation; mediation; community policing; police training.

DOI: 10.33270/05257004.6
УДК 343.54

АЛЕКСІЙЧУК Олександр*
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-0507-8943

Домагання дітей для сексуальних цілей як об’єкт кримінально-правового регулювання та криміналістичного дослідження

Анотація. У статті досліджено кримінальну відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей відповідно до ст. 156-1 Кримінального кодексу України. Здійснено детальний аналіз правової природи цього кримінального правопорушення, його об’єктивних і суб’єктивних ознак, а також проблемних питань кваліфікації. Увагу зосереджено на використанні інформаційно-телекомунікаційних технологій як способу вчинення цього кримінального правопорушення, що своєю чергою зумовлює необхідність удосконалення механізмів протидії онлайн-грумінгу. Аргументовано важливість розвитку нових правових підходів, що враховують специфіку цифрового середовища, яке сприяє анонімності та глобальній доступності правопорушників, що створює серйозні виклики для національних правових систем. У статті також розглянуто міжнародний досвід криміналізації схожих діянь, зокрема проаналізовано норми та практики деяких європейських країн, що надають важливі орієнтири для вдосконалення національного законодавства. На основі здійсненого аналізу сформульовано пропозиції з удосконалення кримінального законодавства та правозастосовної практики, що передбачають необхідність створення чітких правових механізмів, які надали б можливість оперативно реагувати на випадки онлайн-грумінгу й інших форм сексуальних домагань через інформаційно-комунікаційні технології, а також рекомендації щодо підвищення кваліфікації правоохоронців і суддів для ефективнішого розслідування та розгляду таких проваджень. Висновки статті мають на меті оптимізацію правових механізмів у сфері кримінально-правової охорони прав дітей, що передбачає вдосконалення наявних норм кримінального законодавства. Важливим є розвиток механізмів, що дають змогу швидше виявляти та кваліфікувати кримінальні правопорушення, пов’язані з онлайн-грумінгом, а також запровадження жорсткіших покарань за використання інтернету для сексуальних домагань дітей. Аргументовано необхідність упровадження комплексних заходів, що поєднують правову, технічну та соціальну складові для ефективнішої протидії цьому кримінальному правопорушенню.

Ключові слова: дії сексуального характеру; розпусні дії; пропозиція зустрічі; домагання дитини; дитяча порнографія; грумінг; кібергрумінг.

Історія статті:
Отримано: 27.08.2025
Переглянуто: 25.09.2025
Прийнято: 22.10.2025

Рекомендоване посилання:
Алексійчук О. Домагання дітей для сексуальних цілей як об’єкт кримінально-правового регулювання та криміналістичного дослідження. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 61–70. DOI: 10.33270/05257004.6

*Відповідальний автор

© Алексійчук О., 2025

Вступ

Сучасне суспільство постає перед новими формами загроз безпеці дітей, серед яких – і домагання для сексуальних цілей, зокрема із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, що набуває особливої актуальності. Розвиток цифрових платформ, соціальних мереж і месенджерів значно ускладнив традиційні механізми захисту неповнолітніх, відкривши широкі можливості для встановлення довірливих контактів із дітьми та їх подальшої сексуальної експлуатації. У міжнародній практиці це явище отримало назву «grooming», його розглядають як системну поведінку дорослого, спрямовану на підготовку дитини до сексуальних дій.

Україна, приєднавшись до міжнародних конвенцій, зокрема Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та насильства, поступово адаптує національне кримінальне законодавство до сучасних викликів цифрової ери[1]. Законодавчі нововведення 2021 року, зокрема ст. 156-1 і 301-1 Кримінального кодексу України, створюють правову основу для протидії як класичним, так й онлайн-формам сексуальної експлуатації дітей, закріплюючи відповідальність за підготовчі дії, втягнення у створення дитячої порнографії, секстинг і сексторшен.

Вивчення цього феномену потребує комплексного підходу, який поєднує кримінально-правовий, криміналістичний, психологічний та цифровий аналіз. Такий підхід надає можливість не лише визначити об'єктивні ознаки кримінального правопорушення та методи його вчинення, а й з'ясувати соціально-психологічні характеристики правопорушників, а також особливості цифрового середовища, у якому відбувається сексуальна експлуатація дітей. Це створює передумови для формування ефективної системи превентивних і репресивних заходів, спрямованих на захист неповнолітніх у сучасних умовах.

Матеріали та методи

Методологічною основою дослідження є комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових, спеціально-правових і міждисциплінарних підходів, які забезпечили системність та доказовість у вивченні кримінально-правових і криміналістичних засад протидії домаганням дітей для сексуальних цілей, зокрема з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Емпіричну базу становлять положення Кримінального кодексу України, зокрема ст. 156-1 і 301-1, а також зміни, внесені Законом № 1256-IX від 17 березня 2021 року. Використано норми міжнародного права, насамперед Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції, 2007), а також рекомендації ООН та Європолу щодо протидії кіберзлочинам сексуального характеру. До аналізу залучено офіційні матеріали Верховного Суду України, зокрема постанову Пленуму від 30 серпня 2008 року № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», а також аналітичні звіти кіберполіції, UNICEF, INTERPOL та міжнародних правозахисних організацій.

Наукову основу дослідження сформували публікації українських і зарубіжних учених (Kukovets, 2021; Symonenko, 2022; Senko, 2022a; Orlova, & Tapdyhova, 2022; Yatsyk, 2024 та ін.), у яких відображено сучасні тенденції розвитку правового регулювання та криміналістичних підходів до розслідування сексуальних злочинів проти дітей у цифровому середовищі.

Для забезпечення об'єктивності висновків застосовано діалектичний метод – для висвітлення закономірностей розвитку кримінального законодавства у сфері захисту дітей від сексуальної експлуатації; порівняльно-правовий – для зіставлення підходів України, Німеччини, Великої Британії та США щодо криміналізації кібергрумінгу; системно-структурний – для визначення місця ст. 156-1 і 301-1 КК у системі кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності; догматичний метод – для уточнення змісту таких понять, як «домагання дитини для сексуальних цілей», «дії сексуального характеру», «кібергрумінг», «секстинг» і «сексторшен».

Застосування кримінологічного та психологічного аналізу дало змогу виявити типові соціально-поведінкові характеристики осіб, які вчиняють домагання дітей, а контент-аналіз міжнародних документів і судової практики забезпечив можливість систематизувати доказову базу й типові слідові картини таких кримінальних правопорушень. Використання методу узагальнення та інтерпретації практики сприяло виявленню прогалин у правозастосуванні та формуванню практичних рекомендацій з удосконалення слідчої діяльності.

Наукова новизна дослідження полягає в поєднанні кримінально-правового, криміналістичного, психологічного та цифрового підходів до аналізу феномену домагань дітей для сексуальних цілей. Такий комплексний підхід дав змогу не лише визначити зміст відповідних кримінально-правових заборон, а й окреслити механізм формування доказів у справах цієї категорії, що забезпечує глибину та практичну значущість проведеного дослідження.

[1] Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : Закон України від 20 черв. 2012 р. № 4988-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

Результати й обговорення

Домагання дітей для сексуальних цілей, зокрема через використання інформаційних технологій, є однією з найнебезпечніших форм сексуальної експлуатації малолітніх. Це явище набуло особливої актуальності з розвитком соціальних мереж, месенджерів та інших платформ електронної комунікації. У міжнародній практиці для визначення такого кримінального правопорушення використовують термін *grooming*, який охоплює дії, спрямовані на встановлення довіри з дитиною з метою подальшої сексуальної експлуатації.

Україна як учасниця міжнародних договорів, зокрема Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, поступово адаптує своє кримінальне законодавство до сучасних викликів у цій сфері. 17 березня 2021 року набув чинності Закон України № 1256-IX, спрямований на реалізацію положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуального насильства та експлуатації. У цьому Законі імплементовано положення матеріального права, що містяться в Лансаротській конвенції 2007 року, до Кримінального кодексу України.

Закон має на меті посилити кримінально-правовий захист дітей від сексуальної експлуатації та насильства відповідно до міжнародних стандартів. Він вносить суттєві зміни до Кримінального кодексу України, встановлюючи суворіші санкції за правопорушення сексуального характеру щодо неповнолітніх і впроваджуючи нові правові механізми протидії.

Одним із ключових нововведень є зміна порядку обчислення строків давності для кримінальних правопорушень, передбачених ст. 151-2, 156-1, 301-1 та 303 КК, якщо вони були вчинені щодо малолітньої чи неповнолітньої особи. Тепер перебіг строку давності починається не з моменту вчинення кримінального правопорушення, а з дня, коли потерпіла особа досягає повноліття або, якщо вона померла раніше, з дня, коли вона мала б його досягти[1]. Це положення усуває можливість уникнення відповідальності через закінчення строків давності та сприяє справедливому правосуддю, оскільки чимало потерпілих дітей не можуть одразу повідомити про кримінальне правопорушення.

Значним зрушенням є криміналізація так званого грумінгу – домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК). Відповідно до ч. 1 ст. 156-1 КК, встановлюється кримінальна відповідальність за пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою, зокрема з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла віку 16-ти років, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено принаймні одну дію, спрямовану на організацію такої зустрічі[2].

Окремо слід зазначити, що сприятливим фактором збільшення кількості випадків домагання дітей для сексуальних цілей став перехід правопорушників на використання онлайн-середовища для вчинення суспільно небезпечних дій. Передусім ця ситуація загострилася в період пандемії COVID-19, оскільки використання онлайн-платформ для дистанційного навчання, подовження часу, проведеного в режимі онлайн, й активне користування соціальними мережами, чатами підвищили ризик потрапляння дітей у випадки сексуальної експлуатації та насильства (Kukovets, 2021).

Усі форми сексуального домагання мають спільну мету – підривати гідність дитини, порушувати її права та свободи, а також завдавати серйозних психічних і фізичних наслідків. Важливою проблемою є недостатня обізнаність суспільства й дітей щодо можливих форм домагання та відповідальності за них, а також відсутність ефективних методів протидії на законодавчому рівні.

Для всебічного висвітлення змісту дій сексуального характеру або розпусних дій необхідно звернутися до нормативно-правових актів та судової практики. Зокрема, ключове значення має постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 серпня 2008 року № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», де зазначено, що розпусні дії обов'язково повинні мати сексуальний характер і можуть виявлятися у двох основних формах: фізичних дій або інтелектуального розбещення[3].

Розпусні дії спрямовані на задоволення статевої пристрасті винної особи або на збудження статевого інстинкту в неповнолітньої особи. До фізичних розпусних дій належать будь-які форми фізичного контакту, спрямовані на сексуальне задоволення винної особи або на збудження статевого інстинкту в дитини. Це можуть бути торкання інтимних частин тіла, примушування до таких дій щодо інших осіб, примус до поцілунків, обіймів, оголення тіла або участі в еротичних чи сексуальних діях, демонстрація винною особою своїх статевих органів або примушування дитини до оголення (Symonenko, 2022).

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

[2] Там само.

[3] Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 2008 р. № 5. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08

Інтелектуальне розбещення передбачає вплив на психіку дитини шляхом ознайомлення її з порнографічними чи еротичними матеріалами або примушування до участі в таких ситуаціях[1]. Це може виявлятися в таких формах, як демонстрація дитині порнографічних фільмів, зображень чи інших матеріалів сексуального характеру; втягнення неповнолітньої особи в розмови на сексуальні теми з описами статевих актів або провокаційними запитаннями; використання дитини для створення фото- й відеоматеріалів порнографічного характеру або підбурювання її до зйомки таких матеріалів самостійно (Symonenko, 2022).

Основною метою розпусних дій є задоволення статевої пристрасті винної особи або збудження в дитини статевого інстинкту, що створює серйозну загрозу її моральному, психологічному та сексуальному розвитку. Такі дії можуть спричинити довготривалі негативні наслідки для психоемоційного стану дитини, формування її сексуальної поведінки та загального світосприйняття.

Наявність значного розриву в часі між пропозицією зустрічі та розпусними діями охоплює переростання одного кримінально протиправного діяння в інше, тобто вчинене діяння потрібно кваліфікувати за сукупністю відповідних кримінальних правопорушень (Symonenko, 2022).

З огляду на високий рівень суспільної небезпечності таких дій, кримінальне законодавство передбачає суворе покарання. Важливим аспектом є не лише притягнення винних осіб до відповідальності, а й запобігання таким правопорушенням шляхом профілактичних заходів, підвищення рівня цифрової грамотності дітей та посилення контролю за інтернет-простором для виявлення потенційних загроз.

Тому важливим зрушенням стало запровадження кримінальної відповідальності за кібергрумінг. Кібергрумінг *(cyber grooming)* – це умисне встановлення довірливих відносин з неповнолітньою особою в мережі Інтернет з метою сексуальної експлуатації, включно з утягненням у виготовлення дитячої порнографії або примусом до сексуальних дій. Особливість цього явища полягає у використанні інформаційно-комунікаційних технологій.

Доречно проаналізувати досвід зарубіжних країн у протидії кібергрумінгу з метою можливого вдосконалення або оновлення національного законодавства. Так, у кримінальному кодексі Німеччини визначено положення, яке передбачає, що особа, яка впливає на дитину за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, щоб змусити вчинити сексуальні дії в присутності себе чи третьої особи, або щоб сама особа чи третя особа вчинили сексуальні дії щодо дитини, або впливає на дитину, демонструючи порнографічні зображення, відтворюючи порнографічні аудіозаписи, роблячи порнографічний вміст доступним за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій або порнографічного мовлення, карається позбавленням волі на строк від 3 місяців до 5 років (Senko, 2022b. Відповідно до Статуту Флориди, умисно намагатися спокушати або спонукати дитину до сексуальної поведінки за допомогою інтернет-мережі чи комп'ютера, смартфона, планшета чи будь-чого іншого, що надає можливість надсилати повідомлення, карається до 5 років позбавлення волі та штрафом у розмірі 5000 доларів США[2]. У Законі про сексуальні злочини 2003 року Великої Британії закріплено, що кримінальним правопорушенням визнано будь-які дії особи, що досягла віку 18 років, які мають мотив отримання сексуального задоволення з особою, молодшою ніж 16 років[3].

Згідно з ч. 2 ст. 156-1 КК України, кримінальну відповідальність передбачено за пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою неповнолітній особі, зокрема з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, якщо така пропозиція має на меті втягнення неповнолітнього у виготовлення дитячої порнографії[4]. Важливим аспектом є те, що кримінальне правопорушення вважають закінченим не лише у випадку, коли зустріч фактично відбулася, а вже з моменту вчинення принаймні однієї дії, спрямованої на її організацію. Це положення засвідчує превентивний характер кримінально-правового захисту дітей, що дає змогу запобігати сексуальній експлуатації ще на етапі підготовки до вчинення кримінального правопорушення.

Актуальним цей підхід стає передусім у контексті сучасних форм сексуальної експлуатації в інтернеті. Секстинг визначають як обмін власними фото-, відео- й текстовими матеріалами інтимного характеру із застосуванням сучасних засобів зв'язку: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж. Результатом секстингу може стати погроза чи шантаж (сексторшен) – налагодження довірливих стосунків із дитиною в інтернеті з метою отримання приватних матеріалів для шантажування та вимагання додаткових

[1] Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 2008 р. № 5. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08

[2] Solicitation for Sexual Conduct with a Child over a Computer. Florida Statute. URL: https://www.rpfoley.com/solicitation-for-sexualconduct-with-a-child-over-a-computer-flo.html

[3] Sexual Offences Act 2003. The Official Home of UK Legislation. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/contents

[4] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

матеріалів або грошей. Онлайн-грумінг своєю чергою полягає в побудові дорослим або групою дорослих довірливих стосунків з дитиною (підлітком) з метою сексуального насильства онлайн або в реальному житті. Нерідко предметом секстингу й сексторшену стає дитяча порнографія, а вчинення дій сексуального характеру з дитиною є прямим наслідком онлайн-грумінгу (Kopiova, 2021).

Отже, законодавче закріплення відповідальності за пропозицію зустрічі, а також криміналізація дій, пов'язаних з онлайн-грумінгом, секстингом і сексторшеном, створює комплексну систему захисту неповнолітніх, поєднуючи превентивні та репресивні механізми протидії сексуальній експлуатації дітей. Особливу загрозу становить використання цифрових технологій, оскільки інтернет-простір надає правопорушникам широкий арсенал засобів для психологічного впливу, маніпуляцій та втягнення дітей у протиправну діяльність. У цьому контексті кібергрумінг є ключовим механізмом встановлення довірливого контакту з дитиною, що слугує підґрунтям для подальшого здійснення сексуальної експлуатації, включно з обміном інтимними матеріалами (секстингом) та їх використанням для шантажу чи вимагання (сексторшеном) (Kopiova, 2021). Такий підхід надає можливість комплексно реагувати на ризики цифрової сексуальної експлуатації, поєднуючи профілактичні заходи з кримінально-правовим захистом.

Частина 3 ст. 156-1 КК передбачає посилену кримінальну відповідальність за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони були вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або щодо малолітньої особи[1].

Водночас, слушно зазначають А. С. Литвин, А. В. Бугрик і М. П. Дубіна (2022), доцільно було б доповнити цю норму ще однією кваліфікуючою ознакою – «вчинення дій членом сім'ї чи близьким родичем, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання або піклування про потерпілого» (Lytvyn, Buhryk, & Dubina, 2022). Такий підхід дасть змогу комплексно враховувати соціальну роль і правове становище суб'єкта кримінального правопорушення, а також специфіку його взаємин із потерпілим, що об'єктивно посилює суспільну небезпечність. Видається доцільним виокремити цю ознаку як четверту частину статті, передбачивши покарання, яке унеможливлювало б подальшу діяльність особи у сферах, що передбачають тісний контакт із дітьми. Це сприятиме зменшенню ризику повторності кримінальних правопорушень і позитивно впливатиме на ефективність протидії кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. Водночас у тексті закону таку кваліфікуючу ознаку доцільно формулювати в однині, щоб уникнути хибного тлумачення та необґрунтованої вимоги співучасті кількох осіб (Tyshchenko, 2024).

Доречно також розглянути психологічний портрет таких правопорушників, який нерідко передбачає девіантні сексуальні уподобання, серед яких найпоширенішою є педофілія. Такі особи можуть цілеспрямовано обирати професії або заняття, що забезпечують постійний доступ до дітей, – педагогічну, спортивну, виховну чи медичну діяльність. Це створює небезпечну ситуацію, коли протиправна поведінка поєднується з авторитетом дорослого, який має довіру суспільства (Orlova, & Tapdyhova, 2022).

Слід також акцентувати на конспіративності дій таких осіб. Вони майстерно приховують сліди своєї протиправної діяльності, використовуючи шифровані канали зв'язку, створюючи одноразові акаунти, регулярно видаляють цифрові сліди, а іноді вдаються до психологічного тиску на потерпілих, щоб ті не повідомляли про кримінальне правопорушення. Саме тому розслідування таких правопорушень потребує високого рівня технічної підготовки й міжвідомчої співпраці з кіберполіцією та психологами. Визначальною рисою є наявність постійного або періодичного доступу до дітей, який забезпечують через професійну діяльність, соціальні зв'язки або участь у віртуальних дитячих спільнотах (Orlova, & Tapdyhova, 2022). Така можливість контакту створює умови для систематичного зловживання довірою дитини, що є суттєвим чинником у розвитку повторної протиправної поведінки.

Отже, узагальнений кримінологічний портрет особи, яка вчиняє домагання дитини для сексуальних цілей, поєднує соціально-демографічні, психологічні, поведінкові та комунікаційні ознаки. Їх сукупність формує підвищену криміногенну небезпеку й ускладнює процес виявлення таких осіб.

Детального аналізу потребує спосіб вчинення домагань дитини для сексуальних цілей та пов'язані з ним сліди, які формуються внаслідок таких дій. Адже висока латентність цих кримінальних правопорушень, що часто залишаються поза межами офіційної статистики через страх, сором чи недовіру потерпілих до правоохоронних органів, зумовлює необхідність комплексного дослідження різних типів доказової інформації (Pchelina, O., & Pchelin, V., 2024). Зокрема, ідеться про цифрові сліди (листування в месенджерах, фото- й відеоматеріали, історії пошукових запитів), психологічні вияви (зміни в поведінці, емоційній стабільності, соціальній активності дитини) і документальні свідчення (наявність фіктивних акаунтів, підроблених профілів, електронних листів тощо). Саме через ретельний аналіз способу дій правопорушника формується цілісне уявлення про його мотиви, рівень підготовленості й ступінь небезпечності

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

для суспільства, що є підґрунтям для кваліфікованого кримінально-правового реагування.

Комплексне поєднання аналізу способів і слідів кримінального правопорушення надає можливість не лише ідентифікувати приховані докази, а й відтворити послідовність подій, логіку дій правопорушника, визначити його характерні «почерки» та психологічну структуру поведінки. Це підвищує рівень обґрунтованості слідчих версій, сприяє точнішому формулюванню підозри, а також забезпечує належне документування кримінального правопорушення в умовах, коли доказова база часто ґрунтується на електронних матеріалах. Такий підхід украй важливий у справах, що стосуються сексуальних домагань до дітей, оскільки вони нерідко відбуваються без фізичного контакту, а отже, потребують глибшої аналітичної та технічної роботи (Yatsyk, 2022; Yatsyk, 2023; Yatsyk, 2024).

Водночас важливо дослідити особу правопорушника, який здійснює домагання дитини для сексуальних цілей через інтернет, так званий онлайн-грумінг або секстинг. Цей феномен потребує міждисциплінарного підходу, адже поєднує кримінально-правові, психологічні й інформаційно-технологічні елементи. Згідно з результатами наукових досліджень, особи, які вдаються до таких дій, здебільшого мають виражені девіантні особистісні риси, а саме соціальну ізоляцію, низький рівень емпатії, проблеми з контролем сексуального потягу, а також маніпулятивну поведінкову стратегію, спрямовану на підкорення волі потерпілої дитини. Часто вони використовують дітей не як об'єкт емоційної прихильності, а як засіб задоволення власних потреб чи інструмент досягнення психологічного контролю (Kopiova, 2021).

Розуміння цих психологічних і поведінкових характеристик має ключове значення для досудового розслідування, оскільки дає змогу слідчим й експертам будувати точніші профілі правопорушників, прогнозувати їхню подальшу поведінку, оцінювати ризик повторного вчинення аналогічних діянь. Кримінологічний аналіз особи правопорушника повинен поєднувати оцінку як об'єктивних ознак (спосіб дії, цифрові сліди), так і суб'єктивних (мотиви, емоційний стан, схильність до маніпуляцій), що забезпечує повноту розслідування.

Узагальнюючи викладене, ми поділяємо з позицією Г. Ю. Нікітіної-Дудікової (2021), яка зауважує, що успішне розслідування кримінальних правопорушень сексуального характеру проти дітей можливе лише за умови всебічного встановлення змісту, характеру та кількості обставин події, з обов'язковим урахуванням індивідуально-психологічних характеристик як потерпілої дитини, так і правопорушника (Nikitina-Dudikova, 2021; Nikitina-Dudikova, 2022). Унаслідок поєднання юридичного, психологічного та цифрового аналізу створюють реальні передумови для підвищення ефективності правосуддя у справах, пов'язаних із сексуальною експлуатацією неповнолітніх.

Також 17 березня 2021 року Кримінальний кодекс України було доповнено ще однією новою нормою, передбаченою ст. 301-1, яка встановлює відповідальність за умисне одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій або умисне її придбання, або умисне зберігання, ввезення в Україну, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії без мети збуту чи розповсюдження[1].

Ця норма є важливим кроком у боротьбі із сексуальною експлуатацією дітей у цифровому просторі, оскільки охоплює не лише традиційні кримінальні правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією, а й новітні форми правопорушень, що виникають у зв'язку з розвитком інформаційних технологій. У цій нормі увагу зосереджено на умисному одержанні доступу до дитячої порнографії. Таку поведінку вважають умисною, якщо доведено, що особа усвідомлювала характер матеріалу та його незаконний зміст й умисно здійснила дії, що сприяли отриманню такого доступу.

Зокрема, умисність діяння може бути підтверджена, якщо особа отримувала доступ до дитячої порнографії повторно, що свідчить про усвідомлену й систематичну поведінку; отримання доступу здійснювали шляхом внесення плати або інших активних дій, спрямованих на його отримання (наприклад, використання спеціальних програм або реєстрація на закритих ресурсах із незаконним контентом); користувач свідомо зберігав, переміщував або завантажував матеріали з використанням будь-яких технічних засобів чи платформ, що фіксують його активність.

У цьому контексті метою втягнення неповнолітнього у виготовлення дитячої порнографії слід вважати умисне схиляння його будь-яким способом до вчинення дій, результатом яких є створення: 1) зображення дитини (або особи, що виглядає як дитина) у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі; 2) зображення дитини (або особи, що виглядає як дитина), задіяної в реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці; 3) будь-якого зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях (Senko, 2022a).

Наприклад, ОСОБА_*1 1 серпня 2024 року в процесі користування послугами мережі Інтернет, маючи умисел на придбання та зберігання графічних зображень і відеофайлів зі сценами дитячої порнографії, всупереч моральним засадам*

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 6 груд. 2017 р. № 2227-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19

суспільства в частині заборони вульгарно-натуралістичної, цинічної, непристойної фіксації статевих актів із зображенням у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, які не відповідають моральним критеріям, ображають честь і гідність людини, спонукаючи свої негідні інстинкти, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, завантажив на мобільний телефон графічні зображення та відеофайли, які згідно з висновком експерта від 27 вересня 2024 року № 3171/24 є продукцією порнографічного характеру, що за своїми ознаками є дитячою порнографією[1].

Отже, стаття 301-1 КК є важливим інструментом протидії кіберзлочинності, оскільки надає можливість правоохоронним органам ефективно переслідувати правопорушників навіть у тих випадках, коли їхні дії не пов'язані безпосередньо зі збутом чи розповсюдженням дитячої порнографії, але створюють загрозу її виготовлення, обігу та використання.

Аналіз кримінально-правового регулювання домагань дітей для сексуальних цілей свідчить про системне вдосконалення національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Запровадження ст. 156-1 КК значно розширила межі кримінальної відповідальності, передбачивши покарання не лише за фактичні дії сексуального характеру, а й за підготовчі дії, спрямовані на організацію таких правопорушень, включно з пропозицією зустрічі через інформаційно-телекомунікаційні системи.

Тож внесення змін до Кримінального кодексу України у сфері захисту дітей від сексуальної експлуатації та домагань є не лише імплементацією міжнародних стандартів, а й необхідністю для забезпечення ефективного правового захисту дітей у сучасному цифровому середовищі.

Висновки

Отже, сучасні форми сексуальної експлуатації дітей, передусім через інформаційно-комунікаційні технології, становлять одну з найсерйозніших загроз для прав, безпеки та психоемоційного розвитку неповнолітніх. Проведений аналіз законодавства України, міжнародних стандартів, судової практики та зарубіжного досвіду засвідчує, що криміналізація домагань дитини для сексуальних цілей, кібергрумінгу, секстингу та сексторшену формує комплексну систему захисту дітей, поєднуючи превентивні, репресивні й освітні механізми. Актуальності набуває питання захисту неповнолітніх у цифровому середовищі, оскільки сучасні правопорушники використовують соціальні мережі, месенджери й онлайн-платформи для встановлення довірливого контакту та підготовки дитини до сексуальної експлуатації.

Дослідження підтверджує, що ефективність протидії таким правопорушенням безпосередньо залежить від міждисциплінарного підходу, який поєднує кримінально-правовий, криміналістичний, психологічний та цифровий аналіз. Встановлено, що правопорушники мають стійкі соціально-демографічні та психологічні характеристики, включно з тенденцією до соціальної ізоляції, девіантними сексуальними уподобаннями, здатністю до маніпуляцій та формування фіктивних довірливих стосунків з дітьми. Ці фактори зумовлюють високу латентність правопорушень, що ускладнює їх виявлення та розслідування.

Аналіз криміналістичної практики засвідчив, що особливості суб'єкта правопорушення (член сім'ї, опікун або особа, відповідальна за виховання дитини) мають істотне значення для оцінки суспільної небезпечності вчинених дій та вибору превентивних заходів. На підставі цього доцільним є вдосконалення законодавства, зокрема через уведення додаткових кваліфікуючих ознак у ст. 156-1 та 301-1 КК України, що враховуватимуть соціальну роль правопорушника та характер контактів із дитиною.

Результати дослідження засвідчують необхідність створення детального кримінологічного портрета осіб, які вчиняють домагання дитини для сексуальних цілей. Такий портрет має охоплювати об'єктивні ознаки поведінки правопорушника та суб'єктивні характеристики. Це дасть змогу розробити ефективні профілактичні заходи.

Увагу слід спрямовувати на вдосконалення методів збору, аналізу й інтеграції цифрових доказів у кримінальний процес. Сучасні кримінальні правопорушення часто відбуваються без фізичного контакту, тому комплексне дослідження електронних слідів, поведінкових змін у дитини й документальних підтверджень надає можливість відтворити логіку дій правопорушника, його психологічну структуру та послідовність протиправних дій, підвищуючи якість розслідування та повноту доказової бази.

Перспективи подальшого дослідження полягають у розробленні інтегрованих методик профілактики та виявлення сексуальної експлуатації дитини в цифровому середовищі, аналізі ефективності міжвідомчої взаємодії правоохоронних органів, освітніх установ і соціальних служб, а також у створенні науково обґрунтованих психологічних профілів потенційних правопорушників для вдосконалення превентивних заходів.

Ефективна протидія сексуальній експлуатації дитини в сучасному цифровому середовищі потребує поєднання кримінально-правових, криміналістичних і психологічних підходів. Застосування такого комплексного механізму сприятиме підвищенню ефективності правосуддя, належному захисту прав неповнолітніх і створенню безпечного цифрового простору.

[1] Вирок Фрунзенського районного суду м. Харкова від 29 січ. 2025 р. у справі № 645/7148/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124785218

References

[1] Kopiova, I.A. (2021). Criminal-legal qualification of child sexting, sextortion, and online grooming. *Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine,* 2(16), 209-218. DOI: 10.21564/2311-9640.2021.16.244349

[2] Kukovets, D.O. (2021). Protection of children from sexual exploitation and sexual violence online during the COVID-19 pandemic: on the issue of child sexual solicitation. *Issues of Combating Crime,* 42, 74-83. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-42-74

[3] Lytvyn, A.S., Buhryk, A.V., & Dubina, M.P. (2022). Issues of grooming and criminal liability for it. *Tribune of Young Scientist. Legal Position,* 3(36), 58-62. DOI: 10.32782/2521-6473.2022-3.12

[4] Nikitina-Dudikova, H.Yu. (2021). Forensic classification of crimes against sexual freedom and integrity of children. *New Ukrainian Law*, 6, 224-229. DOI: 10.51989/NUL.2021.6.33.181

[5] Nikitina-Dudikova, H.Yu. (2021). Perpetrator as an element of forensic characterization in crimes against sexual freedom and integrity of children. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Jurisprudence",* 53, 128-131. DOI: 2307-1745.2021.53.25

[6] Nikitina-Dudikova, H.Yu. (2022). Circumstances to be clarified during the investigation of criminal offenses against sexual freedom and integrity of children. *Prykarpattia Legal Bulletin,* 1(42), 116-121. DOI: 10.32837/pyuv.v0i1(42).1005

[7] Orlova, T.A., & Tapdyhova, N.D. (2022). On the forensic characterization of pedophiles and signs of their detection in society. *Modern Trends in the Development of Forensics and Criminal Procedure under Martial Law:* materials of the International Scientific-Practical Conference dedicated to the 100th anniversary of the birth of Prof. M.V. Saltevsky (pp. 295-298). Kharkiv.

[8] Pchelina, O.V., & Pchelin, V.B. (2024). Circumstances to be clarified during the investigation of high-profile sexual crimes. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 81(3), 144-149. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.21

[9] Senko, V. (2022a). Analysis of the criminal offense under Article 156-1 of the Criminal Code of Ukraine. *Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,* 4, 427-432. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-427-432

[10] Senko, V.V. (2022b). Current issues of cyber grooming in Ukraine. *Analytical-Comparative Law,* 2, 259-263. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.02.48

[11] Symonenko, N.O. (2022). Criminal liability for grooming. *Law and Society,* 45, 58-65. DOI: 10.18524/2411-2054.2022.45.254367

[12] Tyshchenko, A.D. (2024). Child sexual harassment: characteristics of the subject of the crime. *Legal Scientific Electronic Journal,* 2, 67-71. DOI: 10.32782/2311-8040/2024-2-13

[13] Yatsyk, Yu.H. (2022). Essence, content and significance of the forensic characterization of child sexual harassment. *Pravo.ua,* 4, 262-268. DOI: 10.71404/LAW.UA.2022.4.40

[14] Yatsyk, Yu.H. (2023). Perpetrator as an element of forensic characterization of child sexual harassment. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine,* 2(29), 565-574. DOI: 10.32631/vca.2023.2.50

[15] Yatsyk, Yu.H. (2024). Typical methods and traces of child sexual harassment. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 3(33), 867-873. DOI: 10.32631/vca.2024.3.82

Список використаних джерел

[1] Копйова І. А. Кримінально-правова кваліфікація дитячого секстингу, сексторшену і онлайн-грумінгу. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2021. № 2 (16). С. 209–218. DOI: 10.21564/2311- 9640.2021.16.244349

[2] Куковець Д. О. Захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства в Інтернеті в умовах пандемії COVID-19: до питання 178 домагання дитини для сексуальних цілей. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2021. Вип. 42. С. 74–83. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-42-74

[3] Литвин А. С., Бугрик А. В., Дубіна М. П. Питання про грумінг та кримінальну відповідальність за нього. *Трибуна молодого науковця. Правова позиція.* 2022. № 3 (36). С. 58–62. DOI: 10.32782/2521-6473.2022-3.12

[4] Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Криміналістична класифікація злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. *Нове українське право.* 2021. Вип. 6. С. 224–229. DOI: 10.51989/NUL.2021.6.33.181

[5] Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики у злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2021. № 53. С. 128–131. DOI: 10.32841/2307-1745.2021.53.25

[6] Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2022. Вип. 1 (42). С. 116–121. DOI: 10.32837/pyuv.v0i1(42).1005

[7] Орлова Т. А., Тапдигова Н. Д. Про криміналістичну характеристику особи педофілів та ознаки їх виявлення у соціумі. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану :* тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народж. проф. М. В. Салтевського (Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків, 2022. С. 295–298.

[8] Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування резонансних статевих кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 81. Ч. 3. С. 144–149. DOI: 10.24144/2307- 3322.2024.81.3.21

[9] Сенько В. Аналіз складу кримінального правопорушення за статтею 156-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 4. С. 427–432. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-427-432

[10] Сенько В. В. Актуальні питання кібергрумінгу в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 2. С. 259–263. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.02.48

[11] Симоненко Н. О. Кримінальна відповідальність за «грумінг». *Право і суспільство.* 2022. № 45. С. 58–65. DOI: 10.18524/2411-2054.2022.45.254367

[12] Тищенко А. Д. Домагання дитини для сексуальних цілей: характеристика суб'єкта складу злочину. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 67–71. DOI: 10.32782/2311-8040/2024-2-13

[13] Яцик Ю. Г. Сутність, зміст та значення криміналістичної характеристики домагань дитини для сексуальних цілей. *Право.ua.* 2022. № 4. С. 262–268. DOI: 10.71404/LAW.UA.2022.4.40

[14] Яцик Ю. Г. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики домагань дитини для сексуальних цілей. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2023. № 2 (29). С. 565–574. DOI: 10.32631/vca.2023.2.50

[15] Яцик Ю. Г. Типові способи та сліди домагань дитини для сексуальних цілей. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 3 (33). С. 867–873. DOI: 10.32631/vca.2024.3.82

ALEKSIICHUK Oleksandr
PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-0507-8943

Criminal Liability for Soliciting a Child for Sexual Purposes: Legislative Analysis and Prospects for Improvement

Abstract. The study is devoted to the analysis of contemporary forms of child sexual exploitation, in particular sexual grooming through the use of information and communication technologies, which have become especially relevant in the digital age. The author elaborates on the concept of "grooming," which in international practice refers to a systematic behavior by an adult aimed at establishing a trusting relationship with a child for the purpose of preparing the child for sexual acts, and examines the corresponding forms of crimes under the national criminal legislation of Ukraine. Special attention is given to the legislative innovations of 2021, in particular Articles 156-1 and 301-1 of the Criminal Code of Ukraine, which introduce criminal liability for proposing meetings, involving children in the creation of child pornography, sexting, and sextortion. Changes in the procedure for calculating statutes of limitations for criminal offenses against minors help eliminate the possibility of evading responsibility and contribute to fair justice. The research is based on a comprehensive interdisciplinary approach combining criminal law, criminology, psychology, and digital analysis. Dialectical, comparative-legal, system-structural, and dogmatic methods were applied, along with criminological and psychological analysis of the social and behavioral characteristics of offenders. The

empirical basis consists of national legislation, international conventions, UN and Europol recommendations, official materials of the Supreme Court, analytical reports of cyber police, and human rights organizations. It was established that modern forms of child sexual exploitation in online environments are characterized by high latency, the covert nature of offenders' actions, and the active use of digital technologies and social networks, creating a transnational risk for minors. Foreign experience in countering cyber grooming (Germany, the USA, the United Kingdom) was analyzed, allowing for the identification of prospects for improving national legislation. The scientific novelty of the work lies in the comprehensive approach to studying the phenomenon of child sexual grooming, which combines the analysis of criminal law prohibitions, methods of committing crimes, traces of illegal activity, psychological and behavioral characteristics of offenders, as well as the features of the digital environment. Recommendations are proposed to strengthen criminal liability, including the introduction of additional qualifying elements and consideration of the social role of the subject of the crime, which enhances the effectiveness of prevention and child protection. The practical significance of the study lies in the formation of a holistic approach to the investigation and prevention of child sexual exploitation, including cyber grooming, sexting, and sextortion, as well as ensuring the proper combination of preventive and repressive measures in law enforcement practice.

Keywords: sexual acts; lewd acts; meeting proposal; child solicitation; child pornography; grooming; cyber grooming.

DOI: 10.33270/05257004.7
УДК 004.8:378:34(4-67:477)

БОРТУН Каріна*
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри ділової української та іноземних мов навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1223-347X

Шляхи інтеграції юридичної освіти в європейський освітній простір: упровадження штучного інтелекту

Анотація. У роботі розглянуто шляхи інтеграції юридичної освіти в європейський освітній простір з акцентом на впровадження штучного інтелекту. До аналізу подано сучасне бачення впровадження нейромереж в освітній процес, зокрема в контексті юридичних дисциплін, що сприяє підвищенню ефективності навчання й адаптації здобувачів вищої освіти. Ми вивчили погляди вчених щодо можливостей нейромереж у формуванні освітньої складової майбутніх правників (у контексті дисципліни «Юридичне документознавство»). Метою роботи є аналіз інтеграції юридичної освіти в європейський освітній простір з огляду на виклики й можливості, що виникають у зв'язку з розвитком штучного інтелекту. Також наголошено на важливості етичних, правових і управлінських аспектів використання штучного інтелекту в підготовці майбутніх юристів та запропоновано рекомендації ефективного впровадження в освітній процес. Інструментарій штучного інтелекту може бути корисним в ідентифікації шаблонів юридичних документів, автоматизованого пошуку, аналізу інформації в юридичних базах даних, під час пошуку прецедентів на локальному рівні. А отже, окреслене вище мають опанувати правники вже під час навчання, щоб бути затребуваними й конкурентоспроможними в умовах глобальної ери. Проаналізовано можливості використання штучного інтелекту для оптимізації правничої підготовки, автоматизації юридичних досліджень і вдосконалення викладання правничих дисциплін. Особливу увагу зосереджено на питаннях управління штучним інтелектом у сфері юридичної освіти, зокрема систематизовано візію етичних аспектів щодо правового регулювання та необхідності адаптації освітніх програм до європейських стандартів. Визначено ключові виклики, пов'язані з інтеграцією нейромереж, запропоновано рекомендації ефективного впровадження в підготовку майбутніх юристів.

Ключові слова: юридична освіта; штучний інтелект; європейський освітній простір; управління; цифрові технології; правове регулювання.

Історія статті:
Отримано: 01.08.2025
Переглянуто: 03.09.2025
Прийнято: 06.10.2025

Рекомендоване посилання:
Бортун К. Шляхи інтеграції юридичної освіти в європейський освітній простір: упровадження штучного інтелекту. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 71–78. DOI: 10.33270/05257004.7

*Відповідальний автор

© Бортун К., 2025

Вступ

Сучасний розвиток юридичної освіти відбувається в умовах глобалізації, цифрової трансформації й активного впровадження штучного інтелекту (ШІ) в різні сфери суспільного життя. У зв'язку з інтеграційними процесами в Європі сучасна юридична освіта потребує адаптації до її стандартів, що передбачає не лише гармонізацію освітніх програм, а й залучення інструментів інноваційних технологій і нейромереж до архітектоніки освітньої канви юристів. Це зумовлено необхідністю підготовки правників, що можуть розуміти й працювати в умовах цифрової епохи, адаптуватися до сучасних викликів у річищі технологій і онлайн-ресурсів, аналізувати потенціал штучного інтелекту.

Європейський освітній простір передбачає високий рівень академічної мобільності, уніфікацію освітніх програм і впровадження цифрових компетентностей у підготовку правників. Зокрема, ключову роль у цьому процесі відіграє Болонська система освіти, яка акцентує на забезпеченні якості освітнього процесу, міжнародній співпраці та впровадженні сучасних технологій у викладання правничих дисциплін. Вплив штучного інтелекту на юридичну освіту в цьому контексті є дискусійним: по-перше, технології нейромереж дають змогу оптимізувати освітній процес, покращити доступ до правової інформації та забезпечити автоматизований аналіз юридичних документів; по-друге, вони викликають занепокоєння щодо збереження критичного мислення студентів, коректності й питань етики у використанні цих інструментів у правовій сфері.

Матеріали та методи

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечили всебічне та системне вивчення проблеми інтеграції юридичної освіти України в європейський освітній простір з урахуванням впровадження штучного інтелекту. Теоретико-аналітичний метод застосовано для узагальнення наукових поглядів вітчизняних та закордонних дослідників, що дало змогу окреслити сучасний стан розробленості проблеми. Порівняльно-правовий метод дав змогу проаналізувати європейські підходи до використання технологій штучного інтелекту в освітній сфері та порівняти їх з українською практикою. Це дало підстави для визначення напрямів адаптації національної юридичної освіти до стандартів ЄС. Системно-структурний метод застосовано для виявлення взаємозв'язків між освітнім процесом, етичними, правовими та управлінськими аспектами впровадження штучного інтелекту в підготовку правників. Емпіричний метод узагальнення дозволив систематизувати практичні кейси використання інструментів штучного інтелекту (ChatGPT, Gemini) (Lexis+AI…, 2024) у юридичній освіті та професійній діяльності. Застосування зазначених методів дало змогу не лише визначити основні тенденції розвитку юридичної освіти в умовах цифровізації, а й розробити практичні рекомендації ефективного використання інструментів штучного інтелекту в освітньому процесі майбутніх правників.

Метою статті є аналіз можливостей і викликів інтеграції юридичної освіти України в європейський освітній простір з акцентом на потенціалі штучного інтелекту у формуванні сучасних цифрових компетентностей майбутніх правників. Завданнями статті є: 1) проведення аналізу сучасного стану наукових досліджень щодо синергії штучного інтелекту та освітнього процесу в юридичній сфері; 2) визначення ключових можливостей, які надає штучний інтелект для модернізації юридичної освіти, зокрема в автоматизації досліджень і вдосконаленні викладання; 3) окреслення основних викликів та ризиків, пов'язані з інтеграцією ШІ, зокрема етичних, правових й управлінських аспектів його використання; 4) вивчення практичного застосування інструментів ШІ на прикладі дисципліни «Юридичне документознавство» для автоматизації роботи з документами; 5) розробка конкретних рекомендації і заходів ефективного впровадження штучного інтелекту в освітні програми для підготовки юристів відповідно до європейських стандартів.

Результати й обговорення

Наукові студії, пов'язані зі впровадженням штучного інтелекту в царині права, генерували такі вчені: М. Баайджи (2023), О. Бондаренко (2024), Т. Каткова (2020), О. Македон (2024), A. T. Joshua, L. Horton, 2021), D. Fatima, A. T. Manar, A. W. Omnia, N. Qassim (2022) тощо. Попри активне опрацювання цієї теми, питання синергії нейромереж та освітньої канви сучасних юристів є відкритим і дискусійним.

О. Бондаренко (2024) наголошує, що однією з основних цілей розвитку штучного інтелекту в юридичній освіті є освітня складова. Зокрема, актуальним є створення онлайн-тренінгів, лекторіїв для викладачів, які допоможуть орієнтуватися в нейромережевому континуумі, розвивати цифрову грамотність і кібергігієну, а також долати професійні виклики на робочих місцях тощо.

М. Баайджи (2023) наголошує на позитивному досвіді використання генеративної моделі штучного інтелекту, зокрема ChatGPT в юридичній освіті, з урахування аналізу викликів інтелектуальної власності в синергії з використанням ШІ (штучного інтелекту). Науковець переконаний, що ефективне використання нейромереж допоможе студентами-правниками набути додаткових цифрових компетентностей.

Т. Каткова (2020) пропонує створити Мапу правових реформ впровадження нейромереж, що охоплює різні сфери (рис. 1).

Рис. 1. Мапа* правових реформ (за Т. Катковою)

О. Македон (2024) спрямовує увагу на окреслення кола визначення основних етико-юридичних наслідків використання нейромереж в юридичній практиці, зокрема подає власні критичні міркування щодо створення чекліста ефективних механізмів відповідно до використання етичних стандартів і правових норм.

Штучний інтелект уже активно використовують в юридичній практиці для прогнозування судових рішень, аналізу судової практики, виявлення правових колізій і автоматизації складання правових документів. Однак в освітньому процесі питання його ефективного використання постає невирішеним.

Використання таких інструментів, як автоматизовані системи аналізу текстів, нейронні мережі для юридичних досліджень та інтерактивні освітні платформи, може сприяти покращенню освіти для майбутніх правників, але також створює ризики, пов'язані з недостатнім рівнем персоналізації освіти, можливими юридичними помилками алгоритмів і необхідністю контролю з боку викладачів.

Отже, інтеграція юридичної освіти в європейський освітній простір потребує розробки комплексної стратегії управління штучним інтелектом під час навчання. Важливими аспектами цієї стратегії є таке (рис. 2).

Правова освіта постає сьогодні однією з найвпливовіших напрямів політики української держави, тобто є важливим вектором сталого демократичного розвитку України. Адже інтеграція в європейські стандарти правової освіти та діяльності потребує адаптації етичних стандартів фаху, інноваційної складової, що допомагають узагальнити й трансформувати особливості механізму права, правових інститутів, норм права, документообігу та меж правового регулювання в контексті загальноєвропейських практик у сфері правознавства.

Водночас важливим для освітньої складової правників постають інноваційні технології та штучний інтелект. Адже саме навички мають бути впроваджені та гнучко адаптовані в європейський освітній контент для подальшого розуміння та вивчення цих ресурсів. Варто наголосити, що штучний інтелект (ШІ) і чатботи стають загальновживаними в юриспруденції, хоча досі їх використовує лише 1 % юристів (більше про це можна дізнатися в «Штучний інтелект в юриспруденції»). Юристи визнають потужний потенціал нейромереж, який здатний трансформувати робочі виклики, зробивши юридичні послуги доступнішими, ефективнішими та рентабельнішими (Artificial intelligence…, 2024).

ШІ змінив спосіб роботи деяких юристів, систематизувавши основні його процеси, зокрема під час правильного запиту ChatGPT чи Gemini можна зробити аналіз із залученням нормативних актів. Саме ці застосунки можуть на певних етапах команди «розуміти» юридичний сленг і надавати точніші відповіді на актуальні запити юристів. Такі дії мають заощадити час для перегляду прецедентів і правових норм. Водночас потрібну інформацію можна ввести в чат, і модель ШІ має надати бажані результати на запити (LexisNexis law…, 2024).

* Шляхи інтеграції юридичної освіти в європейський освітній простір: упровадження штучного інтелекту

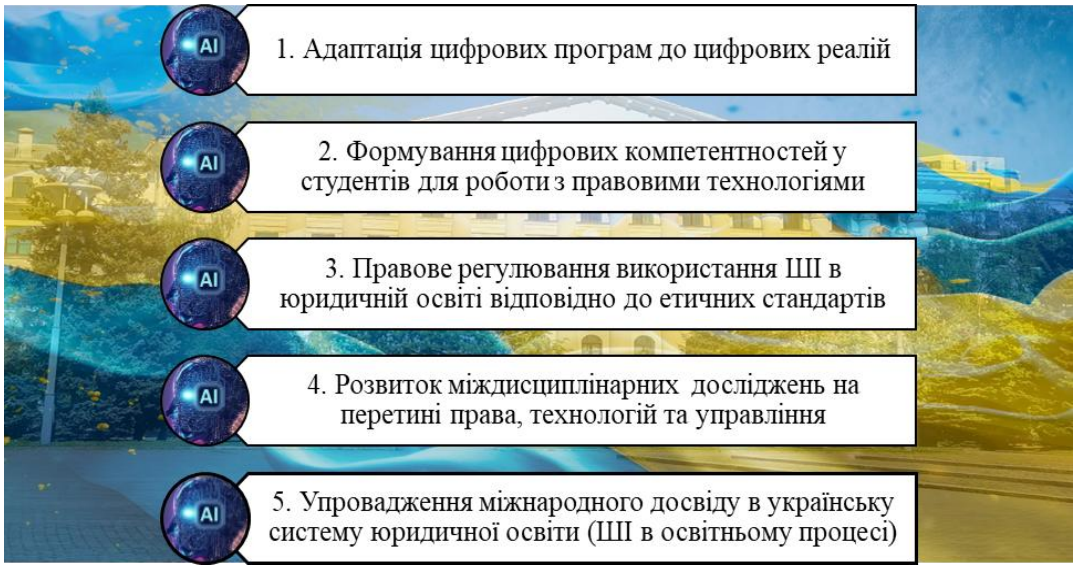

Рис. 2. Аспекти стратегії управління штучним інтелектом в освітньому процесі

ChatGPT чи Gemini має змогу автоматизувати рутинні завдання, зокрема перегляд і аналіз документів. Їх можна запрограмувати створювати певні точкові складові елементи контрактів контрагентів, окреслювати можливі ризики чи виклики, що можуть потребувати детального вирішення від юриста-людини. Це допомагає правникові зосередити увагу на нагальних і креативних завданнях, що потребують безпосередньої участі.

Аналіз інформації в потужних тенетах і масивах даних є ще одним кроком у застосуванні нейромереж в юриспруденції. Наприклад, «Due Diligence» активно працює з алгоритмами штучного інтелекту для вивчення юридичної документації, водночас заощадивши ресурси для огляду документів. Цей крок може бути важливим під час опанування дисципліни «Юридичне документознавство» також, адже процес створення та перевірки документів є надважливою навичкою для майбутніх юристів сьогодні. А створення юридичних документів відповідно до державних стандартів та надання практичних порад є важливим напрямом формування майбутніх фахівців, щоб бути конкурентоспроможними на сучасному ринку праці.

Українці в галузі права впровадили в міжнародну спільноту проєкт «AxDraft», який допоміг спростити процедуру розуміння дії контрактів і потрактування їх умов. Прогнозування судових рішень є ще одним вектором застосування інструментів нейромереж в юриспруденції. Компанії «Legal Evolution», «Premonition і Ravel Law», «LexMachina» спільно зі штучним інтелектом вивчають судові рішення, щоб спрогнозувати алгоритм подій і тактику для майбутніх справ.

Ми прагнемо не лише проаналізувати загальний стан юридичної системи, а й маємо намір наголосити на впровадженні дисципліни «Юридичного документознавства» в архітектоніку європейського освітнього континууму за допомогою її інтеграції зі штучним інтелектом. Таке вдале поєднання має бути впроваджене в юридичну освіту країн ЄС, адже це може бути ефективним способом покращення процесу навчання та формування професійного світогляду юристів у майбутньому. Окреслимо деякі заходи, які можуть бути вжиті, на нашу думку (рис. 3).

І. І. Бочкова та К. М. Врублевська-Місюна (2025) підкреслюють широкий спектр можливостей використання штучного інтелекту в системі підготовки правників від персоналізованого підходу до навчання й адаптивних освітніх програм до автоматизованого оцінювання знань, застосування технологій віртуальної та доповненої реальності, розвитку інклюзивної освіти та використання аналітики великих даних у правничому консалтингу. Науковці зазначають, що такі інновації сприяють підвищенню якості освітнього процесу, своєчасному виявленню проблемних аспектів навчання й удосконаленню комунікації між усіма його учасниками. Водночас ці процеси зумовлюють необхідність посиленої уваги держави до питань правового врегулювання, захисту персональних даних і забезпечення прозорості алгоритмів ухвалення рішень. Саме тому важливим завданням є адаптація найкращих європейських практик, упровадження етичних стандартів, створення системи аудиту алгоритмів і незалежних органів контролю за дотриманням прав учасників освітнього процесу. Збалансована правова політика в цій сфері здатна гарантувати безпечне, етичне та справедливе використання штучного інтелекту в освіті, зберігаючи принципи академічної доброчесності та рівного доступу до знань (Bochkova, & Vrublevska-Misiuna, 2025).

Рис. 3. Заходи покращення системи юридичної освіти

Дослідники, окрім позитивного впливу нейромережевого потенціалу та цифрової трансформації суспільного ком'юніті, яке має адаптуватися до новітніх реалій, де штучний інтелект стає не лише інструментом для навчання, окреслюють чинники, що впливають на якість, успішність та академічну доброчесність. Вони також наголошують на питаннях етики й академічної доброчесності. Адже використання систем штучного інтелекту, відкриває потужні можливості для персоналізації навчання, розвитку аналітичних і дослідницьких навичок студентів-правників, підвищення ефективності освітнього процесу. ШІ наразі формує виклики для збереження принципів академічної доброчесності та об'єктивного оцінювання. У цьому контексті важливим є розроблення чітких нормативно-правових і етичних рамок використання штучного інтелекту в освіті, що забезпечать баланс між інноваційністю та відповідальністю. Сектор вищої освіти юристів має виробити системні підходи до інтеграції штучного інтелекту в освітню практику від оновлення освітніх програм до розроблення механізмів етичного регулювання його застосування (Androshchuk, & Maluha, 2024).

Для збалансованого впровадження потрібне системне переосмислення ролі юриста, перегляд бізнес-моделей юридичних фірм і створення правового середовища, яке враховує особливості ШІ. Автор висловлює думку (O'Brien, 2023), що успішне використання нейромережевого потенціалу в юридичній практиці можливе лише за умови поєднання технологій з людською експертизою, ретельного контролю і відповідних регулятивних рамок.

Важливою є думка С. Сербенюка (2024), який реформування юридичної освіти в Україні вивчає на рівні макрошарів євроінтеграційних процесів, що передбачає узгодження національної системи підготовки правників із міжнародними стандартами якості освіти та передовими європейськими практиками. Автор наголошує на необхідності зменшення перевантаження освітніх програм, водночас зберігаючи їхню якість. Розвиток юридичної освіти має бути спрямований на досягнення Цілей сталого розвитку ООН. Євроінтеграційне реформування освіти є не лише освітнім, а й стратегічним завданням держави, що забезпечує конкурентоспроможність українських правників у міжнародному правовому просторі.

Потрібно чітко визначити статус суб'єкта, відповідального за дії систем штучного інтелекту: чи це виробник, оператор, чи самостійно діючий алгоритм. Адже запровадження правил цивільної правової відповідальності має враховувати специфіку ШІ, наприклад якщо система працює автономно чи за участю людини. Необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу, враховувати міжнародні стандарти і адаптувати її до особливостей цифрових технологій (Velykanova, 2020).

Цифрові технології створюють сприятливі умови для переходу від традиційних лекцій і семінарів до активних, інтерактивних форм навчання, що більше відповідають сучасним освітнім потребам. Викладання за допомоги цифрових платформ дозволяє поєднувати історико-правовий зміст із мультимедійними ресурсами, моделюванням ситуацій, практичних кейсів, інтерактивними елементами, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу. Для успішної інтеграції цифрових інструментів необхідні підвищення цифрової компетентності викладачів, наявність методичної підтримки, а також врахування технічних і ресурсних можливостей освітньої установи. Існує потреба в адаптації освітніх програм і методик до цифрового середовища, а також у зосередженні уваги на питаннях доступності, включеності та підтримки студентів із різним рівнем технологічної підготовки (Vlasenko, 2024).

Штучний інтелект здатен суттєво покращити підготовку майбутніх правників: через адаптацію до технологічно насиченого середовища, підвищення ефективності й актуальності навчання. Проте ефективне застосування ШІ можливе лише за умови чіткої методики, впровадження внутрішніх правил закладу вищої освіти й належного

правового / етичного контролю (Zaiarnyi, & Illarionova, 2025).

Окрім суто юридичної сфери, ми також вважаємо, що використання штучного інтелекту для складання документів (зокрема й у контексті дисципліни «Юридичне документознавство») може спростити й автоматизувати процес створення різних типів юридичних документів. Пропонуємо деякі шляхи реалізації цього підходу (рис. 4).

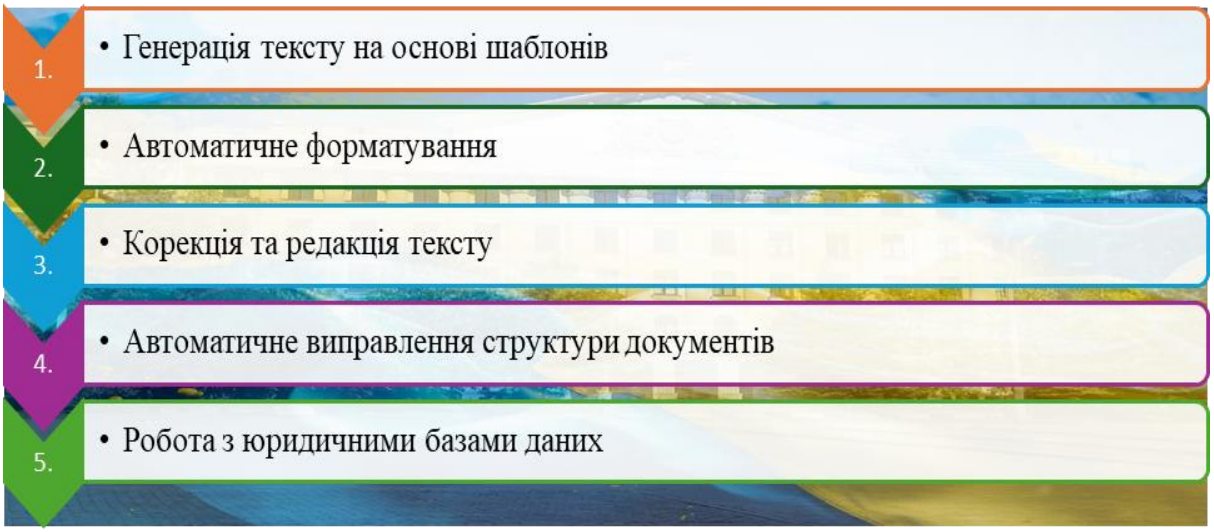

Рис. 4. Шляхи впровадження інструментів штучного інтелекту в освіту юристів

Насамперед штучний інтелект може допомогти у розпізнаванні стандартних шаблонів різних юридичних документів, наприклад договорів, заяв, клопотань тощо, після введення необхідних даних (наприклад назва сторін). Технічні помилки в юридичних документах ускладнюють роботу та процес оприлюднення. Зокрема, дублювання інформації, неправильне розташування розділів, відсутність необхідних елементів можуть бути відкореговані за допомогою інструментарію ШІ.

Використання штучного інтелекту для автоматизованого пошуку і аналізу інформації в юридичних базах даних є важливим напрямом, що сприяє ефективності під час складання документів. Наприклад, ШІ може шукати прецеденти, закони, нормативні акти тощо, які стосуються певної ситуації на локальному рівні.

Висновки

Отже, окреслені вище шляхи та пропозиції допоможуть покращити якість юридичної освіти та впровадити їх в європейський освітній простір, щоб забезпечити підготовку юристів, їхню готовність до викликів сьогодення за допомогою технологій штучного інтелекту. Саме ці інноваційні способи й тенденції зможуть суттєво розширити потенціал юридичної сфери, зробивши її ефективнішою та рентабельнішої. Вони забезпечують кращий доступ до правосуддя для людей, які можуть не мати ресурсів, щоб найняти адвоката, сприяють покращенню послуг та операцій для клієнтів і контрагентів, удосконаленню аналізу нормативно-правової бази, розширенню цього напряму в межах навчальної дисципліни «Юридичне документознавство».

References

[1] Androshchuk, A., & Maluha, O. (2024). The use of artificial intelligence in higher education: status and trends. *International Scientific Journal of Education and Linguistics*, 3(2), 27-35. DOI: 10.46299/j.isjel.20240302.04

[2] Artificial intelligence in jurisprudence: rapid growth expected. (2024). *Site "SPEKA"*. Retrieved from https://speka.media/stucnii-intelekt-v-yurisprudenciyi-ocikujetsya-strimke-zrostannya-9w8w 39

[3] Baaidzhy, M. (2023). The latest tools for legal education in the age of artificial intelligence. Legal *Scientific Electronic Journal,* 12, 233-239. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-12/57

[4] Bochkova, I.I., & Vrublevska-Misiuna, K.M. (2025). Legal regulation of the use of artificial intelligence in education: protecting the rights of students and teachers. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. *Series "Law",* 2(90), 23-29. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.2.3

[5] Bondarenko, O.O. (2024). The use of artificial intelligence in legal education. *Artificial intelligence in higher education*: *risks and prospects for integration: materials from the All-Ukrainian scientific and pedagogical advanced training course* (pp. 26-28). Lviv-Toruń: Liha-Pres.

[6] Fatima, D., Manar, A.T., Omnia, A.W., & Qassim, N. (2022). Artificial intelligence & crime prediction: A systematic literature review. *Social Sciences & Humanities Open,* 6. DOI: 10.1016/j.ssaho.2022.100342
[7] Joshua, A.T., & Horton, L. (2021). The Prominent Role of Artificial Intelligence in Law. *Annual Review of Law and Social Science,* 17, 363-383.
[8] Katkova, T.H. (2020). Artificial intelligence in Ukraine: legal aspects. *Law and Society,* 6, 46-55. DOI: 10.32842/2078-3736/2020.6.1.8
[9] Lexis+AI. (2024). *Site "LexisNexis".* Retrieved from https://www.lexisnexis.com/en-us/products /lexis-plus-ai.page
[10] LexisNexis law firm has developed artificial intelligence for document drafting. (2024). *Information and legal website.* Retrieved from https://yaizakon.com.ua/yuridichna-kompaniya-lexisnexis-rozrobila-shtuchnij-intelekt-dlya-skladannya-dokumentiv/
[11] Makedon, O.A. (2024). Ethical and legal aspects of the use of artificial intelligence in legal practice. *Current issues in domestic jurisprudence,* 1, 200-204. DOI: 10.32782/2408-9257-2024-1-37
[12] O'Brien, J. (2023). The Impact of Artificial Intelligence on Legal Practice: Challenges and Opportunities. *Harvard Law Review,* 136, 1124-1156. DOI: 10.33407/itlt.v105i1.5835
[13] Serbeniuk, S.O. (2024). Integration trends in the development of modern legal education as a parameter of human rights compliance. *Law and Safety,* 3(94), 21-32. DOI: 10.32631/pb.2024.3.02
[14] Velykanova, M.M. (2020). Artificial intelligence: legal issues and risks. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 27(4), 185-198. DOI: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.185-198
[15] Vlasenko, V.V. (2024). The use of digital technologies in teaching historical and legal disciplines. *Artificial intelligence in higher education: risks and prospects for integration*: *materials from the All-Ukrainian scientific and pedagogical advanced training course* (pp. 47-50). Lviv-Toruń: Liha-Pres.
[16] Zaiarnyi, O., & Illarionova, S. (2025). Artificial intelligence in legal education: improving the training of future specialists. *Information technologies and teaching aids,* 105(1), 158-177. DOI: 10.33407/itlt.v105i1.5835

Список використаних джерел

[1] Андрощук А., Малуга О. Використання штучного інтелекту у вищій освіті: стан та тенденції. *Міжнародний науковий журнал освіти та лінгвістики.* 2024. № 3 (2). С. 27–35. DOI: 10.46299/j.isjel.20240302.04
[2] Штучний інтелект в юриспруденції: очікується стрімке зростання. 2024. *SPEKA :* [сайт]. URL: https://speka.media/stucnii-intelekt-v-yurisprudenciyi-ocikujetsya-strimke-zrostannya-9w8w39
[3] Баайджи М. Новітні інструменти юридичної освіти у добу штучного інтелекту. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 12. С. 233–239. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-12/57
[4] Бочкова І. І., Врублевська-Місюна К. М. Правове регулювання використання штучного інтелекту в сфері освіти: захист прав студентів та викладачів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. № 2 (90). С. 23–29. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.2.3
[5] Бондаренко О. О. Використання штучного інтелекту в юридичній освіті. *Штучний інтелект у вищій освіті: ризики та перспективи інтеграції :* матеріали Всеукр. наук.-пед. підвищення кваліфікації (Львів–Торунь, 1 лип. – 11 серп. 2024 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 26–28.
[6] Fatima D., Manar A. T., Omnia A. W., Qassim N. Artificial intelligence & crime prediction: A systematic literature review. *Social Sciences & Humanities.* 2022. No. 6. DOI: 10.1016/j.ssaho.2022.100342
[7] Joshua A. T., Horton L. The Prominent Role of Artificial Intelligence in Law. *Annual Review of Law and Social Science*. 2021. No. 17. P. 363–383.
[8] Каткова Т. Г. Штучний інтелект в Україні: правові аспекти. *Право і суспільство.* 2020. № 6. С. 46–55. DOI: 10.32842/2078-3736/2020.6.1.8
[9] Lexis+AI. *LexisNexis :* [site]. 2024. URL: https://www.lexisnexis.com/en-us/products/lexis-plus-ai.page
[10] Юридична компанія LexisNexis розробила штучний інтелект для складання документів. *Інформаційно-юридичний сайт.* 2024. URL: https://yaizakon.com.ua/yuridichna-kompaniya-lexisnexis-rozrobila-shtuchnij-intelekt-dlya-skladannya-dokumentiv/
[11] Македон О. А. Етичні та юридичні аспекти використання штучного інтелекту у юридичній практиці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 1. С. 200–204. DOI: 10.32782/2408-9257-2024-1-37
[12] O'Brien J. The Impact of Artificial Intelligence on Legal Practice: Challenges and Opportunities. *Harvard Law Review*. 2023. No. 136. P. 1124–1156. DOI: 10.33407 /itlt.v105i1.5835
[13] Сербенюк С. О. Інтеграційні напрями розвитку сучасної юридичної освітияк параметра дотримання прав людини. *Право і безпека*. 2024. № 3 (94). С. 21–32. DOI: 10.32631/pb.2024.3.02
[14] Великанова М. М. Штучний інтелект: правові проблеми та ризики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 27 (4). С. 185–198. DOI: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.185-198

[15] Власенко В. В. Використання цифрових технологій у викладанні історико-правових навчальних дисциплін. *Штучний інтелект у вищій освіті: ризики та перспективи інтеграції :* матеріали Всеукр. наук.-пед. підвищення кваліфікації (Львів–Торунь, 1 лип. – 11 серп. 2024 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 47–50.
[16] Заярний О., Ілларіонова С. Застосування технологій штучного інтелекту для навчання майбутніх правників на прикладі ChatGPT: педагогічний, правовий і технологічний аспект. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2025. Т. 105. № 1. С. 158–177. DOI: 10.33407/itlt.v105i1.5835

BORTUN Karina
PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business Ukrainian and Foreign Languages of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID https://orcid.org/0000-0003-1223-347X

Ways of Integrating Legal Education into the European Educational Space: Implementation of Artificial Intelligence

Abstract. The paper considers ways of integrating legal education into the European educational space with an emphasis on the introduction of artificial intelligence). The analysis presents a modern vision of the introduction of neural networks into the educational process, particularly in the context of legal disciplines, which allows for increasing the effectiveness of training and adaptation of higher education seekers. We studied the opinions of scientists regarding the capabilities of neural networks in the vector of forming the educational component of future lawyers (in the context of the discipline «Legal Document Science»). The aim of the work is to analyse ways of integrating legal education into the European educational space, taking into account the challenges and opportunities presented by artificial intelligence. The importance of ethical, legal and managerial aspects of the use of artificial intelligence in the training of future lawyers is also emphasised, and recommendations for its effective implementation in the educational process are proposed. Artificial intelligence tools can be useful in identifying legal document templates, automated search, analysing information in legal databases, and searching for precedents at the local level. Therefore, lawyers must be able to do the above during their training in order to be in demand and competitive in the global era. At the same time, the possibilities of using artificial intelligence to optimise legal training, automate legal research and improve the teaching of legal disciplines are analysed. Particular attention is paid to the issues of artificial intelligence management in the field of legal education, in particular, the vision of ethical aspects, legal regulation and the need to adapt training programmes to European standards is systematised. Key challenges related to the integration of neural networks are identified, and recommendations for their effective implementation in the training of future lawyers are proposed.

Keywords: legal education; artificial intelligence; European educational space; management; digital technologies; legal regulation.

DOI: 10.33270/05257004.8
УДК 342.95:347.965(477)

ГВОЗДЮК Віталій*
доктор філософії в галузі права, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3798-8003;
ГОРБЕНКО Дар'я
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8403-224X

Сучасний адміністративно-правовий статус адвокатури в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання

Анотація. Досліджено сучасний адміністративно-правовий статус адвокатури в Україні як основного інституту забезпечення права на професійну правничу допомогу. Встановлено, що адвокатура посідає особливе місце в системі захисту прав і свобод людини, а її адміністративно-правовий статус охоплює такі елементи, як правоздатність, дієздатність, деліктоздатність і гарантії адвокатської незалежності. Акцентовано на нормативному закріпленні статусу адвокатури в Конституції України та Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також на практичних проблемах, які виникають під час реалізації цих законодавчих положень у сучасних умовах. Увагу зосереджено на впливі воєнного стану й суспільно-політичних викликів на діяльність адвокатів. Проаналізовано проблеми, що потребують невідкладного розв'язання: порушення порядку проведення обшуків у житлі чи іншому володінні адвокатів, недотримання гарантій адвокатської таємниці, обмежений доступ адвокатів до клієнтів, а також питання особистої безпеки представників професії. Доведено, що недоліки в правозастосуванні зумовлюють необхідність удосконалення законодавства й підвищення кваліфікації як адвокатів, так і правоохоронців. Запропоновано шляхи розв'язання зазначених проблем: удосконалення процесуальної процедури обшуку з обов'язковою участю представника органів адвокатського самоврядування, запровадження дисциплінарної відповідальності за зловживання правом на адвокатську таємницю, розширення гарантій доступу адвокатів до клієнтів у період воєнного стану, а також законодавче надання адвокатам права на використання засобів самозахисту. Визначено, що розвиток адвокатури має здійснюватися з огляду на положення європейських стандартів, зокрема Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката 2025 року, а також у контексті цифровізації правничої діяльності. Узагальнено, що адміністративно-правовий статус адвокатури знаходиться в стані динамічного розвитку, поєднуючи позитивні зрушення та низку проблемних аспектів. Подальше вдосконалення цього інституту повинно ґрунтуватися на балансі між незалежністю адвокатури, ефективністю захисту прав громадян і забезпеченням інтересів правосуддя.

Ключові слова: адвокат; адміністративно-правовий статус; адвокатська таємниця; гарантії незалежності; воєнний стан; правнича допомога; обшук.

Історія статті:
Отримано: 21.08.2025
Переглянуто: 25.09.2025
Прийнято: 27.10.2025

Рекомендоване посилання:
Гвоздюк В., Горбенко Д. Сучасний адміністративно-правовий статус адвокатури в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 79–87. DOI: 10.33270/05257004.8

*Відповідальний автор

© Гвоздюк В., Горбенко Д., 2025

Вступ

Становлення правової держави та розвиток громадянського суспільства в Україні неможливі без належного функціонування адвокатури як незалежного інституту, що забезпечує реалізацію права на професійну правничу допомогу. Адвокатура займає особливе місце в системі суб'єктів правозахисної діяльності, а її адміністративно-правовий статус є важливою передумовою реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина. Тому дослідження сучасного адміністративно-правового статусу адвокатури в Україні, виявлення проблем та визначення перспектив його розвитку є актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Матеріали та методи

Мета статті – схарактеризувати сучасний адміністративно-правовий статус адвокатури в Україні. Завдання: визначити проблеми сучасного адміністративно-правового статусу адвокатури в Україні та запропонувати шляхи їх вирішення.

В українській юридичній науці проблематика адміністративно-правового статусу адвокатури досліджувалася послідовно, зокрема після прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року[1]. Упродовж цього періоду вчені вивчали місце адвокатури в системі публічного управління правосуддям, гарантії адвокатської незалежності, питання дисциплінарної відповідальності й дотримання адвокатської таємниці. Останнім часом у цій сфері було проведено фундаментальні та/чи прикладні дослідження таких авторів, як Є. Бережної, А. Бірюкової, І. Босої, С. Весніна, В. Гвоздія, В. Заборовського, О. Коваля, О. Козлова та ін.

Специфіку адміністративно-правового статусу адвокатури в Україні науковці побіжно розглядали в контексті вивчення тенденцій розвитку функцій адвокатури загалом (Stefanchuk, 2022; Koval, 2023); аналізу питання професійної діяльності адвоката (Zaborovskyi, & Orlova, 2022); ролі органів адвокатського самоврядування (Habani, 2022); концепції вдосконалення організаційних основ адвокатури (Yalovyi, 2023). Водночас жодне з досліджень не відображає сучасного адміністративно-правового статусу адвокатури в Україні через швидкі темпи розвитку законодавства в цій сфері та нинішні реалії (воєнний стан, окупація частини територій України), а також не висвітлює широту представленої проблематики через вузький предмет дослідження. Тому постала необхідність схарактеризувати сучасний адміністративно-правовий статус адвокатури в Україні.

Результати й обговорення

Відповідно до ст. 131-2 Конституції України, для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність цього інституту гарантується[2]. З цього випливає, що передусім у разі виникнення конфліктних ситуацій між державою й особою, інтереси останньої буде надійно захищено спеціалістами у відповідній галузі права. Тому такий інститут є важливим для суспільства, що зумовлює постійне вдосконалення його адміністративно-правового статусу.

З метою об'єктивного визначення предмета дослідження необхідно визначити такі поняття: «статус», «правовий статус», «адміністративно-правовий статус». Відповідно до Нового тлумачного словника сучасної української мови, статус – це «законодавчо закріплене правове становище громадян, виборних або юридичних осіб» (Radchenko, & Orlov, 2010). Натомість у словнику іншомовних слів представлено таке визначення поняття «статус»: «(лат., становище): 1. юр. Правове становище осіб або організацій, установ тощо. 2. *С.* соціальний – становище індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп у соціальній системі. *С.* визначається відповідно до ознак, специфічних для цієї системи (економічних, професійних, етнічних тощо)» (Lukianiuk). У контексті нашого дослідження використовуватимемо юридичне тлумачення, що є доцільним.

Щодо правового статусу, то деякі вчені звужують його лише до сукупності прав та обов'язків особи (О. Зайчук, Н. Оніщенко (2006), Н. Шаптала та Г. Задорожня (2012, p. 121)). Цю категорію О. Скакун вважає ширшою та передбачає, окрім прав та обов'язків, іще й свободи та відповідальність (Skakun, 2001, p. 377). Водночас І. Литвин (2016) іще більше розширює цю категорію, зазначаючи, що правовий статус: 1) визначає становище суб'єкта в соціальній системі, проте лише в частині, яка регулюється правом; 2) положення суб'єкта та його роль у такій системі врегульовується нормами права, шляхом визначення прав, обов'язків та інших юридично значущих властивостей і характеристик суб'єкта, які сукупно встановлюють для останнього юридичні форми, порядок і межі реалізації ним своєї суспільно значущої поведінки (Lytvyn, 2016, p. 262). З огляду на те, що право – це система норм, а також те, що воно є загальною та широкою категорією, розрізняють різні його галузі, а саме: кримінальне, кримінальне процесуальне, господарське, господарське процесуальне, цивільне, цивільне процесуальне, адміністративне, адміністративне процесуальне тощо. Тому адміністративно-правовий статус є галузевим правовим статусом. У науці його визначають як

[1] Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

[2] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

комплекс прав і обов'язків, передбачених нормами адміністративного права. Елементами цього галузевого статусу є: правоздатність (мати права й обов'язки), дієздатність (мати здатність набувати й реалізовувати права, обов'язки) та деліктоздатність (здатність нести юридичну відповідальність). Водночас, як зазначалося, доцільно виокремлювати ще такий елемент, як інші юридично значущі властивості й характеристики суб'єкта. Тому що адвокатура є незалежним від держави органом (ст. 131-2 Конституції України[1] та ст. 5 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»[2]), а це означає, що її наділено гарантіями діяльності, які їй забезпечує держава.

Спеціальним законом, який безпосередньо регламентує правові засади організації та діяльності адвокатури й здійснення адвокатської діяльності в Україні, є Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року. Згідно зі ст. 2 Закону, адвокатура України – «недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва й надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації та діяльності адвокатури в порядку, установленому цим Законом. Адвокатуру України складають усі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність» [3]. Тобто у сфері адміністративних правовідносин адвокатура є тим інститутом, який: 1) здійснює захист; 2) представництво; 3) надає різні види правничої допомоги особі, зокрема й у правовідносинах з державою.

Основою адміністративно-правового статусу адвокатури є її адміністративна правосуб'єктність. Складниками адміністративної правосуб'єктності адвокатури є її здатність мати права й обов'язки у сфері адвокатської діяльності (адміністративна правоздатність), реалізовувати надані права й обов'язки у сфері адвокатської діяльності (адміністративна дієздатність). Правоздатність адвокатури з'явилася з моменту її становлення як спеціального суб'єкта, тобто від видання відповідного нормативно-правового акта, а припинення – від моменту ліквідації такого суб'єкта, тобто теж видання відповідного правового акта. Окрім цього, адвокатура в особі адвокатів чи адвокатського самоврядування здатна нести юридичну відповідальність у разі порушення законодавства України (адміністративна деліктоздатність).

З огляду на те, що до складу адвокатури України належать усі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність, а також те, що в Україні з метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності діє адвокатське самоврядування (ч. 2 та 3 ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»[4]), то правосуб'єктність адвокатури передбачено в ст. 131-2 Конституції України («виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення»[5]), а також у профільному Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме: під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики й договором про надання правничої допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правничої допомоги, зокрема: збирати відомості, необхідні для надання правничої допомоги; звертатися із запитами до органів державної влади й місцевого самоврядування; користуватися інформацією з відкритих державних реєстрів; зустрічатися з клієнтом без обмежень у часі та кількості зустрічей; надавати правничу допомогу в судах усіх юрисдикцій тощо (ст. 20), а також у ході здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний: дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики; невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів; підвищувати свій професійний рівень; виконувати рішення органів адвокатського самоврядування тощо (ст. 21). Права й обов'язки адвокатського самоврядування регулюються в розділі VII указаного Закону[6]. Щодо юридичної відповідальності, то кожен адвокат, а також адвокатське самоврядування несуть юридичну відповідальність у визначених законом межах. Наприклад, відповідно до розділу VII Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат піддається дисциплінарній відповідальності в разі: невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; порушення присяги адвоката України; порушення правил адвокатської етики тощо[7]. Своєю чергою адвокатське самоврядування теж може нести юридичну відповідальність, наприклад, адміністративно-правову, за випадків скасування його рішення в судовому порядку про притягнення до дисциплінарної відповідальності певного адвоката.

Щодо такого елемента адміністративно-правового статусу адвокатури, як забезпечення гарантій її діяльності державою, то вважаємо

[1] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text;

[2] Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

[3] Там само.

[4] Там само.

[5] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[6] Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

[7] Там само

слушною думку В. Заборовського та В. Манзюка (2019), що такий складник правового статусу охоплює сукупність умов, способів і засобів, закріплених у законодавстві, що спрямовано на забезпечення належної реалізації всіх інших елементів такого статусу задля створення відповідних умов надання професійної правничої допомоги (Zaborovskyi, & Manziuk, 2019, p. 146). Тобто це та сукупність умов, засобів і способів, що забезпечують професійні права адвоката, захищаючи його від необґрунтованих і безпідставних втручань у його діяльність і тиску на нього, створюючи належні умови для надання ефективної правничої допомоги. Перелік таких гарантій передбачено у ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», серед яких визначено такі: забороняються будь-які втручання й перешкоди здійсненню адвокатської діяльності; забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних зі здійсненням адвокатської діяльності; забороняється втручання в приватне спілкування адвоката з клієнтом; забороняється втручання в правову позицію адвоката; орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону; забороняється ототожнення адвоката з клієнтом тощо[1].

Сучасне адміністративно-правове регулювання діяльності адвокатури формується в умовах складної політичної, економічної та культурної ситуації. Уся правова система України перебуває під пильною увагою суспільства, міжнародних експертів і світової спільноти загалом. Процес інтеграції України до Європейського Союзу вимагає гармонізації національного законодавства з європейськими нормами, водночас пріоритетним є забезпечення прав і свобод людини та громадянина. У цих обставинах адвокатура має виступати прикладом для суспільства, а її роль варто посилити шляхом обов'язкової участі адвокатів у підготовці й узгодженні законопроєктів, що стосуються захисту прав громадян (Shkrebets, 2016, p. 126). Попри те, що наукові розвідки Є. Шкребеця (2016) було представлено ще 2016 року, вони досі є актуальними.

Своєю чергою в грудні 2023 року В. Ватрас (2024) зауважив, що «з початком повномасштабної агресії росії на території України перед адвокатурою й адвокатами України постали нові виклики. Справедливість українського правосуддя, принципи та засади функціонування правової держави доводиться відстоювати в нових умовах, коли українське суспільство через війну зазнало стільки болю та страждань». Учений акцентував, що наразі в підкомітеті та в комітеті правової політики Верховної Ради України на порядку денному розглядають такі законодавчі ініціативи, які стосуються: 1) запровадження спрощеної системи оподаткування адвокатами, які працюють індивідуально; 2) можливості надати адвокатам зброю для самозахисту; 3) посилення гарантій адвокатської діяльності, зокрема під час обшуку, якими передбачаються більш дієві механізми забезпечення участі представників ради регіону в ході обшуку й збільшення їх повноважень під час того, коли обшук безпосередньо проводиться в приміщенні чи в офісі адвоката; 4) надання спрощеної можливості набути статус адвоката колишнім працівникам правоохоронних органів, суддям, прокурорам (Vatras, 2024).

З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України адвокатура зазнала таких основних змін:

– установлено процесуальні наслідки для адвокатів за несвоєчасну реєстрацію електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі[2];

– практичні реалії сьогодення зумовили підвищення вимог до кібербезпеки робочих середовищ адвокатів і їх клієнтів, а також акцентували на цифрових технологіях, що надають можливість забезпечувати безперервність правосуддя (McKenzie, 2025);

– перенесено фокус з декларативності гарантій адвокатської діяльності на забезпечення реальних гарантій, зокрема ухвалення Верховною Радою України законопроєкту (знаходиться на підписі в Президента України), що передбачає юридичну відповідальність за ототожнення адвоката з клієнтом[3];

– Радою Європи прийнято європейський стандарт, що регулює діяльність адвоката, а саме Конвенцію про захист професії адвоката від 12 березня 2025 року (іще не ратифікована Україною)[4].

Попри позитивні зрушення у сфері вдосконалення діяльності адвокатури в Україні, є

[1] Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

[2] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами : Закон України від 29 черв. 2023 р. № 3200-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text

[3] Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності : проєкт Закону України від 16 груд. 2024 р. № 12320. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/ 45435

[4] Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката : міжнар. док. від 12 берез. 2025 р. URL: https://unba.org.ua/news/10046-konvenciya-radi-evropi-pro-zahist-profesii-advokata-tekst-ukrains-koyu.html

проблеми, що потребують оперативного розв'язання, серед яких слід виокремити такі:

– останнім часом фіксуються випадки порушення порядку проведення обшуку в житлі чи іншому володінні адвоката, що зумовлює порушення гарантій адвокатської діяльності[1];

– з одного боку, почастішали випадки порушення адвокатської таємниці правоохоронними органами[2], а з іншого – зловживання адвокатами положеннями законодавства про адвокатську таємницю[3];

– обмежений доступ адвоката для надання правничої допомоги клієнту в умовах воєнного стану[4];

– ті, які стосуються особистої безпеки адвокатів.

Вирішення таких проблем потребує комплексного підходу із залученням не лише адвокатури, а й органів державної влади:

1) з огляду на те, що повідомлення ради адвокатів регіону й участь її представника щодо проведення обшуку в адвоката є пропорційним заходом обмеженню окремих прав і свобод останнього, значна частина законного порядку проведення цієї процесуальної дії залежить від дій правоохоронних органів. Тому переконані, що такий порядок підготовки правоохоронних кадрів і підвищення їх кваліфікації потребує вдосконалення й інноваційних рішень, зокрема таких, як: організація спільних наукових заходів правоохоронних органів з органами адвокатського самоврядування, залучення адвокатів зі значним практичним досвідом до окремих бінарних занять, зокрема в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку майбутніх правоохоронців. Крім цього, як зазначає суддя Великої Палати Верховного Суду Г. Крет, Кримінальний процесуальний кодекс України слід доповнити положеннями щодо особливостей проведення обшуку в адвокатів, як це передбачено в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також у разі неприбуття представника ради адвокатів регіону на обшук, про який було завчасно повідомлено, задля забезпечення мінімальних гарантій адвокатської діяльності варто було б законодавчо закріпити додаткову гарантію, а саме: залучення понятих з юридичною освітою й відповідним стажем роботи в галузі права[5];

2) проблему порушення адвокатської таємниці правоохоронними органами, як уже зазначалося, може бути вирішено вдосконаленням порядку підготовки таких кадрів і підвищення їх кваліфікації. Зокрема, йдеться про акцентування на фактах уже допущених порушень і роз'яснення механізмів їх недопущення в майбутньому. Водночас доцільним є запровадження інноваційних рішень у сфері організації правоохоронної діяльності. Щодо зловживання адвокатами положеннями законодавства про адвокатську таємницю, то необхідно вдосконалити порядок підвищення їх кваліфікації. Крім того, доцільно передбачити в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дисциплінарну відповідальність за зловживання правом на адвокатську таємницю, оскільки вона є передусім гарантією захисту прав клієнта, а не особистим «привілеєм» адвоката. Використання інформації або носіїв даних, які не містять відомостей, що становлять адвокатську таємницю, для затягування процесу чи приховування інформації порушує баланс між правом на захист та інтересами правосуддя;

3) особливо актуальною є проблема забезпечення доступу адвоката до клієнта для надання

---

[1] Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27 лип. 2023 р. № 91/5681/23. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=112539739&red=1000032de4bfdcc5f301ab87ef78719ae21022&d=5; Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 9 черв. 2023 р. № 11-сс/991/420/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111491928

[2] Ухвала Центрального районного суду міста Миколаєва від 18 серп. 2025 р. № 1-кп/490/1391/2025. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129634781; Ухвала Київського апеляційного суду від 31 лип. 2025 р. № 761/21827/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129361744

[3] Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 17 лип. 2023 р. № 11-сс/991/435/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112337033; Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 12 лип. 2023 р. № 11-сс/991/416/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112190987; Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 4 трав. 2023 р. № 11-сс/991/216/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110728086; Зловживання гарантіями адвокатської діяльності знецінює значення самих гарантій та негативно впливають на авторитет інституту адвокатури. *ADVOKAT POST* : [сайт]. 2023. URL: https://advokatpost.com/zlovzhyvannia-harantiiamy-advokatskoi-diialnosti-znetsiniuie-znachennia-samykh-harantij-ta-nehatyvno-vplyvaiut-na-avtorytet-instytutu-advokatury/

[4] Зловживання гарантіями адвокатської діяльності знецінює значення самих гарантій та негативно впливають на авторитет інституту адвокатури. *ADVOKAT POST* : [сайт]. 2023. URL: https://advokatpost.com/zlovzhyvannia-harantiiamy-advokatskoi-diialnosti-znetsiniuie-znachennia-samykh-harantij-ta-nehatyvno-vplyvaiut-na-avtorytet-instytutu-advokatury/; Чому не всі адвокати можуть пересуватися містом під час комендантської години? *Національна асоціація адвокатів* : [сайт]. URL: https://unba.org.ua/news/8159-chomu-ne-vsi-advokati-mozhut-peresuvatisya-mistom-pid-chas-komendants-koi-godini.html

[5] Суддя ВП ВС розповіла про вдосконалення механізмів забезпечення гарантій адвокатської діяльності при проведенні обшуку. *Верховний Суд :* [сайт]. 2021. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1234302/

правничої допомоги, яка вимагає оперативного вирішення. До кінця червня 2023 року цю проблему частково була вирішено. Часткове врегулювання цього питання відбулося в червні 2023 року: 24 червня 2023 року постановою Кабінету Міністрів України № 630 було внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» від 8 липня 2020 року. Згідно з ними, «дозволяється перебування у визначений період доби на вулицях і в інших громадських місцях, де запроваджено комендантську годину, без виданих перепусток …адвокатам, призначеним регіональними/міжрегіональними центрами з надання безоплатної правничої допомоги для надання безоплатної вторинної правничої допомоги затриманим у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, особам, час прибуття до яких припадає на визначений період доби, зокрема на власних транспортних засобах»[1]. Водночас ці зміни фактично обмежили право затриманої особи на вільний вибір захисника, оскільки вона не може скористатися допомогою адвоката, який не співпрацює із системою безоплатної правничої допомоги, а отже, не має права на таке пересування. У результаті було порушено право особи на вільний вибір захисника та принцип рівного доступу до правової допомоги (ст. 59 Конституції України), а також принцип незалежності й рівності адвокатів у професії (ст. 131-2 Конституції України). З огляду на це, доцільно внести відповідні зміни до постанови Кабінету Міністрів України № 573, поширивши зазначене право на всіх адвокатів;

4) щодо особистої безпеки адвокатів, то неодноразово це питання намагалися вирішити як науковці, так і юристи-практики. Нині для захисту свого життя та здоров'я журналістам, членам громадських формувань, народним депутатам, державним службовцям, працівникам право-охоронних органів і їх близьким родичам, працівникам суду та їх близьким родичам, військовослужбовцям (крім тих, які проходять строкову військову службу), особам, які беруть участь у кримінальному судочинстві, – гарантується право на придбання, зберігання, облік, використання й застосування пристроїв національного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів. Тобто адвокати наразі не мають такого права. Водночас слушно наголошує Асоціація правників України: «на адвокатів часто здійснюється тиск і вчиняються напади – про це зазначено й у доповіді Міжнародного товариства прав людини «Право на справедливий суд в Україні» від 2019 року, а також у звіті Місії Міжнародної комісії юристів в Україні від квітня 2020 року зауважено, що на адвокатів часто здійснюється тиск та вчиняються напади»[2]. З огляду на це, 19 січня 2021 року було зареєстровано проєкт Закону про внесення змін до ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо гарантій адвокатської діяльності, яким пропонувалось внести зміни в частині гарантування згаданого вище права. Проте станом на сьогодні законопроєкт досі перебуває на розгляді у відповідному комітеті Верховної Ради. Згідно з даними Національної асоціації адвокатів України, 2022 року зареєстровано 15 кримінальних проваджень за фактами втручання в діяльність адвокатів, 2023 року – 46, 2024 року – також 46[3], а лише за перше півріччя 2025 року було зафіксовано 43 звернення про порушення професійних прав[4]. Така тенденція засвідчує зростання загроз незалежності адвокатської діяльності. У зв'язку з цим доцільно внести зміни до законодавства України, надавши адвокатам, які здійснюють професійну діяльність, право на використання засобів несмертельної дії для самозахисту.

Висновки

Отже, дослідження сучасного адміністративно-правового статусу адвокатури в Україні дає підстави стверджувати, що цей інститут є основним гарантом реалізації конституційного права на професійну правничу допомогу та важливим складником функціонування правової держави. Адміністративно-правовий статус адвокатури охоплює комплекс елементів – правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, систему гарантій незалежності та самоврядування, які забезпечують її ефективну діяльність у взаємодії з державними органами й суспільством.

Водночас в умовах воєнного стану, посилення суспільних викликів і процесів євро-

[1] Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лип. 2020 р. № 573. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#n8

[2] Травматична зброя для адвокатів: комітет АПУ підтримав законопроєкт № 4612. *Асоціація правників України* : [сайт]. 2021. URL: https://uba.ua/ukr/news/8510

[3] Захист адвокатів – захист правосуддя: відповіді на побоювання щодо нового закону. *Національна Асоціація адвокатів України* : [сайт]. URL: https://unba.org.ua/publications/10738-zahist-advokativ-zahist-pravosuddya-vidpovidi-na-poboyuvannya-shodo-novogo-zakonu.html

[4] Звіт Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ за І півріччя 2025 року. 2025. 24 с. *Асоціація правників України* : [сайт]. URL: https://surl.li/zumjiq

інтеграції виявлено низку проблем: порушення порядку проведення обшуків у адвокатів, недотримання гарантій адвокатської таємниці, обмеження доступу адвокатів до клієнтів, а також загрози особистій безпеці адвокатів. Їх подолання потребує комплексного підходу, що має передбачати як удосконалення професійної підготовки правоохоронців, так і підвищення стандартів професійної відповідальності адвокатів, реформування дисциплінарної процедури, а також законодавче розширення гарантій їх безпеки.

Отже, сучасний адміністративно-правовий статус адвокатури в Україні перебуває в стані динамічного розвитку, що поєднує позитивні зрушення й наявність проблемних питань. Надалі розвиток цього інституту має здійснюватися на основі балансу між незалежністю адвокатури, ефективністю захисту прав громадян і забезпеченням інтересів правосуддя.

References

[1] Habani, I.I. (2022). Administrative and legal status of the national bar of Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 72(2). DOI: 10.24144/2307-3322.2022.72.42

[2] Koval, O.M. (2023). Some problems and prospects of reforming the institute of advocacy in Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 647-651. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-4/156

[3] Lukianiuk, V. *Dictionary of foreign words: explanatory dictionary*. Retrieved from https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D1%F2%E0%F2%F3%F1

[4] Lytvyn, I.I. (2016). Administrative and Legal Relations in the Sphere of Educational Services. *Doctor's thesis.* Zaporizhzhia. Retrieved from https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/11/3.pdf

[5] McKenzie, B. (2025). *Ukrainian Laws in Wartime: Guide for International and Domestic Businesses* (3rd, ed.). Retrieved from https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/guides/2025/guide-to-ukrainian-laws-in-wartime-september-2025.pdf?utm_source=chatgpt.com

[6] Radchenko, I.O., & Orlova, O.M. (2010). *New explanatory dictionary of the modern Ukrainian language.* Kyiv: Holiaka V.M.

[7] Shaptala, N.K., & Zadorozhnia, H.V. (2012). *Constitutional law of Ukraine.* Dnipropetrovsk: LizunovPress.

[8] Shkrebets, Ye.F. (2016). Ways to improve administrative legislation to ensure the activities of the bar in Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 2, 122-127. Retrieved from http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/02/25.pdf

[9] Skakun, O.F. (2001). *Theory of State and Law.* Kharkiv: Konsum.

[10] Stefanchuk, M. (2022). Trends in the Development of the Functions of the Bar in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series "Law",* 69, 429-437. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.69.71

[11] Vatras, V.A. (2024). Welcome speech. *The Bar of Ukraine: Current State and Development Prospects:* Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference (pp. 10-12). Kharkiv: New Law University named after Ya. Mudrogo. Retrieved from https://salo.li/54271C3

[12] Yalovyi, O.O. (2023). Concept of improving the organizational foundations of the bar. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 5, 228-234. DOI: 10.32844/2618-1258.2023.5.39

[13] Zaborovskyi, V.V., & Manziuk, V.V. (2019). To the Definition of the Concept of "Guarantees for Lawyers' Activities". *The Rule of Law: History, Modernity and Prospects for Formation in Ukraine:* Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (pp. 144-147). Uzhgorod: Uzhgorod. National University. Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9696257-bfff-454b-9efd-660a4b6e621a/content

[14] Zaborovskyi, V.V., Orlova, O.S., & Manziuk, V.V. (2022). Peculiarities of the professional activity of a lawyer and the Ukrainian advocacy in conditions of martial law. *Analytical and Comparative Law*, 3, 279-285. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.03.50

[15] Zaichuk, O.V., & Onishchenko, N.M. (2006). *Theory of state and law. Academic course.* Kyiv: Yurinkom Inter. Retrieved from http://ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/402.htm

Список використаних джерел

[1] Габані І. І. Адміністративно-правовий статус національної адвокатури України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2022. Вип. 72. Ч. 2. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.72.42

[2] Коваль О. М. Деякі проблеми та перспективи реформування інституту адвокатури в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 4. С. 647–651. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-4/156

[3] Лук'янюк В. Словник іншомовних слів : тлумачний словник. URL: https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D1%F2%E0%F2%F3%F1

[4] Литвин І. І. Адміністративно-правові відносини у сфері надання освітніх послуг : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2016. 428 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/11/3.pdf
[5] McKenzie B. Ukrainian Laws in Wartime: Guide for International and Domestic Businesses. 3rd edition. 3 September 2025. URL: https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/guides/2025/guide-to-ukrainian-laws-in-wartime-september-2025.pdf?utm_source=chatgpt.com
[6] Новий тлумачний словник сучасної української мови / уклад.: І. О. Радченко, О. М. Орлова. Київ : Голяка В. М., 2010. 626 с.
[7] Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навч. посіб. Дніпропетровськ : ЛізуновПрес, 2012. 472 с.
[8] Шкребець Є. Ф. Шляхи вдосконалення адміністративного законодавства щодо забезпечення діяльності адвокатури в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 122–127. URL: http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/02/25.pdf
[9] Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
[10] Стефанчук М. Тенденції розвитку функцій адвокатури в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2022. № 69. С. 429–437. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.69.71
[11] Ватрас В. А. Вітальна промова. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 14 груд. 2023 р.). Харків : НЮУ ім. Я. Мудрого, 2024. С. 10–12. URL: https://salo.li/54271C3
[12] Яловий О. О. Концепція удосконалення організаційних основ адвокатури. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2023. Вип. 5. С. 228–234. DOI: 10.32844/2618-1258.2023.5.39
[13] Заборовський В. В., Манзюк В. В. До дефініції поняття «гарантії адвокатської діяльності». *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 15–16 лют. 2019 р.). Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2019. С. 144–147. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9696257-bfff-454b-9efd-660a4b6e621a/content
[14] Заборовський В. В., Орлова О. С., Манзюк В. В. Особливості професійної діяльності адвоката та української адвокатури в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 3. С. 279–285. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.03.50
[15] Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. URL: http://ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/402.htm

HVOZDIUK Vitalii
Doctor of Philosophy in Law, Senior Research Fellow of the Research Laboratory on Crime Prevention Problems of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3798-8003;
HORBENKO Daria
PhD in Law, Senior Research Fellow of the Department of Organization of Scientific Activities of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8403-224X

The Current Administrative and Legal Status of the Bar in Ukraine: Problems and Ways to Solve Them

Abstract. The article examines the current administrative and legal status of the bar in Ukraine as a key institution for ensuring the right to professional legal assistance. It has been established that the bar occupies a special place in the system of protection of human rights and freedoms, and its administrative and legal status covers such elements as legal capacity, capacity to act, capacity to commit offences, guarantees of independence and bar self-government. Attention is focused on the normative consolidation of the status of the bar in the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine ‘On the Bar and Legal Practice’,

as well as on practical problems that arise during the implementation of these provisions in modern conditions. Particular attention is paid to the impact of martial law and socio-political challenges on the activities of attorneys. Problems requiring urgent solutions are analysed: violations of the procedure for conducting searches in the homes or other premises of attorneys, failure to comply with guarantees of attorney-client privilege, limited access of attorneys to clients, as well as issues of personal safety of representatives of the profession. The author emphasizes that the existing shortcomings in law enforcement necessitate the improvement of legislation and the professional development of both attorneys and law enforcement officers. The author proposed ways to solve the these problems: improving the procedural process of searches with the mandatory participation of a representative of the bar self-government bodies, introducing disciplinary liability for abuse of the right to attorney-client privilege, expanding guarantees of access for attorneys to their clients during martial law, and legislatively granting attorneys the right to use means of self-defence. It is emphasised that the development of the bar should be carried out in accordance with European standards, in particular the provisions of the Council of Europe Convention on the Protection of the Legal Profession (2025), as well as in the context of the digitalisation of legal practice. The author concluded that the administrative and legal status of the legal profession is in a state of dynamic development, combining positive changes and a number of problematic aspects. Further improvement of this institution should be based on a balance between the independence of the legal profession, the effectiveness of protecting citizens' rights and ensuring the interests of justice.

Keywords: attorney; administrative and legal status; attorney-client privilege; guarantees of independence; martial law; legal aid; search.

DOI: 10.33270/05257004.9
УДК 342.9:351.74:343.85

ГОРБУНОВА Оксана*
кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-0722-6867

Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені ст. 178 КУпАП, під час воєнного стану: теоретичний і практичний аналіз

Анотація. У статті всебічно проаналізовано з теоретичного і практичного погляду адміністративну відповідальність за правопорушення, передбачені ст. 178 Кодексу України про адміністративні правопорушення, з огляду на особливості правового режиму воєнного стану, запровадженого у зв'язку зі збройною агресією російської федерації. Акцентовано, що поява особи в стані алкогольного сп'яніння в публічних місцях або розпивання алкогольних напоїв у заборонених місцях у воєнний час становить підвищену суспільну небезпеку, оскільки може зумовлювати порушення комендантських обмежень, ускладнювати реагування на сигнали повітряної тривоги та створювати додаткові ризики для громадської безпеки. Проаналізовано динаміку правопорушень у 2022–2024 роках, яка свідчить про суттєве збільшення їх кількості, передусім у регіонах, наближених до зон ведення бойових дій. Висвітлено особливості діяльності Національної поліції України щодо виявлення, фіксації та документування таких правопорушень, зокрема проблеми формального підходу до складання протоколів, недостатності відеофіксації та складнощів у підтвердженні повторності діянь. Увагу зосереджено на аналізі актуальної судової практики Єдиного державного реєстру судових рішень, яка демонструє тенденцію до суворішого оцінювання поведінки осіб у стані сп'яніння під час воєнного стану та посилення вимог до доказової бази. На основі порівняння із законодавством Польщі, Литви та Німеччини запропоновано напрями вдосконалення українського законодавства та практики правозастосування, як-от: уточнення переліку заборонених місць, підвищення санкцій, запровадження обов'язкової відеофіксації та розширення превентивних повноважень поліції. Сформульовано висновок про нагальну потребу комплексного оновлення підходів держави до протидії алкогольним правопорушенням під час воєнного стану.

Ключові слова: адміністративна відповідальність; громадський порядок; алкогольне сп'яніння; воєнний стан; Національна поліція; правопорушення.

Історія статті:
Отримано: 11.08.2025
Переглянуто: 17.09.2025
Прийнято: 20.10.2025

Рекомендоване посилання:
Горбунова О. Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені ст. 178 КУпАП, під час воєнного стану: теоретичний і практичний аналіз. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 88–95. DOI: 10.33270/05257004.9

*Відповідальний автор

© Горбунова О., 2025

Вступ

Забезпечення громадського порядку та безпеки під час воєнного стану є одним із ключових завдань держави та її правоохоронних органів. Запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку зі збройною агресією російської федерації супроводжується значним підвищенням ризиків для публічної безпеки, посиленням соціальної напруги та трансформацією поведінкових моделей громадян. У таких умовах особливого значення набуває превентивна діяльність Національної поліції України, спрямована на недопущення правопорушень, що можуть створити загрозу для життя, здоров'я та безпеки населення.

Однією з актуальних категорій правопорушень у цей період є діяння, передбачені ст. 178 КУпАП, зокрема розпивання пива, алкогольних та слабоалкогольних напоїв у заборонених місцях, а також поява в громадських місцях у стані алкогольного сп'яніння. Під час воєнного стану такі діяння набувають підвищеної суспільної небезпеки, адже можуть впливати на здатність громадян реагувати на сигнали повітряної тривоги, дотримуватися комендантської години, виконувати законні вимоги працівників поліції та уникати небезпечних ситуацій.

Огляд літератури

Проблематику адміністративної відповідальності під час забезпечення громадського порядку послідовно висвітлено в наукових дослідженнях. Зокрема, В. К. Колпаков (2011) аналізує фундаментальні засади адміністративно-деліктного права, акцентуючи на механізмах притягнення до відповідальності. Ю. П. Битяк та О. М. Бандурка (2019) підкреслюють роль адміністративно-правових засобів у підтриманні публічної безпеки в діяльності правоохоронних органів. Подальший розвиток підходів до правового регулювання у цій сфері простежується у працях М. І. Іншина (2020), що підтверджує сталість наукового інтересу до проблематики забезпечення громадського порядку.

Окремі питання, пов'язані з появою осіб у стані алкогольного сп'яніння в громадських місцях, досліджували в контексті превентивної діяльності поліції та дотримання норм громадської моралі. Проте зазначені праці були підготовлені до початку повномасштабної війни й не враховують специфіку правового режиму воєнного стану та пов'язаних із ним додаткових обмежень для населення.

Наукових робіт, що всебічно аналізують правозастосування ст. 178 КУпАП у період збройної агресії рф, на сьогодні практично немає. Це обумовлює потребу в сучасному комплексному дослідженні цієї проблематики з огляду на статистику, судову практику та зміни в діяльності Національної поліції.

Попри наявність праць, присвячених адміністративній відповідальності та забезпеченню громадської безпеки, низка аспектів правозастосування ст. 178 КУпАП в умовах воєнного стану залишається недостатньо дослідженою. По-перше, не вивчено зміну суспільної небезпеки діянь, пов'язаних із появою у стані алкогольного сп'яніння у період дії воєнного стану. По-друге, бракує комплексних праць щодо особливостей діяльності Національної поліції у воєнний час, зокрема стосовно документування правопорушень та розширення превентивних повноважень. По-третє, науковці ще не досліджували статистичні тенденції 2022–2024 років, які демонструють суттєве зростання кількості протоколів за ст. 178 КУпАП. По-четверте, бракує аналізу судової практики ЄДРСР у воєнний період, у якій виявлено численні труднощі щодо доказування та кваліфікації складу правопорушення.

Метою статті є комплексний науковий аналіз адміністративної відповідальності за правопорушення, передбачені ст. 178 КУпАП з огляду на особливості правового режиму воєнного стану. Для цього передбачено виконання таких завдань:

1) охарактеризувати правову природу та особливості складу правопорушення, визначеного ст. 178 КУпАП;

2) проаналізувати вплив воєнного стану на динаміку та суспільну небезпеку алкогольних правопорушень;

3) узагальнити статистичні показники діяльності Національної поліції у 2022–2024 роках;

4) дослідити актуальну судову практику застосування ст. 178 КУпАП;

5) визначити ключові проблеми доказування та документування;

6) здійснити порівняльно-правовий аналіз законодавства Польщі, Литви та Німеччини;

7) сформулювати пропозиції вдосконалення законодавства та практики діяльності поліції України.

Матеріали й методи

Нормативно-правові засади адміністративної відповідальності за правопорушення, передбачені ст. 178 КУпАП. Згідно з цією статтею, встановлено адміністративну відповідальність за розпивання пива, алкогольних та слабоалкогольних напоїв у заборонених місцях, а також за появу в громадських місцях у стані алкогольного сп'яніння, що ображає людську гідність і громадську мораль. Норма складається з трьох частин, які диференціюють відповідальність залежно від повторності та характеру діяння.

Правове регулювання охорони громадського порядку ґрунтується на законах України «Про

Національну поліцію»[1], «Про правовий режим воєнного стану»[2], а також на підзаконних актах МВС, які регулюють застосування превентивних заходів. Воєнний стан розширює повноваження поліції, встановлюючи додаткові обмеження щодо пересування та перебування громадян у публічних місцях.

Норми ст. 178 КУпАП є найбільш уживаними в практиці забезпечення громадського порядку, оскільки випадки алкогольного сп'яніння часто супроводжують інші порушення, зокрема насильницького чи хуліганського характеру, що підкреслюється й у дослідженнях В. К. Колпакова (2011).

Результати й обговорення

Особливості кваліфікації правопорушень за ст. 178 КУпАП. Правозастосовна практика демонструє такі ключові проблеми:

1. Питання визначення «заборонених місць» значною мірою врегульовано локальними правилами благоустрою, що нерідко призводить до необізнаності громадян та ускладнює доведення факту порушення. Цю проблему відображено і в судовій практиці, де в рішенні Солом'янського районного суду м. Києва[3] було зазначено, що брак конкретного посилання на нормативний акт, який установлює заборону, перешкоджає належній кваліфікації діяння.

2. Оцінювання поведінки, що «ображає людську гідність», у судовій практиці є неоднозначним. У рішенні Солом'янського районного суду м. Києва у справі № 760/1215/23 суд дійшов висновку, що сам факт перебування особи в стані алкогольного сп'яніння без виявів агресії не утворює складу адміністративного правопорушення[4]. Водночас в іншому рішенні Окружного адміністративного суду м. Києва у справі № 640/789/22 наголошено, що в умовах воєнного стану саме перебування у стані сп'яніння можна вважати підвищеним ризиком для громадської безпеки[5].

3. Доведення стану алкогольного сп'яніння має свої особливості. Законодавство не вимагає обов'язкового медичного огляду, а належними доказами можуть бути адміністративний протокол та пояснення свідків. Водночас у науковій літературі наголошено, що для належного правозастосування необхідним є детальний опис об'єктивних ознак сп'яніння, а не використання загальних формулювань (Hryshyn, 2016).

Вплив правового режиму воєнного стану на суспільну небезпеку правопорушень за ст. 178 КУпАП. Воєнний стан суттєво змінює підходи до оцінки таких правопорушень:

1. Погіршення реакції на потенційну загрозу є одним із важливих чинників підвищеної суспільної небезпеки таких діянь. Особи в стані алкогольного сп'яніння значно гірше реагують на сигнали повітряної тривоги чи вимоги евакуації, що створює додаткові ризики для їхньої безпеки та безпеки оточення. У звітах правоохоронних органів зафіксовано випадки ігнорування переходу до укриттів нетверезими громадянами[6].

2. Порушення комендантської години. Більшість протоколів у 2022–2023 рр. складено у нічний час. Це створює додаткове навантаження на поліцію, що узгоджується з міжнародними дослідженнями про підвищені операційні навантаження поліції у періоди суспільної небезпеки (Stogner, Miller, & McLean, 2022).

3. Психологічні наслідки війни, зокрема тривалий стрес, відчуття небезпеки та соціальна невизначеність, істотно підвищують ризики девіантної поведінки громадян, що відповідає загальним висновкам поведінкових досліджень про зниження самоконтролю та дисципліни в умовах кризових режимів (Hubbard et al., 2024). Схожі закономірності описано також у психологічних дослідженнях, які доводять зв'язок між стресом та поведінковою дезорганізацією в періоди високої загрози (Wu et al., 2021). Це позначилося і на динаміці адміністративних правопорушень: у 2022 році кількість протоколів, складених за ст. 178 КУпАП, зросла приблизно на 18 %, а в регіонах, наближених до зони бойових дій, приріст сягнув 35–40 %. Такі показники наведено в статистичних матеріалах правоохоронних органів[7]. Також це узгоджується з висновками досліджень, у яких встановлено посилення алкогольної девіації під час соціальних криз (Oldham et al., 2021).

4. Підвищення ризику агресивної поведінки є одним із характерних наслідків уживання алкоголю в умовах соціальної напруги та воєнних загроз, що кореспондує з даними досліджень про

[1] Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

[2] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 28. Ст. 250.

[3] Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 13 трав. 2022 р. у справі № 760/4211/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103902400

[4] Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 9 лют. 2023 р. у справі № 760/1215/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109453083

[5] Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 14 листоп. 2022 р. у справі № 640/789/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106363243

[6] Інформація про стан публічної безпеки та правопорядку (аналітичні звіти за 2022–2023 роки). URL: https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.kmu.gov.ua%2Fstorage%2Fapp%2Fsites%2F1%2F17-civik-2018%2Fzvit2023%2Fzvit_NPU_2023.pdf&tabId=1872864142&clen=2350120&chunk=true

[7] Статистична інформація про адміністративні правопорушення за 2022 рік. Аналітичний звіт Департаменту превентивної діяльності НПУ. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf

зростання агресивних інцидентів, пов'язаних з уживанням алкоголю під час безпекових криз (Speroni et al., 2023). Алкогольне сп'яніння здатне провокувати хуліганські дії, конфлікти та іншу небезпечну поведінку, що узгоджується з висновками міжнародних досліджень щодо кореляції між уживанням алкоголю та агресивною поведінкою в публічних місцях (Kilian et al., 2024). Схожі випадки відображено в практиці розгляду адміністративних справ, зокрема в рішеннях судів, які фіксують зв'язок між станом сп'яніння та агресивними діями[1].

ше зростання кількості правопорушень, особливо в регіонах, наближених до зони бойових дій.

Близько 63 % правопорушень припадають на частину першу ст. 178 КУпАП, 28 % – на повторні випадки, передбачені частиною другою, а приблизно 9 % стосуються появи в стані сп'яніння, що принижує людську гідність і громадську мораль відповідно до частини третьої цієї статті[4].

Рис. Динаміка правопорушень за ст. 178 КУпАП у 2021–2024 роках (за даними НПУ)

Статистичний аналіз правопорушень за ст. 178 КУпАП у 2022–2024 роках свідчить про суттєве зростання їх кількості. За офіційними даними, у 2022 році працівники Національної поліції України склали понад 124 тис. протоколів за ст. 178 КУпАП, що на 18 % більше в порівнянні з 2021 роком[2]. Найбільше зростання спостерігають у регіонах, що зазнали воєнних дій: Київській, Дніпропетровській, Харківській, Миколаївській та Одеській областях.

У 2023 році кількість протоколів за ст. 178 КУпАП зросла орієнтовно до 137 тисяч, що пов'язано із частковою стабілізацією суспільного життя в тилових регіонах, масштабним переміщенням населення та психологічними наслідками тривалого воєнного стану[3]. Дані за 2024 рік (станом на третій квартал) свідчать про подальшу тенденцію до зростання.

Судова практика демонструє такі тенденції:

1. Посилений підхід до оцінки суспільної небезпеки простежується в судовій практиці: в одному з рішень суд зазначив, що перебування особи в стані алкогольного сп'яніння під час дії комендантської години саме по собі формує потенційну загрозу громадській безпеці[5].

2. Значення відеофіксації у доказуванні постійно зростає, адже один із судів визнав відеозапис із бодікамери ключовим доказом, який підтвердив наявність виражених ознак алкогольного сп'яніння та неадекватної поведінки особи[6]. Це узгоджується з міжнародними даними, які підтверджують ефективність відеофіксації як доказового інструменту в адміністративних провадженнях (Cubukcu, Sahin, Tekin, & Topalli, 2023).

3. Практика застосування максимальних санкцій у разі повторних правопорушень посилюється: один із судів зазначив, що повторність у

[1] Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 23 жовт. 2022 р. у справі № 522/6743/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105051552

[2] Публічний звіт за 2023 рік. URL: https://npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist/richni-zviti

[3] Аналітичні дані про правопорушення за ст. 178 КУпАП (2023–2024 рр.). *Департамент превентивної діяльності.* URL: https://npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist/richni-zviti

[4] Там само.

[5] Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 14. листоп. 2022 р. у справі № 640/789/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106363243

[6] Рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 19 квіт. 2023 р. у справі № 127/4667/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109391101

період воєнного стану свідчить про злісне ігнорування закону та підвищену суспільну небезпеку діяння[1]. Дослідження також підтверджують, що повторність адміністративних правопорушень є ключовим чинником для посилення санкцій і превентивних заходів (Wang, Ashton, & Jaafar, 2023).

4. Судова практика підтверджує, що воєнний стан є обставиною, яка підсилює суспільну небезпеку правопорушення: один із судів наголосив, що перебування особи в стані алкогольного сп'яніння в цей період об'єктивно підвищує ризики для громадської безпеки[2].

Проблеми доказування та документування правопорушень.

1. Однією з поширених проблем правозастосування є формальний підхід до складання адміністративних протоколів: у ряді випадків працівники поліції не зазначають конкретні ознаки алкогольного сп'яніння, що стає підставою для закриття провадження судом[3].

2. Недостатня відеофіксація. Попри широке використання бодікамер, у частині справ бракує відеодоказів.

3. Проблемним залишається і питання правильного визначення заборонених місць, оскільки в окремих адміністративних матеріалах працівники поліції не зазначають конкретну норму місцевих правил благоустрою, яка була порушена, що згодом ускладнює доведення складу правопорушення в суді[4].

4. Брак сторонніх свідків. Це ускладнює доведення в разі оскарження особою протоколу.

5. Суттєвою проблемою є також неналежна фіксація повторності правопорушень: в окремих випадках працівники поліції не перевіряють дані про попередні притягнення особи, що призводить до помилкової кваліфікації та неправильного визначення санкції, на що звернув увагу один із судів[5].

Актуальні закордонні дослідження свідчать, що публічна поява в стані сп'яніння в багатьох європейських країнах є адміністративним деліктом із підвищеною суспільною небезпекою (Kärner, 2022). Європейські тенденції у сфері регулювання публічної поведінки свідчать про посилення адміністративних механізмів контролю та запровадження жорсткіших превентивних заходів (van Amsterdam et al., 2023). Порівняння українського законодавства із закордонним досвідом дає змогу визначити ефективні моделі регулювання поведінки в громадських місцях під час режимів підвищеної небезпеки. У міжнародних дослідженнях підкреслено, що робота поліції під час надзвичайних правових режимів потребує адаптації процедур і підходів до правозастосування (Perry, Jonathan-Zamir, & Factor, 2024).

1. Польща. Закон «Про виховання у тверезості та протидію алкоголізму» передбачає суворі заборони щодо публічного розпивання алкоголю та застосування «зон нульової толерантності»[6]. Муніципалітет може конфіскувати алкоголь, а розміри штрафів значно перевищують українські.

2. Литва. Закон «Про контроль за алкоголем» встановлює повну заборону на розпивання алкоголю в громадських місцях, окрім спеціально визначених зон[7]. Практикують взаємодію поліції із соціальними службами щодо осіб, які систематично порушують порядок.

3. Німеччина. Регулювання встановлено на рівні федеральних земель. Широко застосовують «алкогольні заборонні зони» під час масових подій, періодів небезпеки та в районах із підвищеною злочинністю[8]. Поліція може тимчасово обмежувати перебування нетверезих осіб у публічних місцях.

Пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики діяльності поліції:

1) удосконалення ст. 178 КУпАП:

– уточнити перелік заборонених місць, включивши зони критичної інфраструктури та укриття;

– визначити появу в стані сп'яніння під час комендантської години як обставину, що підвищує суспільну небезпеку;

– підвищити штрафи в період дії воєнного стану;

2) розширення превентивних повноважень поліції:

– дозволити тимчасово обмежувати перебування особи в певних місцях у разі ризику для безпеки;

– запровадити можливість тимчасової конфіскації алкоголю (аналогічно в Польщі);

– зробити відеофіксацію обов'язковою під час складання протоколів;

3) удосконалення адміністративного провадження:

[1] Рішення Київського районного суду м. Полтави від 12 лип. 2023 р. у справі № 552/1023/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109274470

[2] Рішення Печерського районного суду м. Києва від 20 берез. 2022 р. у справі № 757/1983/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112248049

[3] Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 9 лют. 2023 р. у справі № 760/1215/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109453083

[4] Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 13 трав. 2022 р. у справі № 760/4211/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103902400

[5] Рішення Київського районного суду м. Полтави від 12 лип. 2023 р. у справі № 552/1023/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109274470

[6] Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. *Dziennik Ustaw*. 1982. Nr 35. Poz. 230. URL: https://www.rops-bialystok.pl/ppwr/wp-content/uploads/2012/07/ustawa_o_wychowaniu_w_trzezwosci.pdf

[7] Alcohol Control Law of the Republic of Lithuania. *Official Gazette.* 1995. No. 44–1073. URL: https://faolex.fao.org/docs/pdf/lit41418E_1995.pdf

[8] Polizeigesetze der Bundesländer. Bundesministerium des Innern. URL: https://www.bundesregierung.de/breg-de

– визначити мінімальний перелік ознак сп'яніння, які обов'язково фіксують у протоколі;

– створити електронний реєстр повторності правопорушень;

– запровадити спрощене провадження для систематичних порушників;

4) профілактичні заходи:

– посилити взаємодію поліції із соціальними службами;

– проводити інформаційні кампанії щодо небезпеки алкоголю у воєнний час.

Висновки

Проведене дослідження дало змогу встановити, що правопорушення, передбачені ст. 178 КУпАП, у період дії воєнного стану набули принципово нового змісту і значно більшої суспільної ваги. Воєнні події та пов'язані з ними трансформації соціального середовища сформували умови, за яких уживання алкогольних напоїв у публічних просторах або поява в стані сп'яніння призводять до виникнення додаткових загроз як для безпеки конкретної особи, так і для громадського порядку загалом.

Тенденції 2022–2024 років свідчать про значне збільшення кількості протоколів, складених працівниками Національної поліції за ст. 178 КУпАП, що особливо помітно в регіонах поблизу районів активних бойових дій. Під час воєнного стану такі прояви девіантної поведінки часто перешкоджають виконанню вимог комендантського режиму, ускладнюють швидке реагування населення на тривожні сигнали та посилюють ризик виникнення небезпечних інцидентів.

Окреме значення має аналіз судової практики. Рішення, ухвалені у воєнний час, підтверджують тенденцію до жорсткішого оцінювання поведінки осіб у стані алкогольного сп'яніння. Суди обґрунтовують свої позиції тим, що недотримання вимог публічного порядку під час війни здатне створити загрози для обороноздатності, оперативного реагування на надзвичайні ситуації та загальної стабільності суспільства. Водночас залишаються суттєві труднощі в доведенні складу правопорушення, насамперед у частині належної фіксації ознак сп'яніння та підтвердження обставин повторності.

Виявлені проблеми свідчать про потребу системного удосконалення нормативних та практичних механізмів застосування ст. 178 КУпАП. Необхідно оновити чинне законодавство, уточнити поняття заборонених місць, посилити санкції у період дії особливих правових режимів та унормувати особливості правозастосування в умовах воєнного стану. Важливим є запровадження обов'язкової відеофіксації, стандартизація опису ознак сп'яніння у протоколах, створення електронних баз даних щодо повторних правопорушень та формування чітких алгоритмів для працівників поліції.

Порівняльний аналіз правових систем Польщі, Литви та Німеччини продемонстрував ефективність моделей, орієнтованих на активну превенцію та жорсткіший режим регулювання поведінки в громадських місцях. Застосування зони нульової толерантності, розширені повноваження поліції щодо тимчасового обмеження перебування осіб у певних локаціях, високі штрафи та обов'язкове використання технічних засобів фіксації можна адаптувати й для українських реалій.

Отже, правозастосування ст. 178 КУпАП у період воєнного стану треба здійснювати з огляду на підвищену суспільну небезпеку відповідних діянь та потреби мінімізації ризиків для громадської безпеки. Комплексне оновлення підходів до профілактики й відповідальності, поєднання адміністративно-правових і соціальних інструментів, а також переосмислення ролі поліції як суб'єкта превенції дозволять підвищити ефективність протидії таким правопорушенням.

Подальші наукові розвідки мають бути спрямовані на розроблення інноваційних моделей адаптації адміністративного законодавства до умов тривалих військових загроз, удосконалення механізмів взаємодії органів влади та соціальних служб, а також оцінювання впливу запропонованих реформ на стан публічної та громадської безпеки.

References

[1] Bytiak, Yu.P., & Bandurka, O.M. (2019). *Administrative law of Ukraine.* Kharkiv: Pravo.

[2] Cubukcu, S., Sahin, N., Tekin, E., & Topalli, V. (2023). The Effect of Body-Worn Cameras on the Adjudication of Citizen Complaints of Police Misconduct. *Justice Quarterly,* 40(7), 999-1023. DOI: 10.1080/07418825.2023.2222789

[3] Hryshyn, A.P. (2016). *Administrative-delict relations in Ukraine.* Kharkiv: Pravo.

[4] Hubbard, G., den Daas, C., Johnston, M., Dunsmore, J., Maier, M., Polson, R., & Dixon, D. (2024). Behavioural Sciences Contribution to Suppressing Transmission of Covid-19 in the UK: A Systematic Literature Review. *International Journal of Behavioral Medicine,* 31(1), 1-18. DOI: 10.1007/s12529-023-10171-4

[5] Inshyn, M.I. (2020). *Administrative-legal principles of ensuring public safety.* Kharkiv: Pravo.

[6] Kärner, M. (2022). Interplay between European Union criminal law and administrative sanctions: Constituent elements of transposing punitive administrative sanctions into national law. *New Journal of European Criminal Law,* 13(1), 42-68. DOI: 10.1177/203228442210859

[7] Kilian, C., Klinger, S., Manthey, J., Rehm, J., Huckle, T., & Probst, C. (2024). National and regional prevalence of interpersonal violence from others' alcohol use: a systematic review and modelling study. *Lancet Regional Health Europe,* 40. DOI: 10.1016/j.lanepe.2024.100905
[8] Kolpakov, V.K. (2011). *Administrative responsibility.* Kyiv: Yurinkom Inter.
[9] Oldham, M., Garnett, C., Brown, J., Kale, D., Shahab, L., & Herbec, A. (2021). Characterising the patterns of and factors associated with increased alcohol consumption since COVID-19 in a UK sample. *Drug and Alcohol Review,* 40(6), 890-899. DOI: 10.1111/dar.13256
[10] Perry, G., Jonathan-Zamir, T., & Factor, R. (2024). Attitudes Toward the Police in Prolonged Emergencies: Findings from the First Year of the COVID-19 Pandemic in Israel. *International Annals of Criminology,* 62(1), 170-196. DOI: 10.1017/cri.2024.2
[11] Speroni, J., Fanniff, A.M., Edgemon, J.M., Martini, V., & Haas, A.L. (2023). Alcohol mixed with energy drinks and aggressive behaviors in adolescents and young adults: A systematic review. *Clinical Psychology Review,* 104. DOI: 10.1016/j.cpr.2023.102319.
[12] Stogner, J., Miller, B.L., & McLean, K. (2020). Police Stress, Mental Health, and Resiliency during the COVID-19 Pandemic. *American Journal of Criminal Justice,* 45(4), 718-730. DOI: 10.1007/s12103-020-09548-y
[13] van Amsterdam, J.G.C., Ramaekers, J.G., Verkes, R.-J., Kuypers, K.P.C., Goudriaan, A.E., & van den Brink, W. (2019). Alcohol- and drug-related public violence in Europe. *European Journal of Criminology,* 17(6), 806-825. DOI: 10.1177/1477370819828324
[14] Wang, Y., Ashton, J.K., & Jaafar, A.A. (2023). Financial statement fraud, recidivism and punishment. *Emerging Markets Review,* 56. DOI: 10.1016/j.ememar.2023.101033
[15] Wu, J., Wu, Q., Xia, M., Xiao, J., Yan, X., & Li, D. (2023). A study on mental health and its influencing factors among police officers during the COVID-19 epidemic in China. *Frontiers in Psychiatry,* 14. DOI: 10.3389/fpsyt.2023.1192577

Список використаних джерел

[1] Битяк Ю. П., Бандурка О. М. Адміністративне право України : навч. посіб. Харків : Право, 2019. 512 с.
[2] Cubukcu S., Sahin N., Tekin E., Topalli V. The Effect of Body-Worn Cameras on the Adjudication of Citizen Complaints of Police Misconduct. *Justice Quarterly.* 2023. Vol. 40. No. 7. P. 999–1023. DOI: 10.1080/07418825.2023.2222789
[3] Гришин А. П. Адміністративно-деліктні відносини в Україні : монографія. Харків : Право, 2016. 284 с.
[4] Hubbard G., den Daas C., Johnston M., Dunsmore J., Maier M., Polson R., Dixon D. Behavioural Sciences Contribution to Suppressing Transmission of Covid-19 in the UK: A Systematic Literature Review. *International Journal of Behavioral Medicine*. 2024. Vol. 31. No. 1. P. 1–18. DOI: 10.1007/s12529-023-10171-4
[5] Іншин М. І. Адміністративно-правові засади забезпечення публічної безпеки : монографія. Харків : Право, 2020. 368 с.
[6] Kärner M. Interplay between European Union criminal law and administrative sanctions: Constituent elements of transposing punitive administrative sanctions into national law. *New Journal of European Criminal Law.* 2022. Vol. 13. No. 1. P. 42–68. DOI: 10.1177/203228442210859
[7] Kilian C., Klinger S., Manthey J., Rehm J., Huckle T., Probst C. National and regional prevalence of interpersonal violence from others' alcohol use: a systematic review and modelling study. *Lancet Regional Health Europe*. 2024. Vol. 40. DOI: 10.1016/j.lanepe.2024.100905
[8] Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 352 с.
[9] Oldham M., Garnett C., Brown J., Kale D., Shahab L., Herbec A. Characterising the patterns of and factors associated with increased alcohol consumption since COVID-19 in a UK sample. *Drug and Alcohol Review.* 2021. Vol. 40. No. 6. P. 890–899. DOI: 10.1111/dar.13256
[10] Perry G., Jonathan-Zamir T., Factor R. Attitudes Toward the Police in Prolonged Emergencies: Findings from the First Year of the COVID-19 Pandemic in Israel. *International Annals of Criminology*. 2024. No. 62 (1). P. 170–196. DOI: 10.1017/cri.2024.2
[11] Speroni J., Fanniff A. M., Edgemon J. M., Martini V., Haas A. L. Alcohol mixed with energy drinks and aggressive behaviors in adolescents and young adults: A systematic review. *Clinical Psychology Review.* 2023. Vol. 104. DOI: 10.1016/j.cpr.2023.102319.
[12] Stogner J., Miller B. L., McLean K. Police Stress, Mental Health, and Resiliency during the COVID-19 Pandemic. *American Journal of Criminal Justice*. 2020. Vol. 45. No. 4. P. 718–730. DOI: 10.1007/s12103-020-09548-y

[13] van Amsterdam J. G. C., Ramaekers J. G., Verkes R.-J., Kuypers K. P. C., Goudriaan A. E., van den Brink W. Alcohol- and drug-related public violence in Europe. *European Journal of Criminology.* 2019. No. 17 (6). P. 806–825. DOI: 10.1177/1477370819828324
[14] Wang Y., Ashton J. K., Jaafar A. A. Financial statement fraud, recidivism and punishment. *Emerging Markets Review*. 2023. Vol. 56. DOI: 10.1016/j.ememar.2023.101033
[15] Wu J., Wu Q., Xia M., Xiao J., Yan X., Li D. A study on mental health and its influencing factors among police officers during the COVID-19 epidemic in China. *Frontiers in Psychiatry*. 2023. Vol. 14. Article 1192577. DOI: 10.3389/fpsyt.2023.1192577

HORBUNOVA Oksana
PhD in Law, Associate Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-0722-6867

Administrative Liability for Offences under Art. 178 of the Code of Ukraine on Administrative Offences during Martial Law: a Theoretical and Practical Analysis

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical and practical examination of administrative liability for offences stipulated in Article 178 of the Code of Ukraine on Administrative Offences, taking into account the specific legal conditions of martial law introduced as a result of the armed aggression of the Russian Federation. It is emphasized that being publicly intoxicated or consuming alcoholic beverages in prohibited areas during wartime represents an increased public danger, as such behaviour may lead to violations of curfew restrictions, hinder timely responses to air-raid alerts, and create additional risks for public safety and social stability. The article analyses the dynamics of such offences in 2022–2024, demonstrating a significant rise in their number, particularly in regions located near active combat zones. Special attention is paid to the activities of the National Police of Ukraine related to detecting, recording, and documenting these offences, highlighting key challenges such as the formal nature of administrative protocols, insufficient use of video recording, and difficulties in establishing repeated violations. The study also examines recent case law from the Unified State Register of Court Decisions, which indicates a tendency toward stricter judicial assessment of alcohol-related misconduct under martial law and heightened evidentiary requirements. Based on a comparative review of regulatory approaches in Poland, Lithuania, and Germany, the article proposes directions for improving Ukrainian legislation and law enforcement practice, including clarification of prohibited public areas, increased sanctions, mandatory video documentation, and expanded preventive powers of the police. The research concludes that there is an urgent need for a comprehensive modernization of state policy aimed at counteracting alcohol-related offences during martial law and strengthening mechanisms for ensuring public order and safety.

Keywords: administrative liability; public order; alcohol intoxication; martial law; National Police; administrative offence.

DOI: 10.33270/05257004.10
УДК 347.73(477)

ЖЕРДЄВ Владислав*
доктор філософії в галузі права, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Вінниця, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-4262-2004;
РОМАНОВ Максим
доктор філософії в галузі права, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії превентивної діяльності та соціологічних досліджень Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2443-7744

Становлення права громадян України на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, і його кримінально-правового захисту

Анотація. Досліджено історичні етапи становлення і розвитку права громадян України на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, у контексті формування системи кримінально-правового захисту. Обґрунтовано актуальність вивчення генези цього права як фундаментальної передумови для розуміння сучасного стану правового регулювання підприємництва й напрямів його вдосконалення. Використано комплекс загальнонаукових (історичний, системний, логічний) і спеціально-юридичних методів – порівняльно-правовий, формально-догматичний, правового моделювання. Проаналізовано ключові періоди еволюції права на підприємництво від повної заборони приватної економічної діяльності в радянський період до його конституційного закріплення в ст. 42 Конституції України. Продемонстровано, що ухвалення базових актів ринкової доби – Закону України «Про власність», Господарського та Цивільного кодексів України – сформувало правові засади реалізації економічних свобод громадян. Висвітлено становлення кримінально-правового механізму охорони підприємницьких прав, зокрема проаналізовано норми розділу VII Кримінального кодексу України, спрямованих на протидію незаконному підприємництву, фіктивним операціям, перешкоджанню господарській діяльності та корупційним проявам. Окреслено сучасні тенденції реформування правового забезпечення підприємництва: дерегуляцію, цифровізацію, розвиток електронних сервісів, гармонізацію законодавства з правом ЄС. Зосереджено увагу на проблемах правозастосування: корупція, нестабільність законодавства, недосконалість судової системи, тінізація економіки. Аргументовано, що подальше вдосконалення кримінально-правового захисту підприємницької діяльності має ґрунтуватися на імплементації європейських стандартів, підвищенні професійного рівня правоохоронців, розвитку превентивних і цифрових механізмів захисту. Обґрунтовано висновок, що право на підприємницьку діяльність як конституційна гарантія економічної свободи потребує системного оновлення механізмів реалізації та захисту, що є необхідною умовою сталого розвитку економіки та інтеграції України до європейського правового простору.

Ключові слова: підприємницька діяльність; кримінально-правовий захист; конституційні права; економічні свободи; правове регулювання; господарське право.

Історія статті:
Отримано: 22.08.2025
Переглянуто: 29.10.2025
Прийнято: 30.11.2025

Рекомендоване посилання:
Жердєв В., Романов М. Становлення права громадян України на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, і його кримінально-правового захисту. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 96–102. DOI: 10.33270/05257004.10

*Відповідальний автор

© Жердєв В., Романов М., 2025

Вступ

Право на підприємницьку діяльність посідає особливе місце в системі основних прав і свобод людини та громадянина, оскільки воно безпосередньо пов'язане з можливістю самореалізації особистості в економічній сфері й забезпечення матеріального добробуту. Актуальність дослідження становлення цього права в Україні обумовлена необхідністю розуміння історичних передумов формування сучасної системи правового регулювання підприємницької діяльності й механізмів її кримінально-правового захисту.

Новизна дослідження полягає в комплексному аналізі історичних етапів становлення права на підприємницьку діяльність в контексті формування системи його кримінально-правового захисту, що дає змогу виявити закономірності розвитку цього інституту та визначити перспективи подальшого вдосконалення.

Мета дослідження полягає в системному аналізі історичного процесу формування права громадян України на підприємницьку діяльність та становлення системи його кримінально-правового захисту. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: проаналізувати історичні передумови виникнення права на підприємницьку діяльність в Україні; дослідити етапи становлення правового регулювання підприємницької діяльності; схарактеризувати сучасний стан кримінально-правового захисту підприємницьких прав; визначити перспективи подальшого розвитку досліджуваного інституту.

Матеріали та методи

Матеріали дослідження становлять широкий комплекс нормативно-правових актів України та міжнародних документів, що регламентують здійснення підприємницької діяльності й забезпечення економічних прав людини. Зокрема, проаналізовано положення Конституції України, Господарського, Цивільного і Кримінального кодексів, Закону України «Про власність», Закону «Про економічну самостійність Української РСР», актів Європейського Союзу (зокрема Хартії основних прав ЄС, Рекомендацій Ради Європи Rec(2007)7, Директив ЄС у сфері економічних свобод і боротьби з економічною злочинністю). Теоретичну базу становлять наукові праці українських і закордонних учених, присвячені проблемам правового регулювання підприємництва, економічних свобод і кримінально-правового захисту економічних прав, зокрема В. Авер'янова, М. Козюбри, О. Копиленка, Н. Онопрієнко, О. Костенка, В. Бабаєва, а також класиків теорії підприємництва та права М. Вебера, Дж. Шумпетера, Г. Хайєка, Р. Познера. Крім стало сформованих позицій у сфері правничої науки загалом і кримінально-правової охорони підприємницької діяльності й економічних прав людини, на нашу думку, слід звернути особливу увагу на напрацювання таких дослідників, як М. Григорчук та М. Зверіченко (2024), І. Кеда та А. Олійник (2019), І. Крамаренко (2024), Д. Параманов (2020), В. Третяк (2024), праці яких стали основою для проведення актуального і комплексного дослідження.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що забезпечують комплексність і системність пізнання предмета. Використано історичний метод, який дав змогу простежити еволюцію правового регулювання підприємницької діяльності в Україні, виявити закономірності зміни підходів до державної політики у сфері економічних свобод та кримінально-правового захисту. Системний метод застосовано для дослідження взаємозв'язків між правом на підприємницьку діяльність і суміжними конституційними правами (на власність, працю, соціальний захист), що дало змогу визначити місце підприємницьких прав у загальній системі економічних прав людини. Порівняльно-правовий метод використано для аналізу досвіду держав – членів ЄС (Німеччини, Польщі, Чехії), тож були окреслені напрями гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами у сфері підприємництва та кримінально-правового захисту бізнесу. Формально-догматичний метод забезпечив аналіз нормативних приписів на рівні тексту закону та їх тлумачення, що дало змогу уточнити зміст юридичних категорій «підприємницька діяльність», «економічні права», «захист підприємництва». Метод правового моделювання використано для формування пропозицій щодо вдосконалення системи кримінально-правового захисту підприємницької діяльності з огляду на сучасні європейські підходи, практики ЄСПЛ і потреби гармонізації законодавства України.

Загалом використані матеріали й методи забезпечили повноту, системність і достовірність результатів дослідження, а також створили теоретичне підґрунтя для формулювання узагальнених висновків і практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання підприємницької діяльності в Україні.

Результати й обговорення

Становлення права на підприємницьку діяльність в Україні має глибокі історичні корені, які сягають періоду існування різних державних утворень на українських землях. Однак найбільш значущі трансформації цього права відбулися в XX столітті, особливо в контексті переходу від планової до ринкової економіки наприкінці радянського періоду.

У радянський період підприємницька діяльність була фактично заборонена, оскільки суперечила основам соціалістичної економічної системи. Конституція УРСР 1978 року не

передбачала права на підприємницьку діяльність, натомість закріплювала право на працю лише в системі державного сектору економіки. Кримінальне законодавство того часу передбачало суворі санкції за так звану «спекуляцію», «нетрудові доходи» та інші форми приватної економічної активності.

Значущим етапом стало ухвалення Закону УРСР «Про економічну самостійність Української РСР» 1990 року, який заклав правові основи для формування ринкової економіки в Україні. Цей нормативний акт передбачав можливість створення різних форм власності та господарювання, що створило передумови для розвитку підприємництва (Tymoshenko, 2008).

Проголошення незалежності України в 1991 році відкрило нові можливості для становлення ринкової економіки та розвитку підприємництва. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року вперше на конституційному рівні закріпила принципи ринкової економіки та різноманітності форм власності.

Конституційне закріплення права на підприємницьку діяльність відбулося з ухваленням Конституції України 28 червня 1996 року[1]. Стаття 42 Основного Закону встановила, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Це положення стало фундаментальною основою для подальшого розвитку підприємницького права в Україні (Paramanov, 2020).

Період 1990-х років характеризувався активним формуванням нормативно-правової бази підприємницької діяльності. Було ухвалено низку фундаментальних законів, які заклали основи ринкової економіки в Україні. Серед них особливе значення мали Закон України «Про власність» 1991 року, який закріпив різні форми власності, та Цивільний кодекс України 2003 року, який детально врегулював цивільно-правові аспекти підприємницької діяльності.

Важливим аспектом правового регулювання підприємницької діяльності є встановлення гарантій її здійснення. Господарський кодекс закріплює принцип свободи підприємницької діяльності, який передбачає право особи на вільний вибір виду підприємницької діяльності, самостійне формування програми діяльності, вибір постачальників і споживачів, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших recources в межах, визначених законом[2]. Формування системи захисту підприємницьких прав відбувалося паралельно з розвитком правового регулювання підприємницької діяльності. Основними механізмами такого захисту стали цивільно-правові, адміністративно-правові та кримінально-правові засоби. Кожен із цих механізмів має свою специфіку та призначений для протидії різним видам порушень підприємницьких прав (Kurbatov, 2001).

Цивільно-правовий захист підприємницьких прав здійснюється через систему позовів про визнання права, відшкодування збитків, припинення дій, що порушують право тощо. Адміністративно-правовий захист передбачає можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів публічної влади, які порушують права підприємців. Кримінально-правовий захист спрямований на протидію найбільш суспільно небезпечним посяганням на підприємницькі права (Oliinyk, 2021). Особливе значення для захисту підприємницьких прав має діяльність судової системи. Створення системи господарських судів і врегулювання їх компетенції сприяло формуванню спеціалізованого механізму розгляду спорів у сфері підприємницької діяльності. Господарські суди розглядають справи про відшкодування збитків, завданих підприємцям неправомірними рішеннями органів влади, про визнання недійсними актів органів влади, що порушують підприємницькі права тощо (Kramarenko, 2024).

Кримінально-правовий захист підприємницької діяльності є одним з найважливіших елементів системи правового забезпечення економічних прав людини. Його формування в Україні відбувалося поетапно, з урахуванням специфіки перехідного періоду від планової до ринкової економіки та необхідності протидії новим видам злочинності у сфері економіки.

Кримінальний кодекс України 2001 року вперше в історії української кримінального права комплексно врегулював питання захисту економічних інтересів держави та приватних осіб. Розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності» містить норми, що передбачають відповідальність за посягання на порядок здійснення підприємницької діяльності.

Серед основних складів злочинів, що посягають на підприємницькі права, слід виділити незаконне підприємництво (ст. 202 КК України), фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), порушення порядку здійснення господарської діяльності (ст. 203 КК України) та інші. Ці норми спрямовані на захист законних інтересів добросовісних підприємців й інтересів держави у сфері регулювання економічної діяльності.

Стаття 206 КК України, що є однією з найважливіших норм кримінально-правового захисту підприємництва, передбачає відповідальність за протидію законній господарській діяльності. Цей склад злочину охоплює різні форми перешкоджання здійсненню підприємницької діяльності, включно з примушуванням до укладення чи відмови від укладення договору, до участі чи відмови від участі в конкурсних торгах тощо. Особливе місце в системі кримінально-правового захисту підприємницької діяльності займають норми про корупційні злочини. Зловживання служ-

[1] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[2] Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 18. № 19–20. № 21–22. Ст. 144.

бовим становищем, одержання неправомірної вигоди, комерційний підкуп та інші корупційні діяння часто спрямовані проти підприємницьких прав і свобод. Протидія корупції у сфері підприємництва є одним з пріоритетних напрямів кримінально-правової політики держави (Tretiak, 2024). Важливим напрямом розвитку кримінально-правового захисту підприємницької діяльності є протидія рейдерству. Хоча спеціальної статті про рейдерство в Кримінальному кодексі України немає, такі дії кваліфікують за різними статтями залежно від способу їх вчинення. Це можуть бути шахрайство, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, примушування до вчинення правочину тощо.

Аналіз судової практики свідчить про те, що кримінально-правовий захист підприємницької діяльності стикається з певними проблемами правозастосування. Серед них недосконаліть окремих норм кримінального законодавства, труднощі доказування окремих видів економічних злочинів, недостатня кваліфікація правоохоронних органів у сфері економіки (Oliinyk, & Keda, 2019).

Одним з проблемних аспектів є розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення у сфері підприємницької діяльності. Не завжди чітко визначені критерії, за якими те чи інше діяння слід кваліфікувати як злочин або як адміністративне правопорушення. Це створює передумови для необґрунтованого застосування кримінальної репресії або, навпаки, для уникнення відповідальності за суспільно небезпечні діяння (Husieva, 2013).

Конституційне закріплення права на підприємницьку діяльність у ст. 42 Основного Закону України створило правову основу для розвитку ринкової економіки та забезпечення економічних свобод громадян. Формулювання «кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» містить важливі правові презумпції та принципи (Pohorilko, & Fedorenko, 2007).

Конституційна норма встановлює межі права на підприємницьку діяльність. Ці межі визначено законом. Вони можуть стосуватися як окремих видів діяльності, так і способів її здійснення. Важливо, що обмеження можуть встановлюватися лише законом, а не підзаконними нормативними актами (Aheiev, 1991). Конституційне право на підприємницьку діяльність тісно пов'язане з іншими конституційними правами і свободами. Зокрема, воно корелює з правом власності (ст. 41), правом на працю (ст. 43), правом на соціальний захист (ст. 46) тощо. Цей взаємозв'язок створює систему конституційних гарантій економічних прав людини (Bulatetskyi, 2011).

Реалізацію конституційного права на підприємницьку діяльність забезпечують через систему поточного законодавства. Основними нормативними актами, що регулюють це право, є Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, закони про окремі види підприємницької діяльності тощо. Ці акти конкретизують конституційні положення та встановлюють механізми їх реалізації (Okuniev, 2009).

Важливу роль у забезпеченні конституційного права на підприємницьку діяльність відіграє Конституційний Суд України. У своїх рішеннях Суд неодноразово підкреслював, що право на підприємницьку діяльність є одним з основних економічних прав людини і повинно забезпечуватися державою. Суд також визначив критерії допустимості обмежень цього права та вимоги до їх встановлення (Skakun, 2012).

Практика Європейського суду з прав людини також впливає на розуміння та застосування права на підприємницьку діяльність в Україні. Хоча Європейська конвенція з прав людини прямо не закріплює право на підприємницьку діяльність, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) розглядає його як складову права власності та права на повагу до приватного життя. Рішення ЄСПЛ формують стандарти захисту підприємницьких прав, які мають бути враховані в українській правозастосовній практиці (Zhylinskyi, 2002). Сучасне правове регулювання підприємницької діяльності в Україні динамічно розвивається та постійно змінюється, що відображають процеси євроінтеграції та адаптації національного законодавства до європейських стандартів. Водночас залишається низка проблем, що потребують розв'язання для забезпечення ефективного функціонування ринкової економіки.

Однією з основних тенденцій сучасного етапу є дерегуляція підприємницької діяльності. Держава поступово відмовляється від надмірного втручання в економічні процеси й створює сприятливі умови для розвитку бізнесу. Це знаходить відображення у спрощенні процедур реєстрації підприємств, скороченні кількості дозвільних документів, зменшенні адміністративного тиску на бізнес (Zhylinskyi, 2002). Важливим напрямом реформування є розвиток електронного урядування у сфері підприємництва. Запровадження електронних сервісів для реєстрації підприємств, подання звітності, отримання дозволів значно спрощує взаємодію бізнесу з органами влади та зменшує корупційні ризики. Створення єдиних електронних реєстрів підвищує прозорість ведення бізнесу (Yershova, 2016).

Проте залишаються значні проблеми в правовому регулюванні підприємницької діяльності. Серед них нестабільність законодавства, часті зміни «правил гри», що створює невизначеність для бізнесу й ускладнює довгострокове планування. Підприємці змушені постійно адаптуватися до нових вимог, що збільшує витрати на ведення бізнесу (Fedotova, 2012). Серйозною проблемою залишається корупція у сфері підприємництва. Незважаючи на активні антикорупційні заходи, бізнес все ще стикається з проявами корупції з боку чиновників. Це створює додаткові витрати для підприємців, спотворює конкуренцію і підри-

ває довіру до державних інститутів (Okuniev, 2009). Недосконалість судової системи також негативно впливає на підприємницьке середовище. Тривалість судових процедур, непрогнозованість судових рішень, проблеми з виконанням судових рішень створюють перешкоди для ефективного захисту підприємницьких прав. Це особливо критично для вирішення корпоративних спорів та стягнення заборгованості (Husieva, 2013).

Актуальною проблемою є недостатній рівень захисту права інтелектуальної власності в Україні. Це стосується як патентних прав, так і авторських прав, торговельних марок тощо. Слабкий захист інтелектуальної власності стримує інноваційну діяльність та перешкоджає залученню іноземних інвестицій (Oliinyk, 2021). Окремої уваги потребує проблема тінізації економіки. Значну частину підприємницької діяльності здійснюють у тіньовому секторі, що спричинено високим рівнем оподаткування, складністю адміністративних процедур, недовірою до державних інститутів. Це створює несправедливу конкуренцію для законослухняних підприємців та зменшує надходження до бюджету (Yershova, 2016).

Розвиток системи правового захисту підприємницької діяльності в Україні має відбуватися з огляду на сучасні виклики та тенденції світового економічного розвитку. Основними напрямами такого розвитку мають стати вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення ефективності правоохоронної системи, розвиток альтернативних способів вирішення спорів.

Важливим завданням є гармонізація українського законодавства з правом Європейського Союзу. Це стосується як матеріально-правових норм, так і процедурних аспектів регулювання підприємницької діяльності. Імплементація європейських стандартів сприятиме створенню передбачуваного та стабільного правового середовища для ведення бізнесу (Kurbatov, 2001). Необхідним є розвиток спеціалізованих механізмів захисту підприємницьких прав. Це може охоплювати створення спеціалізованих судів з розгляду корпоративних спорів, розвиток інституту бізнес-омбудсмена, запровадження ефективних процедур медіації та арбітражу. Такі механізми дадуть змогу швидше й ефективніше розв'язувати конфлікти у сфері підприємництва (Arkhipov, 2005; Husieva, 2013).

Підвищення ефективності кримінально-правового захисту підприємницької діяльності потребує вдосконалення відповідних норм Кримінального кодексу України, підвищення кваліфікації правоохоронців у сфері економічних злочинів, розвитку міжнародного співробітництва в боротьбі з транснаціональною економічною злочинністю (Hryhorchuk, & Zverichenko, 2024).

Важливу роль має відіграти розвиток цифрових технологій у сфері правового захисту підприємництва. Створення електронних систем подання скарг, моніторингу дотримання підприємницьких прав, аналізу правозастосовної практики дасть змогу підвищити доступність та ефективність правового захисту (Hryhorchuk, & Zverichenko, 2024). Перспективним напрямом є розвиток превентивних механізмів захисту підприємницьких прав. Це охоплює правову освіту підприємців, консультаційні послуги з питань дотримання вимог законодавства, системи раннього попередження про ризики порушення прав (Kramarenko, 2024).

Висновки

Становлення права громадян України на підприємницьку діяльність та його кримінально-правового захисту відображає складний історичний процес трансформації економічної системи від планової до ринкової. Цей процес характеризується кількома ключовими етапами, кожен з яких мав свої особливості й закономірності розвитку.

Радянський період характеризувався повною забороною підприємницької діяльності та кримінальним переслідуванням за її здійснення. Перші кроки до легалізації приватної економічної активності було зроблено в середині 1980-х років у межах політики перебудови, що стало підґрунтям для подальших кардинальних змін у правовому регулюванні економічних відносин.

Період незалежності України ознаменувався конституційним закріпленням права на підприємницьку діяльність як фундаментального права людини й громадянина. Ухвалення Конституції України 1996 року, Господарського кодексу 2003 року та інших базових законів створило правову основу для розвитку ринкової економіки та забезпечення підприємницьких свобод.

Формування системи кримінально-правового захисту підприємницької діяльності відбувалося паралельно з розвитком правового регулювання економічних відносин. Кримінальний кодекс України 2001 року вперше комплексно врегулював питання відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності, що стало важливим кроком у забезпеченні правового захисту підприємців.

Сучасний етап розвитку характеризується процесами євроінтеграції, дерегуляції та цифровізації економіки. Водночас залишаються значні проблеми, серед яких нестабільність законодавства, корупція, недосконалість судової системи, що потребують комплексного вирішення. Перспективи подальшого розвитку системи правового захисту підприємницької діяльності пов'язані з гармонізацією українського законодавства з європейськими стандартами, розвитком спеціалізованих механізмів захисту підприємницьких прав, впровадженням цифрових технологій у правову сферу.

Право на підприємницьку діяльність як конституційне право людини й громадянина потребує постійного вдосконалення механізмів його забезпечення та захисту. Це є необхідною умовою для створення сприятливого інвестицій-

ного клімату, розвитку конкурентоспроможної економіки й інтеграції України до європейського економічного простору.

Важливим напрямом подальших досліджень має стати аналіз закордонного досвіду правового регулювання підприємницької діяльності та його адаптація до українських реалій. Особливу увагу слід приділити вивченню механізмів захисту малого та середнього бізнесу, які є основою економічного розвитку розвинених країн.

References

[1] Aheiev, A.I. (1991). *Entrepreneurship: the problem of property and culture.* Kharkiv.
[2] Arkhipov, S.I. (2005). Subject of law (theoretical study). *Extended abstract of Doctor's thesis.* Kharkiv.
[3] Bulatetskyi, Yu.Ya. (Eds.). (2011). *Economic (entrepreneurial) law.* Kharkiv.
[4] Fedotova, I.O. (2012). Theoretical aspects of determining the content and elements of the legal status of subjects of customs legal relations. *Bulletin of the Academy of the Customs Service of Ukraine. Series "Law",* 1, 7-12.
[5] Hryhorchuk, M.V., & Zverichenko, M.O. (2024). Legal grounds for carrying out entrepreneurial activity under martial law. *Legal Bulletin*, 11, 64-71. DOI: 10.31732/2708-339X-2024-11-A9
[6] Husieva, A.L. (2013). On the issue of guarantees for the implementation of the constitutional right to freedom of entrepreneurial activity. *Bulletin of the International Humanitarian University,* 2, 35-39.
[7] Kramarenko, I.V. (2024). The concept of criminal-legal protection of economic relations in the sphere of the construction market. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law"*, 86(4), 270-276. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.41
[8] Kurbatov, A.Ya. (2001). Ensuring the balance of private and public interests is the main task of law at the present stage. *Entrepreneurship and Law,* 6, 88-97.
[9] Okuniev, I.S. (2009). General theoretical principles of the legal status of subjects of law. *Extendede abstract of candidate's thesis.* Kyiv.
[10] Oliinyk, A.Yu. (2021). *Constitutional freedom of an individual to engage in entrepreneurial activity in Ukraine.* Kyiv: KNUTD; Dnipro: DDUVS.
[11] Oliinyk, A.Yu., & Keda, I.V. (2019). The concept of guarantees for the implementation of constitutional freedom of an individual for entrepreneurial activity in Ukraine. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Series "Political Science. Sociology. Law",* 4(44), 131-136. DOI: 10.20535/2308-5053.2019.4(44).199743
[12] Paramanov, D.Yu. (2020). On the concept of entrepreneurial activity: administrative aspect. *Legal Science*, 7(109), 119-127. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-109-7.16
[13] Pohorilko, V.F., & Fedorenko, V.L. (2007). *Constitutional law of Ukraine.* V.F. Pohorilko (Eds.). Kyiv.
[14] Skakun, O.F. (2012). *Theory of law and state.* (3rd ed.). Kyiv: Alerta.
[15] Tretiak, V.V. (2024). Criminal-legal protection of economic relations. *Irpin legal journal,* 4(17), 200-209. DOI: 10.33244/2617-4154.4(17).2024.200-209
[16] Tymoshenko, I.V. (2008). *Commercial law.* Kyiv.
[17] Yershova, I.V. (2016). Economic activity: concepts and correlation of related categories. *Lex Visnyk,* 9, 46-61.
[18] Zhylinskyi, S.Ye. (2002). *Business law.* Kharkiv.

Список використаних джерел

[1] Агеєв А. І. Підприємництво: проблема власності і культури : навч. посіб. Харків, 1991. 106 с.
[2] Архіпов С. І. Суб'єкт права (теоретичне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2005. 46 с.
[3] Господарське (підприємницьке) право : підручник / за ред. Ю. Я. Булатецького. Харків, 2011. 752 с.
[4] Федотова І. О. Теоретичні аспекти визначення змісту та елементів правового статусу суб'єктів митних правовідносин. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Право».* 2012. № 1. С. 7–12.
[5] Григорчук М. В., Зверіченко М. О. Правові підстави здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Legal Bulletin.* 2024. № 11. С. 64–71. DOI: 10.31732/2708-339X-2024-11-A9
[6] Гусєва А. Л. До питання про гарантії реалізації конституційного права на свободу підприємницької діяльності. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2013. № 2. С. 35–39.
[7] Крамаренко І. В. Поняття кримінально-правової охорони господарських відносин у сфері функціонування будівельного ринку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 86. Ч. 4. С. 270–276. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.41
[8] Курбатов А. Я. Забезпечення балансу приватних і публічних інтересів – основне завдання права на сучасному етапі. *Підприємництво і право.* 2001. № 6. С. 88–97.
[9] Окунєв І. С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єктів права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 20 с.
[10] Олійник А. Ю. Конституційна свобода особи на підприємницьку діяльність в Україні : монографія. Київ : КНУТД ; Дніпро : ДДУВС, 2021. 371 с.
[11] Олійник А. Ю., Кеда І. В. Поняття гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. *Вісник Національного технічного університету України*

«Київський політехнічний інститут». Серія «Політологія. Соціологія. Право». 2019. № 4 (44). С. 131–136. DOI: 10.20535/2308-5053.2019.4(44).199743
[12] Параманов Д. Ю. Про поняття підприємницької діяльності: адміністративний аспект. *Юридична наука.* 2020. № 7 (109). С. 119–127. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-109-7.16
[13] Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ, 2007. 734 с.
[14] Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-тє вид. Київ : Алерта, 2012. 524 с.
[15] Третяк В. В. Кримінально-правова охорона господарських відносин. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Вип. 4 (17). С. 200–209. DOI: 10.33244/2617-4154.4(17).2024.200-209
[16] Тимошенко І. В. Господарське право : консп. лекцій. Київ, 2008. 360 с.
[17] Єршова І. В. Економічна діяльність: поняття і співвідношення суміжних категорій. *Lex Вісник.* 2016. № 9. С. 46–61.
[18] Жилінський С. Є. Підприємницьке право : підручник. Харків, 2002. 902 с.

ZHERDIEV Vladyslav
Doctor of Philosophy in Law, Senior Researcher of the Research Laboratory for Problems Pre-Trial Investigation of the Educational Institute No. 1 of the Kharkiv National University of Internal Affairs
Vinnytsia, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-4262-2004;
ROMANOV Maksym
Doctor of Philosophy in Law, Senior Researcher of the Research Laboratory of Preventive Activities and Sociological Research of the Dnipro State University of Internal Affairs
Dnipro, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2443-7744

Formation of the Right of Citizens of Ukraine to Entrepreneurial Activity that is not Prohibited by Law and its Criminal Law Protection

Abstract. The article explores the historical stages of the formation and development of the right of Ukrainian citizens to engage in entrepreneurial activity not prohibited by law, focusing on the evolution of its criminal-law protection. The relevance of the study is conditioned by the need to understand the historical prerequisites for the emergence of the modern system of legal regulation of entrepreneurship and mechanisms of its criminal-law safeguarding. The research is based on a combination of general scientific methods (historical, logical, and systemic approaches) and special legal methods, including comparative-legal, formal-dogmatic, and legal modeling techniques. The paper analyzes the transformation of the right to entrepreneurship from its total prohibition during the Soviet era to its constitutional recognition under Article 42 of the Constitution of Ukraine. The adoption of key market-oriented acts – the Law of Ukraine "On Property", the Civil Code, and the Commercial Code – provided the legal framework for ensuring economic freedoms. The study highlights the formation of criminal-law mechanisms for protecting entrepreneurial rights, particularly the provisions of Chapter VII of the Criminal Code of Ukraine concerning unlawful entrepreneurship, fictitious business activity, obstruction of lawful economic operations, and corruption-related offences. Current trends in the reform of entrepreneurial legislation are identified, including deregulation, digitalization, development of electronic services, and harmonization with EU law. The article outlines persisting challenges such as corruption, legislative instability, deficiencies of the judiciary, and the shadow economy. It is emphasized that improvement of the criminal-law protection of entrepreneurship should rely on the implementation of European standards, enhancement of professional competence among law-enforcement officers, and development of preventive and digital mechanisms of legal protection. It is concluded that the constitutional right to entrepreneurship, as a fundamental element of economic freedom, requires continuous improvement of its legal guarantees to foster a stable market economy and Ukraine's integration into the European legal space.

Keywords: entrepreneurial activity; criminal law protection; constitutional rights; economic freedoms; legal regulation; economic law.

DOI: 10.33270/05257004.11
УДК 342.5:321.01:3.073.1:351.74

ЗУБКОВА Любов*
кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник секретаріату Вченої ради Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3090-912X

Характеристика стану досліджень державної політики у сфері внутрішніх справ

Анотація. Розвиток суспільства сучасні дослідники пов'язують з успішною реалізацією державної політики в різних її виявах, як на стадії формування (планування), так і на стадії реалізації. Особливу увагу зосереджено на тих сферах державної діяльності, у яких реалізують найважливіші для людини й громадянина права і свободи, зокрема свобода слова, свобода мирних зібрань, вибору місця проживання; право на мирне співіснування; на професію; на соціальний захист; на недоторканність особистості та житла; на освіту; медичне забезпечення тощо. Розглянуто найактуальніші для українського суспільства проблеми, зумовлені воєнним станом через повномасштабну агресію з боку російської федерації. Проте ці питання характеризуються не лише обговоренням, а й активними діями з боку Збройних сил України, фахівців різних галузей, а також представників державної влади, місцевого самоврядування і громадськості. Спостерігаємо динамічні тенденції розвитку військового, правоохоронного законодавства, зміну акцентів у системі соціальних цінностей, об'єднання зусиль навколо ідей національної ідентичності, збереження державного й суспільного устрою, захисту національного суверенітету. Виокремлено зовнішні й внутрішні функції держави, що потребують додаткової уваги в сучасний період державотворення. Чітко прослідковується важливість додаткового аналізу внутрішньої політики держави в економіці, військово-промисловому комплексі, екології, сільському господарстві тощо. Поряд з такими стратегічними напрямами державної політики, як транспорт, медицина, освіта, землеустрій, підприємництво, дедалі більше актуалізується напрям у сфері внутрішніх справ, що пов'язаний з правовою охороною та реалізацією основоположних прав і свобод людини й громадянина. Удосконалення державної діяльності у сфері внутрішніх справ, зміцнення гарантій та механізмів її здійснення в сучасних умовах сприятиме розвитку інститутів громадянського суспільства, економічному добробуту, забезпеченню комфортного проживання для всіх верств населення в Україні.

Ключові слова: державна політика; правові засади; верховенство права; забезпечення прав людини; функції держави; механізм правового регулювання; сфери життєдіяльності суспільства; політика; сфера внутрішніх справ.

Історія статті:
Отримано: 31.07.2025
Переглянуто: 28.08.2025
Прийнято: 30.10.2025

Рекомендоване посилання:
Зубкова Л. Характеристика стану досліджень державної політики у сфері внутрішніх справ. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 103–111. DOI: 10.33270/05257004.11

*Відповідальний автор

© Зубкова Л., 2025

Вступ

Вивчення предмета пізнання починається зі збору й аналізу джерельної бази, виявлення новацій, присвячених цьому явищу, порівняння відкриттів і здобутків у напрямах пізнання. Корисним і необхідним також є ознайомлення з основними категоріями, що характеризують предмет дослідження, та суміжними поняттями, у яких відображено окремі зрізи (аспекти) розуміння природи явища. Вивченню явища державної політики присвячено чималу кількість правових досліджень, однак науковий інтерес до проблем державної діяльності виходить далеко за межі юридичної науки. Окремі фундаментальні положення мають свої корені у філософському, соціологічному, історичному знанні й розвиваються в межах політологічної проблематики або належать до структури предметної площини державного управління тощо. Аналіз наукових джерел свідчить про наявність різних акцентів у дослідженнях державної політики, які змінювалися відповідно до загострення проблем у політичній, економічній або правовій системах суспільства, що цілком справедливо надавало дослідженням приклад-ного характеру. Такими актуальними акцентами у вивченні явища слід визнати проблематику боротьби з організованою злочинністю, корупцією, удосконалення державної діяльності в освіті, медицині, місцевому самоврядуванні, правоохоронній діяльності; наповнення змісту державної політики гендерними аспектами, елементами європейської інтеграції тощо.

Проте вивчення явища державної політики залишається актуальним завданням для правової науки, з огляду на складність і багатовекторність накопичених роками проблем у відносинах між державою і громадянським суспільством, а також міждисциплінарний характер предмета дослідження (Pendiura et al., 2025). На жаль, у фахових виданнях обмеженою є дискусія з приводу розуміння умов формування та механізмів реалізації державної політики відносно окремих соціальних сфер. Як правило, висловлюють лише власні авторські позиції щодо підтримки широкого або вузького праворозуміння, дублюють нормативні положення правових актів, якими регламентовано діяльність виконавчої влади, не сформовано цілісного уявлення про обґрунтування видів державної політики. Недостатньо висвітленим є питання поділу державної діяльності на сфери, не окреслено чітко розуміння правових засад державної політики, роль концептуальних засад під час формування державної політики.

Усе це зумовлює необхідність звернення до актуальних питань державної діяльності, зважаючи на сучасний етап розвитку українського суспільства та наукові здобутки в цій галузі знань. Такий підхід сприятиме виробленню чітких орієнтирів у формуванні понятєвих рядів, визначенню методологічного інструментарію пізнання, конкретних кроків на шляху трансформацій у системі інститутів державної влади, а також уточненню стратегічних завдань й орієнтирів сталого розвитку.

Матеріали та методи

Мета дослідження полягає у висвітленні найактуальніших і методично значущих здобутків представників правової науки з галузей загальнотеоретичного та галузевого знання, інших наук, дотичних до проблематики державознавства, що присвячені окремим аспектам державної політики в різних сферах суспільного життя.

Досягненню мети сприятиме розв'язання таких пізнавальних завдань: здійснити огляд наукових джерел з проблем формування та реалізації державної політики, з питань розуміння соціальної сфери та критеріїв її поділу на певні підсистеми, окреслити джерельну базу досліджень державної політики з її диференціацією на науково-теоретичні та нормативні джерела, виявити стан дослідження правових засад державної політики у сфері внутрішніх справ.

Методологічною основою реалізації поставлених завдань обрано методи герменевтики, системного аналізу, синтезу та порівняння, застосування яких дасть змогу звернутися до правових наукових та нормативних текстів, виявити їх істинний зміст, провести зіставлення наукових позицій та сформувати цілісне уявлення про рівень пізнання явища на підставі поєднання наявних досягнень, підготувати науково обґрунтовані висновки й пропозиції.

Результати й обговорення

Питанням державної політики, державної діяльності та функціям держави присвячено значну кількість публікацій, що різняться методологією та метою дослідження, проте їх аналіз необхідно здійснювати на системній основі з розподілом на групи. Оптимальним критерієм для такого розподілу запропоновано критерій за предметною ознакою, що дасть змогу ефективніше порівнювати й узагальнювати авторські здобутки. Отже, з огляду на пізнавальні завдання та мету дослідження, уявляється за доцільне виокремити такі групи джерел: джерела, присвячені проблематиці поняття та видів державної політики; джерела з питань характеристики та ознак сфер соціального життя; джерела засадничого спрямування (як основи державної політики); джерела з висвітлення факторів впливу на формування та реалізацію державної політики; джерела з питань законодавчого забезпечення та правового регулювання державної політики.

Найбільш вагомими й висхідними слід вважати наукові джерела, в яких зосереджено увагу на поняттєвому матеріалі, методології конструювання явища (Tykhomyrov, & Starytska, 2025), характеристиці підходів, завдяки яким

визначають види або межі державної політики та надають глибше розуміння політики й соціуму загалом.

У цьому контексті привертає увагу дисертаційне дослідження Н. В. Коршунової, в якому авторка намагалася сформувати найповніше уявлення про загальне розуміння явища державної політики, його ознак структури та ролі у соціальному регулюванні. Зокрема, обґрунтовано наявність таких ознак державної політики, як належність до правових форм діяльності держави; відносна стабільність; орієнтованість на розроблення стратегічного курсу розвитку суспільства й тактичного управління соціальними сферами з метою оптимального узгодження інтересів соціальних суб'єктів; а також формування і розроблення за допомогою спеціальних засобів, методів і процедур (Korshunova, 2017, p. 106). Проведено широкі узагальнення наукових класифікацій державної політики за різноманітними критеріями (за територіальною ознакою; часовим критерієм; соціальними сферами; напрямами державного впливу або регулювання; регіональним виміром; за галузями законодавства тощо). Водночас певною новелою в осмисленні внутрішньої структури державної політики є використання двох підходів, завдяки чому охарактеризовано сукупну та загальну структуру, що дає змогу сформувати додаткові уявлення про явище. Висвітлюючи співвідношення поняття державної політики з іншими важливими та суміжними поняттями (державна влада, державна діяльність), Н. В. Коршунова доходить висновку про категоріальний рід, який покладено в основу методології дисертаційного дослідження. Важливим внеском є умовивід про класифікацію видів явища, що становить необхідний елемент відповідної наукової теорії державної політики (Korshunova, 2017, p. 141).

Існують й інші дослідження, присвячені обраній проблематиці, які також заслуговують на увагу та є внеском у теорію держави. Зокрема слід назвати роботи Н. Максименко, І. Новицької (2024), Ю. Ковбасюка (2014), Т. Авакяна, І. Петренка, А. Діденко (2020), О. Лаврука (2018), О. Зубчика (2018), в яких йдеться саме про поняття державної політики. Аналізуючи дослідження обраної проблематики, Н. Максименко та І. Новицька (2024) зазначають, що насичення поняття державної політики в сучасній юридичній літературі відбувається на підставі різних поглядів, що можна поєднати в три групи. Перші вважають державну політику управлінською діяльністю, другі – використовують цілісно-стратегічну концепцію як основу формування державної політики, а треті визначають державну політику як реакцію на суспільно-важливу проблему (Maksymenko, & Novytska, 2024, p. 28).

Спираючись на праці В. Андріяш, О. Безпалової (2012), Т. Брус, О. Валевського, О. Кілієвич, Ю. Ковбасюка (2014), П. Надолішнього, В. Ребкало, В. Тертичка та інших, А. Діденко (2020) робить поспішний висновок, що начебто загальне питання державної політики розкрито повністю. Напевно, авторка мала на увазі, що в літературі є значна кількість наукових визначень, достатня для проведення відповідних узагальнень або систематизацій. Але ж насправді це не так. Плюралізм думок є лише підставою для розширеного пізнання явищ, а не готовою відповіддю на запитання дослідника. І з огляду на динамізм суспільно-політичного життя, таке вище, як державна політика, також має динамічні характеристики й повинна бути постійно в полі зору науковців.

На противагу А. Діденко наведемо цитату з публікації О. Лаврука (2018), який зазначає, що багато науково-теоретичних питань з означеної проблематики недостатньо досліджені, а саме: визначення сутності, завдань, особливостей застосування методів та інструментів, програм розвитку й механізмів впровадження дієвих функцій державної політики та ухвалення управлінських рішень про подальший розвиток суспільних процесів (Lavruk, 2018, p. 257). Позитивним моментом роботи є виокремлення рис державної політики, складових елементів (інституційний, нормативний та матеріальний), рівнів тощо. Проте дискусійним вважають положення, що в державній політиці повинні знаходити своє місце не тільки наявні проблеми розвитку суспільства, а й ті непередбачувані ситуації та явища, які потребують встановлення причин їх появи та виявлення шляхів своєчасного розв'язання. Управлінцям дуже хотілося б поставити заслони на шляху всіх потенційних ризиків та загроз державній діяльності, однак через брак явища-загрози неможливо знати причини його появи. Можливо, автор хотів висловитися стосовно прогностичної функції державної політики, яка не зводиться лише до діяльності, а й охоплює програмні документи, плани, концепції стратегії тощо.

Важливим для розуміння явища є також оцінний аспект, який передбачає здійснення якісної характеристики, що знайшло своє відображення у роботі О. Зубчика. Автор пропонує під оцінюванням розуміти з'ясування реалій політики та її дійових осіб, критерії і процедури вибору альтернативи, застосування інструментів упровадження ухваленого рішення в життя, встановлення меж дієвості державної політики (Zubchyk, 2018, p. 15). Запропоновані параметри, на наш погляд, можна успішно використати в державно-правовій або політичній практиці оцінювання політики держави, але є ще один важливий критерій, про який не згадано в дослідженні – це

співвідношення мети й результату діяльності. Такий критерій може бути застосований у разі розуміння державної політики не лише як сукупності планів та програм розвитку, а й як особливої форми державної діяльності із застосуванням діяльного підходу.

Слід також звернути увагу й на ґрунтовну й багатопланову роботу кваліфікованого колективу науковців і практиків Національної академії державного управління (Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін, М. М. Білинська, М. М. Іжа, В. І. Луговий, В. С. Загорський, В. А. Ландсман, А. А. Попок, С. М. Серьогін, І. В. Валентюк та ін.) (Kovbasiuk et al., 2014), яка знайшла своє відображення в підручнику, корисному для науковця з огляду на особисте осмислення проблеми. Питання державної політики є міждисциплінарним, тому корисними, на наше переконання, можуть бути здобутки представників різних галузей знання, зокрема сфери державного управління. Автори видання системно представили широкий ряд питань, що всебічно окреслюють явище державної політики. Зокрема, розглянуто актуальні питання її теорії, змісту та методології, осмислено суспільно-політичні основи, а також висвітлено шляхи вдосконалення практики державної політики. Водночас розгляд її сутності супроводжується всебічним аналізом державної політики у різних сферах суспільного життя, проблем регіонального розвитку та місцевого самоврядування. Значну увагу зосередили на державній кадровій політиці, використанні інструментів аналізу політики та проблемах політичного розвитку. Примітним та корисним для пізнання явища є приклади практики закордонних країн. Представлено також емпіричні дані окремих періодів державної діяльності, що характеризують реалізацію державної політики в окремих сферах.

Оскільки в науковій теоретичній літературі акцентовано на класифікації явища, варто розглянути й окремі види, що становлять класифікаційні ряди. Одне – визначити критерії для родо-видової диференціації, зовсім інше – виявити особливості окремого класифікаційного ряду або підвиду. В цьому контексті слід назвати таких авторів, як А. Діденко (2020), В. Євдокімов (2020), О. Грищенко (2025), Н. Максименко, І. Новицька (2024), роботи яких побудовано на методиці виокремлення сфери суспільного життя та послідовній характеристиці державної політики у цій сфері.

Автори таких досліджень, що ґрунтуються на визнанні існування тієї чи іншої сфери, не порушують загальнотеоретичних, філософських питань розуміння соціальної сфери, диференціації соціального простору на підсистеми, що, напевно, є виправданим для такого формату, як наукова стаття. Це питання належить радше до монографічного рівня дослідження й потребує ширшої аргументації. Проте вважаємо за доцільне перед висвітленням зазначених вище джерел висловити власне бачення проблеми.

Прив'язка до соціальної сфери, тобто до середовища, в якому здійснюють державну діяльність, є обґрунтованим підходом, у зв'язку із чим, спираючись на здобутки філософії, соціології, політології, виникає питання виокремлення соціальних сфер для проведення правового дослідження. Зазвичай використовують системний підхід (суспільство як система), завдяки якому виокремлюють підсистемні утворення – соціальні сфери (економічна, політична, духовна, соціальна), кожна з яких має свої складові елементи. Рідше вказують лише на існування економічної, політичної та ідеологічної сфер, а окремі види суспільних відносин є підґрунтям для виокремлення відповідних підсистем у межах соціальної сфери. Автори публікації стверджують, що спектр міжлюдських стосунків надзвичайно широкий, адже вони існують і в сім'ї, і в науці, і в ставленні до природи тощо. Але як суспільні відносини вони складаються саме у відповідних відокремлених сферах соціального життя як їх суттєвий компонент (Reshetov, Kyrylchuk, & Stezhko, 2012, p. 49). Справедливим є твердження В. А. Медяника (2021), що поняття «соціальна сфера» не має єдиного трактування і теоретичного обґрунтування. Характерною ознакою сучасних досліджень сутності соціальної сфери, констатує науковець, є істотна розбіжність у діапазонах визначення цього поняття, завдяки чому її зміст набуває різнопланової конкретизації (Medianyk, 2021, p. 399).

Державну політику у сфері освіти схарактеризували Н. Максименко та І. Новицька (2024) як вид державної політики, як систему організованих дій та регулювань, здійснюваних суб'єктом владних повноважень, з метою формування, вдосконалення та розвитку галузі освіти, спрямованої на створення умов для набуття та вдосконалення освітніх компетентностей особи, для реалізації її потенціалу, задоволення духовних, культурних потреб, самовизначення, розвитку та подальшого саморозвитку (Maksymenko, & Novytska, 2024, p. 30).

О. Грищенко (2025) пропонує розглянути як окремий вид державну екологічну політику. Автор стверджує, що державну екологічну політику має формувати держава та громадянські інституції. Вона має бути скерована на захист екологічних прав та інтересів кожного громадянина України. Формування системи ефективного правового регулювання в галузі раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища – одне із завдань екологічного права України.

За твердженням автора, державна екологічна політика України є системою правових, органі-

заційних, економічних, соціальних, ідеологічних та інших заходів із боку держави, що спрямована на досягнення пріоритетних (стратегічних) цілей у сфері екології (Hryshchenko, 2025, p. 228).

Натомість навряд чи можна погодитися, що складниками екологічної політики є лише сформульовані автором завдання: збереження природних об'єктів і комплексів, ландшафтного та біологічного різноманіття, екосистем, підтримання їхньої цілісності та життєзабезпечувальних функцій, сталого розвитку суспільства, підвищення якості навколишнього природного середовища та життя, покращення здоров'я населення тощо.

Оригінальним є підхід А. Діденко (2020), яка узагальнила здобутки вітчизняних та закордонних авторів з висновком про багатоманітність визначень. Авторка стверджує, що є багато видів і різновидів політики (внутрішня, зовнішня, соціальна, національна, державна, економічна, правова, науково-технічна, культурна, фінансова, військова, кадрова, екологічна тощо). У побуті говорять про «велику» і «малу» політику. У змістовому плані вона може бути прогресивною і регресивною, об'єктивно обумовленою і волюнтаристською, такою, що відповідає назрілим потребам суспільного розвитку, і такою, що суперечить їм. Такі широкі узагальнення стали можливими завдяки тому, що авторка вважає зумовленість видового багатоманіття державної політики широтою видів сфер суспільного життя (Didenko, 2020, p. 56).

Виокремлюють характеристику державної політики у сфері протидії кіберзлочинності, зокрема розглянуто принципи, мету та завдання цієї політики, що є важливим для проведення порівняльного аналізу аналогічних видових досліджень.

У публікації В. Євдокімова (2020) схарактеризовано державну політику у сфері правоохоронної діяльності. Виокремлення такої сфери та відповідного виду державної політики, на нашу думку, є виправданим, з огляду на фактичне існування правоохоронних органів у структурі органів державної влади. Однак автор пішов далі й, окрім характеристики цього виду політики, показав співвідношення її з іншими видами державної політики, що здійснюють у таких соціальних сферах: освіта і наука; економіка; державні фінанси; цифровізація; міжнародні відносини; соціальне забезпечення (Yevdokimov, 2020, p. 113).

Не менш корисною в дослідженні обраної нами проблематики є монографічне дослідження А. П. Дикого (2023) в економічно-безпековому контексті висвітлення державної політики. У роботі використано теоретичні, методологічні й аналітичні аспекти реалізації цього виду державної політики. Підготовлені підсумкові положення щодо аналітики державної діяльності в економічній сфері мають прикладний характер.

Найбільший інтерес становить дослідження О. Фролової (2008), яка звернулася до виокремлення сфери внутрішніх справ – питання, яке найменше досліджено в загальнотеоретичній юриспруденції, через що, як стверджує автор, категорія «сфера внутрішніх справ» не є повною та точною, із чим слід цілком погодитися. Водночас авторка пропонує власне визначення, побудоване на функціональному підході (Frolova, 2008, p. 71).

Сфера внутрішніх справ держави представлена як сукупність суспільних відносин, що складаються в процесі охорони прав та свобод людини й громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, навколишнього природного середовища, конституційного ладу в країні , прав і законних інтересів підприємств, установ та організацій, а також суспільства й держави загалом від злочинних посягань та інших правопорушень шляхом провадження таких видів діяльності, як профілактична, оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, виконавча щодо застосування кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу, ліцензійно-дозвільна та ін. Проте не зовсім є зрозумілим бачення авторки аспектів співвідношення сфери внутрішніх справ і сфери правової охорони, яку було взято за основу під час формування визначення.

Це одне з малодосліджених питань теоретичної юриспруденції, на яке відповідь треба шукати як у традиціях, так і новаціях методології пізнання, корисним буде й історичний погляд на цю особливу соціальну сферу. За відомостями з джерел XIX століття, сферу внутрішніх справ розглядали як сукупність напрямів внутрішньої діяльності в межах компетенції державної влади, що охоплювала не тільки відносини з охорони життя, здоров'я, майна, громадського порядку та публічної безпеки, а й з питань освіти, медицини, шляхів сполучення, друку й цензури, духовних, судових справ і судового нагляду, статистики, ветеринарії, охорони пам'ятників, технічно-будівельних питань тощо. Історично склалося, що всі ці питання з початку заснування відповідного міністерства належали до сфери внутрішніх справ, а охоронних функцій воно набуло лише з приєднанням до нього поліцейських структур.

На сьогодні обсяги повноважень міністерства внутрішніх справ як центрального органу влади[1] значно зменшені й акцентовані на охороні в

[1] Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 878. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text

системі виконавчої влади. У зв'язку із цим сферу внутрішніх справ також ототожнюють з Міністерством внутрішніх справ України, що і знайшло відображення у дослідженні О. Фролової (2008). Крім того, на етапі проєктування є текст майбутнього закону про органи внутрішніх справ, у якому запропоновано нормативно закріпити поняття внутрішніх справ як суспільних відносин, пов'язаних із захистом та охороною прав і свобод людини й громадянина, інтересів суспільства та держави, протидією злочинності, забезпеченням публічної безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху, а також захистом державного кордону та охороною суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, цивільним захистом і міграцією (імміграцією та еміграцією)[1].

До окремої групи джерел, які характеризують дослідженість явища державної політики, належать праці, присвячені висвітленню її засад. Ознайомлення із цими публікаціями дає можливість скласти уявлення не тільки про наукове авторське розуміння власне засад політики держави, а й про існування її різновидів.

Розуміння державної політики та її засад є розмаїтим і відображає індивідуальні дослідницькі інтереси. Воно варіюється від ототожнення засад політики держави з планами і програмами діяльності до включення широкого переліку структурних елементів, що ми цілком підтримуємо.

Ідеться про включення як ідеологічних, теоретичних, методологічних, нормативних компонентів, так і самої діяльності держави зі здійснення її функцій. Однак передусім слід акцентувати на частині публікацій в межах цієї групи, які присвячені вивченню сфери внутрішніх справ. Такі автори, як О. Ганжа (2020), В. Дерзська (2025), П. Панфьоров (2023), Л. Міщенко (2019), Д. Заброда (2013), О. Мердова, О. Цуркан (2020) тощо досліджують: правові засади припинення служби в органах Національної поліції України (Hanzha, 2020), правові засади забезпечення законності в діяльності органів Національної поліції України (Derzska, 2025), правові засади діяльності Національної поліції України у запобіганні кримінальним правопорушенням (Panferov, 2023), правові засади громадського контролю за діяльністю поліції в Україні (Mishchenko, 2019), правові засади реалізації державної політики у правоохоронній сфері (Bezpalova, 2012), адміністративно-правові засади: сутність та поняття категорії (Zabroda, 2013), адміністративно-правові засади професійного навчання поліцейських (Merdova, & Tsurkan, 2020) і значною мірою дотичне дослідження до сфери внутрішніх справ, пов'язане із засадами державної політики у сфері обігу зброї (Shumeiko, 2022).

Деякі автори цілком обґрунтовано обирають у вивченні правових засад організаційний аспект, зважаючи, що правова поведінка – це вольова, цілеспрямована, а значить, організована активність суб'єкта (Baranov, 2017; Hentosh, 2019; Vasiuk, Haievska, & Kuziuk, 2023). Для окремих досліджень характерним є визначення теоретико-правового змісту засад (Svirin, 2018; Chemerys, 2015) або конституційно-правового, що разом можна визнати як елементи методологічного значення (Korshunova, 2017).

Висновки

За результатами проведеного дослідження можна зробити певні узагальнення про дослідження державної політики.

1. Державна політика як соціально-правове явище є предметом міждисциплінарного дослідження, в межах якого вивчають його загальні риси, внутрішню будову, мету, функції, правові, організаційні та інші засади формування та реалізації. У науковій літературі широко представлено класифікації державної політики, а також характеристики окремих її видів з урахуванням критерію соціальної сфери. Найпоширенішими й актуальними в наукових пошуках представлені таки види державної політики, як: правова, антикорупційна, кримінально-правова, у сфері управління, екології, регуляторна й соціального захисту. В межах правової політики розглядають окремі її аспекти відповідно до характеру протидії правопорушенням (адміністративного та кримінального).

2. Недостатньо дослідженим залишається соціальна сфера як явище, як фактор реалізації державної політики та як критерій класифікації. Мало висвітленими є методологічні підстави виокремлення з філософської моделі соціального простору (економічна, соціальна, духовна, політична сфери) таких підсистемних утворень (підсфери), як: самоврядування, пенсійне забезпечення, транспорт, зв'язок, освіта, правосуддя, музейна справа, промисловий комплекс, екологія, туризм тощо.

3. Окремої уваги потребує вивчення сфери внутрішніх справ, вироблення наукового визначення, що відповідало б правовій дійсності, висвітлення особливостей функціонування, суб'єктів здійснення, об'єктів впливу, критеріїв ефективності, хоча окремі напрацювання в цьому напрямі відомі. З огляду на правовий режим воєнного стану є також потреба у вивченні співвідношення понять «правоохоронна сфера» й «сфера внутрішніх справ», у межах яких реалізовано важливі завдання державної політики.

[1] Про органи внутрішніх справ : проєкт Закону України від 2 лип. 2015 р. № 2561. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JH1Z500G?an=19

References

[1] Baranov, R.O. (2017). Organizational and legal principles of forming a state policy to prevent and counteract the legalization (laundering) of proceeds from crime. *Investments: practice and experience*, 14, 93-97.
[2] Bezpalova, O.I. (2012). Legal principles of implementing state policy in the law enforcement sphere. *Law and Security*, 3(45), 87-92.
[3] Chemerys, O.M. (2015). Theoretical and Legal Principles of Interaction between State Authorities and the Public in the Formation and Implementation of State Policy. *Effectiveness of Public Administration*, 42, 39-51.
[4] Derzska, V.Yu. (2025). Legal Principles of Ensuring Legality in the Activities of the Bodies of the National Police of Ukraine and the Place of Administrative Legislation Among Them. *Legal Scientific Electronic Journal,* 1, 810-812. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-1/194
[5] Didenko, A.S. (2020). The goal, objectives and principles of state policy in the field of countering cybercrime. *Law and Security*, 1(76), 53-58. DOI: 10.32631/pb.2020.1.07
[6] Dykyi, A.P. (2023). *State policy of prevention and counteraction to economic crime in the system of guaranteeing economic security of Ukraine*. Zhytomyr: Buk-Druk.
[7] Frolova, O.H. (2008). The sphere of internal affairs as an object of management. *Scientific Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs,* 97, 69-75.
[8] Hanzha, O.O. (2020). Legal Principles of Termination of Service in the Bodies of the National Police of Ukraine. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Jurisprudence",* 48(2), 50-53. DOI: 10.32841/2307-1745.2020.48-2.10
[9] Hentosh, O.P. (2019). Organizational and legal principles of the formation and implementation of state policy of public administration in Ukraine. *Law and public administration*, 2(35), 1, 17-21. DOI: 10.32840/pdu.2-1.2
[10] Hryshchenko, O.P. (2025). Legal foundations of the state environmental policy of Ukraine. *Legal scientific electronic journal*, 4, 225-228. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-4/51
[11] Korshunova, N.V. (2017). Constitutional and Legal Principles of State Policy in Ukraine. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3(104), 144-154. Retrieved from https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-22-3-2017/konstitutsiyno-pravovi-zasadi-dyerzhavnoyi-politiki-ukrayini
[12] Korshunova, N.V. (2017). The concept of state policy: theoretical and legal research. *Candidate's thesis.* Kyiv.
[13] Kovbasiuk, Yu.V., Vashchenko, K.O., Surmin, Yu.P. (et al.). (2014). *State policy.* Kyiv: NAPU.
[14] Lavruk, O. (2018). The essence of the concept of state policy. *University scientific notes,* 67-68, 254-263. Retrieved from https://old.univer.km.ua/visnyk/1803.pdf
[15] Maksymenko, N., & Novytska, I. (2024). The concept and essence of state policy in the sphere of education. *Current problems of jurisprudence*, 2(38), 27-32. DOI: 10.35774/app2024.02.027
[16] Medianyk, V.A. (2021). The social sphere as a subject of administrative and legal research. *Legal scientific electronic journal,* 1, 399-401. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-1/100
[17] Merdova, O.M., & Tsurkan, O.P. (2020). *Administrative and legal principles of professional training of police officers*. Kyiv: Dakor.
[18] Mishchenko, L.V. (2019). Legal Principles of Public Control over Police Activities in Ukraine. *Modern European Policing and the Possibilities of Its Use in the Activities of the National Police of Ukraine:* Collection of Abstracts of the Participants of the International Scientific and Practical Conference (pp. 169-170). Kharkiv.
[19] Panferov, P.V. (2023). Legal Principles of the Activities of the National Police of Ukraine in Preventing Criminal Offenses. *Legal Scientific Electronic Journal*, 6, 796-800. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-6/191
[20] Pendiura, M.M., Petrovskyi, A.V., & Tikhomyrov, D.O. (et al.). (2025). *State policy in the sphere of national security: legal aspect.* Kyiv: 7BC. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/70b5dc07-6bd8-495e-9fae-d98f72fde354/content
[21] Reshetov, O.O., Kyrylchuk, O.T., & Stezhko, Z.V. (2012). The main spheres of life of society. *Scientific notes of the Kirovohrad National Technical University*, 12(I), 48-51.
[22] Shumeiko, T.A. (2022). *Administrative and legal principles of forming and implementing state policy in the field of arms circulation in Ukraine.* Kyiv: Nauk.-dosl. in-t publ. Law.
[23] Svirin, V.O., & Davidova M.M. (2018). Theoretical and legal principles of the formation and implementation of state policy in the field of counteraction and prevention of illicit drug trafficking. *Science and Law Enforcement*, 1(39), 303-312. Retrieved from https://naukaipravoohorona.navs.edu.ua/index.php/naukaipravoohorona/issue/view/118/77
[24] Tykhomyrov, D.O., & Starytska, O.O. (2025). Legal construction of the concept of state policy in general theoretical jurisprudence. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law"*, 87(1), 118-123. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.1.17
[25] Vasiuk, N.O., Haievska, L.A., & Kuziuk, M.H. (2023). Mechanisms for the implementation of state policy to counter disinformation in the field of health care: foreign experience for Ukraine. *Investments: practice and experience,* 15, 120-126. DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.120

[26] Yevdokimov, V.V. (2020). Development of components of the methodology for the formation and implementation of state policy in the field of law enforcement activities. *Scientific notes of the V.I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series "Public Administration",* 31(70), 5, 109-115. DOI: 10.32838/TNU-2663-6468/2020.5/19
[27] Zabroda, D.H. (2013). Administrative and legal principles: the essence of the concept. *Administrative law and process*, 2(4), 45-51.
[28] Zubchyk, O.A. (2018). Methodological aspects of evaluating state policy: "competitiveness" and "political time". *State and regions. Series "Public administration"*, 2(62), 12-16. Retrieved from http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2018/4.pdf

Список використаних джерел

[1] Баранов Р. О. Організаційно-правові засади формування державної політики запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 14. С. 93–97.
[2] Безпалова О. І. Правові засади реалізації державної політики у правоохоронній сфері. *Право і безпека.* 2012. № 3 (45). С. 87–92.
[3] Чемерис О. М. Теоретико-правові засади взаємодії органів державної влади і громадськості при формуванні та реалізації державної політики. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 42. С. 39–51.
[4] Дерзська В. Ю. Правові засади забезпечення законності в діяльності органів Національної поліції України та місце серед них адміністративного законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 810–812. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-1/194
[5] Діденко А. С. Мета, завдання та принципи державної політики у сфері протидії кіберзлочинності. *Право і безпека*. 2020. № 1 (76). С. 53–58. DOI: 10.32631/pb.2020.1.07
[6] Дикий А. П. Державна політика запобігання та протидії економічній злочинності в системі гарантування економічної безпеки України : монографія. Житомир : Бук-Друк, 2023. 428 с.
[7] Фролова О. Г. Сфера внутрішніх справ як об'єкт управління. *Науковий вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 97. С. 69–75.
[8] Ганжа О. О. Правові засади припинення служби в органах Національної поліції України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Серія «Юриспруденція».* 2020. № 48. Т. 2. С. 50–53. DOI: 10.32841/2307-1745.2020.48-2.10
[9] Гентош О. П. Організаційно-правові засади формування і реалізації державної політики публічного управління в Україні. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 1. С. 17–21. DOI: 10.32840/pdu.2-1.2
[10] Грищенко О. П. Правові засади державної екологічної політики України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 225–228. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-4/51
[11] Коршунова Н. В. Конституційно-правові засади державної політики в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 144–154. URL: https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-22-3-2017/konstitutsiyno-pravovi-zasadi-dyerzhavnoyi-politiki-ukrayini
[12] Коршунова Н. В. Поняття державної політики: теоретико-правове дослідження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 240 с.
[13] Державна політика : підручник / [редкол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін.]. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.
[14] Лаврук О. Сутність поняття державної політики. *Університетські наукові записки*. 2018. № 67–68. С. 254–263. URL: https://old.univer.km.ua/visnyk/1803.pdf
[15] Максименко Н., Новицька І. Поняття та сутність державної політики у сфері освіти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 2 (38). С. 27–32. DOI: 10.35774/app2024.02.027
[16] Медяник В. А. Соціальна сфера як предмет адміністративно-правового дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 399–401. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-1/100
[17] Мердова О. М., Цуркан О. П. Адміністративно-правові засади професійного навчання поліцейських : монографія. Київ : Дакор, 2020. 186 с.
[18] Міщенко Л. В. Правові засади громадського контролю за діяльністю поліції в Україні. *Сучасна європейська поліцеїстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 169–170.
[19] Панфьоров П. В. Правові засади діяльності Національної поліції України у запобіганні кримінальним правопорушенням. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 796–800. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-6/191
[20] Державна політика у сфері національної безпеки: правовий аспект : монографія / [М. М. Пендюра, А. В. Петровський, Д. О. Тихомиров та ін.]. Київ : 7БЦ, 2025. 208 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/70b5dc07-6bd8-495e-9fae-d98f72fde354/content
[21] Решетов О. О., Кирильчук О. Т., Стежко З. В. Основні сфери життєдіяльності суспільства. *Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету*. 2012. Вип. 12. Ч. І. С. 48–51.

[22] Шумейко Т. А. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні : монографія. Київ : Наук.-дослід. ін-т публ. права, 2022. 462 с.
[23] Свірін В. О. Давидова М. М. Теоретико-правові засада формування та реалізації державної політики у сфері протидії та запобігання незаконному наркообігу. *Наука і правоохорона*. 2018. № 1 (39). С. 303–312. URL: https://naukaipravoohorona.navs.edu.ua/index.php/naukaipravoohorona/issue/view/118/77
[24] Тихомиров Д. О., Старицька О. О. Юридичне конструювання поняття державної політики в загальнотеоретичній юриспруденції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія «Право»*. 2025. Вип. 87. Ч. 1. С. 118–123. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.1.17
[25] Васюк Н. О., Гаєвська Л. А., Кузюк М. Г. Механізми реалізації державної політики протидії дезінформації у сфері охорони здоров'я: зарубіжний досвід для України. *Інвестиції: практика та досвід.* 2023. № 15. С. 120–126. DOI: 10.32702/2306-6814.2023.15.120
[26] Євдокімов В. В. Розвиток складових методології формування та реалізації державної політики у сфері правоохоронної діяльності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. *Серія «Державне управління».* 2020. Т. 31 (70). № 5. С. 109–115. DOI: 10.32838/TNU-2663-6468/2020.5/19
[27] Заброда Д. Г. Адміністративно-правові засади: сутність поняття. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2 (4). С. 45–51.
[28] Зубчик О. А. Методологічні аспекти оцінювання державної політики: «конкурентоспроможність» і «політичний час». *Держава та регіони. Серія «Державне управління».* 2018. № 2 (62). С. 12–16. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2018/4.pdf

ZUBKOVA Liubov
PhD in Law, Senior Research Fellow at the Secretariat Academic Council of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3090-912X

Characteristics of the State of Research in State Policy in the Sphere of Internal Affairs

Abstract. Modern researchers associate the development of society with the successful implementation of state policy in its various manifestations, both at the stage of formation (planning) and at the stage of implementation. Special attention is paid to those spheres of state activity in which the most important rights and freedoms for a person and a citizen are implemented, in particular, freedom of speech, freedom of peaceful assembly, choice of place of residence; the right to peaceful coexistence; to a profession; to social protection; to the inviolability of the person and housing; to education; medical care, etc. The most relevant problems for Ukrainian society today, caused by martial law due to full-scale aggression by the Russian Federation, are discussed. However, these issues are not only characterized by discussion, much is done by the Armed Forces of Ukraine, specialists of various professions, as well as representatives of state authorities, local governments, and the public. We observe dynamic trends in the development of military and law enforcement legislation, a change in the emphasis in the system of social values, the unification of efforts around the ideas of national identity, the preservation of the state and social order, and the protection of national sovereignty. The external and internal functions of the state have clearly been distinguished, which require additional attention in the modern period of state formation, but the importance of additional analysis of the state's internal policy in the spheres of economy, military-industrial complex, ecology, agriculture, etc. is also clearly traced. Along with such strategic directions of state policy as transport, medicine, education, land management, entrepreneurship, the direction in the field of internal affairs is becoming increasingly relevant, which is associated with legal protection, with the state of implementation of fundamental rights and freedoms of man and citizen. Improving state activity in the field of internal affairs, strengthening guarantees and mechanisms for its implementation in modern conditions will contribute to the development of civil society institutions, economic well-being, and ensuring comfortable living for all segments of the population in Ukraine.

Keywords: state policy; legal principles; rule of law; ensuring human rights; functions of the state; mechanism of legal regulation; spheres of social activity; politics; sphere of internal affairs.

DOI: 10.33270/05257004.12
УДК 343.52:343.53:343.9.02

КРИЖЕВСЬКИЙ Андрій*
кандидат юридичних наук, докторант науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-9646-1359

Способи приховування шахрайств, що вчиняють учасники організованих злочинних об'єднань в Україні

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу способів приховування шахрайств, що вчиняють учасники організованих злочинних об'єднань в Україні. Актуальність дослідження зумовлена підвищенням складності таких злочинів, високим рівнем їх конспіративності, активним використанням легальних інструментів для маскування незаконного походження майна, а також поширеністю корупційних зв'язків, які унеможливлюють ефективне реагування правоохоронної системи. Метою роботи є комплексне дослідження способів приховування шахрайств, що вчиняють учасники організованих злочинних об'єднань в Україні, з огляду на їх кримінально-правову природу, відмінності від конспіративних дій, а також випадки судової практики, з метою формування ефективних підходів до протидії таким деліктам. Методологічну основу дослідження становить поєднання формально-юридичного, порівняльно-правового, системно-структурного, логіко-правового методів і контент-аналізу судової практики. Увагу зосереджено на вивченні судових рішень щодо легалізації майна, одержаного шахрайським шляхом, використанні підставних осіб, фіктивних документів, оформленні правочинів, а також залученні корумпованих посадових осіб. Виокремлено основні способи приховування шахрайств, учинених у складі організованих груп і злочинних організацій, зокрема шляхом застосування погроз, насильства або вбивства свідків і потерпілих; залучення сторонніх осіб до легалізації шахрайських активів; формування фіктивних правових підстав набуття майна; підроблення офіційних документів для маскування особи або обставин вчинення шахрайства; оформлення прав власності на підставних осіб із подальшим розпорядженням через довіреності; інсценування правочинів між підконтрольними особами з метою легалізації активів; імітація легальної діяльності (часткове її здійснення); залучення корумпованих службових осіб.

Ключові слова: шахрайство; приховування злочину; організовані злочинні об'єднання; легалізація майна; підроблення документів; конспірація.

Історія статті:
Отримано: 13.08.2025
Переглянуто: 19.09.2025
Прийнято: 17.10.2025

Рекомендоване посилання:
Крижевський А. Способи приховування шахрайств, що вчиняють учасники організованих злочинних об'єднань в Україні. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 112–120. DOI: 10.33270/05257004.12

*Відповідальний автор

© Крижевський А.., 2025

Вступ

У сучасних умовах трансформації криміногенної ситуації в Україні, яку зумовлено соціально-економічними й політичними чинниками, підвищену загрозу безпеці держави становлять шахрайства, учинені організованими злочинними об'єднаннями. Такі угруповання дедалі частіше використовують складні механізми маскування злочинної діяльності, поєднуючи легальні інструменти з новітніми технологіями, що суттєво ускладнює процес їх виявлення й досудового розслідування. Проблему ускладнює також те, що учасники таких об'єднань нерідко мають стійкі зв'язки в правоохоронних і судових органах, що сприяє уникненню відповідальності за вчинені злочини. Основною особливістю забезпечення правопорядку в державі є дотримання законності, охорона та захист прав і свобод людини та громадянина (Duchek, Vluiko, & Vakarov, 2024). Задля забезпечення правопорядку важливо створити стабільні умови для безпечного функціонування суспільних відносин, що сприятиме належній діяльності державних органів, структур, громадських організацій та окремих громадян (Koba, 2024). За таких обставин дослідження способів приховування шахрайств набуває особливої актуальності, адже дає змогу не лише виявити нові форми кримінальної діяльності, а й підвищити ефективність протидії їй.

Метою статті є комплексне дослідження способів приховування шахрайств, що вчиняють учасники організованих злочинних об'єднань в Україні, з огляду на їх кримінально-правову природу, відмінності від конспіративних дій, а також випадки судової практики, з метою формування ефективних підходів до протидії таким деліктам.

Огляд літератури

Дослідження питань приховування шахрайства, що здійснюють учасники організованих злочинних угруповань, має важливе значення для української кримінології. Аналізуючи криміналістичну характеристику шахрайств у сфері нерухомості, Д. А. Птушкін (2018) доводить, що понад 90 % шахраїв ретельно готуються до вчинення злочину, плануючи заходи для його маскування. У низці випадків використовують підставних осіб і підроблені документи, що унеможливлює ідентифікацію справжнього виконавця.

Шахрайство в побутовій сфері Н. Ю. Кириленко (2013) розмежовує на три етапи: підготовку, вчинення й приховування, акцентуючи, що маскування починається ще до безпосереднього посягання. Доповнюючи це твердження, М. В. Данькшин (2000) зазначає, що приховування може передбачати фальсифікацію обставин учинення злочину й унеможливлення встановлення особи злочинця.

На створенні видимості законності дій як способі уникнення підозри акцентує дослідник С. В. Головкін (2008).

Науковці М. М. Єфімов, Н. В. Павлова (2022) зосереджують увагу на приховуванні шахрайств під час онлайн-торгівлі – через знищення доказів, введення в оману покупців і підкуп посадовців. Своєю чергою Є. Бурдейна і В. Дранус (2021) описують інсценування страхових випадків як популярну схему приховування злочинів із залученням фіктивних осіб.

На підвищенні ролі deepfake-технологій і бот-мереж у сучасних схемах, що значно ускладнює виявлення злочину, зауважують С. В. Демедюк та О. Є. Користін (2024). Дослідник А. Е. Жилін (2023) систематизує етапи підготовки й приховування у сфері електронних платежів, акцентуючи на високому рівні технічної підготовки зловмисників.

Науковець Р. О. Нестеренко (2024) деталізує методи забезпечення анонімності у сфері банківського шахрайства – від зміни SIM-карт до використання підставних акаунтів. Механізми маскування шахрайства в будівництві через симуляцію ділової активності описує у своїй науковій розвідці С. С. Кузьменко (2019). Своєю чергою А. В. Рейнгольд (2023) аналізує створення фіктивних онлайн-магазинів, фішингових платформ і маніпуляції у сфері електронної комерції.

Використання цифрових засобів для приховування незаконного збагачення через благодійні канали досліджує В. М. Шевців (2022), а В. М. Коба (2024) – техніки маскування голосу й зовнішності під час дистанційного шахрайства. Учені С. С. Родченко і З. Б. Живко (2020) акцентують на важливості багаторівневої структури відмивання грошей. Схеми шахрайства в умовах війни через фейкові волонтерські організації окреслюють О. М. Брисковська та М. О. Гелемей (2023).

Інтелектуальний рівень шахраїв, їхню здатність до психологічного впливу досліджує Л. Л. Курята (2020), а Г. С. Бідняк (2019) – системний підхід до знищення доказів, ліквідації фіктивних структур і фальсифікації документації.

Отже, способи приховування шахрайств організованих злочинних угруповань мають комплексний, стратегічно спланований характер і є невіддільною частиною кримінальної діяльності.

Матеріали та методи

Дослідження ґрунтується на аналізі положень кримінального законодавства України, що регламентують відповідальність за шахрайство, вчинене в складі організованих злочинних об'єднань, зокрема норм Кримінального кодексу України (ст. 190, 209, 255, 256, 396), Кримінального процесуального кодексу України та відповідних підзаконних актів.

Емпіричну базу становлять судові рішення, отримані з Єдиного державного реєстру судових рішень за період 2017–2025 років. У процесі добору матеріалу використовувалися ключові пошукові запити, які стосувалися ознак організованої злочинної діяльності та фактів приховування шахрайств.

Методологічну основу дослідження становить діалектичний підхід, що дав змогу комплексно дослідити явища в їхньому розвитку, суперечностях і взаємозв'язках. Застосовано такі загальнонаукові й спеціальні методи: формально-юридичний – для тлумачення норм кримінального законодавства; системно-структурний – для виявлення взаємозв'язків між способами приховування та правовою кваліфікацією діянь; порівняльно-правовий – для зіставлення окремих правозастосовних практик; логіко-правовий – для формулювання чітких правових висновків; контент-аналіз судових рішень – для виявлення типових моделей приховування шахрайств.

Результати й обговорення

Такий підхід надав можливість поєднати теоретичний аналіз правових норм із вивченням особливостей реалізації правозастосування, що зумовило глибину та практичну спрямованість дослідження. Способи приховування шахрайства, що вчиняють учасники організованих злочинних об'єднань в Україні, – різноманітні й характеризуються повторюваністю вчинення шахрайських дій. Тобто шахрайство організована злочинна група не вчиняє одноразово, її створюють для систематичної протиправної діяльності шляхом навмисних оманливих дій або зловживання довірою для отримання вигоди, майна, грошей або послуг (Kryzhevskyi, & Bryskovska, 2025).

Зв'язок між організованою злочинністю та рецидивною полягає в тому, що значну кількість учасників організованих злочинних угруповань раніше було засуджено за умисні злочини. Завдяки набутому досвіду злочинної діяльності вони стають професіоналами в цій сфері, що своєю чергою дає змогу визначити таких осіб і скоєні ними суспільно небезпечні діяння належними до категорії професійної злочинності (Vozniuk, 2018).

Як зазначає М. В. Даньшин (2000), приховування злочину – це діяльність (елемент злочинної діяльності), що є динамічною системою об'єктивних і суб'єктивних чинників, сформованих до, під час або після вчинення злочину, реалізація яких спрямована на усунення слідів злочину (матеріальних або ідеальних), злочинця та їх носіїв з метою перешкоджання розслідуванню (Danshyn, 2000). У контексті шахрайських злочинів приховування полягає в діях, спрямованих на запобігання або перешкоджання їх виявленню й подальшому кримінальному переслідуванню. Здебільшого ці дії вчиняють уже після реалізації шахрайської схеми й вони можуть стосуватися як самого факту злочину, так і його предмета, знарядь, слідів або особи правопорушника. Основними суб'єктами приховування таких злочинів є безпосередньо учасники організованих злочинних об'єднань, а також особи, які свідомо сприяють їх діяльності. Зазначимо, що дії, спрямовані на приховування злочину, можуть здійснюватися ще на етапі його підготовки. Дослідники в зазначених вище наукових працях зауважують, що приховування охоплює не лише саму подію злочину, а й підтвердження факту його вчинення конкретною особою, а також різні супутні обставини. Тобто процес підготовки й учинення злочину передбачають етапи, спрямовані на приховування кримінального діяння.

Водночас приховування шахрайств слід відрізняти від конспірації, що застосовують учасники цих об'єднань. Попри подібність обох явищ, зокрема їхню спрямованість на маскування злочинної діяльності, між ними є суттєві відмінності в меті, часових межах і характері відповідних дій. Конспірація – це система наперед спланованих заходів для забезпечення таємності існування, структури, персонального складу, зв'язків, протиправної діяльності й інших обставин функціонування організованого злочинного об'єднання. Її реалізують на всіх етапах – до, під час і після вчинення злочинів, і вона може передбачати використання псевдонімів, закритих каналів зв'язку, підставних фізичних осіб чи фіктивних юридичних осіб, обмеження контактів між учасниками тощо. Конспірація є характерною ознакою організованих злочинних об'єднань, хоча її й не визнають обов'язковою кримінально-правовою ознакою, передбаченою ч. 3 чи 4 ст. 28 КК України.

На відміну від цього, приховування шахрайств має конкретну й чітко окреслену мету – унеможливити викриття вже вчиненого злочину. Воно виявляється в знищенні або фальсифікації документів, тиску на свідків, зміні місця проживання, відмиванні незаконно отриманих коштів тощо. У певних випадках такі дії створюють окремі склади кримінальних правопорушень, зокрема: приховування злочину (ст. 396 КК України), сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК), легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК) тощо.

Отже, конспірація передбачає організоване забезпечення таємності діяльності злочинного об'єднання, а приховування шахрайства – конкретні дії, спрямовані на знищення або маскування слідів цього кримінального правопорушення. На практиці вони часто взаємопов'язані, однак до них потрібно застосовувати окремий правовий аналіз і належне правове оцінювання.

Заходи конспірації, як засвідчує вивчення судової практики, застосовуються організованими групами чи злочинними організаціями частіше, ніж

дії, спрямовані безпосередньо на приховування конкретних шахрайств. Проте останні становлять не меншу загрозу з огляду на їхню системність, продуманість, а в певних випадках і агресивність.

Дослідження судової практики дає підстави виокремити такі способи приховування шахрайств, які застосовують учасники організованих злочинних об'єднань:

1. Застосування погроз або насильства до свідків чи потерпілих, їх вбивство.

Одним із найбільш небезпечних і радикальних способів приховування шахрайств, виявлених у судовій практиці, є *застосування насильства або погроз щодо свідків чи потерпілих, а в окремих випадках – їхнє умисне вбивство*, що доведено в судовій практиці[1] (Ptushkin, 2018). Такий метод має на меті усунення джерел викриття – осіб, які мають відомості про обставини вчинення злочину, механізми реалізації шахрайської схеми, персональний склад угруповання, а також можуть надати свідчення, що становлять доказову базу для кримінального провадження. Цей спосіб демонструє надзвичайно високий рівень суспільної небезпеки організованого злочинного об'єднання, яке свідомо застосовує насильство як засіб забезпечення безкарності своєї діяльності. Такі дії, окрім того, можуть бути додатково кваліфіковані як окремі кримінальні правопорушення, зокрема умисне вбивство (ст. 115 КК України), погроза вбивством (ст. 129 КК України), перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України) тощо.

Водночас найбільш поширені способи приховування шахрайств, що вчиняють учасники організованих злочинних об'єднань в Україні, пов'язані з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом[2]. Судова практика засвідчує, що йдеться про вчинення дій, спрямованих на приховування й маскування незаконного походження майна, одержаного в результаті шахрайських дій, володіння ним, прав на нього, джерел його походження та набуття, володіння й використання такого майна.

2. Залучення сторонніх осіб до легалізації шахрайських активів.

Серед способів приховування шахрайств слід виокремити залучення третіх осіб, які формально не є учасниками організованого злочинного об'єднання, проте здійснюють функцію з реалізації майна, здобутого злочинним шляхом. Тобто зловмисники через злочинний вплив створювали умови, спонукали, сприяли й організовували злочинну діяльність третіх осіб (Ptushkin, 2018). Така форма приховування має характер опосередкованої участі в легалізації активів і спрямована на створення ілюзії відсутності зв'язку між злочинним походженням майна та його реалізацією.

Наприклад, у вироку Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 14 грудня 2021 року у справі № 644/11327/21 зазначено, що з метою забезпечення власної безпеки та прикриття злочинної діяльності злочинного угруповання ОСОБА_1 підшукав особу, матеріали щодо якої виділені в окреме кримінальне провадження (далі – ОСОБА_9). Остання працювала ріелтором і мала можливість, не привертаючи зайвої уваги до діяльності угруповання, здійснювати реалізацію нерухомого майна, здобутого злочинним шляхом. Зокрема, ОСОБА_9 здійснювала пошук покупців і приховувала від них факти шахрайського заволодіння правом власності на відповідні об'єкти[3] (Kuzmenko, 2024).

Цей приклад засвідчує використання легальної професійної діяльності сторонньої особи (ріелтора) як засобу для маскування незаконного походження активів, а також дає змогу організованому злочинному об'єднанню уникнути прямого зв'язку з продажем об'єкта шахрайства. Відтак створюється враження законності угоди, що перешкоджає виявленню злочину на ранніх етапах та ускладнює збирання доказової бази під час досудового розслідування.

3. Формування фіктивних правових підстав набуття майна.

У судовій практиці є випадки імітації законного походження майна шляхом створення фіктивних правових підстав для його набуття. Зокрема, йдеться про оформлення прав власності на нерухомість або земельні ділянки під виглядом безоплатної приватизації, що формально надає об'єкту легальний правовий статус, хоча фактично право на нього було здобуто внаслідок шахрайських дій.

Такий спосіб має на меті замаскувати незаконне походження активу й ускладнити його ідентифікацію як предмета злочину, а також дає змогу реалізувати його в подальшому на вторинному ринку без очевидних юридичних

[1] Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 14 груд. 2021 р. Справа № 644/11327/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/101877914; Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 21 груд. 2019 р. Справа №1/202/1/2019. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/86594084

[2] Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці від 19 верес. 2023 р. Справа № 752/17058/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113595025%; Вирок Білгород-Дністровського міськ-районного суду Одеської області від 8 верес. 2023 р. Справа № 495/9146/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/113468649; Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 14 берез. 2019 р. Справа № 754/16836/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80615684

[3] Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 14 груд. 2021 р. Справа № 644/11327/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101877914

ризиків для покупця. Оскільки оформлення відбувається з дотриманням формальних вимог законодавства, ускладнюється виявлення злочинної схеми на початкових етапах. *Наприклад, у вироку Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 8 вересня 2023 року у справі № 495/9146/23 зазначено, що з метою приховування та маскування походження майна, прав на земельні ділянки, набуті шахрайським шляхом, зокрема права на земельну ділянку площею 0,0989 га рекреаційного призначення у смт Затока…, особами, які діяли у складі організованої групи, було розроблено схему оформлення прав власності на землю в порядку безоплатної приватизації. З цією метою було узгоджено приїзд осіб, на ім'я яких здійснювалося таке оформлення, зокрема обвинуваченої ОСОБА_3, для підписання довіреностей на представництво інтересів і подальше розпорядження цими ділянками*[1].

Таким чином, члени організованої групи використовували фіктивних осіб або підставних заявників як формальних суб'єктів набуття права на земельні ділянки, які фактично переходили під контроль злочинного об'єднання. Оформлення документів із дотриманням вимог закону дало змогу створити ілюзію легального походження активу, а надалі – здійснювати розпорядження ним (продаж, передання, застава тощо).

4. Підроблення офіційних документів для маскування особи або обставин учинення шахрайства.

Одним із основних способів приховування шахрайств, що застосовують учасники організованих злочинних об'єднань, є підроблення офіційних документів, зокрема документів, що посвідчують особу. Такий підхід дає змогу замаскувати фактичного виконавця злочину, створити фіктивні сліди або знищити доказовий зв'язок між правопорушенням і його учасниками.

Цей спосіб здебільшого використовується на стадії реалізації злочинного наміру або після його завершення з метою легалізації активів, здобутих унаслідок шахрайства, або для оформлення прав на майно через підставних осіб.

Як приклад наведемо вирок Першотравневого районного суду м. Чернівців від 19 червня 2023 року у справі № 752/17053/22, у якому зазначено: «…з метою приховування своєї злочинної діяльності учасники організованого злочинного об'єднання підробили паспорт громадянина України, виданий на ім'я ОСОБА_9, до якого на першу та третю сторінки внесли неправдиві відомості – анкетні дані померлого на той час ОСОБА_9, а також вклеїли фотокартки із зображенням невстановленої особи»[2].

Цей приклад засвідчує високий рівень організованості злочинної групи, оскільки йдеться не лише про технічне підроблення документа, а й про використання персональних даних померлої особи, що дає змогу уникнути ідентифікації фактичного виконавця злочину. Надалі такий документ можуть використовувати для укладення фіктивних правочинів, подання заяв до реєстраційних органів тощо.

5. Оформлення прав власності на підставних осіб із подальшим розпорядженням через довіреності.

Іще одним способом приховування шахрайських активів є перереєстрація майна на осіб, які не є безпосередніми учасниками організованого злочинного об'єднання, з метою створення уявлення про їх легальне походження. *У судовій практиці зафіксовано випадок, коли учасники злочинної організації використали кошти, одержані від шахрайств, з метою їх легалізації (відмивання) шляхом придбання нерухомого майна в місті Києві, яке оформили на своїх родичів*[3].

6. Інсценування правочинів між підконтрольними особами з метою легалізації активів.

До витончених способів приховування шахрайств, що вчиняють учасники організованих злочинних об'єднань, належить інсценування цивільно-правових правочинів між пов'язаними або підконтрольними особами. Такі правочини, як-от купівля-продаж, відступлення прав вимоги, дарування тощо, формально відповідають вимогам закону, проте мають лише зовнішній характер і спрямовані тільки на створення юридичного прикриття походження майна, здобутого злочинним шляхом.

На практиці це означає, що особи, які контролюються організатором злочину, «продають» або «набувають» майно в межах групи, використовуючи формальні документи й довіреності, оформлені на близьких родичів або підставних осіб, щоб ускладнити простеження реального походження активу та джерел його фінансування.

У вироку Деснянського районного суду м. Києва від 14 березня 2019 року у справі № 754/16836/18 детально описано випадок інсценування придбання нерухомості в Києві на суму понад 3,4 млн грн, коли для прикриття шахрайських доходів були залучені родичі та співучасники злочинної організації.

[1] Вирок Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 8 верес. 2023 р. Справа № 495/9146/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113468649

[2] Вирок Першотравневневого районного суду м. Чернівців від 19 черв. 2023 р. Справа № 752/17053/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111612822

[3] Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 14 берез. 2019 р. Справа № 754/16836/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80615684

Від імені цих осіб (за довіреністю) було укладено два договори відступлення прав вимоги щодо двох нежитлових приміщень у місті Києві – офісів № 556 і № 557, на загальну суму 3 456 000 гривень. Проте фактично грошові кошти були надані членами злочинної організації, які раніше шахрайським шляхом заволоділи активами третіх осіб, зокрема через обман і зловживання довірою.

Водночас частки в нерухомості були розподілені між членами групи та пов'язаними особами, що, з одного боку, забезпечило збереження контролю над активами, а з іншого – дозволило створити ілюзію самостійного й незалежного походження коштів і прав набуття майна[1].

Імітація легальних угод, оформлених на довірених осіб або родичів, дає змогу замаскувати як джерело коштів, так і реального бенефіціара майна, що значно ускладнює розслідування й доказування злочинів у сфері економіки.

7. Імітація легальної діяльності (часткове її здійснення).

Створення видимості законності дій – це типовий інтелектуальний спосіб приховування шахрайства, притаманний для організованої економічної злочинності, яка полягає в завчасному плануванні дії, передбаченні юридичних ризиків і спроб їх нейтралізації. Створення видимості законності спрямоване на приховування справжньої сутності діяння, тобто введення в оману не лише потерпілих, а й правоохоронних органів, контролюючих інстанцій та суду. Це післязлочинна або паралельна діяльність, мета якої – ускладнити викриття злочину та притягнення винних до відповідальності.

Такий спосіб полягає в маскуванні злочинної природи шахрайських дій під легальну підприємницьку, фінансову або іншу правомірну діяльність. Це дає змогу уникнути уваги правоохоронців, ускладнює виявлення злочину й доведення умислу шахрайства в суді.

Наприклад, патріотично налаштованих громадян України було введено в оману учасниками злочинної організації шляхом здійснення впливу з метою спотворення фактів та обставин, які стали підставою для прийняття рішення щодо перерахування коштів на рахунок благодійного фонду, які у подальшому розподілено між учасниками злочинної організації.

За цільовим призначенням, а саме: на потреби Збройних Сил України, скеровано лише 61 тис. грн. Суму в розмірі 498 тис. грн арештовано з метою недопущення розподілу між учасниками злочинної організації[2].

Основні форми цього способу приховування:

1) використання фіктивних договорів, актів, довіреностей для прикриття незаконних оборудок;

2) реєстрація підставних компаній (фірм-одноденок), що формально виконують функції постачальників, підрядників або партнерів;

3) імітація господарської діяльності з метою легалізації (відмивання) доходів, отриманих шахрайським шляхом;

4) залучення юридичних або бухгалтерських послуг для оформлення документів таким чином, щоб вони відповідали формальним вимогам законодавства;

5) проведення фіктивних операцій через банківські рахунки, щоб залишити цифровий «слід» нібито законної фінансової активності.

8. Залучення корумпованих службових осіб.

Одним із найбільш небезпечних способів приховування шахрайств, що вчиняють учасники організованих злочинних об'єднань, є залучення корумпованих службових осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Така співпраця частково забезпечує безпеку організованих злочинних структур, оскільки унеможливлює або суттєво ускладнює її викриття, дає змогу маніпулювати правовими процедурами та уникати покарання.

Корумповані особи можуть бути залучені на різних етапах – від сприяння в підробленні документів, внесення завідомо неправдивих відомостей до державних реєстрів, надання «правової» підтримки під час оформлення правочинів до впливу на хід досудового розслідування й судового розгляду.

Використання корумпованих посадовців надає можливість організованим групам:

– легалізувати майно шляхом реєстрації його на підставних осіб без належних перевірок;

– протидіяти відкриттю кримінальних проваджень або впливати на їх хід;

– забезпечити безперешкодне функціонування фіктивних підприємств чи оформлення правочинів;

– знищувати доказову базу в кримінальному провадженні;

– використовувати адміністративний ресурс для тиску на свідків, потерпілих або працівників правоохоронних органів тощо.

Залучення корумпованих посадових осіб уможливлює імунітет від кримінального переслідування, оскільки немає належного правового реагування або ж воно має формальний характер.

Висновки

Приховування шахрайств є логічним продовженням злочинної діяльності організованих злочинних об'єднань і має на меті унеможливити їх викриття, знищити або спотворити сліди злочину, замаскувати особу правопорушника, предмет або інші суттєві обставини вчинення

[1] Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 14 берез. 2019 р. Справа № 754/16836/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80615684

[2] Вирок Голосіївського районного суду міста Києва від 30 листоп. 2023 р. Справа № 755/17727/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115527304

правопорушення. Воно є самостійною ланкою в ланцюгу злочинної поведінки й нерідко перетворюється на окремий кримінально караний делікт.

Конспірація та приховування шахрайств мають спільну ознаку – маскування злочинної діяльності, однак різняться за своєю функціональністю, часовими межами й цільовим спрямуванням. Конспірація реалізується на всіх етапах функціонування організованого злочинного об'єднання й охоплює комплекс заходів, що забезпечують таємність його існування, складу та діяльності. Натомість приховування має більш вузьку спрямованість і пов'язане з уже вчиненим злочином – його мета полягає в перешкоджанні виявленню шахрайства й ускладненні кримінального переслідування.

Під час аналізу судової практики виокремлено такі способи приховування шахрайств, що вчиняють учасники організованих груп і злочинних організацій:

1) застосування погроз, насильства або вбивства свідків і потерпілих;

2) залучення сторонніх осіб до легалізації шахрайських активів;

3) формування фіктивних правових підстав набуття майна;

4) підроблення офіційних документів для маскування особи або обставин вчинення шахрайства;

5) оформлення прав власності на підставних осіб із подальшим розпорядженням через довіреності;

6) інсценування правочинів між підконтрольними особами з метою легалізації активів;

7) імітація легальної діяльності (часткове її здійснення);

8) залучення корумпованих службових осіб.

Зазначені способи засвідчують високий рівень організованості, стійкості й адаптивності злочинних угруповань до умов правового реагування. Багато з цих способів мають ознаки системності та плановості.

Для ефективної протидії приховуванню шахрайств необхідно змінити підходи до досудового розслідування: інтегрувати фінансову розвідку, посилити аналітичну роботу з реєстрами, запровадити механізми автоматичного моніторингу угод з ризиком шахрайського походження активів.

References

[1] Bidniak, H.S. (2019). *Theory and practice of using special knowledge in investigating fraud.* Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.

[2] Bryskovska, O.M., & Helemei, M.O. (2023). Peculiarities of committing fraud on the Internet under martial law. *Kyiv Law Journal,* 3, 174-180. DOI: 10.32782/klj/2023.3.25

[3] Burdeina, Ye., & Dranus, V. (2021). *The most common schemes of fraud in insurance.* Retrieved from http://188.190.43.194:7980/jspui/bitstream/123456789/9287/1/%D0%97%D0%A1%D0%A0%D0%A4%D0%A1-21-85-89.pdf

[4] Danshyn, M.V. (2000). Classification of methods of concealing crimes in forensics. *Extended abstract of candidate's thesis.* Kharkiv.

[5] Demediuk, S.V., & Korystin, O. (2024). There are trends and characteristic features of online fraud in Ukraine. *Science and law enforcement*, 3-4, 65-66. DOI: 10.36486/np.2024.3(65)

[6] Duchek, O., Vluiko, O., & Vakarov, V. (2024). Law enforcement activities under the legal regime of martial law in Ukraine: features of implementation. *Scientific Bulletin of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine*, 1, 43-51. DOI: 10.59226/2786-6920.1.2024.43-51

[7] Holovkin, S.V. (2008). Forensic characteristics of fraud in relation to the property of a person and its use at the initial stage of the investigation. *Extended abstract of candidate's thesis.* Kharkiv.

[8] Koba, V.M. (2024). Theoretical and praxeological principles of the methodology for investigating fraud in the field of e-commerce. *Candidate's thesis.* Dnipro.

[9] Kryzhevskyi, A., & Bryskovska, O. (2025). Socio-psychological characteristics of a person who commits fraud as part of an organized group on the Internet. *Legal Psychology*, 1(36), 80-89 DOI: 10.33270/03253601.9

[10] Kuriata, L.L. (2020). Forensic "portrait" of a criminal who commits fraud under the pretext of preaching beliefs and performing religious rites. *Legal Science*, 2(104), 378-384. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.42

[11] Kuzmenko, A.S. (2024). Characteristics of persons who commit criminal offenses in the tourism sector. *Legal Journal of Donbass*, 3(88), 39-44. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-88-39-44

[12] Kuzmenko, S.S. (2019). Investigation of fraud related to investing funds in the construction of real estate. *Extended abstract of candidate's thesis.* Dnipro.

[13] Kyrylenko, N.Yu. (2013). Methodology for investigating fraud in the field of domestic relations. *Extended abstract of candidate's thesis.* Odesa.

[14] Nesterenko, R.O. (2024). Typical methods of fraud with bank cards. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1(31), 876-888. DOI: 10.32631/vca.2024.1.81

[15] Ptushkin, D.A. (2018). Investigation of fraud committed against real estate objects. *Extended abstract of candidate's thesis.* Dnipro.
[16] Reinhold, A.V. (2023). Fundamentals of fraud investigation methodology in online commerce. *Extended abstract of candidate's thesis.* Dnipro. Retrieved from https://www.er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12027/1/%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%20%D0%A0%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B4.pdf
[17] Rodchenko, S.S., & Zhyvko, Z.B. (2020). Financial fraud in the banking sector: essence, types and current state. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 31, 103-108. DOI: 10.32782/2413-9971/2020-31-16
[18] Shevtsiv, V.M. (2022). Typical methods of illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free assistance. *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 2(20), 49-58. DOI: 10.34015/2523-4552.2022.2.06
[19] Vozniuk, A.A. (2018). *Criminal liability for the creation of criminal associations and participation in them.* Kyiv: Maslakov.
[20] Yefimov, M.M., Pavlova, N.V., & Chuchko S.V. (2022). Methodology for investigating fraud related to the purchase and sale of goods via the Internet: theoretical and praxeological principles. Odesa: Gelvetuka. Retrieved from https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/10224
[21] Zhylin, A.E. (2023). Theoretical and praxeological principles of the methodology for investigating fraud in the field of using bank electronic payments. *Extended abstract of candidate's thesis.* Dnipro.

Список використаних джерел

[1] Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 152 с.
[2] Брисковська О. М., Гелемей М. О. Особливості вчинення шахрайства в мережі інтернет в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2023. № 3. С. 174–180. DOI: 10.32782/klj/2023.3.25
[3] Бурдейна Є., Дранус В. Найпоширеніші схеми шахрайства у страхуванні. 2021. URL: http://188.190.43.194:7980/jspui/bitstream/123456789/9287/1/%D0%97%D0%A1%D0%A0%D0%A4%D0%A1-21-85-89.pdf
[4] Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 19 с.
[5] Демедюк С. В., Користін О. Є Тенденції та характерні особливості онлайн-шахрайства в Україні. *Наука і правоохорона.* 2024. № 3–4. С. 65–66. DOI: 10.36486/np.2024.3(65)
[6] Дучек О., Влуйко О., Вакаров В. Правоохоронна діяльність в умовах правового режиму воєнного стану в Україні: особливості реалізації. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2024. № 1. С. 43–51. DOI: 10.59226/2786-6920.1.2024.43-51
[7] Головкін С. В. Криміналістична характеристика шахрайства відносно власності особи та її використання на початковому етапі розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2008. 20 с.
[8] Коба В. М. Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері е-комерції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2024. 266 с.
[9] Крижевський А., Брисковська О. Соціально-психологічна характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в складі організованої групи в мережі Інтернет. *Юридична психологія.* 2025. № 1 (36). С. 80–89 DOI: 10.33270/03253601.9
[10] Курята Л. Л. Криміналістичний «портрет» особи злочинця, який вчиняє шахрайство під приводом проповідування віровань та виконання релігійних обрядів. *Юридична наука.* 2020. № 2 (104). С. 378–384. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.42
[11] Кузьменко А. С. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері. *Правовий часопис Донбасу.* 2024. № 3 (88). С. 39–44. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-88-39-44
[12] Кузьменко С. С. Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2019. 22 с.
[13] Кириленко Н. Ю. Методика розслідування шахрайства у сфері побутових відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2013. 20 с.
[14] Нестеренко Р. О. Типові способи шахрайств з банківськими картами. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 1 (31). С. 876–888. DOI: 10.32631/vca.2024.1.81
[15] Птушкін Д. А. Розслідування шахрайства, вчиненого щодо об'єктів нерухомого майна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2018. 22 с.
[16] Рейнгольд А. В. Основи методики розслідування шахрайства в інтернет-комерції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2023. 25 с. URL: https://www.er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12027/1/%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%20%D0%A0%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B4.pdf

[17] Родченко С. С., Живко З. Б. Фінансове шахрайство у банківській сфері: сутність, види та сучасний стан. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2020. № 31. С. 103–108. DOI: 10.32782/2413-9971/2020-31-16
[18] Шевців В. М. Типові способи незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Вісник Пенітенціарної асоціації України.* 2022. № 2 (20). С. 49–58. DOI: 10.34015/2523-4552.2022.2.06
[19] Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : Маслаков, 2018. 928 с.
[20] Єфімов М. М., Павлова Н. В., Чучко С. В. Методика розслідування шахрайств, пов'язаних із купівлею-продажем товарів через мережу «Інтернет»: теоретичні та праксеологічні засади : монографія. Одеса : Гельветика, 2022. 200 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/10224
[21] Жилін А. Е. Теоретичні та праксеологічні засади методики розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2023. 26 с.

KRYZHEVSKYI Andrii
PhD in Law, Doctoral Student of the Research Laboratory on the Problems of Combating Crime of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-9646-1359

Ways of Concealing Fraud Committed by Members of Organized Criminal Groups in Ukraine

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of methods used to conceal fraud committed by members of organized criminal groups in Ukraine. The relevance of the research stems from the increasing complexity of such crimes, their high level of secrecy, the active use of legal instruments to disguise the illegal origin of assets, and the widespread presence of corrupt connections that hinder the effective response of the law enforcement system. The aim of the study is to explore in depth the methods of concealing fraud committed by members of organized criminal groups in Ukraine, taking into account their criminal-law nature, differences from covert operations, and practical manifestations in judicial practice, in order to develop effective approaches to countering such offenses. The methodological basis of the study includes a combination of formal-legal, comparative legal, systemic-structural, logical-legal methods, and content analysis of court rulings. Special attention is paid to the analysis of court decisions regarding the legalization of fraudulently obtained assets, the use of front persons and fictitious documents, formalization of transactions, and the involvement of corrupt officials. As a result of the study, the main methods of concealing fraud committed within organized groups and criminal organizations have been identified. These include threats, violence, or murder of witnesses and victims; involving third parties in asset legalization; fabricating legal grounds for acquiring property; forging official documents to conceal identities or circumstances of the fraud; transferring property rights to front persons with subsequent management through powers of attorney; staging transactions between controlled parties to legalize assets; simulating legitimate business activity (or partially conducting it); and involving corrupt public officials.

Keywords: fraud; crime concealment; organized criminal groups; asset legalization; document forgery; secrecy.

DOI: 10.33270/05257004.13
УДК 343.23:343.8(477)"2003/2024"

ЛУБЕНЕЦЬ Ірина*
кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2597-0356;
НАУМОВА Ірина
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6643-0375

Аналіз практики засудження за вчинення крадіжок в Україні протягом 2003–2024 років

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена тим, що крадіжка є найпоширенішим видом злочинів проти власності в Україні, а питання справедливості й ефективності покарання за її вчинення набувають особливого значення в умовах постійних законодавчих змін і соціально-економічних викликів. Метою статті є комплексний аналіз практики засудження за крадіжку за ст. 185 Кримінального кодексу України протягом 2003–2024 років з огляду на динаміку засуджень, трансформації структури покарань і вплив законодавчих новацій. Методологічну основу дослідження становить поєднання статистичного аналізу даних державної судової звітності (форма № 6), порівняльно-правового методу для вивчення еволюції кримінального й адміністративного законодавства, а також динамічного, структурного та системного підходів, що надало можливість простежити закономірності розвитку судової практики у зв'язку із соціально-економічними умовами й реформами. Результати дослідження засвідчили, що кількість засуджених і структура покарань за крадіжку безпосередньо залежали від змін у законодавстві. Виокремлено три підперіоди розвитку: 2003–2008 роки – поступове зменшення кількості засуджень у зв'язку зі збільшенням неоподатковуваного мінімуму доходів громадян; 2009–2010 роки – стрімке збільшення кількості засуджень після зниження порогової вартості викраденого майна; 2011–2024 роки – тенденція до зменшення кількості засуджень з окремими коливаннями, зумовленими процесуальними реформами й воєнним станом. Визначено, що позбавлення волі залишалося основним видом покарання, частка якого стрімко збільшилася після 2022 року, натомість штрафи й громадські роботи фактично втратили значення. Водночас підвищилася частота застосування звільнення з випробуванням і більш м'яких, ніж передбачено законом, покарань. Наукова новизна статті полягає в комплексному ретроспективному аналізі практики призначення покарань за крадіжку за понад двадцятирічний період, що надало можливість виявити закономірності трансформації кримінально-правової політики. Практична значущість полягає в можливості використання отриманих результатів для вдосконалення законодавства, розроблення єдиних підходів у правозастосуванні й формування збалансованої та справедливої системи покарань.

Ключові слова: засуджені; крадіжки; майно; покарання; позбавлення волі; штраф.

Історія статті:
Отримано: 14.08.2025
Переглянуто: 15.09.2025
Прийнято: 21.10.2025

Рекомендоване посилання:
Лубенець І., Наумова І. Аналіз практики засудження за вчинення крадіжок в Україні протягом 2003–2024 років. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 121–137. DOI: 10.33270/05257004.13

*Відповідальний автор

© Лубенець І., Наумова І., 2025

Вступ

Крадіжка є найпоширенішим видом кримінальних правопорушень в Україні, що підтверджено статистичними даними багаторічного спостереження. Це зумовлює значний суспільний резонанс, адже злочини проти власності безпосередньо впливають на рівень довіри громадян до системи правосуддя та сприйняття справедливості в суспільстві. У цьому контексті особливе значення має питання справедливості призначення покарання, яке повинно бути відповідним не лише тяжкості вчиненого діяння, а й індивідуальним характеристикам особи винного, зважаючи на обставини справи та соціально-економічні умови.

Важливим є те, що протягом 2003–2024 років законодавство України зазнало низки змін, спрямованих як на гуманізацію кримінальної відповідальності, так і на посилення санкцій у періоди суспільних криз чи воєнного стану. Ці трансформації безпосередньо впливали на межу між адміністративною та кримінальною відповідальністю за викрадення чужого майна, що своєю чергою зумовлювало значну зміну як кількості засуджених, так і структури призначених покарань загалом.

Акцентуємо на такій тенденції правозастосовної практики: суди, реагуючи на новели законодавства, часто демонстрували різні підходи до визначення міри покарання, намагаючись збалансувати принципи невідворотності та справедливості. Це виявлялося збільшенням частки випадків застосування звільнення від покарання, призначенням більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, а також поступовою відмовою від малоефективних санкцій, таких як виправні роботи.

Усе це зумовлює необхідність комплексного аналізу динаміки засуджень і структури покарань за ст. 185 КК України з урахуванням соціально-економічних факторів і законодавчих змін, що відбувалися впродовж зазначеного періоду.

Огляд літератури

Останніми роками питання скоєння крадіжок і практики призначення покарання за них є об'єктом пильної уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Це зумовлено тим, що крадіжки є одним із найпоширеніших видів кримінальних правопорушень у світі. Про це згадує в своїй статті О. В. Матвієнко (2023), який, проаналізувавши статистичні дані за п'ять років, довів стійку домінантну позицію крадіжок у структурі злочинності, зауважуючи на значному відсотку рецидиву.

У теперішніх умовах війни науковий інтерес привертає дослідження різних аспектів кримінальної відповідальності за крадіжки, вчинені в умовах воєнного чи надзвичайного стану (Budiachenko, 2024; Spodaryk, 2024; Khavroniuk, 2024). Згадані науковці, проаналізувавши співвідношення кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ч. 4 ст. 185 КК України) з обтяжуючими обставинами, передбаченими ст. 67 КК України, дійшли висновку про необхідність застосування індивідуального підходу до кожної кримінальної справи, щоб з'ясувати, які саме умови воєнного часу спричинили вчинення крадіжки. Зокрема, йдеться про крадіжки, скоєні на територіях, що перебувають поза зоною бойових дій. У своєму дослідженні М. І. Хавронюк (2024) акцентує на дискусійності положення, відповідно до якого саме запровадження воєнного стану впливає на загострення суспільної небезпечності діяння, внаслідок чого воно видозмінюється з кримінального проступку в тяжкий злочин.

Своєю чергою наукова робота Б. А. Пазія (2023) висвітлює нові тенденції злочинності. Зокрема, дослідник запропонував кримінологічну класифікацію крадіжок у період воєнного стану, сформувавши окремі їх групи (крадіжки гуманітарної допомоги, розкрадання майна під час повітряної тривоги, крадіжки в місцях, пов'язаних з евакуацією, тощо). Також зосередимо увагу на дослідженні Дж. Собко із співавторами (2024), у якому проаналізовано випадки крадіжок військового майна, зокрема за участю іноземних військовослужбовців, у довоєнний період (2018–2021 роки). Автори детально висвітлюють специфіку правового підходу до таких правопорушень, унаслідок чого результати дослідження є надзвичайно актуальними в сучасних умовах. Своєю чергою Л. М. Абакіна-Пілявська (2024) здійснила кримінально-правовий і кримінологічний аналіз випадків крадіжок за період 2021–2023 років, що дає змогу здійснити оцінювання тенденцій як у довоєнний, так і у воєнний періоди в Україні.

На межі кримінально-правової та економічної проблематики перебуває дослідження В. Фаринника, С. Вітвіцького, Т. Пономарьової (2025), у межах якого акцентовано на оптимізації санкцій за злочини проти власності з урахуванням економічної доцільності та завдань воєнного стану.

Кримінологічні аспекти цієї проблеми висвітлювали А. М. Бабенко та М. В. Палій (2023), окреслюючи особливості категорій потерпілих від крадіжок і шляхи профілактики такого правопорушення. Водночас Т. О. Комплєктова (2024) дослідила віктимологічні фактори ризику, зокрема гендерні відмінності в імовірності стати жертвою крадіжки.

Аналіз праць закордонних авторів дає змогу значно розширити наукове бачення питань призначення покарання за крадіжки. Зокрема, емпіричний аналіз 442 873 рішень у справах про крадіжки в Китаї (Shao, Zhiquan, & Wu, Qiong, 2025) засвідчує, що після впровадження системи «пом'якшення покарання за визнання вини» підсудні, які не визнають провину, отримують у

середньому на 5,3–6,3 % довші строки позбавлення волі, більші штрафи, їх рідше звільняють з випробувальним терміном.

У дослідженні литовських науковців (Tereškinas, Vaičiūnienė, & Jarutienė, 2022), в якому представлено гендерні аспекти призначення покарання, обґрунтовано, що стать обвинуваченого не є визначальним чинником у кримінальних провадженнях щодо крадіжок та інших злочинів. Проте емпіричні дані засвідчують наявність тенденції до призначення жінкам дещо м'якших покарань. Водночас основними критеріями є наявність попередніх судимостей, додаткових обвинувачень, а також обставин, що пом'якшують або обтяжують кримінальну відповідальність.

Учені C. Tisdale та A. Votruba (2025) у своєму дослідженні, яке ґрунтується на вивченні кримінальних справ про крадіжку в США, довели, що наявність кримінального минулого призводить до призначення більш суворого покарання обвинуваченим. Натомість у науковій роботі B. Leão та A. Mascare (2021) акцентовано на вибірковості кримінальної юстиції у справах про крадіжки в Бразилії. Зокрема, контент-аналіз судових рішень у м. Сальвадорі засвідчив, що застосування досудового ув'язнення визначають не лише рецидивом, а й дією прихованих соціально-класових і расових детермінант.

Науковий інтерес має стаття корейського автора Nakbum Choi (2024), у якій запропоновано розуміти крадіжку як «злочин бідності», учинений із метою задоволення базових потреб. Це акцентує на необхідності вдосконалення соціальної політики, спрямованої на зменшення криміногенних факторів бідності.

Також зауважимо на дослідженні португальських авторів (Maia et al., 2024), у межах якого здійснено просторово-часовий аналіз крадіжок у м. Порту й запропоновано використання його результатів із метою міського планування, зокрема оптимізації розміщення матеріальних і поліцейських ресурсів. Схожий підхід репрезентовано й у дослідженні кримінальних ризиків у м. Манілі (Robielos, & Duran, 2023), в якому на основі баєсівських мереж* виявлено закономірності крадіжок за часом доби й географічним розташуванням.

У контексті ув'язнень, зокрема й за крадіжки, наукову цінність має дослідження вчених B. Gruszczyńska та M. Gruszczyński (2023), які проаналізували співвідношення рівня злочинності й кількості ув'язнених, представивши різницю між країнами Західної та Центрально-Східної Європи. У той час як у Західній Європі вищі рівні злочинності мають нижчі показники ув'язнення, у країнах Східної Європи спостерігається протилежна ситуація, зумовлена іншими кримінальною та пенітенціарною політиками.

Аналіз сучасних досліджень засвідчує, що проблематику скоєння крадіжок активно вивчають як вітчизняні, так і закордонні науковці, охоплюючи кримінально-правові, кримінологічні й віктимологічні аспекти. В українському правовому дискурсі увагу спрямовано здебільшого на висвітлення особливостей кваліфікації та призначення покарання в умовах воєнного стану. На противагу цьому зарубіжні дослідження переважно присвячено емпіричному аналізу судової практики, просторово-часовим закономірностям злочинності й соціально-економічним чинникам, що зумовлюють скоєння крадіжок. Узагальнення наявних напрацювань окреслює різноаспектність проблеми й необхідність комплексного підходу до її вивчення надалі.

Попри наявність значної кількості наукових праць, не здійснено комплексного ретроспективного аналізу практики призначення покарань за крадіжки в довгостроковій перспективі, що дало б змогу виявити динаміку й характерні закономірності.

Матеріали та методи

Під час підготовки статті було проаналізовано значну кількість джерел наукової літератури, присвяченої проблематиці кримінально-правової оцінки крадіжки та практиці призначення покарань за цей злочин. Акцентовано на сучасних дослідженнях (2018–2024 роки), в яких відображено актуальні тенденції трансформації кримінального законодавства та судової практики. Це надало можливість поєднати ретроспективний аналіз з оцінюванням поточних викликів, пов'язаних із воєнним станом і змінами в кримінальній політиці держави.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані форми № 6 державної звітності «Про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» за 2003–2017 роки та форми № 6 «Про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» за 2018–2024 роки. Їх використання дало змогу дослідити кількість засуджених осіб за ст. 185 КК України, структуру призначених покарань, частоту випадків звільнення від їх відбування, а також динаміку змін у різні періоди.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на поєднанні кількох взаємодоповнюваних підходів. Зокрема, використання статистичного методу надало можливість систематизувати й проаналізувати дані державної звітності, в яких відображено кількість засуджених осіб, види призначених покарань і випадки звільнення від їх відбування.

Порівняння положень Кримінального кодексу України з нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення в різних редак-

* **Баєсівські мережі** (Bayesian networks) – це математичні моделі, які мають вигляд орієнтованих графів, що дають змогу описувати ймовірнісні залежності між подіями чи змінними.

ціях здійснено за допомогою порівняльно-правового підходу. Такий аналіз засвідчив вплив змін законодавства на межу між адміністративною та кримінальною відповідальностями за крадіжку й дав змогу висвітлити особливості судової практики.

Динамічний і структурний аналіз застосовано з метою виявлення закономірностей зміни кількості засуджених у часовій перспективі та аспектів трансформації структури покарань у різні роки. Своєю чергою системний підхід дав змогу вивчити ці процеси не ізольовано, а у взаємозв'язку із соціально-економічними умовами, реформами у сфері кримінального права й загальною політикою держави у сфері протидії злочинності.

Важливим є також вивчення наукової літератури, яке допомогло порівняти отримані результати з напрацюваннями інших дослідників і здійснити критичне оцінювання різних наукових підходів щодо ефективності окремих видів покарань.

Результати й обговорення

Крадіжка є найбільш поширеним видом кримінальних правопорушень в Україні. Інститут покарання з його видами в теорії кримінального права має важливе значення. Одним із основних принципів цього інституту є принцип справедливості покарання, який полягає в тому, що застосований захід примусу до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, має відповідати тяжкості кримінального правопорушення, конкретним обставинам його вчинення й особливостям винної особи. Тобто кожен вид покарання має бути справедливим, щоб зрештою було досягнуто його мети – виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Тому інтерес становлять основні тенденції практики засудження й призначення судами покарань за вчинення крадіжки, наявні в Україні після прийняття КК України 2001 року[1]. Для проведення цього дослідження було використано дані статистичних звітів «Про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2003–2017 роки та звітів «Про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2018–2024 роки.

Згідно із ч. 1 ст. 185 КК України, крадіжка – це таємне викрадення чужого майна. Зазначимо, що саме вартість чужого майна як предмета злочинного діяння проти власності (зокрема і шляхом крадіжки) є критерієм розмежування кримінально-караного викрадення чужого майна від дрібного викрадення такого майна, яке розглядають як адміністративне правопорушення (ст. 51 КУпАП[2]).

До 25 червня 2009 року крадіжку вважали кримінальним правопорушенням, якщо розмір викраденого майна перевищував три неоподатковувані мінімуми доходів громадян (далі – НМДГ), який для норм адміністративного й кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень встановлюють на рівні податкової соціальної пільги для відповідного року. Отже, кримінальна відповідальність наставала, якщо вартість викраденого майна перевищувала: 2003 року – 51 грн; 2004 року – 184,5 грн; 2005 року – 393 грн; 2006 року – 525 грн; 2007 року – 600 грн; 2008 року – 772,5 грн; до 25 червня 2009 року – 907,5 грн.

Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна»[3] було зменшено розмір викраденого майна до 0,2 НМДГ. Тобто після набрання чинності цим Законом викрадення чужого майна вважалося кримінально караним діянням, якщо його вартість перевищувала: починаючи з 25 червня 2009 року – 60,5 грн; 2010 року – 86,9 грн; 2011 року – 94,1 грн; 2012 року – 107,3 грн; 2013 року – 114,7 грн; 2014 року – 121,8 грн; 2015 року – 121,8 грн; 2016 року – 137,8 грн; 2017 року – 160 грн; 2018 року – 176 грн; 2019 року – 192 грн; 2020 року – 210 грн; 2021 року – 227 грн; 2022 року – 248,1 грн; 2023 року – 268,4 грн; до 9 серпня 2024 року – 302,8 грн.

Після посилення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в умовах воєнного стану, виник значний дисбаланс між тяжкістю покарання за вчинення крадіжки й розміром шкоди, про що більш докладно буде описано нижче. Тому Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів»[4] було збільшено розмір вартості викраденого майна, у разі перевищення

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2314-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

[2] Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон Української РСР від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10

[3] Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна : Закон України від 4 черв. 2009 р. № 1449-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-17#Text

[4] Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів : Закон України від 18 лип. 2024 р. № 3886-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3886-20#n8

якого настає кримінальна відповідальність, до двох НМДГ, що від 9 серпня 2024 року дорівнювало 3028 грн.

Наведені вище зміни норм КУпАП здебільшого зумовили динаміку щодо кількості осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення крадіжки в 2003–2024 роках. Розглянемо її детальніше.

Упродовж цього періоду в динаміці кількості засуджених за це кримінальне правопорушення можна виокремити три підперіоди (рис. 1)

Рис. 1. Динаміка кількості осіб, засуджених в Україні впродовж 2003–2024 років за вчинення крадіжки

Джерело: розроблено авторами на основі даних статистичних звітів «Про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2003–2017 роки (Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2003 рік (Форма № 6) : наказ Держкомстату України, Верховного Суду України, Мін'юсту України від 27 трав. 2002 р. № 206/90/44/5; Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2004–2017 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 11 черв. 2004 р. № 87/04; від 22 серп. 2007 р. № 88; від 14 листоп. 2012р. № 153. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/) та звітів «Про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2018–2024 роки) (Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2018–2024 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 23 черв. 2018 р. № 325. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/)

Протягом 2003–2008 років відбулося суттєве зменшення цього показника із 84 768 до 28 984 осіб (у 3 рази), що пов'язано із щорічним збільшенням розміру НМДГ за цей період. За 2009–2010 роки чисельність засуджених за вчинення крадіжки збільшилася приблизно вдвічі – до 61 017 осіб, оскільки було зменшено мінімальний розмір чужого майна, за викрадення якого настає кримінальна відповідальність. Надалі знову відбувалося переважне зниження кількості засуджених за це діяння, яка 2023 року становила 18 252 особи, що в 3,3 раза менше, ніж 2010 року. Зазначимо, що збільшення цього показника 2012 року ймовірно зумовлено введенням у дію 20 листопада 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу[1] та намаганням закрити кримінальні провадження, здійснювані за попереднім Кодексом. Суттєве зменшення кількості засуджених 2022 року зі збільшенням наступного року зумовлено виїздом за кордон на початку війни значної кількості громадян України, зокрема жінок із дітьми й осіб похилого віку, які найчастіше стають жертвами крадіжок, і поверненням деяких із них додому 2023 року. Протягом 2024 року кількість засуджених за вчинення крадіжки зменшилася більш суттєво, ніж у попередні роки (–26,2 %), та становила 13 478 осіб. Це зумовлено підвищенням нижньої межі вартості чужого майна, за викрадення якого настає кримінальна відповідальність, у 10 разів. Але оскільки ця норма стосується тільки крадіжок, вчинених після 9 серпня 2024 року, значне скорочення чисельності осіб, засуджених за таке кримінальне діяння, спостерігатиметься 2025 року.

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Tex

Відповідно до Кримінального кодексу, усі особи, яких було засуджено, поділяються на осіб, до яких застосовано різні міри покарання, та тих, яких звільнено від покарання та його відбування (далі – звільнені від покарання). Співвідношення цих категорій засуджених протягом періоду, що розглядається, представлено на рис. 2. Тенденції, які прослідковувалися в цій категорії, переважно збігалися із загальною динамікою осіб, засуджених за вчинення крадіжки. Проте на початку аналізованого періоду значну кількість засуджених було звільнено від покарання. Це пов'язано з тим, що протягом 2003–2008 років основним видом покарання було позбавлення волі, що є занадто жорстким для більшості випадків викрадення чужого майна, вчиненого без обтяжуючих обставин.

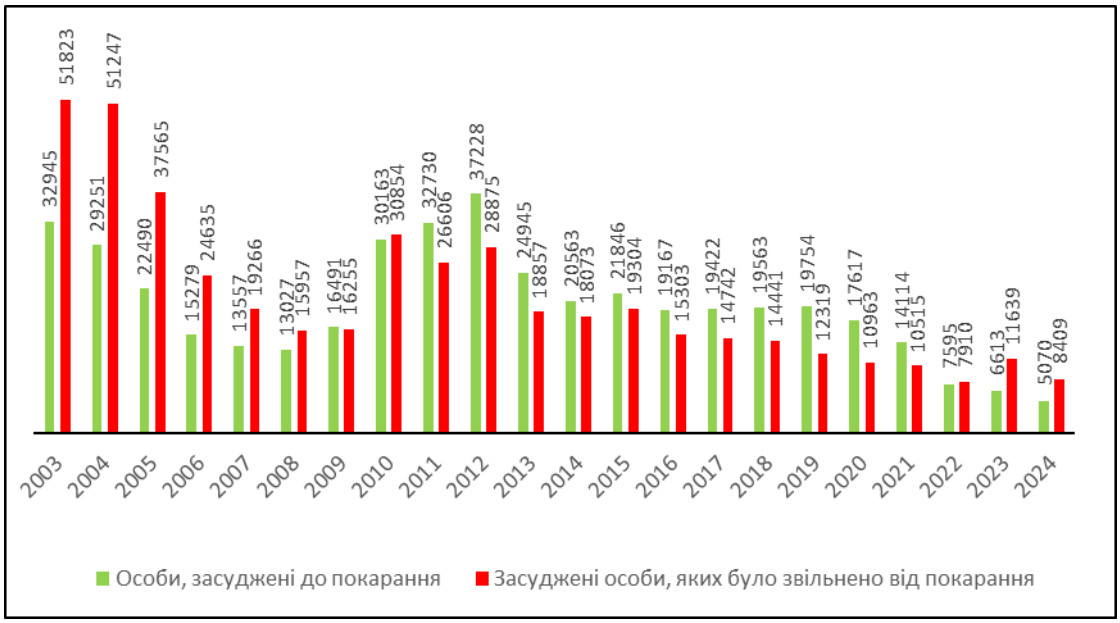

Рис. 2. Співвідношення кількості осіб, засуджених в Україні впродовж 2003–2024 років за вчинення крадіжки, до яких застосовано різні міри покарання, і тих, яких було звільнено від покарання

Джерело: розроблено авторами на основі даних статистичних звітів «Про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2003–2017 роки (Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2003 рік (Форма № 6) : наказ Держкомстату України, Верховного Суду України, Мін'юсту України від 27 трав. 2002 р. № 206/90/44/5; Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2004–2017 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 11 черв. 2004 р. № 87/04; від 22 серп. 2007 р. № 88; від 14 листоп. 2012 р. № 153. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka) та звітів «Про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2018–2024 роки) (Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2018–2024 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 23 черв. 2018 р. № 325. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/)

Після ухвалення Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності»[1] до ч. 1 та 2 ст. 185 КК України було додано нові, більш гуманні види покарання. Унаслідок цього із 2009 року ситуація змінилася: до 2022 року переважній більшості засуджених призначали різні види покарання. Упродовж 2022–2024 років, згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство»[2], крадіжка, учинена в умовах воєнного або надзвичайного стану, кваліфікувалася за ч. 4 ст. 185 КК України, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років. Відповідно, знову виникла ситуація, за якої за вчинення нетяжких видів крадіжок зазначене покарання було занадто суворим, та основну кількість засуджених осіб суди в цей період звільняли від покарання.

Отже, як бачимо на рис. 2, 2003 року покарання було призначено 32 945 засудженим за вчинення крадіжки. Протягом наступних 5 років їх кількість скоротилася в 2,6 раза до

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15 квіт. 2008 р. № 270-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text

[2] Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2117-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n6

13 027 осіб. Упродовж 2009–2012 років вона збільшилася майже в 3 рази – до 37 228 засуджених. Із 2013 по 2019 роки цей показник зменшився й коливався на рівні приблизно 20 тисяч осіб щороку, що менше, ніж 2012 року, в 1,9 раза. Протягом 2020–2024 років кількість осіб, яким було призначено покарання, зменшилася до 5 070 засуджених 2024 року (у 3,9 раза менше, ніж показник 2019 року).

Кількість осіб, звільнених від покарання, упродовж 2003–2008 років скоротилася в 3,2 раза – із 51 823 до 15 957 осіб, 2009 року – майже не змінилася, а 2010 року – збільшилася відразу в 1,9 раза й становила 30 854 особи. Протягом наступних двох років вона незначно зменшилася й перебувала на рівні 26–28 тисяч осіб, а із 2013 по 2022 роки переважно спостерігалося її скорочення – до 7 910 осіб (у 3,7 раза менше, ніж 2012 року). Кількість осіб, звільнених від покарання, збільшилася 2023 року на 47,1 % – до 11 639 осіб, а 2024 року – зменшилася на 27,8 % і становила 8 409 осіб.

Згідно зі ст. 185 КК України, за вчинення крадіжки може бути призначено такі види покарання: позбавлення волі на певний строк (ч. 1–5), штраф (ч. 1), громадські роботи (ч. 1), виправні роботи (ч. 1), арешт (ч. 1, 2), обмеження волі (ч. 1, 2). Розподіл засуджених за крадіжку протягом 2003–2024 років за видом призначеного їм покарання представлено на рис. 3.

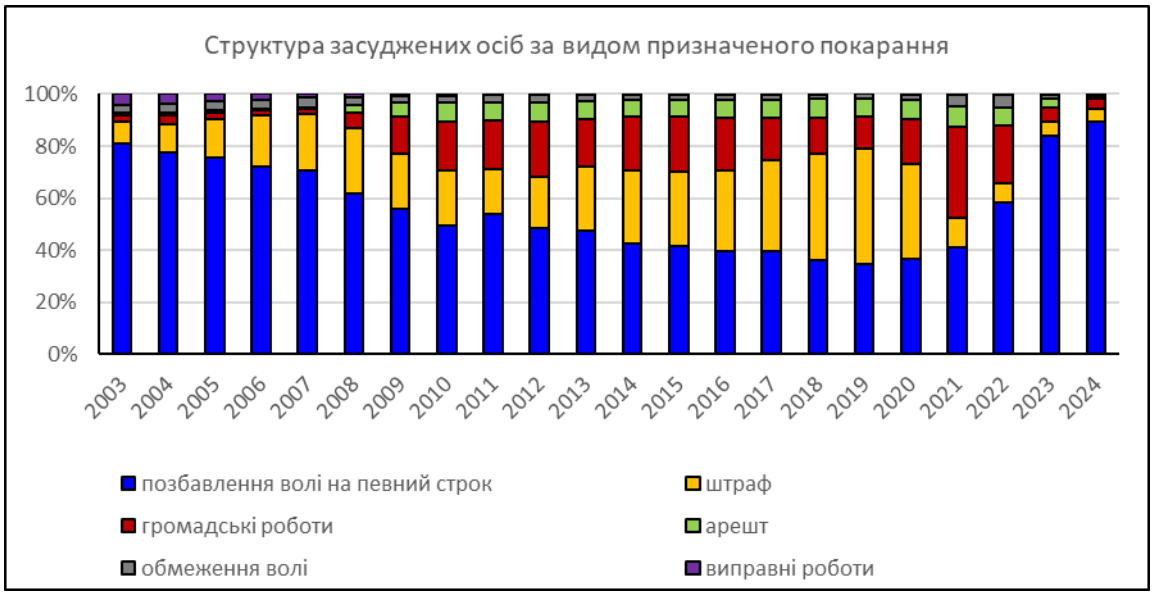

Рис. 3. Розподіл осіб, засуджених в Україні протягом 2003–2024 років за вчинення крадіжки, за видом призначеного покарання

Джерело: розроблено авторами на основі даних статистичних звітів «Про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2003–2017 роки (Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2003 рік (Форма № 6) : наказ Держкомстату України, Верховного Суду України, Мін'юсту України від 27 трав. 2002 р. № 206/90/44/5; Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2004–2017 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 11 черв. 2004 р. № 87/04; від 22 серп. 2007 р. № 88; від 14 листоп. 2012 р. № 153. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/) та звітів «Про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2018–2024 роки) (Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2018–2024 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 23 черв. 2018 р. № 325. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/)

За даними рис. 3, протягом аналізованого періоду основним видом кримінального покарання було позбавлення волі на певний строк. Такий вид покарання 2003 року було призначено 81,2 % усіх крадіїв, засуджених до покарання.

Це зумовлено тим, що на початку цього періоду більшість крадіїв було засуджено за ч. 3 ст. 185 КК України – крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдала значної шкоди потерпілому, яка передбачає тільки позбавлення волі на строк від 3 до 6 років (рис. 4). Водночас, відповідно до примітки 2 ст. 185 КК України, значну шкоду визнають з огляду на матеріальне становище потерпілого та якщо йому спричинено збитків на суму від 100 до 250 НМДГ. 2003 року 100 НМДГ становило 1700 грн. Протягом наступних років цю суму було суттєво збільшено – 2024 року вона становила вже 151 400 грн. Оскільки здебільшого крадіжки вчиняють на значно меншу суму, із часом як обтяжуючу обставину за ч. 3 цього кримінального діяння почали визнавати лише проникнення в житло, інше приміщення чи сховище. Унаслідок цього кількість засуджених за ч. 3 ст. 185 КК України зменшилася

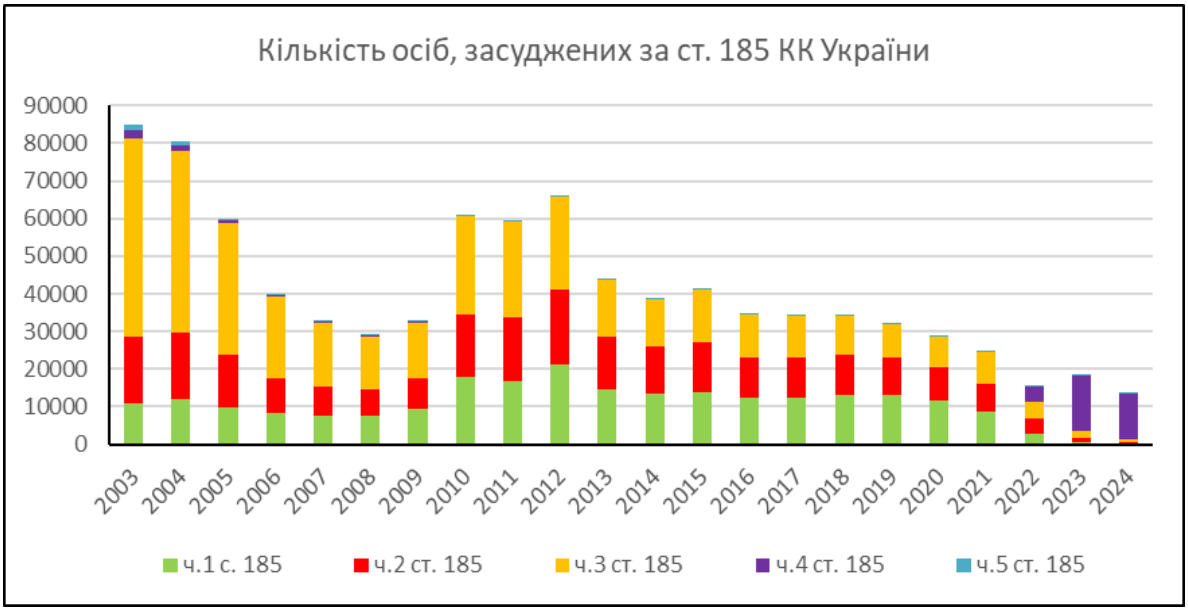

Рис. 4. Розподіл осіб, засуджених в Україні протягом 2003–2024 років за вчинення крадіжки за нормами ст. 185 КК України

Джерело: розроблено авторами на основі даних статистичних звітів «Про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2003–2017 роки (Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2003 рік (Форма № 6) : наказ Держкомстату України, Верховного Суду України, Мін'юсту України від 27 трав. 2002 р. № 206/90/44/5; Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2004–2017 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 11 черв. 2004 № 87/04; від 22 серп. 2007 р. № 88; від 14 листоп. 2012 р. № 153. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/) та звітів «Про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2018–2024 роки) (Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2018–2024 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 23 черв. 2018 р. № 325. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/)

Відповідно, і відсоток осіб, яким призначено покарання у вигляді позбавлення волі, зменшився та 2021 року становив 40,7 %. Із початком повномасштабного вторгнення збройних сил рф на територію України введено воєнний стан, що передувало ухваленню законів, які змінили окремі положення КК України, посиливши кримінальну відповідальність за низку злочинів в умовах воєнного стану. Зокрема, як було зазначено, згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство»[1], крадіжку, учинену в умовах воєнного або надзвичайного стану, кваліфікують тільки за ч. 4 ст. 185 КК України, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років. Це зумовило збільшення впродовж 2022–2024 років частки осіб, засуджених за вчинення крадіжки до позбавлення волі, до 87,4 % (рис. 5). Оскільки цей вид покарання призначався найчастіше, то кількість осіб, яким воно було призначено, змінювалася аналогічно з чисельністю всіх осіб, засуджених за вчинення крадіжки до покарання. 2003 року до позбавлення волі було засуджено 26 748 крадіїв. Протягом наступних 5 років їх кількість зменшилася в 3,3 раза й 2008 року становила 8 002 особи. Упродовж 2009–2012 років вона збільшилася в 2,2 раза (значно 2010 року: +61,2 %). Зокрема, 2012 року до цього виду покарання було засуджено 17 961 особу. Після значного зменшення 2013 року до 11 807 осіб (–34,3 %) надалі їх кількість продовжувала знижуватися, але повільніше, та 2021 року становила 5 741 особу, що менше, ніж 2013 року, у 2 рази. Попри посилення кримінальної відповідальності за вчинення крадіжки в умовах воєнного або надзвичайного стану та збільшення частки засуджених до позбавлення волі серед усіх осіб, яким призначене покарання, їх кількість 2022 року зменшилася до 4 437 (–22,7 %). Водночас 2023 року вона збільшилася на 24,6 % – до 5 530 осіб, а 2024 року – зменшилася на 19,9 % та становила 4 429 осіб.

[1] Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2117-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n6

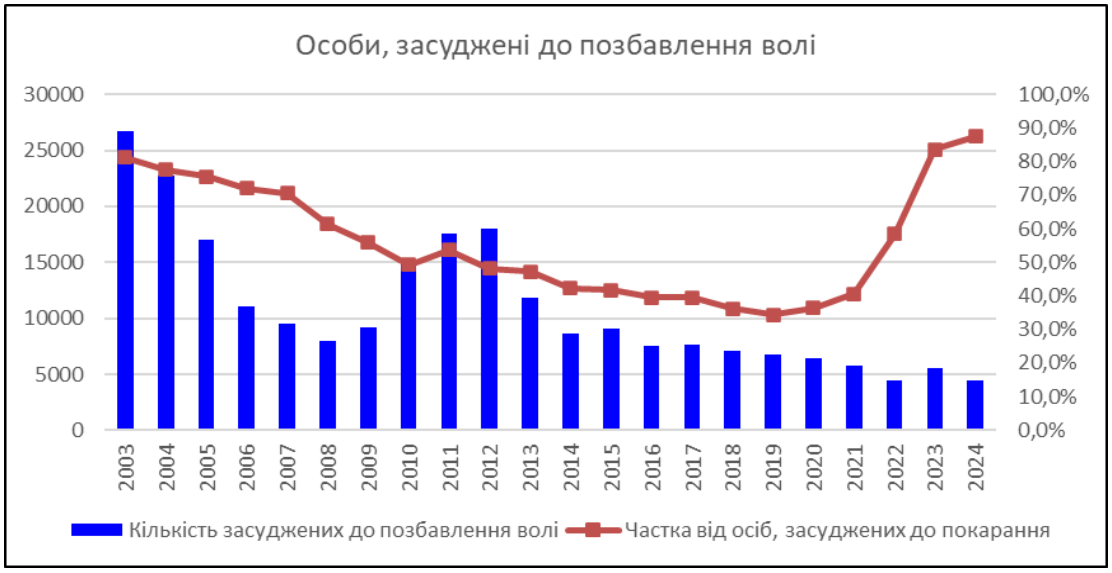

Рис. 5. Динаміка кількості осіб, засуджених в Україні протягом 2003–2024 років за вчинення крадіжки, відповідно до позбавлення волі на певний строк

Джерело: розроблено авторами на основі даних статистичних звітів «Про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2003–2017 роки (Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2003 рік (Форма № 6) : наказ Держкомстату України, Верховного Суду України, Мін'юсту України від 27 трав. 2002 р. № 206/90/44/5; Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2004–2017 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 11 черв. 2004 р. № 87/04; від 22 серп. 2007 р. № 88; від 14 листоп. 2012 р. № 153. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka) та звітів «Про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2018–2024 роки) (Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2018–2024 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 23 черв. 2018 р. № 325. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/)

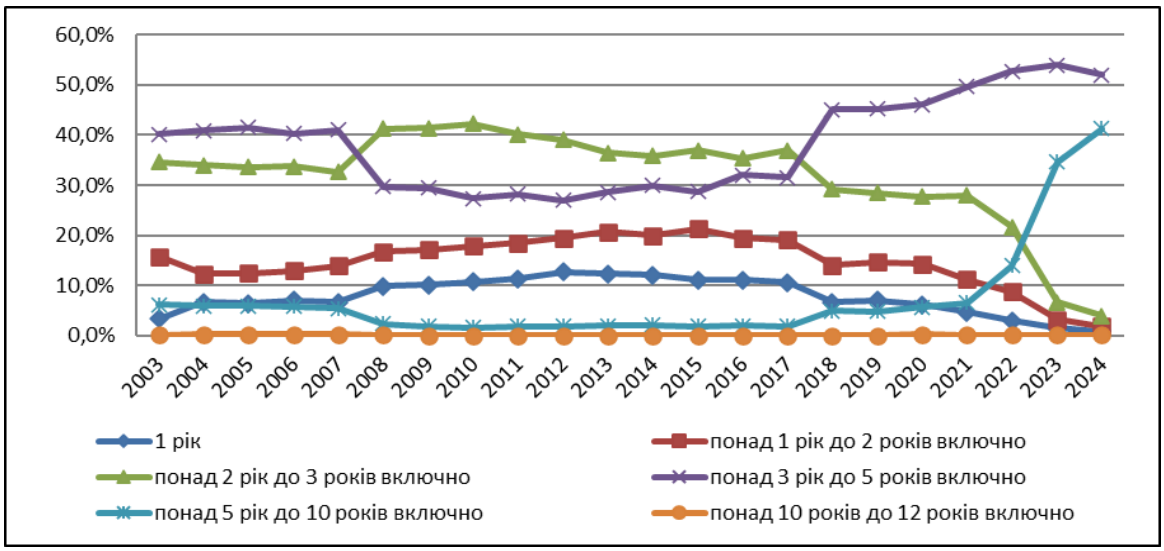

Рис. 6. Розподіл осіб, засуджених в Україні протягом 2003–2024 років за вчинення крадіжки, відповідно до різних строків позбавлення волі

Джерело: розроблено авторами на основі даних статистичних звітів «Про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2003–2017 роки (Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2003 рік (Форма № 6) : наказ Держкомстату України, Верховного Суду України, Мін'юсту України від 27 трав. 2002 р. № 206/90/44/5; Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2004–2017 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 11 черв. 2004 р. № 87/04; від 22 серп. 2007 р. № 88; від 14 листоп. 2012 р. № 153. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/) та звітів «Про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2018–2024 роки) (Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2018–2024 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 23 черв. 2018 р. № 325. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/)

Основною характеристикою позбавлення волі є строк, на який його призначають. Його тривалість значно впливає на тяжкість цього покарання, а співвідношення осіб, засуджених до різних строків позбавлення волі, є важливим аспектом практики призначення цього виду кримінального покарання.

За вчинення крадіжки передбачено позбавлення волі на строк від 1 до 12 років залежно від обтяжуючих обставин. У статистичній звітності визначають шість інтервалів строків, на які призначають позбавлення волі: 1 рік, понад 1 рік до 2 років включно, понад 2 роки до 3 років включно, понад 3 роки до 5 років включно, понад 5 років до 10 років включно, понад 10 років до 15 років включно (рис. 6).

Як бачимо на рис. 6, протягом аналізованого періоду найчастіше позбавлення волі призначали на строк понад 3 роки до 5 років включно. Упродовж 2003–2007 років кількість засуджених до позбавлення волі на цей строк становила приблизно 40 %. За 2008–2017 роки після ухвалення Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності»[1] на тлі підвищення частоти призначення судами позбавлення волі на менші строки кількість засуджених на строк понад 3 роки до 5 років включно знизилася й становила приблизно 30 %. Проте 2018 року вона збільшилася до 45,1 %, а надалі – до 52,7 % до 2024 року.

Наступним за частотою призначення було позбавлення волі на строк понад 2 роки до 3 років включно. Упродовж 2003–2007 років відсоток крадіїв, засуджених до такого строку, становив понад 30 % усіх осіб, яким призначено позбавлення волі, протягом 2008–2017 років – приблизно 40 %, за наступні чотири роки він знову знизився до 30 %. Прочинаючи з березня 2022 року, як було зазначено, посилено кримінальну відповідальність за крадіжку, учинену в умовах воєнного стану, тому частка осіб, засуджених на строк понад 2 роки до 3 років включно, суттєво знизилася й 2024 року становила 4,0 %.

Аналогічними були тенденції щодо осіб, яким призначалося позбавлення волі на менші строки. Частка засуджених до такого виду покарання на строк *понад 1 рік до 2 років включно* протягом 2003–2007 років становила в середньому 13,5 %, за 2008–2017 роки – 19,0 %, за 2018–2021 роки – приблизно 14 %, а 2024 року скоротилася до 1,8 %.

До позбавлення волі на строк *1 рік* упродовж 2004–2007 років було засуджено трохи менше 7 % крадіїв, за 2008–2017 роки – приблизно 11 %, за 2018–2021 роки – у середньому 6,1 % і надалі їх частка знизилася до 0,9 % 2024 року.

На противагу цьому, ситуація із засудженими за вчинення крадіжки до позбавлення волі на строк понад 5 років до 10 років включно була іншою. Зокрема, протягом перших 5 років аналізованого періоду таке покарання призначалося щодо 6 % засуджених. Починаючи з 2008 року, після внесення змін у законодавство, які передбачали гуманізацію кримінальної відповідальності, їх частка зменшилася та становила орієнтовно 2 %. Упродовж 2018–2021 років вона знову перебувала на рівні 5–6 %, тобто з початку аналізованого періоду позбавлення волі на такий строк призначалося найменшій кількості крадіїв. Проте через посилення кримінальної відповідальності в умовах війни 2022 року позбавлення волі на строк понад 5 років до 10 років включно було призначено щодо 13,9 % засуджених, 2023 року – щодо 34,6 %, 2024 року – щодо 41,3 % засуджених до такого покарання.

Наступним за частотою призначення є такий вид основного покарання, як штраф. Його застосування дає можливість ефективно впливати на злочинця без застосування до нього таких суворих заходів, як позбавлення волі. Крім того, позитивними ознаками штрафу є зниження рівня переповнення місць позбавлення волі, відсутність потреби в спеціальній виконавчій системі, збільшення доходів до державного бюджету. Тому впродовж аналізованого періоду спостерігалося переважне зростання частки засуджених за вчинення крадіжки, щодо яких було призначено покарання у вигляді штрафу. Протягом 2003–2008 років вона збільшилася із 8,1 % усіх осіб, яких засуджено до покарання, до 25,5 %.

Упродовж 2009–2011 років спостерігалося зменшення цього показника, пов'язане з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна»[2], згідно з яким у ч. 1 ст. 185 КК України змінено розмір штрафу. Якщо раніше він становив до 50 НМДГ, що в 2009 році дорівнювало 850 грн, то після набрання чинності цим Законом – від 50 до 100 НМДГ, тобто від 850 до 1700 грн. Водночас певна частина крадіїв не мала змоги сплатити такий штраф, тому до них було застосовано інші міри покарання. Протягом наступних років відсоток засуджених до штрафу знову збільшувався й 2019 року становив 44,2 %, тобто в цьому році штраф був основним видом покарання.

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15 квіт. 2008 р. № 270-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text

[2] Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна : Закон України від 4 черв. 2009 р. № 1449-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-17#Text

Отже, упродовж 2003–2019 років призначення цього виду покарання відбувалося в 5 разів частіше. Таку динаміку було зумовлено дією двох факторів. По-перше, поширення застосування штрафу загалом є характерним для призначення покарання в Україні, а по-друге, згідно зі ст. 185 КК України, штраф призначають за ч. 1 цієї статті. Як зазначено на рис. 3, серед осіб, що вчинили крадіжку, у цей період спостерігалося постійне зростання частки засуджених саме за ч. 1 ст. 185 КК України.

Рис. 7. Динаміка кількості осіб, засуджених в Україні протягом 2003–2024 років за вчинення крадіжки до штрафу

Джерело: розроблено авторами на основі даних статистичних звітів «Про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2003–2017 роки (Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2003 рік (Форма № 6) : наказ Держкомстату України, Верховного Суду України, Мін'юсту України від 27 трав. 2002 р. № 206/90/44/5; Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2004–2017 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 11 черв. 2004 р. № 87/04; від 22 серп. 2007 р. № 88; від 14 листоп. 2012р. № 153. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/) та звітів «Про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2018–2024 роки) (Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2018–2024 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 23 черв. 2018 р. № 325. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/)

Із 1 липня 2020 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»[1], згідно з яким розмір штрафу в ч. 1 ст. 185 КК України було суттєво підвищено. Починаючи з липня 2020 року, розмір штрафу за вчинення крадіжки становить від 1 000 до 3 000 НМДГ, тобто від 17 000 до 51 000 грн. Безперспективність стягнення штрафу в таких розмірах із більшості засуджених зумовило різке зниження частоти його призначення – частка засуджених за вчинення крадіжки до штрафу 2020 року скоротилася до 36,2 %, а 2021 року – до 11,4 %. Окрім того, посилення кримінальної відповідальності за вчинення крадіжки в умовах воєнного стану, про яке було зазначено, зумовило зменшення протягом 2022–2024 років відсотку осіб, засуджених до цього покарання, до 5,0 % (рис. 7).

Отже, з огляду на тенденції, притаманні щодо засуджених за вчинення крадіжки, динаміка кількості осіб, яким було призначено покарання у вигляді штрафу, упродовж аналізованого періоду має такий вид (рис. 7). 2003 року цей показник становив 2 674 особи. Протягом наступних шести років він підвищився й коливався на рівні приблизно 3 тисяч. 2010 року кількість засуджених до штрафу збільшилася відразу на 83 % – до 6 423 осіб. Надалі вона щороку змінювалася. Загалом за цей період кількість засуджених до штрафу збільшилася на 35,9 % – 2019 року таке покарання було призначено 8 732 особам. Упродовж наступних років відбулося значне зменшення кількості крадіїв, засуджених до такого виду покарання, а саме: 2020 року – на 26,9 % (до 6 380 осіб), 2021 року – іще в 4 рази (до 1 609 осіб). Ця тенденція тривала й надалі – 2024 року до штрафу було засуджено тільки 255 осіб.

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text

Рис. 8. Динаміка кількості осіб, засуджених в Україні протягом 2003–2024 років за вчинення крадіжки до громадських робіт

Джерело: розроблено авторами на основі даних статистичних звітів «Про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2003–2017 роки (Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2003 рік (Форма № 6) : наказ Держкомстату України, Верховного Суду України, Мін'юсту України від 27 трав. 2002 р. № 206/90/44/5; Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2004–2017 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 11 черв. 2004 р. № 87/04; від 22 серп. 2007 р. № 88; від 14 листоп. 2012р. № 153. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/) та звітів «Про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2018–2024 роки) (Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2018–2024 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 23 черв. 2018 р. № 325. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/)

Такий вид покарання, як громадські роботи (від 80 до 240 год), було додано до ч. 1 ст. 185 КК України Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності»[1]. Відповідно, до 2008 року його призначали переважно у випадках пом'якшення покарання, тому кількість таких засуджених не перевищувала 2 %. 2008 року частка осіб, яким було призначено громадські роботи, становила 5,6 %. Наступного року вона збільшилася (до 14 %), а в 2010–2016 роках становила приблизно 20 %. Упродовж наступних трьох років унаслідок значного збільшення відсотку осіб, яким як покарання було призначено штраф, частка засуджених до громадських робіт 2019 року знизилася до 12,1 %. Протягом 2020–2021 років, як було зауважено, спостерігалася зворотна тенденція, і цей показник збільшився до 34,6 %. Упродовж останніх трьох років аналізованого періоду через посилення кримінальної відповідальності за вчинення крадіжки в умовах воєнного стану покарання у вигляді громадських робіт перестали призначати. Відповідно, відсоток засуджених до нього 2024 року зменшився до 3,5 % (рис. 8).

Кількість крадіїв, яким призначено покарання у вигляді громадських робіт, змінювалася трохи по-іншому (рис. 8). Протягом 2003–2007 років вона скоротилася в 3,7 раза із 888 до 242 осіб. Упродовж 2008–2012 років відбулося суттєве збільшення цього показника, унаслідок чого громадські роботи було призначено 7861 засудженому, що більше, ніж 2007 року, у 32,5 раза. 2013 року їх кількість зменшилася одразу до 4516 осіб (у 1,7 раза). Ця тенденція тривала протягом наступних 6 років, проте не так інтенсивно, і 2019 року кількість засуджених до громадських робіт становила 2398 осіб, тобто за цей період вона скоротилася майже в 2 рази. За 2020–2021 роки вона знову збільшилася в 2 рази до 4883 осіб, а впродовж 2022–2024 років суттєво зменшилася. Зокрема, 2024 року громадські роботи було призначено тільки 179 особам, які вчинили крадіжку.

2008 року до ст. 185 КК України (зокрема як до ч. 1 (до 6 місяців), так і до ч. 2 (від 3 до

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15 квіт. 2008 р. № 270-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text

6 місяців)) було додано такий вид покарання, як арешт. До 2008 року його призначали зрідка – частка таких засуджених не перевищувала 1 %. Натомість 2008 року вона збільшилася до 3,3 %, а протягом наступних років підвищилася та становила приблизно 7 %. 2023 року цей показник зменшився до 3,2 %, а 2024 року – до 1,0 % (рис. 9).

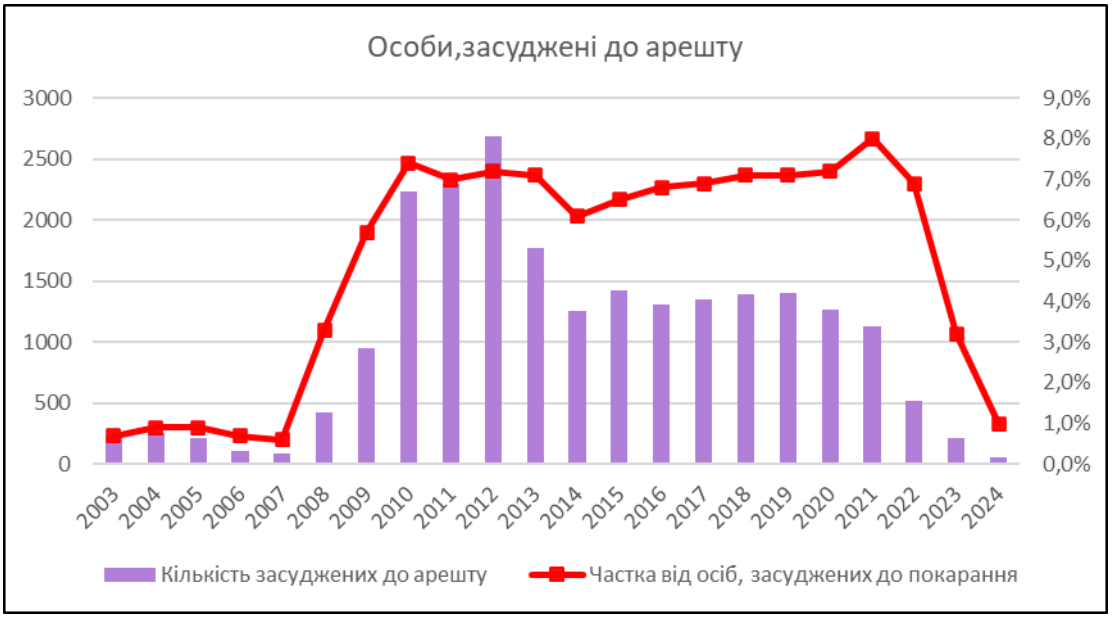

Рис. 9. Динаміка кількості осіб, засуджених в Україні протягом 2003–2024 років за вчинення крадіжки до арешту

Джерело: розроблено авторами на основі даних статистичних звітів «Про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2003–2017 роки (Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2003 рік (Форма № 6) : наказ Держкомстату України, Верховного Суду України, Мін'юсту України від 27 трав. 2002 р. № 206/90/44/5; Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2004–2017 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 11 черв. 2004 р. № 87/04; від 22 серп. 2007 р. № 88; від 14 листоп. 2012р. № 153. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/) та звітів «Про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» (форма № 6) за 2018–2024 роки) (Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2018–2024 рр. (Форма № 6) : наказ Державної судової адміністрації України від 23 черв. 2018 р. № 325. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/)

Зауважимо, що Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань»[1], який набрав чинності 28 березня 2024 року, у ч. 1 та 2 ст. 185 КК України арешт на строк до 6 місяців замінено на пробаційний нагляд на строк до 5 років. Проте оскільки крадіжку, вчинену в період воєнного стану, кваліфікують тільки за ч. 4 ст. 185 КК України, призначення цього нового виду покарання поки що не відбувалося.

Кількість засуджених, яким призначено арешт, упродовж 2003–2007 років зменшилася із 229 до 83 осіб (рис. 9). Протягом 2008–2012 років вона збільшилася в 32,4 раза – до 2687 осіб. Наступного року – знову зменшилася в 1,5 раза – до 1775 осіб. Упродовж 2014–2021 років кількість засуджених, яким призначено арешт, коливалася на рівні 1,2–1,4 тис., а за останні три роки аналізованого періоду скоротилася до 53 осіб.

Такий вид покарання, як обмеження волі (на строк до 5 років), на початку аналізованого періоду було передбачено за крадіжку, вчинену повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185 КК України), та призначалося нечасто. 2003 року показник осіб, яких було засуджено до обмеження волі, становив приблизно 4 % від усіх крадіїв, яким призначено покарання. Протягом наступних років їх частка постійно знижувалася та 2019 року становила 1,7 %. 2020 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»[2], який

[1] Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23 серп. 2023 р. № 3342-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/ show/3342-20#n126

[2] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text

передбачав покарання у вигляді обмеження волі на строк до 5 років і за ч. 1 ст. 185 КК України. Унаслідок цього протягом 2020–2022 років частка засуджених до такого покарання збільшилася до 5,2 %. Протягом останніх двох років аналізованого періоду вона скоротилася й 2024 року становила 0,8 %. Чисельність осіб, яким було призначено покарання у вигляді обмеження волі, 2003 року становила 1025 засуджених, наступного року вона підвищилася до 1073 осіб, упродовж 2005–2009 років – знизилася до 384 осіб, протягом наступних трьох років – збільшилася й 2012 року становила 1045 осіб. 2013 року спостерігалася тенденція до зменшення кількості таких осіб (до 595), яка тривала й упродовж наступних років. Кількість осіб, яким було призначено покарання у вигляді обмеження волі, 2019 року становила 334. Протягом 2020–2021 років відбулося її збільшення – до 641 особи, а за останні три роки аналізованого періоду – зниження до 40 осіб 2024 року.

Виправні роботи на початку аналізованого періоду було призначено приблизно 4 % засуджених за крадіжку. Проте в наступні роки їх частка постійно зменшувалася й 2024 року становила лише 0,1 %. Відповідно, кількість осіб, яким призначено виправні роботи, за аналізований період знижувалася із 1371 засудженого 2003 року до 4. Схожа динаміка простежується і щодо застосування цього виду покарання загалом у більшості випадків кримінальних правопорушень. Значне обмеження його використання засвідчує поступову відмову судів від широкої практики призначення виправних робіт у сучасних соціально-економічних умовах, за яких більшість осіб, які вчиняють злочини, не мають офіційного працевлаштування. З огляду на наявність такої тенденції, є дослідники, які пропонують відмовитися від цього виду покарання. Зокрема, таку позицію обґрунтовує у своєму дослідженні О. В. Ільїна (2020).

Важливим аспектом практики призначення кримінальних покарань є частота призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України). Протягом 2004–2021 років спостерігалася тенденція до зменшення кількості таких осіб. Зокрема, за цей час вона скоротилася в 19 разів: із 6 252 до 325 засуджених, але 2022 року – збільшилася на 12,9 % (до 367 осіб), 2023 року – іще в 2,2 раза (до 808 осіб), а 2024 року знизилася на 17,0 % та становила 671 особу. Відповідно, частка таких осіб серед всіх засуджених за вчинення крадіжки до покарання 2021 року зменшилася із 21,4 % до 2,3 %, а протягом останніх трьох років аналізованого періоду – збільшилася до 13,2 %. Таке підвищення цього показника протягом 2022–2024 років зумовлено посиленням відповідальності за вчинення крадіжки в умовах воєнного або надзвичайного стану, проте суди фактично визнали цю новелу КК України необґрунтованою й почали застосовувати призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, значно частіше, так само, як і звільняти засуджених за це діяння від відбування покарання.

Окрім основного покарання, особам, які вчинили крадіжку в особливо великих розмірах або організованою групою (ч. 5 ст. 185), було призначено як додаткове покарання конфіскацію майна. Оскільки відсоток засуджених за цією частиною був дуже низький, відповідною була і частка осіб, до яких було застосовано конфіскацію майна. На початку аналізованого періоду вона становила 1,6 % осіб, яким призначено покарання, протягом наступних років цей показник знизився та в період із 2015 до 2020 років становив 0,3 %. Упродовж останніх років аналізованого періоду він збільшився 2024 року до 1,0 %. Відповідно, кількість таких осіб також була незначною. Упродовж 2003–2009 років вона зменшилася із 433 до 80 осіб, Протягом наступних двох років збільшилася до 218 осіб, після цього – переважно скорочувалася, й 2024 року цей вид додаткового покарання було призначено 49 крадіям.

Серед засуджених за аналізоване кримінальне правопорушення звільнених від покарання в 98 % випадків становили ті, кого було звільнено з випробуванням. Відповідно, їх кількість була дуже близька до кількості всіх крадіїв, звільнених від покарання, та змінювалася аналогічно. Упродовж 2004–2009 років вона зменшилася в 3,1 раза – із 49 968 до 16 056 осіб, 2010 року збільшилася майже в 2 рази – до 30 703 осіб, протягом наступних двох років трохи знизилася й коливалася на рівні 26–28 тисяч осіб, 2013 року скоротилася більш суттєво – до 18 633 осіб (–34,8 %). Надалі кількість засуджених за крадіжку, яких було звільнено з випробуванням, переважно зменшувалася й 2022 року становила 7872 осіб (скорочення в 2,4 раза до показника 2013 року). Водночас 2023 року вона збільшилася на 47,4 % – до 11 607 осіб, а 2024 року знизилася на 27,7 % – до 8 395 осіб.

Звільнення від покарання внаслідок акта амністії застосовувалося набагато рідше, кількість таких осіб значно коливалася. Найбільшою вона була 2003 року – 1 216 осіб; 2014 року – 1 147 осіб; 2017 року – 867 осіб та 2018 року – 811 осіб.

Висновки

Аналіз практики призначення покарання за скоєння крадіжок засвідчує таке:

1. Кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення крадіжки, суттєво залежить від вартості чужого майна як предмета злочинного посягання проти власності, встановленої в ст. 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Чим вища його вартість, тим менша кількість зареєстрованих у країні кримінально караних крадіжок і, відповідно, менша кількість осіб, засуджених за їх скоєння.

2. Розподіл засуджених на тих, кому було призначено різні види покарання, та тих, кого

будо звільнено від покарання, обумовлено посиленням або пом'якшенням відповідальності за вчинення крадіжки. Чим суворіше покарання передбачено законом за вчинення цього діяння, тим частіше суди звільняють злочинців від його відбування або призначають більш м'яке покарання, ніж передбачено законом. І навпаки, після внесення змін до Кримінального кодексу України щодо гуманізації кримінальної відповідальності суди частіше засуджували крадіїв до відбування покарання, яке здійснювалося в його м'яких формах.

3. Упродовж більшої частини аналізованого періоду як вид покарання переважало позбавлення волі. Водночас до 2022 року кількість призначень цього покарання неухильно зменшувалася внаслідок активнішого застосування більш гуманних санкцій. Із початком війни та посиленням кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану позбавлення волі стало основним видом покарання.

4. Протягом аналізованого періоду спостерігалося суттєве збільшення частки осіб, засуджених до покарання у вигляді штрафу. Проте після значного підвищення 2020 року розміру штрафу, передбаченого в ст. 185 КК України, частота його призначення значно скоротилася, оскільки стягнення штрафу в таких розмірах із більшості крадіїв було безперспективним. Це зумовило почастішання впродовж 2020–2021 років застосування до засуджених третього за поширеністю виду покарання за вчинення крадіжки – громадських робіт.

5. Розвиток кримінально-правової політики щодо крадіжок потребує узгодження принципу невідворотності покарання із принципом його справедливості та пропорційності.

References

[1] Abakina-Piliavska, L.M. (2024). Theft: criminal-legal and criminological characteristics of a criminal offense under martial law. *Legal Scientific Electronic Journal*, 2, 627-629. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-2/154

[2] Babenko, A.M., & Palii, M.V. (2023). Theft and fraud as types of mercenary criminal offenses against property: socio-legal and victimological characteristics. *Legal scientific electronic journal,* 1, 564-568. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/131

[3] Budiachenko, O.M. (2024). Certain aspects of criminal liability for theft, robbery and robbery under martial law. *South Ukrainian Law Journal,* 2, 25-40. DOI: 10.32850/sulj.2024.2.7

[4] Choi, N. (2024). Understanding the concept of larceny and crimes of poverty. *Korean Police Studies Review,* 23(2), 193-216. DOI: 10.38084/2024.23.2.8

[5] Farynnyk, V., Vitvitskyi, S., & Ponomarova, T. (2025). Improving the sanctions of the norms establishing criminal liability for criminal offences against property as a measure to ensure economic security of Ukraine. *Baltic journal of economic studies*, 11(1), 293-300. DOI: 10.30525/2256-0742/2025-11-1-293-300

[6] Gruszczyńska, B., & Gruszczyński, M. (2023). Crime and Punishment – Crime Rates and Prison Population in Europe. *Laws*, 12(1). DOI: 10.3390/laws12010019

[7] Ilina, O.V. (2020). The content of correctional labor and problematic issues of its application. *Journal of the Kyiv University of Law,* 1, 307-312. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.61

[8] Khavroniuk, M.I. (2024). Administrative-legal and criminal-legal means of preventing shoplifting. *Scientific notes of the NaUKMA. Series "Legal Sciences"*, 14, 83-95. DOI: 10.18523/2617-2607.2024.14.83-95

[9] Kompliektova, T.O. (2024). Theft as a type of offense against property: problems of criminal and legal characteristics. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 81(2), 278-283. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.2.43

[10] Leão, B., & Mascare, A. (2021). Dangerousness in the decree of preventive detention for theft in Salvador: Racial and class control. *Revista Brasileira de Direito Processual Penal*, 7(3), 1713-1748. DOI: 10.22197/RBDPP.V7I3.627

[11] Maia, R.L., Guerreiro, M.J., Azevedo, V., & Sani, A.I. (2024). Times and spaces of crime in the Historic Centre of Porto: Evidence from official data. *CITIES*, 150. DOI: 10.1016/j.cities.2024.105052

[12] Matviienko, O.V. (2023). Criminological characteristics of thefts as an information model for regional prevention of mercenary criminal offenses. *South Ukrainian Law Journal,* 4, 30-36. DOI: 10.32850/sulj.2023.4.6

[13] Pazii, B.A. (2023). Criminological features and classification of thefts in Ukraine committed under conditions of war or state of emergency. *Issues of combating crime,* 45, 141-148. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-142

[14] Robielos, R.C., & Duran, N. (2020). Event of crime against property: Robbery & Theft prediction using probabilistic graphical model. *Proceedings of the International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Dubai, UAE,* 2221-2228. Retrieved from https://www.ieomsociety.org/ieom2020/papers/697.pdf

[15] Shao, Zhiquan, & Wu, Qiong. (2025). Penalty effect of China's Plea Leniency System: Evidence from theft cases. *International Journal of Law, Crime and Justice,* 82. DOI: 10.1016/j.ijlcj.2025.100769
[16] Sobko, G., Reznichenko, H., Mukoida, R., Svintsytskyi, A., & Padalka, A. (2024). Persons Who Commit Military Property Theft: The Case of Ukraine. *International Journal of Legal Information*, 52(1), 39-54. DOI: 10.1017/jli.2024.26
[17] Spodaryk, Yu.V. (2024). Certain aspects of criminal liability for theft committed under martial law or a state of emergency. *Legal Scientific Electronic Journal,* 7, 307-310. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-9/73
[18] Tereškinas, A., Vaičiūnienė, R., & Jarutienė, L. (2022). Gender and Sentencing in Lithuania: More Mercy for Women? *Laws,* 11(5). DOI: 10.3390/laws11050070
[19] Tisdale, C.N., & Votruba, A.M. (2025). The impact of defendants' criminal history on prosecutor plea decision-making. *Psychology, Crime & Law,* 1-30. DOI: 10.1080/1068316X.2025.2481865

Список використаних джерел

[1] Абакіна-Пілявська Л. М. Крадіжка: кримінально-правова та кримінологічна характеристика кримінального правопорушення в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 627–629. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-2/154
[2] Бабенко А. М., Палій М. В. Крадіжка та шахрайство як види корисливих кримінальних правопорушень проти власності: соціально-правова та віктимологічна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 1. С. 564–568. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/131
[3] Будяченко О. М. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за крадіжку, грабіж та розбій в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2024. № 2. С. 25–40. DOI: 10.32850/sulj.2024.2.7
[4] Choi N. Understanding the concept of larceny and crimes of poverty. *Korean Police Studies Review*. 2024. Vol. 23. No. 2. P. 193–216. DOI: 10.38084/2024.23.2.8
[5] Farynnyk V., Vitvitskyi S., Ponomarova T. Improving the sanctions of the norms establishing criminal liability for criminal offences against property as a measure to ensure economic security of Ukraine. *Baltic journal of economic studies.* 2025. Vol. 11. Issue 1. P. 293–300. DOI: 10.30525/2256-0742/2025-11-1-293-300
[6] Gruszczyńska B., Gruszczyński M. Crime and Punishment – Crime Rates and Prison Population in Europe. *Laws.* 2023. No. 12 (1). DOI: 10.3390/laws12010019
[7] Ільїна О. В. Зміст виправних робіт та проблемні питання їх застосування. *Часопис Київського університету права.* 2020. № 1. С. 307–312. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.61
[8] Хавронюк М. І. Адміністративно-правові та кримінально-правові засоби запобігання крадіжкам із магазинів. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки».* 2024. Т. 14. С. 83–95. DOI: 10.18523/2617-2607.2024.14.83-95
[9] Комплєктова Т. О. Крадіжка як вид правопорушення проти власності: проблеми кримінально-правової характеристики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 81. Ч. 2. С. 278–283. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.2.43
[10] Leão B., Mascare A. Dangerousness in the decree of preventive detention for theft in Salvador: Racial and class control. *Revista Brasileira de Direito Processual Penal.* 2021. Vol. 7. No. 3. P. 1713–1748. DOI: 10.22197/RBDPP.V7I3.627
[11] Maia R. L., Guerreiro M. J., Azevedo V., Sani A. I. Times and spaces of crime in the Historic Centre of Porto: Evidence from official data. *CITIES.* 2024. Vol. 150. DOI: 10.1016/j.cities.2024.105052
[12] Матвієнко О. В. Кримінологічна характеристика крадіжок як інформаційна модель для регіонального запобігання корисливих кримінальних правопорушень. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 4. С. 30–36. DOI: 10.32850/sulj.2023.4.6
[13] Пазій Б. А. Кримінологічні особливості та класифікація крадіжок в Україні, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2023. Вип. 45. С. 141–148. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-142
[14] Robielos R. C., Duran N. Event of crime against property: Robbery & Theft prediction using probabilistic graphical model. *Proceedings of the International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Dubai, UAE.* 2020. P. 2221–2228. URL: https://www.ieomsociety.org/ieom2020/papers/697.pdf
[15] Shao Zhiquan, Wu Qiong. Penalty effect of China's Plea Leniency System: Evidence from theft cases. *International Journal of Law, Crime and Justice*. 2025. Vol. 82. DOI: 10.1016/j.ijlcj.2025.100769
[16] Sobko G., Reznichenko H., Mukoida R., Svintsytskyi A., Padalka A. Persons Who Commit Military Property Theft: The Case of Ukraine. *International Journal of Legal Information*. 2024. Vol. 52. Issue 1. P. 39–54. DOI: 10.1017/jli.2024.26

[17] Сподарик Ю. В. Окремі аспекти притягнення до кримінальної відповідальності за крадіжку, вчинену в умовах дії воєнного або надзвичайного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 7. С. 307–310. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-9/73
[18] Tereškinas A., Vaičiūnienė R., & Jarutienė L. Gender and Sentencing in Lithuania: More Mercy for Women? *Laws.* 2022. No. 11 (5). DOI: 10.3390/laws11050070
[19] Tisdale C. N., Votruba A. M. The impact of defendants' criminal history on prosecutor plea decision-making. *Psychology, Crime & Law.* 2025. No. 1-30. DOI: 10.1080/1068316X.2025.2481865

LUBENETS Iryna
PhD in Law, Senior Researcher, Senior Research Fellow of the Research Laboratory on the Problems of Law Enforcement Management and Its Psychological Support of the Educational and Scientific Institute of Postgraduate Education of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2597-0356;
NAUMOVA Iryna
Research Fellow of the Research Laboratory on the Problems of Law Enforcement Management and Its Psychological Support of the Educational and Scientific Institute of Postgraduate Education of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6643-0375

Analysis of the Practice of Conviction for Theft in Ukraine in 2003–2024

Abstract. The relevance of the study is determined by the fact that theft remains the most common type of property crime in Ukraine, while issues of fairness and effectiveness of punishment for its commission gain particular importance under conditions of constant legislative changes and socio-economic challenges. The purpose of this article is to provide a comprehensive analysis of convictions for theft under Article 185 of the Criminal Code of Ukraine in 2003–2024, taking into account the dynamics of convictions, changes in the structure of penalties, and the impact of legislative innovations. The methodological framework of the study combines statistical analysis of state reporting data (Form No. 6), the comparative legal method for examining the evolution of criminal and administrative legislation, as well as dynamic, structural, and systemic approaches, which made it possible to trace patterns in the development of judicial practice in connection with socio-economic conditions and reforms. The results of the study demonstrate that the number of convicted persons and the structure of punishments for theft significantly depended on legislative changes. Three sub-periods of development were identified: 2003–2008 – a gradual decrease in convictions due to the increase in the non-taxable minimum income of citizens; 2009–2010 – a sharp increase following the reduction of the threshold value of stolen property; 2011–2024 – a tendency toward decrease with certain fluctuations caused by procedural reforms and martial law. It is shown that imprisonment remained the dominant type of punishment, the share of which rose sharply after 2022, while fines and community service practically lost their significance. At the same time, the frequency of applying probation and milder punishments increased. The scientific novelty of the article lies in a comprehensive retrospective analysis of sentencing practices for theft over more than twenty years, which made it possible to identify patterns in the transformation of criminal law policy. The practical significance consists in the possibility of using the obtained results to improve legislation, develop unified approaches in law enforcement, and form a more balanced and fair system of punishments.

Keywords: convicted persons; theft; property; punishment; imprisonment; fine.

DOI: 10.33270/05257004.14
УДК 340.12

КОМАРИНСЬКА Юлія*
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1747-1816;
ПАНАСЮК Вікторія
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9546-8225;
РОМАНОВИЧ Ангеліна
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-2714-3284

Комунікаційна складова тактики допиту дитини

Анотація. Статтю присвячено комплексному дослідженню комунікаційної складової тактики допиту неповнолітніх осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні як потерпілі. Акцентовано, що дитина є особливо вразливим учасником кримінального процесу, а тому будь-яка слідча дія, зокрема допит, потребує створення безпечного психологічного середовища та застосування адаптованих комунікативних методик. Зауважено, що актуальність теми зумовлена необхідністю впровадження в Україні стандартів дитячо-дружнього правосуддя та забезпечення психологічної безпеки й недопущення вторинної травматизації неповнолітніх. Зазначено, що ефективність допиту дитини безпосередньо зумовлена якістю комунікації між слідчим і неповнолітнім, що своєю чергою потребує володіння спеціальними тактичними прийомами, глибокими психологічними знаннями, умінням встановлювати контакт й адаптувати мовні конструкції відповідно до вікових та емоційних особливостей дитини. Висвітлено сучасні підходи до організації допиту неповнолітніх у європейській та світовій практиці, зокрема застосування спеціальних кімнат для опитування, участь дитячих психологів, використання нейтральних або ігрових методик комунікації. Доведено, що національна практика, попри наявні позитивні зрушення, досі характеризується недостатньою системністю та відсутністю єдиного комплексного підходу до визначення ролі комунікації в тактиці допиту неповнолітніх. Наукова новизна полягає у спробі комплексно дослідити структуру комунікативного процесу під час допиту дитини з огляду на особливості різних видів кримінальних правопорушень, таких як домашнє насильство, булінг, злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності. Практичне значення дослідження полягає у формулюванні пропозицій з удосконалення алгоритмів діяльності слідчого, визначенні оптимальних методів вербальної та невербальної взаємодії з неповнолітнім, а також рекомендацій щодо формування довготривалої комунікативної стратегії в межах досудового розслідування. Зазначено, що формування відповідної комунікаційної культури є необхідною умовою підвищення результативності слідчих (розшукових) дій та дотримання прав дітей у кримінальному процесі.

Ключові слова: неповнолітні; психологічний контакт; правосуддя; домашнє насильство; кримінальне правопорушення; воєнний стан.

Історія статті:
Отримано: 12.08.2025
Переглянуто: 15.09.2025
Прийнято: 17.10.2025

Рекомендоване посилання:
Комаринська Ю., Панасюк В., Романович А. Комунікаційна складова тактики допиту дитини. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 138–149. DOI: 10.33270/05257004.14

*Відповідальний автор

© Комаринська Ю., Панасюк В., Романович А., 2025

Вступ

У сучасній криміналістиці посилену увагу привертає проблематика ефективної та гуманної комунікації під час проведення допиту осіб, які не досягли повноліття (Pavlova, 2020; Lytvynenko, 2022; Popovych, 2024). Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення прав і психологічної безпеки дитини в процесі досудового розслідування. Дитина є особливо вразливим учасником кримінального провадження, а будь-який неправильний комунікативний підхід може спричинити емоційну травму, знизити достовірність показань або навіть призвести до відмови від співпраці зі слідчим. Тому вивчення комунікаційної складової тактики допиту дитини має надзвичайно важливе значення для вдосконалення практики правоохоронних органів і впровадження принципів дитячо-дружнього правосуддя в Україні.

Криміналістичні знання не обмежені лише потребами забезпечення кримінального судочинства. Досягнення цієї науки активно використовують також і в адміністративному, господарському, цивільному та інших формах судочинства. Тобто будь-яка сфера суспільного життя, у разі порушення прав і свобод громадян, потребує застосування криміналістичних знань з метою зібрання доказового матеріалу для забезпечення верховенства права. Зрозуміло, що підрозділи ювенальної превенції під час виконання своїх завдань і повноважень потребують криміналістичного забезпечення.

У національній та зарубіжній практиці увагу зосереджують на створенні безпечного комунікативного середовища для дітей, які беруть участь у кримінальному процесі. Запроваджують спеціальні методики опитування (Barriage, 2021), залучають дитячих психологів (Coombes, Braybrook, & Harðardóttir, 2024), використовують адаптовані формулювання запитань і спеціально облаштовані приміщення для проведення допитів. Водночас у національній теорії та практиці спостерігається брак цілісного підходу до розуміння структури й ролі комунікації в тактиці допиту неповнолітніх, що визначає потребу в ґрунтовному науковому дослідженні.

Матеріали та методи

Проблематика комунікаційної складової тактики допиту дитини є порівняно новим напрямом у криміналістичних дослідженнях, хоча в європейській та світовій криміналістиці вона вже набула значного розвитку. На відміну від усталених теорій допиту дорослих, підходи до забезпечення ефективної та безпечної взаємодії з неповнолітніми знаходяться на етапі формування, що зумовлює необхідність переосмислення традиційних криміналістичних моделей та їх адаптації відповідно до психологічних, вікових і правових особливостей дитини. Важливим є питання захисту неповнолітнього від повторної травматизації, забезпечення комфортного комунікативного середовища, а також формування поведінкових і тактичних стратегій слідчого, спрямованих на отримання достовірних показань. Аналіз актуальних наукових підходів засвідчує, що сучасна тактика допиту неповнолітніх ґрунтується на міждисциплінарному поєднанні криміналістики, дитячої психології, вікової педагогіки, нейропсихології та комунікативних наук. У різних країнах ЄС, США, Канаді й Ізраїлі розроблено спеціальні протоколи опитування дітей (Child-Friendly Justice Standards, NICHD Protocol, Barnahus Model), які передбачають участь психологів, адаптовані формулювання запитань, спеціально облаштовані приміщення та суворе дотримання принципів ненасильницької комунікації. У межах української правозастосовної практики ці стандарти лише частково впроваджено, що зумовлює наукову актуальність комплексного теоретичного аналізу їх змісту й можливостей адаптації.

У межах української криміналістичної науки питання комунікативної складової допиту дитини висвітлено в працях низки авторів, чиї підходи формують теоретичну основу цього дослідження. Вони зазначали, що вербальна й невербальна взаємодія зі сторони слідчого має будуватися на принципах емпатії, відкритості й уникнення оцінних суджень, оскільки саме комунікативний стиль визначає рівень довіри дитини (Kovalenko, 2019), засвідчували необхідність адаптації мовленнєвих конструкцій до вікових можливостей неповнолітнього та стверджували, що невідповідний стиль спілкування може призвести до блокування емоційної пам'яті та викривлення показань (Lytvynenko, 2022).

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-правові методи. Зокрема, застосовано доктринальний метод, який дав змогу узагальнити наукові підходи до визначення сутності комунікації під час допиту й виявити тенденції її розвитку у світовій криміналістиці. Компаративний метод використано для порівняння міжнародних моделей дитячо-дружнього правосуддя і тактики опитування неповнолітніх із наявною національною практикою, що надало можливість визначити переваги й недоліки сформованих підходів. Системно-структурний метод застосовано для визначення елементів комунікативної стратегії допиту: вербальної та невербальної взаємодії, психологічного контакту, адаптації запитань, залучення допоміжних фахівців (психологів, педагогів, соціальних працівників). За допомогою методів аналізу й синтезу окреслено тактичні прийоми, орієнтовані на різні категорії потерпілих дітей (від домашнього насильства, булінгу, сексуальних злочинів). У роботі використано також прогностичний метод, на підставі якого визначено перспективи подальшої модернізації

національної практики допиту неповнолітніх, зокрема щодо впровадження міжнародних стандартів, розширення ролі психологів і розвитку спеціалізованих приміщень для опитування дітей.

Обрана методологія забезпечила можливість усебічного та комплексного вивчення природи комунікаційної взаємодії між слідчим і дитиною, визначення ключових чинників її ефективності й обґрунтування науково-практичних рекомендацій з удосконалення тактики допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні.

Результати й обговорення

Питання визначення правового статусу дитини є ключовим у контексті забезпечення її прав, свобод і законних інтересів у різних сферах суспільного життя, зокрема в кримінальному процесі. Українське законодавство формує чітке поняття дитини, з огляду на міжнародні стандарти, передусім Конвенцію ООН про права дитини 1989 року[1], яку Україна ратифікувала 1991 року. У ст. 1 цієї Конвенції зазначено, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, який до неї застосовують, вона не досягає повноліття раніше. Це положення стало базовим орієнтиром для національного законодавства України у сфері захисту прав неповнолітніх.

Відповідно до ст. 6 Сімейного кодексу України[2], дитиною є особа, яка не досягла віку 18-ти років, тобто є неповнолітньою. Законодавець також виокремлює категорію малолітньої дитини – особи віком до 14-ти років, що має значення під час визначення рівня її цивільної дієздатності, відповідальності й особливостей участі в процесуальних діях. Отже, національне право чітко розмежовує ступінь самостійності дитини залежно від її віку, що має принципове значення для побудови комунікаційної стратегії під час допиту.

Особливості визначення статусу дитини простежуються також у Кримінальному процесуальному кодексі України[3]. У ньому акцентовано на необхідності врахування вікових і психологічних особливостей неповнолітніх під час проведення будь-яких слідчих дій, зокрема допиту (ст. 226 КПК України). Кодекс передбачає обов'язкову участь педагога, психолога або законного представника під час допиту малолітніх чи неповнолітніх свідків і потерпілих, а також встановлює скорочену тривалість процесуальних дій для запобігання психоемоційному виснаженню дитини.

Поняття дитини в українському праві має не лише юридичний, а й соціально-психологічний зміст. Це означає, що держава визнає дитину суб'єктом права, водночас особою, яка потребує підвищеного рівня захисту, виховання, освіти та підтримки. Такий підхід відповідає концепції найкращих інтересів дитини, закріпленій у міжнародних документах, зокрема Декларації прав дитини 1959 року[4] та Конвенції про права дитини, втілюється в українських нормах через систему соціальних, освітніх і правових гарантій.

Крім того, Закон України «Про охорону дитинства» визначає основні права дітей та гарантує їм всебічний захист від насильства, експлуатації та приниження, підкреслюючи право на особисту недоторканність, повагу до внутрішнього світу та свободу висловлення думок[5]. Сучасні дослідження свідчать про формування цілісного підходу до допиту неповнолітніх, що ґрунтується на принципах гуманності, добровільності та недопущення повторної травматизації.

Науковці зауважують, що дитину не можна розглядати лише як джерело доказів, оскільки вона має індивідуальні емоційні особливості та рівень розвитку, які суттєво впливають на характер взаємодії під час допиту. Психоемоційна сфера дитини є особливо вразливою: страх, сором чи тривога можуть спотворювати свідчення, а процес допиту здатен посилити пережиту травму. Передусім це стосується дітей молодшого віку, у яких ще не сформовані механізми логічного мислення, концентрації уваги, довільного контролю поведінки. Обмежений словниковий запас і висока емоційність мовлення також ускладнюють послідовне викладення подій.

Тому слідчий повинен мати знанням з вікової психології та педагогіки, розуміти особливості пізнавального розвитку різних вікових груп і застосовувати відповідні техніки спілкування. Ключовим є створення атмосфери довіри, без якої неможливо отримати щирі й точні відповіді. У цьому контексті сучасна криміналістика та психологія пропонують адаптовані підходи: використання ігрових елементів, проєктивних методик, спостереження за невербальними реакціями та м'які моделі комунікації, що одночасно підвищують достовірність свідчень і забезпечують дотримання етичних стандартів.

Конвенція ООН про права дитини[6] зобов'язує держави гарантувати, що кожну дитину під час

[1] Конвенція про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

[2] Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

[3] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[4] Декларація прав дитини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року. Офіц. пер. Київ : Юрінком Інтер, 2019.

[5] Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

[6] Конвенція про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

будь-яких правових процедур будуть сприймати як суб'єкт, а не об'єкт правовідносин.

Українські дослідники акцентують на необхідності врахування вікової психології під час побудови стратегії допиту. Під час опитування малолітніх (до 14 років) застосовують візуальні й ігрові методики, спрощену форму запитань, а також допоміжні засоби невербальної комунікації. Для неповнолітніх віком від 14-ти до 18 років важливим є створення атмосфери довіри, уникнення оцінних суджень і надання можливості самостійно формулювати відповіді.

Проблеми, пов'язані з допитом дітей, розглядають також у контексті міжнародного досвіду. Європейські стандарти, зокрема положення Директиви Європейського Союзу 2012/29/ЄС «Про права потерпілих» та Рекомендацій Ради Європи № R(87)20[1], визначають, що будь-який контакт дитини з органами правосуддя має відбуватися в дружньому середовищі, з огляду на її емоційний стан і потреби[2]. Ці принципи поступово імплементують і в українську практику – через створення «зелених кімнат» для проведення допитів дітей, залучення педагогів і психологів, а також відеофіксацію процесу з метою уникнення повторних допитів.

Сучасні українські дослідження та практика кримінального провадження свідчать про наявність системних проблем, що ускладнюють реалізацію принципів гуманного поводження з дітьми. Однією з ключових поміж них є недостатня професійна підготовка слідчих у сфері вікової психології, дитячої психотравматології та ненасильницьких комунікативних технік. Брак таких компетенцій призводить до некоректних запитань, формалізованого стилю спілкування та помилкової інтерпретації емоційних реакцій дитини, що негативно позначається на достовірності показань і рівні довіри до правоохоронців.

Також поширеною проблемою є неналежне забезпечення участі психолога чи педагога під час допиту неповнолітніх, передусім у стресових ситуаціях. Часто їх присутність формальна або замінена випадковими особами, що суперечить українському законодавству й міжнародним стандартам, зокрема Конвенції ООН про права дитини[3]. Матеріально-технічні ресурси також залишаються недостатніми: у більшості підрозділів немає «зелених кімнат» і сучасних засобів відеофіксації, що підвищує ризик повторної травматизації та ускладнює належне документування показань. Подолання цих проблем потребує модернізації практики допиту, запровадження стандартів child-friendly justice, підвищення кваліфікації персоналу та роботи мультидисциплінарних команд.

Питання вдосконалення допиту, зокрема дитини, дедалі частіше розглядають у контексті розвитку комунікативних технологій: онлайн-допиту, емпатійного слухання та м'яких тактик вербальної взаємодії, спрямованих на зниження психологічного бар'єра між дитиною та правоохоронцем. Це відображає перехід від формально-правового до гуманістичного підходу, де пріоритетом є психологічна безпека дитини, гармонізація національних процедур із міжнародними стандартами та створення комфортних комунікаційних умов.

Комунікаційна стратегія (Najafi, & Haghbin, 2021; Thielgen, Schade, & Niegisch, 2022) під час допиту дитини є ключовим елементом тактики, адже від її побудови залежать не лише повнота й достовірність отриманих свідчень, а й психологічний стан неповнолітнього. У психології та криміналістиці таку стратегію трактують як систему цілеспрямованих дій, що забезпечують установлення довірливих взаємин і сприяють добровільному й точному відтворенню інформації. Вона передбачає врахування вікових, емоційних і когнітивних особливостей дитини, яка перебуває в стресі, а також добір адекватних мовних і невербальних засобів взаємодії. Сутність комунікаційної стратегії полягає у створенні безпечного психологічного клімату, що знижує тривожність, сприяє відкритості та формує в дитини відчуття захищеності. Емоційний аспект спілкування – інтонація, міміка, доброзичливість – не менш важливий, ніж змістовий, оскільки саме він забезпечує комфорт і запобігає вторинній травматизації[4]. Стратегія має відповідати міжнародним і національним принципам: повазі до гідності дитини, її праву бути вислуханою, уникненню психологічного тиску, недопущенню повторної травматизації та забезпеченню свободи висловлювання, що закріплено в Конвенції про права дитини й Законі України «Про охорону дитинства»[5].

Сучасна наука інтерпретує комунікаційну стратегію як інтегративну модель, що поєднує правові, психологічні та етичні компоненти. У межах криміналістичної тактики вона спрямована на досягнення процесуальної мети – отримання достовірних свідчень, натомість у психологічному аспекті – на підтримку емоційної рівноваги дитини[6]. Такий комплексний підхід є ключем до ефективної роботи ювенальної юстиції та

[1] Recommendation R(87)20 of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency (Council of Europe, 1987). URL: https://rm.coe.int/168050f1cf

[2] Декларація прав дитини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року. Офіц. пер. Київ : Юрінком Інтер, 2019.

[3] Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2402-14#Text

[4] Там само.

[5] Конвенція про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws /show/995_021#Text.

[6] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні.

Значну роль у забезпеченні результативності допиту неповнолітнього відіграє чітко вибудувана комунікаційна стратегія, яка передбачає поетапну, структуровану та психологічно виважену взаємодію з дитиною. Першим є підготовчий етап, що охоплює збір інформації про психоемоційний стан дитини, рівень розвитку, особливості поведінки та мовленнєві навички. На цьому етапі визначають оптимальну тактику комунікації: темп розмови, допустимий рівень складності запитань, необхідність залучення психолога або педагога. Така підготовка надає можливість створити безпечні умови для подальшої взаємодії та мінімізувати можливі вияви стресу або страху. Другий етап – встановлення психологічного контакту, що є ключовою умовою для подолання недовіри й емоційного напруження. Слідчий використовує емпатійні прийоми, підтримувальний тон, нейтральні висловлювання, що сприяє формуванню в дитини відчуття безпеки. Ненасильницька комунікація, атмосфера прийняття та поваги забезпечують готовність неповнолітнього відкрито розповідати про події, що відповідає рекомендаціям сучасної криміналістики та дитячої психології. Наступним є основний етап, який передбачає отримання та уточнення показань. Слідчий має застосовувати відкриті, прості та ненавідні запитання, уникаючи надмірного тиску, оцінних суджень чи конфронтаційного стилю. Темп розмови слід адаптувати до індивідуальних особливостей дитини, надаючи їй достатньо часу для формування відповідей. За потреби забезпечують супровід психолога, який контролює емоційний стан дитини й запобігає вторинній травматизації. Завершальний етап спрямований на формування в дитини позитивного емоційного підсумку взаємодії. Слідчий дякує за співпрацю, акцентує на її важливості й надає можливість висловити власні почуття або запитання. Це дає змогу мінімізувати ризики негативних психологічних переживань, таких як сором або тривога, сприяє відновленню емоційної стабільності. Завершення в доброзичливій атмосфері є необхідною умовою дотримання стандартів дружнього до дитини правосуддя (Piaskovskyi et al., 2020).

У межах допиту дитини застосовують різні типи комунікаційних стратегій: адаптивна (пристосування до вікових особливостей), емпатійна (вияв підтримки й розуміння), інтерактивна (діалог на основі довіри) і когнітивна (стимулювання логічного мислення через коректні запитання). Вибір конкретної стратегії зумовлений віком дитини, рівнем її розвитку, емоційним станом і контекстом кримінального провадження. Важливими є також індивідуальні характеристики неповнолітнього: з молодшими дітьми доцільно використовувати візуальні засоби, а з підлітками – акцентувати на їхній автономності й повагу до власної думки. Професійна інтуїція слідчого допомагає вчасно помітити втому, страх або тривогу та скоригувати перебіг розмови. Комунікативні технології мають ключове значення в ситуаціях, коли між слідчим і дитиною виникають елементи психологічного чи емоційного конфлікту. Недовіра, страх чи небажання говорити є типовими виявами такого конфлікту, а тому стратегія комунікації має включати методи його м'якого подолання. Стратегіями комунікативного розв'язання конфліктів вважають систему дій, спрямовану на зниження напруженості, подолання емоційного бар'єра та відновлення діалогу. Їх основна мета під час допиту дитини – створити безпечне середовище, що унеможливлює примус і стимулює добровільне висловлення думок[1].

У сучасній практиці виокремлюють чотири провідні стратегії: емпатійну**,** що забезпечує підтримку та зниження напруження через доброзичливе ставлення і м'який тон; діалогічну**,** яка формує рівноправне спілкування та спонукає дитину самостійно описувати події; інформаційну, що передбачає просте пояснення процесуальних дій і прав, зменшуючи страх невідомості; адаптивну**,** орієнтовану на вік і психологічний стан дитини, від спрощених формулювань до структурованих пояснень для підлітків. Поєднання цих стратегій забезпечує достовірність показань і психологічну безпеку неповнолітнього, а їх комплексне застосування підвищує загальну ефективність допиту (Piaskovskyi et al., 2020)

Важливе значення мають і невербальні засоби комунікації (Zashchirinskaia, 2020; Röhner, & Schütz, 2023) – міміка, жести, інтонація, поза. Доброзичливий погляд, відкрита постава й спокійний тон допомагають знизити напруження, натомість різкість або надмірна офіційність можуть створити емоційний бар'єр навіть за коректного формулювання запитань.

У сфері ювенальної юстиції такі підходи узгоджуються з міжнародними та національними стандартами: Конвенція про права дитини гарантує гуманне ставлення до неповнолітніх у правових процедурах (ст. 40), Закон України «Про охорону дитинства» визначає право дитини на повагу до її гідності, а Кримінальний процесуальний кодекс України вимагає обов'язкової участі психолога чи педагога під час допиту, що слугує елементом комунікативної технології запобігання конфліктам.

Допит дитини, яка стала жертвою домашнього насильства, є однією з найскладніших процесуальних і психологічних дій, оскільки потребує особливо чутливого підходу та продуманої комунікаційної тактики. Завдання слідчого полягає не лише в здобутті правдивих і повних показань, а

[1] Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ МВС України від 19 груд. 2017 р. № 1044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text

й у забезпеченні дитині почуття безпеки та захисту від повторної травматизації (Stepaniuk et al., 2023). Домашнє насильство, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»[1], охоплює фізичні, психологічні, економічні чи сексуальні дії, що порушують права дитини в сімейному середовищі. Потерпілі часто перебувають у сильному стресі, страху або психологічному пригніченні, тому тактика допиту має відповідати принципам гуманності, недопустимості тиску й максимального врахування вікових та емоційних особливостей неповнолітнього (Bondar, 2020, p. 54).

Підготовчий етап допиту охоплює збір інформації про дитину, вивчення її віку, рівня розвитку та психоемоційного стану, а також залучення дитячого психолога або педагога. У більшості випадків рекомендовано проводити допит у спеціально обладнаних «зелених кімнатах», що забезпечують психологічний комфорт і сприяють встановленню довірливих стосунків (Savchenko, 2021, p. 29). Першочерговим елементом тактики є встановлення контакту. Слідчий повинен спілкуватися спокійно, уникати категоричних інтонацій і починати розмову з нейтральних тем, таких як школа чи інтереси дитини, що допомагає зменшити її тривожність і поступово перейти до обговорення травматичних обставин (Kovalenko, 2019, p. 61). Формулювання запитань має відповідати віковим і когнітивним особливостям дитини: запитання повинні бути простими, зрозумілими, відкритими й нейтральними. Недопустимо ставити навідні або двозначні запитання. Якщо дитина уникає відповіді, слідчий повинен дозволити паузу або тимчасово змінити тему для зниження емоційного напруження (Lytvynenko, 2022). Не менш важливим компонентом є психологічний супровід. Його присутність сприяє формуванню відчуття безпеки та довіри, що є критично важливим для отримання достовірних свідчень (Romaniuk, 2019, p. 45). Для уникнення повторної травматизації доцільно застосовувати технічні засоби фіксації допиту, зокрема відеозапис. Це відповідає вимогам міжнародних стандартів, зокрема положенням Конвенції ООН про права дитини, дає змогу використати показання дитини без необхідності повторного виклику[2].

Загалом тактика допиту дитини повинна ґрунтуватися на повазі до її гідності, конфіденційності, добровільності й мінімальному втручанні у психоемоційну сферу. Використання гуманної комунікації та адаптованих тактичних прийомів забезпечує отримання достовірної інформації, водночас сприяє психологічному відновленню неповнолітнього після пережитого насильства. Ефективність допиту залежить не стільки від формального дотримання процесуальних процедур, скільки від уміння слідчого створити атмосферу довіри, спокою та безпеки. Саме комунікаційна складова є ключем до отримання точних показань і забезпечення захисту прав дитини в кримінальному провадженні.

Допит дитини, яка постраждала від булінгу, потребує вкрай делікатного підходу, оскільки пережите цькування часто супроводжується страхом, соромом і недовірою до дорослих (Stepaniuk et al., 2023). Тактика допиту має забезпечувати не лише отримання достовірних свідчень, а й емоційну безпеку дитини. Відповідно до Закону України «Про освіту»[3], булінг охоплює різні форми насильства, що призводять до приниження та залякування, а діти нерідко бояться розповідати про подію через страх помсти чи сором (Bondar, 2020, p. 54).

Підготовка до допиту передбачає вивчення соціального оточення дитини та залучення психолога, який оцінює її емоційний стан і допомагає адаптувати стиль спілкування (Savchenko, 2021, p. 29). Важливо створити атмосферу довіри: розмова починається з нейтральних тем, слідчий спілкується спокійно та підтримувально, підкреслюючи відсутність провини дитини (Kovalenko, 2019, p. 61). Запитання мають бути простими й відкритими, без юридичних термінів і навідних формулювань (Lytvynenko, 2022). Якщо дитина хвилюється, необхідно зробити паузу; психолог допомагає контролювати її емоційний стан (Romaniuk, 2019, p. 45). Важливо гарантувати конфіденційність, оскільки страх розголошення часто стримує дітей від щирих показань. Одним із ключових аспектів є запобігання повторному допиту. Використання відеофіксації забезпечує збереження інформації та мінімізує ризик повторної травматизації. Це відповідає міжнародним стандартам child-friendly justice, які передбачають одноразове якісне опитування. В Україні поступово впроваджуються «зелені кімнати», де відеозапис здійснюють у комфортних умовах.

Тактика допиту дитини, яка стала жертвою булінгу, ґрунтується на принципах довіри, захисту психічного здоров'я та гуманного ставлення. Результативність допиту зумовлена не обсягом отриманої інформації, а тим, наскільки дитина почуватиметься захищеною й готовою співпрацювати.

Якщо йдеться про допит дитини, потерпілої від злочинів проти статевої свободи й недоторканності, то це є однією з найскладніших процесуальних дій через глибоку психологічну

[1] Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text

[2] Конвенція про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

[3] Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

травматичність таких злочинів. Законодавство зобов'язує залучати педагога або психолога, а також забезпечувати доброзичливі умови спілкування відповідно до міжнародних стандартів (Stepaniuk et al., 2023).

Оскільки діти нерідко перебувають у стані шоку й страху, допит мають проводити поступово, без тиску і прямих жорстких запитань. Підготовка передбачає ознайомлення з особливостями дитини й обов'язкове використання «зеленої кімнати», що знижує рівень тривоги. На етапі встановлення контакту слідчий повинен спілкуватися тактовно, без оцінювальних суджень, поступово переходячи до чутливих тем.

Запитання мають бути відкритими, лаконічними і зрозумілими, без використання травмувальних термінів. Показання слід фіксувати відеозаписом, щоб уникнути повторного допиту (Lytvynenko, 2022). Психолог контролює емоційний стан дитини та запобігає повторній травматизації (LoBue, & Ogren, 2021); у разі наявності ознак сильного страху допит припиняють (Romaniuk, 2019). Після завершення необхідна психологічна підтримка, щоб зменшити наслідки пережитого.

Тактика допиту дітей, які постраждали від сексуальних злочинів, повинна бути максимально делікатною та орієнтованою на збереження психічного здоров'я дитини.

Отже, здійснене дослідження засвідчило, що комунікаційна складова тактики допиту дитини має визначальне значення для ефективності кримінального провадження, адже безпосередньо впливає як на психологічний стан неповнолітнього, так і на його готовність до співпраці. Науковці одностайні в тому, що дитина не є «зменшеною копією» дорослого: вона має іншу логіку мислення, іншу структуру пам'яті, емоційні реакції та способи сприйняття інформації. Тому допит дитини вимагає спеціально адаптованих комунікативних стратегій.

Цей підхід підтверджують сучасні зарубіжні роботи. Зокрема, у Scoping Review Forensic Interview Techniques in Child Sexual Abuse Cases (Fernandes et al., 2023) проаналізовано понад 30 протоколів форензичних інтерв'ю і встановлено, що незалежно від країни чи методики найвищу ефективність забезпечує чітка структурованість допиту: етап налагодження довіри (rapport), підготовка дитини до оповіді, початок з відкритих запитань, поступовий перехід до деталізаційних і завершення з емоційною підтримкою. Автори акцентують, що порушення цієї структури призводить до зниження достовірності показань і підвищення ризику відмови дитини від розповіді.

У національній науці аналогічні тези обґрунтовують Л. С. Коваленко (2019), яка доводить важливість темпу мовлення, стилю висловлювань і невербальної поведінки слідчого як чинників формування первинної довіри, і Н. В. Литвиненко (2022), яка акцентує на небезпеці навідних і некоректних запитань. Актуальні емпіричні дані також підтверджують ці положення: метааналіз 2021 року доводить, що техніки підтримки (rapport) помірно, але статистично значущо підвищують імовірність того, що дитина розповість про чутливу інформацію, а відкриті запитання значно покращують якість і повноту опису подій.

Вагомий внесок у висвітлення психологічних аспектів допиту зробила Т. М. Бондар (2020), яка зазначає, що діти – жертви насильства нерідко перебувають у стані шоку чи емоційного оніміння, а неправильно побудована комунікація може спричинити повторну травматизацію. Аналогічні висновки підтверджує і дослідження Children's Experiences of Forensic Interviews, яке засвідчило: позитивний досвід дитини залежить не стільки від змісту запитань, скільки від безпечної атмосфери, чуйності та відсутності тиску з боку слідчого (Haahr-Pedersen, Bach, & Banner, 2024). І. О. Савченко (2021) розглядає комунікаційні прийоми як цілісну систему, що передбачає встановлення контакту, адаптацію мовних конструкцій і залучення психолога чи педагога. На думку І. В. Романюк (2019), психолог виконує не лише роль підтримки, а й медіатора, контролюючи темп і форму запитань відповідно до моделі Barnahus.

У цьому контексті показовими є сучасні скандинавські дослідження. У роботі Koponen, Magnusson & Ernberg (2024) виявлено, що участь перекладача в допиті дітей істотно ускладнює комунікацію: перекладачі мають складнощі з дитячою мовою, емоційним навантаженням і специфікою інтерв'ю, що призводить до викривлення змісту. Аналіз рішень шведських судів (Ernberg et al., 2023) підтвердив, що інтерв'ю за участю перекладача значно частіше визнають менш достовірними через мовні помилки та втрату змістових нюансів. Це засвідчує висновок, що допит дитини має проводити підготовлений спеціаліст, а не випадковий мовний посередник.

З криміналістичної позиції В. В. Пясковський (2020) та інші науковці акцентують на потребі в поєднанні професійних процесуальних навичок із психологічною компетентністю. Р. Л. Степанюк і В. О. Гусєва (2023) аргументують важливість безпечного середовища й технічних засобів фіксації для уникнення викривлень. Водночас офіційні звіти Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини свідчать про недостатню підготовку слідчих у питаннях комунікації з дітьми[1], що збігається з міжнародною критикою та потребує впровадження спеціалізованих навчальних програм.

[1] Щорічна та спеціальна доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: https://www.rada.gov.ua/documents/reports_list/upl_reports/

Міжнародні стандарти також визначають гуманістичний і чутливий підхід до взаємодії з неповнолітніми. У рекомендаціях ПАРЄ зазначено, що дитина повинна бути вислухана в умовах, вільних від тиску[1], а експерти GLOBSEC відзначають важливість прозорості, емпатії та адаптивності як основних принципів безпечної комунікації (Klingová).

Необхідність зворотного зв'язку між інтерв'юерами – важливий механізм підтримки професійного рівня проведення допитів і корекції можливих помилок. Danby & Sharman (2024) стверджують, що регулярне обговорення проведених інтерв'ю з колегами дає змогу відстежувати ефективність використаних методик, виявляти слабкі місця в структурі допиту і вдосконалювати комунікаційні навички. Це сприяє підвищенню достовірності показань дитини та зменшує ризик повторної травматизації через некоректно поставлені запитання (Danby, 2024).

M. Danby (2024) акцентує на значенні глибокого розуміння процесів пам'яті в дітей під час інтерв'ю: обмін спостереженнями й обговорення конкретних випадків між інтерв'юерами дає змогу адаптувати запитання до когнітивних та емоційних можливостей дитини, що безпосередньо впливає на точність і повноту отриманої інформації.

Також важливими є правильно сплановані перерви під час допиту. Danby & Sharman (2025) доводять, що перерви не повинні використовувати лише для оцінювання доказів чи адміністративних процедур. Добре спланована пауза допомагає дитині відновити концентрацію, знизити рівень стресу і тривоги, що сприяє вільнішій та відкритішій розповіді про пережиті події.

Крім того, цілеспрямована робота з групами дітей, включно із жертвами насильства, мігрантами й дітьми з обмеженими можливостями, потребує спеціальної підготовки інтерв'юерів і залучення фахівців. Урахування унікальних потреб таких дітей та застосування адаптованих методик дає змогу зменшити психологічний дискомфорт і підвищити достовірність отриманої інформації (Holder et al., 2023). Kozubska акцентує на критичній ролі психологів і соціальних працівників у складі команди, адже без спеціалістів з високим рівнем знань про дитячу психологію та поведінку високим є ризик травматизації та неточності показань (Kozubska, 2024). І. П. Зіньковський (2024) додає, що інтеграція міжнародних стандартів «дитячо-дружнього правосуддя», включно з відеофіксацією, залученням психологів та адаптацією методик допиту, забезпечує як захист прав дитини, так і підвищення ефективності розслідування.

Узагальнення українських досліджень, сучасних емпіричних даних і міжнародних стандартів дає змогу дійти висновку, що комунікаційна складова допиту дитини є складним міждисциплінарним феноменом. Вона охоплює криміналістичну тактику, психологію розвитку, педагогіку, лінгвістику й стандарти захисту прав людини. Ефективність її реалізації залежить не лише від норм КПК, а й від професійної та емоційної компетентності слідчого, здатності вибудувати довірливий контакт, уникнути тиску та врахувати індивідуальні особливості кожної дитини.

Висновки

у Резолюції ПАРЄ № 2529 (2024) зазначено, що жодну дитину в Україні не оминула війна, водночас усі українські діти мають право користуватися правами та свободами, закріпленими у відповідних міжнародних документах з прав людини. Права та найкращі інтереси дитини мають переважати в процесі прийняття всіх рішень стосовно них. Попри це діти залишаються однією з найвразливіших груп населення України, на яких непропорційно негативно впливає збройна агресія Російської Федерації.

Саме тому діяльність у питаннях забезпечення прав і свобод дітей потребує комплексного підходу до комунікації з метою своєчасного отримання необхідної інформації. Комплексний підхід до комунікації, що ґрунтується на цінностях та інтересах, охоплюючи все, що поліцейський робить для досягнення завдань у сфері правоохоронної діяльності. Він охоплює довгострокові, складні рішення та ефективні способи впливу на великі, важливі дискурси в умовах значної протидії, а також забезпечує узгодженість стратегічного впливу шляхом прагнення зрозуміти ключові особливості дітей та забезпечення попередження протиправної поведінки.

На нашу думку, створення такої системної комунікації розпочинається із вміння комунікувати безпосередньо із дітьми, ураховуючи вікові особливості, умови зростання та вид кримінальної протиправності, унаслідок якої дитина набуває статусу потерпілої.

Комунікаційна стратегія під час допиту дитини є ключовим інструментом забезпечення достовірності показань і психологічної безпеки неповнолітнього. Вона охоплює мовленнєві, невербальні та психологічні засоби, які дають змогу встановити довірливий контакт, знизити емоційне напруження і створити умови для добровільного та щирого спілкування. Це надає можливість дитині відчувати себе почутою, зрозумілою та захищеною, що підвищує ефективність процесу збору свідчень.

[1] Assembly debate on 25 January 2024 (5th sitting) (see Doc. 15901, report of the Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development, rapporteur: Ms Olena Khomenko); and Doc. 15902, opinion of the Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons, rapporteur: Ms Sandra Zampa). Text adopted by the Assembly on 25 January 2024 (5th sitting). See also Recommendation 2265 (2024). URL: https://pace.coe.int/en/files/33348/html

Під час допиту можуть виникати конфліктні ситуації через страх, недовіру або негативний досвід дитини. Використання емпатійних, діалогічних, адаптивних й інформаційних стратегій, а також тактик активного слухання, нейтралізації напруження і позитивного підкріплення сприяє відновленню конструктивного спілкування, зменшенню емоційного бар'єра й отриманню достовірних і правдивих свідчень.

Тактика допиту має враховувати особливості категорії потерпілих. Для дітей, які постраждали від домашнього насильства, важливо створити атмосферу безпеки, уникати повторного травмування і застосовувати поступове та делікатне опитування. Для потерпілих від булінгу пріоритетом є встановлення довіри, психологічна підтримка та забезпечення конфіденційності отриманих свідчень. Для дітей, які зазнають впливу кримінально протиправних дій, що посягають на їх статеву свободу та недоторканність, тактика допиту повинна поєднувати обережність, делікатність і участь психолога, а також забезпечувати мінімальне емоційне навантаження та запобігати повторній травматизації.

Участь психолога або педагога під час допиту дитини є обов'язковою. Фахівець допомагає оцінити психоемоційний стан дитини, підібрати оптимальні комунікаційні прийоми та контролювати її емоції, що зменшує ризик вторинної травматизації, сприяє збереженню психічного здоров'я неповнолітнього. Ефективна тактика допиту ґрунтується на принципах гуманності, емпатії, добровільності та конфіденційності. Вона відповідає міжнародним стандартам ювенальної юстиції та принципу найкращих інтересів дитини, що є базовим у сучасному кримінальному процесі. Такий підхід забезпечує захист прав дітей та підтримує їх емоційне благополуччя під час участі в процесуальних діях.

Розроблення та застосування продуманих комунікаційних стратегій і тактик підвищує якість отриманих показань, забезпечує захист прав і психічного здоров'я дитини, а також сприяє гуманізації процесуального провадження загалом. Успішність допиту визначають не тільки формальним виконанням процесуальних норм, а й рівнем довіри, психологічної безпеки та комфортом, який відчуває дитина під час спілкування зі слідчим.

References

[1] Barriage, S. (2021). Examining young children's information practices and experiences: A child-centered methodological approach. *Library & Information Science Research,* 43(3). DOI: 10.1016/j.lisr.2021.101106

[2] Bondar, T.M. (2020). *Psychological features of communication with children who have experienced violence*. Kyiv: NAVS.

[3] Coombes, L., Braybrook, D., & Harðardóttir, D. (2024). Cognitive testing of the Children's Palliative Outcome Scale (C-POS) with children, young people and their parents/carers. *Palliative Medicine,* 38(6), 644-659. DOI: 10.1177/02692163241248735

[4] Danby, M. (2024). Five considerations about memory processes for child investigative interviewers. *Policing: A Journal of Policy and Practice,* 18(4), 305-320. DOI: 10.1093/police/paad097

[5] Danby, M., & Sharman, S. (2024). Forensic interviews. *Policing: A Journal of Policy and Practice,* 18(3), 220-235. DOI: 10.1093/police/paae081

[6] Danby, M., & Sharman, S. (2025). Investigative Interviewers' Peer Feedback On a Child Forensic Interview. *Policing: A Journal of Policy and Practice,* 19(2), 112-130. DOI: 10.1093/police/paad097

[7] Ernberg, E., Magnusson, M., Koponen, L., & Landström, S. (2023). Swedish courts' evaluations of interpreter-mediated child interviews. *Child Maltreatment,* 28(3), 427-437. DOI: 10.1177/10775595231162072

[8] Fernandes, D., Gomes, J.P., Albuquerque, P.B., & Matos, M. (2024). Forensic Interview Techniques in Child Sexual Abuse Cases: A Scoping Review. *Trauma Violence Abuse,* 25(2), 1382-1396. DOI: 10.1177/15248380231177317

[9] Haahr-Pedersen, I., Bach, M.H., & Banner, J. (2024). Children's Experiences of Undergoing Forensic Interviews and Forensic Medical Examinations in a Danish Child Advocacy Center. *Child Ind Res,* 17, 2047-2067. DOI: 10.1007/s12187-024-10152-3

[10] Holder, R.L., Gerryts, D., Garcia, F., & Powell, M. (2023). Claiming Justice: An Analysis of Child Sexual Abuse Complainants' Justice Goals. *Laws,* 12(1), 1-25. DOI: 10.3390/laws12010009

[11] Klingová, K. *From Words to Action: Best Practices in Strategic Communication.* Retrieved from https://www.globsec.org/what-we-do/publications/words-action-best-practices-strategic-communication

[12] Koponen, L., Magnusson, M., & Ernberg, E. (2024). Swedish interpreters' views and experiences of interpreting child forensic interviews. *Child Abuse & Neglect,* 149. DOI: 10.1016/j.chiabu.2023.106605

[13] Kovalenko, L.S. (2019). *Communicative interaction in the interrogation process: psychological aspect.* Kyiv: Yurinkom Inter.

[14] LoBue, V., & Ogren, M. (2021). How the Emotional Environment Shapes the Emotional Life of the Child. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences,* 9(1), 137-144. DOI: 10.1177/23727322211067264
[15] Lytvynenko, O.H. (2022). Certain aspects of using the «green room» as a place of interrogation of a juvenile suspect. *Actual problems of native jurisprudence,* 5, 189-194. DOI: 10.32782/39221373
[16] Najafi, P., & Haghbin, F. (2021). The Role of Pragmatic Strategies in Interrogation in Legal Discourse: The Case of Shiraz Research Article. *Language Horizons,* 5(9), 227-249. DOI: 10.22051/lghor.2020.32000.1330
[17] Pavlova, N. (2020). Use of demonstration means (anatomic dolls) during interrogation of a minor. *Naukovyy Visnyk Dnipropetrovs'kogo Derzhavnogo Universytetu Vnutrishnikh Sprav,* 1, 215-220. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-1-215-220
[18] Piaskovskyi, V.V., Chornous, Yu.M., & Samodin, A.V. (et al.). (2020). *Forensic science.* V.V. Piaskovskyi (Eds.) (2nd ed., rev.). Kharkiv: Pravo. Retrieved from http://elar.naiau.kiev.ua /jspui/handle/123456789/19880
[19] Popovych, M.V. (2024). Features of maintaining the Unified Register of Pre-trial Investigations (URPI) and the information and telecommunication system at the stage of pre-trial investigation. *Uzhhorod National University Herald,* 4(85), 393-398. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.58
[20] Röhner, J., & Schütz, A. (2023). *Psychology of Communication*. Cham: Springer International Publishing. DOI: 10.1007/978-3-030-60170-6
[21] Romaniuk, I.V. (2019). *Psychological support in criminal proceedings involving children.* Lviv: I. Franko Lviv National University.
[22] Savchenko, I.O. (2021). *Tactics of interrogation of minor victims.* Kharkiv: Pravo.
[23] Stepaniuk, R.L., Husieva, V.O., & Kikinchuk, V.V. (et al.). (2023). *Forensic science: forensic technique*. Kharkiv: KhNUVS. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37382557-3aef-447b-828e-2dbede15825b/content
[24] Thielgen, M.M., Schade, S., & Niegisch, P. (2022). Police Officers' Interrogation Expertise and Major Objectives in Police Service and Training: A Comprehensive Overview of the Literature. *Front Psychol,* 13. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.823179
[25] Zashchirinskaia, O.V. (2020). Nonverbal Communication as a Means of Social Integration: The Development of Nonverbal Communication in Primary Schoolers with Intellectual Disabilities. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment,* 8(4), 610-618. DOI: 10.6000/2292-2598.2020.08.04.3
[26] Zinkovskyi, I.P. (2024). Novelization of evidence in criminal proceedings involving minor victims and witnesses. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 45(2), 88-105. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.03.92

Список використаних джерел

[1] Barriage S. Examining young children's information practices and experiences: A child-centered methodological approach. *Library & Information Science Research*. 2021. Vol. 43. No. 3. DOI: 10.1016/j.lisr.2021.101106
[2] Бондар Т. М. Психологічні особливості спілкування з дітьми, які пережили насильство. Київ : НАВС, 2020. 112 с.
[3] Coombes L., Braybrook D., Harðardóttir D. Cognitive testing of the Children’s Palliative Outcome Scale (C-POS) with children, young people and their parents/carers. *Palliative Medicine*. 2024. No. 38 (6). P. 644–659. DOI: 10.1177/02692163241248735
[4] Danby M. Five considerations about memory processes for child investigative interviewers. *Policing: A Journal of Policy and Practice*. 2024. Vol. 18. No. 4. P. 305–320. DOI: 10.1093/police/paad097
[5] Danby M., Sharman S. Forensic interviews. *Policing: A Journal of Policy and Practice*. 2024. Vol. 18. No. 3. P. 220–235. DOI: 10.1093/police/paae081
[6] Danby M., Sharman S. Investigative Interviewers’ Peer Feedback On a Child Forensic Interview. *Policing: A Journal of Policy and Practice*. 2025. Vol. 19. No. 2. P. 112–130. DOI: 10.1093/police/paad097
[7] Ernberg E., Magnusson M., Koponen L., Landström S. Swedish courts’ evaluations of interpreter-mediated child interviews. *Child Maltreatment*. 2023. Vol. 28. No. 3. P. 427–437. DOI: 10.1177/10775595231162072
[8] Fernandes D., Gomes J. P., Albuquerque P. B., Matos M. Forensic Interview Techniques in Child Sexual Abuse Cases: A Scoping Review. *Trauma Violence Abuse.* 2024. Vol. 25. No. 2. P. 1382–1396. DOI: 10.1177/15248380231177317

[9] Haahr-Pedersen I., Bach M. H., Banner J. Children's Experiences of Undergoing Forensic Interviews and Forensic Medical Examinations in a Danish Child Advocacy Center. *Child Ind Res.* 2024. No. 17. P. 2047–2067. DOI: 10.1007/s12187-024-10152-3
[10] Holder R. L., Gerryts D., Garcia F., Powell M. Claiming Justice: An Analysis of Child Sexual Abuse Complainants' Justice Goals. *Laws*. 2023. Vol. 12. No. 1. P. 1–25. DOI: 10.3390/laws12010009
[11] Klingová K. From Words to Action: Best Practices in Strategic Communication. URL: https://www.globsec.org/what-we-do/publications/words-action-best-practices-strategic-communication
[12] Koponen L., Magnusson M., Ernberg E. Swedish interpreters' views and experiences of interpreting child forensic interviews. *Child Abuse & Neglect.* 2024. Vol. 149. DOI: 10.1016/j.chiabu.2023.106605
[13] Коваленко Л. С. Комунікативна взаємодія у процесі допиту: психологічний аспект. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 156 с.
[14] LoBue V., Ogren M. How the Emotional Environment Shapes the Emotional Life of the Child. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*. 2021. Vol. 9. No. 1. P. 137–144. DOI: 10.1177/23727322211067264
[15] Литвиненко О. Г. Окремі аспекти використання «зеленої кімнати» як місця допиту неповнолітнього підозрюваного. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 189–194. DOI: 10.32782/39221373
[16] Najafi P., Haghbin F. The Role of Pragmatic Strategies in Interrogation in Legal Discourse: The Case of Shiraz Research Article. *Language Horizons.* 2021. No. 5 (9). P. 227–249. DOI: 10.22051/lghor.2020.32000.1330
[17] Павлова Н. В. Використання демонстраційних засобів (анатомічних ляльок) під час допиту малолітньої особи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 1. С. 215–220. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-1-215-220
[18] Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2020. 752 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/19880
[19] Попович М. В. Особливості ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) та інформаційно-телекомунікаційної системи на етапі досудового слідства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. Т. 4. № 85. С. 393–398. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.58
[20] Röhner J., Schütz A. Psychology of Communication. Cham : Springer International Publishing, 2023. DOI: 10.1007/978-3-030-60170-6
[21] Романюк І. В. Психологічний супровід у кримінальному провадженні за участю дітей. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 142 с.
[22] Савченко І. О. Тактика допиту неповнолітніх потерпілих : навч.-метод. посіб. Харків : Право, 2021. 128 с.
[23] Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / [Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін.]. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37382557-3aef-447b-828e-2dbede15825b/content
[24] Thielgen M. M., Schade S., Niegisch P. Police Officers' Interrogation Expertise and Major Objectives in Police Service and Training: A Comprehensive Overview of the Literature. *Front Psychol*. 2022. No. 13. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.823179
[25] Zashchirinskaia O. V. Nonverbal Communication as a Means of Social Integration: The Development of Nonverbal Communication in Primary Schoolers with Intellectual Disabilities. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*. 2020. Vol. 8. No. 4. P. 610–618. DOI: 10.6000/2292-2598.2020.08.04.3
[26] Зіньковський І. П. Новелізація доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх потерпілих та свідків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. Вип. 45. № 2. С. 88–105. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.03.92

KOMARYNSKA Yuliia
PhD in Law, Associate Professor, Professor of the Department of Forensic Science and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1747-1816;
PANASIUK Viktoriia
Adjunct of the Department of Forensics and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9546-8225;
ROMANOVYCH Anhelina
Bachelor's degree student of the Educational and Scientific Institute of Police Activity of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-2714-3284

Communication Component of Child Interrogation Tactics

Abstract. This article is devoted to a comprehensive study of the communication component of the interrogation tactics of minors who participate in criminal proceedings as victims. It emphasizes that a child is a particularly vulnerable participant in the criminal process; therefore, any investigative action, including interrogation, requires the creation of a safe psychological environment and the use of adapted communication methods. The relevance of the topic is due to the need to implement child-friendly justice standards in Ukraine and to ensure psychological safety, preventing secondary traumatization of minors. The article reveals that the effectiveness of child interrogation largely depends on the quality of communication between the investigator and the minor, which, in turn, requires mastery of special tactical techniques, deep psychological knowledge, the ability to establish contact, and adaptation of language constructions according to the age and emotional characteristics of the child. Modern approaches to the organization of minor interrogations in European and global practice are highlighted, including the use of special interview rooms, participation of child psychologists, and employment of neutral or play-based communication methods. It is shown that domestic practice, despite positive progress, still lacks systematization and a unified comprehensive approach to determining the role of communication in the interrogation tactics of minors. The scientific novelty lies in the attempt to comprehensively study the structure of the communication process during child interrogation, taking into account the peculiarities of various types of criminal offenses, such as domestic violence, bullying, and crimes against sexual freedom and sexual inviolability. The practical significance of the study consists in formulating proposals to improve investigator algorithms, determining optimal methods of verbal and non-verbal interaction with minors, and providing recommendations for forming a long-term communication strategy within pre-trial proceedings. It is emphasized that forming an appropriate communication culture is a necessary condition for enhancing the effectiveness of investigative (search) actions and ensuring the rights of children in criminal proceedings.

Keywords: minors; psychological contact; justice; domestic violence; criminal offense; martial law.

DOI: 10.33270/05257004.15
УДК 328.185(477)+342.9+343.1

МИРОНЕЦЬ Юрій*
доктор філософії в галузі права, начальник відділу інформаційно-технічного забезпечення Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-9492-2061

Адміністративна відповідальність за лобіювання в Україні: порівняльно-правовий аналіз

Анотація. У статті комплексно досліджено адміністративно-правові засади лобіювання в Україні з акцентом на його значенні як інструменту легітимного впливу суб'єктів бізнесу та громадянського суспільства на процеси нормотворення і формування державної політики. Обґрунтовано, що лобіювання є невіддільним атрибутом демократичної правової держави, оскільки сприяє прозорості, підзвітності та передбачуваності публічних рішень. Здійснено детальний аналіз положень Закону України «Про лобіювання» 2024 року та нормативно-правових актів, спрямованих на його реалізацію, зокрема Правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання, а також статей Кодексу України про адміністративні правопорушення, що встановлюють відповідальність за незаконне здійснення лобіювання. Окремо досліджено правовий статус учасників лобістської діяльності: лобіста як суб'єкта представництва комерційних інтересів, бенефіціара як ініціатора лобістської діяльності та органу державної влади або місцевого самоврядування як об'єкта лобіювання. Висвітлено їхні права та обов'язки, порядок взаємодії, а також правові обмеження, спрямовані на запобігання конфлікту інтересів, недоброчесного впливу й корупційних ризиків. Визначено роль Реєстру прозорості як ключового інструменту забезпечення публічності, відкритості та контролю за діяльністю лобістів. Проаналізовано систему адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері лобіювання, включно зі здійсненням лобіювання особою, яка не набула статусу суб'єкта лобіювання, або статус якої припинено чи зупинено, а також неподанням або несвоєчасним поданням звітів до Реєстру прозорості. Наголошено, що така система спрямована на забезпечення правової визначеності, прозорості діяльності та недопущення перетворення лобіювання на механізм тіньового впливу на державні інституції. Здійснено порівняльно-правовий огляд міжнародних моделей регулювання лобіювання, зокрема в США, Канаді, Австралії та державах-членах ЄС. Визначено, що українські підходи загалом відповідають світовим демократичним стандартам, проте потребують подальшого вдосконалення в напрямах посилення ефективності державного контролю, розширення механізмів прозорості та підвищення превентивного компонента правового регулювання. Сформовано висновок, що етичне й ефективне регулювання лобіювання в Україні сприятиме зміцненню довіри до публічної влади, розвитку демократії участі та мінімізації корупційних ризиків у процесі ухвалення державних рішень.

Ключові слова: лобіювання; адміністративна відповідальність; корупційні ризики; правове регулювання; публічна політика; міжнародний досвід.

Історія статті:
Отримано: 26.08.2025
Переглянуто: 29.09.2025
Прийнято: 30.10.2025

Рекомендоване посилання:
Миронець Ю. Адміністративна відповідальність за лобіювання в Україні: порівняльно-правовий аналіз. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 150–159. DOI: 10.33270/05257004.15

*Відповідальний автор

© Миронець Ю., 2025

Вступ

Лобіювання як інститут взаємодії бізнесових структур, громадянського суспільства та органів державної влади поступово набуває статусу ключового механізму впливу на формування публічної політики, що відповідає демократичним принципам участі громадян у процесах ухвалення рішень. У науковому дискурсі лобізм розглядають як правове, соціально-політичне та економічне явище, що має як конструктивний потенціал, так і ризики зловживань. Науковці звертають увагу на подвійність природи лобіювання як здатність одночасно бути чинником ефективності державних рішень і джерелом корупційних загроз (Kravchuk, 2022; Voloshyn, & Mustafaieva, 2023). На думку С. С. Бондар (2020), лобізм є інструментом впливу на владні інститути, формуючи альтернативні центри ухвалення рішень, а Р. І. Євценко (2022) акцентує на його багатовимірності та залежності від легітимації через прозорість.

У світовому контексті питання прозорості, доступу до інформації та довіри суспільства до влади є ключовими критеріями доброчесного лобіювання. Емпіричні дослідження доводять, що чітка регуляція та відкритість взаємодії між державою і групами інтересів підвищують інституційну довіру та запобігають корупційним практикам (Bitonti et al., 2025; Laboutková, Šimral, & Vymětal, 2025).

Проблеми інституціоналізації лобіювання в Україні репрезентовано в працях В. С. Лисюка (2022), О. О. Одінцової (2010), В. О. Олексенка (2017) та В. Ф. Загурської-Антонюк (2020). Закордонний та український досвід правового врегулювання порівнюють О. Г. Козинець і А. О. Новомлинець (2023), а також А. О. Мартіщева та Ю. О. Врещ (2020). Значну увагу міжнародним моделям приділяють А. В. Стельмах (2023), В. І. Чорнописький (2021) та М. Коновалова (2021), що дає змогу сформувати порівняльно-правову основу. Реформи регулятивних підходів у країнах ЄС ґрунтовно описують Mamontova (2021) та Kostiushko (2024), які демонструють переваги відкритих реєстрів лобістів і жорсткої системи звітності. Попри значну кількість праць, присвячених аналізу концептуальних засад лобіювання та порівнянню законодавчого досвіду закордонних країн, низка важливих аспектів і далі потребує наукової уваги.

Після ухвалення Закону України «Про лобіювання» від 23 лютого 2024 року № 3606-IX виникла необхідність формування прозорого механізму врегулювання лобіювання в державі. У сучасних дослідженнях залишаються недостатньо висвітленими питання адміністративної відповідальності за порушення правил лобіювання після набуття чинності цим законом, а також нема системного аналізу вимог Національного агентства з питань запобігання корупції щодо звітності та реєстрації в Реєстрі прозорості. Саме ці аспекти становлять предмет цього дослідження[1].

Матеріали та методи

Методологічною основою дослідження є комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових, спеціально-правових і міждисциплінарних підходів, які забезпечили системність і доказовість у вивченні правового регулювання лобіювання та його практичного застосування в Україні. Емпіричну базу становлять положення Закону України «Про лобіювання», підзаконні нормативно-правові акти, а також офіційні дані Національного агентства з питань запобігання корупції щодо Реєстру прозорості.

Для забезпечення об'єктивності висновків застосовано такі методи: *діалектичний метод* – для виявлення закономірностей розвитку правового регулювання лобіювання в Україні та у світовій практиці; *порівняльно-правовий метод* – для зіставлення підходів України, США, країн ЄС та інших держав щодо регулювання лобіювання; *системно-структурний метод* – для визначення місця інституту лобіювання в системі публічного управління та державного контролю; *догматичний метод* – для уточнення змісту понять «лобіювання», «реєстр прозорості», «конфлікт інтересів»; *метод узагальнення* – для виявлення прогалин у правозастосуванні та формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавчого і процедурного регулювання лобіювання.

Результати й обговорення

У контексті інституційного зміцнення української державності та поступової інтеграції до європейського правового простору питання нормативного визначення лобіювання набуває актуальності. Прозорість взаємодії органів державної влади з приватними інтересами є одним із базових індикаторів демократичності державного управління, формує суспільну довіру до владних інституцій і забезпечує передбачуваність та ефективність політичних рішень (Bitonti et al., 2025; Crepaz, 2024). Саме на цьому етапі розвитку держави законодавче врегулювання лобіювання перестає бути лише теоретичною концепцією й трансформується в реальний інструмент впливу на публічну політику (Kostiushko, 2024).

Ухвалення 23 лютого 2024 року Закону України «Про лобіювання» (далі – Закон) стало початком формування комплексної та системно впорядкованої моделі взаємодії приватних і публічних інтересів у процесі вироблення

[1] Про лобіювання : Закон України від 23 лют. 2024 р. № 3606-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3606-20

державної політики. Нормативне закріплення цього інституту не лише заповнило прогалину у вітчизняному правовому полі, а й означило перехід до практик, притаманних розвиненим демократичним системам (Strikha et al., 2021). Важливо, що Закон передбачає поетапний механізм імплементації, у центрі якого – створення та функціонування Реєстру прозорості, без якого принципи відкритості та підзвітності залишалися б декларативними. Саме запровадження цього інструменту забезпечує можливість ідентифікації учасників процесу, контроль за їхньою діяльністю та встановлення належних стандартів комунікації між суб'єктами лобіювання та органами державної влади (Laboutková, Šimral, & Vymětal, 2025). Такий підхід спрямований на формування передумов для реальної, а не формальної імплементації законодавчих вимог, що охоплює адаптацію державних органів до нової моделі взаємодії, уніфікацію процедур, розвиток інституційної спроможності та налагодження механізмів моніторингу, які мають забезпечити відповідність лобістської практики принципам прозорості, доброчесності й недопущення конфлікту інтересів.

Незважаючи на закріплення базових принципів, впровадження лобіювання в український політико-правовий простір має певні ризики. Без належного контролю та відповідальності воно може перетворитися на механізм тіньового впливу, недоброчесного просування приватних інтересів або легалізованих корупційних практик (Voloshyn, & Mustafaieva, 2022). Тому особливо важливо забезпечити ефективний державний контроль, належний порядок реєстрації учасників у Реєстрі прозорості та встановити дієві заходи відповідальності за порушення правил.

У цьому контексті наочним показником поступової імплементації законодавства та формування прозорого середовища лобістської діяльності є кількість зареєстрованих суб'єктів. Станом на 11 грудня 2025 року в Реєстрі прозорості зареєстровано 122 суб'єкти лобіювання. Це свідчить про поступове формування прозорого середовища лобістської діяльності, що відповідає європейським стандартам відкритості та доброчесності державного управління[1].

Лобіста визначають як фізичну особу, яка здійснює лобіювання і має право представляти комерційні інтереси власні або бенефіціара. Закон встановлює, що лобіст може використовувати лише законні методи лобіювання, отримувати від клієнта інформацію, необхідну для ефективного виконання своїх функцій, а також надавати йому відомості щодо предмета лобіювання. Лобіст має право взаємодіяти з представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, подавати аналітичні матеріали до проєктів нормативно-правових актів, ініціювати їх розроблення та бути зазначеним у списку авторів, а також поширювати у засобах масової інформації чи інтернеті інформацію про здійснюване лобіювання та його предмет. З метою забезпечення прозорості діяльності лобіст зобов'язаний дотримуватися норм Закону та Правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання, уникати конфлікту інтересів, інформувати об'єкт лобіювання про факт здійснення лобіювання та не вводити його в оману, своєчасно подавати достовірну інформацію до Реєстру прозорості, припиняти неправомірне лобіювання, утримуватися від надання неправомірної вигоди та здійснювати розрахунки з клієнтом лише в безготівковій формі, не використовуючи заборонені джерела фінансування[2].

Об'єктом лобіювання, відповідно до Закону, є органи державної влади та місцевого самоврядування, а також їх посадові особи. Для забезпечення прозорості та мінімізації корупційних ризиків законодавець визначив права та обов'язки об'єктів лобіювання. Вони мають право отримувати від лобіста достовірну інформацію про його діяльність, мету та предмет лобіювання, а також про комерційні інтереси, які він представляє. Крім того, об'єкт лобіювання має право ознайомлюватися з аналітичними матеріалами та висновками, підготовленими лобістом, та повідомляти Національне агентство з питань запобігання корупції про факти лобіювання осіб, які не набули статусу лобіста. Водночас об'єкт лобіювання зобов'язаний забезпечувати рівне та неупереджене ставлення до всіх суб'єктів лобіювання, сприяти їх законній діяльності, розглядати звернення лобістів та повідомляти їх про результати розгляду, інформувати НАЗК про можливі порушення законодавства, утримуватися від одержання неправомірної вигоди, вживати заходів щодо недопущення конфлікту інтересів у відносинах із лобістами відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» та дотримуватися принципів лобіювання[3].

Клієнт, або бенефіціар, – це особа, яка уклала договір про надання послуг з лобіювання з метою захисту або просування власних комерційних інтересів чи інтересів іншої особи. Клієнт має право ознайомлюватися з аналітичними матеріалами, підготовленими лобістом, наймати кількох лобістів, якщо це не суперечить умовам договору. Водночас він зобов'язаний надавати лобісту

[1] Реєстр прозорості : інформаційна платформа Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: https://transparency.nazk.gov.ua/home

[2] Про лобіювання : Закон України від 23 лют. 2024 р. № 3606-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3606-20; Про затвердження Правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання : постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовт. 2024р. № 1128. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1128-2024-%D0%BF

[3] Про лобіювання : Закон України від 23 лют. 2024 р. № 3606-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/ 3606-20; Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18

достовірні відомості та документи, необхідні для подання звітності до Реєстру прозорості, оплачувати послуги лише в безготівковій формі та без використання заборонених джерел фінансування, негайно повідомляти лобіста про обставини, які забороняють подальше лобіювання, а у разі здійснення лобіювання в інтересах іншої особи – надати документи, що підтверджують згоду бенефіціара[1].

Упровадження Правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання, затверджених постановою КМУ № 1128 від 1 жовтня 2024 року, стало вагомим кроком у формалізації стандартів діяльності лобістів. Вони закріплюють принципи доброчесності, неупередженості та прозорості, а також встановлюють процедури запобігання конфлікту інтересів та недопущення корупційних ризиків. Конфлікт інтересів у сфері лобіювання визначають як суперечність між комерційними інтересами бенефіціарів, власними інтересами суб'єкта лобіювання та його професійними обов'язками, що може вплинути на неупередженість і об'єктивність ухвалення рішень. Часто він має латентний характер, виявляючись у прихованих мотиваціях лобіста, який прагне отримати особисту вигоду від певного рішення. Зокрема, типовою є ситуація, коли один лобіст одночасно представляє інтереси кількох бенефіціарів із протилежними комерційними цілями: ухвалення нормативно-правового акта може надати переваги одному з них і одночасно завдати шкоди іншому, що порушує принцип неупередженості та шкодить довірі до інституту лобіювання. Законодавець передбачає, що запобігання та врегулювання конфлікту інтересів має бути визначене в договорі лобіювання або в установчих документах неприбуткових організацій, що здійснюють лобістську діяльність без укладення договору[2].

Тож упровадження Правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання закріплює основні принципи доброчесності та прозорості, водночас створюючи чіткі механізми запобігання конфлікту інтересів і корупційних ризиків. Дотримання цих правил є передумовою легітимної та ефективної діяльності лобіста, оскільки лише етична поведінка дає змогу здійснювати вплив на процес ухвалення рішень без шкоди для об'єктивності та довіри до інституту лобіювання. У цьому контексті важливо розуміти, які конкретні дії та методи лобіювання визнають законними та спрямованими на легітимний вплив на органи державної влади та місцевого самоврядування.

Законодавство визначає методами лобіювання конкретні дії лобіста під час здійснення його професійної діяльності, спрямованої на легітимний вплив на процес ухвалення рішень органами державної влади та місцевого самоврядування. Відповідно до частини 2 статті 7 Закону такими методами є: будь-яка пряма чи опосередкована комунікація з об'єктом лобіювання щодо питань, пов'язаних з предметом лобіювання; підготовка та розповсюдження реклами, пропозицій, програмних і позиційних документів, аналітичних матеріалів, результатів соціологічних та інших досліджень щодо питань, пов'язаних з предметом лобіювання, зокрема з використанням медіа або мережі Інтернет; участь у заходах щодо питань, пов'язаних з предметом лобіювання, з метою впливу (спроби впливу) на об'єкт лобіювання; запрошення об'єкта лобіювання для участі в зустрічах, конференціях, заходах тощо; організація проведення публічних заходів, інформаційних кампаній, інших заходів, не заборонених законом, що пов'язані з предметом лобіювання; інші методи, не заборонені Конституцією України та законами України, які полягають у здійсненні суб'єктом лобіювання впливу (спроби впливу) на об'єкт лобіювання щодо предмета лобіювання[3].

Важливо підкреслити, що перелік методів лобіювання, закріплений у Законі, не є вичерпним. Це означає, що лобіст може використовувати будь-які інші методи, якщо вони прямо не заборонені Конституцією України та законами України. Такий підхід забезпечує гнучкість інституту лобіювання, даючи змогу адаптувати його до різних умов соціально-економічного розвитку, водночас зберігаючи принцип законності та прозорості.

Разом із правом на використання визначених методів лобіст має й обов'язки щодо утримання від дій, які можуть створити корупційні ризики або суперечити етичним нормам. Зокрема, суб'єкт лобіювання зобов'язаний утримуватися від пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди, а також уникати будь-яких дій, що можуть призвести до конфлікту інтересів, дискредитації лобістської діяльності або втрати довіри до органів державної влади. Дотримання цих норм є обов'язковою умовою легітимності лобіювання та запобігання перетворенню цього інституту на інструмент тіньового впливу чи незаконного збагачення.

Водночас прозоре лобіювання має не лише юридичний, а й превентивний характер. Етичні стандарти, закріплені в Правилах, зобов'язують суб'єкта лобіювання припиняти діяльність у разі виникнення обставин, що створюють конфлікт

[1] Про лобіювання : Закон України від 23 лют. 2024 р. № 3606-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3606-20

[2] Про лобіювання : Закон України від 23 лют. 2024 р. № 3606-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3606-20; Про затвердження Правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання : постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовт. 2024 р. № 1128. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1128-2024-%D0%BF

[3] Про лобіювання : Закон України від 23 лют. 2024 р. № 3606-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3606-20

інтересів або порушують вимоги Закону. Вони передбачають, що лобіст діє лише в інтересах клієнта, надає достовірну інформацію щодо ходу лобіювання та зберігає конфіденційність отриманих даних. Дотримання етичних принципів сприяє формуванню довіри органів державної влади та громадськості до лобістської діяльності як легітимного інструменту участі в процесі ухвалення рішень, а також підвищує рівень відповідальності та професійної доброчесності серед лобістів.

З метою забезпечення контролю та дотримання цих вимог Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) затвердило Порядок здійснення моніторингу дотримання законодавства у сфері лобіювання, який регламентує процедуру моніторингу, підвищує правову визначеність, оптимізує процеси та забезпечує прозорість і підзвітність його результатів. Відповідний Наказ НАЗК від 3 жовтня 2025 року № 303/25, зареєстрований Міністерством юстиції України 17 жовтня 2025 року за № 1505/44911, набрав чинності 12 листопада 2025 року й став ключовим елементом механізму контролю за дотриманням вимог Закону України «Про лобіювання» [1].

Згідно з Порядком, моніторинг здійснюють у спосіб, чітко визначений законом, із чітким визначенням його початку та закінчення, строків проведення, джерел інформації для перевірки, а також рішень, що можуть бути ухвалені за результатами моніторингу. Важливою складовою Порядку є процедура розгляду та вимоги до повідомлень про можливі порушення законодавства у сфері лобіювання. Такі повідомлення мають містити ідентифікаційні дані заявника та суб'єкта лобіювання або особи, яка не набула статусу лобіста, фактичні дані щодо можливих ознак порушення, що підлягають перевірці, а також дату та підпис заявника. Повідомлення, оформлене з порушенням зазначених вимог, повертають заявнику протягом п'яти днів з дня надходження до НАЗК із відповідними роз'ясненнями щодо необхідних коректив[2].

Затвердження цього Порядку реалізує заходи, передбачені Дорожньою картою з питань верховенства права та Дорожньою картою з питань функціонування демократичних інститутів, схваленими у контексті виконання Україною зобов'язань, закріплених у переговорній рамці Європейського Союзу, та спрямоване на забезпечення належного рівня прозорості й підзвітності державних інститутів. У процесі розроблення Порядку НАЗК у серпні 2025 року провело консультації з громадськістю, отримало висновок Громадської ради при Агентстві, а також погодило проєкт із заінтересованими органами, що свідчить про прагнення до відкритості процесу регламентації контролю за лобіюванням і залучення суспільних інституцій до оцінки його ефективності.

Отже, розроблення та впровадження Порядку НАЗК не лише реалізує міжнародні зобов'язання України у сфері верховенства права і належного функціонування демократичних інститутів, а й створює передумови для системного контролю за дотриманням норм лобіювання на державному рівні. У цьому контексті адміністративна відповідальність за порушення вимог законодавства про лобіювання є ключовим інструментом забезпечення законності, прозорості й підзвітності діяльності суб'єктів публічного представництва інтересів, інтегруючи принципи відкритості та участі громадськості в процесі регулювання. Такий підхід демонструє прагнення законодавця не лише формалізувати правила поведінки лобістів, а й запровадити дієві механізми запобігання зловживанню впливом і підвищення довіри до інституцій державної влади.

Система адміністративної відповідальності за порушення норм лобіювання в Україні формує комплексний механізм правового регулювання взаємодії між суб'єктами публічного представництва інтересів та органами державної влади. Закріплення відповідних положень у Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), зокрема у статтях 188-46¹ та 188-46², засвідчує прагнення законодавця встановити багаторівневу модель реагування, яка враховує характер та повторність порушень. Норми КУпАП визначають коло осіб, що можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності, включно з тими, хто здійснює лобіювання без набуття відповідного статусу, суб'єктами, статус яких зупинено або припинено, а також фізичними особами й керівниками юридичних осіб, зареєстрованих у встановленому порядку як суб'єкти лобіювання[3].

Особливу увагу законодавець приділяє регулюванню правомірності здійснення лобіювання, дотриманню обмежень щодо предмета лобіювання і джерел фінансування. Запровадження відповідальності за порушення цих правил спрямовано на мінімізацію корупційних ризиків, забезпечення прозорості процесів лобіювання та формування високих етичних стандартів у публічному представництві інтересів. Водночас законодавець регламентував обов'язки суб'єктів лобіювання щодо своєчасного та повного подання звітів до Реєстру прозорості, включно з

[1] Про затвердження Порядку здійснення моніторингу дотримання вимог законодавства з питань лобіювання : наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 3 жовт. 2025 р. № 303/25. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1505-25

[2] Там само.

[3] Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон Української РСР від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

дотриманням процедур припинення або зупинення статусу лобіста, що створює правові механізми контролю за дотриманням законності та запобігання конфлікту інтересів[1].

Ключовим аспектом українського законодавства є інтеграція етичних та правових стандартів, що передбачає відповідальність не лише за формальні порушення, а й за дії, які можуть створювати ризики підриву довіри до процесу ухвалення рішень. Такий підхід сприяє розвитку правової культури та формуванню професійних стандартів у сфері публічного лобіювання, забезпечуючи прозорість і підзвітність органів державної влади.

Сукупно норми КУпАП та Закону України «Про лобіювання» створюють комплексну правову рамку, спрямовану на підтримку демократичних принципів, професійності суб'єктів лобістської діяльності та відкритості процедур ухвалення рішень, що відповідає сучасним європейським підходам до регулювання лобізму.

Після детального розгляду національного законодавства, прав і обов'язків лобістів, клієнтів та об'єктів лобіювання, а також правил етичної поведінки важливо оцінити інститут лобіювання в ширшому, міжнародному контексті. Лобізм у міжнародній науковій традиції розглядають як легальну, демократичну та необхідну форму представлення інтересів, що виконує важливі функції: забезпечує участь громадян у політиці; формує баланс інтересів; підвищує якість рішень; зменшує корупцію через прозорість; зміцнює інституції публічної влади (Kozhura, Shevchuk, & Vlasenko, 2025).

Досвід демократичних країн демонструє, що лобізм є не лише легальною, а й структурованою формою впливу на політику, що забезпечує баланс інтересів, підвищує якість ухвалення рішень та зміцнює інституції публічної влади. У світовій практиці існує низка класичних технологій лобізму, які реалізують через різні канали впливу на законодавчі та виконавчі органи влади. Пряме або insider-лобіювання передбачає безпосередню взаємодію з посадовцями та парламентарями через індивідуальні зустрічі, участь у слуханнях та комітетах, спільні робочі групи над законопроєктами і внесення поправок через довірених депутатів. Indirect, або grassroots-лобіювання, передбачає мобілізацію громадськості для створення тиску на політиків, наприклад, через петиції, соціальні мережі, флешмоби чи публічні кампанії. Think-tank lobbying здійснюють через аналітичні центри, які готують готові рішення, дослідження та policy brief для політиків, забезпечуючи вплив «через знання». Coalition lobbying передбачає створення альянсів бізнесу, НУО, профспілок та науковців навколо спільних цілей, що підвищує легітимність позицій та ефективність впливу. Нарешті, digital lobbying, або «лобізм у смартфоні», використовує соціальні мережі, таргетовану рекламу, big data та аналітику для персоналізованого впливу на законодавців і державні інституції (Lopushynskyi, Ostapiak, & Kushniriuk, 2024).

У багатьох сферах міжнародної діяльності поширюються нові лобістські технології, а цікавий порівняльний досвід законодавчого регулювання лобізму напрацьовано у США та країнах Європи.

Науковці звертають увагу на значні відмінності у ставленні до лобіювання в різних державах: у Франції його вважають незаконною діяльністю, в Італії – фактично не визнають, а в Індії ототожнюють з корупцією (Kozynets, & Novomlynets, 2023).

Особливо помітна роль лобізму в Сполучених Штатах Америки – країні з давніми й глибокими традиціями співпраці неурядового сектору та держави, оскільки лобіювання залишається фактично єдиним «прямим» каналом впливу громадських організацій на ухвалення державно-владних рішень. Саме тому в США лобізм є легалізованим політичним інститутом, а його інституційне забезпечення вже давно визнано найбільш досконалим у світі (Lopushynskyi, Ostapiak, & Kushniriuk, 2024).

За даними ресурсу OpenSecrets, кількість зареєстрованих федеральних лобістів у США (federal lobbyists) станом на 2024 рік становила приблизно 13 037 осіб. Протягом 2023 року на послуги лобізму в США витратили 4,26 млрд доларів, що вдвічі більше, ніж було, наприклад, у 2022 році. Лідерами серед замовників є фармацевтичні компанії, нафтовики, транспортні компанії, а також банки та різні фінансові установи[2].

Концептуальні й теоретичні засади лобістської діяльності, а також особливості її функціонування в інституційному середовищі ЄС та державах-членах ґрунтовно висвітлено в монографії С. Сокур (2020), де акцентовано на необхідності «створення нових шляхів доступу груп інтересів до процесу ухвалення рішень». У науковій літературі міжнародний лобізм розглядають як інструмент забезпечення представництва інтересів на глобальному рівні. Проте термінологічна невизначеність зберігається, що виявляється, зокрема, у спробах виокремлення категорії «іноземного лобіювання» в ширшій системі міжнародного впливу (Konovalova, 2021).

Також М. Коновалова (2021) слушно зазначає, що сучасний тренд у зовнішній діяльності держав, орієнтованій на взаємодію з міжнародними організаціями, полягає в зростанні ролі лобістських практик, які виходять за межі

[1] Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон Української РСР від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

[2] Lobbying Statistics and Trends in 2025 : Everything You Need to Know. URL: https://columncontent.com/lobbying-statistics-trends/

класичної дипломатії та дедалі частіше ґрунтуються на новітніх комунікативних засобах і формах впливу.

Науковці підкреслюють, що цивілізований лобізм ґрунтується на тріаді: 1) лобістська діяльність як об'єктивний феномен, існування якого не завжди залежить від наявності спеціального правового регулювання, що визначається соціокультурною специфікою держави; 2) досвід розвинених країн (США, Великої Британії, Японії, Німеччини, Австралії), де інститут лобізму інституціоналізовано та активно застосовується як у внутрішніх, так і у міжнародних процесах; 3) формування й розвиток інституту лобізму з урахуванням інтересів національної безпеки. Зауважено також, що імплементація закордонних моделей завжди потребує адаптації до історичних традицій, правової культури й ментальних особливостей конкретного суспільства (Yarovoi, 2019). Водночас лобізм як соціальне явище неминуче взаємодіє з правовими та моральними нормами життєдіяльності держави.

Сучасні тенденції свідчать, що дослідження та практики лобіювання дедалі активніше переходять у мережеві структури цифрового суспільства. Це зумовлює потребу у виробленні нових моделей формування й розвитку лобізму, які базуються на інноваційних інформаційно-комунікативних технологіях та PR-інструментах міжнародної взаємодії.

Лобізм є динамічним явищем, яке трансформується під впливом суспільних і міжнародних змін. У цифрову епоху він функціонує як комунікативна PR-технологія, що забезпечує представництво, просування й захист групових інтересів через нові форми соціальних взаємодій. Ефективність лобістських інструментів можлива лише за умови їх практичної доцільності та наукового обґрунтування; інакше вони перетворюються на антитехнології, що унеможливлюють досягнення очікуваних результатів.

У контексті євроінтеграційних прагнень України легалізація лобістської діяльності має відповідати європейським стандартам. Недотримання цих вимог може негативно вплинути на інвестиційну привабливість держави, оскільки для іноземних інвесторів цивілізований лобізм є усталеною практикою представлення та узгодження інтересів з інституціями держави й громадянського суспільства.

Висновки

Проведене дослідження свідчить, що законодавче врегулювання лобіювання в Україні є надзвичайно актуальним та необхідним елементом формування сучасної демократичної правової держави. Лобіювання є легітимним інструментом участі громадян, бізнес-структур і громадських об'єднань у процесі вироблення державної політики, забезпечує баланс інтересів, прозорість ухвалення рішень і запобігає тіньовим формам впливу.

Аналіз Закону України «Про лобіювання» та пов'язаних нормативно-правових актів, включно з Правилами етичної поведінки суб'єктів лобіювання та положеннями Кодексу України про адміністративні правопорушення, демонструє системний підхід до регулювання лобістської діяльності. Визначення правового статусу ключових учасників процесу, таких як лобіст, бенефіціар й об'єкт лобіювання, створює чіткі межі взаємодії та закладає механізми запобігання конфлікту інтересів, недоброчесного впливу й корупційних ризиків. Створення та функціонування Реєстру прозорості слугує інструментом забезпечення відкритості, контролю та підзвітності лобістської діяльності, що відповідає світовим демократичним стандартам.

Особливу увагу слід приділити адміністративній відповідальності за порушення законодавства про лобіювання, яка передбачає комплексну систему реагування на діяльність осіб, що здійснюють лобіювання без набуття статусу суб'єкта, або не дотримуються вимог закону щодо подання звітності. Така система не лише зміцнює правову визначеність, а й створює превентивний механізм, що мінімізує ризики тіньового впливу та корупцію.

Порівняльно-правовий аналіз міжнародного досвіду показує, що українське законодавство інтегрує провідні світові практики легітимного лобіювання, включно з прямим, непрямим, цифровим, коаліційним та аналітичним лобіюванням, водночас адаптуючи їх до національних правових, історичних та культурних особливостей. Досвід США, країн Європейського Союзу, Канади та Австралії свідчить, що структуроване й етичне регулювання лобіювання сприяє підвищенню якості державних рішень, балансу інтересів і зміцненню демократичних інститутів.

В умовах цифровізації суспільства та глобальної трансформації комунікаційних процесів особливо важливо забезпечити інноваційні підходи до лобістської діяльності, що базуються на інформаційно-комунікаційних технологіях і новітніх PR-інструментах. Це дає змогу забезпечити гнучкість інституту лобіювання, підвищити ефективність впливу на ухвалення рішень і водночас дотримуватися принципів законності, прозорості та етичності.

Отже, законодавче врегулювання лобіювання в Україні є стратегічно важливим кроком у розвитку демократичного правового поля, забезпеченні прозорості публічної політики та створенні ефективної системи взаємодії між державою, бізнесом і громадянським суспільством. Подальший розвиток цього інституту потребує вдосконалення механізмів контролю, розширення етичних норм і підвищення інституційної спроможності органів державної влади для забезпечення справді ефективного та етичного лобіювання.

References

[1] Bitonti, A., Mugellini, G., Mariotti, C., Francoli, M., & Villeneuve, J.-P. (2025). Citizens and the public perception of lobbying: Do regulation and trust in political institutions make a difference? *Interest Groups & Advocacy,* 14, 270-297. DOI: 10.1057/s41309-025-00237-x

[2] Bondar, S.S. (2020). Socio-philosophical aspects of the problem of lobbying in power structures. *Bulletin of Lviv University. Series "Philosophical and Political Studies",* 30, 16-22. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2020_30_4

[3] Chornopyskyi, V.I. (2021). Institutionalization of lobbying in Visegrad Group countries and their influence on European integration processes: lessons for Ukraine. *Bulletin of Lviv University. Series "Philosophical and Political Studies",* 39, 157-163. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2021_39_22

[4] Crepaz, M. (2024). Lobbying transparency and attitudes towards interest groups: A survey experiment. *Interest Groups & Advocacy,* 13, 546-568. DOI: 10.1057/s41309-024-00201-1

[5] Konovalova, M. (2021). Issues of foreign lobbying in international relations. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 1(53), 12-14. DOI: 10.17721/1728-2292.2021/1-53/12-14

[6] Kostiushko, O. (2024). The latest experience of statutory regulation of lobbying in Europe. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs,* 29(2), 44-56. DOI: 10.56215/naia-herald/2.2024.44

[7] Kozhura, L.O., Shevchuk, O.A., & Vlasenko, V.V. (2025). Institutionalization of lobbying in Ukraine: theoretical and legal foundations and models of implementation. *Analytical and comparative law*, 6, 76-80. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.1.11

[8] Kozynets, O.H., & Novomlynets, A.O. (2023). Lobbying in politics: Foreign experience and Ukrainian realities. *Analytical-Comparative Law*, 1, 68-71. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.01.11

[9] Kravchuk, V. (2022). Lobbying as a legal concept in a general theoretical perspective. *Current problems of law*, 4, 12-17. DOI: 10.35774/app2022.04.012

[10] Laboutková, Š., Šimral, V., & Vymětal, P. (2025). Beyond lobbying regulation: The advantages of a broader approach to implementing and evaluating transparent lobbying rules. *Interest Groups & Advocacy,* 14, 194-218. DOI: 10.1057/s41309-025-00236-y

[11] Lopushynskyi, I., Ostapiak, V., & Kushniriuk, S. (2024). Formation of ethical lobbying in the context of interaction between public authorities and civil society in Ukraine. *Public administration coordinates*, 1(2), 242-266. DOI: 10.62664/cpa.2024.01.11

[12] Lysiuk, V.S. (2021). Institutionalization of Ukrainian lobbying as an economic phenomenon. *Academic notes of the University "KROK". Series "Economics"*, 2, 9-18. DOI: 10.31732/2663-2209-2021-62-9-18

[13] Mamontova, E., Strikha, L., Vonsovych, S., Voropayeva, T., Buryk, Z., & Baranova, O. (2021). The modern experience of lobbying interests in Europe. *Estudios Europeos de Administración,* 39(8). DOI: 10.25115/eea.v39i8.6203

[14] Martishcheva, A.O., Vreshch, Yu.O., & Radchenko, O.A. (2020). Legal regulation of lobbying: foreign experience and prospects for Ukraine. *Internauka. Series "Legal Sciences",* 5, 66-73. DOI: 10.25313/2520-2308-2020-5-6015

[15] Odintsova, O.O. (2010). Creating a mechanism for legal regulation of lobbying in modern Ukraine. *Economics and law*, 3, 40-45. Retrieved from https://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/view/521/469

[16] Oleksenko, V.O. (2017). Political lobbying in Ukraine in regulatory and security dimensions. *Bulletin of NTUU "KPI". Series "Political Science. Sociology. Law",* 3/4(35/36), 24-27. Retrieved from https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/152709/151795

[17] Sokur, S.P. (2020). *Lobbying activities in the EU countries and institutions*. Kyiv: Feniks. Retrieved from https://jurkniga.ua/contents/lobistska-diyalnist-u-krainakh-ta-institutsiyakh-ies.pdf

[18] Stelmakh, A.V. (2023). Theoretical foundations of defining lobbying as a basis for Ukraine's national security. *Public administration: concepts, paradigm, development, improvement,* 3, 66-77. DOI: 10.31470/2786-6246-2023-3-66-77

[19] Voloshyn, Ye.H., & Mustafaieva, U.S. (2022). The phenomenon of lobbying and corruption in public administration. *Public Administration: Improvement and Development*, 10. DOI: 10.32702/2307-2156.2022.10.5

[20] Yarovoi, T.S. (2019). Foreign experience of lobbying regulation: challenges of approximation and adaptation. *Law and public administration*, 4, 153-159. DOI: 10.32840/pdu.2019.4.23

[21] Yevtsenko, R.I. (2022). The phenomenon of lobbying: Interpretation of its nature and models of activity organization. *International and Political Studies*, 35, 157-166. DOI: 10.18524/2707–5206.2022.35.263730

[22] Zahurska-Antoniuk, V.F. (2020). Public administration of information and communication security and lobbying in Ukraine. *Investments: Practice and Experience,* 3, 110-114. DOI: 10.18524/2707–5206.2022.35.263730

Список використаних джерел

[1] Bitonti A., Mugellini G., Mariotti C., Francoli M., Villeneuve J.-P. Citizens and the public perception of lobbying: do regulation and trust in political institutions make a difference? *Interest Groups & Advocacy*. 2025. Vol. 14. P. 270–297. DOI: 10.1057/s41309-025-00237-x

[2] Бондар С. С. Соціально-філософські аспекти проблеми лобізму у владних структурах. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2020. Вип. 30. С. 16–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2020_30_4

[3] Чорнописький В. І. Інституціоналізація лобізму в країнах Вишеградської групи та вплив на євроінтеграційні процеси: досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії».* 2021. Вип. 39. С. 157–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Vlu_fps_2021_39_22

[4] Crepaz M. Lobbying transparency and attitudes towards interest groups: a survey experiment. *Interest Groups & Advocacy*. 2024. Vol. 13. P. 546–568. DOI: 10.1057/s41309-024-00201-1

[5] Коновалова М. Питання іноземного лобіювання в міжнародних відносинах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2021. № 1 (53). С. 12–14. DOI: 10.17721/1728-2292.2021/1-53/12-14

[6] Kostiushko O. The latest experience of statutory regulation of lobbying in Europe. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2024. Vol. 29. No. 2. P. 44–56. DOI: 10.56215/naia-herald/2.2024.44

[7] Кожура Л. О., Шевчук О. А., Власенко В. В. Інституціоналізація лобізму в Україні: теоретико-правові засади та моделі імплементації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 6. С. 76–80. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.1.11

[8] Козинець О. Г., Новомлинець А. О. Лобізм у політиці: зарубіжний досвід та українські реалії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 68–71. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.01.11

[9] Кравчук В. Лобіювання як правовий концепт у загально-теоретичному ракурсі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 4. С. 12–17. DOI: 10.35774/app2022.04.012

[10] Laboutková Š., Šimral V., Vymětal P. Beyond lobbying regulation: the advantages of a broader approach to implementing and evaluating transparent lobbying rules. *Interest Groups & Advocacy*. 2025. Vol. 14. P. 194–218. DOI: 10.1057/s41309-025-00236-y

[11] Лопушинський І., Остап'як В., Кушнірюк С. Становлення доброчесного лобіювання в контексті взаємодії публічної влади та громадянського суспільства в Україні. *Координати публічного управління.* 2024. № 1 (2). С. 242–266. DOI: 10.62664/cpa.2024.01.11

[12] Лисюк В. С. Інституціоналізація українського лобізму як економічний феномен. *Вчені записки університету «КРОК». Серія «Економіка»*. 2021. Вип. 2. С. 9–18. DOI: 10.31732/2663-2209-2021-62-9-18

[13] Mamontova E., Strikha L., Vonsovych S., Voropayeva T., Buryk Z., Baranova O. The Modern Experience of Lobbying Interests in Europe. *Estudios Europeos de Administración*. 2021. Vol. 39. No. 8. DOI: 10.25115/eea.v39i8.6203

[14] Мартіщева А. О., Врещ Ю. О., Радченко О. А. Правове регулювання лобізму: досвід зарубіжних країн, перспективи для України. *Інтернаука. Серія «Юридичні науки».* 2020. № 5. С. 66–73. DOI: 10.25313/2520-2308-2020-5-6015

[15] Одінцова О. О. Створення механізму правового регулювання лобізму в сучасній Україні. *Економіка і право.* 2010. № 3. С. 40–45. URL: https://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/ article/view/521/469

[16] Олексенко В. О. Політичне лобіювання в Україні в нормативно-правовому та безпековому вимірах. *Вісник НТУУ «КПІ». Серія «Політологія. Соціологія. Право»*. 2017. № 3/4 (35/36). С. 24–27. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/152709/151795

[17] Сокур С. П. Лобістська діяльність у країнах та інституціях ЄС : монографія. Київ : Фенікс, 2020. 256 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/lobistska-diyalnist-u-krainakh-ta-institutsiyakh-ies.pdf?srsltid=AfmBOorm9y_ezTnJMlhRU-pxbeXd2Kf95XiKbnJDDHIrlgodgS9_w3fi

[18] Стельмах А. В. Теоретичні засади визначення поняття лобізму як основи державної безпеки України. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2023. Вип. 3. С. 66–77. DOI: 10.31470/2786-6246-2023-3-66-77

[19] Волошин Є. Г., Мустафаєва У. С. Феномен лобізму та корупції у публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2022. № 10. DOI: 10.32702/2307-2156.2022.10.5

[20] Яровой Т. С. Зарубіжний досвід регулювання лобізму: проблематика апроксимації та адаптації. *Право та державне управління.* 2019. № 4. С. 153–159. DOI: 10.32840/pdu.2019.4.23

[21] Євценко Р. І. Феномен лобізму: інтерпретація природи і моделі організації діяльності. *Міжнародні та політичні дослідження.* 2022. Вип. 35. С. 157–166. DOI: 10.18524/2707–5206.2022.35.263730

[22] Загурська-Антонюк В. Ф. Державне управління інформаційно-комунікативною безпекою та лобізм в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 3. С. 110–114. DOI: 10.18524/2707–5206.2022.35.263730

MYRONETS Yurii
Doctor of Philosophy in Law, Head of the Information and Technical Support Department of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-9492-2061

Administrative Liability for Lobbying in Ukraine: a Comparative Legal Analysis

Abstract. The article provides a comprehensive study of the administrative and legal principles of lobbying in Ukraine, emphasizing its role as a legitimate instrument for business entities and civil society to influence the processes of lawmaking and the formation of public policy. It is argued that lobbying is an essential attribute of a democratic rule-of-law state, as it promotes transparency, accountability, and predictability in public decision-making. A detailed analysis is conducted of the provisions of the Law of Ukraine "On Lobbying" (2024) and regulatory legal acts aimed at its implementation, including the Rules of Ethical Conduct for lobbying subjects, as well as articles of the Code of Ukraine on Administrative Offenses establishing liability for illegal lobbying activities. The legal status of participants in lobbying activities is examined in detail: the lobbyist as a representative of commercial interests, the beneficiary as the initiator of lobbying activities, and public authorities or local self-government bodies as the objects of lobbying. Their rights and obligations, procedures of interaction, and legal restrictions aimed at preventing conflicts of interest, unethical influence, and corruption risks are explored. The role of the Transparency Register as a key instrument for ensuring publicity, openness, and control over lobbyists' activities is highlighted. The system of administrative liability for violations in the field of lobbying is analyzed, including lobbying by individuals who have not acquired the status of a lobbying subject or whose status has been suspended or terminated, as well as the failure or untimely submission of reports to the Transparency Register. It is emphasized that this system is designed to ensure legal certainty, transparency of lobbying activities, and prevent lobbying from being transformed into a mechanism of shadow influence on state institutions. A comparative legal review of international models of lobbying regulation is carried out, including in the USA, Canada, Australia, and EU member states. It is concluded that the approaches introduced in Ukraine generally comply with global democratic standards but require further improvement in enhancing state control, expanding transparency mechanisms, and strengthening the preventive component of legal regulation. It is concluded that ethical and effective regulation of lobbying in Ukraine will contribute to strengthening public trust in government, developing participatory democracy, and minimizing corruption risks in public decision-making processes.

Keywords: lobbying; administrative liability; corruption risks; legal regulation; public policy; international experience.

DOI: 10.33270/05257004.16
УДК 347.91/.95(477)

ПЕТРОВСЬКИЙ Андрій*
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8607-282X

Спрощені судові процедури в цивільному процесі України: понятійно-категоріальний аналіз

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності цивільного судочинства України в умовах судової реформи та євроінтеграційних процесів. Запровадження спрощених судових процедур є важливою складовою трансформації процесуальної системи, спрямованої на забезпечення оперативності, економії процесуальних ресурсів і доступності правосуддя. Однак понятійно-категоріальний апарат цього інституту залишається невизначеним, що ускладнює однакове застосування норм права та знижує рівень правової визначеності. Неузгодженість термінів «спрощене позовне провадження», «спрощена процедура», «мале провадження» потребує теоретичного переосмислення та систематизації. Метою статті є комплексний понятійно-категоріальний аналіз інституту спрощених судових процедур у цивільному процесі України, уточнення його юридичної природи, функціонального призначення та ролі в забезпеченні ефективного правосуддя. Методологічну основу становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи: аналіз, синтез, системно-структурний, порівняльно-правовий і формально-догматичний. Використання цих підходів дало змогу дослідити сутність спрощених процедур у контексті процесуальної економії, висвітлити їх функції, а також визначити ознаки, що відрізняють їх від загального позовного провадження. Під час дослідження з'ясовано, що спрощене судове провадження є особливою процесуальною формою, орієнтованою на оперативний розгляд нескладних справ із мінімальними витратами часу та ресурсів, без порушення принципів змагальності, диспозитивності та справедливості. Встановлено, що цей інститут виконує регулятивну, правозахисну та соціальну функції, сприяє процесуальній економії та зниженню навантаження на суди. Обґрунтовано потребу в уніфікації термінології, уточненні категоріального апарату й закріпленні у законодавстві поняття «спрощена судова процедура» як родової категорії. Наукова новизна дослідження полягає у визначенні системних ознак спрощених судових процедур і формулюванні пропозицій щодо вдосконалення їх термінологічного та нормативного оформлення. Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення судової практики, розроблення освітніх програм із цивільного процесуального права та підвищення ефективності правозастосування.

Ключові слова: спрощене позовне провадження; спрощена судова процедура; цивільний процес; процесуальна економія; правосуддя; доступність суду; правозастосування.

Історія статті:
Отримано: 19.08.2025
Переглянуто: 26.09.2025
Прийнято: 23.10.2025

Рекомендоване посилання:
Петровський А. Спрощені судові процедури у цивільному процесі України: понятійно-категоріальний аналіз. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 160–167. DOI: 10.33270/05257004.16

*Відповідальний автор

© Петровський А., 2025

Вступ

Сучасна система цивільного судочинства України перебуває в глибокій трансформації, що зумовлена як внутрішніми потребами суспільства, так і зовнішніми викликами, пов'язаними з євроінтеграційними процесами. У межах судової реформи важливе місце займає удосконалення процесуальних форм, спрямованих на забезпечення ефективності, оперативності та доступності правосуддя. В умовах значного навантаження на судову систему та зростання кількості цивільних спорів актуальним став пошук ефективних процесуальних форм, які дають змогу забезпечити швидкий, але водночас якісний розгляд справ. Саме в цьому контексті інститут спрощених судових процедур набуває особливого значення як інструмент реалізації завдань сучасного правосуддя.

Упровадження спрощеного позовного провадження у чинний Цивільний процесуальний кодекс України[1] (редакція 2017 року) стало важливим кроком у гармонізації національного процесуального законодавства з європейськими стандартами ефективного судочинства. Цей інститут покликаний забезпечити гнучкіше застосування процесуальних засобів до нескладних категорій справ, для яких традиційна форма загального позовного провадження є надмірною за обсягом і тривалістю. Спрощені процедури сприяють концентрації судових ресурсів, скороченню строків розгляду, зменшенню судових витрат, а також розвантаженню судів, що є критично важливим у сучасних умовах перевантаження судової системи.

Попри активну імплементацію цього інституту в судову практику, його понятійно-категоріальний апарат залишається недостатньо визначеним і систематизованим, що створює проблеми у правозастосуванні та теоретичному осмисленні. У законодавстві, науковій літературі та судовій практиці вживають різні терміни: «спрощене позовне провадження», «спрощена процедура», «скорочене провадження», «мале провадження», «спрощений порядок» тощо. Їх семантична близькість не завжди означає тотожність правового змісту, що створює проблеми у правозастосуванні та ускладнює формування єдиних наукових підходів до визначення правової природи цього інституту. Брак узгодженої термінології свідчить про потребу поглибленого теоретичного осмислення, яке б дало змогу сформувати чітку систему категорій і понять у межах сучасного цивільного процесу.

Проблема також полягає в тому, що вітчизняна доктрина цивільного процесуального права поки що не виробила усталеної позиції щодо місця спрощених судових процедур у системі процесуальних форм. Дискусійними залишаються питання про їх самостійність як виду цивільного провадження, межі спрощення доказової діяльності, допустимість розгляду справ без виклику сторін тощо. У наукових підходах (Borovska, 2021; Korol, 2020; Muzychko, 2023; Pasailiuk, 2024) простежується різне бачення співвідношення спрощеного та загального позовного проваджень, їх критеріїв розмежування та функціонального призначення. Водночас судова практика демонструє неоднаковість тлумачення норм, які регулюють спрощене провадження, що свідчить про наявність лакун і суперечностей у законодавчому регулюванні.

Спрощені судові процедури в цивільному процесі України є не лише техніко-юридичним інструментом оптимізації судового навантаження, а й засобом реалізації принципів справедливого суду та процесуальної економії. Вони базуються на ідеї пропорційності процесуальної форми до характеру й складності спору, забезпечуючи баланс між швидкістю розгляду справи та гарантіями захисту прав сторін. Саме тому їх теоретичне осмислення в понятійно-категоріальному вимірі є не лише науковою, а й практичною потребою.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю комплексного аналізу категоріальної природи спрощених судових процедур, визначення їх місця у системі процесуальних форм цивільного судочинства, з'ясування співвідношення між термінами, що позначають цей інститут, і розроблення пропозицій удосконалення правового регулювання. Системне осмислення цього явища дасть змогу забезпечити термінологічну єдність, підвищити якість судової практики та сприятиме подальшому розвитку цивільного процесуального права України в контексті європейських стандартів правосуддя.

Метою статті є здійснення понятійно-категоріального аналізу інституту спрощених судових процедур у цивільному процесі України, уточнення їх юридичної природи, структури та функціонального призначення.

Огляд літератури

Проблематику спрощеного судочинства досліджували провідні українські науковці, як-от: К. Білоус (2020), О. Єпанчінцев (2023), І. Ізарова (2019), А. Колос (2019), Я. Коломієць, Д. Комісарова (2021), Л. Кондрат'єва (2020), І. Пасайлюк (2024), Ю. Притика (2022), О. Середа (2024), Я. Сиротенко (2021), О. Угріновська (2018)), та закордонні, зокрема: M. Czubala (2024), N. Kyriakides (2025), M. Giacalone & S. S. Salehi (2020).

К. Білоус (2020) аналізує спрощене провадження як окрему процесуальну форму розгляду малозначних справ, підкреслюючи, що його запровадження стало результатом диференціації цивільного судочинства. Учений визначає основні доктринальні підходи до розуміння сутності

[1] Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

спрощених процедур і наголошує на необхідності чітких критеріїв віднесення справ до цієї категорії. О. Єпанчінцев (2023) досліджує становлення та розвиток інституту спрощеного позовного провадження в українському законодавстві, аналізуючи його еволюцію від радянського періоду до сучасності. Вчений акцентує на особливостях правового регулювання, структурі процесуальних стадій та участі представників сторін у спрощеному провадженні. Своєю чергою, І. Ізарова (2019) на підставі аналізу судових рішень виявила основні проблеми практичного застосування інституту, зокрема невизначеність критеріїв малозначності справ, недотримання судами процесуальних строків і недостатнє мотивування ухвал. А. Колос (2019) зауважує на теоретичних проблемах спрощеного позовного провадження, визначаючи його місце в системі процесуальних форм та вказуючи на необхідність чіткого розмежування із загальним позовним провадженням. Учений наголошує, що спрощення процедури не повинно знижувати рівень гарантій сторін на справедливий суд. Я. Коломієць, Д. Комісарова та Я. Сиротенко (2021) у спільній роботі аналізують особливості розгляду цивільних справ у порядку спрощеного провадження, висвітлюючи порівняльно-правові аспекти цього інституту в контексті європейського досвіду. Вони підкреслюють, що ефективне застосування спрощених процедур потребує належного процесуального контролю з боку суду та забезпечення рівності сторін. Л. Кондратьєва (2020) досліджує питання процесуальної економії та доступу до правосуддя у спрощеному судочинстві, наголошуючи, що скорочення процедур не може призводити до звуження процесуальних прав сторін. І. Пасайлюк (2024) у своїх працях проводить порівняльно-правовий аналіз інституту спрощеного провадження в Україні та європейських країнах, визначаючи його як важливий елемент забезпечення ефективного, швидкого й доступного судового захисту. Я. Сиротенко (2021) розглядає практичні аспекти реалізації спрощеного провадження, аналізуючи типові процесуальні помилки судів і пропонуючи шляхи вдосконалення нормативного регулювання. О. Угриновська (2018) серед перших в українській науці цивільного процесу звернула увагу на роль спрощених процедур у забезпеченні доступності правосуддя, зазначаючи, що вони сприяють економії процесуальних ресурсів та реалізації принципу пропорційності судових процедур.

Отже, у працях згаданих дослідників спрощене судочинство розглядають як інструмент підвищення ефективності та доступності правосуддя, що потребує збалансованого поєднання процесуальної економії з дотриманням фундаментальних принципів цивільного процесу – рівності сторін, змагальності та справедливості судового розгляду.

У європейській правовій доктрині спрощені процедури розглядають через призму принципів proportionality та good administration of justice**,** закріплених у практиці Суду ЄС. Зокрема, Регламент ЄС № 861/2007[1] встановлює єдину європейську процедуру малих позовів (European Small Claims Procedure), яка є орієнтиром для гармонізації національного законодавства.

Попри наявність вагомого теоретичного доробку, залишається нерозв'язаним питання чіткого визначення поняття «спрощена судова процедура», його співвідношення з категоріями «спрощене позовне провадження» та «мале провадження», а також уточнення меж застосування цього інституту в цивільному процесі.

Матеріали та методи

Методологічну основу статті становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження. Діалектичний метод використано для аналізу розвитку інституту спрощених процедур у контексті реформування судової системи. Системно-структурний підхід дозволив розглядати спрощене судочинство як цілісну систему взаємопов'язаних елементів. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення української моделі із закордонними процедурами (зокрема у Польщі, Франції та країнах ЄС). Формально-догматичний метод дав змогу проаналізувати норми ЦПК України (ст. 19, 274–279), що регламентують спрощене провадження, і виявити їхні проблемні аспекти. Метод правового моделювання використано для розроблення пропозицій щодо вдосконалення термінології та правового регулювання.

Результати й обговорення

Інститут спрощених судових процедур у цивільному процесі України є результатом пошуку балансу між ефективністю судового розгляду та дотриманням фундаментальних процесуальних гарантій. Його поява зумовлена потребою у скороченні строків судового розгляду, зменшенні фінансових витрат учасників процесу та підвищенні рівня доступності правосуддя для громадян і суб'єктів господарювання.

Інститут спрощених судових процедур є особливою процесуальною формою, метою якої є забезпечення оперативного, економного та ефективного розгляду цивільних справ, що не потребують повної процедури загального позовного провадження.

У Цивільному процесуальному кодексі України спрощене позовне провадження

[1] Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure OJ L 199, 31.07.2007. P. 1–22. In force: This act has been changed. Current consolidated version: 14/07/2017. EUR-Lex. Access to European Union law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0861

визначено як форму розгляду малозначних справ, а також окремих категорій спорів, для яких не потрібно застосування загальної процедури[1]. Це свідчить, що спрощена процедура є не лише технічним, а й концептуальним інструментом правосуддя, який передбачає певну гнучкість судової діяльності.

Основними ознаками спрощеного судочинства є: скорочені строки здійснення процесуальних дій і розгляду справи; можливість розгляду справи без виклику сторін, коли це не обмежує права на справедливий суд; обмежений обсяг доказової діяльності, що передбачає подання лише ключових доказів; спрощений порядок ухвалення рішення, зокрема у письмовому провадженні; процесуальна гнучкість процесуальної форми, яка відповідає принципам пропорційності та процесуальної економії.

Юридична природа цього інституту полягає в поєднанні двох взаємопов'язаних аспектів: організаційного (як структурно визначеної процесуальної форми) та функціонального (як механізму реалізації права на справедливий суд). Ця подвійна природа дає змогу одночасно дотримуватися процесуальних принципів і забезпечувати ефективність судового розгляду. Спрощене провадження не скасовує засад змагальності й рівності сторін, а лише адаптує їх до умов швидкого розв'язання спорів.

До основних функцій інституту належать: процесуально-економічна, що передбачає мінімізацію часових і матеріальних витрат сторін; соціально-правова – підвищення доступності правосуддя; регулятивна – встановлення пропорційності між складністю спору та обсягом процесуальних дій; правозахисна – гарантування дотримання права на справедливий судовий розгляд навіть у прискореній процедурі.

З погляду категоріального аналізу, спрощене судочинство є частиною ширшого явища – процесуальної диференціації цивільного процесу. Законодавець поступово переходить від уніфікованих процедур до гнучкої системи, що враховує складність спору, обсяг доказів, вартість позову тощо. У цьому контексті поняття **«**спрощена судова процедура**»** можна розглядати як родове, що охоплює конкретні види проваджень, зокрема спрощене позовне провадження, спрощений розгляд заяви чи мале провадження, запозичене з європейської практики[2].

Крім того, спрощені процедури відповідають сучасним тенденціям цифровізації правосуддя. Розвиток електронного суду (e-Court) дає змогу реалізувати їх в електронній формі від подання позову до винесення рішення, що значно скорочує строк розгляду та мінімізує ризики зловживання процесуальними правами.

Результати аналізу показують, що впровадження спрощених судових процедур істотно вплинуло на ефективність судочинства в Україні. За даними Державної судової адміністрації[3], частка справ, розглянутих у спрощеному порядку, щороку зростає, що свідчить про їх практичну затребуваність. Однак цей позитивний ефект має низку правозастосовних проблем.

По-перше, відсутня єдність у визначенні поняття «спрощене провадження». ЦПК України[4] використовує цей термін лише щодо позовного провадження, натомість у науковій літературі вживають близькі, а не тотожні категорії: «спрощене судочинство», «скорочене провадження», «мале провадження». Така термінологічна невизначеність створює труднощі в судовій практиці й потребує законодавчої уніфікації.

По-друге, наявна диспропорція у правовому регулюванні між різними процесуальними кодексами – цивільним, господарським, адміністративним. Вони по-різному визначають критерії «малозначності справи» та межі застосування спрощеного порядку. Це призводить до ситуацій, коли аналогічні за суттю спори розглядають за різними процедурами.

По-третє, практика свідчить про ризики формалізації та обмеження процесуальних прав сторін. Наприклад, деякі суди ухвалюють рішення без виклику сторін навіть у справах, які мають істотне значення для сторін, що ставить під сумнів дотримання принципу змагальності.

Наявна практика свідчить, що спрощені судові процедури стали ефективним засобом підвищення результативності правосуддя. Верховний Суд у своїй практиці неодноразово наголошував, що застосування спрощеного позовного провадження є виправданим тоді, коли предмет спору є незначним за складністю або ціною позову. Так, у постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 20 лютого 2020 року у справі № 760/10386/18[5] суд дійшов висновку, що розгляд справи в порядку спрощеного провадження є правомірним, якщо спір належить до категорії малозначних, а встановлені фактичні обставини не потребують дослідження

[1] Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

[2] Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure OJ L 199, 31.07.2007. P. 1–22. In force: This act has been changed. Current consolidated version: 14/07/2017. EUR-Lex. Access to European Union law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0861

[3] *Державна судова адміністрація :* [сайт]. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/

[4] Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

[5] Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 20 лют. 2020 р. у справі № 760/10386/18. Провадження № 61-23013св19. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/C020274?an=172

значного обсягу доказів. Водночас судова практика свідчить про наявність розбіжностей у застосуванні критеріїв малозначності. У постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14 липня 2021 року у справі № 761/28934/18[1] суд підкреслив, що справи, в яких поряд із майновими заявляються немайнові вимоги (наприклад, щодо поновлення на роботі чи визнання дій протиправними), не можна розглядати в порядку спрощеного провадження, оскільки їх правова природа вимагає більш повного судового розгляду. Подібну позицію висловлено і в Постанові від 10 березня 2021 року у справі № 569/3757/20[2], де Верховний Суд скасував рішення суду першої інстанції через помилкове визнання справи малозначною. Суд зазначив, що визначення справи як малозначної має ґрунтуватися не лише на ціні позову, а й на її правовій складності, обсязі доказової бази та суспільній значущості спору. В ухвалі Касаційного адміністративного суду від 27 травня 2024 року у справі № 160/14725/23[3] звернено увагу на необхідність формування єдиного підходу до тлумачення поняття «малозначна справа», оскільки неоднакове застосування цього критерію судами різних інстанцій призводить до порушення принципів процесуальної справедливості та рівності сторін. Крім того, в ухвалі Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 28 липня 2020 року у справі № 369/6998/17[4] суд наголосив, що визнання справи малозначною не можна здійснювати формально. Якщо вирішення спору створює прецедент або має значення для подальшого захисту прав сторін в інших справах, суд повинен застосовувати загальний порядок розгляду.

Таким чином, практика Верховного Суду свідчить про прагнення забезпечити баланс між процесуальною економією та дотриманням принципів справедливості й доступу до правосуддя. Водночас брак у законодавстві чітко визначених критеріїв малозначності справ залишається джерелом правової невизначеності, що потребує подальшого теоретичного осмислення та вдосконалення процесуального регулювання.

З іншого боку, позитивні наслідки запровадження спрощених процедур очевидні. Вони дають змогу швидко вирішувати побутові спори щодо стягнення боргу, відшкодування шкоди, захисту прав споживачів, трудових чи сімейних відносин. Це зменшує навантаження на суддів, підвищує довіру громадян до судової системи та сприяє зменшенню судової тяганини.

Важливим є й міжнародний вимір розвитку спрощених процедур. У більшості європейських країн діють моделі прискореного розгляду малозначних справ. Наприклад, у Польщі діє модель скороченого цивільного провадження (postępowanie uproszczone), що охоплює справи з невеликою вартістю позову, які розглядають за спрощеним письмовим порядком, де рішення можуть винести без усного слухання (Piasecki, 2023). У Франції існує інститут procédure simplifiée. Його застосовують до цивільних спорів із мінімальним обсягом доказів, який гарантує швидке розв'язання без порушення прав сторін[5]. У Німеччині (Vereinfachtes Verfahren) допускається скорочення етапів процесу, що дає змогу ухвалювати рішення протягом кількох тижнів[6].

Для України цей досвід є цінним, оскільки демонструє, що спрощення процесу не суперечить принципу справедливого суду, якщо воно супроводжується гарантіями рівності сторін і доступу до правосуддя.

Отже, подальше вдосконалення українського законодавства має ґрунтуватися на гармонізації термінології у законодавстві; встановленні єдиних критеріїв для визначення малозначних справ; упровадженні електронного документообігу як стандартної складової спрощеного судочинства; створенні методичних рекомендацій для суддів щодо застосування прискорених процедур.

Застосування цих заходів дасть змогу перетворити спрощені судові процедури на сталий інструмент процесуальної модернізації, який забезпечуватиме не лише швидкість, а й справедливість судового розгляду.

Висновки

Інститут спрощених судових процедур у цивільному процесі України є важливим елементом забезпечення ефективного, швидкого й доступного правосуддя. Його понятійно-категоріальний аналіз свідчить, що цей інститут поєднує ознаки процесуальної форми та функціонального механізму реалізації права на справедливий суд.

---

[1] Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14 лип. 2021 р. у справі № 761/28934/18. Провадження № 61-11792св20. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=98368124&red=1000032d9ac49ab7ca0b5eac99793217cbce04&d=5

[2] Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 10 берез. 2021 р. у справі № 569/3757/20. Провадження № 61-14023св20. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/95532873

[3] Ухвала Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 27 трав. 2024 р. у справі № 160/14725/23. Провадження № К/990/17806/24. URL: https://clarity-project.info/court/decision/119308707

[4] Ухвала Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 28 лип. 2020 р. у справі № 369/6998/17. Провадження № 61-9049ск20. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/90677182

[5] Procédure simplifiée de recouvrement des petites créances. *Ministère de la Justice*. 2024. URL: https://www.service-public.gouv.fr/particuliers/vosdroits/F31736

[6] Baugesetzbuch (BauGB). § 13 Vereinfachtes Verfahren. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bbaug/13.html

Складна понятійно-категоріальна структура інституту спрощених судових процедур у цивільному процесі України поєднує нормативний, доктринальний і функціональний виміри. Його розвиток є закономірною реакцією на потреби суспільства у швидкому, економному та справедливому правосудді. Удосконалення термінології й чітке законодавче визначення поняття «спрощена судова процедура» забезпечить підвищення єдності судової практики та ефективності правозастосування.

Визначено, що спрощене судочинство виконує процесуально-економічну, регулятивну та соціально-правову функції, сприяє зниженню навантаження на суди та підвищує рівень довіри до правосуддя. Водночас необхідною умовою його подальшого розвитку є термінологічна уніфікація, узгодження з європейськими стандартами та вдосконалення правозастосовної практики.

Доцільним є законодавче визначення поняття «спрощена судова процедура» як родової категорії, у межах якої функціонують різні види спрощеного провадження; розроблення чітких критеріїв для віднесення справ до спрощених процедур; удосконалення механізмів електронного судочинства з можливістю дистанційного розгляду; підвищення рівня підготовки суддів і адвокатів щодо застосування спрощеного провадження; гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами процесуальної економії та пропорційності.

References

[1] Bilous, K.V. (2020). Simplified proceedings as a procedural form of consideration of minor cases. *Legal Bulletin,* 3, 293-303. DOI: 10.32837/yuv.v0i3.1954

[2] Borovska, I.A. (2021). Peculiarities of the procedural form of simplified claim proceedings in civil proceedings. *Uzhhorod National University Herald.* Series "Law", 65, 46-50. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.65.16

[3] Czubala, M. (2024). Grounds for appeal in small claims proceedings. *Attorney-at-Law,* 1(38), 105-119. DOI: 10.4467/23921943rp.24.006.19887

[4] Giacalone, M., & Salehi, S.S. (2020). The European Small Claims Procedure: Implementation and Enforcement Revisited in Italy and Belgium. *Journal of European Consumer and Market Law (EuCML)*, 9(5), 181-190. Retrieved from https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata%2fzeits%2fEUCML%2f2020%2fcont%2fEUCML%2e2020%2eH05%2egl2%2ehtm

[5] Izarova, I. (2019). Reform of Civil Justice in Ukraine: A Differentiation of Action Proceedings and Review of Court Decisions. *Teisė*, 111, 234-245. DOI: 10.15388/Teise.2019.111.14

[6] Izarova, I., Prytyka, Yu., Tsuvina, T., & Karnaukh, B. (2022). Case Management in Ukrainian Civil Justice: First Steps Ahead. *Cuestiones Políticas,* 40(72), 927-938. DOI: 10.46398/cuestpol.4072.56

[7] Kolomiiets, Ya.L., Komisarova, D.O., & Syrotenko, Ya.V. (2021). Simplified proceedings: features and procedure for considering civil cases. *Legal scientific electronic journal,* 11, 188-192. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-11/46

[8] Kolos, A. (2019). Theoretical problems of simplified proceedings in civil proceedings. *Entrepreneurship, economy and law,* 4, 32-35.

[9] Kondratieva, L.A. (2020). Institute for simplified procedure for considering minor cases in the countries of the European Union and in Ukraine. *Modern challenges and current problems of judicial reform in Ukraine: materials of the IV International Scientific and Practical Conference* (pp. 225-28). Kyiv: VAITE.

[10] Korol, D.A. (2020). Simplified civil proceedings in different European countries: comparative characteristics. *Law Review of Kyiv University of Law,* 1, 225-228. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.45

[11] Kyriakides, N. (2025). The European Small Claims Procedure and the future of EU-wide procedural instruments. *Revista Ítalo-española De Derecho Procesal*, 1, 9-19. DOI: 10.37417/rivitsproc/2908

[12] Muzychko, S.H. (2023). Absentee hearing of the case as a manifestation of the principle of procedural economy in civil proceedings. *Law and Society,* 2(1). DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.1.17

[13] Pasailiuk, I. (2024). The principle of procedural economy in the civil process of Ukraine and foreign states: comparative legal characteristics. *Alfred Nobel University Journal of Law,* 2(9), 75-84. DOI: 10.32342/3041-2218-2024-2-9-6

[14] Piasecki, K. (Red.). (2023). *Kodeks postępowania cywilnego*. (Vol. 1). Warszawa: C.H. Beck. Retrieved from https://katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay/alma991010743489705066/48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP

[15] Sereda, O., Mamnitskyi, V., Kornieva, P., & Cherevatenko, I. (2024). New Steps of Digitalisation of Civil Justice in Ukraine. *Justice in Eastern Europe,* 7(1). DOI: 10.33327/AJEE-18-7.1-n000118

[16] Uhrynovska, O., & Hembara, H. (2018). Simplified claim proceedings: legislative regulation and problems of judicial practice. *Entrepreneurship, economy and law,* 12, 85-89.

[17] Yepanchintsev, O.S. (2023). Simplified claim proceedings in civil proceedings of Ukraine. *Doctor's thesis.* Kyiv.

Список використаних джерел

[1] Білоус К. В. Спрощене провадження як процесуальна форма розгляду малозначних справ. *Юридичний вісник.* 2020. № 3. С. 293–303. DOI: 10.32837/yuv.v0i3.1954

[2] Боровська І. А. Особливості процесуальної форми спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 65. С. 46–50. DOI : 10.24144/2307-3322.2021.65.16

[3] Czubala M. Grounds for appeal in small claims proceedings. *Attorney-at-Law.* 2024. No. 1 (38) P. 105–119. DOI: 10.4467/23921943rp.24.006.19887

[4] Giacalone M., Salehi S. S. The European Small Claims Procedure: Implementation and Enforcement Revisited in Italy and Belgium. *Journal of European Consumer and Market Law (EuCML).* 2020. No. 9 (5). P. 181–190. URL: https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata%2fzeits%2fEUCML%2f2020%2fcont%2fEUCML%2e2020%2eH05%2egl2%2ehtm

[5] Izarova I. Reform of Civil Justice in Ukraine: A Differentiation of Action Proceedings and Review of Court Decisions. *Teisė*. 2019. No. 111. P. 234–245. DOI: 10.15388/Teise.2019.111.14

[6] Izarova I., Prytyka Yu., Tsuvina T., Karnaukh B. Case Management in Ukrainian Civil Justice: First Steps Ahead. *Cuestiones Políticas.* 2022. No. 40 (72). P. 927–938. DOI: 10.46398/cuestpol.4072.56

[7] Коломієць Я. Л., Комісарова Д. О., Сиротенко Я. В. Спрощене провадження: особливості та порядок розгляду цивільних справ. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. Вип. 11. С. 188–192. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-11/46

[8] Колос А. Теоретичні проблеми спрощеного провадження у цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 4. С. 32–35.

[9] Кондрат'єва Л. А. Інститут спрощеного порядку розгляду малозначних справ в країнах Європейського Союзу та в Україні. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні :* матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовт. 2020 р.). Київ : ВАІТЕ, 2020. С. 236–239.

[10] Король Д. А. Спрощене провадження цивільного судочинства в різних країнах Європи: порівняльна характеристика. *Часопис Київського університету права.* 2020. № 1. С. 225–228. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.45

[11] Kyriakides N. The European Small Claims Procedure and the future of EU-wide procedural instruments. *Revista Ítalo-española De Derecho Procesal*. 2025. No. 1. P. 9–19. DOI: 10.37417/rivitsproc/2908

[12] Музичко С. Г. Заочний розгляд справи як прояв принципу процесуальної економії в цивільному судочинстві. *Право і суспільство.* 2023. № 2. Т. 1. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.1.17

[13] Пасайлюк І. Принцип процесуальної економії в цивільному процесі України та зарубіжних держав: порівняльно-правова характеристика. *Alfred Nobel University Journal of Law.* 2024. № 2 (9). С. 75–84. DOI: 10.32342/3041-2218-2024-2-9-6

[14] Kodeks postępowania cywilnego : komentarz. T. 1 / red. K. Piasecki. Warszawa : C. H. Beck, 2023. URL: https://katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay/alma991010743489705066/48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP

[15] Sereda O., Mamnitskyi V., Kornieva P., Cherevatenko I. New Steps of Digitalisation of Civil Justice in Ukraine. *Justice in Eastern Europe.* 2024. No. 7 (1). DOI: 10.33327/AJEE-18-7.1-n000118

[16] Угриновська О., Гембара Г. Спрощене позовне провадження: законодавча регламентація та проблеми судової практики. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 12. С. 85–89.

[17] Єпанчінцев О. С. Спрощене позовне провадження в цивільному судочинстві України : дис. … д-ра філософії : 08 «Право». Київ, 2023. 227 с.

PETROVSKYI Andrii
PhD in Law, Associate Professor, Professor of the Department of Civil Law and Procedure of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8607-282X

Simplified Judicial Procedures in Civil Procedure of Ukraine: Conceptual and Categorical Analysis

Abstract. The relevance of the study is determined by the need to improve the efficiency of civil justice in Ukraine under the conditions of judicial reform and European integration processes. The introduction of simplified judicial procedures is an important component of the transformation of the procedural system, aimed at ensuring efficiency, procedural economy, and accessibility of justice. However, the conceptual and categorical framework of this institution remains undefined, which complicates the uniform application of legal norms and reduces the level of legal certainty. The inconsistency of terms such as "simplified claim proceedings", "simplified procedure", and "small claims procedure" requires theoretical reconsideration and systematization. The purpose of the article is to conduct a comprehensive conceptual and categorical analysis of the institution of simplified judicial procedures in the civil process of Ukraine, to clarify its legal nature, functional purpose, and role in ensuring effective justice. The methodological basis of the research includes general scientific and special legal methods: analysis, synthesis, system-structural, comparative-legal, and formal-dogmatic. The application of these approaches made it possible to study the essence of simplified procedures in the context of procedural economy, to reveal their functions, and to determine the features distinguishing them from general claim proceedings. As a result of the study, it was established that simplified judicial proceedings constitute a special procedural form focused on the prompt consideration of uncomplicated cases with minimal expenditure of time and resources, without violating the principles of adversarial process, dispositivity, and fairness. It is determined that this institution performs regulatory, protective, and social functions, promotes procedural economy, and reduces the burden on the judiciary. The need for unification of terminology, clarification of the categorical framework, and the legislative consolidation of the concept of "simplified judicial procedure" as a generic category is substantiated. The scientific novelty of the study lies in defining the systemic features of simplified judicial procedures and formulating proposals for improving their terminological and normative framework. The practical significance of the results consists in their applicability for improving judicial practice, developing educational programs in civil procedural law, and enhancing the effectiveness of law enforcement.

Keywords: simplified claim proceedings; simplified judicial procedure; civil process; procedural economy; justice; court accessibility; law enforcement.

DOI: 10.33270/05257004.17
УДК 343.9.024:336.7:001.101

АКУЛІНІНА Альбіна*
інспектор аналітичного відділу (Центр кримінальної аналітики) Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-6563-4725

Спеціальні знання під час розслідування фінансових злочинів

Анотація. Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації суттєво збільшилася кількість фінансових злочинів, змінився їхній контекст: вони набули складніших інтелектуальних і латентних форм, що змушує переосмислити підходи до їх розслідування. З огляду на складність об'єктів дослідження – різних фінансових схем, бухгалтерської документації, електронних транзакцій, – без залучення спеціалістів (експертів, аудиторів, фінансових аналітиків, представників кіберполіції та інших фахівців) встановлення істини у справі буде малоймовірним. Одним із ключових напрямів забезпечення повного та ефективного досудового розслідування є законне й системне використання спеціальних знань під час розслідування фінансових злочинів в умовах воєнного стану в Україні. Увагу треба звернути на правові й практичні аспекти залучення експертів і фахівців, що мають вузькопрофільні знання у сфері фінансового аналізу, бухгалтерії, податкового обліку, інформаційної безпеки й оброблення великих масивів фінансових даних. В умовах воєнного стану слідчі працюють в умовах не лише законності залучення спеціалістів, а й складнощів доступу до документів, оскільки щоденно є ризики знищення доказів у зоні бойових дій, обмежена кількість компетентних спеціалістів і відсутня уніфікована методика роботи з фінансовими потоками. У статті обґрунтовано необхідність використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем. Сформульовано теоретичні положення і практичні рекомендації, які можна використовувати під час формування криміналістичних методик розслідування фінансових злочинів. Вони також спрямовані на вдосконалення практичної діяльності дізнавачів і слідчих щодо різноманітних аспектів використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень цього виду.

Ключові слова: спеціальні знання; спеціаліст; експерт; експертиза; розслідування; фінансові злочини.

Історія статті:
Отримано: 01.08.2025
Переглянуто: 05.09.2025
Прийнято: 07.10.2025

Рекомендоване посилання:
Акулініна А. Спеціальні знання під час розслідування фінансових злочинів. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 168–175. DOI: 10.33270/05257004.17

*Відповідальний автор

© Акулініна А., 2025

Вступ

Спеціальні знання в діяльності правоохоронних органів підвищують ефективність виявлення, розкриття і розслідування злочинів. Під час фінансових розслідувань для виявлення і встановлення обставин вчинення протиправних дій у сфері економіки й фінансів потрібні спеціальні економічні знання з урахуванням галузевої спеціалізації (економічний і фінансовий аналіз, бухгалтерський облік, корпоративні, державні й муніципальні фінанси, оподаткування, банківська справа, ринок цінних паперів, страхування тощо). Важливим є знання перебігу економічних процесів і відхилень від цих процесів, незвичайних угод, фальсифікації бухгалтерської (фінансової) звітності.

Інтенсивне використання злочинцями нових способів і засобів фінансових злочинів змушує слідчого звертатися до фахівців і використовувати нові форми спеціальних знань за їх участі під час розслідування злочинів. Представники організованої та професійної економічної злочинності уникають відповідальності перед законом, оскільки вчинювані ними злочини високо латентні. Виявити їх методами фінансового контролю доволі складно, а нерідко й неможливо. Необхідно застосовувати спеціальні методики, використовувати розширені бази даних, ефективно проводити оперативно-розшукові заходи й слідчі розшукові дії, тобто активно залучати весь інструментарій.

Матеріали та методи

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів активно досліджували й обговорювали науковці. Серед учених, які займалися розв'язанням цього питання, треба виділити Р. С. Бєлкіна, С. Ф. Бичкову, А. І. Вінберга, Г. І. Грамовича, О. О. Ейсмана, Г. Г. Зуйкова, В. Я. Колдіна, І. П. Крилова, В. М. Махова, В. О. Образцова, М. І. Порубова, Є. Р. Россинську, М. О. Селіванова, І. М. Соротягіна, В. І. Шиканова.

Значний внесок у вивчення зробили також такі українські науковці, як В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, М. В. Костицький, В. С. Кузмічов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Г. М. Надгорний, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, В. Ю. Шепітько та багато інших.

Попри те, що питання використання спеціальних знань у правовому полі вивчали так ґрунтовно, форми використання спеціальних знань під час розслідування фінансових злочинів у науковій літературі належно не відображені.

Під час написання статті використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий, системний, формально-логічний (догматичний) та інші.

Результати й обговорення

У контексті порівняння понять «фінансовий контроль» і «фінансові розслідування» коректним буде таке порівняння: фінансовий контроль виник у межах бухгалтерського обліку, охопивши й синтезувавши його досягнення у сфері контролю економічної діяльності. Фінансові розслідування здебільшого також використовують методи контролю, проте постають уже як окрема галузь знань, що має свій предмет, метод і специфічні методичні прийоми (Tymchyshyn, 2021).

Фінансове розслідування має бути основною складовою загальної стратегії боротьби зі злочинністю, що ґрунтується на комплексних законодавчих засадах, у яких буде відображено роль фінансового розслідування як невіддільної частини роботи правоохоронного блоку (Tereshko, Pshyk, & Andrushchak, 2024). Чіткі цілі та завдання, цілеспрямовані заходи, достатні ресурси, організація підготовки слідчих й оперативних працівників з можливістю використання наданих законом повноважень з урахуванням комплексного та креативного підходу, послідовності та цілеспрямованості дій – усе це елементи ефективної стратегії здійснення фінансового розслідування.

Під час розслідування злочинів у сфері економічної діяльності використовувати спеціальні знання доцільно шляхом залучення фахівців для участі в процесуальній та іншій діяльності; проведення судових експертиз; різних перевірок, обстежень; одержання довідок та консультацій; витребування та використання документів, які складають такими особами, під час їх службової діяльності; допит спеціалістів як свідків або судових експертів, якщо вони брали участь у проведенні судових експертиз (Rysin, & Fedorovych, 2024).

Ефективному виявленню й розкриттю злочинів в економічній сфері сприяє правильне застосування суб'єктами кримінального провадження спеціальних знань у галузі бухгалтерського, фінансового й податкового обліку, економіки та управління виробництвом, фінансів й кредиту, податків й оподаткування.

Деякі науковці вважають, що і слідчий зобов'язаний мати спеціальні знання. Зокрема, слідчий за своєю базовою підготовкою повинен мати спеціальні знання у різних галузях права, а також криміналістики, судової медицини і психіатрії. Однак досудове розслідування у будь-якому кримінальному провадженні потребує глибоких знань і в інших галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла. Особливе значення в організаційному і тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання працівниками слідчих підрозділів «спеціальних знань» (Kryzhanovskyi, 2023). Тому під час досудового розслідування кримінальних проваджень

використання спеціальних знань може відбуватися в таких формах:

1) застосування спеціальних знань безпосередньо слідчим, судом, яким закон надає право збирати й оцінювати докази (ст. 93, ст. 94 КПК України[1]);

2) використання спеціальних знань спеціаліста, якого в кримінальному провадженні залучено під час проведення слідчих (розшукових) дій (ст. 71 КПК України);

3) використання спеціальних знань експерта, якого залучено для проведення експертизи (дослідження) об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та надання висновку з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери його знань (ст. 69 КПК України) (Kryzhanovskyi, 2023). Говорячи про використання допомоги спеціалістів під час розслідування незаконного збирання для використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю, а також розголошення комерційної або банківської таємниці, необхідно зазначити, що під час проведення низки слідчих (розшукових) дій початкового та наступного етапів розслідування зазначених злочинів залучення спеціалістів є необхідним.

У разі незаконного збирання комерційної таємниці шляхом викрадення документів, які містять подібного роду відомості, до проведення слідчих (розшукових) дій, – огляду місця події, конфіденційної документації, сховища (сейфу) – необхідним заходом є запрошення спеціалістів у галузі організації захисту комерційної таємниці підприємства, конфіденційного діловодства та інших спеціалістів підрозділів або відділів економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Можна також використовувати спеціальні знання зазначених осіб без залучення їх до проведення слідчих дій, зокрема отримання консультацій за потреби. У разі вчинення незаконного збирання з метою використання відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства, шляхом перехоплення інформації, що циркулює у технічних засобах і приміщеннях, під час проведення огляду місця події, огляду відповідних технічних засобів, приміщень необхідним є використання допомоги спеціалістів, зокрема електриків, фахівців у галузі кабельного господарства, зв'язківців, інженерів зв'язку, програмістів, фахівців із захисту інформації та інформаційних комп'ютерних систем, архітекторів, фахівців з організації функціонування димохідних каналів, інженерів з техніки безпеки на підприємстві, працівників охорони та інших осіб. У деяких випадках доцільним є використання спеціальних знань цих осіб без залучення їх до проведення слідчих (розшукових) дій.

У контексті використання спеціальних знань експерта, якого залучено для проведення експертизи (дослідження) під час розслідування незаконного збирання та розголошення комерційної таємниці, судова експертиза є практичною діяльністю із застосування спеціальних наукових знань тієї чи іншої галузі в кримінальному процесі (Baraniak, & Svidynska, 2022).

Проведення експертизи – це слідча дія, яка полягає в дослідженні експертом за дорученням слідчого судді (суду) речових доказів та інших матеріалів для встановлення фактичних даних і обставин, що мають значення для правильного розслідування кримінального провадження (Pokataiev, 2020).

Залучення до провадження фахівців і призначення судових експертиз не означає, що слідчий недостатньо або зовсім не має знань у цій галузі. За окремими категоріями знань слідчий може бути обізнаний не менше, ніж фахівець. Ця обізнаність, безперечно, сприятиме слідчому у визначенні предмета й пріоритетних напрямів майбутнього експертного дослідження, проте, на нашу думку, є необов'язковою з огляду на неможливість бездоганного володіння іншими галузями знань. Адже основним завданням слідства є розкриття злочинів, а слідчого – їх розслідування, виявлення елементів професійності, творчості в складному процесі пошуку об'єктивної істини у провадженні (Hetmanets, 2020). У межах правового регулювання діяльності слідчий не може виконувати обов'язки фахівця, експерта чи заміщати їх, він має об'єктивно оцінити одержані висновки.

Для виявлення відмивання злочинних доходів отримали розвиток процедури обов'язкового і внутрішнього контролю.

Внутрішній контроль являє собою діяльність організацій, що здійснюють операції з грошовими коштами або іншим майном, спрямовану на виявлення операцій, які підлягають обов'язковому контролю, а також інших операцій з грошовими коштами або іншим майном, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму.

Обов'язковий контроль – сукупність затверджених Державною службою фінансового моніторингу заходів з контролю за операціями з грошовими коштами або іншим майном на підставі інформації, яку надають організації, що здійснюють такі операції, а також з перевірки цієї інформації відповідно до законодавства (Bershov, 2023).

В Україні широко використовують економічні методи, зокрема критерії самостійного оцінювання ризиків для платників податків, які застосовують податкові органи в процесі відбору

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17

об'єктів для проведення виїзних податкових перевірок:

– податкове навантаження у цього платника податків нижче за середній рівень серед підприємств у конкретній галузі (виду економічної діяльності);

– випередження темпу зростання витрат над темпом зростання доходів від реалізації товарів (робіт, послуг);

– виплата середньомісячної заробітної плати на одного працівника нижча середнього рівня за видом економічної діяльності;

– значне відхилення рівня рентабельності, за даними бухгалтерського обліку, від рівня рентабельності для сфери діяльності, за даними статистики;

– побудова фінансово-господарської діяльності на основі укладання договорів з контрагентами-перекупниками або посередниками («ланцюжок контрагентів») без наявності розумних економічних або інших причин (ділової мети) та ін. (Chornous, & Lisitskyi, 2023).

Передання функції виявлення податкових злочинів податковим органам без наділення їх відповідними повноваженнями з проведення оперативно-розшукової діяльності знизило кількість кримінальних справ. Результатом стало значне скорочення статистичних показників боротьби з податковою злочинністю. За різними даними, залишаються невиявленими близько 60 відсотків злочинів. Сьогодні, за законом, єдиним приводом для порушення кримінальних справ про злочини у сфері оподаткування є матеріали перевірки податкових органів.

Дані статистики свідчать, що не більше як вісім відсотків кримінальних справ порушують за результатами перевірок податкових органів. Переважну ж більшість злочинів виявляли органи внутрішніх справ. І ці показники залишаються стійкими протягом багатьох років.

Функція протидії податкової злочинності для податківців є супутньою. Передання функції виявлення податкових злочинів податковим органам без вживання додаткових заходів може привести до зниження кількості кримінальних справ ще приблизно на 90 відсотків (Trach, 2020).

Особливе місце належить аналізу фінансового стану й платоспроможності суб'єкта господарювання, який здійснюють на практиці контролювальні й правоохоронні органи. Водночас методика такого аналізу як сукупність правил, прийомів і способів для виконання поставлених завдань повинна бути конкретна. Вона залежить від мети, завдань, об'єктів дослідження інформації.

Центральним елементом методики є вибір системи показників для дослідження об'єктів і предметів аналізу, а також розроблення моделей їх взаємозв'язку. Вимірювання причинно-наслідкових взаємозв'язків в аналізі, оцінювання результатів впливу різних чинників на підсумкові показники, первинне оброблення вихідної інформації треба проводити за допомогою спеціального інструментарію – способів і прийомів. Вони є найважливішими елементами методики фінансового аналізу. Традиційними способами аналітичного оброблення інформації є: порівняння, використання абсолютних і відносних величин, групування вихідних даних, різні види оцінок, визначення відхилень, процентних і середніх величин.

У фінансовому аналізі застосовують широкий спектр його видів, методів і прийомів: структурний, структурно-динамічний, трендовий (перспективний), коефіцієнтний аналіз; факторний аналіз з використанням методів ланцюгових підстановок, інтегрального, кореляційного, регресійного методів тощо. В діяльності правоохоронних органів використовують багато з розглянутого фінансово-аналітичного інструментарію. Зазіхання на економічні відносини мають латентний характер. Ухваленню рішення про долю заяви або повідомлення про злочин здебільшого передує перевірочна діяльність, під час якої виробляють додаткові дії з використанням засобів оперативно-розшукового характеру, методів документального контролю (Marushev, 2020).

Як правило, первинними матеріалами є акти органів державного контролю, відомчих ревізій, а також відомості, отримані оперативним шляхом. Вивчення слідчої, експертної та судової практики свідчить про недоброякісність, а часом навіть і необ'єктивність первинних матеріалів, що надходять для оцінювання. Висновки, які містяться в них, нерідко помилкові. Найтиповіше, коли акт не містить посилання на первинні бухгалтерські документи, в ньому не повно відображені всі істотні обставини. У багатьох випадках під час розгляду матеріалів треба провести повторну перевірку (Chipko, & Lysiak, 2025).

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем, а також інших злочинів у сфері господарської та службової діяльності переважно досліджують фінансово-господарські документи, з'ясовують питання виробничого характеру. Зокрема, призначають і проводять такі види судових експертиз: судово-економічні (планово-економічну, фінансово-економічну), судово-бухгалтерські (експертизи бухгалтерських операцій на промислових підприємствах, у бюджетних організаціях, на підприємствах торгівлі, у будівельних організаціях тощо); судово-товарознавчу; судово-технологічну; криміналістичні (наприклад, почеркознавча, техніко-криміналістична експертиза документів, трасологічна); інженерно-технічні; судово-агропромислові. За потреби дослідження питань з інших галузей знань, зумовленої певною слідчою ситуацією, слідчий може призначити й інші судові експертизи (Vitko, 2021).

Головною метою фінансового розслідування є виявлення та документування фактів руху грошових коштів під час здійснення злочинної діяльності, зв'язків між джерелами походження грошових коштів і тим, коли вони були одержані та де зберігаються, що може стати доказом та джерелом інформації про злочинну діяльність. Основні цільові орієнтири та завдання здійснення фінансових розслідувань такі:

– збирання і систематизація інформації у сфері публічних фінансів;

– виявлення зон ризиків у сфері публічних фінансів шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних;

– оцінювання ризиків і загроз фінансовій безпеці, напрацювання способів їх мінімізації та усунення;

– складання прогнозів розвитку кримінальних тенденцій в економіці загалом й у сфері публічних фінансів, зокрема і запобігання їх виникненню;

– виявлення злочинних технологій, схем і механізмів злочинної діяльності та закономірностей функціонування, їх розкриття;

– оцінювання чинного законодавства щодо наявності передумов створення схем злочинної діяльності у сфері публічних фінансів;

– складання аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів щодо регулювання відносин у сфері публічних фінансів;

– боротьба зі злочинністю в оподаткуванні, митній та бюджетній сфері (Kreminskyi, & Omelchuk, 2022).

Однак фінансові розслідування є надзвичайно складним видом дослідження.

По-перше, їх здійснення потребує багаторічного досвіду роботи з фінансовою сферою.

По-друге, самостійними зусиллями жодне відомство не в змозі охопити широкий спектр інформації, необхідної для відстеження всіх фінансових операцій.

По-третє, масштабність, різноманітність і мінливість фінансового сектору ускладнюють фінансові розслідування.

До предмета фінансових розслідувань як особливого виду аналізу належить фінансова складова злочинної діяльності. Саме вивчення фінансової складової на основі відповідної методики, технології та організації праці може суттєво допомогти правоохоронним органам під час виявлення та розслідування практично будь-якого злочину, пов'язаного з рухом фінансових ресурсів і слідами у вигляді фінансової інформації. Нині фінансові розслідування можуть проводити як уповноважені державні органи, так і приватні організації. Тобто суб'єктами фінансових розслідувань є як представники органів державної влади, так і суб'єкти приватного сектору економіки, зокрема консалтингові компанії.

У сучасному суспільстві проведення фінансових розслідувань на державному рівні є одним із найважливіших завдань, які постають перед будь-якою країною, оскільки розвиток технологій призвів до того, що організація потоків грошових коштів може бути налагоджена в будь-якому місці світу за наявності комп'ютера та Інтернету. Основним завданням державних органів, які займаються фінансовими розслідуваннями, є забезпечення економічної безпеки держави, профілактика, виявлення, запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням, учиненим в економічній сфері, зокрема корупційних правопорушень, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо (Kopcha, 2020).

Отже, фінансові розслідування – це інструмент виявлення та запобігання різноманітним зловживанням, пов'язаним з ухиленням від сплати податків, шахрайством, корупційними проявами тощо. Метою застосування фінансових розслідувань є протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, а також незаконному виведенню грошових коштів за межі країни, що негативно позначається на економіці та порушує економічну безпеку держави.

Обґрунтовуючи міждисциплінарний характер фінансових розслідувань, деякі вчені розкривають такі аспекти:

– економічний – виявлення економічного механізму вчинення порушень, оцінювання шкоди наслідків конкретного порушення, розроблення рекомендацій для усунення економічних причин порушень;

– юридичний – кваліфікація конкретного порушення, вивчення законодавства щодо уникнення відповідальності за вчинення порушень тощо;

– криміналістичний – процес збору, закріплення та вивчення матеріалів (доказів порушень), методологія та методика збору, закріплення й вивчення матеріалів (доказів порушення);

– кримінологічний і психологічний – виявлення психологічних особливостей осіб, які вчинили порушення у фінансовій сфері, розроблення відповідних заходів профілактики порушень.

Фінансові розслідування як практична діяльність – це дослідження фінансової інформації з метою виявлення та розслідування злочинів, що мають фінансову складову. Фінансові розслідування як сфера наукового знання – це вивчення закономірностей формування фінансової інформації про злочинну діяльність (Kreminskyi, & Omelchuk, 2022).

Механізм фінансових розслідувань доцільно розглядати як сукупність прийомів, способів, методів та організаційних форм, що забезпечують діяльність спеціалізованих підрозділів правоохоронних органів з дослідження фінансової інформації для виявлення і розслідування злочинів.

Висновки

Отже, використання спеціальних знань під час розслідування фінансових злочинів у широкому розумінні являє собою складний, багатоплановий і динамічний процес, зумовлений сукупністю кваліфікаційних, доказових та криміналістичних характеристик злочинів цієї категорії. Особливості фінансових злочинів полягають не лише у складності механізму вчинення, а й у високій латентності, використанні складних економічних схем, багаторівневих транзакціях та новітніх інформаційних технологіях. Це потребує від слідчих і оперативних підрозділів застосування не лише загальних криміналістичних знань, а й глибоких спеціальних знань у галузі економіки, бухгалтерського обліку, аудиту, банківської діяльності, фондового ринку, оподаткування, а також цифрової криміналістики.

На відповідних слідосприймаючих об'єктах, пов'язаних із фінансовими операціями, можуть залишатися як матеріальні, так і нематеріальні сліди, зокрема електронні дані, метадані транзакцій, цифрові підписи, логи інформаційних систем, а також традиційні матеріальні об'єкти: документи, гроші, печатки, штампи, бланки суворої звітності тощо. Виявлення, фіксація та дослідження таких об'єктів потребує залучення кваліфікованих експертів і використання сучасних методів криміналістичного аналізу.

Експертно-криміналістичне дослідження зазначених об'єктів сприяє накопиченню доказової інформації, необхідної для підтвердження або спростування версій слідства, і виступає ключовим інструментом у доведенні факту злочину. У цьому контексті особливого значення набуває своєчасна підготовка і призначення комплексу криміналістичних експертиз. Такими можуть бути:

– судово-почеркознавча експертиза – для встановлення виконавців підписів або рукописних записів у фінансових документах;

– судово-трасологічна експертиза – для дослідження слідів механічного впливу на сейфи, замки, пломби;

– судово-технічна експертиза документів – для виявлення підробок, внесення змін у первинні бухгалтерські чи банківські документи;

– експертиза підроблених грошей та цінних паперів – для ідентифікації фальшивих грошових знаків та акцій, облігацій, векселів;

– експертиза рельєфних знаків, реквізитів документів, відбитків печаток і штампів – для встановлення факту підробки або незаконного використання;

– експертиза речовин, матеріалів і виробів – для аналізу складу та походження предметів, що мають доказове значення;

– експертиза цілого за частинами – для відновлення знищених або пошкоджених носіїв інформації, документів чи матеріальних об'єктів.

Цей перелік не вичерпний. У конкретних умовах розслідування фінансових злочинів можна призначати також інші види експертиз, зокрема комп'ютерно-технічна, економічна, бухгалтерська, товарознавча, лінгвістична і фоноскопічна. Комплексне використання таких досліджень дає змогу встановити об'єктивну істину у справі, мінімізувати ризики втрати доказів і забезпечити належне процесуальне оформлення результатів.

Залучення спеціальних знань під час розслідування фінансових злочинів є не просто допоміжним елементом, а одним із ключових чинників успішності досудового розслідування. Воно забезпечує можливість не лише якісно збирати доказову базу, а й своєчасно виявляти нові механізми та способи вчинення економічних правопорушень, що особливо актуально в умовах швидкої трансформації фінансових ринків і зростання кіберзлочинності.

References

[1] Baraniak, V., & Svidynska, V. (2022). Problems of document examination during the investigation of crimes in the credit-financial sphere. *Visnyk of Lviv Polytechnic National University. Series "Legal Sciences",* 9(2), 129-132. DOI: 10.23939/law2022.34.129

[2] Bershov, H.Ye. (2023). State of scientific development of the issue of specialised knowledge in criminal proceedings. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine,* 3(30), 339-345. DOI: 10.32631/vca.2023.3.29

[3] Chipko, N.V., & Lysiak, N.V. (2025). Forms of use of specialised knowledge and their evidentiary value at the current stage of fraud investigation. *Prykarpatskyi Legal Bulletin,* 1(60), 145-150. DOI: 10.32782/pyuv.v1.2025.29

[4] Chornous, Yu.M., & Lisitskyi, A.V. (2023). Specialised knowledge in criminal proceedings: concept, content, and forms of implementation during investigation of criminal offences. *Legal Scientific Electronic Journal,* 1, 477-480. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/112

[5] Hetmanets, O. (2020). Financial security as an object of legal regulation. *Entrepreneurship, Economy and Law,* 3, 218-223. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.3.37

[6] Kopcha, N.Yu. The importance of forensic characterization in investigating official forgery. Legal Scientific Electronic Journal, 9, 335-337. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-9/82

[7] Kreminskyi, O.V., & Omelchuk, L.M. (2022). Use of specialised knowledge in investigating legalization (money laundering) of criminal proceeds in the context of virtual currencies. *Analytical-Comparative Jurisprudence,* 3, 184-189. DOI: 10.24144/2788-6018.2021.03.34
[8] Kryzhanovskyi, A. (2023). Financial security as an object of financial criminal offences. *Visnyk of Lviv Polytechnic National University. Series "Legal Sciences",* 10(1), 271-278. DOI: 10.23939/law2023.37.271
[9] Marushev, A. (2020). On the forms of application of specialised knowledge in the process of investigating criminal bankruptcy. *Legal Bulletin,* 5, 56-93. DOI: 10.32837/yuv.v0i5.2002
[10] Pokataiev, P.S. (2020). State management policy on organisation of expert-forensic activity in Ukraine in the context of ensuring national security. *State and Regions. Series "Public Administration",* 1(69), 93-98. DOI: 10.32840/1813-3401.2020.1.15
[11] Rysin, V.V., & Fedorovych, B.I. (2024). Features of combating money laundering in modern financial markets. *Business Inform,* 2, 228-236. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-2-228-236
[12] Tereshko, O.M., Pshyk, R.M., & Andrushchak, H.S. (2024). Features of conducting and information support of financial investigations. *State Administration: Improvement and Development,* 5. DOI: 10.32702/2307-2156.2024.5.13
[13] Trach, S.S. (2020). Use of specialised knowledge during the investigation of criminal offences in the field of economic activity. *Legal Science,* 1(103), 2, 24-32. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-2.04
[14] Tymchyshyn, A.M. (2021). The use of specialised knowledge in investigating criminal offences committed using computer technologies. *Scientific Legal Journal,* 13, 218-224. DOI: 10.32782/ln.2021.13.31
[15] Vitko, O.Yu. (2021). Generic object of criminal offences in the financial system. *Dictum Factum,* 2(10), 127-136. DOI: 10.32703/2663-6352/2021-2-10-128-13

Список використаних джерел

[1] Бараняк В., Свідинська В. Проблеми дослідження документів під час розслідування злочинів у кредитно-фінансовій сфері. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки».* 2022. Т. 9. № 2. С. 129–132. DOI: 10.23939/law2022.34.129
[2] Бершов Г. Є. Стан наукової розробленості питання про спеціальні знання в кримінальному провадженні. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2023. № 3 (30). С. 339–345. DOI: 10.32631/vca.2023.3.29
[3] Чіпко Н. В., Лисяк Н. В. Форми використання спеціальних знань та їх доказове значення на сучасному етапі розслідування шахрайства. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2025. Вип. 1 (60). С. 145–150. DOI: 10.32782/pyuv.v1.2025.29
[4] Чорноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 1. С. 477–480. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/112
[5] Гетманець О. Фінансова безпека як об'єкт правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 3. С. 218–223. DOI 10.32849/2663-5313/2020.3.37
[6] Копча Н. Ю. Значення криміналістичної характеристики в розслідуванні службового підроблення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 9. С. 335–337. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-9/82
[7] Кремінський О. В., Омельчук Л. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах використання віртуальних валют. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 3. С. 184–189. DOI: 10.24144/2788-6018.2021.03.34
[8] Крижановський А. Фінансова безпека як об'єкт фінансових кримінальних правопорушень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки».* 2023. Т. 10. № 1. С. 271–278. DOI: 10.23939/law2023.37.271
[9] Марушев А. До питання про форми застосування спеціальних знань у процесі розслідування кримінального банкрутства. *Юридичний вісник.* 2020. № 5. С. 56–63. DOI: 10.32837/yuv.v0i5.2002
[10] Покатаєв П. С. Управлінська політика держави щодо організації експертно-криміналістичної діяльності в Україні в контексті забезпечення державної безпеки. *Держава та регіони. Серія «Державне управління».* 2020. № 1 (69). С. 93–98. DOI: 10.32840/1813-3401.2020.1.15
[11] Рисін В. В., Федорович Б. І. Особливості протидії відмиванню грошей на сучасних фінансових ринках. *Бізнес Інформ.* 2024. № 2. С. 228–236. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-2-228-236
[12] Терешко О. М., Пшик Р. М., Андрущак Г. С. Особливості проведення та інформаційне забезпечення фінансових розслідувань. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 5. DOI: 10.32702/2307-2156.2024.5.13

[13] Трач С. С. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Юридична наука.* 2020. № 1 (103). Т. 2. С. 24–32. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-2.04
[14] Тимчишин А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій. *Науковий юридичний журнал.* 2021. № 13. С. 218–224. DOI: 10.32782/ln.2021.13.31
[15] Вітко О. Ю. Родовий об'єкт кримінальних правопорушень в сфері фінансової системи. *Dictum factum.* 2021. № 2 (10). С. 127–136. DOI: 10.32703/2663-6352/2021-2-10-128-138

AKULININA Albina
Inspector of the Analytical Department (Center for Criminal Analytics) of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-6563-4725

Specialized Knowledge in Financial Crime Investigations

Abstract. In the current circumstances, namely after the start of the full-scale aggression of the Russian Federation, the number of financial crimes has significantly increased, and the context of their commission has changed, as they are taking on more complex intellectual and latent forms. This compels conclusions to be drawn and approaches to investigating this type of criminal offence to be reconsidered. Moreover, given the complexity of the objects of investigation-various financial schemes, accounting documentation, and electronic transactions–it has been established that without the involvement of specialists (experts, auditors, financial analysts, cyber police officers, and other professionals), establishing the truth in a case is highly unlikely. One of the key areas for ensuring comprehensive and effective pre-trial investigation is the lawful and systematic involvement of special knowledge in the investigation of financial crimes under martial law in Ukraine. Particular attention should be paid to the legal and practical aspects of engaging experts and specialists possessing highly specific knowledge in financial analysis, accounting, taxation, information security, and the processing of large volumes of financial data. At present, under martial law, investigators face not only issues concerning the legality of involving specialists but also difficulties in accessing documents, since there are daily risks of destruction of evidence in combat zones, a limited number of competent specialists, and the absence of a unified methodology for working with financial flows. This article substantiates the necessity of applying special knowledge when investigating crimes related to embezzlement, misappropriation of property, or its acquisition through abuse of official position. It formulates theoretical provisions and practical recommendations that can be used in developing forensic methods for investigating financial crimes, which are also aimed at improving the practical activities of inquirers and investigators regarding various aspects of the use of special knowledge in investigating this type of criminal offence.

Keywords: special knowledge; specialist; expert; expertise; investigation; financial crimes.

DOI: 10.33270/05257004.18
УДК 343.985

ВІННИК Михайло*
аспірант Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-1986-0076

Досвід Сполучених Штатів Америки у виявленні й розшуку грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок кримінальних правопорушень

Анотація. У статті досліджено особливості функціонування в Сполучених Штатах Америки системи виявлення і розшуку активів, отриманих злочинним шляхом. Висвітлено особливості нормативно-правових актів і сучасних законодавчих ініціатив протидії відмиванню грошей. Схарактеризовано етапи фінансових розслідувань і методи відстеження руху коштів. Детально описано процедури виявлення незаконних активів: від автоматичного моніторингу підозрілих операцій фінансовими установами до аналітичного оброблення даних FinCEN і проведення фінансових розслідувань правоохоронними органами. Висвітлено діяльність правоохоронні органи США, які виявляють і розшукують активи, отримані злочинним шляхом, стисло проаналізовано компетенцію в цій системі. Зосереджено увагу на правових основах та процедурах конфіскації активів. Проаналізовано практику міжнародної співпраці США у сфері повернення активів через механізми MLAT та спеціалізовані програми. Досліджено інноваційні технологічні підходи, включно з використанням штучного інтелекту, аналізом великих даних та спеціалізованих інструментів для підвищення ефективності виявлення незаконних активів, а також блокчейн-аналітику для відстеження криптовалютних операцій. Показано, що американська система характеризується високою ефективністю завдяки інтегрованому підходу, потужній технологічній базі та активній міжнародній співпраці.

Ключові слова: незаконні активи; відмивання грошей; фінансові розслідування; FinCEN; правоохоронні органи; банківська таємниця; підозрілі операції; криптовалюти; блокчейн-аналітика; конфіскація активів; штучний інтелект; міжнародна правова співпраця.

Історія статті:
Отримано: 07.08.2025
Переглянуто: 18.09.2025
Прийнято: 21.10.2025

Рекомендоване посилання:
Вінник М. Досвід Сполучених Штатів Америки у виявленні й розшуку грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок кримінальних правопорушень. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 176–184. DOI: 10.33270/05257004.18

*Відповідальний автор

© Вінник М., 2025

Вступ

Глобалізація фінансових ринків і стрімкий розвиток цифрових технологій створили нові можливості для відмивання (легалізації) доходів, отриманих злочинним шляхом. У зв'язку із цим проблема виявлення та конфіскації активів, отриманих злочинним шляхом, набуває особливої актуальності. Злочинці використовують дедалі складніші схеми для приховування джерел незаконних доходів. Тож правоохоронні органи мають постійно вдосконалювати методи боротьби з корисливими злочинами. Транснаціональний характер сучасних корисливих злочинів вимагає від держав розроблення комплексних систем протидії відмиванню грошей, що поєднують нормативне регулювання, інституційну інфраструктуру й технологічні рішення.

Особливий інтерес для наукового аналізу становить досвід Сполучених Штатів Америки, які протягом понад п'яти десятиліть формували та вдосконалювали систему виявлення і конфіскації активів злочинного походження та на сьогодні мають одну з найрозвиненіших та найефективніших систем виявлення і розшуку активів, отриманих злочинним шляхом. Ця система базується на багаторівневому підході, що охоплює законодавчі, регулятивні та правоохоронні механізми й характеризується комплексністю, технологічною досконалістю та потужною правовою базою. Американська модель характеризується унікальним поєднанням превентивних заходів фінансового моніторингу, аналітичного оброблення інформації та активної правоохоронної діяльності.

Американський досвід є особливо цінним для України та інших країн, що розбудовують ефективні системи протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. Вивчення механізмів функціонування американської системи дає змогу виявити найкращі практики та адаптувати їх до національних умов. Актуальність дослідження американської системи зумовлена необхідністю осмислення міжнародного досвіду для вдосконалення національних механізмів протидії корисливим злочинам, особливо в контексті євроінтеграційних процесів та імплементації міжнародних стандартів FATF.

Метою статті є комплексний науковий аналіз системи виявлення та розшуку активів, отриманих злочинним шляхом, яка діє в Сполучених Штатах Америки, вивчення її структури, механізмів функціонування та ефективності з виокремленням її структурних компонентів, правових механізмів і технологічних особливостей функціонування для формування рекомендацій вдосконалення такої системи в Україні.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Системний підхід використано для вивчення інституційно-правових механізмів протидії відмиванню грошей, історичний метод – для дослідження еволюції американського законодавства. Структурно-функціональний аналіз – для характеристики взаємодії різних елементів системи виявлення незаконних активів. Порівняльно-правовий аналіз застосовано для зіставлення різних типів конфіскації та оцінки їх ефективності. Формально-юридичний метод – для аналізу нормативно-правових актів США. Статистичний аналіз проведено для оброблення кількісних показників діяльності правоохоронних органів. Для розгляду резонансних справ міжнародної конфіскації активів використано метод case study. Контент-аналіз для систематизації інформації з офіційних джерел та спеціалізованої літератури. Емпіричну базу дослідження становлять нормативно-правові акти США, офіційні документи американських правоохоронних органів та звіти регулятивних органів, статистичні дані FinCEN, правоохоронних агентств та матеріали судової практики з питань конфіскації активів, звіти міжнародних організацій.

Досвід правоохоронних органів США щодо виявлення грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок кримінальних правопорушень, неодноразово висвітлювали в наукових публікаціях, зокрема О. В. Домбровська (2023), М. В. Калатур (2019), В. І. Коломієць (2023), Р. І. Крамар (2021), П. С. Романько (2014), О. С. Ховпун (2023), Т. О. Часова (2023) та інші.

Науковці у своїх публікаціях більше уваги зосереджували на загальному описі повноважень правоохоронних органів Сполучених Штатів, їх взаємодії між собою під час розслідування злочинів, а також міжнародній співпраці.

У вітчизняних наукових роботах детально не досліджували чинні процедури США щодо виявлення та розшуку грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок кримінальних правопорушень, конфіскації незаконних активів, а також системи ефективної взаємодії правоохоронних органів Сполучених Штатів на всіх етапах боротьби з незаконними активами.

Брак поглибленого розкриття процедур виявлення, розшуку та конфіскації грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок кримінальних правопорушень на всіх їх етапах, методів виявлення сумнівних операцій та злочинних заходів приховування незаконних активів, процесуальних нюансів конфіскації «брудних» коштів зумовила актуальність і вибір автором теми наукової статті.

Результати й обговорення

Сполучені Штати мають одну з найрозвиненіших та найефективніших систем виявлення та розшуку активів, отриманих злочинним шляхом, яка базується на багаторівневому підході.

Система охоплює законодавчі, регулятивні та правоохоронні механізми, характеризується комплексністю, технологічною досконалістю та потужною правовою базою, є складною багатоетапною системою, що поєднує оперативну роботу, фінансовий аналіз та правові процедури. Американська система ґрунтується на інтегрованому підході, що поєднує правоохоронну діяльність, фінансову розвідку та детальний фінансовий аналіз, міжвідомчу координацію. Однак вона не могла б діяти без законодавчого врегулювання, яке постійно удосконалюється. У 1970 році ухвалили закон про звітність про валюту та іноземні операції, який разом з поправками до нього та іншими нормативними актами, що стосуються предмета цього закону, стали називати законом про банківську таємницю (BSA). Цей закон уповноважив Міністерство фінансів накладати звітність та інші вимоги на фінансові установи та інші підприємства, щоб допомогти виявляти та запобігати відмиванню грошей. BSA іноді називають законом про боротьбу з відмиванням грошей (AML) або «BSA/AML», який кодифікований у 12 U.S.C. 1829b, 12 U.S.C. 1951-1960, 31 U.S.C. 5311-5314, 5316-5336 і містить примітки до них (The Bank Secrecy... 1970).

У 2001 році, після терористичного акту 11 вересня, затвердили Акт США про патріотизм – «Об'єднання та зміцнення Америки шляхом надання відповідних інструментів, необхідних для перехоплення та перешкоджання тероризму (Закон США PATRIOT) від 2001 року» (зобов'язавши всі відповідні елементи індустрії фінансових послуг повідомляти про потенційне відмивання грошей; посиливши заходи запобігання використанню фінансової системи США для особистої вигоди корумпованими іноземними чиновниками та сприяння репатріації викрадених активів громадянам країн, яким такі активи належать) (USA PATRIOT Act... 2001).

Конгрес 1 січня 2021 року ухвалив закон про національні оборонні повноваження (NDAA) на 2021 фінансовий рік, який містив значні реформи режиму боротьби з відмиванням грошей (AML) у США шляхом сприяння інноваціям, регуляторній реформі та залученню промисловості через такі форуми, як Консультативна група Закону про банківську таємницю (BSAAG) та FinCEN біржі. Також ухвалили закон про корпоративну прозорість (про зв'язок із цінними паперами) (CTA), який встановив єдині вимоги щодо звітності про бенефіціарну власність для корпорацій, товариств з обмеженою відповідальністю та інших таких організацій, створених або зареєстрованих для ведення бізнесу в Сполучених Штатах, уповноваживши FinCEN збирати цю інформацію та передавати її відповідним державним органам та фінансовим установам (William, 2021; The Anti-Money Laundering… 2020; Title Lxiv…).

Під час аналізу положень зазначених законів, а також інших нормативних документів США у сфері боротьби з відмиванням грошей виокремлено такі її етапи.

На початковому етапі фінансові установи використовують складні алгоритми (як-от: системи моніторингу транзакцій; алгоритми машинного навчання виявлення аномальних патернів поведінки; системи оцінки ризиків, що присвоюють бали кожній транзакції; правила-фільтри, які автоматично помічають операції, що відповідають типовим схемам відмивання) для автоматичного виявлення підозрілих операцій (транзакції, що не відповідають звичайній поведінці клієнта; структуровані депозити (розбиття великих сум на менші для уникнення звітності); часті міжнародні перекази до офшорних зон; готівкові операції понад встановлені ліміти та без економічного обґрунтування; швидкі перекази коштів між множинними рахунками; операції з країнами високого ризику; транзакції, що не відповідають профілю клієнта; використання множинних рахунків однією особою тощо) подають звіти до FinCEN, в яких детально описують підозрілі операції, інформацію про всіх залучених осіб, часові межі та обсяги транзакцій, причини підозр незаконності: звіти про підозрілу активність (SARs) – банки подають понад 2 мільйони таких звітів щорічно; звіти про валютні транзакції (CTRs) – для готівкових операцій понад 10 тис. доларів; звіти про міжнародні перекази (CMIRs) – для переказів понад 3000 доларів; звіти про перевезення валюти (CMTRs) – під час перетину кордону з готівкою понад 10 тис. доларів. Фінансові установи зобов'язані розробляти програми боротьби з відмиванням грошей (AML програми). Програми «Знай свого клієнта» (KYC) потребують верифікації особи клієнтів, розуміння характеру їхнього бізнесу та моніторингу транзакцій на предмет незвичайної активності. Надалі аналітики FinCEN проводять первинний аналіз та сортування звітів, автоматично класифікують їх за типами злочинів, проводять перехресний аналіз з наявними справами, оцінюють пріоритетність для подальшого розслідування, розподіляють справи між відповідними агентствами (Financial Crimes Enforcement...).

База даних FinCEN, яка є центральним хабом, забезпечує доступ для понад 300 правоохоронних агентств, використовує ШІ для аналізу патернів та зв'язків. Система FinCEN Query надає правоохоронним органам доступ до величезних баз даних фінансових транзакцій в режимі реального часу, обробляючи понад 24 млн запитів на рік від більш ніж 300 правоохоронних агентств. Штучний інтелект та машинне навчання використовують для аналізу складних схем відмивання грошей. Алгоритми можуть виявляти приховані зв'язки між тисячами рахунків та транзакцій, що неможливо здійснити людським аналізом. Відстежувати криптовалютні транзакції та ідентифікувати їх учасників дає змогу блокчейн-

аналітика, використовуючи інструменти Chainalysis, Elliptic та CipherTrace через тамблери та міксери, співпрацюючи з криптобіржами для ідентифікації користувачів, аналізуючи DeFi-протоколи та NFT-ринки (Financial Crimes Enforcement...).

Завдяки міжвідомчій координації на початковому етапі інформацію, яка надходить до єдиної бази даних FinCEN, аналізують спеціалісти різних агентств:

– FBI (Federal Bureau of Investigation) – розслідує складні справи з відмивання грошей, веде справи білокомірцевої злочинності, організованої злочинності, тероризму (Federal Bureau of Investigation…);

– DEA (Drug Enforcement Administration) – виявляє активи, пов'язані з наркобізнесом, наркозлочинністю, відстежує міжнародні фінансові потоки (Drug Enforcement Administration…);

– IRS-CI (Internal Revenue Service Criminal Investigation) – податкові злочини та фінансові розслідування щодо ухилення від податків, відстежує неоголошені доходи, співпрацює у справах відмивання грошей (Internal Revenue Service…);

– ICE (Immigration and Customs Enforcement), у складу якого є підрозділ HSI (транснаціональна злочинність) – боротьба з транснаціональними злочинами, розслідує торгівлю людьми та контрабанду, відстежує міжнародне переміщення коштів (Immigration and Customs…);

– Secret Service – проводить розслідування фінансових злочинів (United States Secret...).

Після цього на наступному етапі залежно від типу злочину формують слідчі групи відповідного агентства або міжвідомчі, у складі яких є спеціальні агенти з досвідом фінансових розслідувань, форензік-бухгалтери та судові бухгалтери, фінансові аналітики, експерти з інформаційних технологій та інші спеціалісти. Розробляють слідчий план, профілі об'єктів, аналізують і схематизують фінансові потоки, готують матриці доказів та використання каналів міжнародної співпраці, що сукупно забезпечить основу для проведення ефективного фінансового розслідування. Проводять детальне фінансове профілювання підозрюваних, під час якого аналізують доходи й витрати та всі банківські рахунки за останні 5–7 років, порівнюють задекларовані доходи з фактичними витратами та ідентифікують невідповідність між заявленими доходами і реальним способом життя, відстежують джерела великих готівкових надходжень, власність на нерухомість, транспортні засоби, цінні папери, вивчають патерни витрат на розкіш. Особливу увагу звертають на індикатори прихованого багатства: витрати, що перевищують легальні доходи, раптові зміни у фінансовій поведінці, придбання активів на підставних осіб, складні схеми фінансових операцій без економічного сенсу (приховування слідів та джерел походження незаконних коштів). Однак для отримання доказів незаконних активів слідчі (агенти) збирають дані з різних джерел, включно з банківськими записами, фінансовими транзакціями, записами про нерухомість та цифрові комунікації. З цією метою надсилають запити 314(a) до всіх банків про рахунки підозрюваних, видають судові накази на банківські записи, готують ордери на обшук фінансових документів, дозволи на прослуховування телефонних розмов, ордери на арешт електронних даних, отримання податкової інформації через IRS, доступ до реєстрів нерухомості та транспорту, запити до регулятивних органів, надсилають міжнародні запити через MLAT (договори взаємної правової допомоги). Надалі проводять аналіз отриманої інформації для відстеження руху коштів і виявлення будь-яких невідповідностей або ознак прихованих активів, використовуючи методику відстеження коштів «Слідування за грошима» (Follow the Money), а саме: FIFO метод – Перші надходження – перші витрати; LIFO метод – Останні надходження – перші витрати; Pro Rata – Пропорційний розподіл змішаних коштів; LIBR – Правило найнижчого проміжного балансу (Brun et al., 2020).

Крім цього, використовують методику «Прямого сліду», під час якої відстежують кошти від моменту злочину до кінцевого місця знаходження, проводять аналіз початкових джерел незаконних доходів, відстежують рух коштів через банківську систему, виявляють спроби приховування через складні схеми, проводять ідентифікацію кінцевих активів. Також застосовують метод «зворотного сліду», який починається з виявлення активів та відстежує їх походження шляхом аналізу джерел фінансування великих покупок, історію руху у зворотному напрямку, встановлюючи зв'язки з конкретними злочинами та виявляючи всі проміжні етапи відмивання. Також проводять аналіз невідповідностей доходів та витрат, під час якого порівнюють задекларовані доходи з фактичними витратами, аналізують джерела фінансування розкішного способу життя, виявляють приховані активи через аналіз витрат, оцінюють загальний обсяг незаконних доходів (Brun et al., 2020).

Останнім часом активно використовують технологічні методи виявлення незаконних активів шляхом аналізу великих даних сучасними системами, які дають змогу обробляти петабайти фінансової інформації, виявляти приховані зв'язки між тисячами рахунків, аналізувати часові патерни фінансових операцій, будувати складні мережі фінансових взаємозв'язків. Крім цього, дедалі частіше залучають штучний інтелект та машинне навчання, які автоматично виявляють аномальні патерни, проводять кластерний аналіз пов'язаних операцій, прогнозують можливі схеми приховування активів, оптимізують розподіл ресурсів

розслідування. Спеціалізоване програмне забезпечення створює інтерактивні схеми руху коштів, часові лінії фінансових операцій, мережеві діаграми зв'язків між особами та організаціями, геопросторові карти розміщення активів (Asset Forfeiture Policy... 2025).

Під час аналізу інформації про фінансовий та матеріальний стан підозрюваного для виявлення незаконних активів увагу зосереджено на нерухомому майні (житлова та комерційна нерухомість, земельні ділянки та сільськогосподарські угіддя, права на природні ресурси, нерухомість, яка зареєстрована на номінальних власників), рухомому майні (дорогі автомобілі, яхти, літаки, ювелірні вироби та коштовності, твори мистецтва та колекції, рідкісні предмети антикваріату), банківських активах (депозитні рахунки в усіх фінансових установах, інвестиційні рахунки та портфелі, пенсійні накопичення та страхові поліси, сейфи та депозитні комірки), фінансових інструментах (акції публічних та приватних компаній, облігації та інші боргові інструменти, частки в інвестиційних фондах, деривативи та складні фінансові продукти), криптовалютних активах (Bitcoin та інші основні криптовалюти, токени DeFi та NFT, активи в децентралізованих протоколах, приватні ключі та криптогаманці). Крім цього, проводять аналіз корпоративних структур, зокрема складних холдингових структур (багаторівневі корпоративні піраміди, офшорні компанії та трасти, партнерства з обмеженою відповідальністю (LLC), міжнародні бізнес-компанії (IBC)), для встановлення бенефіціарних власників. Для цього вивчають корпоративні документи та реєстри, відстежують ланцюжки власності, виявляють номінальних директорів та власників, встановлюють осіб, що здійснюють фактичний контроль. Щоб виявити офшорні активи, проводять аналіз міжнародних банківських переказів, виявляють зв'язки з офшорними юрисдикціями, досліджують складні міжнародні структури, здійснюють координацію з іноземними підрозділами фінансової розвідки. З цією метою готують деталізовані запити MLAT, отримують банківську інформацію з інших країн, проводять координацію міжнародних розслідувань, забезпечують збереження доказів за кордоном (Asset Forfeiture Policy... 2025).

Не менш ефективним збором та отриманням інформації про незаконні активи є оперативні методи, які охоплюють використання конфіденційних джерел у фінансовому секторі, операції під прикриттям для виявлення схем відмивання, співпрацю з викривачами (whistleblowers), моніторинг спілкування через дозволені судом прослуховування, а також фізичне спостереження (розгортання спостереження та прихованої тактики для ідентифікації осіб, місць та фізичних активів; використання прихованого обладнання для відстеження, підтримуваного спостереженням, для відстеження вкрадених товарів або цінного майна; розгортання мобільного спостереження за ключовими особами для ідентифікації активів та їх місцеперебування). Після встановлення незаконних активів та джерел їх надходження проводять заходи забезпечення шляхом попереднього заморожування активів, що передбачає блокування банківських рахунків, накладення арешту на нерухомість, заборону на відчуження цінних паперів, тимчасове вилучення рухомого майна. Також призначають тимчасових управителів підприємств підозрюваних, проводять збереження вартості активів під час розслідування, забезпечують операційну діяльність бізнесу, здійснюють регулярну звітність про стан заморожених активів. Надалі оцінюють виявлені активи підозрюваних з метою їх конфіскації та розподіляють на такі умовні типи:

– прямі доходи: гроші, отримані безпосередньо від злочину;

– трансформовані активи: майно, придбане за злочинні доходи;

– змішані активи: законні кошти, змішані з незаконними;

– інструменти злочину: майно, використане для скоєння злочину;

– доходи від доходів: прибуток від інвестування злочинних коштів.

Для встановлення кола осіб, причетних до незаконних активів, визначення ролі та ступеня вини кожного з учасників, створюють схеми руху коштів з візуалізацією фінансових потоків, ідентифікацією всіх учасників схеми та хронологічним аналізом операцій (Asset Forfeiture Policy... 2025).

Аналізують спосіб життя кожного з учасників схеми (Lifestyle Analysis), порівнюють задекларовані доходи з витратами, виявляють невідповідності в житті підозрюваних, оцінюють вартість майна та активів, здійснюють міжнародні відстеження шляхом співпраці з FATF та Egmont Group, роблять запити через офшорні юрисдикції та відстежують криптовалютні операції (Asset Forfeiture Policy... 2025).

Після закінчення зазначених вище процедур проводять заходи конфіскації незаконних активів.

Отже, наступним етапом боротьби з відмиванням грошей у США є конфіскація активів. Цей потужний інструмент використовують правоохоронні органи проти злочинців та злочинних організацій, щоб позбавити їх незаконно здобутих прибутків через вилучення цих активів (Marshals Service...).

Згідно з федеральним законодавством існують три типи конфіскації:

– кримінальна конфіскація (Criminal Forfeiture): застосовують після засудження особи за кримінальний злочин. Конфіскують активи, безпосередньо пов'язані зі злочином, після доведення зв'язку між цими активами та конкретним злочином. Також можуть конфіскувати «замінне майно» еквівалентної вартості;

– цивільна конфіскація (Civil Forfeiture): без кримінального переслідування особи (кримінального засудження) – «дія проти майна», а не проти особи. Процес, за якого правоохоронні органи вилучають активи в людей, підозрюваних у причетності до злочину, не обов'язково пред'являючи власникам звинувачення, довівши зв'язок майна зі злочином, але кримінальне засудження не вимагається. Один зі способів, як це відбувається, коли є велика кількість готівкових депозитів, які урядові слідчі підозрюють у структуруванні як спосіб уникнути депозитів, що перевищують 10 тис. доларів, оскільки депозити понад цю суму повинні бути зарепортовані;

– адміністративна конфіскація (Administrative Forfeiture): спрощена процедура для активів вартістю до 500 тис. доларів. Не потребує судового розгляду. Застосовують за відсутності заперечень власника. Є найшвидшим способом конфіскації. Використовують для готівки, банківських рахунків та автомобілів (Marshals Service...).

Закон RICO (Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act) дозволяє конфіскацію цілих підприємств, які використовували для організованої злочинної діяльності, включно з усіма пов'язаними активами.

Однак процес конфіскації має свої особливості. Перед судовим засіданням слідчі, координуючи свої дії з прокуратурою, проводять підготовчі заходи, а саме: документування зв'язків між активами та злочинами, юридично обґрунтовують права на конфіскацію, обирають оптимальну процедуру (тип) конфіскації та підготовку до судового слухання. Після цього подають позов проти активів (in rem lawsuit). Під час судового засідання слідчі або прокурор надають докази походження активів, спростовують заперечення власників, проводять координацію з іншими кримінальними справами з дотриманням процесуальних вимог та процедур. Після винесення рішення про остаточну конфіскацію активи передають для управління та розпорядження Службі маршалів (U.S. Marshals Service), яка відіграє ключову роль в ідентифікації активів, що є доходами від злочинів, а також в ефективному управлінні (Asset Forfeiture | U.S. Marshals Service) цими активами. Процедура управління активами передбачає негайне їх оцінювання та забезпечення збереження, призначення тимчасових управителів для підприємств, страхування та технічне обслуговування майна, продаж через аукціони або приватні угоди. Розпорядження активами передбачає розподіл коштів між потерпілим та правоохоронними органами, передання частини активів партнерським агентствам. Протягом 2024 року конфіскували активи на суму понад 4 млрд доларів, з яких жертвам злочинів та заявникам було виплачено 605 млн доларів, а між місцевими та державними правоохоронними органами було поділено 383 млн доларів. Станом на 30 вересня 2024 року було 26 494 активи під управлінням на суму 7,6 млрд доларів. Щоб досягти таких результатів, Міністерство юстиції використовує конфіскацію активів у максимальному обсязі для розслідування, ідентифікації, вилучення та конфіскації активів злочинців та їх організацій, водночас забезпечуючи захист прав належної процедури всіх власників майна. Метою конфіскації активів є покарання та стримування злочинної діяльності шляхом позбавлення злочинців майна, використаного в незаконній діяльності або придбаного через них, сприяння та посилення співпраці між федеральними, державними, місцевими та іноземними правоохоронними агентствами, повернення активів, які можуть бути використані для компенсації збитків жертвам (Marshals Service...).

Незважаючи на жорсткі та активні процедури (типи) конфіскації майна, американська система балансує між ефективністю конфіскації та конституційними правами, а саме: четверта поправка до Конституції США передбачає захист від необґрунтованих обшуків, п'ята поправка – належний процес та захист власності, а восьма поправка – заборона надмірних штрафів (Amendments to the United...).

Зважаючи на ефективність роботи правоохоронних органів США щодо виявлення, розшуку та конфіскації незаконних активів, злочинці використовують дедалі складніші методи їх приховування, а саме: багатошарові офшорні структури, децентралізовані фінансові протоколи, змішані інвестиційні фонди, складні деривативні інструменти. У зв'язку із цим посилюється міжнародна співпраця США у сфері боротьби з відмиванням грошей та удосконалюються механізми міжнародного розшуку. FinCEN сьогодні разом з Управлінням контролю за іноземними активами Міністерства фінансів (OFAC) та Управлінням боротьби з наркотиками США, Федеральним бюро розслідувань та Службою розслідувань внутрішньої безпеки закликає фінансові установи бути пильними у виявленні, ідентифікації та повідомленні про підозрілу діяльність, пов'язану з транснаціональними злочинними організаціями. Крім цього, надсилають запити про взаємну правову допомогу (MLAT) шляхом відправлення офіційних запитів через дипломатичні канали, отримують банківську інформацію з інших країн, координують дії, зокрема одночасні обшуки у кількох юрисдикціях, через Інтерпол та інші міжнародні організації, забезпечують збереження доказів за кордоном, використовують двосторонні угоди про обмін інформацією, залучають іноземні підрозділи фінансової розвідки.

Діють спеціалізовані міжнародні програми. Ініціатива CARIN (Camden Asset Recovery Interagency Network) об'єднує понад 50 країн для обміну досвідом та координації зусиль з повернення активів. США є одним із засновників

та активних учасників мережі. Ініціативу з повернення клептократичних активів (Kleptocracy Asset Recovery Initiative) спеціально створили для боротьби з корупцією високого рівня та повернення активів, вкрадених у країн, що розвиваються. Двосторонні угоди про розподіл активів укладено з більше ніж 30 країнами, що дозволяє справедливий розподіл конфіскованих коштів між юрисдикціями, які сприяли їх виявленню.

Результатами міжнародної співпраці США щодо виявлення та розшуку грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок кримінальних правопорушень, стали розслідування таких гучних і резонансних злочинів:

– справа 1MDB (Малайзія) – США конфіскували понад 1 млрд доларів активів, включно з нерухомістю, яхтами, творами мистецтва та правами на фільм «Вовк з Волл-стріт», пов'язаних з розкраданням державного фонду Малайзії;

– справа Equatorial Guinea – конфісковано понад 30 млн доларів активів сина президента країни, включно з колекцією суперкарів Майкла Джексона та маєток у Малібу;

– справа колишнього Президента України Януковича – виявлено та конфісковано сотні мільйонів доларів українських активів.

Зважаючи на те, що особи, які вчиняють кримінальні правопорушення, вигадують нові способи вчинення кримінальних правопорушень та всіляко приховують і заплутують джерела походження незаконних активів, правоохоронні органи США дедалі частіше застосовують інноваційні підходи в сфері боротьби з легалізацією доходів та технічні методи їх відстеження (внутрішньобанківські перекази, ACH-платежі, банківські перекази, віртуальні валюти через різні гаманці, зняття та депонування готівки, придбання нерухомості та інших активів). Співпраця з приватним сектором через програми публічно-приватного партнерства залучає фінансові установи як активних партнерів у виявленні підозрілих операцій. Крім цього, збільшення злочинів, які вчиняють з використанням комп'ютерної техніки та сучасного програмного продукту, зумовлює удосконалювати діяльність правоохоронних органів США. Нові підрозділи спеціалізуються на аналізі децентралізованих фінансових протоколів, відстеженні транзакцій через атомічні свопи, роботі з privacy coins (Monero, Zcash), аналізі NFT-ринків та метавсесвітів.

Цифрові валюти спонукали до створення спеціалізованих підрозділів з розслідування криптовалютних злочинів та розроблення нових аналітичних інструментів, використання спеціалізованих інструментів для: відстеження криптовалютних транзакцій, ідентифікації власників гаманців, аналізу міксерів та інших засобів анонімізації.

Банки та фінтех-компанії розробляють спеціалізовані інструменти: автоматичне визначення підозрілих транзакцій, системи оцінки ризиків клієнтів, інтегровані платформи для звітності регуляторам. Фінтех-інновації вимагають постійного оновлення регулятивних підходів та методів моніторингу нових платіжних систем та цифрових фінансових продуктів.

Висновки

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про високу ефективність американської системи виявлення та розшуку активів злочинного походження завдяки комплексному підходу до протидії відмиванню грошей. Система характеризується чіткою законодавчою регламентацією обов'язків фінансових установ щодо звітування про підозрілі операції, централізованою аналітичною обробкою інформації через FinCEN та координованою діяльністю спеціалізованих правоохоронних підрозділів.

Особливістю американської моделі є інститут цивільної конфіскації, який дає змогу вилучати активи злочинного походження без обов'язкового кримінального засудження їх власників, що суттєво підвищує ефективність боротьби з організованою злочинністю та корупцією.

Значний вплив на ефективність системи має активна міжнародна співпраця США через механізми взаємної правової допомоги та участь у спеціалізованих міжнародних програмах повернення активів. Це дає змогу виявляти та конфісковувати активи, приховані в офшорних юрисдикціях.

Перспективним напрямом розвитку системи є впровадження технологій штучного інтелекту та машинного навчання для аналізу складних схем відмивання грошей, особливо у сфері криптовалютних операцій та децентралізованих фінансових протоколів.

Американський досвід може бути корисний для інших країн, зокрема України, з огляду на особливості національного правопорядку та конституційних принципів захисту прав власності.

References

[1] Amendments to the United States Constitution. (n.d.). *commons.wikimedia.org.* Retrieved from https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Amendments_to_the_United_States_Constitution

[2] Asset Forfeiture Policy Manual. (2025). *U.S. Department of Justice, Criminal Division, Money Laundering and Asset Recovery Section*. Retrieved from https://www.justice.gov/criminal/criminal-afmls/file/839521/dl?inline=

[3] Brun, J. -P., Sotiropoulou, A., & Gray, L. (et al.). (2020). *Asset Recovery Handbook: A Guide for Practitioners.* Second Edition. Publication Source, StAR. Retrieved from https://star.worldbank.org/publications/asset-recovery-handbook-guide-practitioners-second-edition

[4] Dombrovska, O.V., Khovpun, O.S., & Chasova, T.O. (2023). International cooperation on the search and return of assets. *Law and Society*, 1, 297-301. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.1.43
[5] Kalatur, M.V. (2019). Organization and functioning of the system of investigative bodies of the countries of North and South America. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 1(2), 205-211. DOI: 10.32844/2618-1258.2019.1-2.35
[6] Kolomiiets, V.I. (2023). Experience of the United States of America in the field of organizing interaction between pre-trial investigation bodies. *Counteracting disinformation in the context of Russian aggression against Ukraine: challenges and prospects: materials of the international scientific and practical conference* (pp. 373-375). Kharkiv: Research Institute of the State Police.
[7] Kramar, R.I. (2021). Some aspects of the international mechanism for the detection, tracing, arrest and confiscation of assets legalized through crime. *Current problems of law*, 1, 140-146. DOI: 10.35774/app2021.01.140
[8] Romanko, P.S. (2014). Counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime: a comparative analysis of the legislation of European countries and the USA. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 28(3), 106-110. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_28%283%29__28
[9] Site "Drug Enforcement Administration (DEA)". (n.d.). *www.dea.gov.* Retrieved from https://www.dea.gov/
[10] Site "Federal Bureau of Investigation (FBI)". (n.d.). *www.fbi.gov.* Retrieved from https://www.fbi.gov/
[11] Site "Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN)". (n.d.). *www.fincen.gov.* Retrieved from https://www.fincen.gov/
[12] Site "Internal Revenue Service (IRS)". (n.d.). *www.irs.gov.* Retrieved from https://www.irs.gov/
[13] Site "U.S. Immigration and Customs Enforcement (ICE)". (n.d.). *www.ice.gov.* Retrieved from https://www.ice.gov/
[14] Site "U.S. Marshals Service (USMS)". (n.d.). *www.usmarshals.gov.* Retrieved from https://www.usmarshals.gov/
[15] Site "United States Secret Service". (n.d.). *www.secretservice.gov.* Retrieved from https://www.secretservice.gov/
[16] The Anti-Money Laundering Act of 2020. (2020). *Financial Crimes Enforcement Network*Retrieved from https://www.fincen.gov/anti-money-laundering-act-2020
[17] The Bank Secrecy Act. (1970). *Financial Crimes Enforcement Network.* Retrieved from https://www.fincen.gov/resources/statutes-and-regulations/bank-secrecy-act
[18] Title Lxiv - Establishing Beneficial Ownership Information Reporting Requirements. *Corporate Transparency Act (CTA)*. Retrieved from https://www.fincen.gov/sites/default/files/shared/Corporate_Transparency_Act.pdf
[19] USA PATRIOT Act. (2001). *Financial Crimes Enforcement Network.* Retrieved from: https://www.fincen.gov/resources/statutes-regulations/usa-patriot-act
[20] William M. (Mac) Thornberry National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2021. (2021). *Congress.gov*. Retrieved from https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/6395?q=%7B%22search%22%3A%5B%22HR+6395%22%5D%7D&s=2&r=1

Список використаних джерел

[1] Amendments to the United States Constitution. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Amendments_to_the_United_States_Constitution
[2] Asset Forfeiture Policy Manual / U.S. Department of Justice, Criminal Division, Money Laundering and Asset Recovery Section. 2025. URL: https://www.justice.gov/criminal/criminal-afmls/file/839521 /dl?inline=
[3] Asset Recovery Handbook: A Guide for Practitioners / [J. -P. Brun, A. Sotiropoulou, L. Gray et al.]. Second Edition. Publication Source, StAR, 2020. URL: https://star.worldbank.org/publications/asset-recovery-handbook-guide-practitioners-second-edition
[4] Домбровська О. В., Ховпун О. С., Часова Т. О. Міжнародна співпраця щодо розшуку та повернення активів. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 297–301. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.1.43
[5] Калатур М. В. Організація та функціонування системи слідчих органів країн північної та південної Америки. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2019. № 1. Т. 2. С. 205–211. DOI: 10.32844/2618-1258.2019.1-2.35
[6] Коломієць В. І. Досвід Сполучених Штатів Америки у сфері організації взаємодії органів досудового розслідування. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор – Харків, 12–13 груд. 2023 р.). Харків : НДІ ППСН, 2023. С. 373–375.
[7] Крамар Р. І. Деякі аспекти міжнародного механізму виявлення, розшуку, арешту та конфіскації активів, легалізованих злочинним шляхом. *Актуальні проблеми правознавства.* 2021. № 1. С. 140–146. DOI: 10.35774/app2021.01.140

[8] Романько П. С. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: порівняльний аналіз законодавства європейських країн та США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2014. № 28. Т. 3. С. 106–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_28%283%29__28
[9] *Drug Enforcement Administration (DEA) :* [site]. URL: https://www.dea.gov/
[10] *Federal Bureau of Investigation (FBI) :* [site]. URL: https://www.fbi.gov/
[11] *Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN) :* [site]. URL: https://www.fincen.gov/
[12] *Internal Revenue Service (IRS) :* [site]. URL: https://www.irs.gov/
[13] *U.S. Immigration and Customs Enforcement (ICE) :* [site]. URL: https://www.ice.gov/
[14] *U.S. Marshals Service (USMS) :* [site]. URL: https://www.usmarshals.gov/
[15] *United States Secret Service :* [site]. URL: https://www.secretservice.gov/
[16] The Anti-Money Laundering Act of 2020. *Financial Crimes Enforcement Network.* 2020. URL: https://www.fincen.gov/anti-money-laundering-act-2020
[17] The Bank Secrecy Act. *Financial Crimes Enforcement Network*. 1970. URL: https://www.fincen.gov/resources/statutes-and-regulations/bank-secrecy-act
[18] Title Lxiv - Establishing Beneficial Ownership Information Reporting Requirements. *Corporate Transparency Act (CTA)*. URL: https://www.fincen.gov/sites/default/files/shared/Corporate_ Transparency_Act.pdf
[19] USA PATRIOT Act. *Financial Crimes Enforcement Network*. 2001. URL: https://www.fincen.gov/ resources/statutes-regulations/usa-patriot-act
[20] William M. (Mac) Thornberry National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2021. *Congress.gov.* 2021. URL: https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/6395?q=%7B%22search%22 %3A%5B%22HR+6395%22%5D%7D&s=2&r=1

VINNYK Mykhailo
Postgraduate Student of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-1986-0076

Experience of the United States of America in Identifying and Tracing Money, Valuables and other Property Obtained as a Result of Committing Criminal Offenses

Abstract. The article examines the peculiarities of the functioning of the system for identifying and tracing assets obtained through criminal means in the United States of America. The multi-level approach of the American system for combating money laundering, which combines legislative, regulatory and law enforcement mechanisms, is analyzed. The historical development of the legislative framework is reviewed and the features of regulatory acts and modern legislative initiatives to combat money laundering are highlighted. The stages of financial investigations and methods of tracking the movement of funds are described. The procedures for detecting illegal assets are described in detail: from automatic monitoring of suspicious transactions by financial institutions to analytical processing of FinCEN data and financial investigations by law enforcement agencies. The mechanisms of interaction between financial institutions and regulatory authorities in the process of monitoring suspicious transactions are disclosed. The role of FinCEN as a central analytical center for processing financial information is examined. The US law enforcement agencies that identify and track assets obtained through criminal means are highlighted, and their competence in this system is briefly described. Particular attention is paid to the legal framework and procedures for asset forfeiture. The practice of US international cooperation in the field of asset recovery through MLAT mechanisms and specialized programs is analyzed. Innovative technological approaches were explored, including the use of artificial intelligence, big data analysis, and specialized tools to increase the efficiency of detecting illicit assets, as well as blockchain analytics to track cryptocurrency transactions. It is shown that the American system is characterized by high efficiency due to an integrated approach, a powerful technological base, and active international cooperation.

Keywords: illicit assets; money laundering; financial investigations; FinCEN; law enforcement; bank secrecy; suspicious transactions; cryptocurrencies; blockchain analytics; asset forfeiture; artificial intelligence; international legal cooperation.

DOI: 10.33270/05257004.19
УДК 343.322

ГОЛОВІНА Ольга*
аспірант кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-3896-702X

Характеристика об’єкта державної зради

Анотація. Здійснено кримінально-правову характеристику об’єкта кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачено у ст. 111 Кримінального кодексу України. Визначено, що значне збільшення кількості облікованих кримінальних правопорушень за цією нормою, а також застарілі наукові дослідження, що проводилися переважно до 2022 року, підтверджують актуальність обраної проблематики. Проаналізовано родовий, видовий і безпосередні об’єкти державної зради. Доведено, що зміст родового об’єкта всіх кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки зумовлено назвою розділу І Особливої частини Кримінального кодексу і він передбачає суспільні відносини, пов’язані з охороною основ національної безпеки. Водночас родовим об’єктом державної зради слід визначати такі суспільні відносини, що забезпечують існування народу України та створеної ним суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, а саме національну безпеку України, яка охоплює суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність і недоторканість, обороноздатність, екологічну, економічну й інформаційну безпеку. Результати аналізу наукових праць засвідчили, що класифікація об’єктів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України на родовий, видовий і безпосередній є недоцільною. Констатовано тотожність понять «суспільні відносини у сфері охорони зовнішньої та внутрішньої безпеки України» та «суспільні відносини у сфері охорони національної безпеки України», що дало змогу дійти висновку про збіг родового й основного безпосереднього об’єктів аналізованого кримінального правопорушення. Виокремлено факультативний додатковий безпосередній об’єкт державної зради, яким може визнаватися неозначене коло суспільних відносин, що безпосередньо залежить від форми вчиненого суспільно небезпечного діяння.

Ключові слова: національна безпека; безпека держави; основи національної безпеки; державна зрада; об’єкт кримінального правопорушення; кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність.

Історія статті:
Отримано: 05.09.2025
Переглянуто: 08.09.2025
Прийнято: 10.10.2025

Рекомендоване посилання:
Головіна О. Характеристика об’єкта державної зради. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 185–191. DOI: 10.33270/05257004.19

*Відповідальний автор

© Головіна О., 2025

Вступ

Основною особливістю сьогодення в Україні є захист від зовнішньої агресії з боку рф. Важливим компонентом комплексної протидії загрозам існуванню держави є кримінально-правове забезпечення основ національної безпеки України від кримінально протиправних посягань, що передбачено в положеннях розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК).

Одним із найбільш небезпечних кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, відповідальність за вчинення яких передбачена у вказаному розділі, є державна зрада (ст. 111 КК). Випадки її вчинення з моменту проголошення незалежності України й до початку військової агресії з боку рф 2014 року мали поодинокий характер (Kuznetsov, Syiploki, & Nesterova, 2023). Натомість від початку повномасштабного вторгнення рф на території України кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111 КК, значно збільшилася. Статистичні дані Офісу Генерального прокурора засвідчують, що 2021 року було обліковано 208 випадків державної зради, а вже 2022 року – 1957, 2023 року – 1169, 2024 року – 1109, за 9 місяців 2025 року – 828 випадків[1]. Наведене зумовлює необхідність поглиблення наукових досліджень кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК.

Окрім того, наукові розвідки держаної зради й інші сучасні дослідження за вказаною проблематикою здійснювали переважно за нормами КК у редакції до 24 лютого 2022 року. Зокрема, серед науковців, які висвітлювали особливості кримінальної відповідальності за державну зраду, слід згадати таких дослідників, як Н. С. Кончук (2019) та С. К. Сергієвський (2021), які на рівні дисертаційного дослідження вивчали питання кримінальної відповідальності за державну зраду, Р. Л. Чорний (2021), який захистив докторську дисертацію, присвячену поняттю, системі й кримінально-правовій характеристиці складів злочинів проти основ національної безпеки України, О. В. Марін (2022), що спробував змінити вектор аналізу стану кримінально-правового регулювання відповідальності за державну зраду й визначити адекватність відображення її варіацій у чинному КК, В. М. Стратонов (2024), який схарактеризував державну зраду в умовах воєнного стану, та інших. Це засвідчує актуальність дослідження особливостей складу державної зради в сучасних умовах існування українського суспільства.

Мету наукової статті визначено як аналіз змісту об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК.

Матеріали та методи

Під час дослідження об'єкта державної зради було використано комплекс методів, що охоплював загальнонаукові й спеціально-юридичні. Зокрема, застосовувався формально-юридичний метод, що надав можливість здійснити аналіз змісту діяння, передбаченого ст. 111 КК, вивчити законодавчу конструкцію складу аналізованого кримінального правопорушення й визначити ознаки його об'єкта. Системно-структурний метод дав змогу з'ясувати місце кримінально-правової норми, передбаченої ст. 111 КК, у загальній системі кримінально-правових норм, висвітлити її взаємозв'язок із суміжними складами кримінальних правопорушень (ст. 111-1, 114 КК). Компаративістський метод використовувався з метою порівняння чинних норм КК із положеннями судової практики й положеннями доктрини кримінального права для виявлення можливих розбіжностей у тлумаченні й застосуванні понять, що входять до ознак об'єкта державної зради. Логіко-юридичний метод сприяв послідовному узагальненню правових висновків, що ґрунтуються на аналізі нормативно-правових актів, інших матеріалів і доктринальних здобутків.

Результати й обговорення

Зауважимо, що визначення об'єкта будь-якого складу кримінального правопорушення є запорукою правильної кваліфікації діяння. Посягання, відповідальність за які передбачено в розділі I Особливої частини КК України, є одними з найбільш небезпечних видів кримінальної протиправної діяльності (Stratonov, 2024).

Перед тим, як представити детальний аналіз структури об'єктів державної зради, нагадаємо їх сутність. Зокрема, у теорії кримінального права немає законодавчого визначення об'єкта складу кримінального правопорушення та його ознак, унаслідок чого сформувалася надзвичайно велика кількість концепцій щодо його доктринального розуміння. До прикладу, об'єктом складу кримінального правопорушення вважають суспільні відносини; соціальні цінності чи блага; інтереси й права; правоохоронювані інтереси та блага особистості, суспільства або держави; правовідносини; сферу життєдіяльності людини; соціальну оболонку чи порядок суспільних відносин тощо (Balobanova, & Hazdaika-Vasylyshyn, 2024). Для того щоб унормувати визначення об'єкта складу кримінального право-

[1] Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

порушення, у проєкті нового КК, розроблення якого активізувалося відповідно до Концепції реформування кримінального законодавства України та Указу Президента України від 7 вересня 2019 року № 584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи»[1], запропоновано надати таке законодавче визначення об'єкта складу кримінального правопорушення (ст. 2.2.1): це та соціальна цінність, якій спричинюють шкоду (істотну, суттєву, значну, тяжку, особливо тяжку, винятково тяжку). Наразі об'єктом складу кримінального правопорушення слід вважати те, на що воно завжди посягає й чому воно заподіює певну шкоду (Balobanova, & Hazdaika-Vasylyshyn, 2024).

У науковій літературі зазначено, що зміст родового об'єкта всіх кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки випливає з назви розділу I Особливої частини КК – суспільні відносини, пов'язані з охороною основ національної безпеки (Sobieshchanska, 2024). Проте в кримінально-правовій літературі немає єдиної думки щодо визначення родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК. Його родовим об'єктом визначають національну безпеку й безпеку самої держави в різних галузях діяльності (Konchuk, 2019); державні інтереси, які відображено в безпеці, територіальній цілісності, суверенітеті, конституційному ладі, економіці, національній обороні (Stratonov, 2024); відносини щодо забезпечення безпеки держави в політичній, воєнній, економічній, соціальній, гуманітарній, науко-технологічній, екологічній, інформаційній та інших сферах національної безпеки (Chornyi, 2021).

Діяння, відповідальність за вчинення якого передбачено ст. 111 КК, описано в розділі I Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України». На час ухвалення КК 2001 року в державі діяла Концепція національної безпеки України, яку було затверджено постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 року за № 3/97-ВР і яка втратила чинність у зв'язку з ухваленням Закону України від 19 червня 2003 року № 964-IV «Про основи національної безпеки України». В обох нормативних актах основним було поняття «основи національної безпеки».

На думку С. К. Сергієвського та згідно з аналізом зазначених нормативно-правових актів, предметом їх правового регулювання є суспільні відносини у сфері національної безпеки України, які не класифікували на відносини у сфері основ національної безпеки та у сфері національної безпеки загалом (Serhiievskyi, 2021). Термін «основи» не стосувався змісту поняття «національна безпека», а використовувався з метою акцентування на деталізації правового регулювання, адже суспільні відносини у сфері національної безпеки врегульовували на рівні основних засад державної політики України.

Унаслідок ухвалення 21 червня 2018 року Закону № 2469-VIII «Про національну безпеку України» втратив чинність Закон від 19 червня 2003 року «Про основи національної безпеки України». Преамбулою до чинного Закону «Про національну безпеку України» визначено основи та принципи національної безпеки й оборони, мету й основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству та кожному громадянину захист від загроз[2]. Отже, слід констатувати, що заміну в назві Закону терміна «основи національної безпеки» на «національну безпеку» зумовлено законодавчим розширенням меж правового регулювання у сфері національної безпеки України.

Вважаємо слушними позиції багатьох авторів, які за результатами проведеного аналізу поняття національної безпеки України аргументують необхідність визнання її як родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом I Особливої частини КК. Тому ті суспільні відносини, що забезпечують існування народу України та створеної ним суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, а саме – національна безпека України, що охоплює суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність і недоторканість, обороноздатність, екологічну, економічну й інформаційну безпеку, становлять родовий об'єкт державної зради (Serhiievskyi, 2021).

Учена О. О. Кваша зауважує, що 2022 року (з ухваленням 2001 року чинного КК) в Україні фактично відбулася підміна понять «державна безпека» й «національна безпека», для чіткого розмежування яких у контексті визначення родового об'єкта дослідниця пропонує відмовитися від терміна «безпека». Таку думку авторка аргументує тим, що поняття «безпека» набуло значення категорії філософії через охоплення ним усіх належних аспектів життєдіяльності особи, суспільства й держави та власної безпосередньо визначальної ролі в них (Kvasha, 2022).

Такі наукові пропозиції наразі законодавчо не закріплені, й Розділ I Особливої частини КК дотепер має назву «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України». Але, як засвідчує аналіз поняття національної безпеки

[1] Проєкт нового Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv

[2] Про національну безпеку : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#top

України, а також правового регулювання відносин у сфері національної безпеки України, більш точним є визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом I Особливої частини КК, як національної безпеки України. Отже, зауважимо, що родовим об'єктом державної зради варто визнавати суспільні відносини у сфері національної безпеки України.

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку», національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз[1]. Підтримуємо доктринальну позицію щодо визнання цього терміна найбільш вдалим через наявність у ньому поняття «захищеність» (Turkot, 2018). Зокрема, у тексті національної доповіді Національної академії наук України від 2022 року національну безпеку визначено як стан захищеності ідентичності країни й самого її існування, реалізації її національних інтересів[2].

Водночас поряд із родовим об'єктом учені інколи виокремлюють і видовий, тобто такий, що охоплює тотожні суспільні відносини й співвідноситься з родовим об'єктом конкретного кримінального правопорушення як частина з цілим чи як вид із родом. Тобто в групі суспільних відносин, які мають перебувати під єдиною, комплексною кримінально-правовою охороною та які є, за загальним правилом, родовим об'єктом, вирізняють вужчу групу відносин – видовий об'єкт (Balobanova, & Hazdaika-Vasylyshyn, 2024). На думку Т. Ю. Ясниської, видовим об'єктом є необхідна складова в загальній назві розділу Особливої частини КК, яку застосовано з метою подальшої систематизації конкретних суспільних відносин усередині окремого розділу Особливої частини КК (Yasnyska, 2023). Але, як засвідчують наукові розвідки об'єкта суміжного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, виокремлення видового об'єкта в разі його повного збігу з безпосереднім об'єктом є безсенсовим і недоцільним, оскільки він не має теоретичного й практичного значення (Tananakin, 2024; Rubashchenko, 2013). З огляду на викладене, погоджуємося із думкою, що здійснювати поділ об'єктів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України на родовий, видовий і безпосередній недоцільно (Yasnyska, 2023). Отже, можна дійти висновку про відсутність у структурі об'єктів правопорушення, передбаченого ст. 111 КК, видового об'єкта.

Аналіз диспозиції ст. 111 КК засвідчує, що в разі вчинення цього правопорушення шкоду спричиняють державному суверенітету, територіальній цілісності й недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці. Тому логічно, що зазначені види суспільних відносин правильно вважати альтернативними й самостійними об'єктами такого кримінального правопорушення та для констатації складу державної зради достатнім є встановлення хоча б одного посягання на одну з названих груп відносин чи сфер інтересів суспільства й держави. Водночас слід погодитися з твердженням, що суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна й інформаційна безпеки є не самостійними об'єктами державної зради, а складниками єдиного об'єкта – суспільних відносин у сфері національної безпеки (Serhiievskyi, 2021). Тому вважаємо, що основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК, є суспільні відносини у сфері охорони зовнішньої та внутрішньої безпеки України, а саме: її суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна чи інформаційна безпека. Зазначена дефініція відповідає вимогам Закону України «Про національну безпеку України», зі змісту якого випливає, що національна безпека передбачає зовнішню та внутрішню безпеку. Тому правильним є твердження щодо тотожності понять «суспільні відносини у сфері охорони зовнішньої та внутрішньої безпеки України» та «суспільні відносини у сфері охорони національної безпеки України».

Отже, очевидним є збіг родового й основного безпосереднього об'єктів аналізованого кримінального правопорушення, якими є суспільні відносини у сфері національної безпеки України, складниками яких є державний суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна чи інформаційна безпека України.

Також акцентуємо на компонентах національної безпеки, яким заподіюють або може бути заподіяно шкоду внаслідок державної зради та якими є чи можуть бути (Holovina, 2025):

– державний суверенітет – це самостійність і верховенство держави на всій її території, а також незалежність держави в міжнародних відносинах, які може бути обмежено лише необхідністю виконувати договори й зобов'язання в галузі міжнародних відносин;

– територіальна цілісність – територія України є єдиною, а наявні адміністративно-територіальні одиниці не мають власного

[1] Про національну безпеку : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#top

[2] Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз : нац. доп. / [редкол.: С. Пирожков, О. Майборода, Н. Хамітов та ін.]. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022.

суверенітету, перебувають у нерозривному зв'язку й характеризуються єдністю;

– територіальна недоторканність – це захищеність території країни в установлених кордонах від будь-яких протиправних посягань, що можуть стосуватися незаконної зміни території України, визначеної рішеннями Верховної Ради України й міжнародними договорами України;

– обороноздатність – це спроможність держави до захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту, що передбачає матеріальні й духовні аспекти та є сукупністю воєнного, економічного, соціального й морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації. Стан обороноздатності України відображають її мобілізаційні можливості, кількість і якість Збройних Сил, їх здатність швидко переходити у воєнний стан, організовано вступати у воєнні дії й успішно виконувати завдання з оборони від агресії[1];

– державна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу та інших важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру[2];

– економічна безпека України – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі й характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. Складниками економічної безпеки є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки[3];

– інформаційна безпека України – це захищеність інтересів України у сфері комунікацій, інформаційних систем, інформаційної власності від проявів обмеження свободи слова й доступу громадян до публічної інформації; поширення культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерної злочинності та комп'ютерного тероризму; розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства й держави; намагань маніпулювати суспільною свідомістю шляхом поширення неправдивої, неповної або упередженої інформації. Інформаційна безпека передбачає захищеність України від витоку інформації, яка становить державну таємницю[4].

Додатковим об'єктом будь-якого кримінального правопорушення визнають ті суспільні відносини, яким заподіюють шкоду або створюють загрозу її заподіяння поряд з основним об'єктом, тобто це лише ті відносини, що визначені як такий об'єкт самим законодавцем (Balobanova, & Hazdaika-Vasylyshyn, 2024). Додатковим об'єктом є відносини, на які завжди посягає діяння поряд із безпосереднім основним об'єктом, або ті відносини, які в разі заподіяння їм шкоди або створення загрози її заподіяння, можуть бути самостійним основним безпосереднім об'єктом правопорушення (Vozniuk, 2015). Факультативним додатковим безпосереднім об'єктом державної зради можна вважати невизначене коло суспільних відносин, що безпосередньо залежить від форми конкретно вчиненого діяння.

Висновки

Родовим об'єктом державної зради слід визнавати ті суспільні відносини, що забезпечують саме існування народу України та створеної ним суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, тобто – національну безпеку України. Вона передбачає державний суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність і недоторканість, обороноздатність, екологічну, економічну й інформаційну безпеку. У структурі об'єктів правопорушення, передбаченого ст. 111 КК, видовий об'єкт не слід виокремлювати з огляду на його збіг з основним безпосереднім об'єктом. Окрім того, основний безпосередній об'єкт і родовий об'єкт державної зради (ст. 111 КК) збігаються, формуючи описані вище суспільні відносини у сфері національної безпеки України. Факультативним додатковим безпосереднім об'єктом державної зради може бути невизначене коло суспільних відносин, що залежить від форми конкретно вчиненого діяння.

[1] Про оборону України : Закон України від 6 груд. 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#top

[2] Про національну безпеку : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#top

[3] Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовт. 2013 р. № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#top

[4] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 15 жовт. 2021 р. № 685/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069

References

[1] Balobanova, D.O., & Hazdaika-Vasylyshyn, I.B. (2024). *Object of a criminal offense.* Lviv. Retrieved from https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/8377

[2] Chornyi, R.L. (2021). Concept, system and criminal-legal characteristics of the elements of crimes against the foundations of national security of Ukraine. *Extended abstract of Doctor's thesis.* Kharkiv. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/items/3d8ae2d5-1124-40df-af22-b0ae3a17eed6

[3] Holovina, O.O. (2025). Peculiarities of determining the object of high treason. *War in Ukraine: conclusions drawn and unlearned lessons: collection of abstracts of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 135-136). Lviv.

[4] Konchuk, N.S. (2019). Criminal liability for high treason. *Candidate's thesis.* Lviv. Retrieved from http://dspace.lvduvs.edu.ua/ handle/1234567890/3512

[5] Kuznetsov, V.V., Syiploki, M.V., & Nesterova, I.A. (2023). Crimes against the foundations of national security of Ukraine: new challenges of the present. *Analytical and comparative law*, 1, 483-489. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.01.84

[6] Kvasha, O.O. (2022). Generic object of crimes of Section I of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine: state & national security. *Law of Ukraine*, 11, 24-36. DOI: 10.33498/louu-2022-11-024

[7] Marin, O. (2022). Criminal-legal variations of high treason in the Criminal Code of Ukraine. *Law of Ukraine,* 11, 60-75. DOI: 10.33498/louu-2022-11-060

[8] Rubashchenko, M.A. (2013). Specific object of encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine. *Theory and Practice of Jurisprudence*, 2(4). Retrieved from http://tlaw.nlu.edu.ua/ article/view/63544

[9] Serhiievskyi, S.K. (2021). Criminal liability for high treason. *Candidate's thesis.* Kharkiv. Retrieved from https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/12/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf

[10] Sobieshchanska, Ye.S. (2024). Some issues of the criminal-legal characteristics of collaborationism (Article 111-1 of the Criminal Code). *European Perspectives*, 2, 107-112. DOI: 10.32782/ep.2024.2.16

[11] Stratonov, V.M. (2024). Characteristics of high treason in the system of national security of Ukraine. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 31(1), 216-233. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-31-1-216

[12] Tananakin, O.V. (2024). Discussion issues of determining the object of collaborative activity (Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine). *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 85(3), 332-338. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.52

[13] Turkot, M. (2018). Functioning of the military organization of Ukraine in the context of legislative changes. *Criminal law regulation and ensuring its effectiveness: materials of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 445-448). Khakiv: Pravo.

[14] Vozniuk, A.A. (2015). Additional object of a crime provided for by Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 4(97), 21-30. Retrieved from https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-20-4-2015

[15] Yasnyska, T.Yu. (2023). Object of collaborative activity. *Legal Bulletin*, 31, 87-97. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2023.31.12

Список використаних джерел

[1] Балобанова Д. О., Газдайка-Василишин І. Б. Об'єкт кримінального правопорушення : навч. посіб. Львів, 2024. 44 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/8377

[2] Чорний Р. Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України : автореф. дис. …. д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2021. 42 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/3d8ae2d5-1124-40df-af22-b0ae3a17eed6

[3] Головіна О. О. Особливості визначення об'єкта державної зради. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 21 лют. 2025 р.). Львів, 2025. С. 135–136.

[4] Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2019. 218 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/ handle/1234567890/3512

[5] Кузнецов В. В., Сийплокі М. В., Нестерова І. А. Злочини проти основ національної безпеки України: нові виклики сьогодення. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 1. С. 483–489. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.01.84

[6] Кваша О. О. Родовий об'єкт злочинів Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України: держава & національна безпека. *Право України.* 2022 № 11. С. 24–36. DOI: 10.33498/louu-2022-11-024

[7] Марін О. Кримінально-правові варіації державної зради у Кримінальному кодексі України. *Право України*. 2022. № 11. С. 60–75. DOI: 10.33498/louu-2022-11-060
[8] Рубащенко М. А. Видовий об'єкт посягання на територіальну цілісність і недоторканість України. *Theory and Practice of Jurisprudence*. 2013. № 2 (4). URL: http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63544
[9] Сергієвський С. К. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2021. 205 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/12/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf
[10] Собєщанська Є. С. Деякі питання кримінально-правової характеристики колабораціонізму (ст. 111-1 КК). *Європейські перспективи*. 2024. № 2. С. 107–112. DOI: 10.32782/ep.2024.2.16
[11] Стратонов В. М. Характеристика державної зради в системі національної безпеки України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 1. С. 216–233. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-31-1-216
[12] Тананакін О. В. Дискусійні питання визначення об'єкта колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 85. Ч. 3. С. 332–338. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.52
[13] Туркот М. Функціонування воєнної організації України в умовах законодавчих змін. *Кримінально правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18–19 жовт. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 445–448.
[14] Вознюк А. А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2015. № 4 (97). С. 21–30. URL: https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-20-4-2015
[15] Яснiська Т. Ю. Об'єкт колабораційної діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 31. С. 87–97. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2023.31.12

HOLOVINA Olha
Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-3896-702X

Characteristics of the Object of State Treason

Annotation. The article presents a criminal law characterization of the object of a criminal offense, responsibility for which is provided for in Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine "State Treason". It was determined that a significant increase in the number of recorded criminal offenses under this norm, as well as outdated ones, which were mainly carried out until 2022, scientific studies confirm the relevance of the selected issue. The article analyzed the family, species and immediate objects of treason. It is proved that the content of the generic object of all criminal offenses against the foundations of national security follows from the title of Section I of the Special Part of the Criminal Code – social relations related to the protection of the foundations of national security. But the family object of treason should be recognized precisely those social relations that ensure the existence of the people of Ukraine and the sovereign, independent, democratic, social and legal state created by them: the national security of Ukraine, which includes sovereignty, constitutional order, territorial integrity and inviolability, defense capability, environmental, economic and information security. Based on the results of the study of scientific works, it is proved that the division of objects of criminal offenses against the foundations of national security of Ukraine into generic, species and immediate is inexpedient. The identity of the concepts of "social relations in the field of protection of external and internal security of Ukraine" and "public relations in the sphere of protection of national security of Ukraine" was stated, on the basis of which the conclusion was made about the coincidence of the generic and main direct objects of the analyzed criminal offense. An optional additional direct object of treason is highlighted, which can recognize an undefined range of social relations, which directly depends on the form of the committed socially dangerous act.

Keywords: national security; state security; foundations of national security; state treason; object of a criminal offense; criminal offense; criminal liability.

DOI: 10.33270/05257004.20
УДК 347.965.1:351.746 2:343.132:343.102

ЄВТУШЕНКО Ольга*
начальник управління міжнародної комунікації Головного слідчого управління Національної поліції України
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-8898-5737

Особливості систематизації порушень правоохоронними органами прав адвоката під час обшуку його приміщень

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена тим, що гарантії адвокатської діяльності в Україні систематично порушують. Найтиповішими й системними є порушення під час проведення обшуків у приміщеннях адвоката. Упродовж останніх років обшуки, проведені в адвокатів, зокрема в житлі, офісних приміщеннях і транспортних засобах, поступово перетворилися на тривожну тенденцію. Порушення прав адвокатів, нехтування законодавчо встановленими гарантіями та зловживання з боку правоохоронних органів стали не поодинокими епізодами, а системною проблемою. Тому є потреба вивчити наявні практичні аспекти й врахувати перспективи врегулювання зазначених відносин, адже адвокатська діяльність є неможливою без належних дієвих гарантій адвокатської незалежності. У статті запропоновано поняття порушень правових гарантій адвокатської діяльності та надано їх класифікацію. Встановлено та окреслено дії щодо порушення незалежності професійної діяльності адвоката, дії з порушення адвокатської таємниці, а також дії з неправомірного втручання в реалізацію професійних функцій адвоката. Розкрито місце самих порушень під час проведення обшуків у приміщеннях адвоката в системі порушень професійних гарантій адвокатів. Проаналізовано порушення, допущені правоохоронними органами щодо прав адвоката, та зроблено висновок, що під час обшуку в його приміщенні можуть відбуватися різні види порушень прав адвоката. Зокрема, одночасно можливі як обмеження незалежності професійної діяльності адвоката, так і порушення адвокатської таємниці. Гарантія ефективної реалізації прав, пов'язаних із професійною діяльністю адвокатів, полягає не лише в їх формальному закріпленні у вигляді декларативних норм, а й у забезпеченні фактичного дотримання цих прав. Це, своєю чергою, передбачає застосування відповідних заходів юридичної відповідальності до осіб, які порушують чинне законодавство. Інститут незалежної адвокатури відіграє важливу позитивну роль для держави, адже сприяє підтриманню балансу сил і формуванню дієвої системи стримувань та противаг, що дає змогу знизити ризик появи різних зловживань.

Ключові слова: адвокат; адвокатська діяльність; обшук; збереження адвокатської таємниці; гарантії; слідчі (розшукові) дії.

Історія статті:
Отримано: 27.08.2025
Переглянуто: 26.09.2025
Прийнято: 31.10.2025

Рекомендоване посилання:
Євтушенко О. Особливості систематизації порушень правоохоронними органами прав адвоката під час обшуку його приміщень. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 192–201. DOI: 10.33270/05257004.20

*Відповідальний автор

© Євтушенко О., 2025

Вступ

На практиці правоохоронні органи нерідко перевищують межі, встановлені ухвалою слідчого судді щодо дозволу на проведення обшуку. У таких випадках під час обшуків вилучають предмети та документи, які є в переліку, визначеному цим дозволом[1].

Порушення законодавчо закріплених вимог під час проведення обшуку в приміщеннях адвоката негативно впливає на професійну діяльність і підриває принцип незалежності адвокатури як вагомого елемента функціонування системи правосуддя в умовах демократичного та правового суспільства.

Матеріали та методи

Аналіз наукової літератури свідчить, що окремі аспекти проблематики дотримання гарантій адвокатської діяльності під час проведення обшуку в приміщенні адвоката були висвітлені в роботах І. Боса (2023), О. Дроздова (2024), В. В. Заборовського (2021) та інших.

Переважна кількість наукових розвідок стосується або інституту обшуку в кримінальному провадженні, або проблем правового регулювання гарантій адвокатської діяльності в Україні. Окремих монографічних, комплексних робіт, присвячених тематиці дотримання гарантій адвокатської діяльності під час проведення обшуку в приміщенні адвоката, проведено не було. З огляду на непоодинокі порушення таких гарантій під час проведення обшуків відповідне наукове дослідження та пошук ефективних шляхів забезпечення дотримання прав залишаються надзвичайно актуальними.

Метою дослідження є аналіз порушень, що виникають під час проведення обшуків у приміщеннях адвоката, а також формування власної позиції щодо удосконалення правового регулювання для забезпечення гарантій адвокатської діяльності в Україні.

Результати й обговорення

Відповідно до Конституції України кожен громадянин має гарантоване право на отримання правової допомоги[2]. Крім того, згідно з Основними положеннями про роль адвокатів, затвердженими на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинам у серпні 1990 року, уряд зобов'язаний забезпечити захист адвокатів від застосування покарань, погроз, обвинувачень, адміністративних, економічних та інших санкцій за виконання ними професійних обов'язків відповідно до загальноприйнятих стандартів, етичних норм та професійної етики. Адвокатів не слід ототожнювати з їхніми клієнтами чи їх справами під час виконання професійних функцій.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» регламентує гарантії, покликані забезпечувати професійну діяльність адвокатів, проте у структурі відповідних положень є певні недоліки. У правових дослідженнях неодноразово звертали увагу, що права адвокатів визначаються не одним правовим приписом зазначеного закону, що ускладнює реалізацію професійної діяльності, замість підвищення рівня її забезпечення[3].

Належну систему гарантій цієї діяльності, закріплену чинним законодавством, розроблено з урахуванням положень міжнародних нормативних документів, судової практики та впроваджених світових стандартів функціонування інституту адвокатури. Однак є проблеми узгодженості норм матеріального та процесуального права, які регулюють реалізацію зазначених гарантій. Крім того, для створення ефективних умов дотримання таких гарантій має бути повна імплементація принципів незалежності адвокатури та конфіденційності її діяльності, що є базовими засадничими елементами функціонування цього правового інституту (Bosa, 2023).

Ми підтримуємо думку О. С. Зайця (2024), що справжня гарантія дотримання прав і принципів адвокатської діяльності полягає не тільки в їхньому формальному закріпленні, а й у реальному забезпеченні виконання. Це передбачає застосування встановлених законом заходів юридичної відповідальності до осіб, які порушують відповідні гарантії (Zaiats, 2024).

Поширеними порушеннями гарантій адвокатської діяльності є порушення під час проведення обшуків у приміщеннях адвоката.

Порушення правових гарантій адвокатської діяльності охоплює будь-які незаконні дії, що заважають адвокату виконувати свої професійні обов'язки, забезпечувати захист прав клієнта або спричиняють тиск на нього. Це може проявлятися як у формі прямого впливу, так і через створення перешкод, що ускладнюють його роботу.

Порушеннями правових гарантій адвокатської діяльності є:

– порушення незалежності професійної діяльності адвоката;

– порушення адвокатської таємниці;

– неправомірне втручання у реалізацію професійних функцій адвоката.

[1] Між молотом та ковадлом : звіт Місії МКЮ в Україні про порушення прав адвокатів в Україні. 2020. URL: https://zib.com.ua/files/Ukraine-Between-the-rock-and-theanvil-Publications-Reports-Mission-report-2020-UKR.pdf

[2] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text

[3] Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/conv#Text

Дії з порушення незалежної професійної діяльності адвоката доцільно аналізувати в розрізі таких складових*:*

– незаконного перешкоджання роботи адвоката;

– тиск на адвоката.

Незаконне перешкоджання роботи адвоката – це:

– заборона адвокату з'являтися до суду, прокуратури чи органів досудового розслідування для надання правової допомоги;

– створення перешкод для зустрічі адвоката з клієнтом;

– відмова у прийнятті або реєстрації документів, поданих адвокатом.

Тиск на адвоката:

– публічна дискредитація, як-от: можливе прирівнювання адвоката до його клієнта;

– будь-які інші навмисні дії, спрямовані на втручання в професійну діяльність адвоката.

Дії, що призводять до порушення адвокатської таємниці:

– розголошення адвокатської таємниці відбувається в разі передання будь-якої інформації про клієнта, яка стала відома адвокату, третім особам без погодження з клієнтом. Це охоплює зміст консультацій, документацію, дані, що зберігаються на електронних носіях, та інші схожі відомості;

– дії, що спричинили розкриття конфіденційної інформації, теж належать до порушень. Наприклад, якщо адвокат не розголошував інформацію особисто, але його поведінка чи нехтування певними заходами безпеки створили умови для доступу третіх осіб до таємниці клієнта. Це також є недотриманням правил;

– недбале виконання професійних обов'язків може спричинити порушення конфіденційності. Таким може бути неналежна організація зберігання документів, які містять важливу приватну інформацію клієнта;

– порушення норм адвокатської етики заслуговує окремої уваги. Вони передбачають конкретні вимоги забезпечення конфіденційності даних клієнта, дотримання яких є обов'язковим для кожного адвоката. Недотримання етичних норм також спричиняє відповідальність за відповідні наслідки.

Неправомірне втручання у реалізацію професійних функцій адвоката:

– тиск з боку правоохоронних органів;

– втручання у правову позицію адвокатів;

– допит адвокатів як свідків у провадженнях, де адвокати є захисниками;

– обшуки в адвокатів, що порушує їхні права та професійні гарантії.

Кожне проведення обшуку в приміщеннях, що належать адвокату, із порушенням установлених законодавством норм не лише впливає на професійну діяльність конкретного адвоката. Така дія також підриває саму концепцію незалежності адвокатури як одного з фундаментальних компонентів системи правосуддя в демократичному та правовому суспільстві.

У контексті окремих аспектів нашого дослідження заслуговує на особливу увагу тема, розкрита в роботі І. В. Вегери-Іжевської (2018) «Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні». Серед основних положень, які отримали подальший розвиток, варто виокремити концепцію, що рівень втручання у права людини під час обшуку має відповідати його законній меті. У цьому зв'язку акцентовано на необхідності запровадження зобов'язання для слідчого перед початком обшуку запропонувати особі добровільно надати потрібні предмети чи документи. Така добровільна дія буде сприйнята як свідчення досягнення мети обшуку (Vehera-Izhevska, 2018, p. 6).

Важливим внеском у розвиток наукового знання в межах розглянутої проблеми є дисертаційна робота Т. Є. Зелькіної (2021) «Обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування». У роботі досліджено аспекти обмеження майнових прав громадян під час проведення обшуків та оглядів із проникненням до житла чи іншого володіння. Один з підрозділів роботи присвячений детальному аналізу механізмів таких обмежень, а також вивченню понять «житло» і «інше володіння особи». Окрему увагу приділено правовим аспектам проведення невідкладного обшуку та взаємозв'язку між процедурою обшуку й огляду. Автор підкреслює необхідність запровадження в законодавстві додаткових гарантій захисту майнових прав громадян, чиє майно вилучили під час обшуку за дозволом слідчого судді (Zelkina, 2021, p. 233).

Одним із важливих досліджень у цій сфері стала робота С. М. Тарасюка (2020) «Кримінальний процесуальний механізм забезпечення конституційних прав особи при проведенні в її житлі чи іншому володінні слідчих (розшукових) дій». Автор застосував новаторський підхід, зокрема в аналізі елементів структури механізму забезпечення конституційних прав особи під час виконання таких дій у житлі. Значущим аспектом дослідження є детальний аналіз гарантій прав, серед яких виокремлено громадянські (особисті), політичні, економічні, соціальні та культурні права, що можуть бути обмежені під час обшуків (Tarasiuk, 2020).

Ю. М. Чорноус і В. В. Гвоздюк (2020) у своїй науковій роботі «Засади проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики Європейського суду з прав людини» підкреслюють важливість дотримання прав людини, зокрема права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції, під час здійснення слідчих (розшукових) дій у помешканні або іншому володінні особи. Вони наголошують, що для проведення обшуку житла чи іншого володіння

обов'язковою умовою є наявність належної правової підстави, якою є ухвала слідчого судді. Це правило поширюється й на невідкладні випадки, коли обшук проводять з подальшим отриманням дозволу слідчого судді (Chornous, & Hvozdiuk, 2020).

Л. М. Перцова-Тодорова (2022) у своїй дослідницькій роботі «Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення обшуку на стадії досудового розслідування» стверджує, що чинний механізм судового контролю щодо арешту майна, вилученого під час обшуку, є малоефективним. Це пов'язано з браком можливостей оперативно й результативно оскаржити процедуру, обґрунтованість і результати проведеного обшуку на етапі досудового розслідування з метою повернення майна та усунення порушень, допущених представниками органів досудового розслідування. Автор наголошує на необхідності вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства, які забезпечують право сторони захисту звертатися до суду з вимогою скасувати арешт майна, якщо підстав для такого арешту бракує, а також надавати докази, що свідчать про неможливість накладення арешту на вилучене майно. У роботі проаналізовано окремі види істотних порушень прав людини та основоположних свобод, передбачених статтею 87 КПК України в контексті проведення обшуків. Визначено дії, які суд зобов'язаний класифікувати як суттєві порушення прав і свобод людини, а також встановлено, що докази, здобуті під час таких порушень під час обшуку, мають визнаватися недопустимими (Pertsova-Todorova, 2022).

М. Р. Котів (2025) у праці «Правовий привілей чи умовна гарантія? До питання про абсолютність адвокатської таємниці» зазначає, що обшук в адвоката є винятковою процедурою, дозволеною лише у строго визначених законом випадках із дотриманням правових гарантій адвокатської діяльності. Метою цих гарантій є забезпечення незалежності адвоката, захист адвокатської таємниці та недопущення незаконного втручання в його роботу. Адвокатська таємниця охоплює не лише факти звернення клієнта, а й інформацію про те, хто саме звернувся. Законодавство має визначати обсяг адвокатської таємниці та передбачати чіткі процедури для захисту відповідних матеріалів (Kotiv, 2025).

Дослідники С. А. Мозоль і Ю. О. Левченко (2025) справедливо зазначають у роботі «Порушення недоторканності житла: проблеми правозастосування, кваліфікації та відповідальності в умовах воєнного стану в Україні» про актуальність проблеми. Незаконне проникнення до житла, проведення обшуків без відповідної санкції суду та використання сили спричиняють значний суспільний резонанс, підриваючи довіру до державних органів. Водночас практика правозастосування демонструє суттєві труднощі з правильною кваліфікацією таких дій та притягненням винних до відповідальності (Mozol, & Levchenko, 2025).

Такої позиції дотримуються І. М. Чекмарьова та Г. С. Резніченко (2025) у своїй роботі «Порушення недоторканності житла: проблеми кваліфікації». Вони підкреслюють, що суть порушення недоторканності житла полягає в зазіханні на базові права людини, як-от: приватність, свобода та безпека. Недоторканність житла слугує гарантією захисту особистого простору кожного від непроханих гостей, представників державних структур чи інших осіб за браку належних підстав. Одним із ключових напрямів розв'язання цієї проблеми є організація освітніх програм для правоохоронних органів, що дасть змогу підвищити їх обізнаність у сфері порушень недоторканності житла та забезпечити неухильне дотримання законодавства (Chekmarova, & Reznichenko, 2025).

У науковій праці В. В. Гвоздюка (2021) «Тактика проведення обшуку з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» підкреслено, що для ефективного виконання робочого та завершального етапів обшуку варто під час підготовки плану цієї слідчої (розшукової) дії включити посилання на рішення Європейського суду з прав людини або стислі висновки щодо його позицій стосовно проведення обшуків у різних ситуаціях. Зауважено, що практичні позиції, сформовані Європейським судом, певною мірою регламентують процес організації обшуків і свідчать про можливі недоліки в конкретних випадках. Такі рекомендації можуть бути корисними для працівників органів досудового розслідування та прокурорів. Ознайомлення з позиціями суду сприяє вдосконаленню тактики проведення обшуку (Hvozdiuk, 2021).

Недотримання процесуальних гарантій під час проведення обшуку та вилучення електронних даних у помешканні адвоката чи іншому його володінні зумовлює порушення ст. 8 Європейської конвенції з прав людини (п п. 66–68 рішення ЄСПЛ у справі «Візер та Бікос Бетейліґунґен ҐмбХ проти Австрії»)[1].

ЄСПЛ у своїх рішеннях наголошує, що проведення обшуків в адвокатських офісах або інших приміщеннях адвоката може становити загрозу адвокатській таємниці. Ця таємниця є ключовою складовою довірливих відносин між адвокатом і його клієнтом, як зазначено у справі «André and Another v. France» (заява № 18603/03)[2].

[1] Справа «Візер та Бікос Бетейліґунґен ҐмбХ проти Австрії» (заява № 74336/01) : рішення Європейського суду з прав людини від 16 жовт. 2007 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-117700%22]}

[2] Справа «André and Another v. France» (заява № 18603/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 24 лип. 2008 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-87938%22]}

Як справедливо зазначає В. В. Заборовський (2020), особливості здійснення обшуку стосовно адвоката регулюють, зокрема, частиною 2 статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зазначена норма передбачає обов'язково у рішенні слідчого судді або суду щодо проведення процесуальної дії чітко визначити перелік речей, документів, які планують знайти, виявити або вилучити. Зазначена вимога є однією з гарантій дотримання принципу захисту адвокатської таємниці (Zaborovskyi, 2020, p. 33). Проведення обшуку в приміщеннях адвоката повинно здійснюватися з дотриманням визначених законом юридичних умов, а саме: має бути ухвала слідчого судді, що надає дозвіл на обшук та за умови ініціювання відповідного клопотання спеціальним суб'єктом, уповноваженим звертатися з таким проханням. Водночас слід враховувати, що частина друга статті 30 Конституції України та частина третя статті 233 Кримінального процесуального кодексу України встановлюють винятки із цього загального правила. Зокрема, ці положення дозволяють слідчому увійти до володінь особи без ухвали слідчого судді у невідкладних випадках. Такими є ситуації, спрямовані на порятунок життя чи майна людей або на переслідування осіб, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення. У схожих ситуаціях слідчий за узгодженням із прокурором зобов'язаний негайно після виконання відповідних дій звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку та забезпечити його оформлення відповідно до законодавчих вимог.

А. Гачкевич і С. Войцехівський (2025) у роботі «Окремі питання процесуальної регламентації невідкладного обшуку» (2025) дійшли висновку, що чинне правове регулювання невідкладних обшуків часто призводить до неоднакової практики через відсутність чітких критеріїв для ухвалення рішення та неналежного виконання повноважень правоохоронцями (Hachkevych, & Voitsekhivskyi, 2025).

У своєму дослідженні «Невідкладний обшук: у пошуках балансу між ефективністю та дотриманням прав людини» О. М. Дроздов і Н. В. Глинська (2024) дійшли висновку, що через відсутність чіткого визначення терміна «невідкладний» у кримінальному процесуальному законодавстві доцільно користуватися принципом in dubio pro tributario, тобто надавати перевагу тлумаченню норми права, яке є найбільш сприятливим для особи. Оскільки йдеться про винятковий випадок обмеження конституційного права на недоторканність житла без судового контролю, особливо важливо використовувати буквальне, а не розширене тлумачення змісту частини третьої статті 30 Конституції України. Тому уповноважені учасники кримінального провадження, ухвалюючи рішення про невідкладний обшук, мають встановити: чи справді затримання протягом часу, необхідного для отримання дозволу слідчого судді та проведення обшуку в стандартному порядку, неминуче призведе до наслідків, зазначених у статті 30 Конституції України. Також слід обґрунтувати, які саме обставини справи підтверджують невідкладність проникнення до житла або іншого володіння і чи перебувають вони в прямому причинно-наслідковому зв'язку з можливою втратою або знищенням майна (Drozdov, & Hlynska, 2024).

Як зазначає у своєму дисертаційному дослідженні О. С. Смірнов (2023), особа, яка ухвалює рішення про проведення термінового обшуку, повинна зважати на всі обставини як у межах кримінального провадження, так і в контексті конкретної ситуації проведення такої невідкладної слідчої (розшукової) дії. Її дискреційні повноваження мають базуватися на принципі передбачуваності застосування норм права у відповідній ситуації. Крім того, мотиви та підґрунтя такого рішення повинні бути належно обґрунтованими та зрозумілими для стороннього спостерігача (Smirnov, 2023, p. 190).

І. М. Білоус (2022) у своїй статті «Особливості проведення обшуку у невідкладних випадках» зазначає, що перед вчиненням обшуку в невідкладних ситуаціях, за винятком обставин безпосереднього переслідування особи після вчинення кримінального правопорушення, слідчий або прокурор зобов'язані ухвалити процесуальне рішення про проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Таке рішення є правовою основою для виконання цих дій, забезпечує виникнення визначених процесуальних прав і обов'язків, а також є гарантією дотримання прав осіб, у яких проводять обшук. Крім того, надана постанова створює можливість для подальшого її оскарження. У разі здійснення обшуку до моменту реєстрації кримінального провадження в Єдиному реєстрі досудових розслідувань таке дійство треба вважати незаконним, а вилучені докази повинні бути визнані недопустимими (Bilous, 2022, p. 457).

Процесуальна форма проведення обшуку має надзвичайно важливе значення для забезпечення законності та дотримання правових підстав його здійснення в житлі чи іншому володінні особи. Усі слідчі (розшукові) дії класифікують залежно від таких критеріїв: рішення слідчого, ухвала слідчого за погодженням із керівником органу досудового розслідування, постанова прокурора чи ухвала слідчого судді. Загалом процесуальна форма обшуків відповідає вимогам Конституції України та іншим законодавчим актам. Водночас є потреба вдосконалити кримінальні процесуальні норми, що регулюють підстави та порядок проведення цих дій. Особливу увагу слід зосередити на посиленні процесуальних гарантій, які мають сприяти не лише досягненню цілей обшуку, а й забезпеченню ефективного захисту прав і

законних інтересів усіх сторін (Kovalenko, & Holovkov, 2024).

У практичній діяльності нерідко ігнорують те, що адвокати можуть працювати не лише на індивідуальній основі, а й у складі адвокатських об'єднань чи компаній. Проведення санкціонованого обшуку стосовно одного з адвокатів часто спричиняє значний вплив і на інших працівників, які працюють у тій самій організації. Правоохоронні органи іноді виходять за межі повноважень, визначених рішенням слідчого судді, вилучаючи речі та документи, що не є в переліку дозволених для обшуку. Окремі випадки свідчать про те, що слідчі навмисно приховують від суду інформацію про те, що клопотання стосується приміщення, яке належить адвокату. Це дає змогу уникнути належного судового контролю (Bosa, 2023). Проблематику застосування обшуків у приміщеннях адвокатів активно обговорюють у правничій спільноті. Адвокати акцентують на ключових аспектах, які створюють труднощі в судовій практиці під час вивчення питань надання дозволу на обшук житла чи інших приміщень, які є у володінні адвокатів. Особливе занепокоєння викликає відсутність у рішеннях слідчих суддів чіткої ідентифікації приміщень, які підлягають обшуку. Додатково виокремлюють проблему недостатньо конкретного формулювання списків речей та документів, що підлягають вилученню. Особливо критичною тут є часта практика використання неконкретних виразів на кшталт «та інші» або «тощо». Схожі формулювання фактично надають правоохоронцям необмежений доступ до адвокатських матеріалів і документації адвокатських об'єднань, що загрожує порушенням інституту професійної адвокатської таємниці та ставить під сумнів гарантії незалежності професійної діяльності[1].

Під час обшуку в адвоката законом передбачено обов'язкову присутність представника Ради адвокатів регіону. У разі недотримання цієї вимоги арешт майна може бути визнаний незаконним. На це звернула увагу Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду (АП ВАКС) у своєму рішенні від 27 липня 2023 року у справі № 991/5681/23[2]. Суд зазначив, що представник органу адвокатського самоврядування прибув на місце обшуку вже після його початку, коли мобільний телефон та ноутбук власника були вилучені. Крім того, прокурор не зміг надати доказів про завчасне повідомлення ради адвокатів регіону про запланований обшук, щоб її представник міг своєчасно прибути.

Аналіз чинної судової практики демонструє поширені випадки проведення слідчих дій без належних правових підстав, отримання згоди на обшук житла за умов психологічного тиску або без належного інформування особи про її права. Також поширені порушення в належному оформленні протоколів і процесуальних документів, що негативно впливає на рівень процесуальних гарантій. Дії слідчих органів у таких випадках перетворюють передбачені законом механізми втручання в особисте життя на засіб для зловживань, що значною мірою підриває довіру до правоохоронної системи (Prysiazhniuk, 2025, p. 73).

Під час обшуків часто вилучають електронні носії інформації, як-от: ноутбуки, мобільні телефони, флешнакопичувачі, а також паперові документи, які можуть містити конфіденційні відомості про клієнтів. Перед вилученням ґаджетів адвоката слідчі часто допускають процесуальну помилку, оглядаючи або дозволяючи огляд даних на пристроях адвоката, що містять адвокатську таємницю. Це порушує гарантії адвокатської діяльності, особливо якщо до огляду не залучили представника ради адвокатів регіону (Koloda, 2024, p. 21). Навіть якщо ці речі згодом повертають їхнім власникам, сам факт доступу сторонніх осіб до такої інформації вже є порушенням. Оскільки дані, що зберігають на вилучених пристроях, можуть містити ті, які становлять адвокатську таємницю, їхній огляд слідчий або прокурор можуть здійснювати тільки за участю представника Ради адвокатів регіону. Це потрібно для того, щоб відокремити інформацію, яка належить до адвокатської таємниці й не стосується обставин, що мають значення для досудового розслідування (ухвала слідчого судді ВАКС від 10.06.2024 № 991/4899/24)[3].

У ще одній справі № 991/4337/23 суд також відмовив у накладенні арешту на гаджети, вилучені в адвоката, під час обшуку. В ухвалі АП ВАКС від 9 червня 2023 року було враховано, що обшук житла адвоката проводили без попереднього повідомлення Ради адвокатів регіону та без присутності її представника[4] .

Відповідно до пункту 3 Порядку дій з питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних та соціальних прав адвокатів, затвердженого рішенням Ради адвокатів України № 183 від 27 липня 2013 року, в разі отримання Радою чи Комітетом повідомлення про порушення професійних прав адвокатів,

[1] Надання дозволів на обшуки адвокатів має ґрунтуватися на деталізованих відомостях – член РАмК Володимир Клочков. URL: https://unba.org.ua/news/5847-nadannyadozvoliv-na-obshuki-advokativ-mae-runtuvatisya-na-detalizovanih-vidomostyah-chlen-ramk volodimir-klochkov.html

[2] Рішення Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27 лип. 2023 р. у справі № 991/5681/23. URL: https://ap.vaks.gov.ua/publications/991-5681-23-270723/

[3] Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 10 черв. 2024 р. № 991/4899/24. URL: https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/documents/120341660

[4] Рішення Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 9 черв. 2023 р. у справі № 991/4337/23. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=111426268&red=1000036005ed80cd36df495093fe8ed78a8209&d=5

Голова Ради або Комітету оперативно ухвалює рішення про необхідність виїзду представника Ради чи Комітету на місце події. Представник Ради або Комітету має без зволікань прибути на зазначене місце та вжити всіх можливих заходів для встановлення обставин інциденту, до якого стосується повідомлення, а також перевірити факти порушення професійних прав чи гарантій, пов'язаних з адвокатською діяльністю. Прибувши на місце, представник Ради або Комітету зобов'язаний поінформувати особу, яка порушує професійні права або гарантії адвокатської діяльності, про необхідність негайного припинення неправомірних дій щодо адвоката, вимогу дотримуватися гарантій адвокатської діяльності та забезпечити нерозголошення адвокатської таємниці[1].

Систему гарантій адвокатської діяльності, встановлену чинним законодавством, створено з урахуванням міжнародних нормативних актів, судової практики та світових стандартів функціонування адвокатури. Однак є невідповідність між положеннями матеріального і процесуального права, які регулюють реалізацію цих гарантій. Крім того, для забезпечення належних умов виконання гарантій необхідно повною мірою впроваджувати принципи незалежності адвокатури та конфіденційності її діяльності (Zaborovskyi, 2021, p. 293).

У наукових публікаціях українських дослідників, зокрема в роботі О. С. Зайця (2022), зазначено, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» містить доволі прогресивні положення, які передбачають існування індемнітету адвоката як гарантії його професійної діяльності. Водночас зауважено певні недоліки цих норм. Зокрема, підкреслено, що індемнітет адвоката не закріплений однією чіткою нормою згаданого закону, що ускладнює забезпечення належних гарантій для здійснення його професійної діяльності та створює труднощі в реалізації даної гарантії (Zaiats, 2022, p. 287; Tarasiuk, 2020).

Адвокатська діяльність неможлива без належних гарантій незалежності адвоката. Українська адвокатура має свою унікальну особливість: вона функціонує як недержавний самоврядний інститут, покликаний забезпечувати захист професійних прав адвокатів, дотримання встановлених гарантій, якісне здійснення адвокатської діяльності, підтримання високих професійних стандартів, а також розв'язання питань, пов'язаних із дисциплінарною відповідальністю (Bilous, 2022, p. 336). Проте, з огляду на поточну ситуацію в країні, можна дійти висновку, що вітчизняна адвокатська спільнота, хоч і має формально закріплені гарантії діяльності, на цей час не спроможна ефективно ними скористатися (Tarasiuk, 2020).

Поширеними порушеннями гарантій адвокатської діяльності й надалі залишаються спроби фактичного ототожнення адвокатів з їхніми клієнтами, що призводить до порушення під час проведення обшуків у приміщеннях адвоката, створення перешкод у здійсненні професійної діяльності через безпідставні звернення щодо притягнення адвокатів до різних видів відповідальності та схожі дії. О. С. Заєць (2024) зазначає про доцільність рекомендувати Раді адвокатів України закликати ради адвокатів регіонів реагувати на кожен випадок порушення гарантій адвокатської діяльності. Реакція може містити направлення відповідного подання до керівництва органу чи посадової особи, яка допустила порушення, звернення до прокуратури, а в разі істотних порушень – ініціювання внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань через компетентний орган (Zaiats, 2024, p. 175). У цьому контексті особливу увагу варто зосередити на поглядах Ю. В. Циганюка та М. С. Гончарова (2025) щодо доцільності спільних зустрічей між представниками Ради адвокатів регіону та органів досудового розслідування, оперативних підрозділів і прокуратури. Основна мета таких заходів полягає в роз'ясненні важливості дотримання гарантій адвокатської діяльності та впливу їх порушення на допустимість доказів. Такі зустрічі доцільно також проводити за участю представників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (Tsyhaniuk, & Honcharov, 2025).

Висновки

Отже, систематизувавши порушення правоохоронними органами прав адвоката, прийшли до висновку, що під час обшуку в приміщенні адвоката можуть відбуватися кілька порушень його прав, які відносять до різних видів порушень правових гарантій адвокатської діяльності. Наприклад, одночасно може відбуватися і порушення незалежності професійної діяльності адвоката, і порушення адвокатської таємниці.

Існування незалежного інституту адвокатури має суттєво позитивне значення для держави, оскільки сприяє встановленню балансу сил та створенню ефективної системи стримувань і противаг, що мінімізує ризик виникнення різноманітних зловживань. Справжньою гарантією реалізації прав адвокатської діяльності, на нашу думку, є не лише їх закріплення у формі декларативних норм, а й забезпечення реального дотримання цих прав. Це передбачає застосування до винних осіб заходів юридичної відповідальності, чітко визначених чинним законодавством.

[1] Порядок дій з питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів : рішення Ради адвокатів України від 27 лип. 2013 р. № 183. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/poryadki/2013.07.27-poryadok-dij-z-zabespechennya-garan-tij-183.pdf

References

[1] Bilous, I.M. (2022). Peculiarities of conducting a search in urgent cases. *Legal Scientific Electronic Journal,* 9, 456-458. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-9/113
[2] Bosa, I.V. (2023). Guarantees of legal activity: features and mechanism of implementation. *Scientific notes. Series "Law",* 14, 210-215. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-210-215
[3] Chekmarova, I.M., & Reznichenko, H.S. (2025). Violation of the inviolability of housing: problems of qualification. *Analytical and Comparative Law*, 1, 676-680. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.112
[4] Chornous, Yu.M., & Hvozdiuk, V.V. (2020). Principles of conducting investigative (search) actions in the context of the practice of the European Court of Human Rights. *Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 1(19), 95-101. DOI: 10.33270/04201901.95
[5] Drozdov, O.M., & Hlynska, N.V. (2024). Urgent search: in search of a balance between efficiency and observance of human rights. *Analytical and comparative law*, 4, 612-624. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.04.103
[6] Hachkevych, A., & Voitsekhivskyi, S. (2025). Some issues of procedural regulation of urgent search. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: "Legal Sciences",* 12, 2(46), 66-78. DOI: 10.23939/law2025.46.066
[7] Hvozdiuk, V.V. (2021). Tactics of conducting a search taking into account the practice of the European Court of Human Rights. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 4, 206-211. DOI: 10.32844/2618-1258.2021.4.36
[8] Koloda, A.A. (2024). Procedural errors of the investigator during the search: some aspects. *Ukrainian police science: theory, legislation, practice*, 4(12), 20-24. DOI: 10.32782/2709-9261-2024-4-12-4
[9] Kotiv, M.R. (2025). Legal privilege or conditional guarantee? On the question of the absoluteness of attorney-client privilege. *Scientific notes of the Lviv University of Business and Law. Series "Economic". "Legal",* 44, 621-629. DOI: 10.5281/zenodo.17069333
[10] Kovalenko, A.V., & Holovkov, D.S. (2024). Procedural problems of initiating a search and inspection of a person's home or other property. *Ukrainian Police: Theory, Legislation, Practice*, 5(1), 25-30. DOI: 10.32782/2709-9261-2022-1-5-5
[11] Mozol, S.A., & Levchenko, Yu.O. (2025). Violation of the inviolability of housing: problems of law enforcement, qualification and responsibility under martial law in Ukraine. *Analytical and Comparative Law*, 4(3), 500-504. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.76
[12] Pertsova-Todorova, L.M. (2022). Ensuring the rights and legitimate interests of individuals during a search at the stage of pre-trial investigation. *Candidate's thesis.* Kyiv.
[13] Prysiazhniuk, I.I. (2025). Legal regulation of the right to inviolability of housing and other personal possessions: changes over the last decade and prospects for development. *Legal position*, 3(48), 68-75. DOI: 10.32782/2521-6473.2025-3.12
[14] Smirnov, O.S. (2023). Search in criminal proceedings. *Candidate's thesis.* Kropyvnytskyi. Retrieved from https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/09/dys-smirnov-os.pdf
[15] Tarasiuk, S.M. (2020). Criminal procedural mechanism for ensuring the constitutional rights of a person when conducting investigative (search) actions in his or her home or other possession. *Candidate's thesis.* Kyiv.
[16] Tsyhaniuk, Yu.V., & Honcharov, M.S. (2025). Compliance with the guarantees of legal activity in Ukraine under martial law: problems and ways to solve them. *Analytical and comparative law*, 2, 1117-1123. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.167
[17] Vehera-Izhevska, I.V. (2018). Ensuring the right to inviolability of a person's home or other property in criminal proceedings. *Candidate's thesis.* Kharkiv.
[18] Zaborovskyi, V.V. (2020). Guarantees as a means of ensuring information security of legal activities. *State-building processes in Ukraine: current realities:* theses add. based on materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference (pp. 32-36). Uzhgorod: RIK-U. Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/31352
[19] Zaborovskyi, V.V. (2021). Restrictions on confidential communication between a lawyer and his client under the legislation of foreign countries and the practice of the ECHR. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 67, 291-295. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.67.55
[20] Zaiats, O.S. (2022). Intentional analysis of professional legal activity: philosophical and legal discourse. *Doctor's thesis.* Khmelnytskyi.
[21] Zaiats, O.S. (2024). Legal provision of guarantees of legal activity in Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 84(4), 172-176. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.4.24
[22] Zelkina, T.Ye. (2021). Restrictions on the property rights of individuals in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation. *Candidate's thesis.* Kyiv.

Список використаних джерел

[1] Білоус І. М. Особливості проведення обшуку у невідкладних випадках. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 456–458. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-9/113

[2] Боса І. В. Гарантії адвокатської діяльності: ознаки та механізм реалізації. *Наукові записки. Серія «Право»*. 2023. № 14. С. 210–215. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-210-215

[3] Чекмарьова І. М., Резніченко Г. С. Порушення недоторканності житла: проблеми кваліфікації. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 1. С. 676–680. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.112

[4] Чорноус Ю. М., Гвоздюк В. В. Засади проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2020. № 1 (19). С. 95–101. DOI: 10.33270/04201901.95

[5] Дроздов О. М., Глинська Н. В. Невідкладний обшук: у пошуках балансу між ефективністю та дотриманням прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 4. С. 612–624. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.04.103

[6] Гачкевич А., Войцехівський С. Окремі питання процесуальної регламентації невідкладного обшуку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2025. Т. 12. № 2 (46). С. 66–78. DOI: 10.23939/law2025.46.066

[7] Гвоздюк В. В. Тактика проведення обшуку з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2021. № 4. С. 206–211. DOI: 10.32844/2618-1258.2021.4.36

[8] Колода А. А. Процесуальні помилки слідчого під час проведення обшуку: окремі аспекти. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2024. № 4 (12). С. 20–24. DOI: 10.32782/2709-9261-2024-4-12-4

[9] Котів М. Р. Правовий привілей чи умовна гарантія? До питання про абсолютність адвокатської таємниці. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права. Серія «Економічна». «Юридична»*. 2025. Вип. 44. С. 621–629. DOI: 10.5281/zenodo.17069333

[10] Коваленко А. В., Головков Д. С. Процесуальні проблеми ініціювання обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2024. № 5 (1). С. 25–30. DOI: 10.32782/2709-9261-2022-1-5-5

[11] Мозоль С. А., Левченко Ю. О. Порушення недоторканності житла: проблеми правозастосування, кваліфікації та відповідальності в умовах воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.*2025. Вип. 4. Ч. 3. С. 500–504. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.76

[12] Перцова-Тодорова Л. М. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення обшуку на стадії досудового розслідування : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2022. 246 с.

[13] Присяжнюк І. І. Правове регулювання права на недоторканість житла та іншого володіння особи: зміни за останнє десятиліття та перспективи розвитку. *Правова позиція*. 2025. № 3 (48). С. 68–75. DOI: 10.32782/2521-6473.2025-3.12

[14] Смірнов О. С. Обшук у кримінальному провадженні : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2023. 250 с. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/09/dys-smirnov-os.pdf

[15] Тарасюк С. М. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення конституційних прав особи при проведенні в її житлі чи іншому володінні слідчих (розшукових) дій : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2020. 255 с.

[16] Циганюк Ю. В., Гончаров М. С. Дотримання гарантій адвокатської діяльності в Україні в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 2. С. 1117–1123. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.167

[17] Вегера-Іжевська І. В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 233 с.

[18] Заборовський В. В. Гарантії як засіб забезпечення інформаційної безпеки адвокатської діяльності. *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення* : тези доп. за матеріалами Всеукр. наук.- практ. конф. (Луцьк, 24 квіт. 2020 р.). Ужгород : РІК-У, 2020. С. 32–36. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/31352

[19] Заборовський В. В. Обмеження конфіденційного спілкування адвоката зі своїм клієнтом за законодавством зарубіжних країн та практикою ЄСПЛ. *Науковій вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 67. С. 291–295. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.67.55

[20] Заяць О. С. Інтенціональний аналіз професійної адвокатської діяльності: філософсько-правовий дискурс : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Хмельницький, 2022. 540 с.

[21] Заяць О. С. Правове забезпечення гарантій адвокатської діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 172–176. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.4.24

[22] Зелькіна Т. Є. Обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 291 с.

YEVTUSHENKO Olha
Head of the International Communication Department of the Main Investigation Department of the National Police of Ukraine
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-8898-5737

Features of Systematization of Violations of the Rights of a Lawyer by Law Enforcement Agencies during a Search of His Premises

Abstract. The relevance of the study lies in the fact that the guarantees of legal activity in Ukraine are conditioned by existing systematic violations, one of the most typical of which is violations during searches of the lawyer's premises. Over the past few years, searches conducted in the property of lawyers, including their homes, office premises and vehicles, with rare exceptions, have gradually turned into a worrying trend. Violations of the rights of lawyers, disregard for legally established guarantees and abuse by law enforcement agencies have become not isolated episodes, but have become a systemic problem. Therefore, there is a need to both resolve existing practical aspects and take into account the prospects for regulating these relations, because advocacy is impossible without proper effective guarantees of advocacy independence. The article proposes the concept of violations of legal guarantees of advocacy and provides their classification. The actions to violate the independence of the professional activities of an advocate are established and outlined; actions to violate attorney-client privilege, as well as actions to unlawfully interfere with the implementation of the advocate's professional functions. The place of the violations themselves during searches of the advocate's premises in the system of violations of attorneys' professional guarantees is revealed. Having analyzed the violations committed by law enforcement agencies regarding the rights of an attorney, we came to the conclusion that during a search of his premises, various types of violations of the rights of an attorney may occur. In particular, both restrictions on the independence of the attorney's professional activities and violations of attorney-client privilege are simultaneously possible. The guarantee of effective implementation of the rights related to the professional activities of attorneys lies not only in their formal consolidation in the form of declarative norms, but also in ensuring the actual observance of these rights. This, in turn, involves the application of appropriate measures of legal responsibility to persons who violate current legislation. The institution of an independent bar plays an important positive role for the state, as it contributes to maintaining the balance of power and the formation of an effective system of checks and balances, which reduces the risk of various abuses.

Keywords: lawyer; legal practice; search; preservation of legal secrecy; guarantees; investigative (search) actions.

DOI: 10.33270/05257004.21
УДК 341.322.5

ЖОВТЮК Олександр*
начальник відділу міжнародного співробітництва Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5734-8356

Міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів

Анотація. Статтю присвячено аналізу міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів, що є ключовим елементом ефективного функціонування міжнародного кримінального правосуддя, та їх порівнянню з національним правом. В умовах сучасних збройних конфліктів зростає потреба у формуванні уніфікованих правил щодо фіксації, збирання, збереження, передання та використання доказів, які б відповідали вимогам як національного, так і міжнародного судочинства. Робота ґрунтується на міжнародно-правових актах, що регулюють стандарти криміналістичного забезпечення розслідувань: Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, Римський статут Міжнародного кримінального суду, Гаазькі конвенції, а також документи, розроблені в межах діяльності Міжнародних кримінальних трибуналів. Особливу увагу приділено ключовим елементам міжнародних стандартів: належній фіксації місця злочину та його наслідків; створенню та збереженню безперервного ланцюга збереження доказів (chain of custody); застосуванню сучасних методів криміналістики, включно із цифровою, біологічною та трасологічною експертизами; а також забезпеченню їхньої автентичності та допустимості для міжнародного та національного правосуддя. На основі практики Міжнародних трибуналів для колишньої Югославії та Руанди, а також діяльності Міжнародного кримінального суду проаналізовано вимоги до процесуальної чистоти доказів, їх стандартизованого оброблення та передання між правоохоронними та судовими органами різних держав. У статті також окреслено проблеми імплементації міжнародних стандартів у національні системи кримінального процесу. Серед них: відсутність уніфікованих протоколів криміналістичних дій у бойових умовах, різні підходи до оцінювання цифрових і супутникових доказів, обмежені можливості міжнародного обміну даними та експертною інформацією. Автор доходить висновку, що розвиток міжнародних стандартів у сфері криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів має бути спрямований на уніфікацію процедур збирання та оброблення доказів, гармонізацію національних і міжнародних вимог, розширення використання спільних слідчих груп та міжнародних експертних мереж. Реалізація таких стандартів забезпечує підвищення ефективності розслідувань воєнних злочинів, зміцнення принципу невідворотності покарання та посилення довіри до міжнародної системи захисту прав людини.

Ключові слова: воєнні злочини; міжнародні стандарти; криміналістичне забезпечення; докази; Міжнародний кримінальний суд; міжнародне правосуддя.

Історія статті:
Отримано: 22.08.2025
Переглянуто: 25.09.2025
Прийнято: 29.10.2025

Рекомендоване посилання:
Жовтюк О. Міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 202–209. DOI: 10.33270/05257004.21

*Відповідальний автор

© Жовтюк О., 2025

Вступ

Міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів є ключовим елементом ефективного функціонування міжнародного кримінального правосуддя й запорукою відповідності національної процедури кримінального провадження провідним світовим та європейським зразкам.

В умовах протидії збройній агресії російської федерації зростає потреба у формуванні уніфікованих правил фіксації, збирання, збереження, передання та використання доказів, які б відповідали вимогам як національного, так і міжнародного судочинства. Доцільно розглянути питання формування міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів і запровадження їх до національної практики.

Матеріали та методи

Для досягнення поставлених завдань було залучено комплекс методів наукового пізнання, а саме філософські методи й методи формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія). Теоретико-методологічним підґрунтям стали праці М. В. Костицького, Н. В. Кушакової-Костицької (2023). Задля формування міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів використано спеціально-правові методи, а саме: порівняльно-правовий та системно-структурний методи. Особливості їх використання в науковому криміналістичному дослідженні висвітлено у роботах В. А. Журавля (2019).

Проблематика формування міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів частково порушували на сторінках наукової літератури. Так, окремі аспекти міжнародних стандартів кримінального провадження виокремлено в публікаціях О. Л. Дульського (2023), Г. Ю. Нікітіної-Дудікової (2022), Ю. М. Чорноус (2023). Проблеми формування криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень висвітлено у публікаціях В. М. Шевчука (2020), а тематику розслідування воєнних злочинів розкрито у працях О. М. Дуфенюк (2022).

Результати й обговорення

Міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів являють собою сукупність норм, принципів і правил, вироблених міжнародним правом та практикою міжнародного кримінального правосуддя, які регламентують порядок виявлення, фіксації, вилучення, збереження, оброблення та використання доказів, отриманих у зонах збройних конфліктів.

Як зазначає О. М. Дуфенюк (2022), розслідування воєнних злочинів потребує досудового розслідування, прокуратури, суду, експертних установ та інших фахівців високого рівня мобілізації, концентрації зусиль і ресурсів, адже доводиться діяти без права на помилку в складних умовах геополітичних, правових, безпекових, тактичних, логістичних, інформаційно-комунікаційних викликів. Великою мірою успіх реалізації завдань документування воєнних злочинів залежить від стандартизації процесу розслідування, алгоритмізації проведення процесуальних дій, якісної взаємодії між підрозділами, врахування закордонного досвіду розслідування злочинних порушень міжнародного гуманітарного права. Важливим є розроблення спеціалізованих підвидових методик розслідування окремих видів воєнних злочинів. Також розслідування воєнних злочинів у цифрову епоху має особливості, що зумовлені: широкими можливостями користувачів смартфонів, інших засобів з функціями фото та відеофіксації документувати воєнні злочини, транслювати події онлайн, поширювати без кордонів інформацію через мережу Інтернет, соціальні мережі, засоби масової інформації, блоги тощо, охоплюючи в такий спосіб мільйонні аудиторії користувачів; широкими можливостями моніторингу, стеження за різними об’єктами, встановлення їх геолокації, оброблення великих даних за допомогою засобів кримінального аналізу, кіберрозвідки; цифровізацією криміналістичної, судово-експертної діяльності, що значно підвищує якість, точність та швидкість збирання доказів; поступовою трансформацією моделі кримінального провадження від паперової до електронної, що вже на етапі перехідної паперово-електронної моделі суттєво впливає на процес доказування (Dufeniuk, 2022, p. 54).

Сутність окреслених стандартів полягає у встановленні єдиних правил поводження з доказами, що дають змогу забезпечити їхню автентичність, цілісність та допустимість для міжнародних і національних судових інстанцій. До таких правил належать вимоги щодо обов’язкової фіксації місця злочину із застосуванням фото- та відеозйомки, створення та дотримання безперервного ланцюга збереження доказів, обов’язкового документування кожного етапу роботи з ними, використання сертифікованих методів криміналістичних досліджень та дотримання стандартів захисту прав людини в процесі розслідування. Практика міжнародних кримінальних трибуналів для колишньої Югославії та Руанди, а також діяльність Міжнародного кримінального суду сприяли формуванню цих стандартів, адже саме під час розгляду конкретних справ були напрацьовані прецеденти, які визначили критерії належності та допустимості доказів, отриманих у бойових умовах, а також вимоги до їхнього збору та верифікації.

Важливим аспектом міжнародних стандартів є регламентація міжнародної співпраці між державами та міжнародними судовими органами. Це охоплює узгоджені правила взаємної правової допомоги, порядок створення спільних слідчих груп, передання та перевірку автентичності матеріалів, використання міжнародних баз даних, цифрових платформ і експертних мереж для забезпечення обміну доказами й проведення складних криміналістичних експертиз. Такі механізми спрямовані на мінімізацію ризику втрати чи підроблення доказів, підвищення ефективності переслідування осіб, винних у скоєнні воєнних злочинів, та зміцнення принципу невідворотності покарання (Labenok, & Osypenko, 2024, p. 96).

Узагальнюючи, можна підсумувати, що міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів є складним комплексом правових норм, наукових засад і практичних правил, покликаних інтегрувати криміналістичні методи, засоби і прийоми у систему міжнародного кримінального правосуддя. Вони не лише регламентують технічний і процесуальний порядок роботи з доказами, а й є важливим елементом гарантії дотримання прав людини та зміцнення міжнародної безпеки через створення умов для реального притягнення воєнних злочинців до кримінальної відповідальності.

Належна фіксація місця злочину та його наслідків у контексті розслідування воєнних злочинів є одним із ключових елементів криміналістичного забезпечення, оскільки саме від правильності та повноти документування залежить допустимість доказів у національних та міжнародних судових процесах. Правове регулювання цього процесу формується як на рівні міжнародного права, так і на рівні національного законодавства держав, що здійснюють розслідування.

На міжнародному рівні базові положення щодо фіксації місця злочину ґрунтуються на нормах міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Зокрема, Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них передбачають обов'язок держав документувати факти порушень норм гуманітарного права та зберігати відповідні докази. Римський статут Міжнародного кримінального суду та Правила процедури і доказування Міжнародного кримінального суду конкретизують вимоги до належної фіксації доказів, включно з документуванням місця злочину, фото- та відеофіксацією, складанням протоколів, маркуванням і збереженням об'єктів, що мають доказове значення.

У таких умовах криміналістика покликана розробляти сучасні засоби, прийоми та методи, спрямовані на протидію кримінальним правопорушенням, пов'язаним із військовою агресією РФ проти України й іншим злочинам в умовах війни. Водночас специфіка формування та застосування криміналістичних знань відбиває певні тенденції розвитку сучасного глобалізованого світу, наявні виклики, загрози й засоби їх усунення або нейтралізації. У зв'язку із цим у сучасних реаліях гостро постає питання про підвищення ролі криміналістики у формуванні доказової інформації та розв'язання низки інших важливих криміналістичних завдань сучасної юридичної практики в умовах війни та глобальних загроз XXI ст. (Shevchuk, 2022, p. 13).

Правове регулювання належної фіксації місця воєнного злочину охоплює кілька ключових аспектів: по-перше, визначення обов'язкових дій слідчих, криміналістів та експертів, серед яких огляд місця події, фотографування та відеозйомка, складання детальних планів і схем, опис усіх слідів злочину та пошкоджень; по-друге, встановлення правил вилучення та маркування речових доказів, що унеможливлює їх підміну або втрату; по-третє, документування ланцюга збереження доказів, що гарантує їх автентичність і допустимість у суді.

Крім того, міжнародне право вимагає, щоб фіксацію місця злочину здійснювали з дотриманням прав людини, зокрема права на повагу до гідності загиблих та постраждалих, а також недопущення незаконного розголошення персональних даних. Важливим є і те, що міжнародні стандарти заохочують використання сучасних криміналістичних та цифрових технологій, включно з 3D-моделюванням, супутниковими знімками та геолокаційними даними, які підвищують точність та об'єктивність фіксації.

Міжнародні стандарти створення та збереження безперервного ланцюга збереження доказів, відомого як chain of custody (документування ланцюга доказів) (Radeiko, 2025, p. 109), мають ключове значення для криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів, оскільки саме вони гарантують автентичність, надійність і допустимість доказів у національних та міжнародних судових процесах. Сутність цього принципу полягає в тому, що кожен об'єкт, який має доказове значення, з моменту його виявлення до представлення в суді повинен бути під безперервним контролем уповноважених осіб, а всі дії з ним підлягають детальному документуванню. Міжнародне право сформувало чіткі вимоги до створення такого ланцюга на основі практики міжнародних кримінальних трибуналів та діяльності Міжнародного кримінального суду (Shevchuk, 2024, p. 80).

Римський статут Міжнародного кримінального суду та Правила процедури і доказування Міжнародного кримінального суду визначають обов'язок сторони обвинувачення забезпечити достовірність походження та оброблення кожного доказу, включно з предметами, документами, біологічними зразками та цифровими носіями інформації. У практиці Міжнародних трибуналів

для колишньої Югославії та Руанди були напрацьовані прецеденти, що визначили стандарти безперервного ланцюга збереження доказів, які нині застосовують у міжнародному правосудді. Вони передбачають фіксацію моменту та умов виявлення доказу, персональну ідентифікацію особи, яка його вилучила, опис способу пакування, маркування, опечатування та подальшого транспортування. Кожне передання доказу від однієї уповноваженої особи іншій супроводжується відповідним актом або протоколом, що дає змогу точно відтворити весь шлях об'єкта від місця події до судового розгляду.

Міжнародні стандарти особливо наголошують на важливості збереження автентичності та недоторканності доказів. Це досягається шляхом використання спеціалізованого пакування, яке унеможливлює несанкціонований доступ, маркування унікальними кодами, що дає змогу здійснювати відстеження на кожному етапі, та ведення централізованої документації, доступної для перевірки сторонами процесу. Будь-яке порушення безперервності ланцюга, наприклад невідповідність у протоколах передання або сліди розкриття пакування без належного документування, може призвести до сумнівів у допустимості доказів і стати підставою для їх відхилення судом.

Важливим аспектом міжнародних стандартів є інтеграція сучасних цифрових технологій для підтримки ланцюга збереження доказів. Застосовують електронні бази даних, цифрове маркування та GPS-відстеження під час транспортування особливо чутливих або об'ємних речових доказів. У випадку із цифровими доказами, такими як відеозаписи, супутникові знімки або файли з мобільних пристроїв, стандарти вимагають створення контрольних хеш-сум, які дають змогу верифікувати незмінність файлів з моменту їх вилучення. Ці заходи спрямовані на мінімізацію ризиків підроблення та підвищення довіри до результатів розслідування.

Міжнародні стандарти також враховують ситуації спільних розслідувань, коли докази передають між різними державами або міжнародними органами. У таких випадках застосовують протоколи взаємної правової допомоги, що передбачають уніфіковані форми документування кожного передання доказів, та забезпечують прозорість і контроль на всіх етапах. У підсумку безперервний ланцюг збереження доказів виконує не лише технічну функцію, а й є фундаментальною правовою гарантією того, що докази воєнних злочинів будуть визнані допустимими та придатними для використання в процесі міжнародного кримінального переслідування (Standards for the investigation…, 2023, p. 105).

Застосування сучасних методів криміналістики під час розслідування воєнних злочинів є одним із ключових елементів міжнародних стандартів криміналістичного забезпечення та відіграє вирішальну роль у формуванні належної доказової бази, придатної для використання як у національному, так і в міжнародному правосудді. Розслідування воєнних злочинів відбувається у складних умовах збройних конфліктів, де традиційні слідчі дії часто обмежені небезпекою для життя слідчих, зруйнованою інфраструктурою, масовими руйнуваннями та значною кількістю постраждалих. Саме тому особливе значення набуває залучення сучасних методів криміналістики, що дають змогу отримати об'єктивні, науково підтверджені та судово допустимі результати.

Ефективна діяльність суб'єктів розслідування воєнних злочинів можлива лише за умови комплексного підходу, який включає використання сучасних технологій, міжнародну співпрацю та дотримання принципів верховенства права. Результати роботи мають прикладне значення для вдосконалення правових механізмів розслідування та забезпечення справедливості на міжнародному рівні (Kosokhatko, 2025, p. 730).

У зв'язку із зазначеним вище, активно розвиваються різні криміналістичні напрями.

Біологічна криміналістика охоплює широкий спектр судово-медичних та молекулярно-генетичних досліджень, включно з ДНК-експертизою, яка дає змогу ідентифікувати жертв масових убивств, встановлювати належність біологічних слідів підозрюваним, а також підтверджувати факти застосування заборонених засобів ведення війни. Міжнародні стандарти потребують особливої уваги до збереження біологічних зразків, адже будь-яке порушення умов транспортування, зберігання або пакування може призвести до їх непридатності. Організація Об'єднаних Націй та Міжнародний комітет Червоного Хреста розробили протоколи поводження з людськими рештками та біологічними доказами у зонах конфліктів, які передбачають створення безперервного ланцюга збереження, належне маркування, а також контрольоване залучення сертифікованих лабораторій для досліджень.

Трасологічна експертиза, включаючи балістичні та слідові дослідження, має важливе значення для встановлення механізму вчинення воєнних злочинів. Вона дає змогу ідентифікувати зброю, що застосовували під час атак, встановлювати напрямки обстрілів, визначати типи снарядів та сліди військової техніки на місцевості. Для забезпечення допустимості таких доказів міжнародні стандарти передбачають обов'язкове проведення огляду місця події з використанням фото- та відеофіксації, складання детальних планів, маркування вилучених пред-

метів та забезпечення їх збереження у первинному стані до моменту експертизи.

Забезпечення автентичності та допустимості результатів сучасних криміналістичних досліджень є комплексним завданням, що охоплює як технічні, так і процесуальні аспекти.

Імплементація міжнародних стандартів розслідування воєнних злочинів, зокрема у частині криміналістичного забезпечення, у національні системи кримінального процесу супроводжується низкою складних проблем, які мають як нормативний, так і практичний характер. На нормативному рівні головною проблемою є неповна відповідність національного кримінального та процесуального законодавства міжнародним зобов'язанням держави. Багато країн не мають детально врегульованих процедур збереження та автентифікації доказів, не передбачають чіткої регламентації безперервного ланцюга їх збереження, а також не закріплюють спеціальних вимог щодо фіксації місць воєнних злочинів із дотриманням міжнародних стандартів. В окремих юрисдикціях спостерігається колізія між внутрішніми правилами допустимості доказів і міжнародними підходами, що визнають значну роль цифрових, супутникових чи біологічних доказів, зібраних за спрощеними протоколами в умовах збройного конфлікту.

Сьогодні стає актуальним та надважливим запит правоохоронної системи на: формування спеціалізованих методик розслідування окремих воєнних злочинів; застосування системного підходу до логістичного забезпечення кримінального провадження (організацію постачання та управління ресурсами, зокрема залучення персоналу, спеціального транспорту, техніко-криміналістичних засобів, спеціального одягу та допоміжних засобів, іншого обладнання); вивчення та впровадження передового закордонного досвіду та міжнародних стандартів використання криміналістичних та медичних знань збирання доказів воєнних злочинів, розширення практики створення спільних слідчих груп, залучення іноземних фахівців ad hoc; розроблення засад планування розслідування воєнних злочинів, оптимізацію роботи з особистісними, речовими, цифровими та документальними джерелами криміналістичної інформації; розроблення алгоритмів дій на специфічних місцях (місцях масштабних руйнувань, масових вбивств, масових поховань і т. д.), де потрібні особливі навички та особливі форми взаємодії слідчих, експертів, криміналістів, судових медиків та інших фахівців. Висвітлення окремих логістичних, криміналістичних та судово-медичних питань є вихідним пунктом для подальших наукових розвідок, метою яких є формування якісної практики притягнення до кримінальної відповідальності порушників міжнародного гуманітарного права, що перебуває у прямому причинно-наслідковому зв'язку зі знаковим цивілізаційним індикатором досягнення верховенства права та відновлення справедливості (Dufeniuk, 2022, p. 373).

Усі зазначені кроки спрямовано на формування і реалізацію міжнародних та європейських стандартів криміналістичного забезпечення кримінального провадження (Chornous, & Dulskyi, 2024) у кримінальному судочинстві нашої держави.

Окрему складність становить інтеграція процедурного підходу міжнародних органів правосуддя до національних реалій. Наприклад, міжнародне право потребує забезпечення безперервного ланцюга збереження доказів із детальним документуванням кожного передання, натомість у національній практиці часто допускають спрощене оформлення актів прийняття – передання або тимчасове зберігання доказів без належного пакування. Схожі розбіжності можуть призвести до того, що докази, які зібрали національні слідчі, будуть визнані недопустимими в міжнародному процесі, що знижує ефективність міжнародного переслідування воєнних злочинів.

Важливою проблемою є і взаємодія між національними органами та міжнародними структурами. Передання доказів, отриманих під час національного розслідування, до Міжнародного кримінального суду чи спеціальних слідчих груп потребує дотримання міжнародних протоколів автентифікації, натомість у деяких державах відсутні чіткі законодавчі механізми такої співпраці. Крім того, іноді виникають труднощі в забезпеченні конфіденційності та захисту персональних даних постраждалих, свідків та підозрюваних, що є критично важливим для міжнародних процесів.

Висновки

Розвиток міжнародних стандартів у сфері криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів має бути спрямований на створення єдиного, узгодженого та ефективного механізму документування та використання доказів у національному й міжнародному правосудді. Уніфікація процедур збирання, оброблення та збереження доказової інформації дасть змогу забезпечити її автентичність, надійність та допустимість незалежно від того, у якій юрисдикції здійснюють розслідування. Гармонізація національних та міжнародних вимог сприятиме усуненню колізій між внутрішніми процесуальними нормами та стандартами Міжнародного кримінального суду й інших міжнародних інституцій, що в підсумку підвищить ефективність переслідування воєнних злочинців. Важливим напрямом розвитку є розширення практики створення спільних

слідчих груп та міжнародних експертних мереж, які забезпечують обмін досвідом, координацію слідчих (розшукових) дій та підвищення якості криміналістичних досліджень. Такий комплексний підхід дасть змогу не лише підвищити результативність розслідувань, а й зміцнити міжнародну систему правосуддя, роблячи її здатнішою до оперативного та справедливого реагування на найтяжчі злочини проти людяності та миру.

References

[1] Chornous, Yu., & Dulskyi, O. (2024). International and European forensic support standards for criminal proceedings. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 14(1), 9-19. DOI: 10.56215/naia-chasopis/1.2024.09

[2] Chornous, Yu.M., & Dulskyi, O.L. (2023). The concept and content of technical and forensic support for collecting evidence. *Legal Scientific Electronic Journal*, 7, 445-449. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/105

[3] Dufeniuk, O. (2022). Investigation of War Crimes in Ukraine: Challenges, Standards, Innovations. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 1, 46-56. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-1-6

[4] Dufeniuk, O.M. (2022). Investigation of war crimes: logistical, forensic and forensic issues. *Legal electronic journal*, 4, 369-374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88

[5] Dulskyi, O.L. (2023). International standards of forensic support for the collection of evidence by pre-trial investigation bodies. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Jurisprudence",* 64, 128-133. DOI: 10.32841/2307-1745.2023.64.24

[6] Kosokhatko, B.S. (2025). Subjects of investigation of war crimes and their possibilities within the framework of the criminal process. *Analytical and comparative jurisprudence*, 1, 725-730. DOI: 10.24144/2788 6018.2025.01.121

[7] Kostytskyi, M., & Kushakova-Kostytska, N. (2023). Methodology of theoretical and practical knowledge in jurisprudence as a scientific and practical complex. *Philosophical and methodological problems of law,* 1(25), 9-17. DOI: 10.33270/01232502.9

[8] Labenok, A.O., & Osypenko, I.P. (2024). Pre-trial investigation of war crimes in Ukraine: standards, risks to personal life and health. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 86(5), 95-100. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.13

[9] Nikitina-Dudikova, H.Yu., & Chornous, Yu.M. (2022). International and European standards of child-friendly justice during the investigation of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of children. *New Ukrainian Law*, 2, 182-190. DOI: 10.51989/NUL.2022.2.25

[10] Radeiko, R.I. (2025). Theoretical and legal principles of recording OSINT evidence from social networks: procedural requirements and methodological approaches (on the example of case No. 990/232/24). *Scientific notes of the Lviv University of Business and Law. Series "Economic. Legal",* 45, 106-116. DOI: 10.5281/zenodo.15648855

[11] Shevchuk, V.M. (2020). Conceptual foundations of the formation of individual forensic methods (problems of defining the concept and features). *Current problems of state and law*, 86, 246-258. DOI: 10.32837/apdp.v0i86.2452

[12] Shevchuk, V.M. (2022). Current issues of forensics in the context of war and global threats. *Theory and practice of forensic science and forensics*, 28(3), 11-17. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.02

[13] Shevchuk, V.M. (2024). Forensic support for the investigation of war crimes (review of conceptual approaches). *Forensic Bulletin*, 2(42), 77-86.

[14] Standards for the investigation of war crimes (general part). (2023). *Ministry of Justice of Ukraine*. Kyiv.

[15] Zhuravel, V.A. (2019). Methods in forensics. *Theory and practice of forensic examination and forensics*, 19, 21-31. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.02

Список використаних джерел

[1] Chornous Yu., Dulskyi O. International and European forensic support standards for criminal proceedings. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs.* 2024. Vol. 14. No. 1. P. 9–19. DOI: 10.56215/naia-chasopis/1.2024.09

[2] Чорноус Ю. М., Дульський О. Л. Поняття та зміст техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. Вип. 7. С. 445–449. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/105

[3] Dufeniuk O. Investigation of War Crimes in Ukraine: Challenges, Standards, Innovations. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences.* 2022. No. 1. C. 46–56. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-1-6

[4] Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88
[5] Дульський О. Л. Міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів органами досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2023. Вип. 64. С. 128–133. DOI: 10.32841/2307-1745.2023.64.24
[6] Косохатько Б. С. Суб'єкти розслідування воєнних злочинів та їх можливості в рамках кримінального процесу. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 1. С. 725–730. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.121
[7] Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 9–17. DOI: 10.33270/01232502.9
[8] Лабенок А. О., Осипенко І. П. Досудове розслідування воєнних злочинів в Україні: стандарти, ризики для особистого життя і здоров'я. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 86. Ч. 5. С. 95–100. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.13
[9] Нікітіна-Дудікова Г. Ю., Чорноус Ю. М. Міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Нове українське право.* 2022. Вип. 2. С. 182–190. DOI: 10.51989/NUL.2022.2.25
[10] Радейко Р. І. Теоретико-правові засади фіксації OSINT-доказів із соціальних мереж: процесуальні вимоги та методологічні підходи (на прикладі справи № 990/232/24). *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія «Економічна. Юридична»*. 2025. Вип. 45. С. 106–116. DOI: 10.5281/zenodo.15648855
[11] Шевчук В. М. Концептуальні основи формування окремих криміналістичних методик (проблеми визначення поняття та ознак). *Актуальні проблеми держави і права.* 2020. № 86. С. 246–258. DOI: 10.32837/apdp.v0i86.2452
[12] Шевчук В. М. Актуальні питання криміналістики в контексті війни та глобальних загроз. *Теорія та практика судової науки та криміналістики.* 2022. Вип. 28 (3). С. 11–17. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.02
[13] Шевчук В. М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів (огляд концептуальних підходів). *Криміналістичний вісник.* 2024. № 2 (42). С. 77–86.
[14] Стандарти розслідування воєнних злочинів (загальна частина) : метод. рек. / Мін'юст України. Київ, 2023. 112 с.
[15] Журавель В. А. Методи в криміналістиці. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 19. С. 21–31. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.02

ZHOVTIUK Oleksandr
Head of the International Cooperation Unit of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5734-8356

International Standards for the Investigation of War Crimes

Abstract. The article is devoted to the analysis of international standards for forensic support in the investigation of war crimes, which is a key element in the effective functioning of international criminal justice, as well as its comparing with national legislation. In the context of modern armed conflicts, there is an increasing need to establish unified rules for the documentation, collection, preservation, transfer, and use of evidence that comply with the requirements of both national and international judicial proceedings. The study examines international legal instruments regulating standards for forensic support of investigations: the 1949 Geneva Conventions and their Additional Protocols, the Rome Statute of the International Criminal Court, the Hague Conventions, as well as documents developed within the framework of the activities of the International Criminal Tribunals. Special attention is paid to the key elements of international standards: proper documentation of the crime scene and its consequences; creation and maintenance of a continuous

chain of custody; the application of modern forensic methods, including digital, biological, and trace evidence examinations; as well as ensuring their authenticity and admissibility for international and national justice. Based on the practice of the International Criminal Tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda, as well as the activities of the International Criminal Court, the article analyzes the requirements for the procedural integrity of evidence, their standardized processing, and transfer between authorities of different states. The article also outlines the problems of implementing international standards into national criminal procedure systems. Among them are the lack of unified forensic protocols in combat conditions, different approaches to assessing digital and satellite evidence, and limited opportunities for international exchange of data and expert information. The author concludes that the development of international standards in the field of forensic support for the investigation of war crimes should be aimed at unifying evidence collection and processing procedures, harmonizing national and international requirements, and expanding the use of joint investigation teams and international expert networks. The implementation of such standards enhances the effectiveness of war crimes investigations, strengthens the principle of inevitability of punishment, and increases trust in the international system of human rights protection.

Keywords: war crimes; international standards; forensic support; evidence; International Criminal Court; international justice.

DOI: 10.33270/05257004.22
УДК 343.122(477)

КАЧКОВСЬКИЙ Владислав*
аспірант кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-2401-4634

Концептуальне розуміння працівника правоохоронного органу як потерпілого у ст. 342 Кримінального кодексу України

Анотація. У статті проаналізовано ознаки одного з потерпілих, зазначених у ст. 342 Кримінального кодексу України, – працівника правоохоронних органів. Визначено взаємозалежність між функціонуванням механізму держави, взаємодією держави й інститутів громадянського суспільства, забезпеченням і захистом прав та свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб та відповідності чинного кримінального законодавства реальним суспільним, політичним, економічним і воєнним викликам. Констатовано, що саме конструкція складу кримінального правопорушення має вагоме значення для застосування норм права. Визначення ефективності чинних кримінально-правових норм, які регулюють кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів, та аналіз їх практичного застосування становлять суттєву проблему. Адже потерпіла особа є тим елементом складу кримінального правопорушення, який разом із предметом посягання характеризує його об'єкт. З огляду на різнопланове виконання правоохоронними органами не властивих у мирний час їм функцій, з'ясування сутності працівника правоохоронного органу як потерпілого у ст. 342 Кримінального кодексу України потребує поглибленого вивчення. Оскільки під час визначення понять «кримінальне правопорушення» та «покарання» відповідні норми є основою для класифікації суспільно небезпечних діянь як протиправних. Метою статті є з'ясування змісту поняття «потерпілий» у ст. 342 чинного Кримінального кодексу України – працівника правоохоронного органу, а також формулювання напрямів удосконалення норм чинного кримінального законодавства. Методи дослідження, які обрано відповідно до зазначеної мети, становлять комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, сукупність яких сприяла забезпеченню всебічності та обґрунтованості отриманих результатів, а саме: догматичний (формально-юридичний), системний, метод синтезу та узагальнення. Доведено, що вдосконалення законодавства в частині визначення працівника правоохоронного органу як потерпілого у ст. 342 Кримінального кодексу України треба здійснювати шляхом обґрунтованої нормотворчої діяльності, спрямованої на модернізацію кримінального законодавства та для повноцінної кримінально-правової охорони цієї категорії осіб.

Ключові слова: кримінальні правопорушення; органи державної влади; органи місцевого самоврядування; об'єднання громадян; кримінальні правопорушення проти журналістів; потерпілий від кримінального правопорушення; працівник правоохоронного органу; воєнний стан; кримінальне правопорушення.

Історія статті:
Отримано: 28.08.2025
Переглянуто: 30.09.2025
Прийнято: 31.10.2025

Рекомендоване посилання:
Качковський В. Концептуальне розуміння працівника правоохоронного органу як потерпілого у ст. 342 Кримінального кодексу України. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 210–217. DOI: 10.33270/05257004.22

*Відповідальний автор

© Качковський В., 2025

Вступ

Ефективна система права й система законодавства країни є одним із визначальних чинників налагодження суспільних відносин як під час війни та здобуття перемоги, так і в період відбудови. Саме відповідність законодавства реальним суспільним, політичним, економічним, воєнним викликам впливає на роботу механізму держави, взаємодію держави та інститутів громадянського суспільства, забезпечення і захист прав і свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб (Parkhomenko, 2022). Від ефективної реалізації найбільш актуальних напрямів кримінально-правової політики України в умовах війни залежить побудова правової держави, її інтеграція до Європейського Союзу, а також рівень нормативного забезпечення кримінально-правової охорони людини, її прав і свобод та реальний захист цієї найвищої соціальної цінності як на національному, так і міжнародному рівнях (Kvasha, 2023).

Визначення конструкції складу кримінального правопорушення має вирішальне значення для правозастосування (Vozna, 2024). Потерпіла особа – це саме той елемент складу кримінального правопорушення, який характеризує його об'єкт разом із предметом вчинення. Кримінальне правопорушення посягає на низку суспільних відносин, одним з учасників яких може бути потерпіла особа. Через вчинення кримінального правопорушення порушуються зв'язки тих суспільних відносин, які охороняє закон про кримінальну відповідальність, учасником яких є потерпілий. У зв'язку з цим заподіюється або створюється загроза спричинення шкоди зазначеним суспільним відносинам. На сьогодні проблема полягає у визначенні ефективності наявних кримінально-правових норм, які регулюють кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів, та в аналізі їх практичного застосування (Sokolenko, 2023).

З початку повномасштабної війни 2022 року правоохоронні органи України почали виконувати не властиві їм функції: від участі в бойових діях у складі зведених загонів сил безпеки і оборони до надання побутових послуг громадянам України на деокупованих територіях чи територіях, наближених до зони активних бойових дій (Tarasenko, 2025). Крім того, правоохоронні органи виконують ключову функцію – забезпечення правозастосування та притягнення винних до відповідальності (Hlynianyi, 2025). Саме з'ясування сутності працівника правоохоронного органу як потерпілого у ст. 342 Кримінального кодексу України (далі – КК) потребує поглибленого вивчення, адже норми КК є основою для кваліфікації суспільно небезпечних діянь як кримінально караних (Malakhov, 2021).

Мета статті полягає у встановленні змісту потерпілого у ст. 342 чинного КК, яким є працівник правоохоронного органу, а також формулювання напрямів удосконалення норм чинного КК.

Матеріали та методи

Проблемні питання з'ясування, характеристики та визначення потерпілого у складі кримінального правопорушення загалом, а також особливості статусу працівника правоохоронного органу як потерпілого досліджено в працях таких науковців, як В. П. Беленок (2021), А. А. Вознюк (2017), А. С. Габуда (2011), І. В. Глиняний (2025), І. І. Давидович (2007), З. А. Загиней-Заболотенко (2024), О. О. Кваша (2023), О. О. Кирбят'єв (2021), Г. Б. Малахов (2021), Н. М. Пархоменко (2022), В. В. Сокуренко (2018), І. М. Ткаченко (2022), Н. І. Устрицька (2019).

Методи дослідження обирали відповідно до зазначеної мети. У статті використано комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, сукупність яких сприяла забезпеченню всебічності та обґрунтованості отриманих результатів. Догматичний (формально-юридичний) метод застосовано для аналізу чинних норм КК, що сприяло окресленню особливостей легального визначення та можливих недоліків законодавчих конструкцій. Системний метод сприяв комплексному розгляду потерпілого як складної кримінально-правової категорії, що взаємодіє з іншими інститутами кримінального й кримінального процесуального права. Методи синтезу й узагальнення використано для формулювання висновків і рекомендацій удосконалення розуміння потерпілого в кримінальному праві України.

Результати й обговорення

У тих кримінальних правопорушеннях, де потерпіла особа є обов'язковою ознакою, шкода об'єкта кримінально-правової охорони завдається шляхом посягання безпосередньо на потерпілу особу, на предмет кримінального правопорушення або шляхом посягання і на предмет кримінального правопорушення, і на потерпілу особу одночасно. Отже, конструюючи склади кримінальних правопорушень, законодавець вказує не на ті ознаки, що характеризують потерпілу особу, а безпосередньо називає види потерпілих осіб. Тобто визнання особи потерпілою є необхідною умовою кваліфікації кримінальних правопорушень, для яких ця ознака є обов'язковою. В. В. Сокуренко (2018) зазначає, що потерпілий є обов'язковим елементом кримінально-правових відносин, без нього вони неможливі. Тому він окреслює широке коло завдань щодо реформування кримінально-правової політики держави у сфері кримінально-правової охорони інтересів потерпілого: від кримінально-правового регулювання елементів відновного правосуддя й до індивідуалізації кримінальної відповідальності, її реалізації з урахуванням інтересу потерпілого в балансі з інтересом публічним, що реалізується у превентивній функції кримінального права.

На сьогодні визначення потерпілої особи та її ознак у положеннях чинного КК відсутня. Однак таку дефініцію запропоновано в проєкті нового КК, де потерпілу особу розуміють як фізичну чи юридичну особу, яка безпосередньо зазнала шкоди від кримінального правопорушення або якій було створено реальну загрозу заподіяння шкоди кримінальним правопорушенням (ст. 2.2.2. проєкту)[1]. Як зазначає І. М. Ткаченко (2022), потерпіла особа характеризується двома основними ознаками: 1) є фізичною або юридичною особою; 2) безпосередньо зазнала шкоди від кримінального правопорушення або їй було створено реальну загрозу заподіяння такої шкоди.

Натомість у нормах чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) зазначено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди; юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ч. 1 ст. 55 КПК)[2]. Незважаючи на те, що в кримінальному і кримінальному процесуальному законодавстві йдеться про одну й ту саму категорію, однак вони мають відмінні ознаки, за якими їх розмежовують. Різним є і їхній правовий статус у згадуваних галузях законодавства (Tkachenko, 2022).

У науці кримінального права існує думка, що для потреб і кримінального, і кримінального процесуального законодавства слід застосовувати визначення потерпілого, передбачене ст. 55 КПК, але водночас не слід ототожнювати потерпілу особу як ознаку складу кримінального правопорушення і як учасника кримінального провадження (Vozniuk & Kuzmichova-Kislenko, 2017). Така позиція є логічною, оскільки на практиці науковці зазвичай керуються дефініціями, закріпленими на законодавчому рівні, а не теоретичними напрацюваннями, адже наукові підходи до визначення поняття потерпілої особи можуть бути різними (Tkachenko, 2022). Натомість висловлені думки не є беззаперечними, оскільки в ст. 55 КПК йдеться виключно про завдану шкоду й відсутні положення про загрозу її заподіяння. Окрім цього, М. С. Бондаренко (2021) вважає, що ототожнення потерпілої особи в кримінально-правовому й кримінально-процесуальному розумінні може спровокувати істотні правозастосовні проблеми з огляду на те, що законодавче визначення потерпілого у КПК охоплює як фізичних осіб, так і юридичних, яким кримінальним правопорушенням заподіяно майнову шкоду. Водночас доктрина кримінального права розглядає потерпілого лише як фізичну особу і пропонує закріпити це в новому КК.

У ст. 342 КК «Опір представнику влади, працівнику правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцю, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» встановлено відповідальність за опір ряду потерпілих осіб. Однак зміст статті, як і інші норми, що містяться у розділі XV Особливої частини КК, не розкриває ознак, що характеризують зазначене коло осіб. Проте законодавець, зазначаючи саме цих потерпілих осіб, підкреслює, що фізичну протидію визнають кримінальним правопорушенням лише у випадках, коли вона спрямована на чітко визначену категорію осіб. Тому велике практичне значення для кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних (у нашому випадку) з опором, має правильне з'ясування поняття «працівник правоохоронного органу». Визначаючи істотні ознаки та обсяг поняття «працівник правоохоронного органу», необхідно зважати на статус потерпілої особи, адже ним може бути не будь-який громадянин, а вузьке коло осіб; слід пам'ятати, що термінологія та сутність поняття «працівник правоохоронного органу» у різних галузях права повинні бути принципово однаковими. Тобто термін «працівник правоохоронного органу» в кримінальному праві повинен мати ті самі ознаки й зміст, що і в інших галузях права.

Словосполучення «правоохоронний орган» зустрічається у ст. 17 Конституції України в контексті формулювання органів, на які покладено завдання забезпечення державної безпеки й захисту державного кордону України[3]. Проте в доктрині кримінального права немає єдиного тлумачення поняття «правоохоронний орган» (Ustrytska, 2019). Лише норми Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 № 3781-XII закріплюють їх види. Частиною 1 ст. 2 закону визначено, що правоохоронні органи – це органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового

[1] Контрольний текст проєкту нового КК України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[3] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1991 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції[1]. Захисту підлягають судді Конституційного Суду України, судді та працівники апаратів судів, зазначені вище працівники правоохоронних органів, а також співробітники кадрового складу розвідувальних органів України, військовослужбовці Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, співробітники Служби судової охорони, працівники Антимонопольного комітету України та уповноважені особи Національної комісії із цінних паперів та фондового ринку, які беруть безпосередню участь відповідно у: а) конституційному провадженні; б) розгляді справ у судах, кримінальному провадженні та провадженні у справах про адміністративні правопорушення; в) оперативно-розшуковій та розвідувальній діяльності; в-1) виконанні бойових (спеціальних) завдань, покладених на Сили спеціальних операцій Збройних Сил України; г) охороні громадського порядку і громадської безпеки; д) виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та прокурорів; е) контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України; ж) нагляді і контролі за виконанням законів[2].

Як випливає з тлумачення змісту Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», таке законодавче явище не усуває суб'єктивний чинник під час визначення працівника правоохоронного органу як потерпілої особи у ст. 342 КК. Адже у наведених нормах закону, крім вказівки на конкретні види правоохоронних органів, зазначено, що до них можуть належати й інші. Тобто йдеться про невизначене коло потерпілих. Таке явище сприяє неоднозначному розумінню потерпілої особи у ст. 342 КК.

Натомість у ст. 1 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19.06.2003, який утратив чинність 08.07.2018, правоохоронні органи визнано державними органами, які відповідно до законодавства здійснювали правозастосовні або правоохоронні функції[3]. Така позиція законодавця була цілком прийнятною з огляду на динаміку мінливості системи центральних органів виконавчої влади в Україні, що охоплює систематичні реформування та реорганізації правоохоронних органів (Belenok, 2021).

У нормах Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV[4], який втратив чинність 08.07.2018 на підставі вступу в силу Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII[5], було зазначено: «Правоохоронні органи – це органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій». На думку А. С. Габуди (2011), зазначене поняття мало позитивні моменти, оскільки охоплювало критерії, які дозволяли визначити працівника правоохоронного органу. Правоохоронними органами визнавали тільки органи державної влади, а працівником правоохоронного органу – лише особу, яка працює в такому органі та здійснює правоохоронні функції, коло яких, однак, закон не визначав. У чинному Законі «Про національну безпеку України» таке формулювання відсутнє.

Одним з найбільш прийнятних у науці кримінального права є дефініція правоохоронних органів, що визначає їх як державні органи, основним завданням яких є забезпечення законності та правопорядку, протидія правопорушенням, захист прав та свобод людини, державних і соціальних цінностей методами, що визначені законодавством (Melnyk, 2002; Mochkosh, 2008). Ряд вчених погоджується з таким підходом, коли органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, митні та органи охорони державного кордону, установи виконання покарань, рибоохорони, державної лісової охорони відносять до правоохоронних органів (Bondarenko, 2005). Однак потерпілою особою в ст. 342 КК слід визнавати не будь-якого працівника правоохоронних органів, а лише того, кого наділено спеціальними повноваженнями здійснення правоохоронних функцій, пов'язаних з протидією злочинності та правопорушенням (Habuda, 2011).

В. П. Беленок (2021) пропонує визначити зміст загального поняття правоохоронного органу як органу державної влади, наділеного сукупністю специфічних ознак, притаманних лише правоохоронній або правозастосовній діяльності, пов'язаній із захистом встановленого Конституцією України суспільного ладу держави, економічної та політичної систем, прав і законних інтересів громадян, підприємств, установ, організацій, суб'єктів усіх форм власності, економічної та територіальної цілісності України. Працівником правоохоронного органу в зазначеному контексті слід вважати особу, що

[1] Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text

[2] Там само.

[3] Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 975-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/975-15

[4] Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text

[5] Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

перебуває на службі в правоохоронному органі, у зв'язку із чим залежно від обсягу наданих їй прав і покладених на неї обов'язків постійно або тимчасово виконує правоохоронні або правозастосовні функції. Зазначені терміни варто закріпити в ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (Belenok, 2021).

Чи можливо сформувати перелік усіх правоохоронних органів, працівники яких є потерпілими від опору та інших кримінальних правопорушень. Адже нормотворча діяльність у галузі кримінального права має свої особливості, що зумовлено необхідністю забезпечення кримінально-правової охорони тих соціальних цінностей, які є важливими саме на цьому історичному відтинку часу (Zahynei-Zabolotenko, 2024), а модернізація кримінального законодавства відбувається у зв'язку з тим, що відповідний сегмент порядку суспільних відносин потребує кримінально-правового забезпечення охорони (Zahynei-Zabolotenko, 2025). І. І. Давидович (2007) пропонує у спеціальному законі зазначити вичерпний перелік таких органів. Існують обґрунтовані думки щодо неможливості й недоцільності визначення вичерпного переліку правоохоронних органів (Belenok, 2021). За переконаннями А.С. Габуди (2011), такий перелік, навіть якби він дав можливість усім учасникам кримінального провадження правильно і однозначно розуміти зазначеного потерпілого, мав би суттєвий недолік, адже суспільні відносини перебувають у постійній динаміці, вдосконалюються і мають властивість змінюватися залежно від тих соціально-політичних чинників, які на них впливають. Це стосується і розвитку правоохоронної діяльності та реформування чи виникнення нових органів. Тому з урахуванням положень Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 08.04.2008 № 311/2008[1], вихід із такої ситуації вбачається у законодавчому закріпленні критеріїв, за допомогою яких суб'єкти правозастосування зможуть визначити правоохоронний орган та з'ясувати функції працівника такого органу, а саме: 1) перебування особи на службі в державному органі; 2) реалізація такою особою правозастосовної чи правоохоронної функції (Habuda, 2011).

О. О. Кирбят'єв (2021) визначає такі відмежувальні ознаки працівників правоохоронних органів, як участь у: а) розгляді судових справ у всіх інстанціях; б) здійсненні кримінального провадження та справ про адміністративні правопорушення; в) оперативно-розшуковій та розвідувальній діяльності; г) охороні публічного порядку і безпеки; д) виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства; е) контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордони України; є) нагляді й контролі за виконанням законів. До кола працівників правоохоронних органів не належать особи, які уклали трудовий договір із правоохоронними відомствами і не є атестованими службовими особами цих органів, а належать до технічного чи допоміжного персоналу. Так само не є працівниками правоохоронних органів особи, обов'язком яких є здійснення захисту лісів, які є працівниками недержавних організацій і, хоча і наділені функціями охорони й захисту лісів на території України, але не належать до переліку законодавчо визначених правоохоронних органів. Таким чином, потерпілими особами у діянні, передбаченому ст. 342 КК, можуть бути працівники правоохоронних органів, перелік яких не є вичерпним та постійно оновлюється. Водночас усвідомлення суб'єктом кримінального правопорушення належності потерпілої особи до правоохоронного органу та виконання ним професійних обов'язків фактично презюмується (Kyrbiatiev, 2021).

Зважаючи на невиправдані намагання законодавця перерахувати в назві статті та її диспозиції всіх потерпілих у ст. 342 КК осіб, що призводить до перевантаження змісту аналізованої норми, слід підтримати пропозицію про зміну назви зазначеної статті на лаконічнішу, що сприятиме інформативності самої назви, наприклад: «Опір особі, наділеній владними повноваженнями» (Habuda, 2011). Реалізація такої пропозиції підкреслить владні повноваження потерпілих осіб, а саме їхню спроможність здійснювати делеговані їм функції, виконання яких є одним з основних обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування.

Окремо слід звернути увагу на раніше висловлену в кримінально-правовій літературі пропозицію щодо доцільності визнання працівником правоохоронного органу лише громадянина України. За переконаннями О. О. Кирбят'єва (2021), такі думки невиправдано звужують коло потерпілих осіб, службову діяльність яких охороняють положення як окремо взятої норми ст. 342 КК, так і загалом розділу XV Особливої частини КК. Справді, в диспозиції ст. 342 КК не вимагається, щоб потерпіла особа була працівником правоохоронного органу саме України. Крім того, на території України можуть перебувати й легально виконувати свої професійні функції на підставі відповідних міжнародних угод представники правоохоронних органів закордонних країн та працівники міжнародних правоохоронних організацій, зокрема Інтерполу, Європолу, Цивільної поліції ООН, Міжнародної асоціації ідентифікації, Міжнародної асоціації поліцейських повітряних і морських портів,

[1] Концепція реформування кримінальної юстиції України : Указ Президента України від 8 квіт. 2008 р. № 311/2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text

Міжнародної асоціації розслідування крадіжок автомобілів, які не є громадянами України (Kyrbiatiev, 2021). Тому така пропозиція заслуговує на подальше наукове розроблення.

Висновки

Захищеність життєво важливих інтересів, прав і свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз є пріоритетом діяльності всіх гілок влади. Адже глобалізаційні процеси, зміцнення єдності світу та одночасне поглиблення різноманітності держав спричиняють серйозні зміни в усій структурі суспільства і держави. Існує багато детермінант такого стану речей, однією з яких є довіра до діяльності правоохоронних органів, яка потребує значної уваги з боку наукової спільноти. Тому слід докладати максимум зусиль як для удосконалення норм чинного КК шляхом обґрунтованої нормотворчої діяльності, спрямованої на модернізацію кримінального законодавства, так і для повноцінної і беззаперечної кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів.

References

[1] Belenok, V.P. (2021). Criminal-legal and criminological characteristics of threats or violence against a law enforcement officer. *Candidate's thesis.* Kyiv.
[2] Bondarenko, I. (2005). Law enforcement agencies of Ukraine and their functions. *Law of Ukraine*, 7, 53-56.
[3] Bondarenko, M.S. (2021). Criminal liability for illegal actions with poisonous or potent substances or poisonous or potent drugs. *Candidate's thesis.* Kyiv.
[4] Davydovych, I.I. (2007). Criminal and legal protection of representatives of the government and the public who protect law and order. *Candidate's thesis.* Kyiv.
[5] Habuda, A.S. (2011). Criminal and legal characteristics of the composition of resistance to persons vested with power. *Candidate's thesis.* Lviv.
[6] Hlynianyi, I.V. (2025). The role of law enforcement agencies in the implementation of the state's anti-corruption strategy. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. Series "Law",* 90(5), 401-406. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.5.53
[7] Kvasha, O.O. (2023). Current problems of criminal legal policy of Ukraine in wartime. *Almanac of Law*, 14, 41-47. DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-41-47
[8] Kyrbiatiev, O.O. (2021). Criminal and legal protection of professional activities of law enforcement officers. *Doctore's thesis.* Kyiv.
[9] Malakhov, H.B. (2021). Criminal and legal policy in the sphere of state security of Ukraine. *Legal scientific electronic journal*, 4, 459-462. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-4/114
[10] Melnyk, M.I. (2002). *Law enforcement agencies and law enforcement activities.* Kyiv: Atika.
[11] Mochkosh, Ya. (2008). The system of law enforcement agencies of Ukraine: problems and proposals. *Law of Ukraine*, 3, 80-84.
[12] Parkhomenko, N.M. (2022). Peculiarities of law-making activity under martial law. *Almanac of Law*, 13, 28-33. DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-4
[13] Slipeniuk, V.V. (2023). Trust in justice as a component of the national security system of Ukraine. *Law and public administration*, 4, 26-32. DOI: 10.32782/pdu.2023.4.3
[14] Sokolenko, O.L. (2023). Analysis of criminal-legal aspects of protecting the professional activities of journalists. *Law and public administration*, 4, 188-193. DOI: 10.32782/pdu.2023.4.25
[15] Sokurenko, V.V. (2018). The victim as a subject of criminal-legal relations: anthropocentric dimension of criminal law. *Criminal legal regulation and ensuring its effectiveness: materials of the scientific. practical. conference* (pp. 45-46). Kharkiv: Law.
[16] Tarasenko, O.S. (2025). The criminal-legal dimension of the law enforcement function of the state under the legal regime of martial law. *Law and Society,* 2, 369-373. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.2.49
[17] Tkachenko, I. (2022). The victim in the draft of the new Criminal Code of Ukraine. *Current problems of criminal law, process, forensics and operational-detective activities: theses of the V All-Ukrainian scientific-practical conference* (pp. 434-437). Khmelnytskyi: NADPSU.
[18] Ustrytska, N.I. (2019). Criminal-legal characteristics of victims of crimes provided for in Article 347 of the Criminal Code of Ukraine. *Comparative-analytical law*, 5, 355-357. Retrieved from http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2908
[19] Vozna, T.O. (2024). Analysis of the signs of the objective side of a criminal offense provided for in Art. 347-1 of the Criminal Code of Ukraine. *Law of Ukraine*, 4, 348-354. DOI: 10.71404/LAW.UA.2024.4.54
[20] Vozniuk, A.A., & Kuzmichova-Kislenko, Ye.V. (2017). Problems of establishing the victim of violation of road safety rules or transport operation by persons driving vehicles. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3(104), 210-218. Retrieved from https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-22-3-2017/problyemi-vstanovlyennya-potyerpilogo-vid-porushyennya-pravil-byezpyeki-dorozhnogo-rukhu-chi-yekspluatatsiyi-transportu-osobami-yaki-kyeruyut-transportnimi-zasobami
[21] Zahynei-Zabolotenko, Z.A. (2024). Normative activity in the field of criminal law: dynamics of wartime. *Almanac of Law,* 15, 96-103. DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-96-103

[22] Zahynei-Zabolotenko, Z.A. (2025). On the problem of understanding the modernization of the criminal legislation of Ukraine as a direction of criminal and legal lawmaking. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series "Law",* 90(4), 56-62. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.4.7

Список використаних джерел

[1] Беленок В. П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 353 с.
[2] Бондаренко І. Правоохоронні органи України та їх функції. *Право України*. 2005. № 7. С. 53–56.
[3] Бондаренко М. С. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з отруйними чи сильнодіючими речовинами або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 269 с.
[4] Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 252 с.
[5] Габуда А. С. Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 220 с.
[6] Глиняний І. В. Роль правоохоронних органів у реалізації антикорупційної стратегії держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 90. Ч. 5. С. 401–406. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.5.53
[7] Кваша О. О. Актуальні проблеми кримінально-правової політики України в умовах війни. *Альманах права.* 2023. Вип. 14. С. 41–47. DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-41-47
[8] Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 446 с.
[9] Малахов Г. Б. Кримінально-правова політика у сфері державної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 4. С. 459–462. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-4/114
[10] Мельник М. І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність : навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. 576 с.
[11] Мочкош Я. Система правоохоронних органів України: проблеми і пропозиції. *Право України*. 2008. № 3. С. 80–84.
[12] Пархоменко Н. М. Особливості правотворчої діяльності за умов воєнного стану. *Альманах права.* 2022. Вип. 13. С. 28–33. DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-4
[13] Сліпенюк В. В. Довіра до правосуддя як складова системи національної безпеки України. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 26–32. DOI: 10.32782/pdu.2023.4.3
[14] Соколенко О. Л. Аналіз кримінально-правових аспектів захисту професійної діяльності журналістів. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 188–193. DOI: 10.32782/pdu.2023.4.25
[15] Сокуренко В. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-правових відносин: антропоцентричний вимір кримінального права. *Кримінально правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали наук. практ. конф. (Харків, 18–19 жовт. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 45–46.
[16] Тарасенко О. С. Кримінально-правовий вимір правоохоронної функції держави в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Право і суспільство*. 2025. № 2. С. 369–373. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.2.49
[17] Ткаченко І. Потерпіла особа в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези V Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 25 лют. 2022 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2022. С. 434–437.
[18] Устрицька Н. І. Кримінально-правова характеристика потерпілих від злочину, передбаченого ст. 347 КК України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 355–357. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2908
[19] Возна Т. О. Аналіз ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347-1 КК України. *Право UA*. 2024. № 4. С. 348–354. DOI: 10.71404/LAW.UA.2024.4.54
[20] Вознюк А. А., Кузьмічова-Кисленко Є. В. Проблеми встановлення потерпілого від порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 210–218. URL: https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-22-3-2017/problyemi-vstanovlyennya-potyerpilogo-vid-porushyennya-pravil-byezpyeki-dorozhnogo-rukhu-chi-yekspluatatsiyi-transportu-osobami-yaki-kyeruyut-transportnimi-zasobami
[21] Загиней-Заболотенко З. А. Нормотворча діяльність у галузі кримінального права: динаміка воєн ного часу. *Альманах права.* 2024. Вип. 15. С. 96–103. DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-96-103
[22] Загиней-Заболотенко З. А. До проблеми розуміння модернізації кримінального законодавства України як напряму кримінально-правової правотворчості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 90. Ч. 4. С. 56–62. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.4.7

KACHKOVSKYI Vladyslav
Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-2401-4634

Conceptual Understanding of a Law Enforcement Officer as a Victim in Art. 342 of the Criminal Code of Ukraine

Abstract. The article analyzes the signs of one of the victims specified in Art. 342 of the Criminal Code of Ukraine – a law enforcement officer. The interdependence between the work of the state mechanism, the interaction of the state and civil society institutions, ensuring and protecting the rights and freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities and the compliance of the current criminal legislation with real social, political, economic, military challenges has been determined. It was stated that it is the construction of the composition of a particular criminal offense that is of great importance for the application of the rules of law. Determining the effectiveness of the current criminal law norms that regulate the criminal law protection of law enforcement officers and the analysis of their practical application are a significant problem, because the victim is exactly the element of the criminal offense that characterizes its object together with the subject of the commission. Taking into account the diverse performance by law enforcement agencies of functions that are not peculiar to them in peacetime, the clarification of the essence of the law enforcement officer as a victim in Art. 342 of the Criminal Code of Ukraine requires in-depth study, because these norms are the basis for classifying socially dangerous acts as illegal, defining such key concepts as a criminal offense and punishment for its commission. The purpose of the article is to establish the content of the victim in Art. 342 of the current Criminal Code of Ukraine – an employee of the law enforcement agency, the formulation of the directions of improvement of the norms of the current criminal legislation. The research methods are chosen in accordance with the specified goal and constitute a complex of general scientific and special legal methods, the set of which contributed to ensuring the comprehensiveness and validity of the results obtained, namely: dogmatic (formal-legal), system methods, methods of synthesis and generalization. It is proved that the improvement of the norms of the current Criminal Code of Ukraine in terms of determining an employee of a law enforcement agency as a victim in Art. 342 of the Criminal Code of Ukraine should be carried out through a well-founded normative activity aimed at modernizing criminal legislation and for full criminal protection of this category of persons.

Keywords: criminal offenses; state authorities; local self-government bodies; associations of citizens; criminal offenses against journalists; victim of a criminal offense; law enforcement officer; martial law; criminal offense.

DOI: 10.33270/05257004.23
УДК 343.988:343.54

КОТЕНОК Тетяна*
науковий співробітник групи інтелектуальної власності відділу організації наукової діяльності Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7402-963X

Віктимологічні заходи запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини

Анотація. Статтю присвячено дослідженню віктимологічних заходів запобігання насильницьким злочинам щодо дітей у сучасних умовах, що характеризуються зростанням соціальних, психологічних і безпекових ризиків. Акцентовано, що злочини проти статевої свободи та недоторканності дитини мають високий рівень латентності, що зумовлює потребу комплексної профілактики з огляду на психологічні, поведінкові, соціальні, цифрові й сімейні чинники віктимності. Важливим напрямом визначено формування навичок безпечної поведінки та підвищення рівня обізнаності батьків, педагогів і соціальних працівників щодо ранніх ознак можливого насильства. Окреслено роль превентивної діяльності поліції у взаємодії з освітніми установами та службами у справах дітей. Віктимологічну профілактику розглянуто як багаторівневу систему первинних, вторинних і третинних заходів, що потребує міжвідомчої співпраці. Увагу зосереджено на впливі воєнного стану: переміщенні сімей, руйнуванні соціальних зв'язків, невпорядкованих умовах проживання та зростанні онлайн-активності, що посилюють ризики сексуальної експлуатації, зокрема онлайн-грумінгу та втягнення дітей у порнографічний контент. Обґрунтовано необхідність адаптації профілактичних програм до цих загроз. Акцентовано на значенні реабілітації та індивідуального супроводу дітей, які пережили сексуальне насильство, із залученням психологів, соціальних працівників, ювенальної поліції. Сформульовано висновок, що поєднання просвітницьких, превентивних і підтримувальних заходів знижує ризики віктимізації та сприяє формуванню безпечного дитячого середовища.

Ключові слова: віктимологія; профілактика; насильство; діти; сексуальність; безпека; експлуатація; війна; онлайн; ризики; превенція; реабілітація.

Історія статті:
Отримано: 04.08.2025
Переглянуто: 10.09.2025
Прийнято: 13.10.2025

Рекомендоване посилання:
Котенок Т. Віктимологічні заходи запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 218–223. DOI: 10.33270/05257004.23

*Відповідальний автор

© Котенок Т., 2025

Вступ

Проблема запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини залишається одним із найскладніших викликів кримінології та практики запобігання кримінальним правопорушенням. За даними Офісу Генерального прокурора, кількість таких діянь протягом останніх років не зменшується, а їх значна латентність ускладнює виявлення злочинів, учинених у сімейному та близькому соціальному оточенні дитини. Ситуацію погіршують наслідки воєнного стану: вимушені переміщення, цифровізація навчання, розпад соціальних зв'язків і зростання рівня психологічної вразливості дітей, що створюють додаткові ризики сексуальної експлуатації, зокрема в онлайн-просторі. У цих умовах особливе значення має віктимологічний підхід, спрямований на зниження рівня вразливості дитини, формування її навичок безпечної поведінки, підвищення обізнаності батьків і педагогів, а також створення захисного середовища в закладах освіти та громаді. Міжнародні стандарти, зокрема Ланцаротська конвенція Ради Європи, вимагають від держави комплексних превентивних заходів, що охоплюють просвітництво, раннє виявлення ризиків й інтегровану взаємодію правоохоронних і соціальних служб. Необхідність дослідження віктимологічних заходів зумовлена потребою вдосконалити національні механізми профілактики, адаптувати їх до сучасних загроз і забезпечити належний рівень захисту дітей як однієї з найвразливіших соціальних груп. Саме тому обрана тема має високу наукову й практичну актуальність.

Матеріали та методи

Питання запобігання злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини, а також віктимологічного підходу до їх профілактики відображено в працях українських і зарубіжних дослідників. Вагомий внесок у дослідження проблем сексуального насильства щодо дітей здійснили такі науковці, як В. В. Голіна, Б. М. Головкін (2017), А. О. Джужа (2018), О. М. Джужа (2011), Д. М. Тичина (2017) та ін. У їхніх роботах проаналізовано особливості поведінки потерпілих дітей, причини й умови, що сприяють вчиненню відповідних злочинів, а також напрями вдосконалення профілактичної діяльності. Попри наявність значного наукового доробку, питання віктимологічних заходів запобігання злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини залишаються недостатньо комплексно дослідженими. Передусім потребують системного аналізу механізми зниження віктимності дітей, удосконалення взаємодії правоохоронних, соціальних й освітніх інституцій, а також адаптація запобіжних заходів до сучасних умов, зокрема цифрового середовища та воєнного стану.

Мета статті – проаналізувати віктимологічні заходи запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини, визначити напрями їх удосконалення.

Результати й обговорення

Проблематика віктимізації (Dzhuzha, 2018) нерозривно пов'язана з питаннями мінімізації ризиків для особи та суспільства, зокрема із забезпеченням такого її різновиду, як віктимологічна безпека (Korniakova, Sokolenko, & Yuzikov, 2016). Центральним інструментом досягнення цього стану є віктимологічне запобігання злочинам, яке охоплює комплекс заходів, спрямованих на попередження як первинної, так і повторної віктимності. У межах цього напряму виокремлюють два взаємопов'язані види діяльності – девіктимізацію та безпосереднє віктимологічне запобігання, причому перша становить змістову основу і кінцеву мету другого (Bek, & Hresko, 2024; Vasylevych, & Levchenko, 2023).

Своєю чергою метою девіктимізації як провідного способу віктимологічної профілактики (Dzhuzha, et al., 2020, p. 115; Revt, & Huk, 2021) є відновлення соціального функціонування потерпілих, зменшення віктимності потенційних жертв, недопущення повторної віктимізації та утвердження соціальної справедливості. Важливим елементом цього процесу є створення умов для достатнього рівня віктимологічної безпеки особи через дієві механізми соціалізації та адаптації, що надають можливість знизити вразливість людини до криміногенних впливів.

Науковці та практики стверджують, що успішність профілактичної діяльності забезпечують її комплексністю, послідовністю, диференційованістю та своєчасністю (Revt, & Huk, 2021). Остання характеристика має важливе значення в роботі з дітьми й підлітками, для яких критичною є швидка реакція на ранні ознаки віктимної або ризикованої поведінки (Baidarova).

У науковій літературі виокремлюють низку форм психопрофілактичної роботи, які мають безпосереднє віктимологічне значення (Moroz, & Besaha, 2023). Першою з них є організація соціального середовища. Ідеться про вплив як на суспільство загалом (формування негативного ставлення до девіантних виявів), так і на конкретну сім'ю, соціальну групу або особу. Значну роль у формуванні безпечного середовища відіграють медіа: тематичні програми, виступи відомих особистостей, контент, спрямований на формування безпечної поведінки. У межах цього підходу здійснюють спроби створення антивіктимогенних просторів – зон, не сумісних із ризиковою поведінкою (Dzhuzha, & Moiseiev, 2011).

Друга форма – інформування. Цей напрям традиційно реалізують через лекції, бесіди, поширення просвітницьких матеріалів, аудіовізу-

альних продуктів тощо. Сучасні підходи вимагають відмови від залякувальної риторики й орієнтованості на диференційований підхід, що враховує вік, стать, рівень розвитку та соціально-економічні особливості дітей.

Третьою формою є навчання соціально значущих навичок, яке реалізують переважно через групові тренінги. Ідеться про розвиток комунікативних умінь, критичного мислення, навичок самозахисту та розпізнавання потенційно небезпечних ситуацій.

Четверта форма пов'язана з організацією діяльності, альтернативної віктимній поведінці. Досвід засвідчує, що люди продовжують застосовувати віктимні моделі доти, доки не з'явиться інший спосіб самовираження або досягнення бажаного результату. Альтернативними видами активності можуть бути пізнавальна діяльність, туризм, творчість, спілкування, волонтерство чи інші соціально схвалювані форми самореалізації.

П'ята форма – утвердження здорового способу життя. Це раціональне харчування, фізична активність, дотримання режиму праці та відпочинку, що позитивно впливає на психоемоційний стан дітей і знижує ймовірність ризикової поведінки.

Шоста форма полягає в активізації особистісних ресурсів. Регулярні заняття спортом, творчі практики, участь у соціальних групах і гуртках сприяють зміцненню психологічної стійкості, формуванню відповідальної поведінки та здатності протидіяти негативним впливам.

Сьома форма – мінімізація негативних наслідків віктимної поведінки, яка спрямована на запобігання виявам віктимності (Holina et al., 2017, p. 99) або зменшення шкоди, завданої вже здійсненими девіантними діями. Це передбачає консультування, психологічну реабілітацію, підтримку сім'ї та комплекс заходів соціальної допомоги.

Дітей традиційно вважають найменш захищеною та водночас найвразливішою соціальною групою, оскільки вони повністю залежать від дорослих і не здатні самостійно протистояти загрозам. Практика засвідчує, що неповнолітні стають жертвами різних форм насильства, зокрема, фізичного, сексуального, психологічного, – з боку батьків, опікунів, родичів, педагогів та інших дорослих, які мають над ними владну, фізичну чи емоційну перевагу. Жорстоке поводження з дитиною завжди призводить до серйозних негативних наслідків: порушення фізичного і психічного здоров'я, деформації соціалізації, формування девіантних моделей поведінки, а подеколи – до загроз для життя чи навіть смерті.

Соціальна профілактика сексуальних злочинів щодо дітей має ґрунтуватися на дослідженні комплексних чинників ризику, серед яких важливу роль відіграють агресивність у ранньому віці, власний досвід сексуального насильства, а також атмосфера емоційної нестабільності в сім'ї. У цьому контексті пріоритетним завданням є раннє виявлення дисфункційних сімей (де спостерігаються зловживання алкоголем або наркотичними засобами, психологічне насилля) і своєчасне втручання соціальних служб, психологів, медиків, ювенальної поліції. Саме така спрямованість профілактики уможливлює надання необхідної підтримки й недопущення подальшої віктимізації неповнолітніх.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема насильства щодо дітей та його наслідків залишається однією з центральних у міжнародній кримінологічній науці. Попри значний обсяг напрацювань, її досі не розв'язано, тож вона потребує нових міждисциплінарних методик, сучасних програм допомоги та комплексних стратегій психокорекційної роботи з дітьми, які зазнали сексуального насильства. Увагу зосереджують на феномені «спадковості» насильницької поведінки: значна частина осіб, які вчиняють сексуальні злочини щодо дітей, самі в дитинстві зазнавали аналогічних дій, що свідчить про циклічність травматичного досвіду та його трансляцію в дорослому віці.

Насильство щодо дітей призводить до масштабних соціальних втрат: погіршення психічного та фізичного здоров'я, зниження освітнього та професійного потенціалу, формування криміногенної поведінки. Крім того, суспільство втрачає майбутніх батьків, здатних створити безпечне середовище для своїх дітей. Особливо небезпечним є відтворення моделей жорстокості, коли колишні жертви стають кривдниками, запускаючи новий цикл насильства.

У системі віктимологічної профілактики важливе місце посідає робота з неблагонадійними родинами, де діти зазнають морального тиску, знущань або розтління. Втручання в життя підлітка часто потребує зміни середовища, створення альтернативних умов розвитку та надання інформації про наявні служби психологічної підтримки й захисту жертв насильства.

Важливим напрямом запобігання статевим злочинам щодо неповнолітніх є створення безпечного фізичного простору. Ідеться про патрулювання парків, скверів, під'їздів, дитячих майданчиків, територій дошкільних закладів і місць концентрації дітей. Посиленої уваги потребують місця, де діти можуть опинитися без нагляду й стати жертвами злочину. Підлітки й діти молодшого віку, попри фізичну слабкість, здатні виявляти розумну завбачливість, уникати ризикованих ситуацій і приймати обережні рішення. Тому індивідуальна профілактична робота має бути спрямована на розвиток таких навичок.

Для старших підлітків надзвичайно важливим є формування здатності до самозахисту – як у фізичному, так і в психологічному вимірах. Залучення до спорту, розвиток упевненості в собі,

тренування навичок реагування на небезпечні ситуації суттєво знижують ризик потрапляння в ситуацію сексуального насильства й підвищують здатність підлітка обрати найбезпечнішу модель поведінки.

Вибір конкретних форм і засобів індивідуального впливу на потенційних потерпілих має ґрунтуватися на низці ключових чинників: індивідуально-психологічних характеристиках дитини та її віці; наявності чи відсутності інформації про можливого кривдника; специфіці взаємозв'язків між учасниками потенційної криміногенної ситуації (Andriiashevska, 2017). Такий диференційований підхід дає змогу застосовувати найефективніші заходи віктимологічної профілактики.

Комплекс профілактичних заходів, спрямованих на запобігання статевим злочинам щодо неповнолітніх, охоплює два основні напрями: а) використання зовнішніх ресурсів – організація захисту й нагляду за дітьми, створення безпечного середовища, контроль за просторами підвищеного ризику; б) використання внутрішніх ресурсів – формування в дітей здатності протидіяти злочинцю, розвиток психологічної стійкості, навичок самозахисту та відповідальної поведінки.

Однак ефективність таких заходів залежить від рівня обізнаності батьків та їх уміння взаємодіяти з правоохоронними органами. На практиці чимало батьків не знають своїх прав, механізмів подання заяв і звернень, процедур реагування поліції. Це разом із психологічним шоком, який вони переживають після злочину щодо дитини, може призводити до бездіяльності або недостатньо швидкого реагування служб. Тому актуальним є створення спеціалізованих центрів, де діти-жертви та їхні батьки можуть безоплатно отримати своєчасну правову, психологічну та соціальну допомогу (Tychyna, 2017).

Важливу роль у формуванні суспільного ставлення до проблеми відіграють медіа. Нерідко, намагаючись подати матеріал як сенсацію, медіа висвітлюють деталі, що завдають додаткової психологічної шкоди потерпілим. Така практика є неприпустимою. Замість цього саме медійні ресурси повинні стати платформою для поширення матеріалів віктимологічної профілактики, підвищення рівня правової культури населення та формування неприйняття будь-яких форм сексуального насильства щодо дітей (Kosenko, 2004, p. 5; Krasnoselska, 2016).

Запобігання злочинам можливе також через активізацію внутрішнього потенціалу дитини – посилення її впевненості, розвитку волі до самозахисту, формування навичок оцінювати небезпеку. Негативні риси поведінки майбутньої жертви потребують корекції, адже саме їх нейтралізація знижує віктимність і підвищує шанси уникнути ризикованих ситуацій.

У контексті віктимологічного аналізу насильницьких злочинів проти статевої свободи й недоторканності дітей ключовими є два аспекти, пов'язані з поведінкою потерпілих. По-перше, це здатність майбутньої жертви розпізнавати небезпечні обставини й поводити себе так, щоб уникнути їх розвитку. По-друге, уміння дитини діяти вже під час нападу, щоб максимально зменшити шкоду для себе (Bystrov, 2019). Статистичні дані засвідчують порівняно високий відсоток замахів на статеві злочини щодо неповнолітніх. Цей феномен зумовлений як особистісними характеристиками злочинця (внутрішні чинники), так і поведінкою жертви та впливом зовнішніх обставин (поява сторонніх осіб, освітлення місця, наявність камер тощо). Діти можуть не мати фізичної сили для опору, однак здатні використати інші способи уникнення посягання: покликати на допомогу, втекти, умовити чи спробувати відволікти злочинця.

Для старших дітей та підлітків важливу роль відіграє розвиток навичок самозахисту. Участь у спортивних секціях, тренінгах з особистої безпеки, фізичний розвиток і формування стійкої самооцінки створюють додатковий захисний бар'єр. Саме впевненість у власних силах і вміння правильно реагувати на ризикову ситуацію можуть стати вирішальними в протидії злочинцеві.

Висновки

Встановлено, що віктимологічні заходи запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини мають охоплювати як інформування молодіжного середовища про ризики та навички безпечної поведінки, так і реалізацію цільових профілактичних заходів. Ідеться не лише про загальні освітні кампанії, а й про адресну роботу з дітьми, схильними до віктимної поведінки, моніторинг небезпечних соціальних ситуацій, раннє реагування на сигнали про можливі загрози, а також взаємодію поліції, соціальних служб, освітніх установ і медичних фахівців. Особливе значення така діяльність має в умовах воєнного стану, коли посилюються ризики сексуальної експлуатації дітей через переміщення сімей, порушення звичних соціальних зв'язків, психологічний стрес й активізацію онлайн-злочинності. Своєю чергою це вимагає адаптації профілактичних програм до нових викликів, розвитку цифрової грамотності дітей, посиленого контролю за інтернет-середовищем і створення безпечних умов перебування неповнолітніх у громадських місцях і місцях тимчасового проживання. Не менш важливо забезпечити індивідуальну підтримку дітей, які вже постраждали від сексуального насильства: психологічну реабілітацію, соціальний супровід, участь фахівців, підготовлених для роботи з травматичним досвідом, і належний захист їхніх прав у кримінальному провадженні. Сукупність цих та інших заходів формує комплексну модель віктимологічної профілактики, яка дає змогу мінімізувати ризики первинної та повторної віктимізації, забезпечити надійний захист дітей у сучасних умовах.

References

[1] Andriiashevska, M.S. (2017). Individual victimological prevention of the behavior of minors who became victims of criminal offenses. *Pravo.ua.,* 1, 196-203. Retrieved from https://pravo-ua.com/journals/2017/1

[2] Baidarova, O.O. *Prevention and counteraction to sexual violence against children: problems and solutions in Ukraine.* Retrieved from https://reicst.com.ua/asp/article/download/214/187/300

[3] Bek, U.P., & Hresko, O.O. (2024). Protection of children's rights in cases of domestic violence. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 86(2), 21-26. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.2.3

[4] Bystrov, A.Ye. (2019). Peculiarities of victim behavior of mentally retarded adolescents. *Candidate's thesis.* Kharkiv.

[5] Dzhuzha, A.O. (2018). Theoretical and practical principles of victimological prevention of crimes in Ukraine. *Doctor's thesis.* Kharkiv.

[6] Dzhuzha, O.M., & Moiseiev, Ye.M. (2011). Victim of crime: approaches to definition and problems of classification. *Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko,* 2, 74-81. Retrieved from https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/194

[7] Dzhuzha, O.M., Vasylevych, V.V., & Cherniei (et al.). (2020). *Criminology.* V.V. Cherniei, O.M. Dzhuzha. Kyiv: Maslakov.

[8] Holina, V.V., Holovkin, B.M., & Valuiska, M.Yu. (et al.). (2017). *Victimology.* V.V. Holina, B.M. Holovkin (Eds.). Kharkiv: Pravo.

[9] Korniakova, T.V., Sokolenko, O.L., & Yuzikov, H.S. (2016). *Victimological modeling in the system of measures of criminological security of society.* Dnipropetrovsk: LIRA.

[10] Kosenko, S.S. (2004). Victimological prevention of sexual crimes against minors. *Extended abstract of candidate's thesis.* Kyiv.

[11] Krasnoselska, L.S. (2016). Victimization of minors: essence, meaning, prevention. *Crime as a social problem and ways of its solution in Ukraine* (175-177). Kharkiv: Law. Retrieved from https://dnuvs.ukr.education/wpcontent/uploads/2023/05/monografiya_yuvenalna_viktymologiya.pdf

[12] Moroz, O.B., & Besaha, I.V. (2023). Normative and legal basis for protecting children from violence. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University*, 79(2), 88-94. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.79.2.13

[13] Revt, A.B., & Huk, O.V. (2021). Modern approaches to the issue of violence against children. *Pedagogical Sciences*, 95, 70-77. DOI: 10.32999/ksu2413-1865/2021-95-10

[14] Tychyna, D.M. (2017). The role of the victim (victim) in the mechanism of committing a crime. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 4, 87-98. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/bitstream/123456789/2893/1/10.pdf

[15] Vasylevych, V.V., & Levchenko, Yu.O. (2023). Sexual violence against children: latency and ways of overcoming. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 79(2), 149-164. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.79.2.22

Список використаних джерел

[1] Андріяшевська М. С. Індивідуальна віктимологічна профілактика поведінки неповнолітніх, які стали жертвами злочинних посягань. *Право.ua*. 2017. № 1. С. 196–203. URL: https://pravo-ua.com/journals/2017/1

[2] Байдарова О. О. Профілактика та протидія сексуальному насильству над дітьми: проблеми та шляхи вирішення в Україні. URL: https://reicst.com.ua/asp/article/download/214/187/300

[3] Бек У. П., Гресько О. О. Захист прав дітей у випадках сімейного насильства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 86. Ч. 2. С. 21–26. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.2.3

[4] Бистров А. Є. Особливості віктимної поведінки розумово відсталих підлітків : дис. … канд. псих. наук : 19.00.08. Харків, 2019. 242 с.

[5] Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 522 с.

[6] Джужа О. М., Моісеєв Є. М. Жертва злочину: підходи до визначення та проблеми класифікації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2011. № 2. С. 74–81. URL: https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/194

[7] Кримінологія : підручник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Чернєй та ін.] ; за заг. ред. В. В. Чернєя, О. М. Джужі. Київ : Маслаков, 2020. 612 с.

[8] Віктимологія : навч. посіб. / [В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.

[9] Корнякова Т. В., Соколенко О. Л., Юзіков Г. С. Віктимологічне моделювання у системі заходів кримінологічної безпеки суспільства : монографія. Дніпропетровськ : ЛІРА, 2016. 220 с.
[10] Косенко С. С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх : автореф. … дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 20 с.
[11] Красносельська Л. С. Віктимність неповнолітніх: сутність, значення, профілактика. *Злочинність як суспільна проблема та шляхи її вирішення в Україні*. Харків : Право, 2016. С. 175–177. URL: https://dnuvs.ukr.education/wpcontent/uploads/2023/05/monografiya_yuvenalna_viktymologiya.pdf
[12] Мороз О. Б., Бесага І. В. Нормативно-правова база захисту дитини від насильства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 88–94. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.79.2.13
[13] Ревть А. Б., Гук О. В. Сучасні підходи до питання насильства щодо дитини. *Педагогічні науки*. 2021. Вип. 95. С. 70–77. DOI: 10.32999/ksu2413-1865/2021-95-10
[14] Тичина Д. М. Роль потерпілого (жертви) в механізмі вчинення злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 87–98. URL: https://elar.navs.edu.ua /bitstream/123456789/2893/1/10.pdf
[15] Василевич В. В., Левченко Ю. О. Сексуальне насильство щодо дитини: латентність та шляхи подолання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 149–164. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.79.2.22

KOTENOK Tetiana
Researcher of the Intellectual Property Group of the Department of Organization of Scientific Work of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7402-963X

Victimological Measures for Preventing Violent Crimes Against the Sexual Freedom and Sexual Inviolability of Children

Abstract. The article presents an in-depth study of victimological measures aimed at preventing violent crimes against children in contemporary conditions marked by significant social, psychological, and security-related risks. The paper emphasizes that crimes against the sexual freedom and sexual inviolability of minors are characterized by a high level of latency, which necessitates a comprehensive prevention programme that takes into account both internal (psychological, behavioural) and external (social, digital, familial) factors influencing the victimization of young and underage children. The author highlights the importance of systematic informational influence on child and youth environments, the development of skills of safe behaviour, and the improvement of awareness among parents, teachers, and social workers regarding early signs of risky behaviour or potential violence. Special attention is paid to targeted preventive measures implemented by police units in cooperation with educational institutions, child protection services, and social support centres. Victimological prevention is presented as a multilevel system that includes primary, secondary, and tertiary prevention, early intervention, and a comprehensive interagency approach. A separate focus is given to the impact of martial law on the increasing victimization of children: forced displacement, the destruction of social ties, temporary residence in unstable conditions, heightened psychological stress, and the significant expansion of children's online presence all create new risks of sexual exploitation. Under wartime conditions, the issues of online grooming, involvement of minors in pornographic content, manipulation of their trust, and the use of digital platforms for contact with potential offenders become particularly acute. The article argues that adapting prevention programmes to these emerging threats is critically important. Special attention is also devoted to the rehabilitation and individual support of children who have already experienced sexual violence. It is emphasized that effective assistance requires an interdisciplinary approach involving psychologists, social workers, educators, and juvenile police officers, as well as ensuring the protection of children's rights within criminal proceedings. The study concludes that the integrated combination of educational, preventive, and rehabilitative measures can significantly reduce the risks of primary and repeated victimization and contribute to the creation of a safe environment for the development and socialization of children.

Keywords: victimology; prevention; violence; children; sexuality; safety; exploitation; war; online; risks; intervention; rehabilitation.

DOI: 10.33270/05257004.24
УДК 343.322

ЛІГУН Андрій*
аспірант кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-2775-7322

Об'єктивні ознаки колабораційної діяльності

Анотація. Визначено об'єктивні ознаки колабораційної діяльності. Констатовано, що найбільш дискусійною в контексті формулювання елементів складу кримінального правопорушення є проблематика визначення об'єкта кримінально протиправних діянь, що обумовлено відсутністю законодавчої дефініції об'єкта кримінального правопорушення в нормах чинного Кримінального кодексу України, що сприяє поширенню доктринальних теорій об'єкта правопорушення в науці кримінального права. З огляду на те що саме об'єкт кримінального правопорушення надає можливість визначити соціально-політичну сутність протиправних діянь, установити суспільно небезпечні наслідки, правильно кваліфікувати й розмежувати одне діяння від іншого, окреслена проблема є недопустимою і потребує належного наукового й законодавчого вирішення. Метою роботи визначено комплексний аналіз сутності та змісту об'єктивних ознак колабораційної діяльності й формулювання напрямів удосконалення норм чинного Кримінального кодексу України в контексті цієї проблематики. Для досягнення мети було використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що забезпечило всебічність та обґрунтованість отриманих результатів. Зокрема, формально-юридичний метод застосовано для аналізу законодавчої конструкції ст. 111 Кримінального кодексу України «Колабораційна діяльність» і визначення об'єктивних ознак цього кримінального правопорушення. За допомогою системного методу схарактеризовано місце колабораційної діяльності в Особливій частині Кримінального кодексу України. Метод порівняння дав змогу зіставити чинні норми Кримінального кодексу України з положеннями судової практики й досягненнями науки кримінального права щодо виявлення можливих відмінностей у тлумаченні й застосуванні об'єктивних ознак колабораційної діяльності. З'ясовано сутність родового й безпосередніх об'єктів колабораційної діяльності. Акцентовано на безпідставності виокремлення видового об'єкта такого правопорушення з огляду на те, що колабораційна діяльність створює загрозу чи завдає шкоди як внутрішній, так і зовнішній безпеці держави. Схарактеризовано об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 Кримінального кодексу України, яка охоплює декілька суспільно небезпечних діянь; наслідки, що настали після їх вчинення; причинний зв'язок між діянням і наслідками; обстановку й місце вчинення кримінального правопорушення.

Ключові слова: основи національної безпеки; безпека держави; колабораційна діяльність; об'єкт кримінального правопорушення; об'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Історія статті:
Отримано: 28.08.2025
Переглянуто: 26.09.2025
Прийнято: 24.10.2025

Рекомендоване посилання:
Лігун А. Об'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 224–232. DOI: 10.33270/05257004.24

*Відповідальний автор

© Лігун А., 2025

Вступ

Для правильної кваліфікації будь-якого кримінального правопорушення важливим є визначення елементів його складу. Це правило поширюється на всі кримінально карані діяння, передбачені положеннями Кримінального кодексу України (далі – КК), зокрема й на колаборaційну діяльність. Після криміналізації діянь, що становлять колаборaційну діяльність, наукові пошуки дослідників переважно спрямовувалися на з'ясування особливостей об'єктивної та суб'єктивної сторін діяння, а також його суб'єкта. Натомість об'єкт і деякі ознаки об'єктивної сторони знаходилися поза увагою вчених.

Результати наукових досліджень засвідчують, що проблема визначення об'єкта кримінального правопорушення є однією з найбільш дискусійних порівняно з тлумаченням сутності інших елементів складу будь-якого кримінального правопорушення (Orlovskyi, 2022). Це зумовлено відсутністю законодавчого закріплення поняття об'єкта кримінального правопорушення в нормах КК, що спричиняє появу багатьох наукових теорій щодо об'єкта правопорушення (Tananakin, 2024). Значення й роль об'єкта в кримінально-правовій доктрині є дуже важливими, адже саме він надає можливість визначити соціально-політичну сутність кримінального правопорушення, встановити суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння й відмежуванню одного діяння від суміжних складів правопорушень (Balobanova, & Hazdaika-Vasylyshyn, 2024).

Законодавець зазначає, що колаборaціонізм як явище є безпосередньою загрозою національній безпеці України та державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу й іншим національним інтересам України (Yasnyska, 2023), визначаючи в такий спосіб родовий об'єкт правопорушення й закріплюючи його в Розділі I Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України».

У більшості наукових статей, присвячених дослідженню особливостей кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність, про об'єкт складу кримінального правопорушення згадано побіжно, без з'ясування його змісту. Детальний аналіз основного безпосереднього й додаткового об'єкта колаборaційної діяльності здійснено в науково-практичному коментарі новел кримінального законодавства, прийнятих під час воєнного стану (Vozniuk et al., 2022). Водночас не проведено дослідження, у якому б розглядали повну структуру об'єкта колаборaційної діяльності. З огляду на це, вважаємо, що з'ясування сутності об'єкта такого кримінального правопорушення потребує уточнення з урахуванням окремих дискусійних аспектів обраної проблематики.

Метою статті є комплексний аналіз сутності та змісту об'єктивних ознак колаборaційної діяльності й визначення напрямів удосконалення норм КК із цього питання. Завдання дослідження полягає у виявленні невідповідностей зазначеної термінології, формулюванні науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення рівня законодавчого визначення відповідних кримінально-правових норм, окресленні шляхів усунення виявлених прогалин. Отримані результати сприятимуть напрацюванню пропозицій щодо практичного їх застосування (Tumaniants et al., 2023).

Матеріали та методи

Проблемні питання визначення та кваліфікації колаборaційної діяльності досліджено в працях таких науковців, як Н. О. Антонюк (2023), М. С. Бондаренко (2022), Ю. В. Василенко (2022), З. А. Загиней-Заболотенко (2023), О. О. Кравчук (2022), О. О. Маслова (2022), Р. О. Мовчан (2022), Є. О. Письменський (2020), О. В. Тананакін (2024), В. І. Яковюк (2023), Т. Ю. Ясниська (2023).

Методи дослідження обрано відповідно до мети та предмета. Використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що сприяло забезпеченню всебічності й обґрунтованості отриманих результатів. Зокрема, за допомогою формально-юридичного методу проведено аналіз об'єктивних ознак колаборaційної діяльності, розглянуто законодавчу конструкцію аналізованого складу кримінального правопорушення. Застосування системного методу дало змогу здійснити аналіз місця колаборaційної діяльності в Особливій частині КК. Метод порівняння використано для зіставлення чинних норм КК із положеннями судової практики задля виявлення можливих відмінностей у тлумаченні й застосуванні понять, що належать до об'єктивних ознак колаборaційної діяльності.

Результати й обговорення

Унаслідок визначення родового об'єкта встановлюється розділ Особливої частини КК, що містить конкретний склад правопорушення, наявність або відсутність якого потрібно буде виявити під час кваліфікації вчиненого особою діяння. Значення родового об'єкта полягає в тому, що він надає можливість диференціації, класифікації та структуризації кримінальних правопорушень у кримінальному законодавстві (Fris, 2017).

Родовим об'єктом діянь, відповідальність за вчинення яких передбачено в Розділі I Особливої частини КК, є суспільні відносини, пов'язані з охороною основ національної безпеки (Sobieshchanska, 2024). З огляду на те що правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК «Колаборaційна діяльність», належить до Розділу I Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України», його родовим об'єктом слід визначити охоронюваний чинним кримінальним законо-

давством порядок суспільних відносин у сфері забезпечення як внутрішньої, так і зовнішньої національної безпеки України.

Наступним складником є видовий об'єкт, що охоплює групу суспільних відносин, яка є меншою ніж та, що стосується родового об'єкта, проте водночас є більшою ніж та, на яку посягають під час вчинення конкретного діяння. За видовим об'єктом визначають необхідну складову в загальній назві відповідної назви розділу Особливої частини КК, яку використовують для систематизації суспільних відносин усередині кожного розділу Особливої частини КК (Yasnyska, 2023). Видовий об'єкт може умовно розглядатися як відносно самостійний вид суспільних відносин, але такий, що є структурним елементом ширших за обсягом суспільних відносин (родового об'єкта) (Shyian, 2017). Хоча обґрунтовані позиції засвідчують те, що виокремлення видового об'єкта щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, є недоцільним, оскільки це не має ніякого теоретичного й практичного значення (Tananakin, 2024). Якщо ж видовий об'єкт повністю збігається з безпосереднім, то в його виокремленні взагалі немає сенсу (Rubashchenko, 2013). Повністю підтримуємо думку, що здійснювати видовий поділ об'єктів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України недоцільно.

Деякі дослідники ототожнюють безпосередній об'єкт колабораційної діяльності з родовим і вважають, що об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, є основи національної безпеки України (Kravchuk, & Bondarenko, 2022; Lysko, & Litvinchuk, 2023; Honcharenko, 2022; Symonenko, 2022). Інші зазначають, що таким є національна безпека України як стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу й інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз (Vasylenko, 2022); основи національної безпеки України як соціальна цінність (Yemelianov, & Yelaiev, 2023); державний суверенітет, територіальна цілісність, обороноздатність, національна (економічна, інформаційна) безпека, внутрішній і зовнішній суверенітет (Lykhova, & Sysoieva, 2022); зовнішня безпека, суверенітет, територіальна цілісність, недоторканність, обороноздатність, а також державна, економічна й інформаційна безпека (Sobieshchanska, 2024). На думку О. В. Тананакіна (2024), указані дефініції є занадто широкими й не містять чіткої вказівки на ті сфери національної безпеки України, порядок відносин в яких знаходиться під прямою загрозою під час вчинення колабораційної діяльності.

Інші, більш конкретизовані визначення об'єкта колабораційної діяльності передбачають, що безпосереднім об'єктом аналізованого правопорушення є: державна й воєнна сфери національної безпеки як об'єкти, які Україна бере під кримінально-правову охорону на рівні з іншими складниками її національної безпеки (Pysmenskyi, 2020; Vozniuk et al., 2022); державна сфера національної безпеки як ті суспільні відносини, що спрямовані на захист державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру, а також воєнна сфера національної безпеки як суспільні відносини в галузі захисту державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз (Kravchuk et al., 2022); національна безпека України у сфері державної безпеки, інформаційній, економічній, науково-технологічній і воєнній сферах (Berdnik, & Holovko, 2022; Vozniuk, 2015; Yasnyska, 2023); порядок суспільних відносин у сфері забезпечення державного суверенітету, обороноздатності й національної безпеки України в державній, політичній, економічній, інформаційній і військовій сферах (Tananakin, 2024).

Додатковий об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, на які завжди посягає певне діяння, заподіюючи їм шкоди або створюючи загрозу її заподіяння поряд із безпосереднім основним об'єктом, і який в інших випадках може бути самостійним основним безпосереднім об'єктом правопорушення (Vozniuk, 2015). Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом слід визнавати життя особи або право власності (ч. 8 ст. 111-1 КК) (Vasylenko, 2022).

Щодо обов'язкового додаткового об'єкта аналізованого кримінального правопорушення, зауважимо, що його сутність не лише прямо зазначена в самій нормі, а й логічно випливає з її змісту (як життя особи або право власності в ч. 8 ст. 111-1 КК (Vasylenko, 2022)). Тому з огляду на зміст кримінально караних діянь, що формують об'єктивну сторону колабораційної діяльності, можна виокремити кілька обов'язкових додаткових об'єктів у їх межах, а саме:

– порядок суспільних відносин у сфері забезпечення діяльності органів державної влади (ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК);

– порядок суспільних відносин у сфері господарської діяльності (ч. 4 ст. 111-1 КК);

– порядок суспільних відносин щодо забезпечення виборчого законодавства й референдуму (ч. 6 ст. 111-1 КК);

– порядок суспільних відносин у сфері забезпечення нормального морального, інтелектуального розвитку та соціалізації неповнолітніх (ч. 3 ст. 111-1 КК);

– порядок суспільних відносин у сфері захисту життя та здоров'я людини й відносин власності (ч. 8 ст. 111-1 КК) (Tananakin, 2024).

Додатковими факультативними об'єктами колабораційної діяльності може визнаватися невичерпне коло суспільних відносин, що прямо залежить від конкретно вчиненого діяння (наприклад, нормальний соціальний розвиток неповнолітніх у ч. 3 ст. 111-1 КК) (Yasnyska, 2023).

Частини ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» побудовані за градацією ступеня тяжкості суспільно небезпечного діяння: починаючи від кримінальних проступків (ч. 1, ч. 2 ст. 111-1 КК) і завершуючи особливо тяжким злочином (із ч. 3 до ч. 8 ст. 111-1 КК передбачено нетяжкі, тяжкі й особливо тяжкі злочини).

Конструктивно ст. 111-1 КК є найбільшою за кількістю частин і за обсягом серед статей Особливої частини КК, адже в ній закріплено широкий спектр форм колабораціонізму (Yakoviuk, 2023). Особливістю об'єктивної сторони такого діяння є те, що різні види колабораціонізму викладені законодавцем у різних частинах ст. 111-1 КК, водночас більшість із них мають альтернативний характер. Форми об'єктивної сторони діяння, передбаченого ст. 111-1 КК, охоплюють:

– публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення й утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території України (ч. 1);

– добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, зокрема в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 2);

– здійснення громадянином України пропаганди в закладах освіти незалежно від типів і форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню й утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти (ч. 3);

– передання матеріальних ресурсів незаконним збройним або воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, зокрема окупаційною адміністрацією держави-агресора (ч. 4);

– добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, зокрема в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (ч. 5);

– організацію й проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах (ч. 6);

– добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України й інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України (ч. 7).

Наведені діяння визнають формами об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК.

Одними з найбільш дискусійних для науковців і суперечливими для практиків є ті положення ст. 111-1 КК, що стосуються диференціації кримінальної відповідальності громадян України з урахуванням характеру посад, які вони обіймають у незаконно створених органах влади, а саме:

– посад, не пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (ч. 2 ст. 111-1 КК);

– посад, пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (ч. 5 ст. 111-1 КК);

– посад у незаконних судових або правоохоронних органах (ч. 7 ст. 111-1 КК).

Результати аналізу диспозицій ч. 1 ст. 111 КК «Державна зрада» і ч. 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність» засвідчують, що кореспондуючими діями в них, які й визначають

співвідношення відповідних норм як загальної та спеціальної, є перехід на бік ворога в умовах воєнного стану й добровільне зайняття посад у незаконно створених органах влади, зокрема в окупаційній адміністрації держави-агресорки, або в незаконно створених судових чи правоохоронних органах (відповідно). Тому саме в цьому випадку питання про кваліфікацію в разі конкуренції загальної та спеціальної норм слід розв'язувати, віддаючи перевагу останній. Тобто за таких умов дії громадян України потрібно кваліфікувати за ч. 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК (Zahynei-Zabolotenko, & Antoniuk, 2023).

Окремо слід акцентувати на достатньо неоднозначному й певною мірою суперечливому законодавчому використанні в диспозиції ч. 2 ст. 111-1 КК поняття «добровільність» щодо зайняття посади в органах влади, не пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, на тимчасово окупованих територіях, яка є обов'язковою умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності за вказані дії. Із тлумачення цього терміна випливає, що особа, яка погоджується на зайняття такої посади, робить це за вільним волевиявленням, коли її волю ніким і нічим не обмежено. У таких випадках йдеться про надання згоди особою на зайняття певної посади без застосування психічного чи фізичного примусу проти неї або її близьких осіб з боку окупантів і про відсутність її шантажу (Zabuha, 2022).

Таке діяння в ч. 1–4 ст. 111-1 КК має формальний склад, а в ч. 5–7 ст. 111-1 КК – матеріальний. Для формального складу достатньо вчинення передбаченої в диспозиції дії чи бездіяльності, для матеріального – обов'язковим є настання суспільно небезпечних наслідків. У ч. 8 ст. 111-1 КК зазначено, що наслідками кримінального правопорушення можуть бути загибель людей або інші тяжкі наслідки. У теорії кримінального права поширеною є думка, що під загибеллю людей слід розуміти смерть хоча б однієї людини.

У примітці 4 до ст. 111-1 КК указано, що тяжкими наслідками вважають шкоду, яка в одну тисячу й більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. З огляду на те що соціальна пільга, з розміру якої вираховують суму шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, з 1 січня 2025 року становить 1514 грн, можемо порахувати мінімальну матеріальну шкоду в ч. 5–7 ст. 111-1 КК. Отже, для початку кримінального провадження за ч. 5–7 ст. 111-1 КК необхідна мінімальна сума шкоди, яка 2025 року становить 1 514 000 грн. Для матеріального складу кримінального правопорушення обов'язковим є встановлення причинного зв'язку між діянням і наслідками.

Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони такого кримінального правопорушення також є:

1) обстановка вчинення кримінального правопорушення, якою слід визнавати «публічність». Згідно з приміткою 1 ст. 111-1 КК, публічним є поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, у мережі Інтернет або за допомогою медіа;

2) місце вчинення кримінального правопорушення: заклади освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК) і тимчасово окуповані території або окупаційна адміністрація держави-агресора (ч. 2, 4, 5, 7 ст. 111-1 КК).

Розглядаючи обстановку вчинення вказаного кримінального правопорушення, законодавець описує безпосередньо обставини вчинення публічних заперечень або закликів. Заперечення або заклики як форму об'єктивної сторони діяння, передбаченого ст. 111-1 КК, вчиняють публічно, а публічність своєю чергою визначає ті умови, у яких вчиняється кримінально протиправне діяння, характеризуючи обстановку його вчинення. Причому публічність завжди визнають оціночною ознакою й питання про її наявність має вирішуватися в кожному випадку, з огляду на просторово-часові умови й обстановку виголошення заперечень або закликів. Для публічності заперечень або закликів важливою є їх масовість, що встановлюють окремо в кожному конкретному випадку з огляду на умови й коло адресатів, які їх сприйняли чи могли сприйняти (Maslova, 2022). Згідно зі слідчою та судовою практикою, найбільш типовими проявами публічності є виступи на зборах, мітингах, демонстраціях, пікетуваннях, що і створює обстановку публічності. Отже, публічність як обстановка вчинення аналізованого діяння – це умови його вчинення в усній чи письмовій формі з метою поширення інформації максимально широкому колу осіб. Також слід зважати на наукові позиції щодо недоцільності встановлення мінімальної кількісної межі публічності закликів (Maslova, 2022).

Публічність означає, що певні дії відбуваються прилюдно, перед публікою, тобто за наявності не менше двох присутніх осіб. Водночас кількісну ознаку публічності не можна вважати універсальною, застосованою до всіх випадків, адже головну роль у визначенні обстановки публічності відіграє не кількість осіб, що її утворюють, а її безособистісний характер. Арифметичний підхід до визнання (чи невизнання) публічності неприйнятний. Отже, визначальною ознакою публічності заперечень або закликів є факт наявності адресанта й адресатів.

Висновки

Узагальнюючи, можемо констатувати, що поставленої мети здійснити комплексний аналіз сутності та змісту об'єктивних ознак колабораційної діяльності досягнуто. Визначено, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти

основ національної безпеки є суспільні відносини щодо забезпечення національної безпеки України. Констатовано безпідставність виокремлення видового об'єкта кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України у вигляді зовнішньої та внутрішньої безпеки з огляду на те, що колабораційна діяльність як правопорушення створює загрозу чи завдає шкоди як внутрішній, так і зовнішній безпеці держави. З'ясовано сутність безпосереднього об'єкта колабораційної діяльності, яким визначено національну безпеку України у сфері державної безпеки, воєнній, інформаційній та економічній сферах. Схарактеризовано об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, яка є складною й охоплює: 1) декілька суспільно небезпечних діянь; 2) наслідки, що настали в результаті їх вчинення; 3) причинний зв'язок між діянням і наслідками; 5) обстановку та 6) місце вчинення кримінального правопорушення. Викладене засвідчує актуальність обраної теми дослідження й необхідність її ґрунтовного вивчення.

References

[1] Balobanova, D.O., & Hazdaika-Vasylyshyn, I.B. (2024). *Object of Criminal Offense.* Lviv: Lviv. State University of Internal Affairs.

[2] Berdnik, I.V., & Holovko, I.M. (2022). Main Guidelines for Distinguishing Collaborative Activities from Adjacent Components of Criminal Offenses. *New Ukrainian Law*, 2, 156-162. DOI: 10.51989/NUL.2022.2.22

[3] Fris, P.L. (2017). *Criminal law of Ukraine. General part.* (3rd ed., rev.). Odesa: Phoenix.

[4] Honcharenko, K.Yu. (2022). State treason or collaborative activity? problems of qualification of crimes against the foundations of national security. *Collection of scientific works of the Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda. Series "Law",* 36, 137-142. DOI: 10.34142/23121661.2022.36.16

[5] Kravchuk, O.O., & Bondarenko, M.S. (2022). Collaborative Activity: Scientific and Practical Commentary on the New Article 111-1 of the Criminal Code. *Legal Scientific Electronic Journal*, 3, 198-204. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-3/45

[6] Lykhova, S.Ya., & Sysoieva, V.P. (2022). Collaborative activity and aiding the aggressor state: analysis of novelties of criminal legislation. *Problems of qualification and investigation of criminal offenses under martial law: materials of the scientific-theoretical conference* (pp. 142-146). Kyiv: National Acad. of Internal cases.

[7] Lysko, T.D., & Litvinchuk, B.S. (2023). Criminal liability for collaborative activity: analysis of judicial practice. *Scientific works of the National Aviation University. Series "Air and Space Law"*, 1(66), 178-185. DOI: 10.18372/2307-9061.66.17434

[8] Maslova, O.O. (2022). Publicity as a setting for committing a criminal offense, provided for in Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. *Juris Europens Scientia*, 3, 100-105. DOI: 10.32782/chern.v3.2022.18

[9] Orlovskyi, R.S. (2022). The object as an element of the general composition of a criminal offense, its signs and significance. *Legal scientific electronic journal*, 11, 573-578. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-11/139

[10] Pysmenskyi, Ye.O. (2020). Kolaboratsionizm u suchasnii Ukraini yak kryminalno-pravova problema. *Pravo Ukrainy,* 12, 116-128. Retrieved from http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001250806

[11] Rubashchenko, M.A. (2013). Specific object of encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine. *Theory and Practice of Jurisprudence*, 2(4), 54, 1-8. Retrieved from http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63544

[12] Shyian, D.S. (2017). Ecological safety as a specific object of crimes against the environment. *Current problems of criminal law protection of the foundations of national security of Ukraine: materials of the round table* (pp. 109-112). Kharkiv: Yurait.

[13] Sobieshchanska, Ye.S. (2024). Some issues of the criminal-legal characteristics of collaborationism (Article 111-1 of the Criminal Code). *European Perspectives*, 2, 107-112. DOI: 10.32782/ep.2024.2.16

[14] Symonenko, N. (2022). Criminal law novella on collaborative activity. *Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine*, 1(17), 92-109. DOI: 10.21564/2311-9640.2022.17.257848

[15] Tananakin, O.V. (2024). Discussion issues of determining the object of collaborative activity (Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine). *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series "Law"*, 85(3), 332-338. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.52

[16] Tumaniants, A., Hetman, H., Babanina, V., & Dovbash, R. (2023). Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe*, 2(19), 153-171. DOI: 10.33327/AJEE-18-6.2-n000226

[17] Vasylenko, Yu.V. (2022). Collaborative activity: criminal-legal characteristics of the composition of a criminal offense. *Journal of the Kyiv Institute of Intellectual Property and Law*, 1, 3-8. DOI: 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-1
[18] Vozniuk, A.A. (2015). Additional object of the crime provided for in Article 255 of the Criminal Code of Ukraine. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 4(97), 21-30. Retrieved from https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-20-4-2015/dodatkovy-ob-yekt-zlochinu-pyeryedbachyenogo-st-255-kriminalnogo-kodyeksu-ukrayini
[19] Vozniuk, A.A., Dudorov, O.O., Movchan, R.O., & Cherniavskyi, S.S. (2022). *Novels of the criminal legislation of Ukraine, adopted under martial law.* Kyiv: Norma prava.
[20] Yakoviuk, V.I. (2023). Collaborative activity - a crime against the foundations of national security of Ukraine. *Legal scientific electronic journal*, 5, 43-46. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-5/7
[21] Yasnyska, T.Yu. (2023). The object of collaborative activity. *Legal Bulletin,* 31, 87-97. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2023.31.12
[22] Yemelianov, R., & Yelaiev, Yu. (2023). Criminal-legal characteristics of collaborative activities. *Public law*, 3(51), 100-109. DOI: 10.32782/2306-9082/2023-51-11
[23] Zabuha, Yu.Yu. (2022). Some discussion issues of the application of part 2 of art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. *Legal novelties during martial law: collection of abstracts of the additional scientific-practical conference* (pp. 76-78). Kharkiv: National Law University named after Ya. Mudry.
[24] Zahynei-Zabolotenko, Z.A., & Antoniuk, N.O. (2023). In the spotlight: qualification under the totality of Article 111 "High Treason" and Parts 2, 5 or 7 of Article 111-1 "Collaborative Activity" of the Criminal Code of Ukraine. *Slovo Nationalnoi scholy dviv Ukraine*, 3(44), 6-22. DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-577-587

Список використаних джерел

[1] Балобанова Д. О., Газдайка-Василишин І. Б. Об'єкт кримінального правопорушення : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 44 с.
[2] Берднік І. В., Головко І. М. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 156–162. DOI: 10.51989/ NUL.2022.2.22
[3] Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-тє, доповн. і переробл. Одеса : Фенікс, 2017. 468 с.
[4] Гончаренко К. Ю. Державна зрада чи колабораційна діяльність? проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Право».* 2022. Вип. 36. С. 137–142. DOI: 10.34142/23121661.2022.36.16
[5] Кравчук О. О., Бондаренко М. С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 198–204. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-3/45
[6] Лихова С. Я., Сисоєва В. П. Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: аналіз новел кримінального законодавства. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану :* матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 142–146.
[7] Лисько Т. Д., Літвінчук Б. С. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність: аналіз судової практики. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія «Повітряне і космічне право».* 2023. № 1 (66). С. 178–185. DOI: 10.18372/2307-9061.66.17434
[8] Маслова О. О. Публічність як обстановка вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 3. С. 100–105. DOI: 10.32782/chern.v3.2022.18
[9] Орловський Р. С. Об'єкт як елемент загального складу кримінального правопорушення, його ознаки та значення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 11. С. 573–578. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-11/139
[10] Письменський Є.О. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України.* 2020. № 12. С. 116–128. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001250806
[11] Рубащенко М. А. Видовий об'єкт посягання на територіальну цілісність і недоторканість України. *Theory and Practice of Jurisprudence*. 2013. № 2(4). Т. 54. С. 1–8. URL: http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63544
[12] Шиян Д. С. Екологічна безпека як видовий об'єкт злочинів проти довкілля. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України* : матеріали круглого столу. Харків : Юрайт, 2017. С. 109–112.

[13] Собєщанська Є. С. Деякі питання кримінально-правової характеристики колабораціонізму (ст. 111-1 КК). *Європейські перспективи.* 2024. № 2. С. 107–112. DOI: 10.32782/ep.2024.2.16
[14] Симоненко Н. Кримінально-правова новела щодо колабораційної діяльності. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2022. № 1 (17). С. 92–109. DOI: 10.21564/2311-9640.2022.17.257848
[15] Тананакін О. В. Дискусійні питання визначення об'єкта колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія «Право»*. 2024. Вип. 85. Ч. 3. С. 332–338. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.52
[16] Tumaniants A., Hetman H., Babanina V., Dovbash R. Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. No. 2 (19). P. 153–171. DOI: 10.33327/AJEE-18-6.2-n000226
[17] Василенко Ю. В. Колабораційна діяльність: кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. 2022. Вип. 1. С. 3–8. DOI: 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-1
[18] Вознюк А. А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2015. № 4 (97). С. 21–30. URL: https://lawscience.com.ua/uk/journals/tom-20-4-2015/dodatkoviy-ob-yekt-zlochinu-pyeryedbachyenogo-st-255-kriminalnogo-kodyeksu-ukrayini
[19] Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський. Київ : Норма права, 2022. 278 с.
[20] Яковюк В. І. Колабораційна діяльність – злочин проти основ національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 5. С. 43–46. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-5/7
[21] Яснiська Т. Ю. Об'єкт колабораційної діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 31. С. 87–97. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2023.31.12
[22] Ємельянов Р., Єлаєв Ю. Кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності. *Публічне право.* 2023. № 3 (51). С. 100–109. DOI: 10.32782/2306-9082/2023-51-11
[23] Забуга Ю. Ю. Деякі дискусійні питання застосування частини 2 ст. 111-1 КК України. *Юридичні новели під час воєнного стану* : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (Харків, 13 черв. 2022 р.). Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, 2022. С. 76–78.
[24] Загиней-Заболотенко З. А., Антонюк Н. О. На вістрі уваги: кваліфікація за сукупністю статті 111 «Державна зрада» та частин 2, 5 або 7 статті 111-1 «Колабораційна діяльність» Кримінального кодексу України. *Слово Національної школи суддів України.* 2023. № 3 (44). С. 6–22. DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-577-587

LIHUN Andrii
Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-2775-7322

Objective Signs of Collaborative Activity

Annotation. The article is devoted to the identification of objective signs of collaboration activity. It was found that the most controversial among the formulation of the elements of the composition of the criminal offense is the problem of determining the object of criminally unlawful acts. This situation is due to the lack of legislative definition of the object of a criminal offense in the norms of the current Criminal Code of Ukraine and contributes to the spread of doctrinal theories of the object of the offense in the science of criminal law. Due to the fact that it is the object of a criminal offense that allows to determine the socio-political essence of illegal acts, to establish socially dangerous consequences, helps in the correct qualification and differentiation of one act from another, the revealed state is not acceptable and requires proper scientific and legislative order. The purpose of the work is a comprehensive analysis of the essence and content of objective signs of collaboration activity and the formulation of directions for improving the norms of the current Criminal Code of Ukraine on this subject. The achievement of this goal was carried out thanks to the selected complex of general scientific and special legal methods, which ensured the comprehensiveness and validity of the results obtained. Formal and legal method, thanks to which the legislative structure of Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine "Collaboration activity", helped to analyze the objective signs of the

specified criminal offense. The system method contributed to the determination of the place of collaboration activity in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. The comparison method helped in comparing the current norms of the Criminal Code of Ukraine with the provisions of judicial practice and the achievements of the science of criminal law to identify possible differences in the interpretation and application of objective features of collaboration activity. As a result of the study, the essence of the generic and immediate objects of collaboration activity was clarified. The groundlessness of the allocation of the species object of this offense is indicated, given that the collaboration activity poses a threat or harms both the internal and external security of the state. The objective side of the criminal offense provided for by Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, which covers several socially dangerous acts; the consequences that occurred as a result of their commission; the causal relationship between the act and the consequences; the situation and the place of the criminal offense.

Keywords: foundations of national security; state security; collaboration activity; object of a criminal offense; objective side of a criminal offense.

DOI: 10.33270/05257004.25
УДК 344.13:343.35

РУДАВІН Андрій*
аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-2290-8534

Генеза протидії корисливим злочинам, вчинюваним військовими службовими особами в періоди дії правового режиму воєнного стану

Анотація. Розвиток протидії корисливим військовим злочинам відбувається поетапно. На кожному з етапів простежується взаємозалежність між рівнем загрози державі, наявністю та інтенсивністю бойових дій і ступенем регулювання діяльності відповідних державних інституцій. Виокремлюють поняття військового злочину; формують категорію корисливого військового злочину, вчинюваного військовою службовою особою, предметом якого були кошти, призначені на військові потреби (тобто ці кошти визначено як окремий, специфічний предмет військового злочину); запроваджують перші окремі військово-кримінальні правові акти з утворенням постійних військ у державі. З появою постійних військ військове майно і зброя, належні державі, передавали військовослужбовцю фактично в «управління». Тож виникає потреба в регламентації поводження із цим майном і встановленні покарань за протиправні дії з ним. Уводять тілесні покарання для військовослужбовців, що вкрали зброю; виокремлюють окремі види злочинів проти військового майна, а також діяння, пов'язані зі зловживанням по службі, злочини начальників проти підлеглих. Здійснюють систематизацію норм військового права, групують кримінальні правопорушення, учинених військовослужбовцями, диференціюють покарання залежно від ступеня провини. Покарання за розкрадання та інші протиправні дії щодо військового майна поширено і на цивільних осіб, які розкрадали або придбавали викрадене казенне майно, а також брали участь у розтраті військовими державних грошей. Розширили коло суб'єктів військових злочинів. Сформовано висновок про загальну тенденцію: що дорожче ставало для держави військове майно, а також ведення війни й підготовка до бойових дій, то ретельніше удосконалювали й регламентували його обіг і контроль. Водночас точніше визначали види відповідальності за заволодіння військовим майном (спорядженням, грошима, продуктами) шляхом зловживання службовим становищем.

Ключові слова: корисливі військові злочини; військові службові особи; генеза протидії; нормативне регулювання.

Історія статті:
Отримано: 07.08.2025
Переглянуто: 05.09.2025
Прийнято: 08.10.2025

Рекомендоване посилання:
Рудавін А. Генеза протидії корисливим злочинам, вчинюваним військовими службовими особами в періоди дії правового режиму воєнного стану. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 233–240. DOI: 10.33270/05257004.25

*Відповідальний автор

© Рудавін А., 2025

Вступ

Історія світу – це історія воєн та збройних конфліктів. Армія (збройні сили) є однією з основних ознак держави як суспільного соціального утворення. Фінансування збройних сил, їх постійне вдосконалення та розбудова – це гарантія національної безпеки країни, умова здатності протистояти зовнішнім загрозам як самим існуванням сформованих збройних сил (як превентивного чинника), так і шляхом збройного відбиття нападу. Ці постулати національної безпеки наша країна відчула повною мірою.

Як державі необхідні збройні сили для власного захисту, так і самі збройні сили як державна інституція потребують захисту з боку держави. Такий захист реалізується шляхом створення системи фінансування, матеріально-технічного забезпечення збройних сил, підготовки керівних кадрів, організації військової підготовки громадян тощо. Перелік можна розширювати, проте аксіоматичним є твердження, що ця система потребує нормативного регулювання. Таке регулювання має містити правила поведінки суб'єктів системи, засоби контролю за їх виконанням, визначати суб'єктів контролю тощо. Одним з дієвих важелів впливу на порушників правил є функціонування системи кримінальної юстиції з її нормами та специфічними суб'єктами – правоохоронними органами, зокрема органами військової юстиції. Наявність такої системи й належне унормування її функціонування забезпечує дієвість, можливість та ефективність впливу на правопорушників.

Військове майно, озброєння та інші види матеріальних ресурсів, що використовують як під час бойових дій, так і в мирний час (фактично у процесі підготовки до них), також є предметом захисту, оскільки без матеріально-технічного забезпечення не можливе ні функціонування збройних сил, ні ведення бойових дій. Необхідність такого захисту загострюється під час збройних конфліктів, оскільки різко зростають потреби в ресурсах, а можливості належного контролю за їх використанням зменшуються. Відповідно, це зумовлює виникнення (швидку ескалацію) протиправного використання зазначених ресурсів. Така ситуація виникла вперше в сучасній історії України, хоча раніше вона повторювалася неодноразово, про що свідчить наявність відповідних правових норм у законах, статутах та інших актах. Ці норми встановлюють відповідальність як за вчинення військових злочинів загалом, так і за правопорушення, які вчинили військовослужбовці, предметом яких є різні види військового майна, озброєння тощо. Вивчення схожих ситуацій та заходів правового реагування держави в минулому (зокрема і під час збройних конфліктів) дає змогу краще зрозуміти сучасні проблеми й виокремити способи їхнього розв'язання.

Матеріали та методи

С. О. Харітонов (2019) вважає, що вивчення історії військово-кримінального права необхідне для отримання ключа до порозуміння й оцінки чинного права загалом і зокрема у військовій сфері. В. В. Дем'яновський (2024) зазначає, що поняття військового злочину з'явилося в законах Давнього Риму. Військовими злочинами вважали діяння, які вчинили військовослужбовці під час виконання службових обов'язків: порушення обов'язків підлеглості, втеча з поля бою, невиконання обов'язків караульної служби тощо (Demianovskyi, 2024, p. 82), і визначає генезу кримінальної відповідальності за привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою (Demianovskyi, 2021, p. 76-78). М. Сенько (2000) розглядає історичні аспекти кримінальної відповідальності за окремі військові злочини (Senko, 2000, p. 377-384). М. І. Карпенко (2018) дослідив теоретичні й прикладні аспекти злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини).

Метою статті є висвітлення походження корисливих злочинів, вчинених військовими службовими особами під час воєнного стану.

Результати й обговорення

На теренах сучасної України за часів існування першого державного утворення – Київської Русі не існувало окремої інституції – військового права. Зброєю та іншим військовим майном володіли княжі дружинники та військо (на кшталт народного ополчення), яке ситуативно князь формував з простого люду в разі потреби. Оскільки зброя (та інші засоби, що використовували під час захисту) не мала чітко виокремленого статусу і могла використовуватися у побуті, то, очевидно, у разі вчинення протиправних дій з нею відповідальність наставала відповідно до ст. 77 «Руської правди» (1016) як за крадіжку на території громади (Demianovskyi, 2024, p. 30).

Після розпаду Київської Русі в середині XII століття внаслідок міжусобних війн на південному заході утворилося Галицько-Волинське князівство у складі Великого князівства Литовського, і розвиток законодавства у військовій сфері відбувався в межах законотворення Литовського князівства та Польського королівства (Kharytonov, 2019, p. 84). «Судебник короля Казимира Ягелловича, даний Литві, 1468, лютий, 29» був першим кодексом Великого князівства Литовського (Yablonskis, 1960). На його основі було сформовано Перший Литовський статут (1529), в якому визначено порядок здійснення військової повинності Великого князівства Литовського (Krypiakevych, & Hnatevych, 1992). Було виокремлено (серед інших) військові та майнові злочини, серед яких не передбачалося

окремого покарання за крадіжку зброї або військового майна, натомість існувало покарання за крадіжку з військової скарбниці (яке, відповідно, могла вчинити лише особа, якій ця скарбниця була довірена. На цьому етапі виокремлюють поняття корисливого військового злочину, що вчиняла військова службова особа, предметом якого були саме кошти, призначені на військові потреби (тобто ці кошти виокремлювали як предмет військового злочину, відмінний від інших).

Північно-східна Русь опинилася у сфері впливу Московського князівства, де у період XIV–XV століть сформували постійні стрілецькі війська. Вони відповідали за зовнішню охорону держави (Senko, 2000, p. 378). У цей час запроваджують перші кримінально-правові норми, якими передбачалася відповідальність за військові злочини. Тобто перші військово-кримінальні правові акти з'явилися з початком існування постійних військ у державі (Kharytonov, 2019, p. 84).

У 1553 р. князь Вишневецький організував між козаками військовий устрій. Так козаки стали окремим запорізьким військом (Krypiakevych, & Hnatevych, 1992, p. 173-174), існування якого зумовило появу законодавства Запорозької Січі, так званого «звичаєвого права», яке встановлювало відповідальність козацтва, зокрема, й за злочини. Писаних законів не існувало, управлялися тільки звичаєвим правом – «словесним правом, стародавнім звичаєм та здоровим глуздом» (Yavornytskyi, 1990, p. 149). У цей час виокремлюють військові злочини (програш бою, дезертирство, пияцтво під час походу, небажання обіймати посаду, яку козаку пропонувало товариство) (Hrushevskyi, 1991). Однак зброя та військове майно належало безпосередньо козаку, і хоча в козацькому війську панувала жорстка дисципліна, було передбачено кару за невиконання наказів військової адміністрації. Козаків, які вчинювали викрадення зброї, боєприпасів, військового майна, притягали до відповідальності за загальний майновий злочин, а саме за крадіжку.

З початком існування постійних військ виникає потреба регламентувати дії з майном і встановлювати покарання за протиправні дії з ним.

У тій частині України, що опинилася під владою Московського князівства, злочини військовослужбовців регламентували нормативними актами, які не мали чіткої структури та ухвалювали за виникнення нагальної потреби. «Статут ратних, гарматних та інших справ, що стосуються військової науки» (1607) складався із 663 указів. Військово-кримінальні питання були в розділі «Про статейний розпис гарматників», який до основних військових злочинів відносив: залишення зброї для пограбування, невиконання правил поводження зі зброєю, розтрату потрібного для стрільби приладдя тощо (Statute of military..., 1607).

У ст. 28 Глави VII «Про службу всяких ратних людей Московської держави» Соборного уложення (1649) в умовах воєнного часу було передбачено тілесні покарання для військовослужбовця, який вкрав зброю (The Council Code…, 1649). У частині II Артикулу Військового статуту (1715) було передбачено кримінальну відповідальність за «незаконне вилучення вогнепальної зброї та боєприпасів із правомірного володіння». Досліджуваний артикул поділяв усі злочини на дві категорії – загальні та військові. Військові злочини самі по собі вже створювали відповідну систему, що охоплювала: злочини проти військового майна (залишення рушниці, пошкодження, програвання, продаж або застава; розтрата мундира; приведення коня в непридатний стан з метою ухилення від служби; крадіжка майна з казенних сховищ; розтрата казенних грошей чи недонесення про це), злочини, пов'язані зі зловживанням по службі (показ більшої кількості солдат своєї частини проти справжньої з корисливих мотивів, з'явлення на інспекторський огляд із чужою рушницею, відмова від надання своєї частини для огляду), злочини начальників проти своїх підлеглих: використання солдатів на свою користь на важких роботах, утримання підлеглим платні, речей та провіанту (Karpenko, 2018, p. 15-17; Kharytonov, 2019, p. 47-50).

У цивільно-правових актах було закріплено норму, яка передбачала відповідальність за незаконні операції з казенними коштами, зокрема для військових потреб. Положення глави 24 «Права, за якими судиться малоросійський народ» забезпечували кримінально-правову охорону Государева двора та казни, у розділі 5 «Про службу государеву військову та про порядок військовий» містився перелік військових кримінальних правопорушень (The rights under…, 1743).

На цьому етапі відбувається систематизація норм військового права, групування кримінальних правопорушень, що вчинили військовослужбовці, диференціація покарань залежно від ступеня провини. Покарання за розкрадання (та інші протиправні дії) військового майна поширювалося не лише на військовослужбовців, а й на цивільних осіб. Зі здорожчанням ведення війни (та підготовка до бойових дій) й військового майна держава удосконалювала й регулювала його обіг і контроль, виокремлювала види відповідальності за заволодіння військовим майном (спорядженням, грошима, продуктами) шляхом зловживання службовим становищем.

Напередодні війни 1812 р. набрало чинності «Польове кримінальне уложення», яке разом з Військово-кримінальним статутом (1839), Артикулом Військовим, Польовим кримінальним уложенням і Зведенням законів (1832) (Nahornyi, 2016, p. 124) практично становили військове право. Проте дії військовослужбовців і службових

військових осіб у разі вчинення корисливих злочинів, предметом яких було військове майно всіх видів, речі, які використовували під час ведення бойових дій, а також кошти, призначені на військові витрати, могли кваліфікувати також за «Польовим кримінальним уложенням» щодо покарання кримінальних і виправних злочинів (Code of Criminal..., 1845; Nahornyi, 2016, p. 125). Зазначене уложення передбачало покарання також для цивільних осіб, які розкрадали або придбавали викрадене військовими казенне майно, зокрема і за участь у розтраті військових грошей (користування та витрачання ввіреного майна (зокрема коштів) на власні видатки; позичання зазначених коштів іншим особам; привласнення коштів (Code of Criminal..., 1845).

Постійні війни, які вела царська росія, призводили до втрати контролю за матеріально-технічним забезпеченням військ, розкрадання військового майна керівництвом військ на всіх рівнях, що викривало недоліки військового законодавства. Розвиток купецтва, приватної власності на засоби виробництва, розміщення військових підрядів у новоспечених комерсантів призводило до появи схем розкрадань у державних масштабах. Наприкінці XIX століття отримати держзамовлення на постачання армії означало допуск до нескінченного потоку грошей, який практично не контролювали. Тож це зумовлювало реформування системи закупівель, зміни й нормативних актів, які регулюють обіг військового майна.

Під час проведення реформи ухвалили новий нормативний документ – «Військовий статут про покарання», який увійшов у книгу 22 «Зводу військових постанов» (1869) та був чинний зі змінами до 1913 р. (Demianovskyi, 2021, p. 79). У Статуті містився ряд статей, які чітко виокремлювали способи вчинення військових злочинів, кваліфікацію військових службових та корисливих злочинів, предметом яких було військове майно та зброя, а саме: статті 141–152 передбачали відповідальність за перевищення влади й протизаконну бездіяльність; статті 162–168[1] передбачали відповідальність за протизаконне відчуження і псування нижчими чинами казенної зброї чи майна; статті 197–215 передбачали відповідальність за протизаконні вчинки посадових осіб за деякими особливими родами служби; статті 216–241 передбачали відповідальність за злочини й проступки в керуванні майном, яке ввірено на зберігання; стаття 242 передбачала відповідальність за злочини й проступки військовослужбовців із чинами цивільного відомства; статті 117, 118, 181 передбачали відповідальність за незаконний обіг зброї, привласнення або викрадення якої розглядали як шахрайство, крадіжка, привласнення або розтрата чужого майна. Відповідно до Статуту, військовослужбовці, будучи суб'єктами військових кримінальних правопорушень, не виходили повною мірою із загальної кримінальної юрисдикції. Це зумовлено тим, що в Статуті була норма, яка вказувала, що до осіб, які підпадали під дію військово-кримінальних законів, застосовують «Загальні постанови, що діють за цивільним відомством кримінальних законів», крім «винятків, які передбачені Статутом» (Kharytonov, 2019, p. 59).

У Кримінальному уложенні 1903 року, а саме у ст. 582 розділу «Про посягання на власність» йшлося «про крадіжку казенної військової зброї, набоїв, пороху або інших предметів, нападу або захисту за промислом або, хоча й не за промислом, але зі складів чи військових сховищ, чи приміщень», за що передбачалося ув'язнення у виправний дім (Criminal Code…, 1903). У цьому акті не було окремої норми, якою забезпечувалась охорона безпосередньо державних коштів, зокрема виділених на потребу війська, але існувала норма, яка визнавала злочином привласнення майна, ввірене особі (Criminal Code…, 1903). Укладачі вважали, що кошти – це також майно, а отже, предметом цього злочину були також державні кошти, які надали вповноваженій особі для витрачання на конкретні цілі (Tykhonova, 2009, p. 22). На цій думці ми навмисно наголошуємо, оскільки в сучасній правозастосовній практиці гроші не відносять до поняття майна. Тому в разі розкрадання державних коштів, виділених (та призначених) на військові потреби, дії військових службових осіб кваліфікують не як військовий злочин (ст. 410 КК України), а як цивільне розкрадання (ст. 191 КК України). Це суттєво ускладнює процес доказування, оскільки військове майно й контроль за його обігом регламентують інші нормативні акти, ніж порядок витрачання державних коштів на його закуповування.

За часів панування в Україні радянської влади військово-кримінальне законодавство ввійшло до загальної системи кримінального законодавства. Одним з перших нормативних актів була постанова Тимчасового уряду «Про реквізицію зброї» (12 липня 1917 р.). Згідно із цим документом, треба було всім добровільно здати всю вогнепальну зброю казенного зразка, оскільки значну кількість зброї цивільні особи захопили під час Жовтневої революції. У разі невиконання зазначених вимог протягом певного строку була передбачена кримінальна відповідальність як за викрадення казенної зброї (Liubovets, 2019, p. 82).

У Положенні про революційні військові трибунали (1919) викрадення, умисне ушкодження та знищення предметів озброєння, спорядження, інших видів військового майна було віднесено до групи спеціальних військових кримінальних правопорушень (Demianovskyi, 2024, p. 38).

У КК УСРР 1922 р. серед військових злочинів можна було умовно виділити посадові військові

злочини, що полягали в перевищенні начальником своєї влади; «промотаніє» – незаконне відчуження військовим наданих йому для служби вогнепальної та холодної зброї, патронів, коней (Hryshchuk, 1992, p. 115). Під військовим злочином розуміли дії військового Червоного Флоту й Червоної Армії, які вчиняли проти організації несення військової служби, що встановлювалася законом, але такі, які могли б бути вчинені тільки особами, що перебувають на морській або військовій службі. Тобто законодавець суттєво обмежив як об'єкт, так і суб'єкт військових злочинів (Kharytonov, 2019, p. 54). У ч. 5 ст. 207 (КК 1922) була передбачена відповідальність іншої особи (як співучасники в розтраті) за отримання від військового шляхом купівлі, обміну, подарунку, закладу тощо холодної чи вогнепальної зброї, патронів, військового майна тощо (Shemshuchenko, 2001, p. 327).

Положення про військові злочини (27 липня 1924 р.) містило низку складів військових злочинів, як-от: примушування до порушення обов'язків на військовій службі (ст. 4), перевищення влади, зловживання й бездіяльність, недбалість (ст. 17), використання начальником військовослужбовців для надання послуг собі, членам своєї родини чи стороннім особам (ст. 19). Окрім того, вперше з'явилося положення, згідно з яким можна було притягувати до кримінальної відповідальності за військовий злочин цивільних осіб з посиланням на співучасть з військовослужбовцями (Kharytonov, 2019, p. 54-55).

Поступово (у 1924–1957 рр.) розширювалося коло суб'єктів військових злочинів. До військовослужбовців прирівняли особовий склад, як-от: особовий склад виправно-трудових установ, озброєного резерву Наркомату шляхів сполучення, працівників залізничного транспорту, експедицій підводних робіт, а також осіб начальницького складу цивільного повітряного флоту, учнів льотних шкіл цивільного флоту, склад тилового ополчення та трудових частин, військовозобов'язаних під час проходження ними навчальних зборів, осіб стройового й адміністративно-господарського складу міліції, оперативний склад органів управління державної безпеки НКВС, морського й річкового флоту, особовий склад воєнізованої охорони підприємств і воєнізованої пожежної охорони (Karpenko, 2018, p. 24).

25 грудня 1958 р. ухвалили «Закон про кримінальну відповідальність за військові злочини». До КК УРСР 28 грудня 1960 р. внесли Розділ XI «Військові злочини», у якому передбачили відповідальність за: розкрадання, втрату, свідоме пошкодження чи знищення військового майна, зброї; перевищення влади та неналежне виконання своїх обов'язків (посадові злочини, що стосуються військової служби), а саме: зловживання військової посадової особи владою чи посадовим становищем, вчинене з корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості або в інтересах третіх осіб. Для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що порушили встановлений порядок розпорядження виділеними на військові потреби коштами, застосовували норми права. Вони містили предмет злочинного зазіхання – державне майно, що можна асоціювати із сучасними бюджетними коштами, які виділяють на військові потреби (оскільки переважна більшість майна в країні належала державі), або вказівку на спеціальний суб'єкт (наприклад, злочин, передбачений ст. 113 (104) КК України «Привласнення та розтрата службовою особою коштів») (Kharytonov, 2019, p. 54-56).

У незалежній Україні до 2010 року кримінально-правову охорону військового майна здійснювали за зазначеними кримінальними нормами. Хоча всі інші закони, підзаконні нормативні акти у сфері регулювання обігу зброї, іншого військового майна, загалом діяльності військових службових осіб ухвалили нові. На їх ухвалення суттєво вплинули чинники, які змінювалися залежно від безпекової ситуації у державі. Виокремлюємо три етапи, які характеризуються різним рівнем загроз і, відповідно, обумовлюють потребу ретельнішого регулювання суспільних відносин, пов'язаних з фінансуванням військової сфери, обігом військового майна й озброєння.

Перший етап – від здобуття Україною незалежності й до початку рф гібридної війни у 2014 р. – характеризується: високою латентністю корисливих злочинів; послабленням контролювальних функцій держави внаслідок політичного, економічного та соціального реформування, формуванням державних органів і законодавчої бази; зміною співвідношення між державною, колективною та приватною власністю; зміною умов і форм обліку та звітності; появою форм розкрадань військового майна, які були не можливі за адміністративно-командної економіки; наявністю великої кількості армійського майна, озброєнь, техніки, що залишилося без контролю; браком належного фінансування збройних сил, що обумовило розкрадання військового майна з боку вищого армійського керівництва під прикриттям так званого «вишукування додаткових джерел фінансування» (Demianovskyi, 2024, p. 68-69); розвалом системи військової юстиції (попередні методики розкриття розкрадань військового майна застаріли у зв'язку з порушенням системи державного контролю та неможливістю застосування їх за нового механізму господарювання); ліберальним ставленням керівництва до вчинення корисливих військових злочинів внаслідок участі керівництва в їх вчиненні (у різних формах співучасті).

Наявна діяльність спецслужб рф, яка була спрямована на позбавлення України засобів захисту. Оскільки значна частина озброєння та

боєприпасів, що залишилася із часів СРСР, була сконцентрована в західних військових округах, тобто саме на території України (і перейшла в її власність), то, відповідно, рф була зацікавлена в максимальному послабленні обороноздатності держави й різними способами (від купівлі до диверсій) позбавляла Україну цих запасів. Зокрема, проросійські сили інфільтрували агентуру впливу у військове керівництво, яка здійснювала розбазарювання і розкрадання військового майна.

Другий етап триває від усунення російського впливу, вигнання проросійського уряду та початку гібридної війни проти України (з 2014 до 2022 рр.). У цей період змінилася структура військової злочинності, стали превалювати службові, корисливі злочини, а саме: викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК) – 5,4 %, втрата військового майна (ст. 413 КК) – 2,1 %, недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК) – 4 %, перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1 КК) – 1,8 %, недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК) – 4 % (Kaznacheieva, 2018, p. 137-138).

Умови, які призвели до такого стану: початок збройного конфлікту, що зумовив збільшення фінансування Збройних Сил; перехід до професійної армії, який спричинив приплив грошей до військ для їх самостійного освоєння, що створило передумови для їх розкрадання (Demianovskyi, 2024, p. 68-69); прогалини в системі обліку військового майна; недоліки в діяльності суб'єктів контролю обігу військового майна (корупційні традиції, брак контролю тощо); наявність «корпоративного» захисту в разі вчинення корисливих військових злочинів (зокрема, і членами добробатів, інших напіввійськових формувань); загальна обстановка терпимості, байдужості до вчинення корисливих службових військових злочинів; зміни порядку початку досудового розслідування у зв'язку з ухваленням у 2012 р. нового КПК України; зміни в системі правоохоронних органів, уповноважених виявляти та здійснювати досудове розслідування військових злочинів; зміни в регламентації оборонної сфери загалом і порядку несення військової служби зокрема; наявність і характер збройного конфлікту на території України (Bershov, 2024, p. 65).

Висновки

Розвиток механізму протидії корисливим військовим злочинам відбувався поетапно. На кожному етапі була певна взаємозалежність між рівнем загрози державі, наявністю та інтенсивністю бойових дій і ступенем регулювання діяльності відповідних державних інституцій. У цьому контексті виокремлюють такі ключові тенденції: 1) формується поняття військового злочину; 2) виокремлюють корисливі військові злочини, вчинювані військовими службовими особами, предметом яких були саме кошти, призначені на військові потреби. Тобто кошти, призначенні на військові потреби, поступово виокремлювалися як предмет військового злочину; 3) поява перших військово-кримінальних нормативних актів. Зі створенням постійних військ у державі й появою військового майна і зброї, що належали не окремому військовому, а державі (а військовослужбовцю передавали фактично в «управління») виникає потреба нормативного регулювання поводження із цим майном та встановлення відповідальності за протиправні дії щодо нього; 4) запроваджують покарання за протиправні дії з військовим майном; 5) передбачено окремі види злочинів проти військового майна, злочини, пов'язані зі зловживанням на службі, злочини начальників проти своїх підлеглих; 6) здійснюють систематизацію військового законодавства. Відбувається групування кримінальних правопорушень, що були вчинені військовослужбовцями, а також диференціація покарань залежно від ступеня провини; 7) поширюється відповідальність на цивільних осіб, які розкрадали або придбавали викрадене військовими казенне майно, зокрема і за участь у розтраті військових грошей; 8) розширюється коло суб'єктів військових злочинів. Здорожчання ведення війни та підготовки до бойових дій, а також підвищення вартості військового майна сприяло удосконаленню контролю та диференціації видів відповідальності за заволодіння військовим майном (спорядженням, грошима, продуктами) шляхом зловживання службовим становищем.

References

[1] Bershov, H.Ye. (2024). Theoretical, legal and praxeological foundations of the use of special knowledge in the investigation of military crimes. *Doctor's thesis*. Kharkiv.
[2] Code of Criminal and Correctional Punishments (1845). (n.d.). *uk.wikipedia.org.* Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki
[3] Code of Laws of King Casimir Jagiellovich, given to Lithuania on February 29. (1468). *constitutions.ru.* Retrieved from http://constitutions.ru/?p=5208
[4] Criminal Code of the Russian Empire (1903). (n.d.). *uk.wikipedia.org.* Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki

[5] Demianovskyi, V.V. (2021). Genesis of criminal liability for the appropriation, seizure of military property by abuse of official position, committed by a military official. *Current problems of domestic jurisprudence*, 5, 76-80. DOI: 10.15421/392202
[6] Demianovskyi, V.V. (2024). Fundamentals of the methodology for investigating the appropriation, seizure of military property by abuse of official position, committed by a military official. *Candidate's thesis.* Lviv.
[7] Hrushevskyi, M.S. (1991). *History of Ukraine-Rus.* (Vol. 1). Kyiv: Nauk. Dumka.
[8] Hryshchuk, V.K. (1992). Codification of criminal legislation of Ukraine: problems of history, methodology and theory. *Doctor's thesis.* Kyiv.
[9] Karpenko, M.I. (2018). *Crimes against the established order of military service (military crimes): theoretical and applied aspects.* V. Matviichuk (Ed.). Kyiv: National Academician of Administrative Sciences.
[10] Kaznacheieva, D.V. (2018). Military crime: analysis and forecasting. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(19), 132-140. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b1f6c8a6-c0bc-476b-800f-3c993d0773ab/content
[11] Kharytonov, S.O. (2019). Military crimes: concept, system and qualification problems. *Doctor's thesis.* Kharkiv.
[12] Krypiakevych, I., & Hnatevych, B. (1992). *History of the Ukrainian Army (from the princely times to the 20s of the 20th century)* (4th ed.). Lviv: Svit.
[13] Liubovets, O. (2019). The October Revolution of 1917: Attempts by All-Russian Socialist Parties to Deprive the Bolsheviks of Power. *Ethnic History of the Peoples of Europe,* 58. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Liubovets_Olena/Zhovtnevyi_perevorot_1917_roku_sproby_zahalnorosiiskykh_pozbavyty_bilshovykiv_vlady.pdf?PHPSESSID=c6bkhai7egmgh5qul8gl1kl781
[14] Nahornyi, V.V. (2016). "Code of Criminal and Correctional Punishments" of 1845 in the context of criminalizing the actions of followers of religious movements of Orthodox origin. *Forum of Law,* 2, 124-129. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_2_20
[15] Senko, M. (2000). Historical aspects of criminal liability for unauthorized abandonment of a unit or place of service. *Visnyk Lviv University. Series "Yurydychna",* 35, 377-384.
[16] Shemshuchenko, Yu.S. (Eds.). (2001). Criminal code of the Ukrainian SSR 1922. *Legal encyclopedia*. (Vol. 3). Kyiv: Ukr. encyclo. named after M.P. Bazhan.
[17] Statute of military, artillery and other affairs related to military science. (1607). (n.d.). *wikipedia.org.* Retrieved from https://wikipedia.org/wiki
[18] The Council Code (1649). (n.d.). *resource.history.org.ua.* Retrieved from http://resource.history.org.ua/cgi
[19] The rights under which the Little Russian people are judged (1743). (n.d.). *history. org.ua.* Retrieved from http://history. org.ua/LiberUA/966-02-0202-4/966-02-0202-4.pdf
[20] Tykhonova, O.V. (2009). Criminal liability for violation of legislation on the budget system of Ukraine. *Candidate's thesis.* Kyiv.
[21] Yablonskis, K. (Ed.). (1960). *Statute of the Grand Duchy of Lithuania of 1529.* Mn.: Acad. of Sciences of the Belarusian Soviet Socialist Republic.
[22] Yavornytskyi, D.I. (1990). *History of the Zaporizhian Cossacks.* (Vol. 1). Lviv: Svit.

Список використаних джерел

[1] Бершов Г. Є. Теоретико-правові та праксеологічні основи використання спеціальних знань при розслідуванні військових злочинів : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2024. 410 с.
[2] Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki
[3] Судебник короля Казимира Ягелловича, даний Литві 29 лют. 1468 р. URL: http://constitutions.ru/?p=5208
[4] Кримінальне уложення Російської імперії 1903. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki
[5] Дем'яновський В. В. Ґенеза кримінальної відповідальності за привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчинене військовою службовою особою. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2021. № 5. С. 76–80. DOI: 10.15421/392202
[6] Дем'яновський В. В. Основи методики розслідування привласнення, заволодіння військовим майном шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого військовою службовою особою : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2024. 275 с.
[7] Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1991. Т. 1. 648 с.
[8] Грищук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії, методології та теорії : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1992. 438 с.
[9] Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти : монографія / за заг. ред. В. Матвійчука. Київ : Нац. акад. упр.», 2018. 420 с.
[10] Казначеєва Д. В. Військова злочинність: аналіз та прогнозування. *Вісник кримінологічної асоціації України.* 2018. № 2 (19). С. 132–140. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b1f6c8a6-c0bc-476b-800f-3c993d0773ab/content

[11] Харитонов С. О. Військові злочини: поняття, система та проблеми кваліфікації : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 437 с.
[12] Крип'якевич І., Гнатевич Б. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.). 4-те вид. Львів : Світ, 1992. 702 с.
[13] Любовець О. Жовтневий переворот 1917 року: спроби загальноросійських соціалістичних партій позбавити більшовиків влади. *Етнічна історія народів Європи.* 2019. Вип. 58. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Liubovets_Olena/Zhovtnevyi_perevorot_1917_roku_sproby_zahalnorosiiskykh_pozbavyty_bilshovykiv_vlady.pdf?PHPSESSID=c6bkhai7egmgh5qul8gl1kl781
[14] Нагорний В. В. «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 року в контексті криміналізації діянь послідовників релігійних течій православного походження. *Форум права.* 2016. № 2. С. 124–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_2_20
[15] Сенько М. Історичні аспекти кримінальної відповідальності за самовільне залишення частини або місця служби. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична».* 2000. Вип. 35. С. 377–384.
[16] Кримінальний кодекс УРСР 1922. *Юридична енциклопедія :* у 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко. Київ :Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3. 792 с.
[17] Статут ратних, гарматних та інших справ, що стосуються військової науки. 1607. URL: https:wikipedia.org/wiki
[18] Соборне Уложення 1649. URL: http://resource.history.org.ua/cgi
[19] Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року. URL: http://history.org.ua/LiberUA/966-02-0202-4/966-02-0202-4.pdf
[20] Тихонова О. В. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 220 с.
[21] Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. К. Яблонскіса. Мн. : Акад. наук БРСР, 1960. 253 с.
[22] Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків : в 3 т. Львів : Світ, 1990. Т. 1. 319 с.

RUDAVIN Andrii
Postgraduate Student of the Department of Operational-Investigative Activities and National Security of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-2290-8534

The Genesis of Counteracting Mercenary Crimes Committed by Military Officials During Martial Law

Abstract. The article states that the development of the mechanism for countering mercenary war crimes occurs in stages, in each of which there is a certain interdependence between the level of threat to the state, the presence and intensity of hostilities and the thoroughness of regulation of the specified state institutions: the concept of a war crime is distinguished; the distinction of a mercenary war crime committed by a military official, the subject of which was precisely funds intended for military needs (i.e. funds intended for military needs were singled out as the subject of a war crime, separately from others); the manifestation of the first separate military-criminal legal acts with the beginning of the introduction of standing troops in the state (with the introduction of standing troops and, accordingly, the appearance of military property and weapons, which did not belong directly to the military, but to the state, and it was transferred to the person as if in "management" – there is a need to regulate actions with this property and, accordingly, establish punishment for illegal actions with it); Corporal punishment is provided for military personnel who steal weapons; certain types of crimes against military property, crimes related to abuse of office, crimes committed by superiors against their subordinates are provided for; the norms of military law are systematized, criminal offenses committed by military personnel are grouped, and punishments are graded depending on the degree of guilt; punishment for embezzlement (and other illegal actions) of military property was extended not only to military personnel, but also to civilians who embezzled or purchased state property stolen by the military, including for participating in any way in the embezzlement of money by the military; the range of subjects of war crimes is expanding. The conclusion is made about the presence of a trend - the more expensive it became for the state to wage war (and prepare for hostilities), the more valuable military property - the more its circulation and control were improved and regulated, and the types of responsibility for the appropriation of military property (uniforms, money, products) by abuse of official position were graduated.

Keywords: mercenary war crimes; military officials; genesis of counteraction; regulatory regulation.

DOI: 10.33270/05257004.26
УДК 343.35:347.78

ФЕДОСЄЄВА Карина*
ад'юнкт кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-5844-1317

Надмірна криміналізація порушень авторського та суміжних прав: кримінально-правовий аспект

Анотація. Проаналізовано проблеми кримінально-правового захисту авторського права та суміжних прав у контексті пошуку балансу між необхідністю охорони інтелектуальної власності й ризиками надмірної криміналізації суспільних відносин. Окреслено сучасний стан законодавства України, порівняно його з європейськими й міжнародними підходами, виокремлено основні проблеми, що виникають у практиці кваліфікації правопорушень, зауважено на тенденції посилення кримінальної відповідальності. Обґрунтовано, що надмірне використання кримінально-правових засобів без належного урахування принципу пропорційності може призвести до обмеження прав і свобод особи, що своєю чергою суперечить засадам демократичного суспільства та міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини. Запропоновано авторське бачення шляхів удосконалення кримінально-правових механізмів із метою забезпечення балансу між охороною авторських прав і дотриманням основоположних свобод. Метою дослідження є виявлення проблем правозастосування у сфері кримінально-правового захисту авторського права, аналіз чинної редакції ст. 176 Кримінального кодексу України, а також визначення напрямів удосконалення кримінально-правових механізмів з огляду на принцип пропорційності та європейські стандарти. Методологічну основу становлять загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція) та спеціально-правові (системний, формально-юридичний, порівняльно-правовий) методи, що дали змогу комплексно дослідити проблематику. У результаті виявлено прогалини чинного законодавства, які ускладнюють ефективне притягнення до відповідальності за цифрові правопорушення, здійснено порівняльний аналіз із зарубіжними підходами, визначено позитивні новели й суперечливі аспекти запропонованої кодифікації. Окрім цього, акцентовано на судовій практиці, що демонструє ризики надмірного застосування кримінальних санкцій там, де могли б діяти цивільно-правові або адміністративні механізми. Наукова новизна полягає у всебічному оцінюванні проблеми надмірної криміналізації у сфері авторського права й формулюванні критеріїв розмежування різних форм юридичної відповідальності. Практична значущість полягає в обґрунтуванні конкретних пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства, які може бути використано в нормотворчій діяльності, правозастосовній практиці й освітньому процесі у сфері права інтелектуальної власності.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, інтелектуальна власність, суміжні права, авторське право, кримінально-правова охорона, криміналізація, міжнародні стандарти.

Історія статті:
Отримано: 01.08.2025
Переглянуто: 05.09.2025
Прийнято: 07.10.2025

Рекомендоване посилання:
Федосєєва К. Надмірна криміналізація порушень авторського та суміжних прав: кримінально-правовий аспект. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 241–248. DOI: 10.33270/05257004.26

*Відповідальний автор

© Федосєєва К., 2025

Вступ

Становлення інформаційного суспільства й динамічний розвиток цифрових технологій зумовили кардинальні зміни у сфері охорони прав інтелектуальної власності, зокрема авторського права та суміжних прав. Вільний доступ до інформації, простота копіювання й поширення творів науки, літератури та мистецтва створили нові можливості для творчої діяльності, проте водночас спричинили збільшення кількості порушень прав авторів і правовласників. У відповідь на ці виклики кримінальне законодавство України зазнало низки змін, спрямованих на посилення відповідальності за незаконне відтворення, використання й розповсюдження об'єктів авторського права й суміжних прав. Водночас постає питання: чи завжди криміналізація таких діянь є виправданою та пропорційною? Надмірне застосування кримінально-правових заходів може порушувати баланс між охороною прав інтелектуальної власності й дотриманням основоположних прав і свобод людини, зокрема свободи вираження поглядів, права на доступ до інформації та права на справедливий судовий розгляд. Європейські стандарти та практика ЄСПЛ вимагають забезпечення принципу пропорційності в кримінально-правовій сфері, що актуалізує необхідність критичного перегляду українського законодавства в цій площині.

Проблематика набуває ще більшої актуальності в умовах інтеграції України до правового простору ЄС, у межах якого питання гармонізації кримінального й інформаційного законодавства пов'язано з гарантіями демократичних прав і свобод. Важливим є також порівняння національних підходів із зарубіжними моделями, що дозволяє виявити оптимальні шляхи уникнення надмірної криміналізації за збереження належного рівня охорони авторського права. Метою дослідження є виявлення проблем і ризиків надмірної криміналізації у сфері кримінально-правового захисту авторського права та суміжних прав, аналіз чинного й проєктного законодавства України порівняно з європейськими стандартами, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення механізмів правової охорони з огляду на принцип пропорційності й балансу між охороною прав і свобод.

Матеріали та методи

У сучасному правовому дискурсі питання кримінально-правового захисту авторського права та суміжних прав дедалі більше виходить за межі вузькогалузевого регулювання й набуває міждисциплінарного значення. Проблема полягає не лише у встановленні меж відповідальності за порушення інтелектуальних прав, а й у забезпеченні належного балансу між захистом приватних інтересів правовласників, суспільною потребою у вільному доступі до інформації й дотриманням фундаментальних прав і свобод людини. Зокрема, надмірна криміналізація правопорушень у сфері інтелектуальної власності може призводити до непропорційного втручання держави у сферу приватного життя та свободи вираження поглядів.

У міжнародних стандартах, закріплених у директивах ЄС, практиці ЄСПЛ і положеннях Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), акцентовано на необхідності дотримання принципу пропорційності під час застосування кримінально-правових санкцій. Це актуалізує завдання дослідження співвідношення охоронної функції кримінального права та ризику його перетворення на інструмент надмірного обмеження свободи в умовах інтенсивного розвитку цифрових технологій і глобалізації інформаційних потоків.

Під час дослідження застосовувався метод правового аналізу судової практики, який дав змогу оцінити тенденції кваліфікації правопорушень, передбачених ст. 176 КК України, із позиції забезпечення пропорційності відповідальності. Використання методу порівняльного правознавства надав можливість зіставити українську модель кримінально-правового захисту авторського права і суміжних прав із практикою держав Європейського Союзу та США, в якій активно обговорюють проблему «overcriminalization» у сфері інтелектуальної власності.

Аналіз законодавчих ініціатив і рішень ЄСПЛ дав змогу сформувати емпіричну базу дослідження й виявити як об'єктивні тенденції, так і суперечності в правозастосовній практиці.

Для оцінювання взаємозв'язку кримінально-правових механізмів із загальною системою охорони інтелектуальної власності використано системний підхід, а також формально-юридичний, порівняльно-правовий і системний методи.

Об'єктом дослідження є система кримінально-правових заходів у сфері охорони авторського права й суміжних прав. Предметом – кримінально-правові норми національного й зарубіжного законодавства про авторське право та суміжні права.

Результати й обговорення

Основним законодавчим актом, що регулює сферу авторського права та суміжних прав в Україні, є Закон України «Про авторське право і суміжні права»[1]. Він визначає правовий режим охорони творів науки, літератури й мистецтва, закріплює майнові та немайнові права авторів, виконавців, виробників фонограм і відеограм, а також організацій мовлення. Закон установлює підстави виникнення й межі здійснення

[1] Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 груд. 2022 р. № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

авторських прав, порядок їх захисту, зокрема передбачає можливість застосування цивільно-правових, адміністративних і кримінально-правових механізмів. У контексті кримінально-правової охорони він виконує функцію базового нормативного орієнтира, оскільки слугує основою для формулювання змісту диспозицій ст. 176 КК України й інших суміжних норм.

У ст. 176 КК України встановлено кримінальну відповідальність за незаконне відтворення, розповсюдження або інше використання об'єктів авторського права, якщо такі дії завдали значної матеріальної шкоди[1]. Водночас у сучасному науковому дискурсі постає питання про те, чи не відбувається «надмірна криміналізація» в цій сфері, коли державний примус застосовують навіть у ситуаціях, які могло б бути врегульовано цивільно-правовими чи адміністративними засобами. Наприклад, у вироку Івано-Франківського міського суду від 1 вересня 2022 року № 344/10549/21 зазначено, що особа створила й адмініструвала вебсайти, на яких без дозволу правовласників розміщувала фільми для вільного перегляду користувачами мережі Інтернет. Такі дії було кваліфіковано за ч. 3 ст. 176 КК України та призначено покарання у вигляді штрафу в розмірі двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 34 000 (тридцять чотири тисячі) гривень без позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Цей випадок засвідчує, що кримінально-правові норми у сфері авторського права мають застосовуватися щодо діянь, які становлять значну суспільну небезпеку, тоді як менш шкідливі порушення доцільно врегульовувати цивільно-правовими або адміністративними засобами[2].

Обов'язковою умовою застосування ст. 176 КК України є спричинення кримінально-протиправними діями значної матеріальної шкоди. Однак критерії «значної шкоди» часто мають оціночний характер і створюють ризик неоднакового застосування. У судовій практиці нерідко трапляються випадки, коли реєструють відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за матеріалами, які за своєю суттю могли б бути врегульовані цивільно-правовими засобами. Це свідчить про тенденцію до надмірної криміналізації у сфері авторського права.

На думку П. Фріса (2014), криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність як злочинів.

Використання інструментів кримінально-правової політики в процесі законотворчості, як зазначає Д. Балобанова (2016), реалізується трьома основними шляхами. По-перше, це внесення змін до Загальної частини КК, що збільшує обсяг кримінальної репресії. Такий підхід дає змогу посилювати покарання або розширювати об'єктивні й суб'єктивні ознаки відповідальності, однак водночас створює ризик надмірної криміналізації, за якої непропорційне покарання можуть застосовувати за незначні правопорушення. По-друге, включення до Особливої частини КК нового складу злочину дає можливість формально закріпити кримінальну відповідальність за нові види протиправних дій. У сфері авторського права це стосується, зокрема, цифрових порушень, розповсюдження контенту через Інтернет, кардшейрінгу чи незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності, що забезпечує актуалізацію законодавства. По-третє, внесення до наявного складу злочину нових ознак надає можливість деталізувати норми, розширити сферу їх застосування й передбачити нові способи вчинення злочинів. З позиції практики це означає уточнення понять «розповсюдження», «копіювання» або «фінансування порушення» в диспозиції ст. 176 КК або в нормах про кримінальну відповідальність за авторські права. Водночас такий підхід може створювати правову невизначеність і ускладнювати застосування норм, що вимагає ретельного балансування між охороною авторських прав та захистом прав і свобод громадян (Balobanova, 2016).

Міжнародні документи, такі як Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) та низка директив Європейського Союзу, встановлюють мінімальні стандарти кримінально-правового захисту авторського права. Зокрема, у ст. 61 вищевказаної Угоди прямо передбачено, що держави-члени повинні впровадити кримінальні процедури та санкції в разі навмисного порушення авторських прав або суміжних прав на комерційній основі[3].

У контексті кримінальної політики міжнародні стандарти не лише встановлюють межі для застосування санкцій, а й акцентують на необхідності збалансованого регулювання. Вони формують базу для визначення, які порушення є достатньо серйозними, щоб підлягати кримінальній відповідальності, а які можуть регулюватися цивільними чи адміністративними засобами. Це дозволяє уникнути надмірної криміналізації та забезпечує ефективну взаємодію різних видів правових реагувань на порушення авторських

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

[2] Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 1 верес. 2022 р. Справа № 344/10549/21. Провадження № 1-кп/344/643/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106015000

[3] Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності : міжнар. док. від 15 квіт. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text

прав. Наприклад, директива 2001/29/ЄС визначає основні принципи охорони авторських і суміжних прав, зокрема кримінальні заходи за порушення в цифровому середовищі, але залишає за державами-членами право обирати форму й обсяг санкцій, що сприяє гнучкому підходу та врахуванню національної специфіки[1].

Цікавим є досвід США, який є прикладом значно жорсткішого підходу до кримінально-правового регулювання у сфері авторських прав. Як зазначає Ю. Санакаєва (2020), за умисне порушення авторського права з комерційною метою законодавством США передбачено тривалі строки позбавлення волі й багатомільйонні штрафи залежно від обсягу завданої шкоди. Крім того, криміналізованими є такі діяння, як обхід технічних засобів захисту чи незаконне копіювання кінофільмів у кінотеатрах. Це засвідчує, що на відміну від європейської практики, у межах якої акцентується на пропорційності й національній гнучкості, американський підхід характеризується високим рівнем криміналізації та репресивності (Sanakaieva, 2020, p. 114-115).

Міжнародні зобов'язання України перед Європейським Союзом, Всесвітньою організацією інтелектуальної власності та Світовою організацією торгівлі вимагають створення ефективної та дієвої системи охорони інтелектуальної власності. З огляду на це, важливо узгодити національне законодавство з вимогами Директив Європейського Союзу та актів національного законодавства європейських країн, договорів Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, про виконання та фонограми й рекомендацій цієї організації стосовно охорони найсучасніших об'єктів інформаційних технологій (Boshytskyi, 2020, p. 241).

Тому міжнародні договори та конвенції, такі як Бернська конвенція чи Угода TRIPS, повинні мати реальний механізм імплементації в національне законодавство. Україні на шляху до євроінтеграції необхідно узгодити свою систему авторського права з європейськими стандартами, забезпечивши ефективний баланс між правами творців і потребами суспільства (Orliuk, 2020).

Дослідник С. Погребняк (2012) зазначає, що держава має право обмежувати права людини тільки в тому разі, якщо це дійсно необхідно, і тільки в такому обсязі, в якому її заходи відповідатимуть переслідуваній меті. Тобто в цій сфері проголошено та діє принцип пропорційності (Pohrebniak, 2012, p. 294).

У своєму науковому дослідженні С. Шевченко (2019) вказує, що принцип пропорційності, його поняття, зміст і сфери реалізації є малодослідженими в українській кримінально-правовій доктрині. Складність дослідження цього принципу зумовлено винятковою дискусійністю проблематики принципів кримінального права в кримінально-правовій доктрині (Shevchenko, 2019, p. 293). Водночас, попри наявність дискусій, саме цей принцип відіграє важливу роль у сфері кримінально-правової охорони авторського права, оскільки дає змогу забезпечити баланс між інтересами правовласників і захистом прав та свобод особи.

Принцип пропорційності в кримінальному праві є фундаментальним. Його сутність полягає в тому, щоб кримінальні санкції були адекватними й відповідали тяжкості вчиненого правопорушення. У сфері авторського права це означає, що кримінальна відповідальність має застосовуватися переважно до значних та умисних порушень, таких як організоване масове виробництво й розповсюдження піратської продукції, нелегальна комерційна експлуатація творів або повторні порушення, що завдають значної шкоди правовласнику. Водночас незначні порушення, наприклад випадкове копіювання або обмежене некомерційне використання, доцільно залишати у сфері цивільно-правового регулювання або адміністративних санкцій, що дає змогу зберегти баланс між захистом авторських прав та основними правами й свободами громадян.

Наслідками надмірного використання кримінально-правових засобів у сфері охорони авторського права без належного врахування принципу пропорційності можуть стати порушення основоположних прав і свобод людини. Передусім йдеться про ст. 34 Конституції України, у якій зазначено, що «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір»[2]. Протоколом до Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод ст. 1 затверджено, що «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права»[3]. Також у цьому випадку порушується ст. 10 Конвенції прав людини і основоположних свобод, а саме: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати й передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади й незалежно від кордонів. Ця стаття не перешко-

[1] Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 трав. 2001 р. про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/984_005-01#Text

[2] Конституція України – офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/constitution

[3] Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 20 берез. 1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

джає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств»[1].

З огляду на це, важливо забезпечити баланс: з одного боку, кримінальне право має захищати авторів і правовласників від серйозних порушень, що завдають значної шкоди, з іншого – воно не повинно перетворюватися на інструмент надмірного контролю й обмеження творчої свободи. Оптимальним шляхом є чітке розмежування сфер кримінальної, адміністративної та цивільної відповідальності. Кримінальну відповідальність мають застосовувати лише щодо умисних, систематичних і масштабних діянь, що реально загрожують культурному розвитку й економіці.

Є два види захисту авторських і суміжних прав: юрисдикційний та неюрисдикційний. За допомогою юрисдикційного захисту відбувається судовий розгляд справ про порушення авторського або суміжного права. Цей захист також передбачає діяльність інших державних органів, які допомагають встановити істину у справі. Натомість у межах неюрисдикційного захисту здійснюють самостійний розгляд справи без втручання державних органів (Bakai, & Hudzenko, 2022, p. 18).

Як зазначають Н. Горобець та І. Майсун (2021), в Україні досі переважають традиційні підходи до визначення права власності, що певною мірою обмежує сучасне розуміння інтелектуальної власності як особливого нематеріального блага (Horobets, & Maisun, 2021, p. 53). Водночас, на думку О. Дудорова та К. Дудорової (2024), криміналізація окремих діянь, зокрема переслідування, є необхідним кроком, оскільки в межах ратифікованих міжнародних договорів Україна взяла на себе зобов'язання гармонізувати внутрішнє кримінальне законодавство відповідно до міжнародних стандартів (Dudorov, & Dudorova, 2024, p. 251). У цьому контексті А. Бежевець та А. Гребенчук (2021) акцентують на тому, що більшість правопорушень у сфері авторського права посягають передусім на майнові інтереси суб'єктів, проте навіть після переходу твору в суспільне надбання шкода може завдаватися особистим немайновим правам автора, які також потребують належного правового захисту (Bezhevets, & Hrebenchuk, 2021, p. 50). Отже, ефективна охорона авторських і суміжних прав має забезпечувати баланс між охороною економічних інтересів і збереженням нематеріальних правових цінностей. Разом із тим, як слушно зауважує О. Старченко (2025), судовий захист порушених авторських або суміжних прав у мережі Інтернет наразі є малоефективним. Це зумовлено недостатньою спеціалізацією суддів у сфері інтелектуальної власності, а також відсутністю повноцінно функціонуючого Вищого суду з питань інтелектуальної власності, створення якого могло б підвищити якість правозастосування та сприяти формуванню єдиної судової практики в цій сфері (Starchenko, 2025, p. 295). Цю думку підтримують О. Кочина та В. Шевченко (2024), зазначаючи, що судова реформа позитивно вплине на захист інтелектуальної власності загалом (Kochyna, & Shevchenko, 2024, p. 195). Зокрема, Л. Тарасенко (2022) акцентує на необхідності удосконалення понятєвого апарату закону про авторське право (Tarasenko, 2022, p. 172).

Окрім того, зазначимо, що повна відмова від кримінальної відповідальності у сфері авторського права є також складною. Практика засвідчує, що великомасштабне піратство завдає значних збитків економіці, культурі й державним інтересам. Тому кримінально-правові механізми є необхідним елементом комплексної системи охорони інтелектуальної власності. Однак їхня ефективність залежить від чіткої межі між кримінально караними діяннями й менш небезпечними порушеннями.

Тому важливим є питання гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Цю проблему Т. Вахонєва (2016) розглядає крізь призму того, що гармонізацію авторського законодавства здійснюють на двох рівнях: горизонтальному – у межах якого узгоджують норми різних галузей (наприклад, кримінального й адміністративного права) щодо одного предмета регулювання, та міждержавному – у межах якого національні правопорядки інтегрують міжнародні стандарти захисту авторських і суміжних прав. Такий підхід дозволяє сформувати ефективну модель охорони, у якій кримінально-правові засоби застосовують не ізольовано, а в системній взаємодії з іншими правовими інструментами, що мінімізує ризики надмірної криміналізації (Vakhonieva, 2016, p. 20).

Висновки

Проаналізовано проблему кримінально-правового захисту авторського права та суміжних прав у контексті пошуку балансу між необхідністю охорони інтелектуальної власності й ризиками надмірної криміналізації суспільних відносин. З'ясовано, що принцип пропорційності, який у національній доктрині ще не має належного ступеня розробки, є фундаментальним для визначення меж застосування кримінально-правових засобів. Його ігнорування може призвести до обмеження прав і свобод особи й суперечити міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини.

Встановлено, що міжнародні документи, зокрема Угода TRIPS і директиви ЄС, окреслюють мінімальні стандарти криміналізації порушень

[1] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

авторського права, водночас залишаючи державам простір для адаптації санкцій до національних умов. Порівняно з практикою США, де кримінально-правові заходи характеризуються високим рівнем суворості, українське законодавство демонструє більш поміркований підхід, однак його застосування на практиці є вкрай обмеженим. Це вказує на необхідність подальшого вдосконалення механізмів правозастосування й чіткого окреслення меж кримінальної відповідальності.

Ми дійшли висновку, що відмова від кримінально-правових заходів у сфері авторського права є неможливою, адже великомасштабне піратство завдає значної шкоди державним, економічним і культурним інтересам. Водночас перспективи розвитку законодавства мають бути пов'язані з імплементацією європейських стандартів, гармонізацією національних норм на горизонтальному й міждержавному рівнях, а також забезпеченням чіткого балансу між кримінальною репресією та гарантіями прав і свобод людини. Такий підхід сприятиме формуванню ефективної та справедливої системи охорони авторських і суміжних прав в Україні.

References

[1] Bakai, Ya., & Hudzenko, Yu. (2022). Copyright in international private law: protection, objects, types. *Economics. Finance. Law,* 10(1), 18-21. DOI: 10.37634/efp.2022.10(1).4

[2] Balobanova, D.O. (2016). General characteristics of criminalization methods. *Theory of criminal law qualification as a phenomenon of Ukrainian criminal law doctrine: theses of the additional scientific and practical conference* (pp. 26-27). Kyiv: ArtEk.

[3] Bezhevets, A.M., & Hrebenchuk, A.I. (2021). The most common violations in the field of copyright and related rights in Ukraine and methods of protection against them. *Legal Scientific and Electronic Journal*, 5, 49-51. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-5/10

[4] Boshytskyi, Yu.L. (2020). Some organizational and legal aspects of improving the legal protection of intellectual property in modern Ukraine. *Journal of the Kyiv University of Law*, 1(3), 239-274. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.43

[5] Dudorov, O., & Dudorova, K. (2024). On liability for persecution in the context of the implementation of the Istanbul Convention. *Scientific and informational bulletin of the Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytsky*, 17(29), 224-261. DOI: 10.33098/2078-6670.2024.17.29.244-261

[6] Fris, P. (2014). Criminalization and decriminalization in criminal law policy. *Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine*, 1(2), 19-28.

[7] Horobets, N.O., & Maisun, I.V. (2021). Virtual objects, their place in the institution of property law. *Legal Scientific and Electronic Journal*, 5, 52-54. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-5/11

[8] Kochyna, O.S., & Shevchenko, V.S. (2024). Novels of legal regulation of copyright protection on the Internet. *Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law",* 1(80), 191-196. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.1.28

[9] Orliuk, O.P. (Eds.). (2020). *Intellectual property.* Kyiv: Yurinkom Inter.

[10] Pohrebniak, S.P. (2012). The principle of proportionality in Ukrainian legal practice and the practice of the ECHR. *Legal support for the effective implementation of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights: collection of scientific papers. International scientific and practical conference* (pp. 294-310). Odesa: Phoenix.

[11] Sanakaieva, Yu.Ye. (2020). Protection of copyright and related rights in Ukraine and the United States of America. *Academic notes of the V.I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series "Legal Sciences",* 31(70), 1, 2, 112-116. DOI: 10.32838/2707-0581/2020.2-1/21

[12] Shevchenko, S. (2019). The principle of proportionality in the system of principles of criminal law: the state of research on the problem. *Entrepreneurship, economy and law,* 3, 289-296. Retrieved from http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/56.pdf

[13] Starchenko, O.O. (2025). The main trends in ensuring the legal protection of copyright and related rights in the digital environment. *Bulletin of the Uzhhorod National University. Series "Law",* 1(87), 293-298. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.1.43

[14] Tarasenko, L.L. (2022). New Copyright Law: Challenges and Prospects. *Legal Scientific and Electronic Journal*, 12, 171-174. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-12/36

[15] Vakhonieva, T. (2016). The influence of international law on the formation and legal protection of copyright and related rights in Ukraine. *Almanac of International Law*, 11, 12-22. Retrieved from http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v11/4.pdf

Список використаних джерел

[1] Бакай Я., Гудзенко Ю. Авторське право у міжнародному приватному праві: захист, об'єкти, види. *Економіка. Фінанси. Право.* 2022. Т. 10. № 1. С. 18–21. DOI: 10.37634/efp.2022.10(1).4

[2] Балобанова Д. О. Загальна характеристика способів криміналізації. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини :* тези доп. наук.-практ. конф. (Львів, 16 січ. 2016 р.). Київ : АртЕк, 2016. С. 26–27.

[3] Бежевець А. М., Гребенчук А. І. Найпоширеніші правопорушення у сфері авторського права та суміжних прав в Україні та способи захисту від них. *Юридичний науковий та електронний журнал.* 2021. № 5. С. 49–51. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-5/10

[4] Бошицький Ю. Л. Деякі організаційно-правові аспекти удосконалення правової охорони інтелектуальної власності в сучасній Україні. *Часопис Київського університету права.* 2020. Т. 1. № 3. С. 239–274. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.43

[5] Дудоров О., Дудорова К. Щодо відповідальності за переслідування в контексті імплементації Стамбульської конвенції. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* 2024. № 17 (29). С. 224–261. DOI: 10.33098/2078-6670.2024.17.29.244-261

[6] Фріс П. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2014. № 1 (2). С. 19–28.

[7] Горобець Н. О., Майсун І. В. Віртуальні об'єкти, їх місце в інституті права власності. *Юридичний науковий та електронний журнал.* 2021. № 5. С. 52–54. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-5/11

[8] Кочина О. С., Шевченко В. С. Новели правового регулювання захисту авторських прав в Інтернеті. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Т. 1. № 80. С. 191–196. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.1.28

[9] Інтелектуальна власність : підручник / за ред. О. П. Орлюк. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 70 с.

[10] Погребняк С. П. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ. Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 верес. 2012 р.). Одеса : Фенікс, 2012. С. 294–310.

[11] Санакаєва Ю. Є. Захист авторських і суміжних прав в Україні та Сполучених Штатах Америки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки».* 2020. Т. 31 (70). Ч. 1. № 2. С. 112–116. DOI: 10.32838/2707-0581/2020.2-1/21

[12] Шевченко С. Принцип пропорційності у системі принципів кримінального права: стан дослідження проблеми. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 289–296. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/56.pdf

[13] Старченко О. О. Основні тенденції забезпечення правового захисту авторського права та суміжних прав у цифровому середовищі. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право.»* 2025. Т. 1. № 87. С. 293–298. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.1.43

[14] Тарасенко Л. Л. Новий закон про авторське право: виклики та перспективи. *Юридичний науковий і електронний журнал.* 2022. № 12. С. 171–174. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-12/36

[15] Вахонєва Т. Вплив міжнародного права на формування та правову охорону авторських і суміжних прав в Україні. *Альманах міжнародного права.* 2016. № 11. С. 12–22. URL: http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v11/4.pdf

FEDOSIEIEVA Karyna
Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-5844-1317

Balance of Rights and Freedoms in the Criminal-Law Protection of Copyright: is there a Problem of Excessive Criminalization

Abstract. This article examines the issues related to the criminal-law protection of copyright and related rights in the context of seeking a balance between the necessity of intellectual property protection and the risks of excessive criminalization of social relations. The current state of Ukrainian legislation is analyzed, compared with European and international approaches, and key problems arising in the practice of offense qualification are highlighted. The study notes trends toward strengthening criminal liability and substantiates that excessive use of criminal-law measures without proper consideration of the principle of proportionality may lead to restrictions on individual rights and freedoms, which, in turn, contradicts the principles of a democratic society and international human rights standards. The article proposes an original perspective on improving criminal-law mechanisms to ensure a fair balance between copyright protection and the observance of fundamental freedoms. The purpose of the study is to identify problems in the enforcement of criminal-law protection of copyright, analyze the current edition of Article 176 of the Criminal Code of Ukraine, and determine ways to enhance criminal-law mechanisms in accordance with the principle of proportionality and European standards. The methodological framework comprises general scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction) and specialized legal methods (systemic, formal-legal, comparative-law), allowing for a comprehensive study of the issues. As a result, gaps in current legislation that hinder effective prosecution of digital infringements have been identified, a comparative analysis with foreign approaches has been conducted, and both positive innovations and controversial aspects of the proposed codification have been determined. Particular attention is paid to judicial practice, which demonstrates the risks of excessive application of criminal sanctions where civil or administrative mechanisms could be more appropriate. The scientific novelty lies in a comprehensive assessment of the problem of excessive criminalization in copyright law and in formulating criteria for distinguishing between different forms of legal liability. The practical significance is in providing specific proposals for improving criminal legislation, which can be utilized in legislative drafting, law enforcement practice, and the educational process in the field of intellectual property law.

Keywords: Criminal Code of Ukraine; intellectual property; related rights; copyright; criminal-law protection; criminalization; international standards.

DOI: 10.33270/05257004.27
УДК 343.9:340.1

ФЕДИТНИК Василь*
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-2890-0780

Зловживання владою або службовим становищем: сучасна доктрина та практика Верховного Суду

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем у контексті сучасної кримінально-правової доктрини та практики Верховного Суду. Увагу зосереджено на дослідженні суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 Кримінального кодексу України, яка охоплює прямий умисел, спеціальну мету – одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе або інших фізичних чи юридичних осіб, а також мотиви, що визначають спрямованість протиправної поведінки службової особи. Проаналізовано чинну редакцію ч. 1 ст. 364 Кримінального кодексу України, відповідно до якої кримінальна відповідальність пов'язана з умисним використанням влади чи службового становища всупереч інтересам служби за умови настання істотної шкоди охоронюваним законом правам й інтересам. Акцентовано на еволюції підходів законодавця до визначення мети одержання неправомірної вигоди як конструктивної ознаки складу кримінального правопорушення. Досліджено актуальну судову практику Верховного Суду та Касаційного кримінального суду (справи № 359/2636/19, № 278/1664/20, № 757/11969/18-к), яка свідчить про наявність різних підходів до тлумачення ролі мотиву, мети й усвідомленості дій службової особи в структурі суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Розглянуто особливості правової дискусії щодо співвідношення мети одержання неправомірної вигоди й факту усвідомленого зловживання владою під час кваліфікації діянь за ст. 364 КК України. Здійснено порівняльно-правовий аналіз національних і міжнародних антикорупційних стандартів, зокрема положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції та ст. 2 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією, що надає можливість обґрунтувати ключову роль протиправного використання службових повноважень для одержання неправомірної вигоди й необхідність дотримання принципів юридичної визначеності та пропорційності кримінальної відповідальності. У висновках зазначено, що комплексне оцінювання суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем із пріоритетом спеціальної мети одержання неправомірної вигоди є необхідною умовою правильної кримінально-правової кваліфікації, ефективної протидії корупційним виявам та узгодження національної правозастосовної практики з міжнародними стандартами.

Ключові слова: зловживання владою; службове становище; суб'єктивна сторона кримінального правопорушення; умисел; неправомірна вигода; мета; мотив.

Історія статті:
Отримано: 01.08.2025
Переглянуто: 05.09.2025
Прийнято: 07.10.2025

Рекомендоване посилання:
Федитник В. Зловживання владою або службовим становищем: сучасна доктрина та практика Верховного Суду. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 249–257. DOI: 10.33270/05257004.27

*Відповідальний автор

© Федитник В., 2025

Вступ

Зловживання владою або службовим становищем є одним із ключових виявів корупційної поведінки, що підриває законність, ефективність державного управління та довіру громадян до органів влади. Актуальність дослідження цього кримінально-правового явища посилилася в умовах сучасного розвитку національної доктрини та практики Верховного Суду, де визначення меж суб'єктивної сторони злочину має критичне значення для правильного застосування закону (Burdin, & Yushkevyich, 2024).

Науковці зауважують, що для належної кваліфікації злочину необхідно враховувати не лише об'єктивні дії службової особи, а й її умисел, спеціальну мету та мотиви. Спеціальна мета, зокрема одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе або інших осіб, є визначальною ознакою складу злочину (Horobets, 2025; Aidynian, 2021). Використання спеціальних знань під час розслідування та правильне визначення способів вчинення злочину сприяють ефективному застосуванню норм ст. 364 КК України (Kachan, 2025; Pervii, 2022).

Правова доктрина спрямовує увагу на проблему розмежування зловживання владою та перевищення службових повноважень, що має вирішальне значення в практиці Верховного Суду. Складність тлумачення суб'єктивної сто-рони зумовлена наявністю різних підходів щодо ролі мотиву та спеціальної мети, що відображено у справах № 359/2636/19, № 278/1664/20 і № 757/11969/18-к (Krasnytskyi, 2025; Aidynian, 2021).

Науковці досліджують доказування умислу та спеціальної мети, а також особливості проведення слідчих (розшукових) дій, які дають змогу встановити спрямованість протиправної поведінки службової особи (Kyrychenko, 2023; Hrytsiuk, & Kachan, 2021). Важливе значення має правильне тлумачення понять «одержання неправомірної вигоди» та «зловживання службовим становищем», що забезпечує юридичну визначеність і пропорційність кримінальної відповідальності (Buchynskyi, 2024; Tsyvinskyi, 2022).

Урахування суб'єктивної сторони злочину – прямого умислу, спеціальної мети та мотивів – є необхідною умовою ефективного правозастосування та формування єдиної практики Верховного Суду у справах про зловживання владою або службовим становищем (Kharchenko, 2022; Podkovenko, & Holubieva, 2022; Vozniuk, & Mishura, 2024). Також актуальною є інтеграція національної практики з міжнародними антикорупційними стандартами, що засвідчує пріоритет спеціальної мети одержання неправомірної вигоди для кваліфікації злочину.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених аналізу суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем і вивченню практики Верховного Суду, низка важливих аспектів залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, суперечливими є підходи до визначення ролі мотиву та спеціальної мети одержання неправомірної вигоди, питання узгодження національної судової практики з міжнародними антикорупційними стандартами, а також проблеми комплексного оцінювання усвідомленості дій службових осіб. Усі ці аспекти визначають актуальність подальших досліджень і формування цілісного підходу до правової кваліфікації таких кримінальних правопорушень.

Матеріали та методи

Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових, спеціально-правових і міждисциплінарних підходів, що забезпечили системність, обґрунтованість і доказовість у вивченні кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем та практики застосування ст. 364 КК України Верховним Судом. Емпіричну базу дослідження становлять чинна редакція Кримінального кодексу України, законодавчі акти, що регулюють антикорупційну діяльність, матеріали судових рішень Верховного Суду та Касаційного кримінального суду у справах № 359/2636/19, № 278/1664/20, № 757/11969/18-к, а також доктринальні положення українських і зарубіжних авторів щодо суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем і неправомірної вигоди.

Для забезпечення комплексного аналізу застосовано такі методи: *діалектичний метод* – для виявлення закономірностей формування суб'єктивної сторони злочину та взаємозв'язку умислу, мети й мотиву; *порівняльно-правовий метод* – для зіставлення національної практики Верховного Суду з міжнародними антикорупційними стандартами та практикою інших держав; *системно-структурний метод* – для визначення ролі окремих елементів суб'єктивної сторони в структурі складу злочину та їх взаємодії з об'єктивними ознаками; *догматичний метод* – для уточнення змісту понять «зловживання владою», «службове становище», «неправомірна вигода», «мотив» і «спеціальна мета»; *метод узагальнення* – для виявлення прогалин у наукових дослідженнях і формулювання пропозицій з удосконалення кримінально-правової кваліфікації та практики правозастосування.

Результати й обговорення

В умовах реформування системи кримінальної юстиції ефективність кримінально-правових заборон у сфері службової діяльності визначає рівень довіри до публічної влади та спроможність держави протидіяти корупційним виявам. Сучасний етап розвитку кримінального законодавства України у сфері протидії корупції характеризується суттєвою трансформацією підходів до визначення ознак складу зловживання владою або службовим становищем, передусім його

суб'єктивної сторони. Дискусійним є питання визначення мети вчинення цього правопорушення як конструктивної ознаки складу злочину.

Відмітною рисою національної моделі криміналізації зловживання владою або службовим становищем є зосередження уваги не на корисливому мотиві чи особистому інтересі, а на меті одержання неправомірної вигоди. Такий підхід істотно відрізняється як від класичних доктринальних підходів, так і від окремих міжнародних рекомендацій, що зумовлює необхідність його критичного осмислення.

Цю концепцію було нормативно закріплено в Законі України від 21 лютого 2014 року «Про внесення змін до КК та КПК України щодо імплементації ст. 19 Конвенції ООН проти корупції», яким у ч. 1 ст. 364 Кримінального кодексу України (далі – КК України) формулювання «з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або інтересах третіх осіб» замінено на «з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи»[1].

Відповідно до чинної редакції ч. 1 ст. 364 КК України, кримінальну відповідальність передбачено за зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам й інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб[2].

Така дефініція дає змогу охопити широкий спектр дій, спрямованих на одержання неправомірної вигоди, засвідчуючи комплексний підхід законодавця та формуючи підґрунтя для ефективної кваліфікації кримінальних правопорушень. Принципово важливо, що мету одержання неправомірної вигоди в складі зловживання владою або службовим становищем визначають не джерелом її походження, а фактом протиправного використання службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей для отримання вигоди для себе чи інших осіб. Такий підхід узгоджується з визначенням корупції, закріпленим в абз. 6 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»[3].

Певні орієнтири щодо розмежування корупційних та інших правопорушень було сформульовано в практиці Верховного Суду України на ранньому етапі становлення антикорупційного законодавства. Зокрема, у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 травня 1998року «Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією» зазначено, що використання посадовими особами державних коштів, приміщень, засобів транспорту чи техніки з власною або іншою неслужбовою метою не належить до корупційних діянь і тягне інший вид юридичної відповідальності[4].

Водночас подальша еволюція кримінального законодавства України засвідчила ускладнення та диференціювання підходів до кола корупційних кримінальних правопорушень. Відповідно до примітки ст. 45 КК України, кримінальні правопорушення, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України, визнають корупційними лише в разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем. Це підтверджує, що корупційний характер діяння визначають не фактом одержання майнової вигоди, а способом її досягнення, тобто протиправним використанням службових повноважень, що сприяє точнішому й диференційованому тлумаченню поняття неправомірної вигоди.

Слід зазначити, що український підхід до визначення неправомірної вигоди частково узгоджується з міжнародно-правовими стандартами, хоча деякі нюанси відрізняються. Зокрема, ст. 2 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року визначає корупцію як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабаря чи будь-якої іншої неправомірної вигоди, які порушують належне виконання обов'язку особою, що отримує таку вигоду[5]. Українське законодавство конкретизує ці принципи, зосереджуючи увагу на протиправному використанні службових повноважень службовими особами для одержання неправомірної вигоди для себе або для інших осіб. Якщо Цивільна конвенція оперує терміном «хабарництво», то Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року розширює поняття корупційного правопорушення, включаючи розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна службовими особами з метою одержання вигоди для себе або інших осіб[6].

[1] Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції : Закон України від 21 лют. 2014 р. № 746-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/746-18

[2] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

[3] Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

[4] Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією : постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 трав. 1998 р. № 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0013700-98

[5] Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією : міжнар. док. від 4 листоп. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/main/994_102

[6] Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

Окреслений підхід відображає практичну потребу регулювання всіх можливих форм одержання неправомірної вигоди та відображений у національному законодавстві України. Хоча це формально ширше визначення, воно відображає практичну потребу регулювання всіх можливих форм одержання неправомірної вигоди. Водночас у національному законодавстві України корупційний характер кримінального правопорушення визначають не фактом розкрадання чи привласнення, а способом його вчинення через протиправне використання службових повноважень. Отже, аналіз міжнародних і національних підходів до визначення неправомірної вигоди засвідчує її ключову роль у формуванні суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем.

Суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України, у сучасній кримінально-правовій доктрині розглядають як складну систему психічних елементів, тісно пов'язаних між собою та з об'єктивними ознаками складу злочину. Загальновизнаним є підхід, відповідно до якого зловживання владою або службовим становищем може бути вчинено виключно з прямим умислом (Popovych et al., 2022).

Ключовим елементом суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 364 КК України, є спеціальна мета – одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе або іншої фізичної чи юридичної особи. У доктрині справедливо зауважують, що саме мета надає службовому зловживанню спрямованості та відмежовує його від інших форм неправомірної службової поведінки (Popov, 2025). Мета зловживання владою або службовим становищем, слушно зазначає М. І. Хавронюк, полягає не просто в порушенні службової дисципліни чи перевищенні повноважень, а в прагненні досягти конкретного бажаного результату у вигляді неправомірної вигоди (Khavroniuk, 2024). Водночас таку вигоду може усвідомлювати суб'єкт як таку, що буде одержана як шляхом її погодженого переходу, так і без згоди уповноважених осіб чи власника відповідних благ, що свідчить про широту й універсальність цього мотиваційного елемента.

Важливим є те, що в контексті ст. 364 КК України мета не зводиться до абстрактного бажання збагатитися. Вона функціонує як внутрішній детермінант поведінки, що обумовлює вибір конкретного способу використання влади або службового становища. Саме тому факт наявності умислу на одержання неправомірної вигоди або заподіяння шкоди, відірваний від реального вчинення суспільно небезпечного діяння та настання передбачених законом наслідків, не може слугувати підставою для кримінальної відповідальності. Такий підхід, на що обґрунтовано спрямовує увагу М. І. Хавронюк, суперечив би принципам ultima ratio та юридичної визначеності кримінального закону, перетворюючи кримінальне право на інструмент реагування на наміри, а не на реально заподіяну шкоду (Khavroniuk, 2024).

У цьому контексті принципове значення має питання інкримінування ознак «істотна шкода» й «тяжкі наслідки». У науковій доктрині та правозастосовній практиці утвердилася позиція, відповідно до якої ці ознаки можуть бути поставлені у вину службовій особі виключно за умови фактичного настання майнової шкоди в розмірах, визначених п. 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України (Popovych et al., 2022). Якщо ж особа діяла з умислом на заподіяння істотної шкоди або тяжких наслідків, однак фактично не завдала майнової шкоди або завдала її в меншому розмірі, вчинене підлягає кваліфікації без урахування спрямованості умислу щодо таких наслідків. У цьому разі можливе виключення кримінальної відповідальності з віднесенням діяння до сфери дисциплінарних чи адміністративних правопорушень.

Увагу привертає питання єдиного умислу в разі заподіяння шкоди різним суб'єктам права. У таких випадках, що не є поодинокими в практиці службових зловживань, кваліфікація має ґрунтуватися на загальному розмірі завданої майнової шкоди, оскільки саме він відображає реальний ступінь суспільної небезпечності діяння та узгоджується з принципом справедливості кримінальної відповідальності.

Порівняльно-правовий аналіз міжнародних стандартів, зокрема положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції, засвідчує, що державам-учасницям надано можливість криміналізувати умисне зловживання службовими повноваженнями навіть без обов'язкової наявності наслідків у вигляді шкоди. Водночас для національної правової системи України, обґрунтовано стверджує М. І. Хавронюк (2024), критично важливим є поєднання умисного використання влади із фактичним настанням істотної шкоди.

Такий підхід послідовно утверджується як у доктрині, так і в актуальній судовій практиці, засвідчуючи значущість диференціації кримінально караного зловживання владою від службових проступків, дотримання принципу пропорційності та збереження кримінального права як крайнього засобу державного реагування.

Водночас ключовим елементом суб'єктивної сторони ст. 364 КК України є також мотив, який визначає спрямованість поведінки службової особи та є обов'язковою ознакою складу злочину. Зокрема, у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 11 червня 2024 року у справі № 359/2636/19 зазначено, що

кримінально-правова кваліфікація діяння за ст. 364 КК України можлива лише за наявності трьох взаємопов'язаних ознак: 1) використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби; 2) вчинення такого діяння з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб; 3) заподіяння такими діями істотної шкоди охоронюваним законом правам й інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Відсутність однієї із зазначених ознак засвідчує відсутність складу злочину, передбаченого ст. 364 КК України[1].

У психологічному аспекті мотив розглядають як комплекс внутрішніх спонукань, що спрямовують поведінку особи на досягнення визначених завдань, ініціюють протиправні дії та визначають їхні конкретні форми і способи. Судова практика підтверджує необхідність аналізу мотиву як обов'язкової ознаки складу злочину. Зокрема, у справі № 278/1664/20 від 23 квітня 2024 року Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду встановлено, що для кваліфікації дій службової особи як зловживання владою або службовим становищем необхідним є доведення наявності мотиву та зацікавленості службової особи в наданні неправомірної вигоди третій особі. В обставинах справи обвинувачений, перебуваючи на посаді головного державного інспектора митного посту «Житомир центральний», здійснив митне оформлення автомобіля VOLVO XC90 з неправильно зазначеним кодом УКТ ЗЕД, що призвело до зменшення митних платежів. Сторона обвинувачення стверджувала, що такі дії мали на меті одержання неправомірної вигоди для приватного підприємства, натомість суди попередніх інстанцій та Верховний Суд встановили, що немає доказів зацікавленості службової особи в отриманні такої вигоди третьою особою[2]. Вирок засвідчив, що навіть наявність порушень у виконанні службових обов'язків не може автоматично слугувати підставою для кримінально-правової кваліфікації, якщо немає мети отримання неправомірної вигоди або корисливого мотиву. Суд також зазначив, що для доведення винуватості недостатньо припущень або більшої ймовірності версії обвинувачення, необхідним є доведення поза розумним сумнівом кожного елементу, що формує суб'єктивну сторону кримінального правопорушення. Отже, постанова № 278/1664/20 акцентує на системоутворювальній ролі мотиву й мети отримання неправомірної вигоди.

Водночас такі правові позиції не можуть бути адекватно осмислені без звернення до психологічного та кримінально-правового змісту мотиву як елементу внутрішньої детермінації поведінки службової особи. У психологічному вимірі мотив постає як складний комплекс внутрішніх спонукань, що зумовлює спрямованість волі особи, визначає вибір конкретної поведінки та способи реалізації умислу. У кримінально-правовому контексті мотив не завжди має статус обов'язкової ознаки складу злочину, однак у справах про зловживання владою або службовим становищем він набуває особливого доказового значення, оскільки слугує індикатором спрямованості умислу й дає змогу відмежувати злочинне зловживання від недбалості або неправильної правової оцінки фактичних обставин. Саме на цьому акцентувала Перша судова палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові від 23 квітня 2024 року у справі № 278/1664/20[3].

У зазначеній справі Верховний Суд керувався тим, що наявність формальних порушень у діяльності службової особи та навіть настання майнових наслідків у вигляді зменшення обов'язкових платежів не є достатніми для кримінально-правової кваліфікації за ст. 364 КК України за відсутності доведеності зацікавленості службової особи в отриманні неправомірної вигоди третьою особою. Суд прямо зауважив, що твердження сторони обвинувачення про корисливу спрямованість дій обвинуваченого не може ґрунтуватися на припущеннях або ймовірнісних висновках, а має бути підтверджений сукупністю доказів, які виключають альтернативне, незлочинне пояснення його поведінки.

Отже, у справі № 278/1664/20 мотив і зацікавленість службової особи фактично були використані як «доказовий міст» між об'єктивною стороною діяння та спеціальною метою, передбаченою диспозицією ст. 364 КК України. Верховний Суд зауважив, що навіть істотні порушення службових обов'язків не можуть автоматично трансформуватися в злочин без доведення того, що ці порушення були інструментом досягнення заздалегідь визначеної мети у вигляді одержання неправомірної вигоди.

У цьому контексті правова позиція, викладена в постанові Об'єднаної палати ККС ВС від

[1] Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 359/2636/19 від 11 черв. 2024 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119873523

[2] Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 278/1664/20 від 23 квіт. 2024 р. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=1000030e512e9c57f869d5785e35813f768884&regnum=118725220

[3] Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 757/11969/18-к від 10 лют. 2025 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125228095

10 лютого 2025 року у справі № 757/11969/18-к, не заперечує, а логічно переосмислює роль мотиву в структурі суб'єктивної сторони злочину. Відмова від визнання мотиву як формально обов'язкової ознаки складу злочину не означає його виключення з процесу доказування. Навпаки, за відсутності домовленостей, контактів або інших очевидних форм взаємодії між службовою особою та вигодонабувачем саме мотив і пов'язані з ним обставини набувають вирішального значення як засіб встановлення спрямованості умислу.

Цей підхід концептуально узгоджується зі збіжною окремою думкою судді, який зазначив, що визначальною ознакою злочину, передбаченого ст. 364 КК України, є не факт порушення службових повноважень, а доведена мета одержання неправомірної вигоди. Мотив у такому разі є не самостійним елементом складу злочину, а важливим аналітичним інструментом, за допомогою якого суд оцінює, чи виключено інші, незлочинні причини поведінки службової особи[1].

Отже, системний аналіз судової практики дає підстави для висновку, що сучасне тлумачення ст. 364 КК України формує багаторівневу модель суб'єктивної сторони, у якій спеціальна мета одержання неправомірної вигоди є нормативно обов'язковою, натомість мотив, хоча й не належить формально до складу злочину, виконує ключову розмежувальну та доказову функцію. Такий підхід забезпечує баланс між ефективністю кримінально-правової протидії корупції та дотриманням принципів правової визначеності, справедливості й ultima ratio кримінальної відповідальності.

Висновки

Можна констатувати, що сучасна доктрина та практика Верховного Суду демонструють високий рівень усвідомлення значущості суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України, для належної кримінально-правової кваліфікації зловживання владою або службовим становищем. Аналіз чинного законодавства та судової практики засвідчує, що суб'єктивна сторона цього злочину є багаторівневою конструкцією, яка охоплює обов'язковий прямий умисел щодо протиправного використання влади або службових повноважень, спеціальну мету одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, а також мотиви, що визначають спрямованість поведінки службової особи. Визнання ключової ролі спеціальної мети у формуванні складу злочину дає змогу відмежувати кримінально каране зловживання владою від адміністративних чи дисциплінарних проступків, що є критично важливим для забезпечення принципу юридичної визначеності та пропорційності кримінальної відповідальності.

Дослідження сучасної судової практики Верховного Суду, зокрема у справах № 359/2636/19, № 278/1664/20 та № 757/11969/18-к, засвідчило наявність певної варіативності в тлумаченні ролі мотиву та спеціальної мети, що відображає динаміку правозастосовного процесу та правову дискусію у сфері кваліфікації службових зловживань. Зокрема, практика Об'єднаної палати свідчить про тенденцію зосередження уваги на усвідомленості дій службової особи й настанні наслідків у вигляді неправомірної вигоди, натомість класична доктрина визначає пріоритет спеціальної мети отримання неправомірної вигоди як центрального елементу складу злочину. Така дискусія акцентує на необхідності комплексного оцінювання суб'єктивної сторони, що охоплює взаємодію умислу, мети й мотивів, для забезпечення повноти кримінально-правової оцінки й уникнення формалізму в правозастосуванні.

Порівняльно-правовий аналіз національного та міжнародного антикорупційного законодавства дає змогу констатувати, що українська модель криміналізації зловживання владою або службовим становищем зосереджує увагу на фактичному використанні службових повноважень для одержання неправомірної вигоди, що відповідає загальноприйнятим міжнародним стандартам, зокрема положенням Конвенції ООН проти корупції та Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією. Водночас український підхід конкретизує ці принципи, акцентуючи на протиправності способу отримання вигоди та суспільній небезпечності такого використання службових повноважень.

З огляду на викладене вище, доходимо висновку, що ефективна кримінально-правова протидія зловживанню владою або службовим становищем можлива лише за умови інтегрованого підходу до оцінки суб'єктивної сторони злочину, який поєднує прямий умисел, спеціальну мету й мотиви. Такий підхід забезпечує не лише адекватну кваліфікацію правопорушень, а й уніфікацію правозастосовної практики, гармонізацію національного законодавства з міжнародними антикорупційними стандартами та підвищення ефективності системи кримінальної юстиції в протидії корупційним виявам.

1 Окрема думка судді до постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 10 лют. 2025 р. у справі № 757/11969/18-к. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=10000369da22bf6fb237a8355a9a13cc1d5cf1&regnum=125558711

References

[1] Aidynian, A.V. (2021). Some issues of differentiation between abuse of power or official position and exceeding power or official authority in the judicial practice of Ukraine. *Kyiv Journal of Law,* 3, 171-176. DOI: 10.32782/klj/2021.3.27

[2] Buchynskyi, A.Y. (2024). Some problems of abuse of power and official position. *Criminal Law and Criminology; Penal Law, 4,* 155-160. DOI: 10.32844/2618-1258.2022.4.26

[3] Buchynskyi, O.Y. (2024). Features of counteraction to abuse of power or official position committed by civil servants. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University,* 31, 31-35. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.4

[4] Burdin, M.Yu., & Yushkevych, O.H. (2024). Abuse of power and official position by military personnel under special period and martial law conditions. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine,* 2(32), 622-636. DOI: 10.32631/vca.2024.2.45

[5] Derevianko, S., & Kliuba, R. (2025). Abuse of restrictions on human rights and freedoms under martial law: threats and consequences for the democratic system. *Bulletin of Prykarpattia University. Series "Political Science",* 21, 155-164. DOI: 10.32782/2312-1815/2025-21-12

[6] Horobets, O.V. (2025). Method of abuse of power or official position as an element of criminalistic characterization. *Analytical-Comparative Jurisprudence,* 04(3), 155-164. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.23

[7] Hrytsiuk, I.V., & Kachan, T.V. (2021). Implementation of certain measures to secure criminal proceedings during investigation of abuse of power or official position. *International Legal Bulletin: Current Problems of Modernity (Theory and Practice),* 16, 157-168. DOI: 10.33244/2521-1196.16.2021.157-168

[8] Kachan, T.V. (2025). Use of special knowledge during investigation of abuse of power or official position. *Analytical-Comparative Jurisprudence,* 02, 1009-1013. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.149

[9] Kharchenko, V.B. (2022). Socially dangerous acts committed through abuse of official position as corruption-related criminal offenses. *Modern Achievements and Development Vectors of Contemporary Jurisprudence*, 651-684. DOI: 10.36059/978-966-397-244-2-2-9

[10] Khavroniuk, M.I. (2024). *Issues of criminal liability for abuse of official powers. Criminal-Law Counteraction to Corruption in Wartime and Post-War Ukraine:* Materials of the International Scientific Conference (pp. 12-19). Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1707fc5-5187-4f90-9e12-6f29d7ece347/content

[11] Krasnytskyi, I.V. (2025). Correlation between norms on abuse of power or official position and exceeding power or official authority: quality of regulation and law enforcement issues. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 88(3), 142-149. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.88.3.21

[12] Kyrychenko, O.V. (2023). Features of the object of proof in criminal proceedings on crimes related to abuse of power or official position. *Criminal Procedure Law and Criminology,* 2, 227-233. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.2.33

[13] Pervii, V. (2022). Covert investigative (search) actions as a means of collecting evidence during investigation of crimes related to abuse of power or official position. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3, 393-398. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-393-398

[14] Podkovenko, T., & Holubieva, I. (2022). Abuse of law: general theoretical aspects. *Current Problems of Jurisprudence,* 3(31), 22-28. DOI: 10.35774/app2022.03.022

[15] Polonka, I.A. (2023). The category "abuse of law" in legislation of European countries: lessons for Ukraine. *International scientific and practical conference* (pp. 16-19). DOI: 10.30525/978-9934-26-116-9-3

[16] Popov, H.V. (2025). Criminal liability for abuse of power or official position in the construction sector. *Analytical-Comparative Jurisprudence*, 6(3), 98-110. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.14

[17] Popovych, O.V., Tomash, L.V., Latkovskyi, P.P. (et al.). (2022). *Criminal Law of Ukraine. Special Part. Chernivtsi*. DOI: 10.32837/11300.18921

[18] Soroka, L.V. (2025).Legal collision under martial law: who is responsible for exceeding power? *Legal Bulletin,* 3(76). DOI: 10.18372/2307-9061.76.20537

[19] Tsyvinskyi, O.I. (2022). Problems of interpretation of the concepts "appropriation", "embezzlement", and "acquisition through abuse of official position" in Articles 191, 262, 308, 312, 313, 410 of the Criminal Code of Ukraine. *Law Journal of Donbass,* 4(81), 2, 149-154. DOI: 10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-149-154

[20] Vozniuk, A.A., & Mishura, M.V. (2024). Subject of influence abuse: current issues of criminal law doctrine and law enforcement. *Bulletin of the Luhansk Educational and Scientific Institute named after E.O. Didorenko*, 3(107), 45-63. DOI: 10.32782/2786-9156.107.3.45-63

Список використаних джерел

[1] Айдинян А. В. Окремі проблеми розмежування зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень у судовій практиці України. *Київський часопис права*. 2021. № 3. С. 171–176. DOI: 10.32782/klj/2021.3.27

[2] Бучинський А. Й. Деякі проблеми зловживання владою та службовим становищем. *Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право*. 2022. № 4. С. 155–160. DOI: 10.32844/2618-1258.2022.4.26

[3] Бучинський О. Й. Особливості протидії зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 31. С. 31–35. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.4

[4] Бурдін М. Ю., Юшкевич О. Г. Зловживання військовою службовою особою владою та службовим становищем в умовах особливого періоду та воєнного стану. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 2 (32). С. 622–636. DOI: 10.32631/vca.2024.2.45

[5] Дерев'янко С., Клюба Р. Зловживання обмеженнями прав і свобод людини в умовах воєнного стану: загрози та наслідки для демократичного устрою. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2025. Вип. 21. С. 155–164. DOI: 10.32782/2312-1815/2025-21-12

[6] Горобець О. В. Спосіб зловживання владою або службовим становищем як елемент криміналістичної характеристики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 04. Ч. 3. С. 155–164. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.23

[7] Грицюк І. В., Качан Т. В. Здійснення окремих заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування зловживання владою або службовим становищем. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика).* 2021. Вип. 16. С. 157–168. DOI: 10.33244/2521-1196.16.2021.157-168

[8] Качан Т. В. Використання спеціальних знань під час розслідування зловживання владою або службовим становищем. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 02. С. 1009–1013. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.149

[9] Харченко В. Б. Суспільно небезпечні діяння, вчинені шляхом зловживання службовим становищем, як корупційні кримінальні правопорушення. *Новітні досягнення та вектори розвитку сучасної юриспруденції*. 2022. С. 651–684. DOI: 10.36059/978-966-397-244-2-2-9

[10] Хавронюк М. І. Питання кримінальної відповідальності за зловживання службовими повноваженнями. *Кримінально-правова протидія корупції у воєнній та повоєнній Україні* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Харків, 24 листоп. 2023 р.). Харків : Право, 2024. С. 12–19. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1707fc5-5187-4f90-9e12-6f29d7ece347/content

[11] Красницький І. В. Співвідношення між нормами про зловживання владою або службовим становищем та про перевищення влади або службових повноважень: питання якості унормування та правозастосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 88. Ч. 3. С. 142–149. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.88.3.21

[12] Кириченко О. В. Особливості предмета доказування в кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані зі зловживанням владою або службовим становищем. *Кримінально-процесуальне право та криміналістика.* 2023. № 2. С. 227–233. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.2.33

[13] Первій В. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів під час розслідування злочинів, пов'язаних із зловживанням владою або службовим становищем. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 393–398. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-393-398

[14] Подковенко Т., Голубєва І. Зловживання правом: загальнотеоретичні аспекти. *Актуальні проблеми правознавства.* 2022. № 3 (31). С. 22–28. DOI: 10.35774/app2022.03.022

[15] Полонка І. А. Категорія «зловживання правом» у законодавстві європейських держав: оцінка досвіду для України. *International scientific and practical conference*. 2023. С. 16–19. DOI: 10.30525/978-9934-26-116-9-3

[16] Попов Г. В. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем у будівельній сфері. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 6. Ч. 3. С. 98–110. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.14

[17] Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / [О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський та ін.]. Чернівці, 2022. 319 с. DOI: 10.32837/11300.18921

[18] Сорока Л. В. Правова колізія під час воєнного стану: хто відповість за перевищення влади? *Юридичний вісник*. 2025. № 3 (76). DOI: 10.18372/2307-9061.76.20537

[19] Цивінський О. І. Проблеми тлумачення понять «привласнення», «розтрата» та «заволодіння шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем» у статтях 191, 262, 308, 312, 313, 410 Кримінального кодексу України. *Правовий часопис Донбасу.* 2022. № 4 (81). Т. 2. С. 149–154. DOI: 10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-149-154

[20] Вознюк А. А., Мішура М. В. Суб'єкт зловживання впливом: актуальні питання доктрини кримінального права та правозастосування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 3 (107). С. 45–63. DOI: 10.32782/2786-9156.107.3.45-63

FEDYTNYK Vasyl
PhD in Law, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure and Organization of Pre-Trial Investigation of the National Institute of Internal Affairs No. 1 of the Kharkiv National University of Internal Affairs
Kharkiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-2890-0780

Abuse of Power or Official Position: Modern Doctrine and Practice of the Supreme Court

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of criminal liability for abuse of power or official position in the context of modern criminal law doctrine and the practice of the Supreme Court of Ukraine. The focus is on examining the subjective side of the criminal offense under Article 364 of the Criminal Code of Ukraine, which includes direct intent, a specific purpose-to obtain any unlawful benefit for oneself or other individuals or legal entities-as well as the motives that determine the orientation of the unlawful conduct of the public official. The current version of Part 1 of Article 364 of the Criminal Code of Ukraine is analyzed, according to which criminal liability is linked to the intentional use of power or official position contrary to the interests of service, provided that significant harm occurs to legally protected rights and interests. Special attention is given to the evolution of the legislator's approaches to defining the purpose of obtaining unlawful benefits as a constitutive element of the offense. The article examines recent case law of the Supreme Court and the Cassation Criminal Court (cases No. 359/2636/19, No. 278/1664/20, No. 757/11969/18-к), which demonstrates the existence of different approaches to interpreting the role of motive, purpose, and awareness of the official's actions in the structure of the subjective side of the offense. The legal debate concerning the relationship between the purpose of obtaining unlawful benefit and the mere fact of intentional abuse of power in the qualification of acts under Article 364 of the Criminal Code is highlighted. A comparative legal analysis of national and international anti-corruption standards is conducted, in particular the provisions of Article 19 of the UN Convention against Corruption and Article 2 of the Civil Law Convention on Corruption, which allows justifying the key role of the unlawful use of official powers to obtain unlawful benefits and the necessity to adhere to the principles of legal certainty and proportionality of criminal liability. The conclusions emphasize that a comprehensive assessment of the subjective side of abuse of power or official position, prioritizing the specific purpose of obtaining unlawful benefit, is a necessary condition for proper criminal-law qualification, effective counteraction to corruption, and harmonization of national law enforcement practices with international standards.

Keywords: abuse of power; official position; subjective side of criminal offense; intent; unlawful benefit; purpose; motive.

ПАМ’ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Шановні науковці та колеги-практики!

Національна академія внутрішніх справ здійснює набір статей у наукові фахові видання:

- «Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук);
- «Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук);
- «Філософські та методологічні проблеми права» (з юридичних наук);
- «Юридична психологія» (з юридичних і психологічних наук);
- «Наука і правоохорона» (з юридичних наук).

Журнали включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), вони мають загальнодержавну й зарубіжну сферу розповсюдження.

Прагнучи створити професійну міжнародну платформу для аналізу й обговорення проблем і тенденцій у юридичній сфері, академія публікує журнали «Науковий вісник НАВС» та «Юридичний часопис НАВС» англійською мовою.

Прийом наукових статей для опублікування в наукових фахових виданнях триває на постійній основі. Для подання публікації рукопис необхідно оформити відповідно до встановлених вимог.

Загальні вимоги

1. До друку приймаються статті, написані українською або англійською мовами, які раніше не публікувалися і не були передані на розгляд для публікації в інші видання, зокрема електронні.

2. Статті англійською мовою, які були перекладені з української, мають супроводжуватися документом з текстом мовою оригіналу, оформленим відповідно до встановлених вимог. Такі статті попередньо проходять у редакції перевірку щодо якості перекладу (у разі неналежної якості рукопис повертають на доопрацювання).

3. До розгляду приймаються статті у форматі *.doc або *.docx. Усі нетекстові об’єкти мають бути створені вбудованими засобами Microsoft Word (елементи необхідно згрупувати). Графіки та рисунки повинні бути високої якості (600 dpi для графіків і 300 dpi для кольорових і чорно-білих малюнків) і виконані з можливістю їх редагування, а формули створені за допомогою редактора Microsoft Equation. Ілюстрації можуть бути розміщені безпосередньо в статті (по центру, обтікання зображення текстом забороняється) або подані у вигляді окремих файлів у форматі JPG. Усі графіки, малюнки, таблиці та формули повинні бути пронумеровані й подані після посилання на них у тексті.

4. Текст статті й метаданих має бути набраний шрифтом Times New Roman, кегль – 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,0 pt, поля – 2 см з усіх боків, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 1 см.

5. Обсяг статті (без метаданих) має становити не менше ніж 6 сторінок (від 3000 до 7000 слів) включно з таблицями, графіками, малюнками, а також бібліографічним списком.

6. Обов’язковою є наявність: УДК (прописується у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку), списку використаних джерел (оформлюється відповідно до ДСТУ 8302:2015) та References (відповідно до стилю APA).

7. Стаття обов’язково повинна містити повний обсяг метаданих, наданий двома мовами (українською та англійською), до яких належать:

- повністю прописані ім’я, по батькові та прізвище авторів (ім’я та прізвище автора мають бути транслітеровані за вимогами, передбаченими постановою Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 року № 55), науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи або навчання з обов’язковим зазначенням адреси та структурного підрозділу закладу вищої освіти (кафедра/факультет/інститут тощо), ORCID (контент профілю автора повинен містити вичерпний список публікацій та актуальні дані щодо афіляції). Максимальна кількість співавторів – три особи;
- назва статті (має бути інформативною, актуальною, відображати досліджувану в статті проблему та не повинна перевищувати 90 знаків з пробілами);
- анотація (не менше ніж 1800 знаків з пробілами, ураховуючи ключові слова; повинна висвітлювати актуальність, мету, методологію аналізу проблеми, результати дослідження, наукову новизну, а також практичну значущість). Анотація не має містити посилань і скорочень, дублювати текст статті (відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз реферування та індексування);
- ключові слова та словосполучення (від п’яти до семи), які стосуються теми дослідження, не дублюють назву статті та не містять загальних слів.

8. Основний текст дослідження може відповідати структурі IMRAD (вступ, огляд літератури, матеріали та методи, результати й обговорення, висновки) або ж мати структуру оглядових статей (вступ; основна частина, розподілена на логічні підпункти; висновки): introduction (вступ) – не менше ніж п'ять посилань; materials and methods (якщо стаття має експериментальне спрямування) або methodological framework (якщо стаття є теоретичною). Можна виокремити розділ literature review; results (результати); discussions (обговорення). Необхідно зазначити, які дослідники вивчали схожу проблему та які аспекти вони розглядали, у чому полягає новизна дослідження; conclusions (висновки); recommendations (рекомендації, тобто для кого матеріали статті становлять цінність). Назви структурних елементів статті мають бути виділені напівжирним накресленням і розміщені по лівому краю.

Вимоги до цитування використаних джерел

1. У статті автор повинен наводити посилання на джерела, матеріали або окремі результати, які були використані в тексті. Список використаних джерел повинен містити нові джерела (за останні три роки) та на 30 % складатися з наукових робіт, опублікованих у журналах, що індексуються в базах даних Scopus або Web of Science.

2. Посилання в тексті на джерела слід зазначати в круглих дужках, наприклад: (Shevchenko, 2022). В одному цитуванні не варто згадувати більше ніж три джерела.

3. Ігнорування правил запозиченого тексту (відсутність лапок у прямому цитуванні, посилань на джерела тощо) може спричинити те, що деякі фрагменти статті буде розцінено як плагіат, з огляду на що в опублікуванні буде відмовлено.

4. **Не слід використовувати** посилання на праці, опубліковані понад 10 років тому, на власні наукові праці (допускається не більше ніж 10 % самоцитування), тези доповідей, звіти, автореферати, підручники, навчальні посібники, усі інші видання, що не є науковими, а також джерела, видані на території РФ та Республіки Білорусь, мовою країни-агресора або авторами, країною походження яких є Російська Федерація.

Вимоги до списку використаних джерел

1. Список використаних джерел повинен бути наданий українською та англійською мовами. Бібліографічний список, поданий українською мовою, оформляють згідно з ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Англійський варіант подають згідно з міжнародним бібліографічним стандартом APA 6th Referencing Style.

2. Список використаних джерел і References мають складатися щонайменше з 15 джерел.

3. Згідно з рекомендаціями міжнародних баз цитування, у пристатейній бібліографії повинно бути ядро джерел, які визначають розвиток певної галузі науки. 80 % джерел повинні мати DOI, ідентифікатор цифрового об'єкта (за винятком ретровидань – 10 %), який подають через пробіл після бібліографічного опису джерела.

4 Нормативно-правові акти розміщуються у зносках наприкінці кожної сторінки, зокрема у списку використаних джерел не зазначаються.

5. Описи джерел розташовують за алфавітом. На кожне джерело в списку літератури повинно бути принаймні одне посилання в тексті. У разі відсутності посилань статтю може бути відхилено.

УВАГА! Автори несуть повну відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності, достовірність викладеного матеріалу, точність наведених цитат, статистичних даних, власних назв, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, які не підлягають відкритому опублікуванню. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймають до друку. Виявлений редакцією факт плагіату є безумовною підставою для відхилення статті. Редакційна колегія також не розглядає статті, принаймні один з авторів яких не має ORCID.

З питань розміщення статей у фахових виданнях НАВС звертайтеся за тел.: (044) 520-08-47, e-mail: rvc@navs.edu.ua

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1; e-mail: rvc@navs.edu.ua.

Наука і правоохорона

4
(70)
2025

Науковий журнал ♦ Виходить чотири рази на рік

Оформлення і верстка
Я. В. Шумко

Видавець:
Національна академія
внутрішніх справ,
03035, Київ, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 25.11.2025
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 16,25
Ум. друк. арк. 15,11
Наклад 50 прим.

Nauka i Pravookhorona

4
(70)
2025

Scientific Magazine ♦ Published four times per year

Figuration and making up
Ya. Shumko

Publisher:
National Academy of Internal Affairs Ukraine,
03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: November 25st, 2025
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 16,25
Simulated publisher's pages 15,11
Circulation 50